JACOBI USSERII ARMACHANI
HISTORIA DOGMATICA
DE
SCRIPTURIS
ET
SACRIS VERNACULIS.

A

Imprimatur.

Ex Ædibus Lambhithanis, Junii 27. 1689.

Guil. Needham RR. in Chriſto P. ac D. D. Wilhelmo Archiep. Cant. à Sacris Domeſticis.

JACOBI USSERII,

ARMACHANI ARCHIEPISCOPI,

HISTORIA DOGMATICA

Controversiæ inter Orthodoxos & Pontificios

DE

SCRIPTURIS

ET

SACRIS VERNACULIS.

Nunc Primùm Edita.

Accesserunt Ejusdem Dissertationes II. de Pseudo-Dionysii Scriptis, & de Epistolâ ad Laodicenos; antehac Ineditæ.

Descripsit, Digessit, & Notis atque Auctario locupletavit
HENRICUS WHARTON, A. M.
Reverendissimo in Christo Patri ac Domino, Archiepiscopo Cantuariensi, à Sacris Domesticis.

LONDINI,

Typis *R. R.* Impensis RICHARDI CHISWELL ad insigne *Rosæ Coronatæ* in Cœmeterio D. *Pauli*. MDCXC.

J.P.
Sc.

Reverendissimo in Christo Patri ac Domino,

WILHELMO,

Divinâ Providentiâ,

ARCHIEPISCOPO CANTUARIENSI,

Totius Angliæ Primati ac Metropolitano.

Illustrissime Præsul,

UOD Clementiæ Vestræ Opus istud nuncupare audeam, facit Usseriani Nominis dignitas; quæ ratione summi, quem in Ecclesiis Britannicis tenes, loci à te potissimùm Patrocinium quæreret; si tanto nomini quærendum esset. Ille quidem in cœlos jamdiu receptus, extra omnes invidiæ ictus col-

 locatur;

locatur; & præclarâ pietatis, eruditionis, atque omnifariæ virtutis famâ, ipsorum etiam, quos Persecutores olim expertus est pessimos, venerationem meruit: tibi tamen, cui Operum ejus posthumorum in lucem protrahendorum tanta fuit cura, gratias quàm maximas debet, & quantum Opus istud efficere potest, agit. In tuto quidem est Usserius: Mihimet autem Patrocinium necessariò quærendum sentio; ne Illustrissimi Herois Manibus injuriam fecisse videar; dum Lucubrationem illius aliquam ad incudem revocare; id quod Vir Maximus imperfectum reliquit, supplere; quod confusum, digerere; quod minùs accuratum, emendare ausus fuerim. Unicum id mihi refugium; quòd tuis mandatis opus susceperim, tuis consiliis persecutus, tuis demum auspiciis absolverim. Factum id à me quidem obedientiæ debito; à te autem Ecclesiæ Orthodoxæ causam adversùs errores & impetus Pontificios propugnandi animo, eo præsertim tempore; quùm Pontificiorum injuriis & violentiâ Ecclesia Anglicana

in

in ſummum adducta diſcrimen nutaret. Et forſan nutando proruiſſet; niſi Clementiſſimum Numen in hæc tempora Te, alioſque aliquot tui Suffraganeos Epiſcopos, reſervâſſet; quorum prudentiâ, zelo atque invictâ conſtantiâ res noſtræ ſtarent. Iſtud enim mihi muneris dediſti, paulò ante Glorioſum illum Carcerem; quo Leges Patrias aſſeruiſtis, fidem confirmâſtis, Adverſariorum impetus fregiſtis. Atque utinam is eſſem; qui & tuis in hâc re votis, & Uſſeriani Nominis amplitudini ſatisfacere potuiſſem! Cùm verò neutiquam id ſperare licuerit (neque enim facilè reperiendus eſt aliquis, qui Uſſerio ſuccedaneus fiat) id mihi ſolummodo reſtabat; ut apud te in humanitate tuâ, illâque quâ me ſemper immeritum dignatus es benevolentiâ; apud alios autem in patrocinio tuo refugium quærerem. Faxit Deus Optimus Maximus; ut in Religionis incrementum, in Orthodoxæ Fidei tutelam, in fidelium ſolamen, Eccleſiæ Anglicanæ Clavum diu incolumis teneas; ut quæ nobis imminent procellæ, te præſidente,

dente, dissipentur; ne quod à malevolo olim Gallo [a] in opprobrium nostræ Gentis causâ S. Edmundi decessoris tui, scriptum est [*Consuetudinis est Terræ illi bonis Prælatis injurias inferre*] nostris temporibus renovetur. Ita vovet ex animo,

[a] Monachus Pontiniacensis in Vitâ S. Edm. MS. in Biblioth. Lambeth. prop. fin.

Clementiæ Vestræ,

Devotissimus Sacellanus, &

Cliens humillimus,

HEN. WHARTON.

PRÆFATIO.

NON opus esse arbitror; ut quod Usseriano nomini inscriptum prodit, Lectori datâ operâ commendem. Nôrunt quotquot literas meliores colunt, nôrunt & semidocti; quanta fuerit Usserii & quàm diffusa eruditio, quàm infinita lectio, quanta judicii gravitas. Inter tot certè literaturæ Instauratores & Orthodoxæ Religionis Pugiles, quos Sæculo postremo tulit Orbis Britannicus; illum præ aliis habemus, quem nobismetipsis gratulemur, & in re literariâ Ducem statuamus.

Neque magis etiam necessarium duco eam, quam in isthoc Opere Author iniit, Controversias pertractandi Methodum commendare. Jamdiu est, quòd Eruditis comprobari cœperit. Cùm Pontificii enim in Traditione refugium quærant; & erroribus suis Ecclesiæ Primitivæ autoritatem prætexant; id potissimum nobis agendum, ut Erroris originem investigemus, ut adversantem Patrum autoritatem in medium proferamus, & uniuscujusque Sæculi sententiam ordine exquiramus. Quod quidem unico aut altero testimonio sive laciniâ ex Patrum scriptis adductâ atque hinc inde prolatâ parùm efficitur. Ejusmodi flosculi Scriptoris forsan alicujus sententiam exhibent, neque id quidem indubiè; erroris autem fontem nequaquam indicant. Unicum id igitur nobis faciendum restabat; quùm & his & illis rationibus solutiones jamdudum utrinque excogitatæ fuerint; quin & suas Scripturarum interpretationes mordicus teneant Pontificii, suas &

Reformati; ut arbitri adhibeantur Patres; ut ſepoſitis utrinque ſive ex Scripturâ, ſive ex ratione ductis argumentis, Veterum Oracula conſulantur; ut Eccleſiæ praxis continuo Hiſtoriæ filo demonſtretur: cujuſmodi argumentis non ita facilè inveniri poſſunt effugia. Quas enim admittit Dialectica tricas & argutias, excludit Hiſtoria. Illi litem movere poteſt ſubtile atque acre ingenium; huic ſola frontis impudentia.

Atque utinam integram Controverſiarum, quæ inter Orthodoxos & Pontificios agitantur, Hiſtoriam aut ab Uſſerio aut ab Uſſerii non abſimili conſcriptam haberemus. Tunc in anguſtos fines redacta Controverſia integram hominum ætatem non exerceret; neque ſubtili diſputantium calliditate in ævum continuari poſſet. Id Operis olim in animo habuit Uſſerius; quod quidem illi per temporum injuriam abſolvere non licuit.

Unica tanti Operis, quod meditatum eſſe diximus Uſſerium, pars reſtat iſte, quem nunc demum evulgamus, Commentarius de Scripturis & Sacris Vernaculis. In iſthoc enim argumento vires ſuas experiri cœpit, atque ideo nomen illi indidit; *Specimen Hiſtoriæ Dogmaticæ Quæſtionum inter Orthodoxos & Pontificios controverſarum*. Verùm ne Specimen quidem ſuum finire illi datum eſt. Innumera etenim congeſſerat Scriptorum Eccleſiaſticorum teſtimonia; totam lectionis ſuæ vim coacervaverat; multa quidem ſecundùm temporis ſeriem diſpoſuerat; plurima autem prout in animum venerunt, aut legenti ſeſe obtulerunt, ſine ullo ordine, ullo partium contextu in Adverſaria ſua retulerat. Manebat adhuc Opus *rudis indigeſtaque moles*, ab Authore concinnandum & diſponendum; quod utinam fata dediſſent. Quod quidem illi præ ingruentibus Eccleſiæ & Reipublicæ turbis nunquam præſtare licuit.

Auto-

PRÆFATIO.

Autographum demum ab Authoris Hæredibus in Illustrissimi Primatis & colendissimi Patroni mei Archiepiscopi Cantuariensis potestatem devenit: qui perlectum Opus luce non indignum & Ecclesiæ non inutile judicabat, quamvis ultimum præstantissimi Authoris manum non expertum. Mihimet itaque operam dedit; ut rem conficerem, fœtumque imperfectum obstetricante manu in lucem producerem.

Principio itaque integrum Autographum manu propriâ descripsi; membra inordinata in sua quæque loca reposui; lacunas, prout potui, supplevi; omnia methodo continuâ disposui; testimonia quamplurima, ad quæ indicatis duntaxat Authorum locis Lectorem Usserius remiserat, conquisivi & apposui: singula cum vulgatis Authorum libris contuli, errata emendavi; denique Græca Latinis addidi. Neque enim in citandis Patrum Græcorum testimoniis Græca protulerat Author Illustrissimus (si pauculas demas lacinias, quas in ipso Opere expressas habes) neque in multis viderat. Plurima enim nondum Græcè erant edita.

Historiæ Dogmaticæ de Scripturis & Sacris Vernaculis, comites dedi Dissertationes ejusdem Authoris binas, hactenus ineditas; alteram prolixiorem de Pseudo-Dionysii scriptis, breviorem alteram de Epistolâ ad Laodicenses. Utriusque copiam mihi fecit Reverendissimus in Christo Pater ac Dominus, Archiepiscopus Cantuariensis; qui posteriorem ex Usserii Adversariis manu propriâ olim descripserat; priorem etiam ab alio quodam mendosissimè exaratam, & sæpiùs hiulcam, Conjecturis suis in margine additis, plurimis in locis restituerat. Aderant & aliæ ejusdem Dissertationes de Ignatii & Clementis Romani scriptis. Cùm istæ autem nil haberent, quod in Notis editis ad Ignatii Epistolas Cl. Usserius non uberiùs tractaverit; rejiciendas duxi.

PRÆFATIO.

Ista de Illustrissimi Primatis Historiâ Dogmaticâ nunc recens editâ præfari necesse erat; ne famæ ejus injuria fieret, si (quod facilè auguror) Lector aliis illius scriptis assuefactus, solitam eruditionem, nitorem, & judicium inibi desideraverit.

Quod *Auctarium* meum attinet; de eo nil magnum sentio: lucis tamen nonnihil argumento præsenti additurum spero. In eo quatuor præcipue præ oculis habui; ut Versionum Scripturæ Vernacularum Historiam (quod argumentum minimè exhauserat Usserius) perfectiorem darem; ut Ecclesiæ praxin ampliùs illustrarem; ut testimonia Veterum Patrum ab Usserio aut per incuriam omissa, aut illi incognita (scriptis quippe nondum evulgatis) exhiberem; & ut recentiorum testimonia è Codicibus Manuscriptis repræsentarem; quæ quidem Orbi Erudito minimè ingrata fore confido; cùm quòd argumentum præ manibus spectent; tum quòd plurimorum Authorum memoriam aut monumenta ab interitu vindicent. Si quæ ex vulgatis sequioris ævi Authoribus testimonia adhibeam; ejusmodi sunt, quæ legendi fastidium suâ gravitate facilè compensent.

Elenchus

Elenchus Capitum.

CAPUT

Auctarium.

Auctarium.

CAPUT I.

CAPUT II.

CAPUT III.

CAPUT IV.

CAPUT V.

CAPUT VI.

CAPUT VII.

CAPUT VIII.

Errata.

Errata Typographica.

PAg. 14. lin. 4. lege *Interroga*. P. 26. in Notis. Teſtimonia Græca figuris 53. & 54. præfixis notata, & figuras & loca invicem commutare debent. P. 31. l. 21. figura 72. ad lineam ſuperiorem apponenda erat. P. 40. l. 35. l. ἄνθρωπι. P. 42. l. 38. l. μύξια. P. 57. l. 12. l. *locum*. p. 128. l. 21. l. apendan. P. 133. l. 1. l. *ſtudioſus*. P. 243. l. 10. l. *Orientis*. P. 261. l. 19. l. *incunabulis*. P. 276. l. 19. Sententiæ malè diſtinguuntur. P. 346. l. 16. l. *habetur*. P. 347. l. 17. l. *vera*. P. 361. l. 4. l. *inter legendum adhibita*. P. 364. l. 9. l. *eandemque*. P. 373. l. 13. l. *quodam*. P. 379. lineæ 10, 11, 12. verba ſunt Elfrici. P. 394. l. 28. l. *quibuſdam*. P. 402. lineæ 10, 11. verba ſunt Roberti Pulleni, uti & lineæ 25, 26, 27, 28. P. 403. l. 1. l. *num*. P. 404. l. 22. l. *Pariſienſ*. P. 414. l. 21. l. *nitentis eloquentiæ*; *præparate votis*. P. 429. lin. antepenult. l. *ſemel atque iterum*. P. 458. l. 1. l. piꝺoblice þeah. P. 466. l. 1. l. *Ruſworthianam*. l. 29. l. *ſtout*. P. 467. l. 8. l. *poſſeſſiones*.

JACOBI

JACOBI USSERII
ARMACHANI
HISTORIA DOGMATICA
DE
SCRIPTURIS
ET
SACRIS VERNACULIS.

Historiæ Dogmaticæ Quæstionum inter Orthodoxos & Pontificios controversarum Specimen.

Schema totius Operis, quale Cl. Armachanus meditatus est.

- Disputatio de primâ veritate
  - Κατασκευαστικὴ
  - Ἀνασκευαστικὴ
- Historia, in quâ de
  - Ethnicis (thesaurum hunc prorsus aspernantibus)
    - Veteribus (inter quos & Christianos veteres eadem fuit differentia, atque inter nos & Pontificios)
      - Sua mysteria celantibus.
      - Nostram Scripturam supprimentibus.
    - Posterioribus, Turcis scilicet, simul cum Papismi hæresi natis.
  - Judæis, (quibus commissa primùm sunt τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ) Videamus igitur num absconderint sub modio aut serâ. Ita quidem Pharisæi. Nobis tamen favent veteres Rabbini ante Christum, & qui proximè Christo successerunt. Reliquos non moramur: quibus velum obductum.
    - Veteribus
      - Ante Christum.
      - Post Christum (ubi de Pharisæis usque ad Justinianum.)
    - Posterioribus (quibus velum planè obductum est) ubi de Saadiæ Gaonis Arabicâ versione, & recentiorum Rabbinorum vulgaribus.
  - Christianis
    - Veteribus, à nato Christo ad natum Antichristum, primis sc. 600. annis (in quorum fine Gregorii testimonium notetur de verbi Dei contemptu; & subjiciatur Authorum χρονολογικὴ ἀνακεφαλαίωσις)
      - Orthodoxis
        - Ad annum 300.
        - à 300 ad 600. ubi horum notandæ Sententiæ hâc de re, & praxis.
      - Hæreticis, ubi nota Pontificios imitari non Ecclesiam, sed hostes Ecclesiæ illis temporibus, tam Hæreticos, quàm Ethnicos.
    - Posterioribus
      - A nato Antichristo ad eundem adultum, à Greg. I. vel II. usque ad Greg. VII. sive ab anno 600. ad 1080.
        - Hæretici (quos hîc præter Turcas, imitandos sibi proposuerunt Pontificii) sunt Gnosimachi.
        - Orthodoxi (ubi incipiendum à sententiâ tributâ Eusebio Emeseno.
      - Ab adultâ ætate Antichristi usq; ad senectam ejusdem ab anno 1080. ad nostra usque tempora, ubi de
        - Orientalibus, communionis Græcanicæ
          - Græcis.
          - Armenis, &c.
        - Occidentalibus, qui
          - A Romanâ Ecclesiâ secessionem fecerunt.
            - Waldens.
            - Lollardis,
            - Bohemis.
          - In ejus communione permanserunt. Quæ Historia pertexenda est, ut intelligatur nondum ipsam Ecclesiam Romanam his erroribus penitus corruptam esse.

JACOBI USSERII ARMACHANI HISTORIA DOGMATICA DE SCRIPTURIS ET SACRIS VERNACULIS.

CAPUT I.

Veterum Hebræorum Sententiæ.

Ante Christum.

a JESUS filius Sirach, Ecclesiastici cap. VI. vers. ult. 1 *Cogitatum tuum habe in præceptis Dei, & in mandatis illius maximè assiduus esto: & ipse dabit tibi cor, & concupiscentia Sapientiæ* (i. e. concupita sapientia) *dabitur tibi.*

Ibid. cap. IX. 21. *In 2 sensu sit tibi cogitatus Dei, & omnis enarratio tua in præceptis Altissimi:* vel (ut Junius vertit) *cum intelligentibus esto confabulatio tua, & tota narratio tua de lege Altissimi.*

[a] Vid. Damasceni Parallela, l. 2. c. 49.

1 Διανοῦ ἐν τοῖς προστάγμασι κυρίου τελείως, καὶ ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ μελέτα διαπαντός· αὐτὸς στηριεῖ τὴν καρδίαν σου, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς σοφίας δοθήσεταί σοι.

2 Μετὰ συνετῶν ἔστω ὁ διαλογισμός σου, καὶ πᾶσα διήγησίς σου ἐν νόμῳ ὑψίστου.

IV. Esdr. 14, 45. *Priora, quæ scripsisti, in palam pone, & legant digni & indigni, &c.*

Ben Sira à quibusdam [b] putatur esse Jesus Filius Sirach, ab Hebræis [c] nepos Hieremiæ Prophetæ fuisse putatur. In sententiis ejus moralibus ita legimus: *Cùm penès præceptorem suum sederet discendi gratiâ, dixit ad eum, Rabbi, doce me legere; Qui respondit ei, Nondum es capax disciplinæ, eò quòd adhuc pusillus es.* [*Atqui sapientes nostri piæ memoriæ dixerunt, puerum quinque annorum idoneum esse ad discenda Biblia*] Videtur glossema Judæi ex Bag Bag, de quibus infra. *Dixit illi Ben Sira: Nescis quod dici vulgò solet, Dies brevis est, & opus multum? Et tu dicis ad me; Quiesce, ne discas, adhuc enim pusillus es. Certè ego video in loco, ubi mortui sepeliuntur, me juniores mortuos esse. Quis novit, quid sit futurum, an diu sim supervicturus, an brevi moriturus?*

Jonathan & Populus Judaicus in Epistolâ ad Spartiatas, 1 Maccab. XII. 9. 3 *Consolationem habentes ex libris sanctis, qui versantur in manibus nostris.*

De Matre VII. Maccabeorum vid. Josephum circa finem lib. de Maccabeis, & 2 Maccab. VII. 6.

De Eleazaro & Judæis. Josephus in prooemio Ἀρχαιολογίας de LXX. agens, hæc habet. 4 *Eleazarus hanc utilitatem Regi non invidit, reclamaturus omnino, nisi consuetudinem haberemus à majoribus acceptam, res bonas & honestas celare neminem.*

Hillel, celeberrimus ille Hebræorum Doctor, anno 100. ante Templi secundi eversionem floruit; ut est in Talmud, ord. 2. Massécheth, Schabbath, & Elia præfat. in Methurgeman. Hujus sunt illæ sententiæ in Pirke Aboth, cap. 2. *Qui multiplicat legem, multiplicat vitam; Qui comparat sibi verba legis, comparat sibi vitam futuri seculi.*

Ex LXXX. Discipulis, quos excellenti ingenio ac doctrinâ præditos post se reliquit Hillel, (inter quos etiam fuisse dicitur Simeon Justus, qui Christum infantem suscepit in ulnis) maximus Jonathas Uzzielis filius extitit; minimus verò omnium Johannes Zacchæi filius, sacerdos, quem Judæi Raban Johanan Ben Zaccai vocant; ut habet P. Galatinus de Arcanis Catholicæ Veritatis, lib. 1. cap. 2.

[b] Bonav. Corn. Bertram in Lucubrat. Francktallensib. c. 5. [c] Paul. Fagius in Epist. præfix. Ben. Siræ.

3 Παράκλησιν ἔχοντες τὰ βιβλία τὰ ἅγια τὰ ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν.

4 —εἰ μὴ πάτριον ἦν ἡμῖν τὸ μηδὲν χεῖν τῶν καλῶν ἀπόρρητον.

Et

Et quidem Jonathas [d], ut Prophetici libri à vulgo Hebræorum commodiùs intelligi possent [e], Vetus Testamentum in Chaldaicam Linguam transtulit. Tantæque est apud Judæos authoritatis illius Paraphrasis, ut in ipsorum Synagogis, cum ipso Hebræo textu perpetuo quodam more ad hunc usque diem legi consueverit. Ita quidem Tremellius Præfat. in Jonathæ Paraphr. 12. minor. Proph. à se Latinè convers. Sed Onkelon solum legi ita solitum apparet ex Eliæ præfatione in Methurgeman. Authorem hujus paraphrasis longè antiquiorem putat Joannes Dinckelius [f]; cui suffragatur, quod in Talmud in Massécheth Megilah legitur, Jonathanem Prophetas Chaldaicè convertisse ex ore Haggæi, Zachariæ, & Malachiæ.

Johannis Zacchæi filii est illa sententia, cap. 2. Pirke Aboth. *Si didicisti multam legem; non est bonum tibi ipsi adscribas; ad hoc enim creatus es.* Ibidem etiam trium discipulorum illius (qui circa tempora Servatoris nostri vixerunt) sequentes habentur sententiæ

R. Jose dixit: *Præpara teipsum ad discendam legem; non enim ea hæreditate tibi contingit.*

R. Eleazar. *Da operam ad discendam legem; ut habeas quod respondeas Epicureo.*

R. Simeon. *Non teneris opus perficere; neque sic liber es, ut prorsus abstineas ab eo. Si didiceris multam legem; dabitur tibi multa merces. Fidelis enim est Dominus laboris tui, qui reddet tibi præmium laboris tui. Et scias, quòd merces justorum est in futuro seculo.* Sensus est, (ut Judæi exponunt) hominem non teneri, ut totam legem ediscat, neque ut ab illâ penitus abstineat; sed præstet quantum potest. Hoc tamen sciat, quòd si multùm in discendâ lege sudaverit, multum & præmii à Deo reportabit, non quidem in præsenti, sed in futuro seculo.

Post Christum.

Ex Philonis lib. 1. de Judæorum ab Ægypto egressu, egregium habetur testimonium in Euseb. lib. 8. præpar. Evang. cap. 7.

Ex ore R. Eleazaris & R. Josuæ (discipulorum Johannis Zacchæi filii) legem Chaldaicè interpretatus est Onkelus (ut [g] ait R. Jeremias, sive R. Hija Abbæ filius in Talmud Massécheth Megilah) qui sororis

[d] Vid. Steuchum in Psalm. 109. fol. 214. & in Psal. 102. f. 189. [e] Galatinus, lib. 1. cap. 3. & lib. 8. cap. 24. [f] Orat. de Linguâ Chaldæâ & Syrâ. [g] Apud Masium Præfat. in Josuam.

Titi filius fuiſſe dicitur (in [h] Talmud Maſſécheth ghittin, Perek hanninakin, & Elia præfat. in Methurgeman.) Hunc verò totam Bibliam in Chaldæum vertiſſe dicit Galatinus [i]: Sed ejus editionem nunc, præterquam in Pentateuchum, vix alicubi reperiri. Poſtea autem Munſterus [k] retulit penes Johannem Dernſchnammum fuiſſe Onkeli Paraphraſin in Prophetas, ex Budenſis Bibliothecæ ſpoliis.

Flavius Joſephus [l], lib. 2. contra Apionem. 5 *In unaquâque ſeptimanâ ad legem audiendam conveniunt univerſi. Noſtrorum quilibet de legibus interrogatus, faciliùs quàm nomen ſuum recitat. Univerſas quippe mox à primo ſenſu diſcentes in animo velut inſcriptas habemus.*

Idem lib. 4. Antiquit. cap. ult. (De Moſe verba faciens ad Deut. VI.) 6 *Pueri etiam ante omnia leges ediſcant; quâ diſciplinâ nec honeſtior eſt alia, nec ad fœlicitatem conducibilior.* Et paulò ante [ex Deut. XI.] *Septimo quoque anno, quando per Scenopegia feſta apud Sanctam urbem ſacrorum causâ convenitur; Pontifex è ſublimi ſuggeſto, unde à totâ multitudine exaudiri poſſit, legem pro concione legat; neque mulieres, & neque pueri ab audiendo arceantur: immò ne mancipia quidem. Nam bonum eſt legem ita animis impreſſam teneri, ut nunquam oblivione deleri poſſit. Sic enim neque peccabunt; cùm ignorantiam rerum, quæ in legibus definitæ ſunt, prætexere nequeant, &c.*

Idem, lib. 2. contra Apionem [de Moſe agens.] 7 *Juſſitque filios literis erudiri propter leges, & noſſe progenitorum actiones, ut actus imitentur; & cum legibus educati neque tranſgrediantur, neque cogitationem* 8 *ignorationis habere judicentur.*

Ipſum Joſephum ab *infantiâ ſacris literis eruditum* eſſe confirmat Hieronymus, Tom. 2. Epiſt. 84. ad Magnum.

R. Hanina Theradionis filius ab Adriano Cæſare interfectus eſt, ut ex Orationibus, quas Judæi in ſuo Machzor (Breviarii id genus eſt)

[h] Ap. Galatinum, lib. 1. c. 3. [i] Ibid. [k] Præfat. in Gnomonic. [l] Citatur etiam ab Euſebio, lib. 8. præpar. Evang. cap. 8.

5 Ἡμῶν δ' ὁντινοῦν εἴ τις ἔροιτο (malè apud Euſebium ἔλοιτο) τοὺς νόμους, ῥᾷον ἂν εἴποι πάντα ἢ (rectius ap. Euſeb. πάντας) ἢ τοὔνομα τὸ ἑαυτοῦ. Τοιγαροῦν ἀπὸ τῆς πρώτης εὐθὺς αἰσθήσεως αὐτοὺς ἐκμανθάνοντες, ἔχομεν ἐν ταῖς ψυχαῖς (ὥσπερ, Euſeb.) ἐγκεχαραγμένους.

6 Μανθανέτωσαν δὲ καὶ οἱ παῖδες πρώτους (fortè πρῶτον legendum) τοὺς νόμους, μάθημα κάλλιστον καὶ τῆς εὐδαιμονίας αἴτιον. ——ἀναγινωσκέτω τοὺς νόμους πᾶσι, καὶ μήτε γυνὴ, μήτε παῖδες εἰργέσθωσαν τοῦ ἀκούειν, ἀλλὰ μήτε οἱ δοῦλοι. Καλὸν γὰρ ταῖς ψυχαῖς ἐγγραφέντας αὐτοὺς καὶ τῇ μνήμῃ φυλαχθῆναι, &c.

7 Τοὺς παῖδας καὶ γράμματα παιδεύειν ἐκέλευσε, περί τε τοὺς νόμους ἀναστρέφεσθαι (ἐκέλευσε τὰ περὶ τοὺς νόμους, apud Euſebium loc. cit.) καὶ τῶν προγόνων τὰς πράξεις ἐπίστασθαι, &c.

8 Meliùs *excuſationem ſeu prætextum ignorantiæ*, τὴν σκῆψιν ἀγνοίας.

in jejunio propitiationis faciunt, oſtendit Galatinus [m]. Hujus eſt ſententia illa in Pirke Aboth, cap. 3. *Duo qui accumbunt menſæ, & non colloquuntur de lege; ecce iſte eſt conſeſſus irriſorum, de quo dicit Scriptura* [n], & in conceſſu irriſorum non ſedit. *Veruntatem duo qui aſſident menſæ, & colloquia habent de lege; divinitas quieſcit ſuper eos.*

Similis eſt ibidem ſententia R. Simeonis [o]. *Tres qui edunt in unâ menſâ, neque loquuntur in eâ verba legis; perinde eſt ac ſi comediſſent de ſacrificiis mortuorum. Cæterum tres, qui cibum capiunt in unâ menſâ, & conferunt in eâ verba legis; perinde eſt ac ſi comediſſent de menſâ ipſius Dei.*

R. Meir in Pirke Aboth, cap. 4. *Minue negotia, & vaca legi. Si vacare velis à lege, multa erunt, quæ te avocabunt; ſed ſi laboraveris in lege, multa merces tibi dabitur.*

R. Eleazar Jacobi filius [p]. *Qui legem diſcit in pueritiâ, cui ſimilis eſt? Ei qui ſcribit in chartâ novâ. Qui verò legem diſcit in ſenectute, cui ſimilis eſt? Ei qui ſcribit in chartâ vetere.*

R. Jehoſchua filius Levi: *Omni die filia vocis* (i. e. vox cœlitus ſonans) *egreditur de monte Horeb, & præconizat: Væ hominibus ob ignominiam legis. Quicunque enim non exercet ſe in Lege, culpabilis vocatur. Nullus verò ſive liber, ſive nobilis, habendus eſt; niſi is qui exercet ſe in ſtudio legis.* Pirke Aboth cap. 6.

Ibid. cap. 5. adducitur ſententia בֶּן בַּג בַּג (ita appellatus eſt Rabbinus magni nominis ex Paganiſmo ad Judaiſmum converſus, quaſi בֶּן גֵּר וּבֶן גִּיֹּרֶת) de meditatione legis divinæ *Verte eam, & iterum verte eam: omnia enim in eâ ſunt. In eâ item totus eſto, neque unquam diſcedas ab eâ: non enim habes melius eâ exercitium.*

In Talmud Hieroſolymitano, Tractatu Suta: *Quùm R. Levi Cæſaream veniſſet, audivit aliquos recitantes* שמע *audi* (precatio eſt, quæ incipit: *Audi Iſrael, Dominus Deus tuus, &c.*) *Græcè, Volebat itaque interdicere. Quod cùm audiviſſet R. Joſes; iratus dixit: Quicumque eam Syriacè recitare neſcit, ne recitet; ſed recitet eâ linguâ quam intelligit. Hoc pacto ſuo muneri ſatisfacit.* Verba Hebræa extant apud Angelum Caninium de locis N. T. p. 13.

Omne quod egreſſum eſt ab ore Domini, diviſum eſt in LXX linguas; inquiunt Talmudici in Tract. Sabbath, cap. 9. (Prolegom. Bibl. Serar. pag. 68. col. 2.) ut Anaſtaſius Sinaita, & Theodoretus.

[m] Lib. 4. cap. 24. [n] Pſalm. 1. [o] Vide Rambam, Tit. 2. 1. 4. fol. פח. 2. [p] Ex Aboth R. Nathan. Druſius, lib. 1. Apotheg. Hebræorum.

Circa annum Domini 552. inter Hebræos magna exorta eſt controverſia; eò quòd nonnulli Hebraicâ tantùm linguâ in ſacrorum librorum lectione uti vellent; nec Græcam tradere dignarentur. Re verò ad Juſtinianum Imp. delatâ, illorum ſententia confirmata eſt, qui Græcam etiam aſſumendam putarunt 8, *& linguam omnem ſimpliciter, quam locus aptiorem & magis cognitam audientibus faceret.* Cautumque eſt, ut neque damnis aliquibus ſubjicerentur omnino, qui Græcam vocem & alias traderent; neque ab alio quovis prohiberentur; neque licentiam haberent Rabbini illorum anathematiſmis aliquibus hoc prohibere; corporalibus alioqui pœnis, & privatione facultatum caſtigandi. In Authenticis Collat. 9. tit. 28. eſt Novell. Conſtitut. 46.

Vid. Talmudicos in Maſsécheth טנח דלין, Perek חלק (tomo 1. Scriptorum Cabal. H. 9. 4. 6. p. 275.) & quæ de יאמן ſcribunt apud Caninium loc. Nov. Teſt. (T. 8. 3. 20. p 37, 38.) Vid. Euſebium, lib. 12. Evang. Præpar. cap. 2. & 12. & 14. & Chryſoſt. (Tom. 2. 3. 14. p. 261) & Aben Ezram, atque Riberam apud T. Morton, par. 2. Apol. p. 56. & Eſpenſæum, ibid. p. 60. Vid. Maſium in Joſuam, p. 157. ex סוטה, (contra p. 159.) & p. 25. ex Brehith Rabba.

Expeditâ Synagogæ Hiſtoriâ, (nam & illis commiſſa ſunt τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ[q]) ad Chriſtianæ Eccleſiæ praxin accedamus.

[q] Rom. III.

8 Καὶ φωνὴν πᾶσαν ἁπλῶς, ἣν ὁ τόπος ἐπιτηδειοτέραν καὶ μᾶλλον γνώριμον τοῖς ἀκούουσιν εἶναι ποιεῖ. Authentic. Collat. 9. tit. 28. Novell. Conſtit. 146.

CAPUT

CAPUT II.

Græcorum Patrum ſententiæ, qui 600. ab aſcenſione Chriſti annis floruerunt.

A. D. 107. Ignatius Antiochenus Epiſcopus.

IN Epiſtola ad Philadelphios, quæ huic tribuitur, ita legimus : *Patres educate filios veſtros in diſciplinâ & admonitione Domini, & docete eos ſacras literas & artes, ut non dedant ſe otio & inertiæ. Honeſtè (inquit) educat juſtus pater liberos ; in filio ſapienti lætabitur cor ejus.* Οἱ πατέρες ἐκτρέφετε τοὺς ἑαυτῶν παῖδας ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυρίου. Καὶ διδάσκετε αὐτοὺς τὰ ἱερὰ γράμματα, καὶ τεχνὰς πρὸς τὸ μὴ ἀργίᾳ χαίρειν. Καλῶς γὰρ, φησὶν, ἐκτρέφει δίκαιος, ἐπὶ υἱῷ συνετῷ εὐφρανθήσεται ἡ καρδία αὐτοῦ. Ibidem de Virginibus agens, pudicitiam ſervandam monet, οὐκ ἐπὶ διαβολῇ συναφείας, ἀλλ' ἕνεκα τῆς τῶν νόμων μελέτης. h. e. (ut vertit Sylvius [a]) *non in calumniam matrimonii, ſed ut liberioribus animis divinæ legis meditationi vacent.* 1

Atque hoc nomine, Epiſt. 1. Mariam Caſſoboliten commendat propter 2 *crebrò ab ipsâ citata Scripturarum loca :* Eandemque in fine Epiſtolæ ad Heronem exemplar ſanctiſſimarum fœminarum facit. Vid. Epiſt. ad Smyrnæos.

140. Polycarpus Smyrnæorum Epiſcopus

In Epiſt. ad Philippenſes. *Confido vos bene exercitatos eſſe in ſacris literis : & nihil vos latet.*

160. Juſtinus Martyr

In Orat. cohortatoriâ ad Gentiles. I. *Tempus jam eſt, viri Græci, cùm à priſco majorum errore deſciſcere, 3 tum divinis Prophetarum vacare*

[a] Tom. 3. Biblioth. Patrum.

1 Sic etiam vertit Vetus Interpres Latinus.

2 Πάνυ δέ με ἦσαν αἱ συνεχεῖς σου τῶν γραφικῶν χωρίων μνῆμαι.

3 Ἐντυχεῖν ταῖς θείαις τῶν προφητῶν ἱστορίαις, καὶ γνῶναι πα' αὐτῶν τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν—— ——τὸ ἅγιον π εῦμα τοῦ τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν μανθάνειν βουλομένους δι' αὐτῶν διδάσκειν προῄρηται.

 libris.

libris, & ex eis veram addiscere religionem, non dicendi artes profitentibus, neque verbis ad permovendum atque persuadendum compositis utentibus (hoc enim eorum est proprium qui veritatem suffurari studio habent) verùm qualiacunque simpliciter nomina & verba usurpantibus, & eas vobis res annunciantibus, quas descendens in eos Spiritus Sanctus religionem veram discere volentes, per illos docendos esse statuit. Et paulò post; 4 *Reliquum fuerit, ut remisso majorum vestrorum errori nuncio sanctorum virorum legatis vaticinia (non splendorem orationis ab eis petentes: Quòd non in dictis sed in factis res nostræ religionis consistant) & ex ipsis ea percipiatis, per quæ vitam possitis consequi sempiternam.*

In Epistolâ ad Zenam & Serenum de vitâ Christianâ. *Quocirca vigilare debemus, responsis Salvatoris navantes* [operam] *ac nihil de quoquam mali vel dicentes vel audientes.* Διὰ τοῦτο γρηγορητέον τοῖς λογίοις τοῦ σωτῆρος σχολάζοντας, μηδὲν περὶ μηδενὸς [b] φαῦλον λέγοντας ἢ ἀκούοντας. Et paulò post. *Quærendum autem de divinis oraculis; ac si quidem prudenter, pulchrum id fuerit; sin secus, ad instar tamen idiotarum & imperitorum* [id faciemus.] *Insipienti namque sapientiam inquirenti sapientia imputabitur.* Ζητητέον δὲ περὶ τῶν λογίων, καλὸν εἰ συνετῶς· Εἰ δ' οὖ, κἂν ὥσπερ ἰδιώτῃ ἀνοήτῳ γὰρ ἐπερωτήσαντι σοφίαν σοφία λογισθήσεται.

In Apologiâ II. Pro Christianis ad Antoninum Pium, ordinem sacrorum Christianorum ita describit. 5 *Solis, qui dicitur, die, omnium, qui vel in oppidis vel ruri degunt, in eundem locum conventus fit, & commentaria Apostolorum aut scripta Prophetarum, quoad tempus fert, leguntur. Deinde Lectore quiescente, Præsidens orationem, quâ populum instruit, & ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur, habet. Sub hæc consurgimus communiter omnes. Et precationes profundimus.* En horum temporum venerandam simplicitatem. I. In conventu fratrum S. Scripturæ legebantur. II. Sequebatur concio continens νουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως, quâ sc. admonebatur populus, ut bona illa imitarentur, quæ ex lectione sacrâ audiverant. Unde intelligitur scripta Apostolica & Prophetica nequaquam in peregrinâ linguâ fuisse recitata. Atque hinc illud in Patrum concionibus solenne [c]: *Au-*

[b] *Nullâ re.* [c] Vid. Chrysost. init. Homil. 1. ad populum Antioch.

4 Λοιπὸν —— ἐντυγχάνειν ταῖς τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν προφητείαις, —— καὶ μαθεῖν παρ' αὐτῶν τὰ αἴτια ὑμῖν τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐσόμενα.

5 Τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένῃ ἡμέρᾳ πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων, ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκεται μέχρις ἐγχωρεῖ. —— ἔπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες, καὶ εὐχὰς πέμπομεν.

divistis

diviſtis vocem Apoſtoli, &c. III. Preces ab omnibus κοινῇ habebantur. Erat actio communis, non Sacerdotis propria. Et quidem intellectâ linguâ conceptas fuiſſe preces illas ex præcedenti narratione intelligitur; ubi docet quòd preces & ſupplicationes communes à fratribus peractæ eſſent εὐτόνως *animo intento*; precibuſque abſolutis, πᾶς ὁ παρὼν λαὸς ἐπευφημεῖ λέγων Ἀμήν. *Populus, qui aderat, omnis fauſtâ approbatione acclamaverit, Amen dicens.*

170. Tatianus Aſſyrius

Oratione contra Græcos. 6 *Hoc in ſingulis rebus intelligi poteſt ab illo, qui non ſuperbè reſpuerit divina eloquia: quæ paulatim è ſacris libris obſervata, prorſus Deo acceptos reddunt illos, qui animum eis applicaverint.* Item 7 *Noſtræ verò omnes pudicæ ſunt, & intentæ lanificio virgines divinos ſermones ediſſerunt, multo honeſtiore, quam veſtra Puella, ſtudio.*

184. Theophilus, Antiochenus Epiſcopus

Lib. 1. ad Autolycum, Chriſtianæ Religionis calumniatorem, in fine. 8 *Verùm tu ipſe, ſi placet, conſule ſacras literas. Hæ etenim majore evidentiâ te inſtituere poſſunt, quo pacto poſſis evitare ſempiternas pœnas, & nanciſci perpetua bona; quæ ſuis cultoribus pollicetur Deus.*

Lib. 2. ad eundem. *Ad quid neceſſe eſt multitudinem enumerare Prophetarum, qui plurimi extitere; & omnia inter ſe conſona, adeò ut nulla contrarietas deprehendi poſſit, protulere.* 9 *Si quis ea ſcire geſtit, Prophetarum januæ patent. Hos legat accedens mente purâ, & exactè veritatem ipſam cognoſcet.*

Et in fine ejuſdem libri, 10 *Oportet te, ſi es diſcendi cupidus, frequentius accedere Scripturam ſacram, ut vivas; & audiens vocem Dei, ad unguem (quod aiunt) veritatem conſequêre.*

6 Τὰς θειοτάτας ἑρμηνείας, αἳ κατὰ χρόνον διαγραφῆς ἐξελήλεγμέναι πάνυ θεοφιλεῖς τοὺς προσέχοντας αὐτοῖς πεποιήκασιν.

7 Πᾶσαι δὲ αἱ παρ' ἡμῖν σωφρονοῦσι, καὶ περὶ τὰς ἠλακάτας αἱ παρθένοι τὰ περὶ θεοῦ λαλοῦσιν ἐκφωνήματα.

8 Εἰ δὲ βούλει καὶ σὺ, ἔντυχε φιλοτίμως ταῖς προφητικαῖς γραφαῖς, καὶ αὐταί σε τρανότερον ὁδηγήσουσι, &c.

9 Οἱ γὰρ βουλόμενοι δύνανται ἐντυχόντες τοῖς δι' αὐτῶν εἰρημένοις, ἀκριβῶς γνῶναι τὸ ἀληθὲς, &c.

10 Χρὴ οὖν τὸν φιλομαθῆ καὶ φιλομαθεῖν; πειρᾶσθαι οὖν πυκνότερον συμβάλλειν, &c.

184. Irenæus, Lugdunensis Episcopus.

Lib. 2. adv. Hæreses, cap. 46. *Universæ Scripturæ, & Propheticæ & Evangelicæ,* 11 *in aperto, & sine ambiguitate, & similiter ab omnibus audiri possunt.*

Lib. 5. cap. 17. (vel 20. ut est in Feuardentii editione) *Confugere* [oportet] *ad Ecclesiam, & in ejus sinu educari, & Dominicis Scripturis enutriri. Plantata est enim Ecclesiæ Paradisus in hoc mundo. Ab omni ergo ligno Paradisi escas manducabis, ait Spiritus Dei, i. e. ab omni Scripturâ Dominicâ manducate.*

Lib. 3. cap. 12. *Hæc autem omnia contulit eis* [Hæreticis] *Scripturarum & dispositionis Dei ignorantia.*

198. Clemens Alexandrinus

In λόγῳ προτρεπτικῷ πρὸς Ἕλληνας, p. 56. edit. Paris. 1629. *Sunt* 12 *verè sacræ literæ, quæ sacros faciunt & deificant. Ex quibus literis & sacris syllabis compositas Scripturas & opera Paulus Apostolus appellat divinitus inspiratas; ut quæ sint utiles ad docendum, &c.* prout 2 Tim. 3. habetur. Et post. Ἀκούσατε οἱ μακρὰν, ἀκούσατε οἱ ἐγγύς. Οὐκ ἀπεκρύβη τινὰς ὁ λόγος [d]. Φῶς ἐστι κοινὸν, ἐπιλάμπει πᾶσιν ἀνθρώποις. Οὐδεὶς κιμμέριος ἐν λόγῳ. Σπεύσωμεν εἰς σωτηρίαν, ἐπὶ τὴν παλιγγενεσίαν. *Audite ergo qui estis longè; audite qui propé. Nullis celatum est verbum; lux est communis, omnibus illucescit hominibus. Nullus est in verbo Cimmerius: festinemus ad salutem, ad regenerationem.*

Lib. 1. Stromatum, p. 288. 13 *Propterea Græcâ voce expositæ sunt Scripturæ; ut nullum unquam ignorantiæ possint prætextum afferre; cùm possint quæ sunt apud nos audire, si tantùm voluerint.*

Lib. 7. Strom. p. 728. Vitam Christiani hominis describens, *Universa ejus vita*, inquit, *est tanquam quidam celebris ac sanctus dies* 14 *festus.*

[d] Christum, opinor, intelligit.

11 Φανερῶς καὶ ἀναμφιβόλως, apud Damascenum in parallelis.

12 Ἱερὰ γὰρ ὡς ἀληθῶς τὰ ἱεροποιοῦντα καὶ θεοποιοῦντα γράμματα, ἐξ ὧν γραμμάτων καὶ συλλαβῶν τῶν ἱερῶν τὰς συγκειμένας γραφὰς καὶ συντάγματα ὁ ἀπόστολος θεοπνεύστους καλεῖ, &c.

13 Διὰ τοῦτο γὰρ Ἑλλήνων γραφῇ ἑρμηνεύθησαν αἱ γραφαὶ, ὡς μὴ πρόφασιν ἀγνοίας προβάλλεσθαι δυνηθῆναί ποτε αὐτοὺς, οἵους τε ὄντας καὶ ἐπακοῦσαι τῶν παρ' ἡμῖν, ἢν μόνον ἐθελήσωσιν.

14 Θυσίαι μὲν αὐτῷ εὐχαί τε καὶ αἶνοι, καὶ αἱ πρὸ τῆς ἑστιάσεως ἐντεύξεις τῶν γραφῶν, ψαλμοὶ δὲ καὶ ὕμνοι παρὰ τὴν ἑστίασιν, &c.

festus. Atque ei quidem sacrificia sunt ipsæ preces & laudes, & quæ ante cibum fiunt, Scripturarum lectiones; Psalmi autem & hymni, dum [e] *cibus sumitur; antequam eatur cubitum. Quinetiam nocte rursus orationes.*

Lib. 6. Stromatum, non utilem solùm, verùm etiam necessariam esse, Scripturæ lectionem confirmat. 15 *Tum alia doctrina est utilis, tum Scripturarum lectio est necessaria.*

200. Leonides Martyr.

Ab eo attentâ curâ laboratum est, ut filius Origenes sacras literas à primo tempore ætatis edisceret. 16 *Omnino enim ante liberalium artium & politioris doctrinæ studium, eum sacris literis instituendum exercendumque tradidit. Ac sententias aliquot, quas ei cùm ad verbum addiscendas, tum memoriter corâm ipso recitandas præscripserat, ab illo in dies singulos exegit.* [Eusebius, lib. 6. Hist. cap. 2.

240. Origenes Adamantius

In Genes. XXIV. Homil. 10. *Animarum est eruditio, & spiritalis doctrina, quæ te instituit; & decet quotidie venire ad puteos Scripturarum, ad aquas Spiritûs Sancti, & haurire semper, ac plenum vas domum referre: sicut faciebat & Sancta Rebecca.* Ibid. *Christiani omni die carnes Agni comedunt; i. e. carnes verbi Dei quotidie sumunt.*

In Genes. XXVI. Homil. 12. *Tentemus facere illud, quod Sapientia commonet, dicens* [f]; Bibe aquas de tuis fontibus, & de tuis puteis; & sit tibi fons tuus proprius. *Tenta ergo & tu, ô auditor, habere proprium puteum & proprium fontem; ut & tu, cùm apprehenderis librum Scripturarum, incipias etiam ex proprio sensu proferre aliquem intellectum: & secundùm ea quæ in Ecclesiâ didicisti, tenta & tu bibere de fonte ingenii tui.*

In Exod. XXXIV. Homil. 12. *Si studio, actibus, mente, sollicitudine verbo Dei operam demus, & in lege ejus die ac nocte meditemur, omissis omnibus Deo vacemus, exerceamur in testimoniis ejus; hoc est conversum*

[e] Confer. Cyprianum in fine Epist. 2. ad Donatum, & resp. ad Præsul. Rhemens. Sect. 2.
[f] Proverb. V.

15 Ἥτε ἄλλη παιδεία χρήσιμος, ἥτε τῶν γραφῶν τῶν κυριακῶν ἀνάγνωσις ἀναγκαία.

16 Πρὸ τῆς τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων μελέτης, ἐνῆγε τοῖς ἱεροῖς ἐνασκεῖσθαι παιδεύμασιν, ἐκμαθήσεις καὶ ἀπαγγελίας ἡμέρας ἑκάστης αὐτὸν εἰσπραττόμενος.

esse ad Dominum. Et post, *Aliqui vestrùm ut recitari audierunt, quæ leguntur, statim discedunt. Nulla ex his, quæ dicta sunt, inquisitio ad invicem, nulla collatio, nusquam memoria mandati illius, quo te divina lex commonet:* Interrogo patres tuos, & dicent tibi; Presbyteros tuos, & annuntiabunt tibi. *Alii ne hoc ipsum quidem patienter exspectant; usquequo lectiones in Ecclesiâ recitentur. Alii verò nec, si recitantur, sciunt; sed in remotioribus dominicæ domûs locis secularibus fabulis occupantur. De quibus ego ausus sum dicere, quia cùm legitur Moses, jam non velamen super cor eorum, sed paries quidam & murus est positus. Si enim ille, qui adest, qui audit, & intentus est, & quæ audit retractat & discutit, & quæ assequi non potest, percontatur & discit; vix potest ad libertatem scientiæ pervenire; ille qui abscondit aures suas ne audiat, & terga in faciem legentis obvertit; quomodo dicendus est velamen habere superpositum cordi; ad quem ne ipsum quidem velamen literæ, quo sensus velatur, qui est sonus vocis, accessit?*

In Levit. VI. Homil. 4. *Ego si possem die ac nocte in lege Domini meditari, & omnes Scripturas memoriâ retinere; memoriale sacrificii mei Domino obtulissem. Certè si non omnia possumus; saltem ea, quæ nunc docentur in Ecclesiâ, vel quæ recitantur, memoriæ commendemus.*

In Levit. XVI. Homil. 9. *Optamus, ut vel his auditis operam detis, non solùm in Ecclesiâ, audire verbum Dei; sed & in domibus vestris exerceri, & meditari in lege Domini die & nocte: & ibi enim Christus est, & ubique adest quærentibus se. Propterea namque mandatur in lege,* [g] *ut meditemur eam, quùm imus in viâ, & quùm sedemus in domo, & quùm jacemus in cubiculo, & quùm surgimus.*

In Numer. XXXIII. Homil. 27. *Dæmonibus super omnia est tormentorum genera, & super omnes pœnas; si quem videant verbo Dei operam dare, scientiam divinæ legis & mysteria Scripturarum intentis studiis perquirentem. In hoc eorum omnis flamma est; in isto uruntur incendio.* At Pontificii tam diligenter eis operam navârunt; ut hoc tormento eos magnâ ex parte liberaverint, hanc flammam & incendium restinxerint.

In Josu. XV. Homil. 20. *Dici potest; Scripturæ difficiles sunt. At nihilominus si eas legeris, profuerint tibi. Nam ipse Dominus noster Jesus Christus, si nos inveniat his* [verbis Divinæ Scripturæ] *vacantes, & hujuscemodi studiis & exercitiis operam dantes; non solùm pasci & refici dignatur in nobis; verùm etiam si has epulas viderit apud nos apparatas, Patrem secum conatur adducere.*

[g] Deut. VI.

In

In Prologo lib. Job. (vel quisquis Author ejus fuit.) *Sicut olim Moses librum illum in Ægypto ex Syro in Hebræum transtulit; ita LXX. sub Ptolomæo ipsum ex Hebræo in Græcum transtulerunt; & inde per universas gentes Beati Job scriptura divulgata est; primùm quidem Syriacè scripta in Arabiâ, ubi & Job habitabat; postea verò & in Hebræis & in Græcis & in omnibus gentibus interpretata.*

In Isai. I. Homil. 2. *Utinam omnes faceremus illud, quod scriptum est:* [h] Scrutamini Scripturas.

In Isai. VI. Homil. 6. verba illa explicans; *Et auribus suis graviter audierunt*; & *gravitudinem auditionis* exponens, *quæ noceat animæ hominis: Quid est, quod faciat auditum non graviter audire, sed leviter? Pennæ verbi, pennæ virtutis. Etenim pennæ verbi multùm levitatis afferunt, &c. Si autem peccaverimus, & negligentes fuerimus circa alas; & defluxerint pennæ nostræ: gravabimur, & graviter audiemus.* Et post. *Usque hodie autem, quotquot audientes scripturas, non audiunt sermonem spiritualiter, qui levis est; sed literam, quæ est gravis & occidens, graviter audiunt. Atque ita dupliciter auditur Scriptura. Ab eo, qui non intelligit quæ dicuntur, graviter auditur: ab eo, qui intelligit eam, non solùm auditur non graviter, sed potiùs acutè? Unde qui fit intelligens, fit auditor.*

In Jerem. Homil. 9. *Percurramus universas Scripturas; & probati nummularii effecti, dicamus: Hoc audite; debemus hoc auribus percipere.*

In Levit. X. Homil. 9. *Infœlix anima, cujus fidei ignis extinguitur, & refrigescit charitatis calor; ad quam cùm venerit cœlestis Pontifex noster, quærens ab eâ ignitos & ardentes carbones, super quos incensum offerat Patri; invenit in eâ aridos cineres & frigidas favillas. Tales sunt omnes, qui subtrahunt se, & longè faciunt à verbo Dei, ne audientes sermones divinos accendantur ad fidem, incalescant ad charitatem, igniantur ad misericordiam. Vis tibi ostendam, quomodo de verbis Spiritûs Sancti ignis exeat, & accendat corda credentium? Audi dicentem David in Psalmis* [i]; Eloquium Domini ignivit eum. *Et iterum in Evangelio* [k] *scriptum est: Postquam Dominus locutus est ad Cleopham;* Nonne cor nostrum, *inquit*, erat ardens intra nos, cùm aperiret nobis Scripturas? *Tu ergo unde ardebis? Unde invenientur in te carbones ignis, qui nunquam Domini ignitis eloquio? nunquam verbis Spiritûs Sancti inflammaris? Audi & alibi ipsum David dicentem* [l]; Concaluit cor meum intra me; & in meditatione meâ ex-

[h] Joan. V. [i] Psalm XVII. [k] Luc. XXIV. [l] Psal. XXXVIII.

ardescit

ardescit ignis. *Unde tu concalescis? Unde ignis accenditur, qui nunquam in divinis meditaris eloquiis? imò, quod est infœlicius, concalescis in spectaculis circi, concalescis in equorum contentionibus, in certamine athletarum.* Hæc omnia etiam ex Origene transtulit Cyrillus Alexandrinus in Lib. 9. in Leviticum.

In Matth. cap. 13. 17 *Omnibus modis conandum est; ut congregemus in corde nostro, attendentes* [m] *lectioni, exhortationi & doctrinæ, & in lege Dei meditando die ac nocte: non solùm nova Evangeliorum oracula & Apostolorum, & horum explanationes; verùm etiam vetera legis, umbram habentis futurorum bonorum; ac Prophetarum, qui his consentanea prædixerunt.*

In Luc. IV. Homil. 31. *Scrutamini Scripturas; ut & in his, quæ putantur esse simplicia, reperiatis non minima sacramenta. Scrutemur principium Evangelicæ lectionis, quotquot hodie audivimus; & id quod latebat, procedit in medium.*

In Johannem, Tom. 13. *Introductiones ergo sunt Scripturæ, à quibus accuratè intellectis, & nunc nominatis* [n] *fons Jacob, ascendendum est ad Jesum, ut nobis largiatur fontem aquæ salientis ad vitam æternam. Cæterùm non similiter omnis haurit è fonte Jacob: nam etiamsi bibebat Jacob & filii ejus & pecora ejus, atque etiam Samaritis illa venit ad fontem ipsum & haurit; vide ne aliter & prudenter biberit Jacob cum filiis, aliter & simpliciùs moreque magis pecuino biberint pecora ejus, rursus biberit etiam aliter quàm Jacob & filii & pecora ejus, Samaritis illa. Qui enim docti sunt in Scripturis, bibunt sicut Jacob & filii ejus; rudiores verò & simpliciores, qui dicuntur oves Christi, bibunt perinde atque oves Jacob; tum aliqui laudantes Scripturas, & quædam constituentes malè dicta, prætextu quòd eas intellexerint, non secus bibunt, atque bibebat Samaritis illa, antequam crederet in Jesum.*

In Epist. ad Roman. lib. 9. explicans illud cap. 12. *Reformamini in novitate sensûs vestri.*] *Renovatur sensus noster per exercitia sapientiæ & meditationem verbi Dei, & legis ejus intelligentiam spiritualem: & quantum quis quotidie ex Scripturarum proficit lectione, quantò altiùs intellectus incedit; tantò semper novus magis & quotidie novior efficitur. Nescio*

[m] 1 Tim. IV. [n] Joan. IV.

17 Συνάγειν οὖν παντὶ τρόπῳ πειρατέον ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν διὰ τοῦ προσέχειν τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ κυρίου μελετᾷν ἡμέρας καὶ νυκτός, οὐ μόνον τὰ καινὰ τῶν εὐαγγελίων, καὶ τῶν ἀποστόλων, &c. ἀλλὰ καὶ παλαιά, &c.

autem

autem si potest renovari sensus, qui piger est erga Scripturas divinas, & intelligentiæ spiritualis exercitia; quibus possit non solùm intelligere quæ scripta sunt, verùm ea applicare apertiùs, & manifestare diligentiùs.

Lib. 10. in cap. XVI. ejusdem Epistolæ. *Dominus in Evangelio* [o] *dicit:* Attendite vobis ab iis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intus autem sunt lupi rapaces. *Et ideo vigilans sensus & mens intenta requiritur, quæ probare noverit vel ovis in propatulo simplicitatem, vel lupi latentem rapacitatem. Unde vide quàm proximi periculis fiunt hi, qui exerceri in divinis literis negligunt; ex quibus solis hujusmodi examinationis agnoscenda discretio est.*

Lib. 8. contra Celsum. 18 *Deinde oblitus in Christianis se agere soli Deo per Jesum preces offerentibus, admiscet aliena temerè cum rebus Christianorum confundens & dicens:* Quos si barbaricis nominibus quis appellet, virtutem habebunt; sin Græcis aut Romanis, non item. *Quem enim nos invocamus nomine barbaro? Quare persuasum sit omnibus Celsum hæc nobis objicere immeritis; sciantque quòd germanè Christiani ne usitatis quidem in Sacrâ Scripturâ Dei nominibus utantur inter precandum; sed Græci Græcis, Romani Romanis; singulique precentur propriâ linguâ, Deumque celebrent pro viribus. Et omnium linguarum Dominus omnibus linguis precantes exaudit, tam variè loquentes haud secus quàm consonos (ut ita dicam) & unius vocis homines intelligens. Non est enim Deus maximus unus eorum, qui certam aliquam linguam sortiti sunt, sive Græcam, sive Barbaram, cæterarum ignari, nec solliciti de alienæ linguæ hominibus.*

260. Ægyptus.

De [p] Antonio jam puero in ejus Vitâ (quæ inter Athanasii Opera habetur) ita legimus: 19 *Ad Ecclesiam cum parentibus sæpe conveniens, nec infantum lascivias, nec puerorum negligentiam sectabatur; sed tantùm*

[o] Matth. VII. [p] Vid. Juel. Defens. Apol. p. 176. præcipuè verò Augustin. lib. 8. Confess. cap. ult.

18 —— Δεικνύτω γὰρ τίνα ἡμεῖς βαρβάρως ὀνομάζομεν, ὡς καλοῦντες αὐτὸν ἐπὶ βοήθειαν, καὶ πυθέσθω, μάτην καθ' ἡμῶν ταῦτα εἰρηκέναι τὸν Κέλσον, ἐφιστὰς ὅτι οἱ λοιποὶ τῶν χριστιανῶν οὐδὲ τοῖς ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς κειμένοις ὀνόμασι, καὶ τεταγμένοις ἐπὶ τοῦ θεοῦ, χρῶνται ἐν ταῖς εὐχαῖς, ἀλλ' οἱ μὲν Ἕλληνες Ἑλληνικοῖς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι Ῥωμαϊκοῖς, καὶ οὕτως ἕκαστος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ διάλεκτον εὔχεται τῷ θεῷ, καὶ ὑμνεῖ αὐτὸν ὡς δύναται. Καὶ ὁ πάσης διαλέκτου κύριος τῶν ἀπὸ πάσης διαλέκτου εὐχομένων ἀκούει, &c.

19 —— τοῖς ἀναγνώσμασι προσέχων, τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν ἐν ἑαυτῷ διετήρει.

ea quæ legebantur auſcultans, utilitatem præceptorum vitæ inſtitutione ſervabat. Hinc intelligitur ſacra apud Ægyptios linguâ Vernaculâ peracta eſſe. Antonius enim Ægyptiacè tantùm intellexit; ſiquidem interprete uti ſolitus, qui verba ejus Græco ſermone exprimeret; ut ex eodem libro apparet.

300. Oſroeni in Meſopotamiâ.

Apud hos Euſebius Emiſenus 20 *ab ineunte ætate ſacris literis inſtitutus eſt*; ut in ejus vitâ tradit Georgius Laodicenus à Socrate [q] citatus: Et notandum eſt quod hic ſcribit [r] Sozomenus 21, *Euſebius cognomento Emiſenus, genere oriundus ex Edeſsâ nobili civitate Oſroenorum, ab ineunte ætate (ut mos Patrius fert) ſacris in literis educatus, deinde diſciplinis humanioris literaturæ inſtitutus eſt.* At Colonienſes Jeſuitæ [s] hoc nomine adoleſcentes noſtros reprehendunt; quòd priuſquam Grammaticam probè calleant, & alias diſciplinas à limine ſalutârint; *eveſtigio illotis* (quod aiunt) *pedibus ſacras literas adoriantur.*

300. Pamphilus Martyr.

Scripturas ſanctas non ad legendum tantùm, ſed & ad habendum tribuebat promptiſſimè, nec ſolùm viris, ſed & fœminis, quas vidiſſet lectioni deditas: Unde & multos codices præparabat, ut cùm neceſſitas popoſciſſet, volentibus largiretur. Euſebius in 3. libro de Vitâ Pamphili citatus ab Hieronymo in lib. 1. Apologiæ adverſùs Ruffinum.

311. Gregorius Armeniæ majoris Epiſcopus.

Ludos literarios conſtruxit per omnes civitates; eiſque Doctores & magiſtros conſtituit, Rege ita jubente, & ad hæc adjuvante, & Pontificis animo magnam opem ferente. Publicè quidem per civitates prædicatum fuit à Pontifice, ut filii Armeniorum undique ad eos ventitarent, & ſacras docerentur literas. In Actis Gregorii Armeniæ Epiſcopi apud Sym. Metaphraſten Septemb. 30.

[q] Hiſt. Eccl. lib. 2. cap. 6. [r] Hiſt. l. 3. c. 5. [s] Cenſura in Præfat. Monhemii.

20 Ἐκ νέας τε ἡλικίας τὰ ἱερὰ μαθὼν γράμματα.

21 Ἐκ νέου γὰρ κατὰ τὸ πάτριον ἔθος τοὺς ἱεροὺς ἐκμαθὼν λόγους, μετὰ ταῦτα καὶ τὰ παρ' Ἕλλησιν, &c.

330. Constantinus Magnus Imp.

Hujus pia exercitia ita describit Eusebius in Orat. de laudibus illius, ante med. 22 *Ille ipse sibi præceptionum salutarium doctor factus, in ipsius regiæ penetralibus Servatorem suum veneratur; & interdum precibus divinos cultus exequitur, interdum sacris literis audiendis mentem suam erudit.* Et lib. 4. de Vitâ illius, cap. 17. 23 *Sumptis in manus libris, vel sacrarum literarum contemplationi diligenter animum adhibebat, vel constitutas cum universo Ecclesiæ cœtu preces reddebat.* Ibid. cap. 36. (quemadmodum etiam apud Socratem, lib. 1. Hist. Eccl. cap. 6. & Theodoretum, lib. 1. Hist. cap. 16.) habetur exemplum Epistolæ ejus ad Eusebium, quâ præcipit eidem, ut 50. volumina ad usum Ecclesiæ Constantinopolitanæ in membranis pararet; in quibus eos libros S. Scripturæ describi curaret, 24 *quorum & apparationem & usum maximè Ecclesiæ necessarium cognosceret*; descriptosque ad se Constantinopolin transmitteret. Illius denique diligentiâ effectum esse prodit Eusebius [t]; ut 25 *mulieres & innumerabiles virorum multitudines corporis alimenta cum rationalibus alimentis, quæ ex sacris literis perlegendis deprompta animis rationis participibus admodum conveniunt, commutarent.*

335. Eusebius Cæsariensis Episcopus.

In Orat. de laudibus Constantini, paulò ante fin. *Quid tam eximium ad ejus* (Christi) *divinitatem evidenter declarandam, quàm non solùm promittere se eos* (Apostolos) *facturum piscatores hominum; quod uti verbo protulerat, sic reipsâ præstitit: verum etiam tantam virtutem, tantamque facultatem illis tribuere,* 26 *ut monumenta scriptis mandarent, librosque ederent; iique tam magnam apud omnes haberent & authoritatem*

[t] Orat. de laudibus Constantini, paulò ante fin.

22 —— ὧδε μὲν εὐχαῖς θεσμοὺς ἐξετέλει θείους, ὧδε λόγων ἱερῶν ἀκοαῖς τὸν νοῦν ἐξεπαιδεύετο.

23 Μετὰ χεῖρας γέτοι λαμβάνων τὰς βίβλους, τῇ τῶν θεοπνεύστων λόγων θεωρίᾳ προσανεῖχε τὸν νοῦν, &c.

24 Τῶν θείων δηλαδὴ γραφῶν, ὧν μάλιστα τὴν τ' ἐπισκευὴν καὶ τὴν χρῆσιν τῷ τῆς ἐκκλησίας λόγῳ ἀναγκαίαν εἶναι γινώσκεις.

25 Λογικὰς τροφὰς ψυχαῖς λογικαῖς καταλλήλους, δι' ἐνθέων ἀναγνωσμάτων ἀντικαταλλάξασθαι τῶν τοῦ σώματος τροφῶν.

26 —— Γραφὰς συντάξαι, καὶ βίβλους παραδοῦναι καὶ πάντας εἰς τοσοῦτο κρατῦναι, ὡς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης παντοίᾳ γλώσσῃ βαρβάρων τε καὶ ἑλλήνων μεταβαλλομένας, παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι μελετᾶσθαι, &c.

& existimationem; ut in omnes tam Barbarorum quàm Græcorum linguas, quæ in toto orbe terrarum existunt, converterentur; omnesque gentes in illis perdiscendis studium & operam ponerent, proque certo crederent divina eloquia in illis esse tradita comprehensaque?

Hist. Eccles. lib. 2. cap. 16. populum Christianum 27 *festum passionis Domini, non jejuniis solùm & vigiliis, sed & attentâ Scripturarum auditione excolere ac celebrare* consuevisse indicat.

28 De Præparat. Evangel. lib. 8. cap. 1. *Cùm jam Salvatoris nostri tempora viderentur propiùs advenire; conducebatque maximè saluti omnium gentium, quæcunque à Prophetis scripta fuerant, intelligere, per linguam Græcam, quam ferè omnes gentes intelligunt, Judaicam Scripturam universis proposuit.*

28 Ibid. lib. 12. cap. 1. *Nonne multò ante Platonem divinæ literæ fidem cæteris præposuere virtutibus, cùm inquit*[u], Nisi credideritis, non intelligetis: *ac rursum*[x]; Credidi, propterea locutus sum. *Unde apud nos quoque incipientibus ac imperfectioribus quasique secundùm animum infantibus simpliciùs Scripturæ leguntur. Credendum enim omnibus est, omnia quæ in eâ feruntur, sicuti Dei verba, verissima esse. Illis autem, qui ad majorem jam habitum Scripturarum pervenerunt, altiora petere, ac rationem singulorum quærere conceditur.* Vid. cap. 22.

340. Antonius Abbas.

[y] *Sine ullâ scientiâ literarum Scripturas divinas & memoriter audiendo tenuisse, & prudenter cogitando intellexisse prædicatur.* [Augustin de Doctrin. Christ. in Prologo.]

350. Cyrillus Hierosolymitanus Episcopus.

Catechef. 4. de Sacr. Script. 29 *Diligenter ab Ecclesiâ disce, qui sint Veteris, & qui Novi Testamenti libri; ut nihil Apocryphum legas. Cùm enim ne ista quidem, quæ omnes confitentur, scias; quid in dubiis discere laboras? Lege Sacras Scripturas, nempe XXII. Veteris Testa-*

[u] Psalm. VII. [x] Psalm. CXV. [y] Vid. Juel. Defens. Apol. p. 176.

27 Τοῦ σωτηρίου πάθους ἑορτὴν ἐν ἀσιτίαις καὶ διανυκτερεύσεσιν, προσοχαῖς τε τῶν θείων λόγων ἐκτελεῖν εἰώθαμεν.

28 Vide Auctuarium.

29 Φιλομαθῶς ἐπίγνωθι παρὰ τῆς Ἐκκλησίας, ποῖαι μέν εἰσιν αἱ τῆς παλαιᾶς διαθήκης βίβλοι, ποῖαι δὲ τῆς καινῆς, καί μοι μηδὲν τῶν ἀποκρύφων ἀναγίνωσκε. —— ἀναγίνωσκε τὰς θείας γραφάς, τὰς εἴκοσι δύο βίβλους τῆς παλαιᾶς διαθήκης, τὰς, &c. —— ταύτας μόνας μελέτα σπουδαίως, ἃς καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μετὰ παῤῥησίας ἀναγινώσκομεν.

menti

menti libros, quæ à LXXII. Interpretibus translatæ sunt. —— Hos solos studiosè meditare; quos & in Ecclesiâ securè tutòque recitamus.

Catechef. 9. *Vade ad Apem, & disce quàm laboriosa sit; quomodo per flores omnis generis oberrans congerit tibi mel in usum;* 30 *ut & tu circuiens divinas Scripturas, tuam ipsius salutem apprehendas, & illis satiatus dicas:* [z] Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua? super mel & favum ori meo.

360. Athanasius Alexandrinus Episcopus.

In Apologiâ pro fugâ suâ. [a] *Diacano mandavi, ut XXXI. Psalmum legeret, populusque attentè auscultaret; cùm recitaret hanc particulam:* Quoniam in seculum misericordia ejus.

In Exhortat. ad Monachos. *Has* (Orationes) *si fieri potest, sola intercapedo disrumpat. Cujus rei cura in canonicis ponenda est salubriter monumentis. Non quòd Apocrypha debeamus, præsertim ignorata, damnare; sed quòd ad scientiam Dei digestam canonis seriem putemus posse sufficere. Illa enim, si consentiunt, supervacua sunt. Si dissentiunt, vitanda sunt. Sine legendi studio nemo ad Dominum valebit esse intentus. Primùm, quòd hujusmodi opera ab aliis actibus caducæ occupationis abducunt; & diversorum exemplorum insinuata cognitio, vel bonorum appetentiam, vel malorum factam esse cautelam. Neque enim aliàs Petrus Apostolus admoneret nos, dicens:* Parati semper estote ad rationem reddendam ad omnes poscentes vos de verbo spei vestræ & fidei. *Et Apostolus:* Non cessamus pro vobis orantes; ut impleamini agnitione ejus in omni sapientiâ & intellectu spirituali. *Et rursus:* Verbum Christi habitet in vobis abundanter omni sapientiâ. *Nam & in veteri Testamento similem hominibus curam sacræ præceptionis inculcavit eloquium. Sic enim David ait:* Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, & in viâ peccatorum non stetit, & in cathedrâ pestilentiæ non sedit: Sed in lege Domini voluntas ejus meditabitur die ac nocte. *Et ad Jesum Nave Deus loquitur:* Non recedet liber iste de manibus tuis; & meditaberis in eo die ac nocte. [Habetur Tomo 2. editionis Commelinianæ p. 435. sed annotat Petrus Fleckmannus hoc omnino scriptum Latinum videri.]

[z] Psalm. CXIX. [a] Citatur à Theodoreto, lib. 2. Hist. cap. 13.

30 Ἵνα καὶ αὐτὸς περιερχόμενος τὰς θείας γραφὰς, τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας περιδράξῃ, καὶ τούτων ἐμφορούμενος εἴπῃς, ὡς γλυκέα, &c.

31 Προέτρεπον, τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμὸν, τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα, &c.

In lib. de Virginitate sive de Meditatione [Tom. 1. edit. Commelinianæ, quanquam non videatur Athanasii.] 32 *Non abscedat ab ore tuo verbum Dei. Sit autem illud opus tuum omni tempore. Meditare in S. Scripturis: habe Psalterium, & Psalmos disce.* [p. 828.] 33 *In Ecclesiâ tace; ne quicquam loquaris; sed lectionibus duntaxat intende.* [p. 834.]

In disceptatione adv. Hæreticos [Tom. 2. edit. Commelin. p. 248.] 34 *Vis Scripturas negligam? Unde ergo cognitio? Vis cognitionem relinquam? Unde fides? &c. Romanas leges sine periculo nemo ignoraverit. Quas ergo parant insidias, qui magnorum cœlestis Regis oraculorum curâ studioque volunt interdictum? Scriptura est animæ cibus. Desine verò, ô homo, fame internum hominem necare; diramque non panis & aquæ, sed audiendi Verbum Domini, famem attrahere,* —— *Reverere Eunuchum illum, sermonis amatorem, qui ne in itinere quidem lectionem neglexit; cujus propositum comprobans Deus, statim Doctorem illi dedit.* —— *Atque hinc est, cur ipse præceperit,* Scrutamini Scripturas; 35 *scrutationem vocans diligentem attentamque abstrusorum inquisitionem de Scripturâ sanctâ.*

Turrianus in Defens. Epist. Pont. lib. 2. cap. 2. libellum hunc gravissimum appellat, & tanto auctore dignum. A Gennadio autem Scholario, p. 385. edit. Græcæ (Tom. 4. Biblioth. Patrum col. 1446.) dicitur Disputatio S. Maximi cum Theodosio Cæsareæ Episcopo. 36

Ibid. pag. 259. 37 *Egone verbum audiam, & convenientem sensum non inquiram? Ubi igitur aut sermonis consequentia, aut audientis utilitas? Fortè & in brutorum animantium naturam mutari homines præcipiunt? Siquidem verborum sonum auribus arrepturi; ex sensu verò fructum nullum animo sunt percepturi. Non hoc nobis Paulus, qui de hujusmodi rebus docuit, mandavit: non amplexandum aliquid sine ratione, sine judicio, censuit, &c.*

Vid. eundem (si idem Author est) initio epistolæ ad Episcopos ad Diœceses suas proficiscentes, apud Fr. Torrensem de Resid. Episcop. fol. 446.

32 Μὴ ἀποστήτω ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ στόματός σου· ἤτω δὲ τὸ ἔργον σου διαπαντὸς μελέτη τῶν θείων γραφῶν· ψαλτήριον ἔχε καὶ τοὺς ψαλμοὺς μάνθανε.

33 Ἀλλὰ τῇ ἀναγνώσει μόνον πρόσεχε.

34 Ἀμελήσω γραφῶν; πόθεν οὖν ἡ γνῶσις; —— τὰ μεγάλα θεσπίσματα τοῦ βασιλέως τῶν οὐρανῶν οἱ κωλύοντες μελετᾶν καὶ μανθάνειν, ποίαν ἐπιβουλὴν οὐκ ἐργάζονται. Τροφὴ ψυχῆς ἡ γραφή, παῦσαι οὖν λιμοκτονῶν τὸν ἔσω ἄνθρωπον, &c.

35 Meliùs, *ex script. sanctâ*, ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν, &c.

36 Etherio Tyanensi deberi opus istud ab eruditis dudum animadversum est.

37 ἀκούσω τοῦ ῥήματος, καὶ μὴ ζητήσω τὸ εὐπρεπὲς τοῦ φρονήματος. —— τάχα καὶ πρὸς ἀλόγων ἕξεις μεθίστασθαι τοὺς ἀνθρώπους προστάττουσιν, εἴπερ μέλλοιεν ψόφον μὲν ῥημάτων τῇ ἀκοῇ δέχεσθαι, κέρδος δὲ νοημάτων μηδὲν τῇ ψυχῇ προσίεσθαι; οὐχ οὕτω Παῦλος, &c.

370. Macarius Ægyptius.

Homil. 6. 38 *Qui accedunt ad Dominum, debent preces ſuas in tranquillitate, pace, & ſedatione multâ fundere; non ineptis, aut confuſis clamoribus uti, ſed attentione cordis & cogitationibus ſobriis attendere Domino.* Item 39 *Verum orationis fundamentum hoc eſt, attendere nimirùm cogitationibus, & in multâ tranquillitate & pace precari.* Et poſt: 40 *Sunt alii, qui cogitationibus attendunt, & prælium internum committunt. Hique propter intellectum ac diſcretionem poſſunt dirigere & amoliri inſurgentes cogitationes, & ſecundùm voluntatem Domini ambulare.*

Homil. 33. 41 *Oportet nos non ex more corporeo, nec pro more vociferandi, nec ex conſuetudine ſilendi, aut genua flectendi, preces facere; verùm ſobriè animum attendentes exſpectare Deum, quando aderit & viſitabit per omnes egreſſiones animam, per ſemitas ejus ac ſenſuum organa; & ita quando conveniat tacere, & quando conveniat clamare, & cum vociferatione precari,* 42 *modò mens ſit firmata in Deum. Perinde enim ac corpus, cùm operatur quippiam, totum penitus occupatum incumbit operi, & omnia ejus membra ſe invicem adjuvant;* 43 *ſic quoque anima tota prorſus conſecretur poſtulationi & charitati Domini, quæ nec vagis occupetur, aut circumferatur cogitationibus, & ſpem atque exſpectationem omnem collocatam habeat in Chriſto. Atque hoc pacto illuceſcet ille, purum docens petendi modum; & ſuggerens orationem puram, ſpiritualem, Deo dignam; & quæ ſit in ſpiritu & veritate, adorationem.*

370. Ephræm Syrus.

De armaturâ generali. *Studeamus jugiter lectioni ſanctarum Scripturarum, ut nos doceant, quomodo laqueos Diaboli poſſimus effugere, æternamque adipiſci vitam.*

De patientiâ & conſummatione ſeculi, &c. (quæ quidem Homilia & inter Chryſoſtomi & inter Ephræmi Opera habetur. Vid. Savil. & Voſſii edit.

38 Οἱ προσερχόμενοι τῷ Θεῷ, ὀφείλουσι τὰς ψυχὰς ἐν ἡσυχίᾳ καὶ εἰρήνῃ καὶ καταστάσει πολλῇ ποιεῖσθαι. —— πόνῳ καρδίας καὶ λογισμοῖς νήφουσι προσέχειν.

39 Ὁ δὲ ἀληθινὸς θεμέλιος τῆς προσευχῆς οὗτός ἐστι, τὸ προσέχειν τοῖς λογισμοῖς, &c.

40. Εἰσὶ δὲ ἄλλοι οἱ τοῖς λογισμοῖς προσέχοντες —— οὗτοι διὰ τῆς συνέσεως αὐτῶν, &c.

41 Δεῖ ἡμᾶς μὴ κατὰ ἔθος σωματικὸν, μήτε κραυγῆς ἔθει —— προσεύχεσθαι, ἀλλὰ νηφαλέως τῷ νοῒ προσέχοντας. ——

42 —— μόνον ὁ νοῦς ἐρρωμένος ᾖ πρὸς τὸν Θεὸν ——

43 —— ἡ ψυχὴ ὅλη δι' ὅλου ἀποδεδόσθω εἰς τὴν πρὸς κύριον αἴτησιν καὶ ἀγάπην, μὴ ῥεμβομένη καὶ περιφερομένη τοῖς λογισμοῖς. —— καὶ οὕτως αὐτὸς ἐπιλάμψει, ἀληθινὴν διδάσκων αἴτησιν, διδοὺς εὐχὴν καθαρὰν, πνευματικὴν, Θεοῦ ἀξίαν, καὶ τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησιν.

edit p. 165.) 44 *Vide, ne negligas animam tuam, ſed lectioni ac precibus ſedulò incumbe, ut mens tua illuminetur, fiaſque perfectus ac integer, in nullo deficiens. Gloriantur alii de Magnatum Principumque ac Regum familiaritate atque colloquio: at tu coram Angelis Dei gloriare, colloquens & cum Spiritu S. per ſacras literas conferens, Nam Spiritus S. eſt, qui loquitur per eas. Da operam igitur, ut divinarum Scripturarum lectionem familiarem tibi reddas, & perſiſtas in oratione.* Et poſt. *Quòd ſi legere fortè neſcias; adhibe eum, à quo audire queas atque proficere.* Vid. pag. 165. edit. Voſſii, ubi hoc pluribus perſequitur Ephræm, & p. 166. *Non ſtudeas duntaxat libri folia evolvere; ſed ſi opus fuerit,* 45 *non pigeat etiam bis terve ac ſæpiùs eundem repetere verſum, ut vim orationis intelligas.*

In Encomio in Pſalmos. *Pſalmus, infantium tutela, ornamentum ſenibus, majorum natu conſolatio, mulieribus aptiſſimum ornamentum. Rudibus eſt inſtructio, proficientibus incrementum, perfectorum firmamentum. Ubi ſacri libri adſunt & lectiones: ibi juſtorum eſt lætitia, & auſcultantium ſalus. Ubi autem cithara & tibiarum cantus atque tripudia perſtrepunt; ibi virorum pariter ac mulierum ſunt tenebræ, diabolique feſtum celebratur.* p. 13.

De Panopliâ ſive Armaturâ generali (p. 480, 481.) *Verè arcus æreus eſt contra inimicos, expanſæ in oratione manus in ſcientiâ orantis; ſicut etiam ſagitta directè emiſſa ab eo, qui arcum vibrat, &c. Ejuſmodi eſt quod dico, fratres, cùm quis in ſcientiâ orat, nec ſinit evagari cogitationes ſuas: ſed intelligit, quem interpellet, quem alloquatur: & tunc oratio illius Deo appropinquat. Et tunc vehementer contriſtatur inimicus, veluti acerrimo ſpiculo in corde percuſſus. Nam quantò per gratiam anima ampliùs proficit; tantò ipſe, tanquam* [b] *pulvis ante faciem venti effectus, magis profugit: perſequitur enim illum Angelus Dei. Ecce quâ in re illum acriter vulnerat: quia ſc. orat in ſcientiâ, roboraturque, quia cogitationem captivat, nec evagari permittit. Et tu ergo, mi frater, etiam in ſcientiâ orationes funde.*

Porrò notandum eſt ex Hieronymo in Catalogo Scriptor. Eccleſiaſt. Syriacâ linguâ Ephræmum ſua ſcripta edidiſſe, eaque tantam authori-

[b] Pſalm. XXXIV.

44 Μὴ ἀμελήσῃς τῆς ψυχῆς σου, ἀλλὰ σχόλαζε τῇ ἀναγνώσει καὶ ταῖς προσευχαῖς, ὅπως φωτισθῇ σου ἡ διάνοια, καὶ ὅπως γένῃ τέλειος καὶ ὁλόκληρος, ἐν μηδενὶ λειπόμενος. Ἄλλοι καυχῶνται, &c. —— σπούδαζε οὖν ἐντυγχάνειν ταῖς θείαις γραφαῖς —— σπούδαζε πυκνότερον ἐντυγχάνειν αὐταῖς. —— ἐὰν ᾖ οὐκ ἐπίστασαι τὸ ἀναγινώσκειν, προσκολλῶ ὅπου δεῖν ἀκοῦσαι καὶ ὠφεληθῆναι, &c.

45 Μὴ ὀκνήσῃς δὶς καὶ τρεὶς καὶ πλεονάκις διελθεῖν τὸν στίχον, ὅπως νοήσῃς τὴν δύναμιν αὐτοῦ.

tatem

tatem adepta esse, ut post lectionem Scripturarum (linguâ etiam Syriacâ editarum [c]) publicè in quibusdam Ecclesiis recitarentur. Unde intelligimus, 1. Syros in suâ liturgiâ homilias vernaculâ linguâ scriptas usurpâsse, non peregrinâ, & minimè intellectâ, ut apud Pontificios fit. 2. Scripturas (ad quas legendas suos hortabatur Ephræm) Syrorum vernaculâ linguâ extitisse. Nam nec ipse Ephræm (in Scripturis exercitatissimus) sacras literas Græcâ linguâ legere potuit; quippe cujus ignarum fuisse, tum ex ipsius Encomio in Basilium M. tum ex Theodoreto, lib. 4. Hist. Eccles. cap. 29. [d] colligitur.

Syriacè etiam divinos hymnos composuit Ephræm [e], à Syris cantari solitos [f] in Martyrum celebribus festis; quos ad sua usque tempora ab Ecclesiæ cantoribus retentos fuisse 46 innuit Nicephorus Callist. lib. 9. cap. 16.

370. Basilius Magnus Cæsareæ in Cappadociâ Episcopus.

Procemio in Psalmos (quod quidem idem est cum Prologo præfixo Augustini enarrationibus in Psalmos, initio Tomi 8. Operum ejus: sed Basilii est, non Augustini.) 47 *Scriptura omnis divinitus inspirata, & utilis, ob eam rationem à Spiritu S. conscripta est, ut velut è communi curandarum animarum officinâ, universi mortales, quisque pro morbi sui ratione medelam deligeremus.* Medicamentum enim, *inquit*, magna sedat delicta. Et post de Psalmis. *Melodiæ jucunditatem dogmatis immiscuit Spiritus Sanctus; ut aurium oblectatione deliniti, sermonis utilitatem latenter susciperemus; more Medici sapientis, qui pueris medicinas aliquantò austeriores daturus, ut vorantibus nauseam discutiat, melle poculum circumlinit.* 48 *Propterea nobis hæc apta Psalmorum modulamina offeruntur; ut qui ætate aut omnino etiam moribus adhuc pueri sunt, in speciem quidem concinant ac modulentur, re autem verâ animas suas erudiant. Nec enim ul-*

[c] Georgius Emira Edeniensis in Grammat. Syriac. Edit. Romæ, 1596. [d] In Edit. Græc. cap. 27. in Edit. Lat. [e] Sozomen, lib. 3. cap. 16. (ut est in Edit. Gr.) vel 15. (ut in Lat.) [f] Loc. cit.

46 Ὠιδὰς παραδεδομένος, εἰς δεῦρο Σύροις παρέδωκε ψάλλειν.

47 Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος, διὰ τοῦτο συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ πνεύματος, ἵν' ὥσπερ ἐν κοινῷ τῶν ψυχῶν ἰατρείῳ, πάντες ἄνθρωποι τὸ ἴαμα τοῦ οἰκείου πάθους ἕκαστος ἐκλεγώμεθα, &c.

48 Ταῦτα μέλη τῶν ψαλμῶν ἡμῖν ἐπινενόηται, ἵνα οἱ παῖδες τὴν ἡλικίαν, ἢ καὶ ὅλως οἱ νεαροὶ τὸ ἦθος, τῷ μὲν δοκεῖν μελῳδῶσιν, τῇ δ' ἀληθείᾳ τὰς ψυχὰς ἐκπαιδεύωνται. —— τὰ δὲ τῶν ψαλμῶν λόγια καὶ κατ' οἶκον μελῳδοῦσιν, καὶ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς περιφέρουσι, &c.

lus ex iis, qui tardiore præsertim sunt ingenio, reperitur, quin apostolicum seu propheticum aliquod præceptum statim ediscat; Psalmorum verò protinùs reminiscuntur: hos & domi cantant, & foris obmurmurant, & in agro circumferunt. Unde exclamat ibidem, 49 *O sapiens Doctoris inventum, qui excogitavit quo pacto unâ eâdemque operâ & caneremus, & quæ utilia sunt cognosceremus; unde & quæ discuntur, animis nostris magis infigantur. Nihil enim violentum durat; quod verò cum voluptate & gratiâ acquiritur, durabilius animis nostris insidet.*

In Psal. XXVIII. 50 *Homines miserabiles relictis ædibus suis ad templum concurrunt, quasi emolumenti quicquam inde laturi; cùm tamen nec oracula Dei attentè audiant, nec naturæ suæ sensum accipiant, &c.* 51 *Psalmos habes, Prophetas, Evangelica præcepta, Apostolicas prædicationes; quæ corde oreque voluta, lingua psallat, mens sensum eorum, quæ dicuntur, scrutetur; ut psallas spiritu, psallas & mente. Non enim gloriâ Deus indiget; sed ut lauderis te dignum reddere cupit.*

In Psalm. XXIX. Homil. 18. 52 *Non si quis ore profert Psalmi verba, hic Domino psallit; sed qui à puro corde emittunt psalmodias; & qui sancti sunt, servantes justitiam ad Deum; hi psallere possunt Deo spirituales hymnos convenienter assequentes.* Vid. eundem Epist. 1. ad Gregorium Theologum.

Homil. in Psalm. LIX. 53 *Ideo nostra sunt divina hæc oracula, & in Ecclesiâ Dei tanquam dona divinitus emissa, in unoquoque conventu releguntur; perinde ac animabus alendis à Spiritu Sancto administrata quædam alimonia, &c.*

Orat. Moral. 9. à Simeone Logothetâ ex Basilii scriptis collecta. 54 *Neque enim per se verba orationis prosunt; sed cum diligenti mentis intentione emissa tunc demum prosunt, &c.*

Sermon. in Martyrem Julittam. *Oratio est boni petitio à piis mentibus ad Deum facta.* 55 *Petitionem autem non verbis tantùm definimus.*

49 Ὢ τῆς σοφῆς ἐπινοίας τοῦ διδασκάλου, ὁμοῦ τ' ᾄδειν ἡμᾶς καὶ τὰ λυσιτελῆ μανθάνειν μηχανωμένου, &c.

50 Ἐπὶ τὸν ναὸν ἐπιδραμόντες, ὡς δή τι ἑαυτοὺς ὠφελήσοντες, οὐχ ὑπέχουσι τὰς ἀκοὰς λόγοις θεοῦ, &c.

51 Ψαλμὸν ἔχεις, προφητείαν ἔχεις, εὐαγγελικὰ παραγγέλματα, τὰ τῶν ἀποστόλων κηρύγματα, ἡ γλῶσσα ψαλλέτω, ὁ νοῦς ἐρευνάτω τὴν διάνοιαν τῶν εἰρημένων, ἵνα ψάλλῃς τῷ πνεύματι, ψάλλῃς δὲ καὶ τῷ νοΐ, &c.

52 Οὐκ εἴ τις τῷ στόματι προφέρει τὰ τοῦ ψαλμοῦ ῥήματα, οὗτος ψάλλει τῷ κυρίῳ, ἀλλ' ὅσοι ἀπὸ καρδίας καθαρᾶς ἀναπέμπουσι τὰς ψαλμῳδίας, &c.

53 Οὐ γὰρ ἁπλῶς τὰ ῥήματα τῆς προσευχῆς ὠφελεῖ, ἀλλὰ τὸ μετὰ σπουδαίας διαθέσεως ἀναπέμπεσθαι.

54 Διότι καὶ ἡμέτερά ἐστι τὰ θεῖα λόγια, καὶ τῇ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ, ὡς θεόπεμπτα δῶρα, καθ' ἕκαστον σύλλογον ὑπαναγινώσκεται, &c.

55 Τὴν δὲ αἴτησιν οὐκ ἐν ῥήμασιν ὁριζόμεθα πάντως. —— τί οὖν ἐστὶν ὃ φαμὲν, ὅτι χρὴ μὴ ἐν συλλαβαῖς ἡμᾶς τὴν εὐχὴν ἀποπληροῦν, ἀλλὰ προαιρέσει μᾶλλον ψυχῆς, &c.

Non

Non enim Deum putamus verborum admonitione indigere, ſed ea quæ utilia ſunt ſatis vel nobis non petentibus videre. Quid igitur eſt quod dicimus? quòd oportet nos orationem non in ſyllabis perficere, ſed magis animi propoſito, tum actione ſecundùm virtutem in omni vitâ perſeverante, vim orationis implere. Non enim ſimplicia verba orationis proſunt (ut alibi idem [g]) *ſed illud demum, quod ex ſeriâ animi affectione proficiſcitur* μετὰ σπουδαίας διαθέσεως. Hoc itaque illud eſt quod ait in Homiliâ in Pſalm. XXVIII. *Preces cujuſlibet Deo manifeſtæ ſunt. Alius ex affectu tantùm orat, alius ſcitè ac prudenter cœleſtia quærit; quidam perfunctoriè nec acri attentione ſummis labris verba loquitur; cor autem ejus procul à Deo eſt.* Ἡ προσευχὴ ἑκάστου πεφανέρωται θεῷ, τὶς ἐκ διαθέσεως (ex animo) τὶς ἐπιστημόνως ἐπιζητεῖ τὰ ἐπουράνια, τὶς ἀφωσιωμένως ἄκροις τοῖς χείλεσι τὰ ῥήματα φθέγγεται. ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πόῤῥω ἀπέχει ἀπὸ θεοῦ.

De Spiritu S. cap. 1. *Nobis præſcriptum eſt, ut ſimiles efficiamur Deo, ſaltem quatenus humanæ naturæ fas eſt.* 56 *Porrò ſimilitudo non eſt abſque cognitione, cognitio verò è doctrinâ paratur. Doctrinæ autem initium eſt oratio, orationis partes ſyllabæ ac dictiones. Proinde ſyllabas* (S. Scripturæ) *excutere non eſt aberrare à ſcopo.*

In Regulis contractioribus Quæſt. 45. *Si quis audito Domino, qui dixit,* Servus ſciens voluntatem Domini ſui, & non faciens, neque parans ſe ad illius voluntatem, vapulabit multis; qui verò illam ignorat, & facit digna plagis, vapulabit paucis: *hujus gratiâ cognitionem divinæ voluntatis ſtudio negligat; an quid habet ſolatii? Reſpondeo.* 57 *Manifeſtum eſt, quòd qui ejuſmodi eſt, ignorantiam falsò prætexat, & inevitabile habeat peccati judicium.* Si enim non veniſſem, *inquit Dominus,* & non locutus illis eſſem, peccatum non haberent; nunc verò excuſationem de peccato ſuo non habent. *Cùm ſacra Scriptura omnibus ubique voluntatem Dei denuntiet. Itaque qui talis eſt, non cum ignorantibus minore judicio, ſed vehementiore cum illis damnabitur, de quibus ſcriptum eſt;* Inſtar aſpidis ſurdæ & obturantis aures ſuas, ne audiat vocem incantantium & venefici, dum ab illo incantatur ſapienter.

Ibid. Quæſt. 95. *An conducat, ut qui recens acceſſerunt, confeſtim ſcripturas diſcant? Reſpondeo. Et de iſtâ quæſtione ex prædictis ſtatuatur.*

[g] Orat. Moral. 9. ſupra cit.

56 Ὁμοίωσις δὲ οὐκ ἄνευ γνώσεως, ἡ δὲ γνῶσις ἐκ διδαγμάτων· λόγος δὲ διδασκαλίας ἀρχὴ, λόγου δὲ μέρη συλλαβαὶ καὶ λέξεις, ὥστε οὐκ ἔξω σκοποῦ γέγονε τῶν συλλαβῶν ἡ ἐξέτασις.

57 Δῆλός ἐστιν ὁ τοιοῦτος σχηματιζόμενος τὴν ἄγνοιαν, καὶ ἀπαραίτητον ἔχει τὸ ἁμαρτίας τὸ κρίμα. —— τῆς ἁγίας γραφῆς πανταχοῦ πᾶσι τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ διαγγελλούσης· ὥστε οὐχὶ μετὰ τῶν ἀγνοησάντων ὁ τοιοῦτος ἔλαττον κρίνεται, ἀλλὰ, &c.

tuatur. 58 *Necessarium enim est & consonum, ut ex sacrâ quisque Scripturâ quod necesse sit discat, tum ad pietatis plerophoriam, tum ne adsuescat humanis traditionibus.*

Ibid. Quæst. 278. *Quomodo spiritus alicujus precetur, mens verò fructu careat? Respondeo.* 59 *Hoc de illis dictum est, qui in linguâ audientibus ignotâ preces faciunt. Dicit enim,* Si oro linguâ, spiritus meus quidem orat: mens verò sine fructu est. *Nam quando præsentibus verba precationis incognita sunt; sine fructu est mens, quia nihil utilitatis redit ad precantem. Quando verò qui adsunt, precationem intelligunt, quæ utilis potest esse audientibus; tunc qui precatur, fructum habet, ædificationem sc. eorum qui inde juvantur. Consimiliter autem & de quacunque verborum Dei pronuntiatione sentiendum est. Scriptum enim est:* Sed si quis bonus est ad ædificationem fidei.

In proœmio de Judicio Dei, inter Ascetica (si is Author eorum est) in init. *Jam olim ab initio à Christianis parentibus educatus,* 60 *ab illis quidem à puero sacras literas didici, quæ me ad veritatis cognitionem adduxerunt.*

Epist. 63. ad Clericos Neocæsar. 61 *Ad id verò quòd propter Psalmodias accusamur (qua re potissimùm simpliciores perterrefaciunt, qui nos traducunt) hoc habeo quod dicam: quòd qui jam obtinuerunt ritus omnibus Ecclesiis Dei concordes sunt & consoni. De nocte siquidem populus consurgens antelucano tempore domum precationis petit; inque labore & tribulatione ac lachrymis indesinentibus factâ ad Deum confessione, tandem ab oratione surgentes ad psalmodiam instituuntur. Et nunc quidem in duas partes divisi alternis succinentes psallunt; atque ex eo simul eloquiorum Dei exercitationem ac meditationem corroborant; & cordibus suis attentionem, & rejectis vanis cogitationibus mentis soliditatem suppeditant: deinde uni ex ipsis hoc muneris dato, ut quod canendum est prior ordiatur, reliqui succinunt: atque ita psalmodiæ varietate precibusque subinde intersertis noctem*

58 Τὸ γὰρ πρὸς τὴν χρείαν ἕκαστον ἐκμανθάνειν ἐκ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ἀκόλουθον καὶ ἀναγκαῖον εἴς τε πληροφορίαν τῆς θεοσεβείας, καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ προσεθισθῆναι ἀνθρωπίναις παραδόσεσιν.

59 Τοῦτο περὶ τῶν ἐν γλώσσῃ ἀγνοουμένῃ τοῖς ἀκούουσι τὰς προσευχὰς ἀναπεμπόντων ἐῤῥέθη. ——ὅταν γὰρ ἄγνωστα ᾖ τοῖς παροῦσι τὰ ῥήματα τῆς προσευχῆς, ἄκαρπός ἐστιν ὁ νοῦς τοῦ προσευχομένου, μηδενὸς ὠφελουμένου. ——ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ πάσης ἐκφωνήσεως τῶν τοῦ θεοῦ ῥημάτων, &c.

60 Παρ' αὐτοῖς ἀπὸ βρέφους καὶ τὰ ἱερὰ γράμματα ἔμαθον, ἄγοντά με πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας.

61 —— τὰ νῦν κεκρατηκότα ἔθη πάσαις ταῖς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαις συνῳδά ἐστι καὶ σύμφωνα· ἐκ νυκτὸς γὰρ ὀρθρίζει παρ' ἡμῖν ὁ λαὸς, &c. τελευταῖον ἀναστάντες τῆς προσευχῆς εἰς τὴν ψαλμῳδίαν καθίστανται, καὶ νῦν μὲν διχῇ διανεμηθέντες, ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις, ὁμοῦ μὲν τὴν μελέτην τῶν λογίων ἐντεῦθεν κρατύνοντες, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἀμετεώριστον τῶν καρδιῶν ἑαυτοῖς διακονούμενοι. ——πάντες κοινῇ ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας, τὸν τῆς ἐξομολογήσεως ψαλμὸν ἀναφέρουσι τῷ κυρίῳ, ἴδια ἑαυτῶν ἕκαστος τὰ ῥήματα τῆς μετανοίας ποιούμενοι, &c.

superant.

ſuperant. Illuceſcente jam die pariter omnes velut uno ore ac corde uno confeſſionis Pſalmum Deo offerunt; ac ſuis quiſque verbis reſipiſcentiam profitentur. 62 *Horum gratiâ ſi nos fugitis; fugietis ſimul & Ægyptios, fugietis Libyam utramque, Thebæos, Palæſtinos, Arabes, Phœnicas, Syros, & qui ad Euphraten habitant; &, ut ſemel dicam, omnes, apud quos vigiliæ & preces communeſque pſalmodiæ in pretio ſunt.*

370. Gregorius Nyſſenus Epiſcopus, Baſilii frater.

Tractatu I. in Pſalmos, cap. 3. 63 *Principio cauſam indagabimus, ob quam cùm adeò vita ex virtute acta difficilis ſit & ardua; myſteriorum tamen & divinorum ſecretorum ænigmaticam & umbratilem doctrinam, & inexplicabilibus involutam tegumentis Theologicam inſtitutionem, tam facilem captu & jucundam* (ἡ διὰ τῶν ψαλμῶν διδασκαλία) *effecerit: ut non modò viri perfecti, & quibus jam animi ſenſa perpurgata ſunt, eruditionem hanc aſſequantur; ſed ut eandem & mulieres ſibi tanquam propriam vendicent: infantibuſque, crepundiorum inſtar, voluptatem pariat; & decrepitis baculi & quietis loco obtingat: illi verò, quibus ætas viget, hujus doctrinæ donum ſuum eſſe exiſtiment: is autem, qui triſti eſt animo, & malè affecto ob eventum quenpiam, propter ſe Scripturæ hujus gratiam divinitùs miſſam eſſe credat. Adhæc qui iter ſeu terrâ ſeu mari faciunt, quique ſedentarias artes exercent, & (ut rem in pauca conferam) omnes tam viri quàm mulieres, quodcunque vitæ genus ſectentur, ægri ſimul ac firmi, damnum ſe pati arbitrantur; ſi non ſemper in ore divinam hanc inſtitutionem circumferant. Jam verò & convivia & nuptiales hilaritates Philoſophiam hanc, ut partem lætitiæ, ſuis jucunditatibus adſciſcunt; ut taceamus divinam illam in nocturnis pervigiliis per pſalmos inſtitui ſolitam hymnodiam, Eccleſiæque in his decantandis accuratam ſedulitatem.*

De Vitâ Macrinæ ſororis, paulò poſt init. 64 *Proinde quæ ex divino ſpiritu dictatâ Scripturâ primæ illi ætatulæ* (Macrinæ) *faciliora*

62 Ἐπὶ τούτοις λοιπὸν εἰ ἡμᾶς ἀποφεύγετε, φεύξεσθε μὲν Αἰγυπτίους, φεύξεσθε δὲ καὶ Λίβυας, —— καὶ πάντας ἁπαξαπλῶς, παρ' οἷς ἀγρυπνίαι καὶ προσευχαὶ, καὶ αἱ κοιναὶ ψαλμῳδίαι τετίμηνται.

63 —— θεολογίαν οὕτως εὔληπτόν τε καὶ γλυκεῖαν ἐποίησεν, ὡς μὴ μόνον τελείοις ἀνδράσιν —— ταύτην σπουδάζεσθαι, ἀλλὰ καὶ τῆς γυναικωνίτιδος ἴδιον γενέσθαι κτῆμα, καὶ νηπίοις ὥς τι τῶν ἀθυρμάτων ἡδονὴν φέρειν. —— οἵ δὲ πλέοντές τε πρὸς τούτοις καὶ θαλαττεύοντες ἄνθρωποι, ἢ τὴν ἐπιδιφρείοις ἐργασίαις προσασχολούμενοι, καὶ πάντες οἱ ἁπαξαπλῶς ἐν πᾶσιν ἐπιτηδεύμασιν ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, ἐν ὑγείᾳ τε καὶ ἀρρωστίᾳ, ζημίαν ποιοῦνται τὸ μὴ διὰ στόματος τὴν ὑψηλὴν ταύτην διδασκαλίαν φέρειν. —— ἵνα παρῶμεν τὴν ἔνθεον ἐν ταῖς παννυχίσι διὰ τούτων ὑμνῳδίαν, &c.

64 Ὅσα τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ἀληπτότερα (εὐληπτότερα, proculdubiò legendum) ταῖς πρώταις ἡλικίαις δοκεῖ, ταῦτα ἦν τῇ παιδὶ τὰ μαθήματα, &c.

aptioraque

aptioraque videbantur, discenda proponebat (mater ejus) *Cum primis autem Sapientiam Solomonis, idque ex eâ potissimùm, quod ad vitam & mores maximè conducebat. Erat etiam Psalmorum haudquaquam ignara; præfinitamque eorum partem statutis temporibus percurrebat.* 65 *Nam sive surgeret è lectulo, sive ad studia accederet, sive discederet ab eis, sive cibum sumeret, sive à mensâ recederet, sive cubitum se conferret, sive ad precandum exurgeret; semper ut bonam, seque nullo tempore deserentem comitem, Psalmorum habebat cantilenam.*

Ibid. ante med. 66 *Hunc* (Petrum fratrem) *Macrina paulò post ejus ortum ab ubere nutricis sublatum ipsa statim enutriit, excellentique disciplinâ educavit, sacris institutis à puero ipsum erudiens adeò, ut nihil otii concesserit, quo posset studiis inanibus vacare.*

370. Epiphanius.

Panar. Lib. 2. Tom. 2. Hæres. 69. 67 *S. Scripturæ, cùm vitæ impertiendæ vim habent, tum nihil continent, ad quod fideles offendant.* —68 *Necessaria & sincera & ad vitam conciliandam idonea Scripturæ verba.*

Libro 2. Tom. 2. [& Ancorat. cap. 41.] 69 *In Sacrâ Scripturâ nihil est obliquum, neque tortuosum, sed omnia mirabiliter ad nostram salutem scripta sunt & perfecta.*

Idem in Ancorato, cap. 93. *Scripturæ vita nostra sunt,* αἱ γραφαὶ, ἡμετέρα ζωή.

Idem libro 3. extremo, ostendit Patres habuisse ἑρμηνευτὰς γλώσσης εἰς γλῶσσαν, *Interpretes*, qui, si opus esset, linguam in linguam verterent ἐν τῇ ἀναγνώσει, h. e. cùm Scripturæ populo legebantur. 70 Casaubon. adv. Perronum, p. 62. Vid Perroni Respons. p. 1094.

371. Protogenes Scriba.

A Valente Imp. Ariano in Antinoen (quæ est in Thebaide) relegatus, *pueris docendis operam dedit; atque eos non modò exercuit ad celeri manu scribendum,* 71 *verùm etiam sacra Dei eloquia edocuit. Nam hym-*

65 πανταχοῦ τὴν ψαλμῳδίαν εἶχεν, οἷόν τινα σύνοδον ἀγαθὴν μηδενὸς ἀπολιμπανομένην χρόνου.

66 ——τοῖς ἱεροῖς τῶν μαθημάτων ἐκ νηπίων αὐτὸν ἐνασκήσασα.

67 Τῆς θείας γραφῆς ζωτικῆς οὔσης, καὶ μηδὲν ἐχούσης εἰς πρόσκομμα πιστοῖς.

68 Ἀναγκαῖα καὶ ἀκέραια καὶ ζωτικὰ τὰ τῆς θείας γραφῆς.

69 Οὐδὲν ἐν αὐταῖς ἐστὶ σκολιὸν ἢ στραγγαλιῶδες.

70 Ἢ ἐν ταῖς προσομιλίαις· i.e. cùm concio ad plebem fieret. Vid. Auctarium, c. 2. ad an. 335.

71 ——τὰ θεῖα ἐξεπαίδευσε λόγια. Δαυϊτικάς τε γὰρ αὐτοῖς ὑπηγόρευσε μελῳδίας, καὶ τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας ἐκμανθάνειν τὰ πρόσφορα παρεσκεύασεν.

nos

nos Davidis tanquam dictata illis proposuit ; & eas Apostolicæ doctrinæ sententias, quas eorum ingeniis accommodatas putabat, ediscendas tradidit. Theodoret. lib. 4. Hist. Eccles. cap. 16.

Eant nunc Colonienses Jesuitæ, [h] & Monhemium reprehendant, quòd discipulis suis provectioribus scripta vatum ac Apostolorum se explicaturum polliceatur. Sed bonis istis Theologis ignoscendum est ; quippe qui non Protogenem, sed Aristotelem, hîc sibi sequendum proposuerunt. *Juvenibusne*, inquiunt, *quis arcana hæc Scripturæ mysteria audeat concredere ; quos Aristoteles ipse ob nimias animorum suorum perturbationes non satis accommodos auditores esse moralis Philosophiæ fatetur ?* lib. 1. Ethicorum cap. 3.

380. De Apollinariorum in hâc re studio vid. Socratem, lib. 3. cap. 14.

380. De Placillæ Augustæ studio vid. Theodoret. l. 3. Hist. c. 18. Nicephor. l. 12. c. 42.

380. Gregorius Nazianzenus.

In Orat. 1. adv. Eunomianos, laudat verbum *illud vatis, quod nos in lege Domini die noctuque meditando versari jubet* (Elias Cretensis in illum locum) Consulatur textus Græcus, vel alia translatio ab eâ quam habuimus Johannis Leunclavii. Suspectus enim hoc loco est.

72 In Oratione de moderandis disputationibus. Ἐγὼ πρῶτος τῶν ἐπαινούντων εἰμὶ σοφίαν, κἂν τοῖς θείοις λόγοις ἀσχολουμένων ἢ ἀσχολεῖσθαί γε βουλομένων, καὶ μήποτε περὶ ταύτης τὴν θείαν ἀσχολίας, &c. h. e. *Equidem vel princeps illorum in numero sum, qui laudant sapientiam illorum, qui incumbunt divinis literis, vel incumbere iis cupiunt ; adeóque huic occupationi*

[h] Censur. in præfat. Catech. Monhemii.

72 Quâ fide locum istum reddiderit Leunclavius, mihi non constat, cùm versio ejus ad manum non sit. Puto tamen propterea suspectum fuisse Reverendissimo Primati, quòd verba ista, [*in Lege Domini*] missa fecerit. Et sanè Nazianzenum isto loco de meditatione in lege Domini agere, tum totus orationis scopus, tum Eliæ Cretensis autoritas, suadent. Binas tamen hasce voces ipse omisit, locum compendio citâsse contentus. Sic enim Græcus se habet textus. Κἀγὼ τῶν ἐπαινούντων εἰμὶ τὸν λόγον, ὃς μελετᾷν ἡμέρας καὶ νυκτὸς διακελεύεται, καὶ ἑσπέρας, καὶ πρωῒ, καὶ μεσημβρίας διηγεῖσθαι, καὶ εὐλογεῖν τὸν κύριον ἐν παντὶ καιρῷ. Quæ ita vertit Jacobus Billius. *Nam & ego inter eos nomen meum profiteor, qui verbum illud probant, quod nos die ac nocte jubet meditari, vespere & mane & meridie narrare, ac denique benedicere Dominum in omni tempore.* Neque dissimiliter locum transtulit Petrus Mosellanus in editione Hervagianâ, *Basil.* 1550.

nunquam

nunquam aliud quicquam anteferre velim, ne infælix ab ipsâ dicar sapientiâ, qui sapientiam & eruditionem contemnam. [*Quisquis enim* (notat hîc Elias) *sapientiam & eruditionem nihil facit, atque illi aliud quidpiam anteponit, infelix est, ut ait Solomon.*]

Ibid. cùm dixisset, aeris, ignis, aquæ, terræ, pluviarum, fructuum, tecti, indumenti usum communem esse; nec quenquam tantum esse tyrannum, ut solus communi beneficio frui velit; aurum verò, pretiosos lapides, vestitum mollem & operosum, exquisitam mensam, facultates superfluas paucorum esse; hoc 73 *etiam in fide locum habere* subjungit. *Communia enim sunt*, inquit, *lex, Prophetæ, testamenta, testamentorum oracula, gratia, puerilis institutio, perfectio* (i. e. *sublimior doctrina*, inquit Elias) *Christi passiones, nova creatura, Apostoli, Evangelia, distributio spiritûs, fides, spes, charitas, &c.* (quasi diceret, *Nihil iis, quæ indicavimus, esse majus potest, nihil sublimius, nihil ad omnes communius. Nimirum ad omnes hæc spectant: omnibus ex æquo patent.* Elias.) *Quid possit his esse majus, quid etiam communius? At quæ supra hæc sunt, quanquam ob raritatem majoris videantur pretii; necessitatis tamen respectu sunt posteriora. Nam ea, sine quibus esse Christiano non licet, utiliora sunt illis, quæ pauci consequuntur.* [*Testamenta*, inquit hîc Elias, *sunt, quæ tam in lege quàm vatibus continentur; vel etiam tam vetus Testamentum, quàm novum. Evangelia vocat quatuor Evangelicæ Historiæ scriptorum commentarios, &c.*]

De veris ac genuinis Scripturæ libris. 74 *In divinis oraculis animo ac linguâ dies noctesque versate. Aut enim Deus hanc laboribus nostris mercedem rependit; ut occultum quoddam lumen in ipsis cernamus: aut quod præstantissimum est, ut salutiferis ipsius legibus ac præceptis ad virtutem incitemur: aut postremò hujuscemodi curâ & moderatione mens nostra à terrenarum rerum studiis avocetur.*

Adversùs mulieres ambitiosiùs se ornantes. 75 *Mulierum ornamentum est, morum probitate & elegantiâ florere, domi utplurimùm manere, colloquium cum divinis oraculis habere.*

Objicitur quidem ex Gregorii Nazianzeni oratione 22. de modestiâ in disputationibus iste locus. *Sanè & apud nos, quemadmodum veteres*

73 Τοῦτο καὶ περὶ τὴν πίστιν ἐγὼ θεωρῶ· κοινὰ, νόμος, προφῆται, διαθῆκαι, λόγια διαθηκῶν, χάρις, παιδαγωγία, τελείωσις, ——ἀπόστολοι, εὐαγγέλια, ——καὶ οὐ πρὸς μέτρον, ——ἀλλὰ καθ' ὅσον ἕκαστος βούλεται. ——τούτων τί μεῖζον; τί δὴ κοινότερον; ——ὧν γὰρ ἄνευ τὸ εἶναι χριστιανὸν οὐχ οἷόν τε, ταῦτα τῶν ὀλίγοις ἐφικτῶν χρησιμώτερα.

74 Θείοις ἐν λογίοισι ἀεὶ γλώσσῃ τε νόῳ τε
Στρωφᾶσθαι· ἢ γὰρ ἔδωκε θεὸς καμάτων τόδ' ἄεθλον, &c.

75 Ὁ τρόπος ἐστὶ γυναιξὶ τὸ τίμιον, οἴκοι δὲ μίμνειν
Πλείονα, καὶ θείοις προσλαλέειν λογίοις.

Sapientes

ſapientes Hebræos, legem condere deceret. Illi enim nequaquam permittebant, ut juvenes ſacros legerent libros, tanquam inutiles animabus infirmis adhuc & tenellis: quò non omni, nec ſemper, concederentur omnia; ſed præſcriberentur, quibus fidei imbui deberent ſermonibus. Reſpondeo opponendo locum ſupra adductum ex eadem oratione. Vid. Reſponſionem meam ad Fitſium. 76

400. Scythæ, & Armeni.

Joannes Chryſoſtomus *complures* 77 *qui Scythicâ linguâ loquebantur, Presbyteros, Diaconos, & Lectores ordinavit: illiſque unam* [cum Scythis Arianiſmo infectis] *tribuit Eccleſiam; quorum operâ multos errore lapſos Eccleſiæ reconciliavit.* Theodoret. lib. 5. Hiſt. Eccleſ. cap. 30. *Fertur Chryſoſtomus Novum Teſtamentum & Davidicos Pſalmos in linguam Armenicam convertiſſe.* Azorius Jeſuita Inſtitut. Moral. lib. 8. cap 26. pag. 714.

390. Johannes Chryſoſtomus, Conſtantinopolitanus Epiſcopus.

In Geneſ. Homil. 6. 78 *Et librum divinum accipiat aliquis in manus; convocatiſque proximis per divina eloquia riget & ſuam & convenientium mentem.*

Homil. 9. 79 *In divinis autem ſcripturis, & in ſpiritualibus & pretioſis illis lapidibus, neque periculum ſuſpicari licet, neque multus eſt labor, ſed lucrum ineffabile: tantùm ea quæ noſtra ſunt, cum alacritate afferamus. Gratia enim parata eſt, quærens eos qui ſe cum largitate ſuſcipiant. Ita enim ſe habet Dominus noſter, quòd ſi viderit animam vigi-*

76 Biblialdi Pircheimeri verſione uſus eſt Cl. Uſſerius; quæ cùm minimè accurata ſit, legentibus movit ſcrupulum. Iſtum autem exemit fidelior Billii verſio, Græco conſona. *Ac profectò legem quoque apud nos conſtitutam eſſe oportebat, quæ juberet, ut quemadmodum olim apud Sapientes Hebræos, à QUIBUSDAM* [ſc. à quibuſdam Geneſeos capitulis, & à Cantico Canticorum,] *Scripturæ Sacræ libris juvenes arcebantur* [καθάπερ τοῖς πάλαι σοφοῖς Ἑβραίων, ἔξιν ἄς τῶν ἱερῶν βίβλων μὴ ἀνεῖναι τοῖς νέοις] *utpote tenerioribus adhuc miniméque firmis animis haudquaquam profuturis: eodem quoque modo, non quibuſlibet, nec ſemper, ſed certo tempore, ac certis hominibus, de fide diſputandi poteſtas fieret.* [τὸν περὶ πίστεως συγχωρεῖσθαι λόγον.]

77 Ὁμογλώττους ἐκείνων πρεσβυτέρους καὶ διακόνους καὶ τοὺς τὰ θεῖα ὑπαναγινώσκοντας λόγια προσβαλλόμενος, &c.

78 Καὶ βιβλίον τις θεῖον λαβὼν μετὰ χεῖρας καὶ συγκαλέσας τοὺς πλησίον, διὰ τῶν θείων λόγων ἀρδευέτω καὶ τὴν ἑαυτοῦ διάνοιαν, καὶ τῶν συγγινομένων.

79 Ἐπὶ δὲ τῶν θείων γραφῶν, —— οὔτε κινδυνῶν ἔστιν ὑποπτεῦσαι, καὶ ὁ πόνος οὐ πολὺς, καὶ τὸ κέρδος ἄφατον.

lem & deſiderium fervens; & ipſe ſuas divitias largiter ſuppeditat pro ſuâ magnificentiâ, ultra etiam quàm petere audeamus. Ibid. 80 *Operam damus, ut quotidie ſententias quaſdam divinæ ſcripturæ veſtræ menti inter ſeramus, &c.*

Homil. 10. 81 *Hæc ſi rectè tenemus, poterimus & domi verſantes, ante & poſt convivium acceptis in manus divinis libris utilitatem inde capere & ſpiritualem cibum animæ præbere. Nam ſicut corpus indiget ſenſibili cibo; ita & anima quotidianâ ſpiritualium ciborum refocillatione; ut roborata adversùs carnis inſultus & continuum bellum, quo urgemur, reſiſtere poſſit. Et periculum eſt, ne in ſervitutem redigatur anima, ſi vel parùm deſides eſſe voluerimus. Proinde Propheta David beatum illum dixit, qui in lege Domini meditatur die ac nocte, &c.* Ibid. 82 *Hæc noſtra ſalus eſt, hæ ſpirituales divitiæ, hæc ſecuritas; ſi ſic nos ipſos quotidie munimus & per lectionem & per auditum & per ſpirituale verbum: ſic poterimus ipſi invicti fieri, &c.*

Homil. 12. *Sciens miſericors Dominus noſtræ voluntatis infirmitatem & ad labendum proclivitatem,* 83 *magna nobis medicamina in ſacrarum ſcripturarum lectione reliquit; quæ cùm ſubinde vulneribus noſtris imponimus, & vitam illorum beatorum virorum ante oculos proponimus; ad æmulandum provocemur, & virtutem non negligamus.*

Homil. 21. *Neque frigida illa verba proferamus, & dicamus; Mundanus ſum, & mulierem habeo, & puerorum curam gero; qui multis mos eſt ut ita dicant,* 84 *quando eos rogamus ut ad virtutum labores ingrediantur, vel ſtudium adhibeant in ſacris literis legendis. Non eſt hoc meum, dicit. Nunquid renunciavi ſæculo? Nunquid Monachus ſum? Quid dicis, homo? An hoc ad ſolos Monachos pertinet, ut benè Deo placeant, &c. Oro igitur ne noſmetipſos fallamus, ſed quantò magis hujuſcemodi curis implicamur, tanto magis remedia ex lectione divinarum Scripturarum ſuſcipiamus.* Et poſt. 85 *Sed ſi volueris, ſicut quotidie cor-*

80 Καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν νοήματα ἐνιέναι ὑμῶν τῇ διανοίᾳ σπουδάζομεν.

81 —— δυνησόμεθα καὶ ἐπὶ οἰκίας διατρίβοντες, καὶ μετὰ τὴν ἑστίασιν καὶ πρὸ τῆς ἑστιάσεως μετὰ χεῖρας λαβόντες τὰ θεῖα βιβλία, τὴν ἐξ αὐτῶν καρποῦσθαι ὠφέλειαν, καὶ τὴν πνευματικὴν τροφὴν τῇ ψυχῇ παρέχειν, &c.

82 Τοῦτο γὰρ ἡμῶν ἡ σωτηρία, τοῦτο ὁ πλοῦτος ὁ πνευματικός, τοῦτο ἡ ἀσφάλεια, ἐὰν οὕτως ἡμᾶς καθ' ἡμέραν τειχίζωμεν, καὶ δι' ἀναγνώσεως, καὶ, &c.

83 —— μεγάλα φάρμακα ἡμῖν κατέλιπε τὴν ἐκ τῶν γραφῶν ἀνάγνωσιν.

84 Ἐπειδὰν αὐτοὺς παρακαλῶμεν εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς πόνους, ἢ περὶ τὴν τῶν γραφῶν ἀνάγνωσιν πολλὴν ποιεῖσθαι τὴν σπουδήν. —— ὅσῳ ταύταις φροντίσιν ἀνεχόμεθα, τοσούτῳ μᾶλλον τὰ ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν θείων γραφῶν φάρμακα δεχώμεθα.

85 Παρέχειν αὐτῇ τὴν κατάλληλον τροφήν, τὴν ἐκ τῆς τῶν γραφῶν ἀναγνώσεως, καὶ τῆς πνευματικῆς νουθεσίας παραίνεσιν.

pori

pori cibum suppeditas, ita & animam non despicere, ut ne fame pereat; sed dare ipsi congruum cibum, admonitionem videlicet, ex lectione scripturarum, & spiritualis adhortationis, &c.

Homil. 28. 86 *In hoc invigilamus & incumbimus; ut vos omnes perfecti & consummati fiatis, & nihil eorum, quæ in divinis Scripturis continentur, vos lateat. Etenim eorum notitia, si vigiles sobriique esse volumus, & ad melioris vitæ frugem plurimum nobis conferet, alacrioresque ad virtutum labores faciet.*

Homil. 29. 87 *Vidisti quomodo quacunque calamitate humanam naturam premente, conveniens ex Scripturis antidotum accipere liceat; & omnis vitæ hujus repellatur cura; neque ab ullo quod accidit, gravemur? Propterea obsecro, ut subinde huc veniatis, & divinæ Scripturæ lectionem diligenter auscultetis; non solùm cùm huc venias, sed & domi divina Biblia in manus sumite; & utilitatem in illis positam magno studio suscipite. Inde enim multum lucri nascitur. Primùm quidem, ut lectione lingua reformetur; deinde anima pennas assumit & elevatur, jubaréque solis justitiæ illustratur, perque tempus illud ab immundarum cogitationum illecebris liberatur, multâ quiete ac tranquillitate fruens. Insuper quod ad augendas vires corpori, sensibilis ille cibus facit, id animæ lectio præstat: Spirituale enim alimentum est; & fortem reddit animam, & constantiorem, & magis Philosophicam: non permittens ut à cogitationibus absurdis capiatur; sed levem & alatam faciens, in cœlum ipsum, ut dicitur, transfert.* 88 *Tantum igitur lucrum oro ne per negligentiam amittamus; sed etiam domi vacemus divinarum Scripturarum lectioni; & hîc præsentes non in nugis & inutilibus colloquiis tempus decoquamus. Et propter quod convenimus, attendamus quæ legantur; ut majore inde fructu percepto discedere liceat.*

86 —— ὥστε μηδὲν ὑμᾶς λανθάνειν τῶν ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς κειμένων. Ἡ γὰρ τούτων γνῶσις—καὶ πρὸς τὴν ἀρίστην πολιτείαν τὰ μέγιστα ἡμῖν συμβαλεῖται, &c.

87 —— κατάλληλον ἐντεῦθεν φάρμακον λαβόντα ἀπελθεῖν ——διὰ τοῦτο παρακαλῶ καὶ συνεχῶς ἐνταῦθα βαδίζειν, καὶ μετὰ ἀκριβείας προσέχειν τῇ τῶν θείων γραφῶν ἀναγνώσει· μὴ μόνον ἐπειδὰν ἐνταῦθα παραγίνεσθε, ἀλλὰ καὶ οἴκαδε μετὰ χεῖρας λαμβάνειν τὰ θεῖα βιβλία, καὶ μετ' ἐπιμελείας δέχεσθαι τῶν ἐγκειμένων τὴν ὠφέλειαν, &c.

88 Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν, παρακαλῶ, τοῦ τοσούτου κέρδους, ἀλλὰ καὶ ἐπ' οἰκίας σπουδάζωμεν τῇ ἀναγνώσει τῶν θείων προσέχειν γραφῶν· καὶ ἐνταῦθα παραγινόμενοι μὴ εἰς φλυαρίας καὶ ἀνοήτους ὁμιλίας τὸν καιρὸν καταδαπανῶμεν, ἀλλὰ δι' ὃ παραγεγόναμεν, οὕτω συντείνωμεν ἑαυτοὺς, καὶ προσέχωμεν τοῖς ἀναγινωσκομένοις, ἵνα καρπωσάμενοί τι πλέον οὕτως ἐντεῦθεν ἐξέλθητε.

Homil. 32. 89 *Non ideo quotidie* [in Ecclesiam] *confluimus, ut duntaxat conventus fiant simpliciter: sed propterea congregamur, ut unusquisque pharmaco suis affectionibus congruo suscepto, domum concedat. Quomodo enim non fuerit absurdissimum, quòd à puerulis nostris quotidie à scholis redeuntibus petimus, quid amplius discendo profecerint & adjecerint (neque enim sineremus eos fortuitò & absque utilitate in ludum ire, nisi fructum ampliorem inde consecuturos videremus) nos autem qui justam ætatem habemus, & in spiritualibus scholis sumus, non par illis studium exhibemus; maximè cùm hæc in lucrum & salutem animarum spectent? Igitur obsecro, ut seipsum quotidie scrutetur unusquisque, quid ex hodiernâ, quid ex proximâ lectione, utilitatis retulerit; ut ne videamur & nos temerè atque frustra adesse.*

Homil. 35. 90 *Proinde magnâ diligentiâ divinarum Scripturarum lectioni vacemus. Ita enim & scientiam assequemur, si ad ea quæ ibi sita sunt, continuò accedamus. Neque enim fieri potest, eum qui in divinis Scripturis magno studio ferventique desiderio vacat, semper negligi. Sed licèt desit nobis hominis magisterium; ipse Dominus supernè corda nostra intrans, illustrat mentem, rationi jubar suum infundit, detegit occulta, doctorque fit eorum quæ ignoramus: tantùm nos, quæ à nobis sunt, afferre velimus.* Ibid. *Cogita enim obsecro, quantum erat neque in itinere lectionem negligere, & præsertim sedentem in curru.* 91 *Audiant exemplum ii, qui neque domi ut hoc faciant, persuaderi possunt; sed putantes supervacuam esse horum lectionem, quia vel mulieri cohabitant, vel militiæ ascripti sunt, vel puerorum & servorum aliorumque negotiorum agant curam; non convenire sibi arbitrantur, quòd divinæ Scripturæ lectioni incumbant.* Ibid. 92 *Unde non dicebat, quæ nunc plerique dicunt: Non intelligo ea quæ scripta sunt; non possum intelligere profunditatem Scripturarum: Quare frustra & incassum laborem sustinerem: Lego, & non habeo, qui manuducat.*

89 —— ἀλλ' ἵνα ἕκαστός τι τῶν χρησίμων μαθὼν, καὶ πρὸς τὸ ἐνοχλοῦν πάθος τὴν ἰατρείαν δεξάμενος, οὕτως ἐντεῦθεν ἀναχωρήσῃ. Πῶς γὰρ οὐκ ἂν εἴη τῶν ἀτοπωτάτων τὰ μὲν παιδία, &c. —— ἡμᾶς δὲ τοὺς εἰς μέτρον ἡλικίας φθάσαντας, καὶ εἰς τὸ πνευματικὸν τοῦτο διδασκαλεῖον παραγινομένους, μὴ τὴν ἴσην ἐκείνοις σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι. —— ἕκαστος τοίνυν, παρακαλῶ, ἑαυτὸν καθ' ἑκάστην ἡμέραν διερευνάσθω, τί μὲν ἐκ τῆς ἡμερινῆς ἐκέρδανε διαλέξεως, τί δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐπιούσης, &c.

90 Παρακαλῶ, μετὰ πολλῆς σπουδῆς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν θείων γραφῶν ποιώμεθα· οὕτω γὰρ καὶ τῆς γνώσεως ἐπιτευξόμεθα. &c. —— ἀλλὰ κἂν ἄνθρωπος ἡμῖν μὴ γένηται διδάσκαλος, &c.

91 Ἀκουέτωσαν οἱ μηδὲ ἐπὶ τῆς οἰκίας τοῦτο ποιῆσαι καταδεχόμενοι, ἀλλὰ νομίζοντες πάρεργον εἶναι τὴν τούτων ἀνάγνωσιν, &c.

92 Οὐκ ἔλεγε ταῦτα, ἃ νῦν πολλοὶ λέγουσιν, οὐ νοῶ τὰ ἐγκείμενα, οὐ δύναμαι συνιέναι, &c.

Homil.

Homil. 29. 93 *Ingreditur quis huc tristitiâ & negotiorum sollicitudine oneratus; & ingressus huc ita mœrore adobrutus, statim ut audivit Prophetam dicentem*, [i] Quare tristis es anima mea? spera in Deum, quoniam confitebor ei; salutare vultûs mei & Deus meus: *sufficienti consolatione susceptâ abit, & omnem illam mentis tristitiam excutit.*

Homil. 30. 94 *Toti nitamur & loquamur; ut non solùm verba, sed & mens verborum comes, Deum accedant. Nam si lingua quidem proferat verba, mens autem foris sit, sua tractans negotia, & imaginans quæ in foro aguntur; nulla nobis utilitas est, fortassis autem & major condemnatio.* Et paulò post: *Propter hoc & Paulus scribens docebat*, 95 *Orantes omni tempore, orate & in spiritu, non linguâ tantùm; & cum perpetuâ, inquit, vigilantiâ, sed & in spiritu. Spirituales enim, inquit, sint vestræ petitiones, sobria sit ratio; & iis, quæ dicuntur, mens intendat.*

Homil. ex Psal. XC. *Psalmum nonagesimum Deo demonstrante atque enodante proposui exponere; ut omnis, qui eum psallit, sciat cui psallit, quare psallit, & quid psallat.*

Homil. 1. ex illo Esaiæ, Vidi Dominum sedentem in throno. *Hoccine est cum tremore servire, sic diffundi distendique*, 96 *ut nec ipse scias quid loquaris incomposito vocis boatu?* Ibid. 97 *Nulla res enim eloquia Dei æque ducit in contemptum, atque spectaculorum, quæ illic proponuntur, admiratio. Proinde frequenter vos hortatus sum, ne quis eorum*, 98 *qui huc adveniunt, divinâque doctrinâ fruuntur, quique horrendæ ac mysticæ victimæ participes sunt; ad illa iret spectacula.*

Homil. 2. in eadem verba. 99 *Satis est enim introspexisse* [Scripturas] *ut omni expleti fructu discedatis: satis est tantùm aperuisse, ut illicò videas gemmarum splendorem. Hæc autem mihi non temere dicta*

[i] Psalm. XLI.

93 Εἰσέρχεταί τις ἐνταῦθα λύπῃ καὶ πραγμάτων περιστάσει πιεζόμενος; —— εἰσελθὼν καὶ εὐθέως ἀκούσας τοῦ προφήτου λέγοντος, ἵνα τί περίλυπος, &c. ἱκανὴν λαβὼν παραμυθίαν ἄπεισι, &c.

94 —— Ἵνα μὴ μόνον ἡ γλῶττα φθέγγηται, ἀλλὰ καὶ διάνοια συμβαίνῃ τοῖς λεγομένοις· ἐὰν γὰρ ἡ γλῶττα μὲν προφέρῃ τὰ ῥήματα, ἡ δὲ διάνοια ἔξω ῥέμβηται, &c.

95 Προσεύχεσθε καὶ ἐν πνεύματι, μὴ γλώσσῃ μόνον, καὶ μετὰ ἀγρυπνίας διηνεκοῦς, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ, ἐν πνεύματι, &c.

96 Μηδὲ σεαυτὸν ἐπίστασαι περὶ τίνων διαλέγῃ τῇ ἀτάκτῳ τῆς φωνῆς ἐνηχήσει;

97 Οὐδὲν γὰρ οὕτω καταφρονεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ παρασκευάζει λογίων.

98 Τῶν ἐνταῦθα παραγινομένων, καὶ τῆς θείας διδασκαλίας ἀπολαυόντων.

99 Ἀρκεῖ γὰρ παρακύψαι μόνον, καὶ πάσης ἐμπλησθέντας ὠφελείας ἀπελθεῖν.

sunt;

ſunt; neque fortuitò produxi ſermonem; 100 *ſed ob id, quòd ſunt homines quidam opifices; qui poſtquam ſacros libros in manus ſumpſerint, deinde repererint vel annorum numerum poſitum, vel nominum recenſionem, illicò prætercurrunt, & incuſantibus reſpondent: Nomina tantùm ſunt, neque quicquam habent utilitatis.*

Homil. in Eſai. LXII. *Hoc quod etiam ipſi optimè nôſtis, qui legiſtis, & in lectionibus divinis agnoviſtis.*

In Matth. Homil. 1. 101 *Scripturæ & ſervo & ruſtico, & viduæ & puero, & ei qui valdè imprudens videatur eſſe, faciles ſunt ad intelligendum.* Vid. fol. 4. G. K. Edit: Pariſ. 1546. & fol. 3. M.

Homil. 2. Populi negligentiam in legendis & memoriter ediſcendis Scripturis reprehendit, & addit. *Sed eſtne horum criminum tandem aliqua defenſio? Non ſum, inquit, ego Monachus; uxorem habeo & filios, & curam domûs gero. Hoc* 102 *enim eſt, quod omnes quaſi unâ quâdam peſte corrumpit: quoniam lectionem divinarum Scripturarum ad ſolos putatis Monachos pertinere; cùm multò magis vobis quàm illis ſit neceſſaria. Qui enim verſantur in medio, & vulnera quotidie accipiunt, magis indigent medicamine, &c.*

Homil. 5. *Non enim oporteat omnino à cœtu Eccleſiæ recedentes contrariis huic ſtudio negotiis implicari;* 103 *ſed domum continuò revertentes, ſacros replicare libros, & conjugem pariter liberoſque ad eorum, quæ dicta ſunt, collationem vocare.*

Homil. 49. Ubi monet loco morionum & gnathonum pauperes homines & liberos in convivio adhibendos, & quid ob eam rem mercedis ab illis ſit exigendum. 104 *Quòd ſi uberiores,* inquit, *fructus ab eis capere volueris; jube cùm aliarum rerum curam agis, divinas ab eis legi Scripturas. Libentiùs in his morem tibi gerent, quibus tam tu quàm illi honeſtiores efficimini; quàm in illis gnathonicis, quibus unà omnes dehoneſtamini, tu quaſi contumeliator ac temulentus, illi quaſi miſeri ac ventri ſervientes.*

In primâ parte Concionis 3. de Lazaro ex XVI. Lucæ, ex profeſſo hoc argumentum tractat Chryſoſtomus, & in eo multò vehementior eſt,

100 Ἀλλ' ἐπειδὴ τινές εἰσιν ἄνθρωποι βάναυσοι, οἳ, ἐπειδὰν τὰς θείας μετὰ χεῖρας λάβωσι βίβλους, εἶτα ἀριθμὸν χρόνων, &c.

101 Καὶ γηπόνῳ καὶ οἰκέτῃ καὶ γυναικὶ χήρᾳ, καὶ παιδὶ αὐτῷ καὶ τῷ σφόδρα ἀνοήτῳ δοκοῦντι εἶναι, πάντα εὐσύνοπτα καὶ ῥᾴδια καταμαθεῖν.

102 Τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ πάντα ἐλυμήνατο, ὅτι ἐκείνοις μόνοις [τοῖς μονάχοις] νομίζετε προσήκειν τὴν ἀνάγνωσιν τῶν θείων γραφῶν, πολλῷ πλέον ἐκείνων ὑμεῖς δεόμενοι, &c.

103 ——— ἀλλ' εὐθέως οἴκαδε ἐλθόντας τὸ βιβλίον μεταχειρίζεσθαι, καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παιδία πρὸς τὴν κοινωνίαν τῶν εἰρημένων καλεῖν συλλογῆς.

104 Εἰ δὲ καὶ ἑτέραν βούλει δι' αὐτῶν καρποῦσθαι παράκλησιν, κέλευσον χολὴν ἄγων βιβλία λαβόντας τὸν θεῖον νόμον ἀναγινώσκειν.

quàm

quàm ex noſtris ullus. Locus eſt inſignis; & qui legatur, digniſſimus. Paucula quædam exinde deſcripta repræſentabo. 105 *Idque ſemper hortor, & hortari non deſinam, ut non hîc tantùm attendatis iis quæ dicuntur; verum etiam quùm domi fueritis, aſſiduè divinarum Scripturarum lectioni vacetis. Neque verò mihi quiſquam proferat putida illa & abſurda verba, planeque damnanda, Ego forenſibus cauſis affixus ſum, artificium exerceo, &c. non eſt meum legere Scripturas, ſed eorum qui mundo dixerunt vale. ——Quid ais homo? Non eſt tui negotii Scripturas evolvere, quoniam innumeris curis diſtraheris? Immo tuum magis eſt quàm illorum. Neque enim illi perinde Scripturarum egent præſidio atque vos, in mediis negotiorum undis jactati. ——Unde neceſſe eſt indeſinenter à Scripturis armaturam ſumere. ——Prohibeamus eminus venientia diaboli ſpicula extinguentes depellenteſque per aſſiduam Scripturarum lectionem. Neque enim fieri poteſt; non poteſt, inquam, fieri; ut quiſquam ſalutem aſſequatur, ni perpetuò verſetur in lectione ſpirituali. ——Annon vides fabros ærarios, aurifices, &c. omnia artis inſtrumenta habere parata & integra, quamvis compellat fames, quamvis affligat inopia? ——Hoc ſanè animo nos quoque præditos eſſe oportet. Quemadmodum enim illis artis inſtrumenta ſunt, malleus, incus, forceps; ſic & nobis artis inſtrumenta ſunt Apoſtolorum ac Prophetarum libri, omniſque Scriptura divinitus inſpirata & utilis. ——Quid igitur, inquiunt, ſi non intelligamus ea quæ continentur libris? Maximè quidem etiamſi non intelligas illic recondita; tamen ex ipſâ lectione multa naſcitur ſanctimonia. Quanquam fieri non poteſt, ut omnia ex æquo ignores; propterea ſiquidem ſpiritûs gratia diſpenſavit ac providit; ut publicani, piſcatores, tabernaculorum opifices, paſtores & caprarii, idiotæ, illiterati, hos libros componerent; & ne quis idiotarum ad hanc difficultatis confugere poſſet excuſationem; ut omnibus facilia conſpectu eſſent ea quæ dicuntur; ut & opifex & famulus, & vidua mulier & omnium hominum indoctiſſimus ex auditâ lectione aliquid*

105 Καὶ τοῦτο ἀεὶ παρακαλῶ, καὶ παρακαλῶν οὐ παύσομαι, ἵνα μὴ μόνον ἐνταῦθα τοῖς λεγομένοις προσέχητε, ἀλλὰ καὶ οἴκοι γινόμενοι, τῇ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἀναγνώσει συνεχῶς ἐνδιατρίβητε. —— τί λέγεις, ἄνθρωπε; οὐκ ἔστι σὸν ἔργον γραφαῖς προσέχειν, —— τῆς ἀπὸ τῶν γραφῶν πανοπλίας χρεία διηνεκῶς. —— διὰ τῆς συνεχοῦς τῆς θείων γραφῶν ἀναγνώσεως. Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστι τινὰ σωθῆναι μὴ συνεχῶς ἀναγνώσεως ἀπολαύοντα πνευματικῆς. —— οὕτω δὴ καὶ ἡμῖν ἐργαλεῖα τῆς τέχνης ἐστὶν, ἀποστολικὰ καὶ προφητικὰ βιβλία, καὶ πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος. —— κἂν μὴ εἰδῇς τὰ ἐγκείμενα, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀναγνώσεως πολὺς ὁ ἁγιασμὸς γίνεται. —— ἵνα μηδεὶς τῶν ἰδιωτῶν εἰς ταύτην ἔχῃ καταφεύγειν τὴν πρόφασιν· ἵνα πᾶσιν εὐσύνοπτα ᾖ τὰ λεγόμενα, ἵνα καὶ ὁ χειροτέχνης, &c. καὶ ὁ πάντων ἀνθρώπων ἀμαθέστατος κερδάνῃ τε καὶ ὠφεληθῇ παρὰ τῆς ἀκροάσεως. —— σαφῆ καὶ δῆλα τὰ παρ' ἑαυτῶν κατέστησαν ἅπασιν —— ἵνα ἕκαστος καὶ δι' ἑαυτοῦ μανθάνειν δύνηται ἐκ τῆς ἀναγνώσεως μόνης τὰ λεγόμενα. —— μεγάλη προδοσία σωτηρίας, τὸ μηδὲν ἀπὸ τῶν θείων εἰδέναι νόμων· τοῦτο καὶ αἱρέσεις ἔτεκε, τοῦτο καὶ βίον διεφθαρμένον εἰσήγαγε, τοῦτο τὰ ἄνω κάτω πεποίηκεν, &c.

lucri utilitatisque reportaret. ——*Apostoli ac Prophetæ omnia manifesta claraque, quæ prodiderunt, exposuerunt omnibus, veluti communes orbis Doctores; ut per se quisque discere possit ea, quæ dicuntur, ex solà lectione.* ——*Cui enim non sunt manifesta, quæcunque in Evangelio scripta sunt?* ——*Prætextus iste est, & causatio, pigritiæque velamentum. Non intelligis quæ insunt? Quomodo possis aliquando intelligere, qui ne leviter quidem inspicere velis? Sume librum in manus, lege historiam omnem, & quæ nota sunt memoriâ tenens, ea quæ obscura sunt parumque manifesta, frequenter percurre. Quod si non poteris assiduitate lectionis invenire quod dicitur; accede ad sapientiorem, vade ad Doctorem, communica de his quæ scripta sunt, declara vehemens studium.* ——*Ne neglexerimus nostram salutem, dilectissimi. Hæc omnia scripta sunt propter nos, &c. Magna adversùs peccatum munitio est Scripturarum lectio: magnum præcipitium, profundum barathrum, Scripturarum ignoratio; magna salutis perditio, nihil scire ex divinis legibus: ea res & hæreses peperit, ea vitam corruptam invexit; hoc sursum deorsum miscuit omnia, &c.*

In Johan. Homil. 1. de Johannis Evangelio loquens, 106 *Syri*, (inquit) *Ægyptii, Indi, Persæ, Æthiopes & innumeræ aliæ gentes, in suam transferentes linguam, homines barbari Philosophari didicerunt. Non temerè igitur dixeram Johanni theatrum esse universum orbem.* Et paulò post: 107 *Hujus autem doctrina solis radiis clarior est atque illustrior, ideoque in omnes mortales propagata.* Item. *Tantâ doctrinam suam perfudit facilitate; ut non modò sapientibus,* 108 *sed & mulierculis & adolescentulis, quicquid dixerit, ante oculos poneret.*

Homil. 2. circa initium, locus est maximè insignis: ubi vehementer admonet, ut pueri etiam sacris literis instituantur.

Homil. 10. 109 *Quid igitur à vobis contendimus? ut unâ dierum in hebdomade, vel saltem sabbato, curæ vobis sit Evangelicas legere lectiones; quas ante has conciones in manibus habere, domi frequenter repetere, earum diligenter sensum exquirere, quid clarum, quid obscurum in his sit, adnotare velitis; quid pugnare videatur, cùm non pugnet: ita omnibus penitus examinatis, his vos concionibus quàm attentissimos exhi-*

106 Σύροι καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ Ἰνδοὶ καὶ Πέρσαι καὶ Αἰθίοπες, καὶ μυρία ἕτερα ἔθνη, εἰς τὴν αὐτῶν μεταβαλόντες γλῶτταν, ἔμαθον ἄνθρωποι βάρβαροι φιλοσοφεῖν.

107 Ἡλιακῶν ἀκτίνων δὲ φανερωτέρα.

108 Καὶ γυναιξὶ καὶ νέοις ἅπαντα τὰ λεγόμενα δῆλα.

109 Τί οὖν ἐστιν, ὅπερ αἰτοῦμαι ὑμᾶς, κατὰ μίαν σαββάτων, ἢ καὶ κατὰ σάββατον, τὴν μέλλουσαν ἐν ὑμῖν ἀναγνωσθήσεσθαι τῶν εὐαγγελίων περικοπὴν, ταύτην πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν μετὰ χεῖρας λαμβάνων ἕκαστος οἴκοι καθήμενος ἀναγινωσκέτω συνεχῶς, καὶ πολλάκις περισκοπείτω μετὰ ἀκριβείας τὰ ἐγκείμενα, καὶ βασανιζέτω ταῦτα καλῶς, &c.

beatis.

beatis. Hoc pacto non parum utrisque nostrûm emolumenti evenerit. Siquidem nobis non multo opus erit labore, ut Evangelii vim ostendamus; cùm domi ipsam vobis sententiam quantùm ad verba jam familiarem reddideritis: vos autem & acutiores & perspicaciores efficiemini, non ad audiendum & doctrinam duntaxat percipiendam, sed ad docendum alios. Et paulò post. *Rebus vilibus & abjectis diligens adhibere studium potestis; divinis autem siquando vacandum est, adeò vobis inutilia & nullius momenti videntur; ut ne minimam quidem curam in his ponendam ducatis: & quonam pacto, qui ita sentiunt, spirare solemve conspicari digni sunt?* 110 *Est & alia his oscitantibus inepta excusatio, librorum sc. inopia. Et divitibus quidem ad hoc respondere ridiculum est. Verùm cùm multos pauperes hâc frequenter excusatione uti existimem; cum his parumper jocari, atque eos percontari ita placet; nunquid omnia artis suæ habeant instrumenta? etsi inopiâ in his comparandis admodum impediantur. Nonne igitur absurdum est, hîc non causari paupertatem; sed diligenter adtendere, ne quid sibi ad artem suam necessarium deficiat; ubi autem tantam sint consecuturi utilitatem, occupationes deflere & inopiam. Verùm si quis tam pauper esset, ut nullo pacto libros sibi comparare queat; ei ex continuâ, quæ hîc habetur, lectione, nihil ex divinarum literarum sententiis ignorare licet.*

Homil. 31. 111 *Quis nostrûm, quæso, repetitâ domo, aliquod Christiano dignum opus aggreditur? Quis scripturarum sensus perscrutatur? Nemo sanè; sed alveolos & talos frequenter inveniemus, libros quàm rarissimos: quos si qui habent, ac si non haberent, in scriniis servant; vel omne suum studium in membranarum tenuitate, in literarum characteribus quàm pulcherrimis consumunt; non ut legant, non ut usum inde aliquem consequantur; sed ut divitias, ut ambitionem ostentent, in his student.* Et paulò post. 112 *Non autem libros comparari prohibeo; sed admoneo, & majorem in modum rogo, ut eos comparemus: ita tamen, ut & literas & sensus frequenter animo repetamus.*

110 Ἔστι καὶ ἑτέρα πρόφασις τοῖς οὕτω ῥαθύμοις ἀλογωτάτη, τὸ μὴ κεκτῆσθαι μηδὲ ἔχειν βιβλία. ——πλὴν ἀλλὰ καὶ εἴ τινες οὕτω πένητες εἶεν, ἔνεστιν ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐνταῦθα γινομένης ἀναγνώσεως μηδὲν ἀγνοεῖν τῶν ἐγκειμένων.

111 Græca sunt pleniora, & ad rem magis apposita. Τίς γὰρ ὑμῶν, εἰπέ μοι, ἐν οἰκίᾳ γενόμενος, πυκτίον ἔλαβε χριστιανικὸν μετὰ χεῖρας, καὶ τὰ ἐγκείμενα ἐπῆλθε, καὶ ἠρεύνησε τὴν γραφήν; Quæ sic vertenda sunt. *Quisnam vestrûm, oro, domi positus, Enchridium Christianum* (sc. N. Testamentum) *in manus sumit, & sententias ejus ordine pervolvit, & Scripturam scrutatur?*

112 Ταῦτα λέγω, οὐ κωλύων βιβλία κεκτῆσθαι, ἀλλὰ καὶ παραινῶ τοῦτο καὶ σφόδρα εὔχομαι. Βούλομαι δὲ ἐξ ἐκείνων καὶ τὰ γράμματα καὶ τὰ νοήματα εἰς τὴν διάνοιαν περιφέρεσθαι.

Homil. 52. 113 *Vacemus Scripturis, dilectissimi, & saltem Evangeliis; ea frequenter pertractemus.* Et post. 114 *Quamobrem hortor,* 115 *ut lectioni vacetis, sensus imbibatis, eosque vestris inscribatis mentibus.*

Homil. 58. 116 *Meritò ostium Scripturas appellat; quoniam nos ad Deum ducunt, & ejus nobis cognitionem aperiunt: ipsæ oves faciunt; ipsæ custodiunt, neque lupos irrumpere permittunt. Tanquam enim ostium firmissimum hæreticos arcent, & in tuto constituunt: neque nos, modò velimus, aberrare unquam sinent, &c. Qui enim sacrâ non utitur Scripturâ, sed ascendit aliunde; i. e. non concessâ viâ; is fur est.*

In Act. Homil. 19. 117 *Multi nunc etiam, Ecclesiam ingressi, ignorant quæ dicuntur. Eunuchus autem & in foro & in curru vectus, lectioni Scripturarum attendebat. Sed neque vos hoc agitis. Nullus enim vestrûm in manibus habet librum, sed omnia potiùs quàm librum.* Et post. 118 *Stat minister, communis minister, altâ voce clamat ac dixit:* Attendamus; *& sæpiùs illam vocem clamat. Hæc communis Ecclesiæ est, quam ille emittit, & nullus attendit. Post illum incipit Lector Prophetiam Esaiæ; & neque sic attendit quis, tametsi Prophetia nihil humanum habeat. Deinde auditori pronuntiat dicens:* Hæc dicit Dominus; *& neque sic attendit quis. Quid dico? Horrenda quædam & terribilia pertractat; & neque sic est qui attendit. Verùm quid dicunt plerique? Semper, aiunt, eadem leguntur. Hoc vos maximè perdit. Itaque siquidem scivissetis illa; neque sic oportebat ab illis recedere; quoniam & in theatris semper eadem fiunt, attamen non satiamini, &c.*

Homil. 34. 119 *Magnum malum est ignorare Scripturas; si à quibus utilitatem capere oportebat, ab his incommodamur.*

In Procem. Epistolæ ad Romanos. 120 *Quapropter si & vos quoque in animum induxeritis hujus* (Paul. sc.) *lectioni studiosam ac dili-*

113 Τὰ οὖν εὐαγγέλια περισπούδαστα ἡμῖν γινέσθω, καὶ ταῦτα μεταχειριζώμεθα.

114 Διὸ παρακαλῶ καὶ κτᾶσθαι βιβλία, καὶ μετὰ τῶν βιβλίων τὰ νοήματα κατέχειν, καὶ ταῖς διανοίαις ἐγγράφειν.

115 Meliùs, *ut biblia vobismet comparetis, & illorum pariter sensum assequamini.*

116 Εἰκότως τὴν θύραν τὰς γραφὰς ἐκάλεσεν· αὗται γὰρ ἡμᾶς προσάγουσι τῷ θεῷ, καὶ τὴν θεογνωσίαν ἀνοίγουσιν, &c.

117 Πολλοὶ νῦν, οὐδὲ εἰς ἐκκλησίαν εἰσιόντες, οὐκ ἴσασι τὰ λεγόμενα. ——οὐδεὶς γὰρ ὑμῶν βιβλίον ἔχει κατὰ χεῖρας.

118 ——Ἕστηκεν ὁ διάκονος μέγα βοῶν καὶ λέγων, πρόσχωμεν, καὶ τοῦτο πολλάκις, — καὶ οὐδεὶς ὁ προσέχων. —— εἶτα εἰς ἀπήκοον ἐκφωνεῖ λέγων, τάδε λέγει Κύριος, καὶ οὐδὲ οὕτω προσέχει τις. — ἀλλὰ τίς ὁ λόγος τῶν πολλῶν; ἀεὶ, φησὶ, τὰ αὐτὰ ἀναγινώσκεται, &c.

119 Μέγα κακὸν ἀγνοεῖν γραφὰς, ἀφ᾽ ὧν ὠφελεῖσθαι δεῖ, ἀπὸ τούτων βλαπτόμεθα.

120 Εἰ θέλετε μετὰ προθυμίας προσέχειν τῇ ἀναγνώσει, οὐδενὸς ἑτέρου δεηθήσεσθε. —— καὶ γὰρ ἐντεῦθεν τὰ κύρια ἐφύη κακὰ, ἀπὸ τῆς τῶν γραφῶν ἀγνοίας, ἐντεῦθεν ἡ πολλὴ τῶν αἱρέσεων ἐβλάστησε λύμη, ἐντεῦθεν οἱ ἠμελημένοι βίοι, ἐντεῦθεν οἱ ἀκερδεῖς πόνοι, &c.

gentem

gentem operam navare; nihil ſanè erit, quod aliud requirendum vobis ſit. Verax eſt enim Chriſti ſermo dicentis: [k] Quærite & invenietis; pulſate, & aperietur vobis. *Cæterùm quandoquidem complures ex iis, qui huc nobiſcum convenere, & liberorum educationem, & familiæ curam, & uxoris providentiam ſuſcepêre; ob idque totos ſe huic labori dare non ſuſtineant; attamen ipſi vos excitantes comparate ad ea demum capienda, quæ alii collegerint, ſtudii tantundem iis quæ dicta fuerint auſcultandis, quantum pecuniis colligendis impertientes. Tametſi enim ſordidum eſt à vobis nihil amplius poſtulare; tamen vel hoc ipſo contenti erimus: tantundem ergo date. Siquidem hinc infinita exorta ſunt mala, ab ipsâ ſc. ſacrarum Scripturarum ignoratione: hinc multa hæreſeum lues pullulavit, hinc vitæ in multis neglectus, hinc inutiles ac lucro carentes labores. Nam quemadmodum qui luminis hujus uſurâ ſunt privati, nequaquam rectâ ingredi poſſunt; ita qui ad divinarum Scripturarum radios oculos non intendunt, neceſſariò in multa frequenter errata incurrunt, perinde ac ſi in tenebris periculoſiſſimis ambularent. Id quod ut ne eveniat, oculos ad ipſum Apoſtolicorum verborum fulgorem adaperiamus. Etenim hujus lingua ſupra ipſum etiam ſolem illuxit, cæteros omnes verbi doctrinâ exuperans.*

In 1 Corinth. Homil. 6. Οἱ βουλόμενοι σωθῆναι προσεχέτωσαν ταῖς γραφαῖς. *Primùm igitur qui ſalutem conſequi volunt, Scripturis vacent.*

Homil. 29. *Contemptus autem ex ſtultitiâ & præſentium ſtudio, cùm nullâ diligentiâ rerum inquiratur natura. Hoc ipſum unde accidit?*
121 *quod Scripturarum lectionibus non attendimus.*

Homil. 35. Seipſum linguis loquens ædificat, (*inquit Apoſtolus*)
122 *quod quidem fieri non poteſt, niſi quæ loquatur, nôrit.* Item. *Eſt autem quod dicit hujuſmodi.* 123 *Niſi dixero, quod percipi facile claréque à vobis poſſit, ſed linguarum munere præditum eſſe me tantùm oſtendam; nullum ex his, quæ non intelligitis, fructum facientes abibitis credo. Nam quæ utilitas eſſe ex voce non intellectâ poteſt?* Et poſt, (in Apoſtoli perſonâ.) *Sic & vos, niſi ſignificantem ſermonem dederitis; verba (quod dicitur) vento facietis.* 124 h. e. *nihil loquentes, nulli*

[k] Matth. VII.

121 Ἐκ τοῦ μὴ γραφῶν ἀναγνώσει προσέχειν.

122 —— καὶ πῶς εἰ μὴ οἶδεν ἃ λέγει;

123 Ἐὰν μή τι εἴπω δυνάμενον ὑμῖν εὐλήπτον γενέσθαι, καὶ δυνάμενον εἶναι σαφὲς, —— οὐδὲν κερδάναντες ἀπελεύσεσθε. Πῶς γὰρ ἀπὸ φωνῆς, ἧς οὐ συνίετε;

124 Τουτέστιν, οὐδενὶ φθεγγόμενοι, πρὸς οὐδένα λαλοῦντες· καὶ πανταχοῦ τὸ ἀνωφελὲς δείκνυσι.

loquentes : & ubique oſtendit (Apoſtolus) *inutile.* Item. 125 *Haud calumnior ego linguas, ſed eſſe inutiles dico, quantiſper ſint ignotæ.* Et poſt, Si linguâ (*inquit*) orem; orat quidem ſpiritus, at mens fructu vacat. 126 *Si quis enim loquitur modò, vel Perſarum, vel peregrinâ tandem quacunque linguâ, non intelligatur autem quæ loquatur; erit ille ſibi ipſi Barbarus quoque, non alteri ſolùm, ut qui non intelligat vim vocis. Erant enim jam olim, qui precandi donum & linguæ conjunctum haberent multi; & precabantur quidem, & linguâ ſonabant, vel Perſarum, vel Romanâ utentes; mente verò, quid dixiſſent, non intelligebant; idcirco* ſi linguâ (*inquit*) orem; orat ſpiritus, h. e. 127 *donum mihi conceſſum, linguamque movens :* mens autem fructu vacat. 128 [*Quid ergo factu optimum & utiliſſimum ſit? 129 Quid facere, quæ poſtulare à Deo oportet? ſpiritu pariter & mente precari.*] Orabo (*inquit*) ſpiritu, ſed orabo & mente; pſallam ſpiritu, pſallam & mente. *Idem etiam hîc docet linguâ loqui, & intelligere mentem verba ſimul debere. Nam hoc niſi ſit, confuſio quædam alia naſcatur oportet.* Alioqui ſi benedixeris, *inquit*, ſpiritu; is qui locum tenet indocti, quomodo dicturus eſt, Amen, &c. *En rurſus amuſſi (quod dicitur) ſacrum applicat, Eccleſiæ ædificationem ubique requirens.* 130 *Indoctum verò promiſcuam plebem vocat, monſtratque non leve incommodum eſſe* (Pontificii commodum putant) *ſi Amen dicere non poſſit. Eſt autem quod dicit, hujuſmodi. Si peregrinâ linguâ gratias agas, quam nec intelligas ipſe, nec cæteris idem interpreteris; ſubjicere Amen plebeius non poteſt; & illud*, in ſæcula ſæculorum, *qui finis precum eſt, audiens, Amen non dicet.*

Homil. 36. 131 *Magna pars, Non audio quæ prælegantur; quæ dicuntur, non ſatis percipio: inquit. Mirum verò tumultuaris, vociferaris, mente compoſitâ non accedis; & non percipio quæ dicantur, inquis? Ad-*

125 Οὐ διαβάλλων τὴν φωνὴν ταῦτα λέγω, ἀλλὰ δεικνὺς ὅτι μοι ἀνωφελής, ἕως ἂν ᾖ ἀσαφής.

126 Ἂν γάρ τις φθέγγηται μόνον τῇ Περσῶν γλώσσῃ ἢ ἑτέρᾳ τινὶ ἀλλοτρίᾳ, μὴ εἰδῇ δὲ ἃ λέγει, ἄρα καὶ ἑαυτῷ λοιπὸν ἔσται βάρβαρος, οὐχ ἑτέρῳ μόνον, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς.

127 Τὸ πνεῦμά μου, τουτέστι τὸ χάρισμα τὸ δοθέν μοι, καὶ κινοῦν τὴν γλῶτταν.

128 Τί ποτ' οὖν τὸ ἄριστον, καὶ τὸ ὠφέλιμον; καὶ πῶς χρὴ ποιεῖν, ἢ τί αἰτεῖν παρὰ τοῦ θεοῦ; τὸ καὶ τῷ πνεύματι, τουτέστι, τῷ χαρίσματι, καὶ τῇ διανοίᾳ προσεύχεσθαι. —— ἵνα καὶ ἡ γλῶττα φθέγγηται, καὶ ὁ νοῦς μὴ ἀγνοῇ τὰ λεγόμενα.

129 Verba uncis incluſa omiſit in verſione ſuâ Interpres Latinus in editione Morellianâ. Gentianus Hervetus is fuit.

130 Ἰδιώτην· τὸν λαϊκὸν λέγει, καὶ δείκνυσι καὶ αὐτὸν οὐ μικρὰν ὑπομένοντα τὴν ζημίαν, ὅταν τὸ ἀμὴν εἰπεῖν μὴ δύνηται, &c.

131 —— Τί φῄς; οὐκ οἶδα τίνα ἐστὶ τὰ λεγόμενα· δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο προσέχειν ἐχρῆν —— οὐδὲ γὰρ τοῦτο, οὔτε σαφῆ πάντα ἐστίν, ἵνα μὴ ῥαθυμήσῃς, οὔτε ἀσαφῆ, ἵνα μὴ ἀπογνῷς. —— οὐκ οἶδας τὰ λεγόμενα; οὐκοῦν εὖξαι ἵνα μάθῃς· μᾶλλον δ' ἀμήχανον πάντα ἀγνοεῖν, καὶ γὰρ πολλὰ αὐτόθεν ἐστὶ κατάδηλα καὶ σαφῆ.

vertere

vertere igitur ob hoc ipſum oportebat. Cùm enim cùm quid obſcurius dicitur, non excitaris; proculdubio cùm plana dicuntur, præterlaberis. Idcirco enim ut ne ſtudium remittas, perſpicuè non omnia dicuntur; nec inperſpicuè omnia, ne animum deſpondeas. Nihil horum [1] *Eunuchus ille & barbarus prætexebat; ſed tantâ negotiorum turbâ vallatus, etiam in viâ exiſtens, librum in manibus habet tamen legitque; quanquam non ſatis, quæ legeret, intelligeret. Tu, cui tantum præceptorum ſuppetit, qui tot anagnoſtas habes, prætextum & excuſationes quæris? quæ dicuntur non percipis? Quin oras igitur, ut percipias aliquando. Immò fieri, ne ſi velis quidem, poteſt, ut omnia ignores; ſuâ ſponte multa clara ſunt & perſpicua.* Ibid. *Ubi nos cœpimus loqui, Dominus vobiſcum:* 132 *Cum ſpiritu tuo, plebs reſpondet.*

In 2 Corinth. Homil. 2. 133 *Nam quod dicitur,* Oremus, *non tantùm Sacerdotibus dicitur; verùm & his qui populum conſtituunt.* Ibid. 134 *Diaconus non dicit parietibus,* Oremus pro Catechumenis. *Sed quidam adeò ſunt incogitantes, ſtulti ac diſſoluti; ut non ſolùm à tempore quo hæc aguntur cum Catechumenis, verùm etiam in his quæ aguntur cum fidelibus, ſtent & fabulentur.*

Homil. 13. *Quomodo non abſurdum propter pecunias aliis non credere, ſed ipſas numerare & ſupputare: pro rebus autem amplioribus aliorum ſententiam ſequi ſimpliciter,* 135 *præſertim cùm habeamus omnium exactiſſimam trutinam & gnomonem ac regulam, divinarum (inquam) legum aſſertionem. Ideò obſecro & oro omnes vos, ut relinquatis quidnam huic vel illi videatur, deque his à Scripturis hæc omnia inquirite: & veras divitias diſcentes, eas ſectemur, ut & æterna ſc. bona aſſequamur.*

In Epheſ. Homil. 21. aliàs 20. *Vis filium tuum eſſe morigerum? Ab initio ipſum educa in eruditione & correptione Domini.* 136 *Ne putes ſuperfluum eſſe, ſi divinas Scripturas audierit. Nam illic hoc primum audiet:* Honora patrem tuum ac matrem tuam. Item 137 *Mundanis potiſſimum neceſſarium eſt ſcire quæ ex Scripturis docentur, maximè pueris.*

[1] Acts VIII.

132 Ὁ λαὸς ἀντιφθέγγεται, τῷ πνεύματί σου.
133 Τὸ γὰρ, δεηθῶμεν, οὐ τοῖς ἱερεῦσι λέγεται, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς τὸν λαὸν συντελοῦσιν.
134 Οὐ γὰρ δὴ τοῖς τοίχοις ὁ διάκονος λέγει, δεηθῶμεν ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων, &c.
135 —— Καὶ ταῦτα ἀκριβῆ ζυγὸν ἁπάντων ἔχοντας, καὶ γνώμονα, καὶ κανόνα, τῶν θείων νόμων τὴν ἀπόφασιν. Διὸ παρακαλῶ καὶ δέομαι πάντων ὑμῶν, —— παρὰ τῶν γραφῶν ταῦτα ἅπαντα πυνθάνεσθε, &c.
136 Μὴ νομίσῃς εἶναι περιττὸν, τὸ τῶν θείων γραφῶν αὐτὸν ἐπακούειν· ἐκεῖ γὰρ, &c.
137 Μάλιστα γὰρ τοῖς κοσμικοῖς ἀναγκαῖον τὰ ἐντεῦθεν εἰδέναι διδάγματα. Μάλιστα τοῖς παισί. Πολλὴ γὰρ ἡ ἄγνοια ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡλικίᾳ.

Eſt,

Est enim plurimum insipientiæ in illâ ætate. Item. *Educemus eos in eruditione & correptione Domini.* 138 *Demus illis exemplum, facientes eos à primævâ ætate Scripturarum lectioni vacare. Hei mihi! continuè ista dicens nugari videor: veruntamen non cessabo quod mei est officii facere.* Item. *Ne putes solitario duntaxat eruditionibus istis, quæ ex Scripturis sunt, opus esse.* 139 *Nam eis potissimùm pueris necessariæ sunt, qui mundo isto usuri sunt. Quemadmodum enim in apparatu navium gubernatoreque ac supplemento nautarum non ita opus habet, qui semper in portu consistit, atque qui semper in mari versatur: ita habent mundanus & solitarius.*

In Philippens. Homil. 9. *Propterea & in aliorum peccatis amarulenti scrutatores & inquisitores sumus, nostrî autem nullam rationem habemus,* 140 *quoniam Scripturas non tenemus, quoniam in divinis legibus instructi non sumus.*

In Coloss. Homil. 9. 141 *Audite quotquot estis mundani, & uxoribus præestis ac liberis; quomodo & vobis potissimùm præcipiat Scripturas legere; idque non simpliciter, sed magnâ diligentiâ.* Item. 142 *Neque moreris alium Doctorem. Habes oracula Dei. Nemo te docebit, quemadmodum illa. Alius tibi multa sæpe, sive per vanam gloriam, sive per invidentiam invidebit. Audite, obsecro, sæculares omnes. Comparate vobis Biblia, animæ Pharmaca. Si nihil aliud vultis; vel Novum Testamentum acquirite, Apostolum, Acta, Evangelia, continuos ac sedulos Doctores. Si acciderit mæstitia; huc veluti ad apothecam pharmacorum accumbe. Hinc tibi sume solamen mali, sive damnum evenerit, sive mors, sive amissio domesticorum. Immò non accumbe solùm, sed omnia lege, menteque illa contine. Hoc demum malorum omnium causa est, quòd Scripturæ ignorantur. Sine armis bellum ingredimur, & quomodo servaremur? Non omnia in humeros nostros projicite. Oves estis; verùm non irrationales, sed rationales, &c.* Item. Ex gratiâ, *inquit*, Spiritûs Sancti

138 Δῶμεν αὐτοῖς ὑπόδειγμα, ἐκ πρώτης ἡλικίας τῇ τῶν γραφῶν ἀναγνώσει ποιοῦντες αὐτοὺς ἐνσχολάζειν.

139 Μάλιστα γὰρ τούτοις δεῖ τοῖς παισὶ τοῖς μέλλουσιν εἰς τὸν βίον τοῦτον ἥκειν.

140 Ὅτι τὰς γραφὰς οὐκ ἴσμεν, ὅτι τοὺς θείους οὐ παιδευόμεθα νόμους.

141 ——— Καὶ ὑμῖν ἐπιτρέπει μάλιστα τὰς γραφὰς ἀναγινώσκειν, καὶ οὐχ ἁπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς.

142 Μηδὲ περιμείνῃς ἕτερον διδάσκαλον· ἔχεις τὰ λόγια τοῦ θεοῦ· οὐδείς σε διδάσκει ὡς ἐκεῖνα· —ἀκούσατε, παρακαλῶ, πάντες οἱ βιωτικοί, καὶ κτᾶσθε βιβλία, φάρμακα τῆς ψυχῆς· εἰ μηδὲν ἕτερον βούλεσθε, τὴν γοῦν καινὴν κτήσασθε, τῶν ἀποστόλων τὰς πράξεις, τὰ εὐαγγέλια, διδασκάλους διηνεκεῖς. ——— τοῦτο πάντων αἴτιον τῶν κακῶν, τὸ μὴ εἰδέναι τὰς γραφάς. ——— μὴ τὰ πάντα ἐφ' ἡμᾶς ῥίπτετε, πρόβατά ἐστε, ἀλλ' οὐκ ἄλογα, ἀλλὰ λογικά.

canentes in cordibus vestris Deo: 143 *non simpliciter ore, sed cum attentione. Hoc enim demum est Deo canere, illud verò aeri. Vox namque temerè diffunditur.*

In 1 Thessalon. Homil. 7. 144 *Divinis usi Scripturis, navis instar, vela fidei, in sublime extendamus. Si in istis navigaverimus, aderit nobis etiam gubernator sermo Dei. Si verò humanis cogitationibus, non item. Cui namque natantium quisquam adsuerit gubernator? Duplex itaque periculum est; cùm quòd nulla navis est, tum quòd nemo gubernator adest. Si enim scaphus sine gubernatore periculum habet; quando utraque absunt, quæ poterit spes esse salutis? Ne projiciamus itaque nos ipsos in apertum periculum; sed in tuto incedamus, per sacram anchoram liberantes nos ipsos.*

In 2 Thessalon. Homil. 3. *Non attendunt, non cogitant huc ad Deum se ingressos, Deum cum ipsis sermocinari. Quando enim qui lecturus est surgens dicit:* Hæc dicit Dominus: *Et Diaconus stans omnes indicto silentio compescit,* 145 *non ut legenti honorem exhibeat, hæc dicit, sed ei, qui per illum omnibus sermocinatur, &c.* 146 *Omnia sunt dilucida & recta, quæ sunt in divinis Scripturis; manifesta sunt, quæcunque sunt necessaria, &c.* Item. *Ignoro, inquis, quæ in divinis Scripturis posita sunt. Quamobrem?* 147 *Num enim Hebraicè? num Latinè? num alio externo idiomate prolata sunt? Non Græcè dicuntur? At obscurè, inquis. Quæ est ista obscuritas, dic quæso? Non historiæ sunt? Nosti quæ clara sunt; quid de obscuris rogas? Mille historiæ sunt in Scripturis; dic mihi unam ex illis. Sed non dices. Prætextus sunt ista & inania verba.*

In Epist. ad Hebr. Homil. 4. Sic etiam, *inquit,* testificatus est quodam loco quidam dicens: *Et hoc ipsum existimo non* 148 *abscondentis esse, sed ostendentis eos multam habere scientiam Scripturarum, ut nec opus haberet nomen posuisse dicentis; sed veluti de re manifestâ & in promptu constitutâ inducere testimonia.*

143 Μὴ ἁπλῶς, φησὶ, τῷ στόματι, ἀλλὰ μετὰ προσοχῆς, τοῦτο γὰρ ἐστι τῷ Θεῷ ᾄδειν, ἐκεῖνο δὲ τῷ ἀέρι.

144 Ταῖς θείαις κεχρημένοι γραφαῖς, καθάπερ πλοίῳ τινὶ τὰ ἱστία τῆς πίστεως ἀναπετάσωμεν, &c.

145 Οὐκ ἀναγινώσκοντι τιμὴν ποιῶν, τοῦτό φησιν, ἀλλὰ τῷ δι᾽ ἐκείνου πᾶσι διαλεγομένῳ.

146 Πάντα σαφῆ καὶ εὐθέα τὰ παρὰ τῶν θείαις γραφαῖς. Πάντα τὰ ἀναγκαῖα δῆλα.

147 Διὰ τί οὐκ οἶδας; μὴ γὰρ Ἑβραϊστί; μὴ γὰρ Ῥωμαϊστί; μὴ καὶ ἑτερογλώσσως εἴρηται; οὐχὶ Ἑλληνιστὶ λέγεται; ἀλλ᾽ ἀσαφῶς, φησί. Ποῖον ἀσαφὲς, εἰπέ μοι; —— προφάσεις ταῦτα καὶ λόγοι.

148 —— Δεικνῦντός ἐστιν αὐτοὺς σφόδρα ἐμπείρους εἶναι τῶν γραφῶν.

Homil. 8. 149 *Ostendit* [Apostolus] *etiam quia & laici debent docere.* Ibid. 150 Meditaberis, *inquit*, in illis semper, exurgens, sedens, & dormitum iens. In eis persiste, *inquit*, *& decem millia quisque reperiet de iis. Et tamen post tanta sunt quidam, qui neque sciunt, quid sint Scripturæ. Propterea igitur nihil salvum, nihil utile apud nos fit.* Ibid. *Nec si audieris quia non est Paganus, non est Judæus, statim putes esse Christianum; sed examina & alia cuncta. Nam Manichæi & omnes hæreses hanc sibi personam induerunt, ut hoc pacto seducant rudiores. Sed si habuerimus sensus exercitatos ad discretionem boni & mali; poterimus & hujusmodi discernere. Quomodo* 151 *autem fiunt sensus nostri exercitati? Ex usu Scripturarum, ex frequenti auditione, &c.* Et post. 152 *Sed nemo vult ad Scripturas attendere. Si enim adverteremus, non solùm non incideremus in fallaciam; sed etiam alios deceptos inde liberaremus, & de periculis abstraheremus.* Item. Discite bonum facere. *Nunquidnam scitis ubi hæc lateant? Non arbitror præter paucos.* 153 *Ista tamen per unamquamque septimanam secundò aut tertiò vobis leguntur. Ascendens enim qui legit, primò dicit librum cujus est, illius (verbi gratiâ) vel illius Prophetæ; & tunc profert quæ is dicit. Proinde annotata vobis esse debeant: & non solum ipsum textum debebatis scire, sed & causas eorum quæ scripta sunt, & quis hæc dixerit: sed omnia frustra & sine fructu. Omne enim studium in his quæ ad vitam hanc pertinent, evacuatur; de spiritualibus autem nulla ratio est.*

Homil. 17. 154 *Sed dicis, non legi. Non est hæc excusatio, sed crimen. Per singulos dies intras Ecclesiam; & adhuc istud ignoras? Veruntamen ut neque hanc tibi excusationem invenias; propterea in altiori loco stans magnâ voce & trementi conclamat sacerdos, veluti quidam Præco, &c.* Quæ verò fuerit sacrarum lectionum in Ecclesiâ ratio, ab eodem explicatur in 6. Homil. de Pœnitentiâ; ubi refert librum Geneseos semel quotannis lectum fuisse per Ecclesias; Ex Evangeliis verò, quemadmodum ex Epistolis Pauli, bis hebdomadatim lectiones propositas; sed præ cæteris utriusque Instrumenti Scripturis librum David

149 Δείκνυσι δὲ ὅτι καὶ ἄλλους ὀφείλουσι κατηχεῖν.

150 Ἀλλ' ὅμως μετὰ τοσαῦτα εἰσί τινες οὐδὲ εἰδότες ὅτι εἰσί ποτε γραφαί; διά τοι τοῦτο, οὐδὲν ὑγιὲς, οὐδὲν χρήσιμον, παρ' ἡμῖν γίνεται.

151 Πῶς δὲ γεγυμνασμένα γίνεται ἡμῖν τὰ αἰσθητήρια; ἀπὸ τῆς συνεχοῦς ἀκροάσεως, ἀπὸ τῆς τῶν γραφῶν ἐμπειρίας.

152 Ἀλλ' οὐδεὶς βούλεται ταῖς γραφαῖς προσέχειν· εἰ γὰρ προσείχομεν, οὐ μόνον οὐκ ἄν, &c.

153 Καίτοι καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα δὶς ἢ καὶ τρεὶς ταῦτα ὑμῖν ἀναγινώσκεται· καὶ ἀνελθὼν ὁ ἀναγνώστης λέγει πρῶτον τὸ βιβλίον τίνος ἐστι, ——καὶ τότε λέγει ἃ λέγει, ὥστε εὐσημότερα ὑμῖν εἶναι, &c.

154 Ἀλλ' ἐρεῖς, ὅτι οὐκ ἀνέγνων; οὐκ ἔστι τοῦτο ἀπολογία, ἀλλὰ καὶ ἔγκλημα· καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰσέρχῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἔτι τοῦτο ἀγνοεῖς;

sic

ſic adamatum fuiſſe omnibus Chriſtianis; *ut in Eccleſiis, & extra Eccleſias, primus & medius & noviſſimus fuerit David, &c.*

In Sermone de Pſeudoprophetis, &c. (à Gerardo Voſſio edit. ad calcem Operum Ephræm Syri. Sed Neſtenta potiùs Author videtur fuiſſe quàm Chryſoſtomus) quem cùm tempus reſolutionis ſuæ inſtaret, conſcripſit. 155 *Qui ſacrorum ſtudioſus eſt librorum, jure etiam dici poterit amator Chriſti; ſecundùm quod dictum eſt à Domino.* [m] Qui diligit me, Sermones meos ſervat: Et qui diligit me, diligetur à Patre meo. *Talis enim indelebilem in corde ſuo continet Dei memoriam: ſemperque ſacros ſuis manibus retinens libros, non obliviſcetur horribilium illorum librorum, de quibus ſcriptum eſt:* Judicium ſedit, & libri aperti ſunt. *Vide, quantum ſit lucrum ſcrutari Scripturas; quemadmodum ſæpe audiſtis. Quid eſt autem id quod vobis dico? Nihil reliquiſſe neque reticuiſſe utilium vobis Sacram Scripturam, ſive per Prophetas, ſive per Apoſtolos, ac per ipſum etiam univerſorum Dominum, &c.* Et poſt, 156 *O quàm multas quotidie Scripturas audimus nec intelligimus! Quare & inexcuſabiles in die judicii erimus; quando judicium ſedebit, & libri aperientur.*

Homil. 5. de incomprehenſibili Dei naturâ contra Anomæos. 157 *Orationem autem non eam commendo, quæ fruſtra in ore habeatur; ſed quæ ab imis animi prodeat.*

Ad populum Antioch. Homil. 19. 158 [quæ ad Ruſticos facta eſt] *Non cernis ut mulieres & parvi pueri pro magnâ cuſtodiâ collo Evangelia ſuppendunt, & ubique circumferunt quocunque abierint? Tu Evangelii mandata & leges mente deſcribas, &c.*

Homil. 22. (quæ 159 quidem eſt Joannis Neſtentæ) 160 *Verſare*

[m] Joan. XIV.

155 Ὁ γὰρ φιλόβιβλος δικαίως ἂν λεχθείη φιλόχριστος. —— Ὁ γὰρ τοιοῦτος ἀνεξάλειπτον ἔχει ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ μνήμην, καὶ πάντοτε ἐν χερσὶν αὐτοῦ κατέχων τὰς ἱερὰς βίβλους, οὐκ ἐπιλήσεται, &c. ὁρᾷς ὅσον τὸ κέρδος ἐστὶ τοῦ ἐρευνᾷν τὰς γραφὰς, καὶ καθὼς πολλάκις ἠκούσατε; τί δέ ἐστιν ὃ λέγω ὑμῖν; ὅτι οὐδὲν ἐνέλιπεν οὐδὲ παρεσιώπησε ἡμῖν ἡ θεία γραφή, &c.

156 Ὦ πόσων καὶ πηλίκων γραμμάτων ἀκούοντες οὐ συνιῶμεν· ὅθεν καὶ ἀναπολόγητοι ἐσόμεθα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, &c.

157 Εὐχὴν δὲ λέγω, οὐ τὴν ἁπλῶς ἐπὶ τοῦ στόματος κειμένην, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ βάθους τῆς διανοίας ἀνιοῦσαν.

158 Εὐαγγέλια ἐξαρτῶσι τοῦ τραχήλου, καὶ πανταχοῦ περιφέρουσιν. —— σὺ δὲ τὰ παραγγέλματα τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοὺς νόμους ἔγγραψόν σου τῇ διανοίᾳ.

159 Epiſtola eſt potiùs ad Virginem quandam ſacram, quàm Homilia.

160 Ἐντύγχανε ἀεὶ ταῖς θείαις γραφαῖς. Ἀναγνῶτε τοῦ σωτῆρος διδασκαλίας, καὶ μάθετε, ὅπως ἀπελθοῦσιν ἡμῖν ἐκεῖ οὐδεὶς ἡμῖν βοηθῆσαι δύναται.

ſemper in divinis Scripturis.— Legite Salvatoris Scripturas; & diſcite, quomodo nos hinc illuc migrantes adjuvare poteſt nemo.

Serm. de Eleemoſynâ. *Cape in manibus iſtorum* (Apoſtolorum) *libros, & ſcripta perlege. Hæc te mulieris illius facient non abſimilem.*

Homil. 3. de ſpectaculis David. & Saul. 161 *Non metuis, non expaveſcis, dum iiſdem auribus audis & ſcortum obſcœnè loquens, & Prophetam Apoſtolumque ad arcana Scripturæ introducentem?*

Homil. 6. de pœnitentiâ. *Cur adeò librum David ſic adamârunt Chriſtiani, ut hunc ſolum voluerint ore verſari; lectionem verò Evangeliorum ſemel aut bis legamus in Hebdomade?. Paulum verò bis per hebdomadam legamus, ita ut nec feramus ejus epiſtolam in ore; ſed lectioni duntaxat accommodantes intellectum, pro tempore ipſo huc ſolùm procedimus.*

Ex variis in Matthæum locis Homil. 17. 162 de muliere Cananæâ. 163 *Nonnulli introeuntes Eccleſiam, in mille verſus extendunt orationem ſuam; quaſi apud Dominum multitudine ſermonum opus ſit, tanquam ignorantem quid poſtules; qui antequam cogites, novit. Nam & illi quidem quid dicunt neſciunt. Labia moventur ſolummodò: mens autem ſine fructu eſt, & aures ejus ſurdæ ſunt. Tu non audis orationem tuam; & Dominum vis audire precem tuam?*

Homil. in Matthæum. *Perdiderunt audiendi laborem, & tempus. Nam qui non intelligit quod audit, perdit quod audit.*

In Oratione 164 quòd unus & idem ſit legiſlator & Veteris & Novi Teſtamenti, &c. (quæ eſt 8. inter eas, quæ à Jacobo Beurero inter Ἀνέκδοτα Chryſoſtomi, *Baſil.* 1585. editæ ſunt) monet 165 *in Pſalmis non ſimpliciter verborum ſonum attendendum, ſed ſententiam & vim eorundem explorandam: neque enim Spiritum S. pſalmodiâ oblectari,* 166 *ſed animo per modulationem excitato & attento. Oportet itaque* (inquit) *in genere omnium Pſalmorum vim & ſententias perſcrutari; præcipuè verò ejus, qui nobis hodie eſt recitatus.*

161 Ταῖς αὐταῖς ἀκοαῖς πόρνης ἀκούων αἰσχρολογούσης, καὶ προφήτου καὶ ἀποστόλου σε μυσταγωγοῦντος.

162 Dubiæ eſt fidei iſta Homilia.

163 —Καὶ οὐκ οἴδασί τι εἶπον· τὰ χείλη κινεῖται· ἡ δ᾽ ἀκοὴ οὐκ ἀκούει· σὺ οὐκ ἀκούεις τῆς εὐχῆς σου, καὶ τὸν θεὸν θέλεις εἰσακοῦσαι τῆς εὐχῆς σου;

164 Spuria vulgò habetur.

165 Μὴ ἁπλῶς δεχόμενος τὸν κρότον τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν βασανίζων τῶν νοημάτων.

166 ἀλλὰ τῇ ψυχῇ τῇ ὑπὸ τῆς ψαλμῳδίας διεγερθείσῃ. Δεῖ μὲν οὖν καθόλου τὰς δυνάμεις τῶν ψαλμῶν ἐρευνᾷν, &c.

410. Philo

410. Philo Carpathiorum Episcopus.

In Cantica Canticor. *Incredibile est nescienti quàm suave sit de Deo optimo maximo ex sacris literis meditari ac loqui. In his enim legendis peccatores de propriis erratis admonentur; quoque modo se castigent, corrigant, ac emendent, apertissimè docentur. Et quicquid homines alter alteri vel dicere verentur vel ignorant; hoc sacræ literæ & sanctissimè audent, & uberrimè noverunt. Ex his guttur nostræ mentis admirabili dulcedine repletur in Deum; seque adeò inflammari sentit desiderio æternæ vitæ consequendæ: ut mysticè dulcedo & totum desiderium guttur sui sponsi, non dulce neque desiderabile prædicetur à sponsâ. Est ergo totum desiderium atque dulcedo Testamentum Sponsi; eò quòd per illud homines bona omnia docti, qualeque & quantum sit Deus ipse summum bonum intelligentes, ad illud ipsum consequendum ardentissimo desiderio rapiuntur.*

410. Procopius Gazæus. 167

Sixtus Senensis eum ad annum 500. refert, & forsan rectiùs; Hieronymi enim versionem sæpe citat. Proœmio Commentarii in Esaiam hæc habet. 168 *Solet divina Scriptura, quæ ad communem omnium utilitatem data est, rudioribus, aut etiam segnioribus, facilem sensum protendere: perfectioribus autem & diligentioribus, in quæ mentis aciem exacuant, abstrusiora largiri. ——Eò verò spectat ista Scripturarum difficultas, ut dum illis opera navatur, à deterioribus avocemur. Præterea diligimus magis, & in pretio habemus, quæ nobis ipsi labore comparavimus. ——Ad hæc assiduâ meditandi diligentiâ divina oracula mentibus nostris imprimuntur, & venerabiliora redduntur.*

415. Theodosius junior Imperator.

169 *Ejus regia non dissimilis fuit Monasterio. Nam primo diluculo ille ipse cum sororibus suis hymnos alternatim decantatos recitavit. Quin-*

167 Floruit sub Justino seniore Imp. teste Photio, Cod. 160. sive circa an. 520.

168 Ἡ γὰρ θεία γραφὴ, τῆς ἁπάντων ὠφελείας γινομένη, καὶ τοῖς ἁπλουστέροις, ἢ καὶ ῥαθυμοτέροις πρόχειρον παρατείνει διάνοιαν, &c. —— ἅμα δὲ καὶ διὰ τῆς συνεχοῦς μελέτης ἐντυποῦται τὰ θεῖα λόγια τῇ ψυχῇ, καὶ σεμνότερα καθίσταται.

169 —— Ταῖς ἑαυτοῦ ἀδελφαῖς ὀρθρίζων, ἀντιφώνους ὕμνους εἰς τὸ θεῖον ἔλεγε· διὸ καὶ τὰ ἱερὰ γράμματα ἀπὸ στήθους ἀπήγγειλεν, &c.

etiam ſacras literas memoriter pronunciavit. Nam cum Epiſcopis, perinde ac ſi Sacerdos jam olim deſignatus fuiſſet, de eiſdem diſſeruit (*ex divinâ lectione diſſeruit*; ſic Hiſtoria Miſcella, lib. 14.) *Libros etiam, tum qui ſacra Dei eloquia complectebantur, tum qui ab eorundem interpretibus conſcripti erant, multò diligentiùs, quàm Ptolomæus Philadelphus olim, in unum colligendos curavit.* Socrates lib. 7. Hiſt. Eccleſ. cap. 22. Author Miſcellæ Hiſtor. lib 14. prope fin. Freculphus Tom. 2. Chronic. lib. 5. cap. 11. Nicephor. lib. 14. Eccleſ. Hiſtor. cap. 3. ubi etiam notat, Evangelia ipſius manu aureis literis deſcripta ad ſua tempora permanſiſſe.

420. Theodorus Antiochenus.

Ad Caput 1. Sophoniæ. *LXX. virorum interpretationem plane liquet accepiſſe Apoſtolos, & tradidiſſe his qui ex nationibus crediderunt, ad quos ante Vetus Teſtamentum non pervenerat; & ab Apoſtolis accipientes hanc LXX. virorum tranſlationem habemus omnes, qui ex gentibus credidimus, & in Eccleſiis legimus, & domi evolvimus.*

420. Cyrillus Alexandrinus Epiſcopus.

In Levitic. lib. 6. paulò poſt initium (quamvis iſta in Leviticum Commentaria revera non ſint Cyrilli, ſed Origenis) *Omni virtute nitendum eſt, ut ab occupationibus ſæculi, & à mundanis actibus liberi, & ipſas etiam (ſi fieri poteſt) ſuperfluas ſodalium fabulas relinquentes, verbo Dei operam demus, & in lege ejus meditemur die ac nocte; ut toto corde converſi revelatam & apertam Moſi faciem poſſimus aſpicere, & maximè in iis, quæ nunc recitata ſunt, &c.*

Lib. 9. *An tu putas, qui vix diebus feſtis ad Eccleſiam venis, nec intentus es ad audienda verba divina, nec des operam ad implenda mandata; quòd poſſit ſors Domini venire ſuper te?* Ibidem *Si ad Eccleſiam frequenter veniens, aurem literis divinis admoveas, explanationemque mandatorum cæleſtium capias: ſicut cibis & deliciis caro, ita ſpiritus verbis divinis convaleſcet; ac ſenſibus & cupiditatibus robuſtior effectus, carnem ſibi parere coget ac ſuis legibus obſequi. Nutrimenta igitur ſpiritûs ſunt divina lectio, orationes aſſiduæ, ſermo doctrinæ: his alitur cibis, his convaleſcit, his victor efficitur.*

Contra

Contra Julianum lib. 7. 170 *Dicimus igitur, quòd linguâ quidem Hebræorum prophetica dicta sunt & Mosaica; ut autem omnibus essent nota, parvis & magnis utiliter familiari sermone commendata sunt, ita ut nullius captum transcendant.* Et paulò post, 171 *Itaque à divinâ Scripturâ melior evadet quisquis fuerit, & aliis quoque non inutilis erit.*

430. Isidorus Peleusiota.

Lib. 3. Epist. 13. Ἀναγινώσκειν τὰς γραφὰς ὀφείλεις, καὶ μὴ περὶ πάντων ἐρωτᾷν. *Scripturas sacras lectitare debes, ac non de omnibus alios interrogare.*

Ibid. Epist. 171. 172 Χρὴ μὲν καὶ ψάλλειν μετὰ συνέσεως, καὶ εὔχεσθαι μετὰ νήψεως· i. e. *attento ac vigilanti animo:* νήψεως enim vocabulum significationem habet συνέσεως & νουνεχείας· ut annot. 32. ad Greg. Nyssen. de Opificio hominis ostendit Jo. Leunclavius.

450. Theodoretus Cyrensis Episcopus.

De Græcarum affectionum curatione Serm. 5. *Universa quæ sub sole est terra, his* (S. Scripturæ) *sermonibus referta est.* 173 *Hebraici libri non modò in Græcum idioma conversi sunt, sed in Romanam quoque linguam, Ægyptiam, Persicam, Indicam, Armenicamque, & Scythicam, atque adeò Sauromaticam; semelque ut dicam, in linguas omnes, quibus ad hanc diem nationes utuntur.* Et paulò post. 174 *Passimque videas hæc nostratia dogmata non ab iis solùm teneri, qui sunt Ecclesiæ magistri, populorumque præceptores; sed ab ipsis quoque sutoribus, fabrisque ferrariis, lanificibus præterea cunctisque artificibus; quin & à fœminis item omnibus, non iis modò, si quæ demum illæ sunt, quæ literas didicerunt, sed quæstuariis ac sartricibus, ancillisque adeò & pedissequis.* Neque ii *solùm, qui urbes incolunt, homines, sed ipsi quoque agricolæ probè eadem sciunt:*

170 Φαμὲν οὖν, ὅτι γλώττῃ μὲν Ἑβραίων ἐλαλήθη τὰ προφητῶν, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ Μωσέως, ἵνα δὲ καὶ ὑπάρχῃ γνώριμα, μετεποιήθη χρησίμως εἰς τὸ τῆς γλώττης εὐτελὲς, καὶ δυσέφικτον ἐχούσης παντελῶς οὐδέν.

171 Οὐκοῦν ἀπὸ μὲν τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, ἑαυτοῦ βελτίων ἂν γένοιτο πᾶς τις οὖν, καὶ μὴν καὶ ἑτέροις οὐκ ἀσυντελὴς εἰς ὄνησιν.

172 Locum sic vertit Jacobus Billius. *Psallere quidem cum prudentiâ, & attento ac vigilanti animo precari, oportet.*

173 Καὶ ἡ Ἑβραίων φωνὴ οὐ μόνον εἰς τὴν Ἑλλήνων μετεβλήθη, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ῥωμαίων καὶ Αἰγυπτίων, &c. καὶ συλλήβδην εἰπεῖν εἰς πάσας τὰς γλώττας, αἷς ἅπαντα τὰ ἔθνη κεχρημένα διατελεῖ.

174 Καὶ ἔστιν ἰδεῖν ταῦτα εἰδότας τὰ δόγματα, οὐ μόνους γε τῆς ἐκκλησίας τοὺς διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ σκυτοτόμους καὶ χαλκοτύπους, &c. καὶ γυναῖκας ὡσαύτως, οὐ μόνον τὰς λόγων μετεσχηκυίας, ἀλλὰ καὶ χερνήτιδας, &c.

fossoresque

fossoresque adeò ac bubulcos invenias, plantarumque consitores, de divinâ Trinitate rerumque omnium creatione dissertantes, humanæ item naturæ magis conscios esse, quàm Plato Stagiritesque fuerint.

Ibid. Serm. 8. *Pronum siquidem fuit & quàm facillimum sapientiæ fonti, qui prophanis impiisque hominibus eam, quâ tantopere gloriantur, eloquentiam dedit, vel Platone facundiores, vel acriores Demosthene, vel rotundiores Thucydide, vel Aristotele & Chrysippo cudendis insolubilibus syllogismis acutiores prodere veritatis præcones* (i. e. sacrarum literarum Scriptores, ut ex antecedentibus liquet.) 175 *Cæterùm locuples illa liberalissimaque divinitas noluit quinque solùm, decemve aut quindecim, centumve aut ducentos homines aquis salutaribus recreari, sed cunctas affatim tum Græcas tum barbaras nationes : neque solùm homines literarum studiis innutritos, sed sutores juxta textoresque, fabros item ferrarios cæterosque manuales artifices, præterque hos ipsos etiam mendicos, agricolas, lignatores ; fœminas quoque tum divitiis affluentes, tum manuum suarum studio parcè ac duriter victitantes.*

Comment. in 1 Corinth. XIV. Qui loquitur linguâ, semetipsum ædificat.] 176 *Qui enim aderant, non intelligebant ea quæ dicebantur.* Eritis in aera loquentes] 177 *Præsentibus enim non intelligentibus, verba in aerem inaniter diffunduntur.* Orabo spiritu, orabo & mente.] *Spiritum donum appellat, mentem autem* 178 *declarationem eorum quæ dicuntur. Dicit ergo oportere eum, qui aliâ linguâ loquitur,* 179 *sive in psalmodiâ, sive in oratione, sive in doctrinâ, vel ipsum interpretari ad utilitatem eorum qui audiunt, vel alium qui præstare id possit, socium assumere.* Qui supplet locum Idiotæ.] 180 *Idiotam appellat eum, qui in laicorum ordine constitutus est.* Nam tu quidem bene gratias agis.] *Scio, inquit, te divinâ actum gratiâ Deum laudare :* 181 *sed ea quæ dicuntur, non intelligit is qui linguam ignorat.*

175 Ἀλλὰ οὐκ ἐβουλήθη πέντε ἢ δέκα, ἢ, &c. τῶν σωτηρείων ἀπολαῦσαι ναμάτων, ἀλλὰ πάντας ἀνθρώπους καὶ Ἕλληνας, καὶ βαρβάρους, καὶ τοὺς λόγοις ἐντεθραμμένους καὶ τοὺς λόγων οὐ γεγευμένους, καὶ σκυτέας καὶ ὑφάντας, &c.

176 Οὐ συνίεσαν γὰρ τὰ λεγόμενα οἱ παρόντες.

177 Τῶν παρόντων οὐ συνιόντων.

178 Τὴν σαφήνειαν τῶν λεγομένων.

179 Εἴτε ἐπὶ ψαλμῳδίας, εἴτε ἐπὶ προσευχῆς, εἴτε ἐπὶ διδασκαλίας.

180 Τὸν ἐν τῷ λαϊκῷ τάγματι τεταγμένον.

181 Οὐ συνίησι τῶν λεγομένων ὁ τὴν γλῶτταν οὐκ ἐπιστάμενος.

460. Marcus Eremita. [182]

In Disputatione cum Scholastico. 183 *Orationem autem dicimus, non quæ tantùm gestu quodam corporeo demonstratur, sed quæ etiam per intellectum indistractum offertur Deo.*

Marcum hunc ferunt in ætate juvenili sanctarum Scripturarum fuisse memorem; ita ut cùm adhuc esset junior, memoriter Vetus & Novum Testamentum diceret. Sozomenus lib. 6. Hist. cap. 29. Palladius in Historiâ Lausiacâ.

500. Olympiodorus. [184]

In Ecclesiast. cap. 1. 185 *Sacra Scripturâ, instar terræ, immobilis est, fructus gignit, omnibus patet, ac omnes accipit.*

In Ecclesiast cap. 12. 186 *Meditatio quam intendimus circa divinos libros (in quâ nos versari die noctuque sanctus David hortatur cùm dicit :* Et in lege ejus meditabitur die ac nocte) *non labor est carnis, sed exultatio spiritus. Quamvis enim in sudore ac lachrymis seminemus, laborantes circa honestum ; in exultatione tamen metemus inclytum virtutis fructum. Bonorum siquidem laborum gloriosus est fructus.*

520. Dorotheus Abbas. [187]

Doctrinâ 23. *Psalmodiæ studium & curam adhibeamus ; & mentem tamen non divertamus à virtute sanctorum verborum. Ut scilicet & os & cor pariter psallant.* Ὀφείλομεν οὖν καὶ ἡμεῖς μετὰ νήψεως ψάλλειν καὶ τιθέναι τὸν νοῦν ἡμῶν εἰς τὴν δύναμιν τῶν λόγων τῶν ἁγίων, ἵνα μὴ μόνον τὸ στόμα (καθὼς λέγει τὸ γεροντικὸν) ἀλλὰ καὶ ἡ καρδία ἡμῶν μετὰ στόματος ψάλλῃ.

Doctrinâ 8. *Nihil aliud adeò ut hoc demiror, quòd videlicet non advertimus quid quotidie psallamus. Psallimus quotidie, atque nos ipsos maledicimus & execramur, neque id advertimus. Annon debemus, quod psallimus, intelligere ?* Si reddidi, *ait*, retribuentibus mihi mala, deci-

182 Rectiùs illum ad annum 401. retulit. Gul. Cave in Hist. Literar.

183 Προσευχὴν δὲ λέγομεν οὐ μόνον διὰ σαρκὸς ἐπιδεικνυμένην, ἀλλὰ καὶ δι' ἐννοίας ἀπερισπάστου τῷ Θεῷ προσφερομένην.

184 Incertæ admodùm ætatis Author.

185 Ἡ δὲ θεία γραφὴ, γῆ ὀνομαζομένη, διὰ τὸ ἀκίνητον, καὶ καρποφόρον, καὶ πανδεκτον.

186 Ἡ δὲ περὶ τὰ θεῖα βιβλία μελέτη, περὶ ἣν ἡμᾶς ἐνασχολεῖσθαι ἡμέρας καὶ νυκτὸς ὁ ἅγιος ἐγκελεύεται, λέγων, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ, &c. οὐ κόπωσις ὑπάρχει σαρκὸς, ἀλλὰ ψυχῆς ἀγαλλίασις, &c.

187 Ad annum potiùs 600. referendus est.

dam meritò ab inimicis meis inanis. Ὀυ ξενίζωμαι ἄλλο, ἢ ὅτι οὔτε οἴδαμεν τί ψάλλωμεν, καθ' ἑκάστην ψάλλωμεν, καὶ καταρώμεθα ἑαυτοὺς καὶ οὐ συνίεμεν· οὐκ ὀφείλομεν εἰδέναι τί, ψάλλωμεν; ὅτι ἀεὶ λέγομεν. Ἐι ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός.

Doctrinâ 11. 188 *Habenda est à nobis temporis ratio, exquirendumque ut diem noctemque transegerimus. Si cum reverentiâ & attentione ad psalmodiam, ad orationem steterimus, nec passi sumus captivos nòs trahi à cogitationibus & passionibus nostris. Si attentas aures præstitimus divinis lectionibus. Si interrupimus psalmodiam, inaniter extra Ecclesiam & chorum educti.*

Doctrinâ 22. *Libet mihi, fratres, pauca quædam de Psalmis non inutiliter vobis afferre; ut non sitis tantùm ad cantûs suavitatem intenti, sed & omnis mens quoque vestra, ut par est, incalescat in virtute sermonum.* Ἵνα μὴ ἀπομετεωρίζεσθαι πρὸς τὸ μέλος, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτὸς ὁ νοῦς ὑμῶν κατὰ ἀναλογίαν συμπεπύρωται τῇ δυνάμει τῶν λόγων.

Vide Doctrinam 20.

Hactenus Græcos audivimus Patres, qui prioribus quinque sæculis à Domini nostri ascensione claruerunt. Atque his temporibus vixisse videtur Author ille, qui Dionysii Areopagitæ personam assumens, pro Pauli discipulo à Pontificiis agnoscitur. Itaque nec testimonium ejus hîc omittendum censuimus.

In cap. 3. Ecclesiasticæ Hierarchiæ, ubi in mysterio Synaxeos explicando Psalmodiæ meminisset, & Scripturarum lectionis à Ministro recitatæ, addit in Θεωρία, Ἁι μὲν γὰρ ἱερώταται τῶν λογίων ᾠδαὶ καὶ ἀναγνώσεις διδασκαλίαν αὐτοῖς ἐναρέτου ζωῆς ὑφηγοῦνται· καὶ πρόγε τούτου τὴν παντελῆ τῆς φθοροποιοῦ κακίας ἀποκάθαρσιν. i. e. *Sacratissima Scripturarum Cantica & lectiones, integerrimæ illis vitæ magisterium dictant; & (quod ordine præit) exactissimam malitiæ totius ac perniciosissimæ vitiositatis emendationem docent.*

188 ——Ἐι μετὰ νήψεως ἵστατό τις εἰς τὴν ψαλμῳδίαν καὶ εἰς τὴν εὐχὴν, ——εἰ νουνεχῶς ἤκουσε τῶν θείων ἀναγνωσμάτων· εἰ μὴ ἀφῆκε τὴν ψαλμῳδίαν, &c.

560. Ana-

560. Anastasius Sinaita, Patriarcha Antiochenus.

189 In Ὁδηγῷ, cap. 22. pag. 339. *Igitur fides Christianorum est incuriosa, in simplicitate & rectitudine cordis totam divinam Scripturam recipere & audire consueta, maximè verò doctrinam à patribus traditam. Dicta enim Evangelica & Apostolica scimus universim depravari non posse; quemadmodum variis locis jam ostendimus; eò quòd Evangelium septuaginta duarum linguarum & gentium literis consignatum sit. Quare fieri nequit, ut vel detractione vel additione à sceleratis corrumpatur. Nam licèt quis unius vel alterius linguæ libros falsare conaretur; improbitas tamen ista statim detegeretur & redargueretur ab aliis septuaginta linguis. Quidam enim ex Evangelio S. Lucæ lolum illum de guttis sanguinis & sudoris exscindere tentârunt, nec potuerunt. Nam Codices, qui his carent, falsitatis convincuntur ex plurimis aliis, qui omnia illa repræsentant, codicibus; qui tam Græcè quàm aliarum nationum linguis exarati sunt. At verò monumenta patrum, maximè dogmatica, non sunt in omnium gentium sermonem conversa, nec ad omnes regiones perlata. Quo fit, ut Hæretici quædam adjiciendi, quædam verò demendi occasionem nacti fuerint.* Huic loco non aliud habet quod objiciat Gretserus, quàm Anastasium hallucinatum esse, Defens. Bellarm. adv. Whitaker. Tom. 1. p. 904.

Idem in Hexameron lib. 7. (col. 255.) *Qui studiosè audiunt eum qui jubet & dicit,* Scrutamini Scripturas; *accipiant in manus libros cœli & terræ & alium qui dicit,* Liber generationis Jesu Christi [h. e. Vetus & Novum Testamentum.]

600. Hesychius Hierosolymitanus Episcopus.

Lib. 2. Comment. in cap. 8. Levitici, *In multas linguas & differentes divisum est Verbum Dei.*

189 Οὐκοῦν πίστις ἀπερίεργός ἐστιν ὁ χριστιανισμὸς, καὶ δέον ἐν ἁπλότητι καὶ εὐθύτητι καρδίας δέχεσθαι καὶ ἀκούειν πᾶσαν θείαν γραφὴν, καὶ μάλιστα τὰς διδασκαλικάς. —— διαδοθέντος καὶ γραφέντος τοῦ εὐαγγελίου ἐν τοῖς γράμμασι τῶν ἑβδομήκοντα δύο γλωσσῶν καὶ ἐθνῶν, ἀδύνατόν ἐστι ῥαδιουργίαν ἢ μείωσιν ἢ προσθήκην ὑπομεῖναι αὐτῷ· κἂν γὰρ μιᾶς ἢ καὶ δευτέρας γλώττης ἐπεχείρησέ τις νοθεῦσαι τὰ βιβλία, ἠλέγχετο εὐθὺς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἑβδομήκοντα γλωσσῶν ἡ ῥαδιουργία αὐτή. —— ἐν γὰρ πᾶσι τοῖς ἐθνικοῖς εὐαγγελίοις κεῖται καὶ ἑλληνικοῖς πλείστοις.

616. Syri.

Anno ab Alexandro (ſic Seleucidarum Epocham notant Syri) 927. apparet ſacros libros converſos in linguam Syriacam (ex Græco exemplari, quod manu Euſebii ad Origenis libros, qui in Cæſarenſis Eccleſiæ Bibliothecâ aſſervabantur, fuerat emendatum) & ſcriptos Alexandriæ: ex quibus Andreas Maſius ſe Deuteronomii bonam partem unâ cum libris hiſtoricis MS. habuiſſe teſtatur. [præfat. in Joſuam, p. 6. & 123.

CAPUT

CAPUT III.

Latinorum Patrum teſtimonia, qui iiſdem temporibus floruerunt.

200. Tertullianus.

IN Apologetico adversùs Gentes cap. 31. *Qui ergo putas nihil nos de ſalute Cæſarum curare, inſpice Dei voces, literas noſtras, quas neque ipſi ſupprimimus, & plerique caſus ad extraneos transferunt.*

Ibid. cap. 39. *Coimus in cœtum & congregationem, ut ad Deum quaſi manu factâ precationibus ambiamus orantes. Hæc vis Deo grata eſt. Oramus etiam pro Imperatoribus, pro miniſtris eorum & poteſtatibus, pro ſtatu ſæculi, pro rerum quiete, pro morâ finis.* 1 *Cogimur ad divinarum literarum commemorationem, ſi quid præſentium temporum qualitas aut præmonere cogit aut recognoſcere. Certè fidem ſanctis vocibus paſcimus, ſpem erigimus, fiduciam figimus, diſciplinam præceptorum inculcationibus denſamus.* Et paulò poſt de Agapis verba faciens: *Poſt aquam manualem & lumina, ut quiſque de Scripturis ſanctis vel de proprio ingenio poteſt, provocatur in medium Deo canere.*

Lib. 2. ad Uxorem. *Quid maritus ſuus illi, vel marito quid illa cantabit? Audiat ſanè, audiat aliquid de Dei cœnâ, de tabernâ, de gehennâ. Quæ Dei mentio? Quæ Chriſti invocatio? Ubi fomenta fidei de Scripturarum interlectione? Ubi ſpiritûs refrigerium? Ubi divina benedictio?* Ibid. *Sonant inter duos* (maritum ſc. & uxorem) *pſalmi & hymni; & mutuò provocant quis meliùs Deo ſuo canat. His pacem ſuam Chriſtus mittit.*

250. Cyprianus Carthaginienſis Epiſcopus.

De Oratione Dominica, Sect. 3. *Et quando in unum cum fratribus convenimus, & ſacrificia divina cum Dei ſacerdote celebramus; verecundiæ & diſciplinæ memores eſſe debemus; non paſſim ventilare preces noſtras inconditis vocibus, nec petitionem commendandam modeſtè Deo tumultuosâ*

1 In Edit. Rhenani & Pamelii, *Coimus.*

loquacitate jactare. Quia Deus non vocis sed cordis auditor est. Nec admonendus est clamoribus, qui cogitationes hominum videt, &c.

Ibid. sect. 20. *Cùm Dei sermo Dominus noster Jesus Christus omnibus venerit, & colligens doctos pariter & indoctos, omni sexui atque ætati præcepta salutis ediderit; Præceptorum suorum fecit grande compendium; ut in disciplinâ cœlesti discentium memoria non laboraret; sed quod esset simplici fidei necessarium, velociter disceret.*

Ibid. sect. 22. *Quando autem stamus ad orationem, fratres dilectissimi, vigilare & incumbere ad preces toto corde debemus. Cogitatio omnis carnalis & sæcularis abscedat; nec quidquam tunc animus quàm id solum cogitet, quod precatur. Ideò & Sacerdos ante orationem præfatione præmissâ parat fratrum mentes dicendo;* Sursum corda : *ut dum respondet plebs;* Habemus ad Dominum : *admoneatur nihil aliud se quàm Dominum cogitare debere. Claudatur contra adversarium pectus, & soli Deo pateat; nec ad se hostem Dei tempore orationis adire patiatur. Obrepit enim frequenter, & penetrat, & subtiliter fallens preces nostras à Deo avocat, ut aliud habeamus in corde, & aliud in voce, quando intentione sincerâ Dominum debeat non vocis sonus, sed animus & sensus orare.* Et paulò post. *Quomodo te audiri à Deo postulas, cùm te ipse non audias? Vis esse Deum memorem tui cùm rogas, quando tu ipse memor tui non sis?* Locus iste à Gratiano in Decretum transfertur, par. 3. de Consecrat. Dist. 1. cap. *Quando autem.*

Epist. 2. ad Donatum. *Sit tibi vel oratio assidua vel lectio: nunc cum Deo loquere, nunc Deus tecum. Ille te præceptis suis instruat, ille disponat: quem ille divitem fecerit, nemo pauperem faciet. Penuria esse nulla jam poterit, cùm semel pectus cœlestis sagina saturavit.*

De zelo & livore sect. 14. *Sit ante oculos divina lectio, in manibus bona operatio, in sensibus dominica cogitatio.*

316. Lactantius Firmianus.

Institut. divin. lib. 5. cap. 1. *Prophetæ communi & simplici sermone, ut ad populum, sunt locuti.*

Lib. 6. cap. 21. *Num igitur Deus, & mentis & vocis & linguæ artifex, disertè loqui non potest? Immò verò summâ providentiâ carere fuco voluit ea quæ divina sunt; ut omnes intelligerent, quæ ipse omnibus loquebatur.*

360. Hilarius.

360. Hilarius Pictavorum Episcopus.

In Psalmum I. *Meditatio legis non solùm in verbis legentis est, sed & in operis religione: neque ut libros tantùm & Scripturas recenseamus, sed ut ea quæ Scripturis & libris continentur, gestis rebusque meditemur.*

In Psalm LXV. *Audiat orantis populi consistens quis extra Ecclesiam vocem, spectet celebres hymnorum sonitus, & ante divinorum quoque Sacramentorum officia responsionem devotæ confessionis accipiat.*

In Psalm. CXVIII. ad finem Zain. *Utile est justificationes Dei sine aliquâ temporis intermissione scrutari; quia per exquisitionem earum memoriam nos perpetim continemus in Jesu Christo.* Ibid. ad literam Caph. *Utinam cordis clamore loqueremur. Labia tantùm nostra sensu peregrinante quod nesciunt murmurant; & officium corporis mens in res alias occupata non sequitur.*

In Psalm. CXXVI. *Sermo divinus secundùm intelligentiæ nostræ consuetudinem naturamque se temperat, communibus rerum vocabulis ad significationem doctrinæ suæ & institutionis aptatis; nobis enim non sibi loquitur, atque ideo nostris utitur in loquendo.*

In Psalm. CXXXV. *Plerunque, immo semper, vitio nostro accidit, ut quæ legi in Ecclesiâ audimus, auribus atque animis nostris longè ab his peregrinantibus negligamus; ut per audiendi incuriam vilescat apud nos dictorum cœlestium dignitas; cùm in lectionis tempore rationes supputamus, iras concipimus, injurias cogitamus, luxus recolimus. Tunc ad hæc occupatis nobis surdæ aures sunt, & hebes mens est. Et si quid fortè in aures nostras eorum quæ leguntur inciderit; virtutem tamen dictorum obrutus sæculi curis animus non sentit; & quorum intelligentiam non sequitur, levem existimabit authoritatem. Omnia autem, quæ in libris Propheticis sunt, maximum humanæ & salutis & doctrinæ profectum in se habent; nostrique causâ universa scripta sunt, &c.*

370. Ulphilas Gothorum Episcopus.

Hic primus γράμματα ἐφεῦρε Γοτθικὰ, καὶ τὰς θείας γραφὰς εἰς τὴν Γοτθῶν μεταβαλὼν, τοὺς βαρβάρους μανθάνειν τὰ θεῖα λόγια παρεσκεύασεν, *Gothicas literas excogitavit; & sacris Scripturis in Gothorum sermonem conversis, effecit ut Barbari divina eloquia perdiscerent.* Ut habet Socrates lib. 4. Hist. Eccl. cap. 33. [juxta edit. Græc. nam in Latin. est 27.] cui consentit Sozomenus lib. 6. Hist cap. 37. edit. Lat. & Nicephorus

phorus lib. 11. cap. 48. Atque hinc est quòd Walafridus Strabo de rebus Ecclesiasticis cap. 7. de Gothis ita scribat. *Et (ut historiæ testantur) postmodum studiosi illius gentis divinos libros in suæ locutionis proprietatem transtulerunt, quorum adhuc monumenta apud nonnullos habentur.* Quin & hodie translationis Ulphilæ exemplar MS. idque vetustissimum Gothicis literis majoribus scriptum in aliquâ Germaniæ Bibliothecâ delitescere dicitur, (B. Vulcanius præfat. in lib. de linguâ & moribus Getarum.)

Matthæus Parker de Archiep. Cantuar. pag. 42. ex Roffensi Historiâ. Ado in Chronico ætat. 6. A. D. 364. Isidorus in Chron. Goth. Æra 415. Galfilam dicunt Gothorum Episcopum Gothicas literas adinvenisse & Scripturas sacras in eandem linguam convertisse. Petrus Equilinus in Catalogo Sanctorum de S. Gulphilâ agens, (sic enim appellat) *Testamentum* (inquit) *vetus ac novum in linguam transtulit propriam.* Sixtus Senensis lib. 4. Biblioth. Sanct. *Omnes* (inquit) *divinas Scripturas è Græco in Gothicam linguam à se conversas Gothis tradidit, & Catholicè explicavit, diu multumque adversùs Arianos decertans.* Simeon etiam Metaphrastes in Martyrio S. Nicetæ (quod habetur 15. die Septembris) de Ulphilâ ita scribit. *Hic cùm esset vir prudens & doctus, invenit figuras literarum & sonos Gothicæ voci convenientes: & cùm in eis sacram nostram & divinitus inspiratam Scripturam è Græcâ in linguam Gothicam vertisset; omni studio & diligentiâ effecit, ut eam discerent, qui erant suæ gentis. Quamobrem magnum incrementum accipiebat pietas apud Barbaros, & indies proficiebat.* Vid. Sigebertum.

Sixtus Senensis, & Rhemenses in Præfat. Nov. Testam. fatentur translationem hanc ab Ulphilâ factam, antequam esset Arianus: factumque id probat Angelus Roccha in Biblioth. Vatic. p. 152. ut falsum esse appareat, quod scribit Bellarminus lib. 2. de Sacram. in genere cap. 31. & Johannes Magnus lib. 15. histor. Gothor. cap. 1. Ulphilam, *ut suam insignem impietatem efficaciùs stabiliret*, primum omnium divinarum literarum sacratissimum thesaurum in Gothicam linguam transfudisse, *immixto, quod imbiberat, perniciosο veneno.*

Gothi temporibus Valentis Aug. Wulfilâ Episcopo Authore, Christiani quidem facti sunt, sed Ariani: atque adeò etiamnum in iisdem regionibus degunt sub Præcopensi Tartarorum Dynastâ; & utrumque Testamentum iisdem literis, quas excogitavit Wulfila, conscriptum, & eâdem linguâ, quâ tempore Ovidii utebantur, interpretatum legunt. Josephus Scaliger lib. 3. Canonum

Canonum Isagogicorum pag. 138. De Ulphilæ translatione vid. Paulum Diaconum lib. 12. 2

370. Hilarius Romanus Diaconus, 3 vel quicunque author fuit Commentariorum, qui Ambrosii nomine feruntur, in Pauli Epistolas.

Authorem hunc sancti Hilarii nomine citat Augustinus lib. 4. contra 2. epist. Pelagian. cap. 4. Alii Hilarium, qui Romæ Diaconus fuit temporibus Damasi, esse suspicantur. In Commentariis ad 1 Tim. III. mentionem factam legimus Damasi Rectoris Ecclesiæ; quem locum cùm Pontificii Doctores, Hardingus [a], Sanderus [b], Bellarminus [c], Stapletonus [d], & alii [e] passim ad Primatum Pontificium stabiliendum citare soleant; ejusdem Authoris explicationem 14. capitis prioris Epistolæ ad Corinthios aspernari non debeant. Hinc autem sententiæ sequentes deductæ sunt.

Nam qui loquitur linguâ] *Hoc est quod dicit; quia qui loquitur incognitâ linguâ, Deo loquitur, quia ipse omnia novit; homines verò nesciunt; ideoque nullus est ex hâc re profectus.* Si igitur nesciero virtutem vocis, &c.] *Non utique id studendum monet, ut invicem per incognitam linguam barbari sibi videantur: sed quia concordiæ res est, his nitendum est, ut per unanimitatem intellectûs communi lætitiâ, glorientur.* Id ibid. *Exemplis commendat, per quæ facilè assequantur non debere illos loqui linguis, qui interpretari non possunt; ut quid enim loquatur, quod nemo intelligit?* Si oravero linguâ; spiritus meus orat, mens autem est sine fructu.] *Manifestum est ignorare animum nostrum, si linguâ loquatur quam nescit: sicut assolent, non autem in Ecclesiâ, Latini homines Græcè cantare, oblectari sono verborum, nescientes tamen quid dicant. At quem potest habere fructum, qui ignorat quæ loquatur?* Cæterùm si benedixeris spiritu] *Hoc est si laudem Dei linguâ loquaris ignotâ audientibus.* Quis supplet locum Idiotæ? Quomodo dicet Amen super tuam benedictionem? quia nescit quid dicas] *Imperitus enim audiens, quod non*

[a] Artic. 4. contra Juel. [b] De visib. Monarch. lib. 7. [c] De Roman. Pontif. lib. 2. cap. 16.
[d] In epist. dedicat. Princip. doctrinal. ad Gregor. XIII. [e] Rhemenses in 1 Tim. III. 15.

2 Gothicam IV. Evangeliorum Versionem antiquam cum Glossario & notis Junius & Mareschallus ediderunt *Dordraci*, 1665. 4to.

3 Hilario Diacono deberi hosce Commentarios apud omnes ferè eruditos receptum est.

intelligit,

intelligit, nescit finem orationis; & non respondet Amen, i. e. Verum, ut confirmetur benedictio. Per hos enim impletur confirmatio precis, qui respondent Amen; ut omnia dicta veri testimonio in audientium mentibus confirmentur. Citatur locus iste postremus Ambrosii nomine ab Amalario Fortunato Ecclesiast. Offic. lib. 3. cap. 9.

Nam tu quidem bene gratias agis] *De eo dicitur, qui cognita sibi loquitur, quia scit quid dicat.* Sed alius non ædificabitur] *Si utique ad ædificandam Ecclesiam convenitis, ea debent dici, quæ intelligant audientes. Nam quid prodest, ut quis linguâ loquatur, quam solus scit; ut qui audit, nihil proficiat? Ideò tacere debet in Ecclesiâ, ut ii loquantur, qui prosint audientibus.* Per sensum meum, ut & alios ædificem, &c.] *Utilius dicit paucis verbis in apertione sermonis loqui, quod omnes intelligunt, quàm prolixam orationem habere in obscuro. Hi ex Hebræis erant, qui aliquando Syrâ linguâ, plerunque Hebræâ in tractatibus aut oblationibus utebantur ad commendationem. Gloriabantur enim se dici Hebræos propter meritum Abrahæ.* Si intret aliquis infidelis vel Idiota, &c.] *Cùm enim intelligit & intelligitur, audiens laudari Deum, & adorari Christum; pervidet veram esse & venerandam religionem; in quâ nihil fucatum, nihil in latebris videt geri; sicut apud Paganos, quibus velantur oculi, ne quæ sacra vocant perspicientes, variis se vanitatibus cernant illudi. Omnis enim impostura tenebras petit, & falsa pro veris ostendit. Ideò apud nos nihil astutè, nihil sub velamine; sed simpliciter unus laudatur Deus, ex quo sunt omnia, & unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia. Si enim nullus sit qui intelligat, aut à quo ipse discutiatur, potest dicere seductionem esse quandam & vanitatem, quæ ideo linguis canitur, quia pudoris est, si reveletur.* Omnia ad ædificationem fiant.] *Conclusio hæc est, ut nihil incassum in Ecclesiâ geratur; hocque elaborandum magis, ut & imperiti proficiant, ne quid sit corporis per imperitiam tenebrosum.* Quòd si non fuerit interpres, taceat in Ecclesiâ; sibi autem loquatur & Deo.] *Hoc est, intra se tacitè oret aut loquatur Deo, qui audit muta omnia. In Ecclesiâ enim ille debet loqui, qui omnibus prosit.*

Idem in Ephes. cap. IV. *Pastores* (quorum sc. Apostolus meminit, Ephes. IV. 11.) *Possunt esse Lectores, qui lectione saginent populum audientem: quia non in pane tantùm vivit homo, sed in omni verbo quod procedit ex ore Dei.*

375. Turo-

375. Turonensis Ecclesia.

Cùm S. Martinus ad Turonensis Ecclesiæ Episcopatum à populo eligeretur; *inter Episcopos qui affuerant, præcipuè Defensor quidam nomine, dicitur restitisse: unde animadversum est, graviter illum lectione propheticâ tunc notatum. Nam cùm fortuitò Lector, cui legendi eo die officium erat, interclusus à populo defuisset, turbatis ministris, dum expectatur qui non aderat, unus è circumstantibus sumpto Psalterio, quem primum versum invenit, arripuit. Psalmus autem hic erat:* [f] Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem, propter inimicos tuos, ut destruas inimicum & defensorem: *quo lecto clamor populi tollitur, pars adversa confunditur.* Hæc Severus Sulpitius lib. 1. de vitâ Martini: ex cujus narratione intelligimus Scripturas linguâ à populo intellectâ recitatas fuisse in Gallicanis quoque Ecclesiis. Eandem historiam habes apud Venantium Fortunatum lib. 1. de vitâ Martini cap. 11. & Paulinum Nolanum lib. 2. de vitâ Martini.

377. Ambrosius Mediolanensis Episcopus.

In Psalm. CXVIII. Serm. 1. *Si quis in viâ ambulat, scrutetur testimonia Domini.* Ibid. *Et tu lege Prophetam, ut videas: lege, ut aperiat oculos tuos.* Et paulò post. *Quòd si fugias lectionem Propheticam, si domi non legas, in Ecclesiâ audire nolis; nonne sicut ille qui averso connivet obtutu, ne videat quod possit videre, claudit oculos ne aspiciat, cui potestas videndi est; aut sicut in furore plerique injecere manus oculis suis: ita & tu primò averteris conniventi magis* [dissimulatione] *quàm refragatione præruptâ. Nam cum ad Ecclesiam venis, & Christianum te asseris, sanus videris; aperis oculos, quibus possis videre: sed dum audire dissimulas quæ leguntur; claudis ne videas tibi, etsi aliis videre videris. Injicis etiam quasdam perfidiæ & intemperantiæ manus oculis animæ tuæ, & cæcitatem infers cordi tuo (quod est gravius) voluntariam; ut videns non videas, audiens non audias.*

Ibid. Serm. 19. *Noctibus ac diebus sine ullâ cessatione recenseto Scripturas divinas; quia & siquid aliud seniorem interrogaveris; nescit nisi Scripturæ divinæ seriem resultare. Vacat illic sermo de sæculo: sola illic Scriptura contexitur: singulorum sibi per vices ora succedunt, &c.*

[f] Psalm. VIII.

Ibid. Serm. 21. *Inveni Heptateuchum, inveni Regnorum libros, &c. inveni ſapientem auditorem, populum Chriſtianum, qui novit ea, quæ leguntur, audire. Ille enim audit, qui ea, quæ audit, intelligit. Lex enim ſpiritualis eſt. Non eam audit Judæus, qui audit corporaliter : ſed ille audit, qui audit in ſpiritu.*

Offic. lib. 1. cap. 22. de colloquiis agens. *Sit igitur ſermo hujuſmodi de Scripturis maximè.*

De Abraham lib. 2. cap. 5. *Mens igitur noſtra cum ipſo* (Jeſu) *ſemper ſit : ab ejus templo, ab ejus verbo nunquam recedat. Semper in lectione Scripturarum ſit, meditationibus, orationibus ; ut ſermo ejus,* [g] *Qui eſt, ſemper operetur in nobis ; & ut quotidie procedentes in Eccleſiam, vel domeſticis incubantes orationibus, ab ipſo incipiamus, & in ipſo finiamus.*

4 De Jejunio Domini in Deſerto ſerm. 35. *Quàm bene autem jejuniorum tempore verbum Dei dixit, eò quòd reficit ; ut oſtenderet jejunia noſtra non debere ſæculi actibus occupari, ſed ſacris literis exerceri. Negligit enim famem corporis, qui pabulo lectionis intendit ; nec ventris curam habere poterit, qui alimenta verbi cœleſtis acquirit. Ipſa eſt enim refectio, quæ ſaginat animam, quæ impinguat viſcera ; cùm de divinis Scripturis cibum eloquii perennis accipimus. Ipſa eſt eſca, quæ vitam æternam tribuit ; & inſidias à nobis diabolicæ tentationis excludit. Quòd autem ſacrarum literarum lectio vita ſit, Dominus teſtatur dicens :* [h] Verba quæ ego locutus ſum vobis, ſpiritus & vita eſt.

De Virginitate lib. 3. *Maxima eſt virtus tacendi, præſertim in Eccleſiâ. Nulla te divinarum fugiet ſententia lectionum, ſi aurem admoveas, vocem premas, &c.* [i] *Conſervabat enim Maria, ut legimus, omnia in corde ſuo, quæ de filio dicebantur ; & tu, cùm legitur aliquid, quo Chriſtus aut venturus annunciatur, aut veniſſe oſtenditur ; noli fabulando obſtrepere, ſed mentem admove. An quicquam eſt indignius, quàm divina oracula circumſtrepi, ne audiantur, ne credantur, ne revelentur ; circumſonari Sacramenta confuſis vocibus, ut impediatur oratio pro ſalute deprompta omnium : cùm Gentiles idolis ſuis reverentiam tacendo deferunt ?*

In Luc. lib. 7. cap. 15. *Hæc eſt ſymphonia ; quando concinit in Eccleſiâ diverſarum ætatum atque virtutum velut variarum chordarum indiſcreta concordia. Pſalmus reſpondetur : Amen dicitur. Hæc eſt ſymphonia,*

[g] Apoc. I. [h] Joan. VI. [i] Luc. II.

4 Vide annon Maximo Taurinenſi potiùs debeatur.

phonia, quam scivit & Paulus; & ideo ait: [k] Psallam spiritu, psallam & mente.

Hexaemer. lib. 3. cap. 5. *Ecquid aliud ille concentus undarum, nisi quidam concentus est plebis? Unde bene mari plerunque* [l] *comparatur Ecclesia; quæ primo ingredientis populi agmine totis vestibulis undas vomit; deinde in oratione totius plebis tanquam undis refluentibus stridet: tum responsoriis Psalmorum, cantu virorum, mulierum, virginum, parvulorum, consonus undarum fragor resultat.*

Præfat. in Psalmos. *Psalmus benedictio populi est, Dei laus, plebis laudatio, plausus omnium, sermo universorum, vox Ecclesiæ, &c. institutio incipientium, perfectorum confirmatio, &c. Psalmum Reges sine potestatis supercilio resultant: Psalmus cantatur ab Imperatoribus, jubilatur à populis. Certat in Psalmo doctrina cum gratiâ simul. Cantatur ad delectationem, discitur ad eruditionem.*

380. Ruffinus Aquileiensis.

In Psalm. XLI. *Si veraciter volumus orare, valdè attendendum, & memoriæ commendandum est quod dicitur;* Apud me oratio mea Deo vitæ meæ. *Sæpe quando oro, mens mea vagatur exteriùs: non intelligo quod dico. Tunc oratio mea non est apud me; neque ipse ego sum apud me. De talibus Dominus ait;* [m] Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longè est à me. *Quomodo autem intendit Deus orationi meæ, cui non intendo.*

In Psalm. LX. *Sic Psalmum dicam, ut vota reddam, i. e. sic psallam voce, ut vox oris cum animi concordet devotione. Psallentium enim Deo vox concordare debet cum corde, ut impleatur illud Apostoli.* [n] Psallam spiritu, psallam & mente. *Non enim placet Deo laus illorum, de quibus dicitur:* Hic populus labiis me honorat; cor autem eorum longè est à me. *Tunc est autem Deo acceptabilis nostra psalmodia; quando sic ore psallimus, ut corde accendamur: quando in laude Dei simul conveniunt lingua, vita, & conscientia.*

In Psalm. LXIV. *Est etiam Scriptura sacra cibus nobis paratus à Domino, quo quotidie reficimur, ne deficiamus in hujus peregrinationis deserto. Unde scriptum est:* [o] Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit ex ore Dei.

[k] 1 Cor. XIV. [l] Psalm. XXIII. & LXXIX. [m] Esai. XXVI. & Matth. XV. [n] 1 Cor. XIV. [o] Deut. VIII. & Matth. IV.

Lib. 2. Apologiæ, ſeu Invectivæ potiùs in Hieronymum. *Puellis quoque & mulierculis ſcribens, quæ non utique niſi de noſtris Scripturis ædificari & cupiunt & debent, exempla eis Flacci ſui & Tullii vel Maronis intexit.*

390. Hieronymus Stridonenſis.

Epiſt. 7. ad Lætam de Inſtitutione filiæ. *Reddat tibi penſum quotidie de Scripturarum floribus carptum.* Et poſt, *Pro gemmis & ſerico divinos codices amet; in quibus non auri & pellis Babylonicæ vermiculata pictura, ſed ad fidem placeat emendata & erudita diſtinctio. Diſcat primò Pſalterium; his ſe Canticis avocet; & in Proverbiis Solomonis erudiatur ad vitam. In Eccleſiaſte conſueſcat, quæ mundi ſunt, calcare. In Job virtutis & patientiæ exempla ſectetur. Ad Evangelia tranſeat, nunquam ea depoſitura de manibus. Apoſtolorum Acta & Epiſtolas totâ cordis imbibat voluntate. Cúmque pectoris ſui cellarium his opibus locupletaverit; mandet memoriæ Prophetas, Pentateuchum, & Regum & Paralipomenωn libros, Eſdræ quoque & Heſter volumina, &c.* Ibid. *Adhuc tenera lingua Pſalmis dulcibus imbuatur.* Item. *Quærant eam in itinere ſæculi inter turbas & frequentiam propinquorum, & nuſquam alibi reperiant niſi in adyto Scripturarum: Prophetas & Apoſtolos de ſpiritualibus nuptiis ſciſcitetur.*

Epiſt. 8. ad Demetriadem. *Unum illud tibi nata Deo, præque omnibus unum, prædicam, & repetens iterumque iterumque monebo; ut animum tuum ſacræ lectionis amore occupes; nec in bonâ terrâ pectoris tui ſementem lolii avenarumque ſuſcipias, &c.* Et poſt, *Statue quot horis ſanctam Scripturam ediſcere debeas, quanto tempore legere, non ad laborem, ſed ad delectationem & inſtructionem animæ.* Et in fine, *Finem jungo principio, nec ſemel monuiſſe contentus ſum. Ama Scripturas ſanctas; & amabit te ſapientia: dilige eam, & ſervabit te: honora illam, & amplexabitur te. Hæc monilia in pectore & in auribus tuis hæreant.*

Epiſt. 9. ad Salvinam viduam. *Semper in manibus tuis ſit divina lectio.*

Epiſt 10. ad Furiam viduam. *Quando comedis, cogita quòd ſtatim tibi orandum, illicò & legendum ſit. De Scripturis ſanctis habeto fixum verſuum numerum; iſtud penſum Domino tuo redde; nec ante quieti membra concedas, quàm calathum pectoris tui hoc ſub tegmine impleveris. Poſt Scripturas ſanctas doctorum hominum tractatus lege, &c. Amorem monilium atque gemmarum ſericarumque veſtium transfer ad ſcientiam Scripturarum.*

Epist. 12. ad Gaudentium de Pacatulæ infantulæ educatione. *Cùm autem virgunculam rudem & edentulam septimus ætatis annus exceperit, & cœperit erubescere; scire quid taceat, dubitare quid dicat; discat memoriter Psalterium, & usque ad annos pubertatis libros Solomonis, Evangelia, Apostolos, & Prophetas sui cordis thesaurum faciat.*

Epist. 22. ad Eustochium. *Crebriùs lege, disce quamplurima. Tenenti codicem somnus obrepat, & cadentem faciem pagina sancta suscipiat.* Ibidem Monachorum sui temporis instituta describens. *Dominicis diebus orationi tantùm & lectionibus vacant: quod quidem & omni tempore completis opusculis faciunt. Quotidie aliquid de Scripturis discitur.*

Epist. 27. ad Eustochium de Paulâ matre, *Cúmque à nobis crebriùs moneretur, ut parceret oculis, & eos servaret Evangelicæ lectioni, aiebat. Turpanda est facies, quam contra Dei præceptum purpurissâ & cerussâ & stibio sæpe depinxi.*

In Ecclesiast. cap. 3. *Porrò quia caro Domini verus est cibus, & sanguis ejus verus est potus, juxta ἀναγωγὴν· hoc solùm habemus in præsenti bonum; si vescamur carne ejus cruoreque potemur, non solùm in mysterio, sed etiam in Scripturarum lectione. Verus enim cibus & potus, qui ex verbo Dei sumitur, scientia Scripturarum est.*

In Isai. lib. 4. cap. 11. *Frequenter evenit, ut homines sæculi, mystica nescientes, simplici Scripturarum lectione pascantur.*

In Isai. lib. 16 cap. 57. *Possumus* terram & montem Domini, *quem sancti possessuri sint; & Scripturas sanctas intelligere, &c. de quo & in Michea legimus.* Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini. *Et ipse Dominus præcepit Apostolis, cunctisque Doctoribus Ecclesiæ, ut quicquid asperum videretur atque difficile, suâ interpretatione dissolvant, & intelligentiæ viam præbeant, omniaque tollant de medio scandala; ut populus Domini absque ullo impedimento, quod legit, intelligat, & in Dei timore proficiat.*

Lib. 14. in Ezechielem cap. 47. *Quòd* cubitos *genere masculino, & non neutrali* cubita *dicimus,* (in versione) *juxta regulam Grammaticam, & in superioribus docui, non nos ignorantiâ hoc facere, sed consuetudine, propter simplices quosque & indoctos, quorum in congregatione Ecclesiæ major est numerus.*

Lib. 2. adv. Ruffinum cap. 7. [de LXX. Versione] *Tam stultus eram, ut quod in pueritiâ didici, senex oblivisci vellem.*

In Nahum cap. 3. *In adventu Christi & sermonis Dei, & doctrinæ Ecclesiasticæ & consummationis Ninivæ speciosissimæ quondam meretricis, elevabitur & properabit populus, qui sub magistris ante fuerat consopitus,*

&

& ibit ad montes Scripturarum, ibique inveniet montes Moysem & Jesum filium Naue; montes Prophetas; montes Novi Testamenti, Apostolos & Evangelistas: & cùm ad tales montes confugerit, & in hujuscemodi montium lectione fuerit versatus; si non invenerit qui eum doceat ([p] Messis enim multa, operarii autem pauci) *tunc & illius studium comprobabitur, quia confugerit ad montes; & magistrorum desidia coarguetur.*

In Agge. cap. 1. *Igitur quia hæc mandata sunt nobis, ut ponamus corda nostra in viis nostris; ascendamus in montem rationabilem, & ad singula problemata, congrua de testimoniis Scripturarum ligna quærentes, præcidamus ea, & ædificemus domum sapientiæ in nobis.* Et paulò ante, *De omni Scripturæ sanctæ monte, in quo varia virtutum & Paradisi ligna plantata sunt, præcidamus ea, & ædificemus domum sapientiæ in nobis.*

Procem. in 3. lib. Commentar. ad Galat. *Quotusquisque nunc Aristotelem legit? quanti Platonis vel libros novere vel nomen? Vix in angulis otiosi eos senes recolunt: Rusticanos verò & piscatores nostros totus orbis loquitur, universus mundus sonat. Itaque sermone simplici simplicia eorum verba pandenda sunt.*

Procem. Commentar. in Epist ad Ephes. in ipso initio. *Si quicquid est (Paula & Eustochium) quod in hâc vitâ sapientem teneat, & inter pressuras & turbines mundi æquo animo manere persuadeat; id esse vel primum reor meditationem & scientiam Scripturarum. Cùm enim à cæteris animantibus hoc vel maximè differamus, quòd rationale animal sumus, & loqui possumus: ratio autem omnis & sermo divinis libris contineatur; per quos & Deum discimus, & quare creati sumus non ignoramus; miror quosdam extitisse, qui aut ipsi se inertiæ & somno dantes, nolunt quæ præclara sunt discere; aut cæteros qui id studii habent, reprehendendos putent.*

In Epist. ad Ephes. lib. 3. cap. 5. *Et canere igitur & psallere & laudare Dominum magis animo quàm voce debemus. Hoc est quippe quod dicitur,* Cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino. *Audiant hæc adolescentuli; audiant hi quibus psallendi in Ecclesia officium est; Deo non voce sed corde cantandum: nec in Tragœdorum modum guttur & fauces dulci medicamine colliniendas, ut in Ecclesiâ theatrales moduli audiantur & cantica; sed in timore, in opere, in scientiâ Scripturarum. Quamvis sit aliquis (ut solent illi appellare) κακόφωνος, si bona opera habuerit, dulcis apud Deum cantor est. Sic cantet servus Christi, ut non vox canentis, sed verba placeant, quæ leguntur, &c.*

[p] Matth. IX.

In

In fine Commentar. in Epist ad Galat. *Quod autem Amen consensum significet audientis, & sit signaculum veritatis, ad Corinthios quoque prima nos docet : in quâ Paulus ait,* [q] Cæterùm si benedixeris spiritu, quis supplet locum idiotæ ? quomodo dicet Amen super tuâ benedictione : quoniam quidem nescit quid dicas ? *Ex quo ostendit idioten non posse respondere verum esse quod dicitur, nisi intellexerit quod docetur.* Universum autem populum Amen acclamare solitum idem indicat prooemio in 2. lib. Comment. in eandem Epist. ubi de Romanæ plebis devotione differens : *Ubi,* inquit, *sic ad similitudinem cælestis tonitrui Amen reboat, & vacua idolorum templa quatiuntur.*

In Epist. ad Titum cap. 3. [De stultis quæstionibus] *Exerceatur sensus, mens quotidie divinâ lectione pascatur : & quæstiones nostræ stultæ non erunt quæstiones.*

Epist. 3. ad Heliodorum. Epitaphium Nepotiani. *Bellorum feritas, & pellitorum turba populorum, qui mortuorum quondam inferiis homines immolabant, stridorem suum in dulce crucis fregerunt melos, & totius mundi una vox est Christus.*

Epist. 4. ad Rusticum Monachum, de vivendi formâ. *Dicas Psalmum in corde tuo, in quo non dulcedo vocis, sed mentis affectus quæritur ; dicente Apostolo :* Psallam spiritu, psallam & mente : *&*, Cantantes in cordibus vestris Domino. *Legerat enim esse præceptum*, Psallite sapienter.

Epist. 7. ad Lætam, de Institut. filiæ. *Hunni discunt Psalterium.*

Epist. 18. ad Marcellam. *In Christi villâ* (Bethlehem intelligit) *tota rusticitas est. Extra Psalmos silentium est. Quocunque te verteris, arator stivam tenens, alleluia decantat. Sudans messor psalmis se avocat ; & curvâ attondens vites falce vinitor, aliquid Davidicum canit. Hæc sunt in provinciâ carmina, hæ (ut vulgò dicitur) amatoriæ cantiones.*

Epist. 27. ad Eustochium. Epitaph. Paulæ : funus Paulæ describens, ad quod tota Palæstinarum urbium turba convenit : *Hebræo* (inquit) *Græco, Latino, Syroque sermone Psalmi in ordine personabant.*

Ex Commentariis in Psalmos & Paulinas Epistolas, quæ inter Opera Hieronymi habentur.

In Psal. V. Ego cupio intrare in domum tuam, & volo intrare per viam tuam rectam, &c. *Quæ est autem ista via ? lectio Scripturarum.*

[q] 1 Cor. XIV.

In

In Psal. LXXXVI. Dominus narrabit in Scripturis populorum : *in Scripturis sanctis. Quæ Scriptura populis omnibus legitur, hoc est, ut omnes intelligant. Quod dicit, hoc est. Sicut scripserunt Apostoli, sic & ipse Dominus, h. e. per Evangelia sua locutus est, non ut pauci intelligerent, sed ut omnes. Plato scripsit in Scripturâ : sed non scripsit populis, sed paucis. Vix enim intelligunt tres homines. Isti verò, h. e. principes Ecclesiæ, & principes Christi, non scripserunt paucis, sed universo populo.*

In Psal. CXXXIII. *Solent & viri, solent & monachi, solent & mulierculæ hoc inter se habere certamen, ut plures ediscant Scripturas; & in eo se putant meliores, si plures edidicerint.* Et paulò ante, *Scripturas legimus, Psalmos ediscimus, Evangelia tenemus, Prophetas edisserimus.*

440. Primasius Uticensis Episcopus.

Sequentia hominis sunt Pelagiani. Eadem tamen habet & Primasius.

In 1 Cor. XIV. Tamen ea quæ sine animâ sunt, &c.] *Cùm hæc inanimata, nisi distinctionem habeant, non possunt reddere cantilenam, & ut superflua respuuntur : quantò magis vobis, qui spirituales estis, suavitas non aures debet mulcere sed mentes?* Si igitur nesciero, &c.] *Omnis sermo, qui non intelligitur, barbarus judicatur.* Mens autem mea sine fructu est, &c.] *Quia non intelligo quod loquor.* Quis supplet locum Idiotæ?] *Laicum significat, qui nullo gradu Ecclesiastico fungitur.* Quomodo dicet Amen super tuam benedictionem? &c.] *Quomodò tuæ perhibet benedictioni testimonium vel consensum?* Nam si orem linguâ, spiritus meus orat.] *Hoc dicit, quoniam si quis incognitis aliis linguis loquatur; mens ejus non ipsi efficitur sine fructu, sed audienti : quicquid enim dicitur, ignorat.* Hæc omnia habentur etiam in Primasii Commentariis : conferantur ergo.

In Coloss. III. Verbum Christi habitet in vobis abundanter.] *Hic ostenditur verbum Christi non sufficienter, sed abundanter etiam Laicos habere debere, & docere se invicem vel monere.* Eadem verbatim habet Primasius; & paulò ante : *Ut sapienter & rationabiliter proferatur.* Item, *ut non solùm ore sed etiam in corde cantetis, ut cor cum voce concordet; vel intelligatis quod cantatis.*

410. Pelagius

410. Pelagius Hæreticus. [5]

Epiſt. ad Demetriadem de Virginitate (quæ 1. eſt in Tomo 4. Operum Hieronymi editionis Baſileenſis, vel 9. in editione Mariani Victorii.) *Nihil in hoc ſecreto magis agere debes quàm animam divinis eloquiis paſcere; & quantum ei per totam ſufficere poſſit diem, hoc eam veluti cibo pinguiore ſatiare. Ita Scripturas ſacras lege, ut ſemper memineris Dei illa verba eſſe, qui legem ſuam non ſolùm ſciri, ſed etiam impleri jubet. Nihil enim prodeſt facienda didiciſſe & non facere. Optimè uteris lectione divinâ, ſi eam tibi adhibeas ſpeculi vice; ut ibi velut ad imaginem ſuam anima reſpiciat; & vel fœda quæque corrigat, vel pulchra plus ornet. Lectionem frequenter interrumpat oratio; & animam jugiter adhærentem Deo grata viciſſitudo ſancti operis accendat, &c.*

390. Paula & Euſtochium.

Epiſt. ad Marcellam (quæ 17. eſt Tomo 1. Operum Hieronymi) poſtquam dixiſſent Bethlehemum (vel Hieroſolymam potiùs & reliqua loca ſancta) conveniſſe Gallos, Britannos, Armenos, Perſas, Indos, Æthiopas, Ægyptios, &c. addunt : *Vox quidem diſſona, ſed una religio : tot penè pſallentium chori, quot gentium diverſitates.* Poſteaque illud adjungunt, quod habet etiam Hieronymus in Epiſt. 18. ad eandem Marcellam. *In Chriſti villulâ tota ruſticitas, & extra Pſalmos ſilentium eſt. Quocunque te verteris, arator ſtivam tenens Alleluia decantat. Sudans meſſor Pſalmis ſe avocat; & curvâ attondens vitem falce vinitor, aliquid Davidicum canit. Hæc ſunt in hâc provinciâ carmina : hæ, ut vulgò dicitur, amatoriæ cantiones, hic paſtorum ſibilus, hæc arma culturæ.*

410. Author [6] Operis Imperfecti in Matthæum.

Homil. 41. *Quicquid quæritur ad ſalutem, totum adimpletum jam eſt in Scripturis. Qui ignarus eſt, inveniet ibi quod diſcat. Qui contumax eſt & peccator, inveniet ibi futuri judicii flagella, quæ timeat. Qui la-*

5 Anonymo Autori teſtimonium iſtud Cl. Uſſerius acceptum retulerat.

6 Paulò vetuſtior, & circa an. 380. reponendus videtur.

borat, inveniet ibi glorias & promissiones vitæ perpetuæ, quas manducando amplius excitetur ad opus, &c.

Homil. 42. in illud, Nescitis Scripturas, neque virtutem Dei.] *Sapienter primùm arguit stultitiam eorum, quia non legebant. Secundò ignorantiam, quia non cognoscebant deum, quia ex diligentia lectionum nascitur scientia Dei. Ignorantia autem negligentiæ filia est. Si enim nec omnes qui legunt, cognoscunt Deum; quomodo cognoscet qui non legit? Quòd autem diximus non omnes legentes cognoscere veritatem Dei; tunc est si nolentes invenire legant.*

Homil. 42. in illud, Cùm videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto; tunc qui in Judæà sunt, fugiant ad montes.] *Montes autem sunt Scripturæ Apostolorum aut Prophetarum; de quibus dictum est:* [r] Illuminas tu mirabiliter de montibus æternis. *Et iterum de Ecclesià dicit;* [s] Fundamenta ejus in montibus sanctis. *Et quare jubet in hoc tempore omnes Christianos conferre se ad Scripturas? Quia ex tempore hoc, ex quo obtinuit hæresis illas Ecclesias, nulla probatio potest esse veræ Christianitatis, neque refugium potest esse Christianorum aliud, volentium cognoscere fidei veritatem, nisi Scripturæ divinæ. Antea enim multis modis ostendebatur, quæ esset Ecclesia Christi, & quæ Gentilitas; nunc autem nullo modo cognoscitur, volentibus cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, nisi tantummodo per Scripturas. Quare? quia omnia hæc, quæ sunt propriè Christi in veritate, habent & hæreses illæ in schismate; similiter Ecclesias, similiter & ipsas Scripturas divinas, similiter Episcopos, cæterosque ordines Clericorum, similiter Baptismum, similiter Eucharistiam, & cætera omnia, denique ipsum Christum. Volens ergo quis cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, unde cognoscat in tantæ confusione similitudinis, nisi tantummodo per Scripturas? ——Sciens ergo Dominus tantam confusionem rerum in novissimis temporibus esse futuram; ideò mandat ut Christiani qui sunt in Christianitate, volentes firmitatem accipere fidei veræ, ad nullam rem fugiant, nisi ad scripturas. Alioqui si alia respexerint, scandalizabuntur, & peribunt, non intelligentes quæ sit vera Ecclesia. Et per hoc incident in abominationem desolationis; quæ stat in sanctis Ecclesiæ locis.*

[r] Psal. VI. [s] Psal. LXXXVI.

420. Au-

420. Augustinus Hipponensis Episcopus.

[Tom.I.] Confession. lib.6. cap.5. *Cùm essemus infirmi ad inveniendam liquida ratione veritatem, & ob hoc nobis opus esset autoritate sanctarum literarum; jam credere cœperam nullo modo te fuisse tributurum tam excellentem illi Scripturæ per omnes jam terras authoritatem; nisi & per ipsam tibi credi & per ipsam te quæri voluisse. Jam enim absurditatem, quæ me in illis literis solebat offendere, cùm eis probabiliter exposita audissem, ad sacramentorum altitudinem referebam; eòque mihi venerabilior & sacrosanctâ fide dignior apparebat authoritas, quò & omnibus ad legendum esset in promptu, & secreti sui dignitatem in intellectu profundiore servaret, verbis apertissimis & humillimo genere loquendi se cunctis præbens, & exercens intentionem eorum qui non sunt leves corde: ut exciperet omnes populari sinu, & per angusta foramina paucos ad te trajiceret; multò tamen plures, quàm si nec tanto apice autoritatis emineret, nec turbas gremio sanctæ humilitatis hauriret. Cogitabam hæc, & aderas mihi: suspirabam, & audiebas me: fluctuabam & gubernabas me: ibam per viam seculi latam, nec deserebas me.*

Lib. 8. cap. 6. *Quodam die, non recolo causam, quâ erat absens Nebridius, cùm ecce ad nos domum venit, & ad me & ad Alypium Politianus quidam civis noster, in quantùm Afer, præclarè in palatio militans, nescio quid à nobis volebat. Et consedimus ut colloqueremur, & fortè super mensam lusoriam quæ ante nos erat, attendit codicem, tulit, aperuit, invenit Apostolum Paulum, inopinatò sanè; putaverat enim aliquid de libris, quorum professio me conterebat. Tum verò arridens, meque intuens, gratulatoriè miratus est; quòd eas & solas præ oculis meis liberas repentè comperisset. Christianus quippe & fidelis erat; sed sæpe tibi Deo nostro prosternebatur in Ecclesiâ crebris & diuturnis orationibus. Cui ego cùm indicâssem illis me Scripturis maximam curam impendere, ortus est sermo ipso narrante de Antonio Ægyptio Monacho, &c.* Vid. etiam cap. 12.

Lib. 10. cap. 33. *Cùm reminiscor lachrymas meas, quas fudi ad cantus Ecclesiæ tuæ in primordiis recuperatæ fidei meæ; & nunc ipso commoveor, non cantu, sed rebus quæ cantantur, cùm liquidâ voce & convenientissimâ modulatione cantantur; magnam instituti hujus utilitatem rursus agnosco. Ita fluctuo inter periculum voluptatis, & experimentum salubritatis; magisque adducor, non quidem irretractabilem sententiam proferens, cantandi consuetudinem approbare in Ecclesiâ; ut per oblectamenta aurium*

aurium infirmior animus in affectum pietatis assurgat. Tamen cùm mihi accidit, ut me ampliùs cantus, quàm res quæ canitur, moveat; pœnaliter me peccare confiteor, & tunc mallem non audire cantantem.

Lib. 11. cap. 3. *Si* (Moses) *Hebræâ voce loqueretur, frustra pulsaret sensum meum, nec inde mentem meam quicquam tangeret.*

Retractat. lib. 2. cap. 38. Libri de fide & operibus conscribendi occasionem explicans, *Interea,* inquit, *missa sunt mihi à quibusdam fratribus laicis quidem, sed divinorum eloquiorum studiosis scripta nonnulla, quæ ita distinguerent à bonis operibus Christianam fidem, ut sine hâc non posse, sine illis autem posse perveniri suaderetur ad æternam vitam.* Quibus respondens librum scripsi, cujus nomen est de fide & operibus.

[Tom.II.] Epist.3. ad Volusianum. *Modus ipse dicendi, quo sacra Scriptura contexitur, quàm omnibus accessibilis, quamvis paucissimis penetrabilis, ea quæ aperta continet, quasi amicus familiaris sine fuco ad cor loquitur indoctorum atque doctorum. Ea verò quæ in mysteriis occultat, nec ipsa eloquio superbo erigit, quò non audeat accedere mens tardiuscula & inerudita, quasi pauper ad divitem: sed invitat omnes humili sermone; quos non solùm manifestâ pascat, sed etiam secretâ exerceat veritate, hoc in promptis quod in reconditis habens. Sed ne aperta fastidirentur, eadem rursus operta desiderantur, desiderata quodammodo renovantur, renovata suaviter intimantur. His salubriter & prava corriguntur, & parva nutriuntur, & magna oblectantur ingenia. Ille huic doctrinæ inimicus est animus, qui vel errando eam nescit esse saluberrimam, vel odit ægrotando medicinam.*

Epist. 109. *Psalmis & Hymnis cùm oratis Deum; hoc versetur in corde, quod profertur in voce.*

Epist. 119. ad Januarium cap. 18. de Psalmodiâ loquens. *De hâc re tam utili ad movendum piè animum & accendendum divinæ dilectionis affectum, varia consuetudo est, & pleraque in Africâ Ecclesiæ membra pigriora sunt; ita ut Donatistæ nos reprehendant, quòd sobriè psallimus in Ecclesiâ divina cantica Prophetarum: cùm ipsi ebrietates suas ad canticum Psalmorum humano ingenio compositorum quasi tubas exhortationis inflamment. Quando autem non est tempus, cùm in Ecclesiâ fratres congregantur, sancta cantandi, nisi cùm legitur aut disputatur, aut antistites clarâ voce precantur, aut communis oratio voce Diaconi indicitur. Aliis autem particulis temporum quid melius à congregatis Christianis fiat, quid utilius, quid sanctius, omnino non video.*

Epist.

Epist. 121. ad Probam cap. 9. *Qui verbis orare cupit, verba quæ intelligit convenienter adhibet; ut seipsum ad orationem internam excitet.*

Epist. 166. ad Donatistas. *In Scripturis didicimus Christum, in Scripturis didicimus Ecclesiam. Has Scripturas communiter habemus: quare non in eis & Christum & Ecclesiam communiter retinemus?*

Epist. 178. De vocabulo ὁμοούσιος disserens. *Si minimè licet Patris & Filii & Spiritûs S. unam substantiam linguâ exeri Græcâ; ergo nec Deum laudari decet & Barbarâ. Sicut enim Græcâ linguâ quod est homusion, una dicitur vel creditur à fidelibus Trinitatis omnino substantia; sic una rogatur ut misereatur à cunctis Latinis & Barbaris unius Dei natura; ut à laudibus Dei unius nec ipsa lingua Barbara sit nullatenus aliena. Latinè enim dicitur*, Domine miserere. *Sola ergo hæc misericordia ab ipso uno Deo Patre & Filio & Spiritu Sancto linguâ debet Hebræâ vel Græcâ & ipsâ ad postremum postulari Latinâ, non autem & Barbarâ. Si enim licet dicere non solùm Barbaris linguâ suâ, sed etiam Romanis*, Sihora armen [t], *quod interpretatur*, Domine miserere: *cur non liceret in Conciliis Patrum in ipsâ terrâ Græcorum (unde ubique destinata est fides) linguâ propriâ homusion confiteri, quod est Patris & Filii & Spiritûs Sancti una substantia?*

[Tom.III.] De Doctrinâ Christ. lib. 2. cap. 5. *Ex quo factum est, ut etiam Scriptura divina quâ tantis morbis humanarum voluntatum subvenitur, ab unâ linguâ profecta, qua opportunè potuit per orbem terrarum disseminari, per varias interpretum linguas longè lateque diffusa innotesceret gentibus ad salutem; quam legentes nihil aliud appetunt, quàm cogitationes voluntatemque istorum, à quibus conscripta est, invenire, & per illas voluntatem Dei; secundùm quem tales homines locutos esse credimus.*

Lib. 2. cap. 8. *Erit igitur divinarum Scripturarum solertissimus indagator, qui primò totas legerit, notasque habuerit; etsi nondum intellectu, jam tamen lectione duntaxat eas quæ appellantur Canonicæ. Nam cæteras securiùs leget fide veritatis instructus, ne præoccupent imbecillem animum & periculosis mendaciis atque phantasmatibus eludentes præjudicent aliquid contra sanam intelligentiam.*

Lib. 2. cap. 9. *In his omnibus libris timentes Deum & pietate mansueti quærunt voluntatem Dei; cujus operis & laboris prima observatio est (ut diximus) nôsse istos libros, etsi nondum intellectu, adlegendo tamen vel mandare memoriæ vel omnino incognitos non habere.*

[t] Gothicam linguam Roma capta didicit.

Lib. 3. cap. 1. *Homo timens Deum, voluntatem ejus in Scripturis sanctis diligenter inquirit.*

Lib. 2. cap. 15. *Divinâ dispensatione factum* scribit, ut *libri, quos gens Judæa cæteris populis vel religione vel invidiâ prodere nolebat, credituris per Dominum gentibus, ministrâ regis Ptolomæi potestate, tantò ante proderentur.*

Lib. 4. cap. 10. *Quid enim prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis; cùm loquendi omnino nulla sit causa, si quod loquimur non intelligunt, propter quos ut intelligant loquimur?*

De Trinitate lib. 14. cap. 16. *Apostolus ad Corinthios dicit*, Si autem oravero linguâ; spiritus meus orat, mens autem mea infructuosa est. *Hoc enim ait, quando id quod dicitur, non intelligitur.*

De Genesi ad literam lib. 12. cap. 8. *Si intellectum mentis removeas; nemo ædificatur audiendo quod non intelligit.*

[Tom. IV.] De Catechizandis rudibus cap. 9. *Ita enim non irridebunt* [Rhetores.] *Si aliquos antistites & ministros Ecclesiæ fortè animadverterint vel cum barbarismis & solæcismis Deum invocare, vel eadem verba, quæ pronuntiant, non intelligere, perturbatéque distinguere?* Non quia ista minimè corrigenda sunt, ut populus ad id quod planè intelligit, dicat Amen: *Sed tamen piè toleranda sunt ab eis qui didicerunt, ut sono in Foro, sic voto in Ecclesiâ benedici.*

[Tom.V.] De Civitate Dei lib.2. c.28. *Populi confluunt ad Ecclesias castâ celebritate, honestâ utriusque sexûs discretione, ubi audiant, quam bene hîc ad tempus vivere debeant, ut post hanc vitam beatè semperque vivere mereantur. Ubi sanctâ Scripturâ justitiæque doctrinâ de superiore loco in conspectu omnium personante, & qui faciunt audiant ad præmium; & qui non faciunt, audiant ad judicium.*

Lib. 18. cap. 43. *Editionem LXX. tanquam sola esset, sic recipit Ecclesia, atque utuntur Græci populi Christiani, quorum plerique utrùm alia sit ignorant.*

Lib. 22. cap. 8. de miraculis loquens, quæ in sacris libris conscripta sunt: *Leguntur*, inquit, *in populis ut credantur, nec in populis tamen nisi credita legerentur.* Et statim: *Canon quippe sacrarum literarum, quem diffamatum esse oportebat, illa facit ubique recitari, & memoriæ cunctorum inhærere populorum.*

[Tom.VI.] De utilitate credendi ad Honoratum. *Quicquid est, mihi crede, in Scripturis illis, altum & divinum est. Inest omnino veritas, & reficiendis instaurandisque animis accommodatissima disciplina; & plane ita modificata,*

dificata, ut nemo inde haurire non possit quod sibi satis est, si modò ad hauriendum, devotè ac piè, ut vera religio poscit, accedat.

Epist. 109. ad Sanctimoniales (Monachas) ex quâ fecerunt regulam tertiam Monachorum. *Psalmis & hymnis cùm oratis Deum, hoc versetur in corde, quod profertur in voce.* Et post, *Cùm acceditis ad mensam, donec inde surgatis, quod vobis secundùm consuetudinem legitur, sine tumultu & contentionibus audite. Nec solæ vobis fauces sumant cibum, sed & aures percipiant Dei verbum.*

Epist. 137. ad Clerum, seniores, & universam plebem Ecclesiæ Hipponensis. *Utinam Scripturæ Dei solicitâ mente intendentes, in quibusque scandalis adjutorio nostri sermonis non egeretis.*

De Magistro cap. 1. *Non opus est locutione cùm oramus, id est, sonantibus verbis, nisi fortè sicut sacerdotes faciunt, significandæ mentis suæ causâ, non ut Deus sed ut homines audiant, & consensione quadam per commemorationem suspendantur in Deum.*

[Tom.VII.] Contra Julianum Pelagianum lib.4. cap.14. *Movetur certè animus ad pietatis affectum, divino cantico audito: tamen etiam illic si sonum, non sensum libido audiendi desideret, improbatur.*

[Tom.VIII.] In Psal. XVIII. Expositio 2. *Deprecati Dominum, ut ab occultis nostris mundet nos, & ab alienis parcat servis suis, quid hoc sit intelligere debemus: ut humanâ ratione, non quasi avium voce cantemus. Nam & merulæ & psittaci & corvi & picæ, & hujusmodi volucres sæpe ab hominibus docentur sonare quod nesciunt. Scienter enim cantare naturæ hominis divinâ voluntate concessum est. Et quàm multi mali & luxuriosi sic cantant, digna auribus suis & cordibus, novimus & dolemus. Eò enim pejores sunt, quò non possunt ignorare quod cantant. Sciunt enim sc. cantare flagitia, & tamen cantant tantò liberiùs, quantò immundiùs: quoniam tantò se putant lætiores, quantò fuerint turpiores. Nos autem qui in Ecclesiâ divina eloquia cantare didicimus, simul etiam instare debemus esse quod scriptum est:* [u] Beatus populus, qui intelligit jubilationem. *Proinde charissimi quod consonâ voce cantavimus, sereno etiam corde nôsse ac tenere debemus.*

In Psal. XXXIII. *Legite Scripturas. Ideo voluit Deus ut scriberentur, ut nos consolaremur.*

In Psal. XLIV. *Hoc scriptum est, & ubi sit scriptum commemoravimus. Qui meminerunt, recognoscant; qui non meminerunt, legant; qui non legerunt, credant.*

[u] Psal. LXXXVIII.

In Psal. LXIV. *Misit inde* (ex civitate sc. cœlesti) *ad nos epistolas pater noster; ministravit nobis Scripturas Deus: quibus epistolis fieret in nobis redeundi desiderium.*

In Psal. LXVI. *Vide formicam Dei; surgit quotidie, currit ad Ecclesiam Dei, orat, audit lectionem, hymnum cantat, ruminat quod audit, apud se cogitat, recondit intus grana electa de areâ.*

In Psal. XCIII. *Sicut intentissimè audivimus, cùm Psalmus iste legeretur, ita intentè audiamus cùm revelat Dominus, quæ hìc dignatus est opacare mysteria. Ad hoc enim clauduntur quædam Sacramenta Scripturarum: non ut denegentur,* [x] *sed ut pulsantibus aperiantur.* Et post, *Modò lectio necessaria est, quamdiu* ex parte cognoscimus & ex parte prophetamus, *sicut dicit Apostolus:* [y] Cùm autem venerit quod perfectum est, auferetur quod ex parte est. *Non enim liber necessarius est, neque legemus in illâ civitate Hierusalem, ubi angeli vivunt, &c. Sed tamen ipsa lex quæ scripta est, firmamentum nobis est: ibi si sit cor nostrum, non impellitur iniquitatibus hominum.*

In Psalm. XCVIII. *Audistis cùm Hieremias legeretur ante Apostolicam lectionem, si aurem apposuistis; vidistis ibi tempora præsentia quæ nunc agimus.* Ibid. *Quanta mirabilia Deus fecit per manum Moysi, noverunt omnino qui istas Scripturas libenter audiunt in Ecclesiâ, vel apud se legunt, vel quoquo modo didicerunt.*

In Psal. XCIX. Beatus populus qui intelligit jubilationem. *Curramus ergo ad hanc beatitudinem, intelligamus jubilationem, non eam sine intellectu fundamus. Quid opus est jubilare, & obtemperare huic Psalmo dicenti;* Jubilate Deo omnis terra; *& non intelligere jubilationem, ut vox nostra sola jubilet, & cor non jubilet? Sonus enim cordis intellectus est.*

In Psal. CIII. *Nos sub cælo, tanquam sub pelle divinarum Scripturarum legimus modò cùm tenditur, &c. Prophetas vivos sola Judæa habuit, mortuos omnes gentes. Cùm enim viverent, nondum erat extensa pellis; nondum erat extensum cælum, ut tegeret orbem terrarum.*

In Psal. CV. *Audiamus Scripturam divinam humiliter excelsa dicentem, cùm & parvulis nutriendis sumenda porrigit, & majoribus exercendis perscrutanda proponit.*

In Psal. CXVIII. Conc. 23. *Quod hìc ait,* Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis, *verbum est quod Scripturis sanctis omnibus continetur.*

[x] Matth. VII. [y] 1 Cor. XIII.

In

In Psal. CXLVI. *Non intelligis, parùm intelligis, non consequeris. Honora Scripturam Dei, honora verbum Dei, etiam non apertum: differ pietate intelligentiam. Noli protervus esse, accusare aut obscuritatem, aut quasi perversitatem Scripturæ. Perversum hìc nihil est, obscurum autem aliquid est; non ut tibi negetur, sed ut exerceat accepturum. Ergo quando obscurum est; medicus illud fecit, ut pulses. Voluit* [h] *ut exercereris in pulsando; voluit, ut pulsanti aperiret.*

[Tom. IX.] In Evangelium Joannis, Tract. 96. *Omnia quæ post ascensionem Domini canonica veritate atque authoritate conscripta sunt, quis fidelis vel etiam Catechumenus, antequam Spiritum Sanctum baptizatus accipiat, non æquo animo legit atque audit, etiamsi nondum sicut oportet intelligit?*

In Epist. Joan. Tractat. 2. *Omnia quæ leguntur de Scripturis sanctis, ad instructionem & salutem nostram intentè oportet audire. Maximè tamen memoriæ commendanda sunt, quæ adversùs hæreticos valent plurimùm: quorum insidiæ infirmiores quosque & negligentiores circumvenire non cessant.* Et post, *Audistis cùm Acta Apostolorum legerentur, quot millia crediderunt ex interfectoribus Christi. Si crediderunt postea, qui occiderant; non erant credituri, qui paululùm dubitabant? Et ipsis tamen (quòd maximè debetis animadvertere & memoriæ vestræ mandare, quia contra insidiosos errores Deus ponere voluit firmamentum in Scripturis, contra quas nullus audet loqui, qui quoquo modo se vult haberi Christianum) cùm se palpandum præbuisset, non illi sufficit; nisi de Scripturis confirmaret cor credentium: prospiciebat enim nos futuros. In quo palpemus, nos non habemus; sed quod legamus, habemus.*

De Pastoribus cap. 11. *Constituit montes Israel, authores Scripturarum divinarum. Ibi pascite, ut securè pascatis, &c. Colligite vos ad montes Scripturæ sanctæ. Ibi sunt deliciæ cordis vestri: ibi nihil venenosum, nihil alienum, &c.*

[Tom. X.] De Verbis Domini secundùm Matthæum Serm. 11. cap. 7. *In omni copiâ Scripturarum sanctarum pascimur apertis, exercemur obscuris. Illic fames pellitur, hìc fastidium.*

De Verbis Domini secundùm Joan. Serm. 45. cap. 3. *Caput nostrum Dominus Christus locutus est ad Judæos ea quæ audivimus cùm Evangelium legeretur. Caput ad inimicos suos loquatur; & corpus, i. e. Ecclesia, ad inimicos suos loquatur, &c. Hoc ergo illis dicamus, voce Ecclesiæ loquor: O fratres, filii dispersi, oves errantes, rami præcisi, quid mihi calumnia-*

[h] Matth. VII.

mini? Quid me non agnoſcitis? Scrutamini Scripturas, in quibus vos putatis vitam æternam habere; ipſæ teſtimonium perhibent de me. *Judæis dicit caput noſtrum, quod vobis corpus dicit.* Quæretis me, & non invenietis. *Quare? Quia non ſcrutamini Scripturas, quæ teſtimonium perhibent de me.*

De Verbis Apoſtoli Serm. 1. *Sancta & divina eloquia, fratres, jugiter, immò quotidie, nobis ſalubriter recitantur; ut animæ noſtræ paſcantur, in futuro autem ſeculo æternis epulis ſaginentur.*

Serm. 39. de Tempore. *Divinarum Scripturarum multiplicem abundantiam latiſſimamque doctrinam, fratres chariſſimi, ſine ullo labore comprehendit, & ſine ullo labore cuſtodit; cujus cor plenum eſt charitate.*

7 De Tempore Serm. 55. *Nec ſolum vobis ſufficiat, quòd in Eccleſiâ divinas lectiones auditis; ſed etiam in domibus veſtris aut ipſi legite, aut alios legentes requirite, & libenter audite.* Et circa initium. *Si Scripturas divinas aut ipſi non legimus, aut legentes alios non libenter audimus; ipſa nobis medicamenta convertuntur in vulnera, &c.*

Serm. 56. *Lectiones divinas & in Eccleſiâ, ſicut conſueſtis, audite; & in domibus veſtris relegite. Si aliquis ita fuerit occupatus, ut ante refectionem Scripturæ divinæ non poſſit inſiſtere; non eum pigeat in convivіolo ſuo aliquid de Scripturis divinis relegere: ut quomodo caro paſcitur cibo, ſic reficiatur anima Dei verbo: ut totus homo; i. e. & exterior & interior, & de ſancto & de ſalubri convivio ſatiatus exurgat. Nam ſi ſola caro reficitur, & anima Dei verbo non paſcitur; ancilla ſatiatur, & domina fame torquetur. Et hoc quàm ſit injuſtum, ſanctitas veſtra non poteſt ignorare. Et ideo ſicut jam dixi, lectiones divinas illo deſiderio legere & audire debetis; ut de ipſis in domibus veſtris, & alibi ubicunque fueritis, etiam loqui & alios docere poſſitis.*

Serm. 85. [in Quadrageſimâ habitus.] *Quamvis, fratres chariſſimi, omni tempore verbum Dei cum grandi deſiderio nos oporteat fideliter ſemper audire; in iſtis tamen diebus ſpecialiter lectioni divinæ inſiſtere, & de ſalute animæ noſtræ debemus attentiùs cogitare.*

Serm. 91. *Et ideo, fratres chariſſimi, quantum poſſumus, cum Dei adjutorio lectioni divinæ ſtudeamus inſiſtere; ut legem Dei ſpiritaliter mereamur agnoſcere, &c.*

Serm. 112. *Adhuc ergo bonum habemus ſolatium, divinarum lectionem Scripturarum: quia ſacrarum lectio Scripturarum divinæ eſt præcognitio non parva beatitudinis. In his enim quaſi in quodam ſpeculo homo ſeipſum*

7 Sequentes omnes de Tempore Sermones ſpurios eſſe cenſent Benedictini Pariſienſes.

conſiderare

considerare potest, qualis sit, vel quò tendat. Lectio assidua purificat omnia, timorem incutit gehennæ, ad gaudia superna cor instigat legentis. Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare & legere. Nam cùm oramus, ipsi cum Deo loquimur; cùm verò legimus, Deus nobiscum loquitur. Geminum confert donum lectio sanctarum Scripturarum; sive quia intellectum mentis erudit, seu quia à vanitatibus mundi abstractum hominem ad amorem Dei perducit. Labor honestus est lectionis; & multis ad emundationem animi proficit. Sicut enim ex carnalibus escis alitur caro; ita ex divinis eloquiis interior homo nutritur & pascitur: sicut Psalmista ait: [1] Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, Domine, super mel & favum ori meo. *Et ideo, fratres charissimi, quicunque ex vobis lectiones sacras legere & intelligere possunt; in his studium impendant, ut earum frequenter meditatione utantur. Qui verò sensum locutionis sacræ ex lectione non possunt percipere, attentiùs audiant interpretantem, & recipiant saltem inde ædificationem.*

Serm. 38. de Sanctis. *Modò cùm Evangelica lectio legeretur, audivimus dicentem Dominum:* Venite benedicti, percipite regnum, &c. *Ut ergo istam vocem desiderabilem audire, & ab audito malo possitis per Dei gratiam liberari; totis viribus Deo auxiliante contendite lectionem divinam in domibus vestris frequenter legere, & in Ecclesiâ libenter & obedienter audire.*

Author Libri [8] de Vitâ Christianâ, tomo 9. Operum Augustini.

In fine libri ita sanctam quandam viduam affatur. *Ante omnia incessabiliter Domini meditare mandata; orationibus & Psalmis instanter incumbe; ut si possibile est, nemo te aliquando nisi aut legentem inveniat aut orantem.*

[1] Psal. CXVIII.

[8] Fastidio, Episcopo Britanno, circa ann. 420. hunc librum deberi notum est.

Author Libri [9] de Salutaribus Documentis, tomo 4. Operum Augustini.

Cap. 9. *Omnis librorum sanctorum series ad nostram salutem scripta est; & hoc maximè auribus nostris intonat, & iterum atque iterum replicat, quid sit homini cavendum vel quid sequendum. In quibus libris tua dignitas* (ad Laicum loquitur) *optimè exerceri solet; quia per illos nobis loquitur Deus ipse & Dominus noster, & piæ nobis voluntatis demonstrat affectum.*

Cap. 38. *Grandis confusio est animabus laicorum, qui dicunt; Quid pertinet ad me legendo libros Scripturarum audire vel discere, vel etiam frequenter ad sacerdotes & Ecclesias sanctorum recurrere? Dum Clericus fiam, faciam ea quæ oportet Clericos facere.*

Author Præfationis præfixæ Augustini Commentariis in Psalmos, in principio Tomi 8. Recentior est Anonymus, ut rectè notat Gesnerus.

Cùm intelligenter Deo psallendum sit; quomodo debitè Deo psallere potest, qui quid psallit ignorat? Jubet namque sanctus Psalmista noster, ut psallentes Deo intelligenter psallant. Quoniam rex (*inquit*) omnis terræ Deus, psallite sapienter, *h. e. intelligenter, ut alia litera habet.*

420. Paulinus Nolanus Episcopus.

Epist. 42. ad Cytherium de institutione filii agens.

In carne vivens vitâ carnis exulet,
In lege mentis ambulans;
Totamque regni crediti terram sibi
Peragret in libris sacris.
Et sicut ille vir Joseph Dei pius
Memphiticos fines obit;
Et ampliatis horreis lætas opes
Fæcunditatis congerens,
Exuberantum dives annorum bonis:
Jejuna pavit tempora:
Sic iste noster in sacratis literis,
Perambulet regnum Dei.
Scriptura namque sancto flata Spiritu,
Regni perennis mater est, &c.

Eidem tribuitur Epistola ad Celantiam Matronam, quæ 14. est in 1. Tomo Operum Hieronymi. Illic de institutione matris familiæ agens.

9 Paulinus, Patriarcha Aquileiensis is fuit, qui exeunte Seculo octavo floruit, ex fide plurium Codicum MSS. quibus usi sunt Benedictini Parisienses.

Præcipua

Præcipua (inquit) *tibi cura sit, legem nosse divinam; per quam possis quasi præsentia cernere exempla sanctorum; & quid faciendum sit, quidve vitandum, illius consilio discere. Maximum enim ad justitiam auxilium est implere divinis eloquiis animum; & quod opere exequi cupias, semper corde meditari.* Et paulò post, *Sint ergo divinæ Scripturæ semper in manibus tuis, & jugiter in mente volvantur.* Item. *Eligatur tibi opportunus, & aliquantulum à familiæ strepitu remotus locus; in quem tu velut in portum, quasi ex multâ tempestate curarum te recipias, & excitatos foris cogitationum fluctus secreti tranquillitate componas. Tantum ibi sit divinæ lectionis studium, tam crebræ orationum vices, tam firma & pressa de futuris cogitatio; ut omnes reliqui temporis occupationes facilè hâc vacatione compenses.*

430. Sedulius Hyberniensis. 10

Annotat. in 1 Corinth. XIV. ver. 2. Qui loquitur linguâ] *i. e. ignota qualibet linguâ.* Non hominibus loquitur] *Dum non intelligunt, quia barbara est.* Sed Deo] *Qui intelligit, sive dum per hoc ipse magnificatur.* Nemo enim audit.] *i. e. intelligit.* Spiritu loquitur mysteria] *Spirituali dono præditus, vel suo Spiritu loquitur.* v. 4. Seipsum ædificat] *Dum solus ipse intelligit, vel glorificatur.* Ecclesiam ædificat] *Dum multis proficit.* ver. 5. Nisi interpretetur] *Ex ignotâ linguâ in aliquam notam.* Major enim est qui prophetat, quàm qui loquitur linguâ] *Sicut profectu, sic & merito major est*, v. 6. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguâ loquens] *Suo exemplo hortatur eos illud non pro magno quærere, quod non prodest Ecclesiæ*, v. 9. Eritis enim in aera loquentes] *h. e. si etiam tam multa loquamini, ut genera sunt linguarum; quid proderit? cum omnia in aera solvantur, & nulli proficiant.* v. 10. Et nihil eorum sine voce est] *Proprium est uniuscujusque linguæ habere vocem.* v. 11. Ero, cui loquar, barbarus] *Omnis enim sermo, qui non intelligitur, barbarus judicatur.* v. 13. Et ideò qui loquitur linguâ] *i. e. ignotâ.* Oret ut interpretetur] *Oratio hoc loco oris elocutio intelligitur. Sic ergo loquatur; ut grammatica verba, quæ dicturus sit, intelligantur: vel oret, ut illi interpretandi gratia donetur*, v. 14. Nam si orem linguâ] *mihi ignotâ.* Sine fructu est] *Mens in ipso homine, si absente mente & intellectu spiritus oret: quantò magis quæ ignorantur ab auditoribus, dici*

10 Rectiùs ætatem ejus posuit Cl. Usserius in primor. Eccl. Britan. Bedâ enim posterior fuit; & siqua Hepidanno fides, circa an. 818. claruit.

non

non prodest ? Mens autem mea sine fructu est] *Dum non intelligo quod loquor. Est autem spiritus vis quædam animæ mente inferior, ubi corporalium rerum similitudines exprimuntur.* 15. Orabo Spiritu] *Oratio hoc loco oris narratio intelligitur. Ergo* orabo Spiritu] *h. e. ignotâ linguâ in spiritu meo expressâ eloquar.* Orabo & mente] *Id est, intellectu mentis meæ aliis prædicabo. Qui enim interpretatur, necesse est, ut ipse priùs intelligat, quod aliis dicturus est. Non ergo sufficit, ut quis solo spiritu alienâ linguâ loquatur, nisi mens & intellectus accesserit, quatenus ipse cognoscat, quid loquatur, aut aliis interpretando patefaciat.* 16. Cæterùm si benedixeris spiritu] *id est, sine interpretatione, quatenus aliis clarescat quod loqueris.* Qui supplet locum Idiotæ] *Quod ipse diceret Idiotæ, i. e. nuper baptizati, & qui nullam præter propriam intelligit linguam, quod proprium est auditoribus.* Quomodo dicet Amen] *Hoc est, quomodo tuæ benedictioni perhibebit testimonium vel consensum, cùm ignoret ipsius linguæ qualitatem ?* 17. Nam tu quidem bene gratias agis] *Quod superiùs dixerat,* Si benedixeris spiritu, *hoc ipsum exponit. Nam benedicere spiritu est gratias agere, licèt ignotâ idiotis linguâ.* 19. Sed in Ecclesiâ volo sensu meo quinque verba loqui] *Mavult pauca verba lucida sensu recto loqui, quàm innumerabilia obscura & incognita, quæ auditores non ædificant ; quia meliora sunt pauca verba quæ prosunt, quàm multa quæ non prosunt.*

In Ephes. V. 17. Sed intelligentes quæ sit voluntas Domini] *Id est, Scrutamini legem, in quâ voluntas ejus continetur.*

In Coloss. I. 9. Ut impleamini agnitione voluntatis Dei] *Quia aliter voluntatem ejus non potestis facere : quod Propheta intelligens dicebat ad Dominum :* [m] Doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu.

In Operis Paschalis 11 Præfatione ad Macedonium. *Nec Hieronymi divinæ legis interpretis, & cælestis Bibliothecæ cultoris, exempla te pudeat imitari, atque ad generosas quoque fœminas & præclaræ indolis famâ subnixas, in quarum mentibus sacræ lectionis instantia sobrium sapientiæ domicilium collocavit, propriæ disputationis documenta transmittere.*

[m] Psal. CXLIII.

11 Author hujusce Operis alius à Sedulio Hiberno fuit, sc. Cœlius Sedulius, poeta, qui vixit circa an. 440.

450. Ar-

450. Arnobius Junior.

In Pfal. CXXXV. *Venimus ad alleluia, quod duplex fcribitur: in quo illud confidero, quòd nec caro fine animâ, nec anima fine carne poterit Domino confiteri. Duo ergo in unum duo alleluia decantent, ut dum funt in uno vitæ hujus tranfitu, confitendi ordinem teneant; dicat caro alleluia fuum, dicat anima fuum. Duplex homo eft, duplex alleluia eft.*

450. Leo I. Romanus Pontifex.

De Paffione Domini Serm. 19. *Sacram Dominicæ paffionis hiftoriam Evangelicâ, ut moris eft, narratione decurfam, ita omnium veftrûm arbitror inhæfiffe pectoribus; ut unicuique audientium ipfa lectio quædam facta fit vifio.*

Serm. 1. De Paffione Domini. *Sacratiffimum, dilectiffimi, Dominicæ paffionis diem tam planè ac lucidè Evangelicus fermo referavit; ut religiofis ac piis cordibus non aliud fit audiffe quæ lecta funt, quàm vidiffe quæ gefta funt.*

Serm. 13: *Evangelica lectio, dilectiffimi, quæ facratiffimam Dominicæ paffionis referavit hiftoriam, ita univerfæ Ecclefiæ nota eft de communi frequenter auditu; ut rerum geftarum ordinem, tanquam fub veftris habitum oculis, finguli quique recolatis.*

Serm. 3. De Epiphaniâ Domini. *Quamvis fciam, dilectiffimi, quòd fanctitatem veftram hodiernæ feftivitatis caufa non lateat, eamque fecundùm confuetudinem Evangelicus vobis fermo referaverit.*

Serm. 2. De Refurrectione Domini. *Notum quidem, dilectiffimi, Pafchale facramentum Evangelica nobis narratio præfentavit; & ita per aurem carnis penetratus eft mentis auditus, ut nemini noftrûm rerum geftarum imago defuerit; cùm divinitus infpiratæ textus hiftoriæ evidenter oftenderit.*

Serm. De Transfiguratione Domini. *Evangelica lectio, dilectiffimi, quæ per aures corporis interiorem mentium noftrarum pulfavit auditum, ad magni facramenti nos intelligentiam vocat.*

450. Maximus Taurinenfis Epifcopus.

Homil. 5. de Natali Domini. *Hodie igitur nobis, ficut decursâ Evangelii lectione cognovimus, fecundùm carnem natus eft Chriftus.* Homil. 2. in

in Epiphaniâ Domini. *Audistis, fratres, lectionem Evangelii salutaria præsentis diei sacramenta recitantem. Audistis qualiter Christus Dominus, qui in hunc mundum latenter advenit, paulatim dignatus est suam aperire mortalibus majestatem, &c.* Homil. 4. *Ait Prophetarum præcipuus Esaias, sicut audistis, fratres charissimi,* [n] Illuminare, Illuminare Hierusalem, &c. ibid. *Judæus Christum videt & invidet, sicut lectum est:* [o] In sua venit, & sui eum non receperunt. (Ubi nota Esai. LX. & Joan. I. simul lecta in Epiphaniâ. Vid. an ita hodie 12) Ibid. *Et cùm perambularent Magi,* [p] stella, *sicut lectum est,* quam viderant in Oriente, antecedebat eos. (Ergo tres lectiones.)

460. Prosper, Rhegiensis Episcopus. 13

In libro Sententiarum ex Operibus Augustini excerptarum, sent. 8. *Doctrina Apostolica salubris atque vitalis est; ut pro capacitate utentium neminem sui relinquat exortem. Quia sive parvuli, sive magni, sive infirmi, sive fortes, habent in eâ unde alantur, & unde satientur.* Hanc sententiam in libro Epigrammaton ita explicat.

Exueret Deus ut tetrâ caligine mundum,
Doctrinæ accendit lumen Apostolicæ.
Quæ nullis animis, nullis non congruit annis,
Lacte rigans pueros, pane cibans validos.
Non tempus, non sexus huic, non causa resistit,
Omnes curat, alit, justificat, vegetat.
Sumite quæ magnæ apposuit sapientia mensæ,
Et variis pasci discite deliciis.
Quarum pars totum est epulum quo quisque juvatur.
Inde capit vitam, quam parit una fides.

Sentent. 67. *Bonæ sunt in Scripturis sanctis mysteriorum profunditates, quæ ob hoc teguntur, ne vilescant; ob hoc quæruntur, ut exerceant; ob hoc autem aperiuntur, ut pascant.* Id in Epigrammaton libro sic exprimit.

[n] Esai. LX. [o] Joan. I. [p] Mat. II.

12 Cum Esai. LX. legitur hodie Matth. II. in Epiphaniâ, quæ tertia fuit Veterum Lectio.

13 Prosperum nequaquam clero transcriptum fuisse, multò minùs infulas adeptum, verior est eruditorum sententia.

Quamvis

Quamvis in sacris libris, quos nosse laboras,
Plurima sint, Lector, clausa & opaca tibi;
Invigilare tamen studio ne desine sancto.
Exercent animum dona morata tuum.
Gratior est fructus, quem spes productior edit.
Ultrò objectorum vilius est pretium.
Oblectant adoperta etiam mysteria mentem.
Qui dedit, ut quæras; addet, ut invenias.

Sentent. 271. ex Augustino de Doctr. Christ. lib. 2. cap. 6. *Qui in Scripturis sanctis non inveniunt veritatem quam quærunt, fame laborant: qui autem non quærunt quod in promptu habent, fastidii languore marcescunt: & par utrorumque periculum est; dum sapientiæ cibum & illis obcæcatio & his inedia subtrahit.*

Sentent. 309. *Ignorantia in eis qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est; in eis autem qui non potuerunt, pœna peccati. Ergo in utrisque non est excusatio, sed justa damnatio.* [Ex Augustini epist. 105.]

490. Gennadius Massiliensis.

In Catalogo Virorum Illustrium. *Musæus Massiliensis Ecclesiæ Presbyter, hortatu sancti Venerii Episcopi excerpsit ex sanctis Scripturis lectiones totius anni festivis aptas diebus; responsoria etiam Psalmorum capitula tempori & lectionibus congruentia; quod opus tam necessarium à Lectoribus in Ecclesiâ probatur, ut expetitum, & sollicitudinem tollat & moram, plebique ingerat scientiam, celebritatem & decorem.*

510. Fulgentius Ruspensis Episcopus.

Ad Thrasimundum lib. 1. *Equidem erroris hujus qualitatem Dominus ipse Salvatorque noster, dum Saducæos increparet, ostendit, dicens,* Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. *Propterea utique miserabiliter errabant, quia illum, qui Dei virtus est, nesciebant. Sicut ergo virtutis Dei scientia tenax est cœlestis itineris; sic est inscitia mater erroris: quod etiam beatus David ostendit dicens de quibusdam:* [q] Nescierunt neque intellexerunt; in tenebris ambulant.

q Psal. LXXXI.

N Epist.

Epist. 2. ad Gallam viduam. *Nunquam cesses à divinis eloquiis; & totam delectationem cordis tui Scripturis sanctis indulge.*

Serm. de Confessoribus & dispensatoribus Domini. *Scripturæ, ut ditissima fercula, habent quod omni ætati congruat, omni professioni conveniat. In verbo Dei abundat quod perfectus comedat; abundat etiam, quod parvulus sugat. Ibi est enim simul & lacteus potus, quo tenera fidelium nutriatur infantia; & solidus cibus, quo robusta perfectorum juventus spiritalia sanctæ virtutis accipiat incrementa. Ibi prorsus ad salutem consulitur universis, quos Dominus salvare dignatur: ibi est, quod omni ætati congruat; ibi, quod omni professioni conveniat.*

520. Cæsarius Arelatensis Episcopus.

Homil. 20. *Quando aliquid de utilitate animæ proferimus, fratres charissimi, nemo se excusare conetur, ut dicat; non mihi vacat legere, & ideo non possum Dei præcepta vel agnoscere vel implere; nec dicat aliquis vestrûm: Non novi literas, ideo mihi non imputabitur quicquid minus de Dei præceptis implevero. Inanis est & inutilis excusatio ista, fratres charissimi. Primum est, quòd lectionem divinam etiamsi aliquis nesciens literas non potest legere, potest tamen legentem libenter audire. Qui verò literas novit, nunquid potest fieri quòd non inveniat libros, quibus possit scripturam divinam legere? &c. Quando noctes longiores sunt, quis erit qui tantùm possit dormire, ut lectionem divinam vel tribus horis non possit aut ipse legere aut alios legentes audire. Illi enim lectionem divinam legere non possunt, qui se usque ad mediam noctem inebriare contendunt.* Et post, *Si illi qui literas nesciunt, conducunt sibi mercenarios literatos, ut acquirant terrenam pecuniam; tu quicunque es, qui literas non nosti, quare etiam non cum pretio & mercede rogas, qui tibi debeat Scripturas divinas relegere, ut ex illis possis præmia æterna acquirere? Pro certo, fratres, qui hoc studiosè requirit, credit, quòd ille in æternum prodesse possit. Qui verò lectionem nec ipse vult legere, nec legentem libenter audire; omnino non credit, quòd possit aliquid boni acquirere. Vos ergo, fratres, rogo & admoneo, ut quicunque literas scitis, Scripturam divinam frequentiùs relegatis. Qui verò non scitis, quando alii legunt, intentiùs auribus audiatis. Lumen enim animæ, & cibus æternus, non est aliud, nisi verbum Dei, sine quo anima non vivere potest nec videre: quia quomodo caro nostra moritur, si non capiat cibum, ita & anima nostra extinguitur, si non accipit divinum verbum. Sed dicit aliquis; Ego homo rusticus sum, & terrenis operibus jugiter occupatus sum; lectionem divinam nec audire possum nec legere.*

Quàm

Quàm multi rustici, & quàm multæ mulieres rusticanæ; & tamen cantica diabolica, amatoria, & turpia ore decantant? Ista possunt tenere atque parare quæ Diabolus docet; & non possunt tenere quod Christus ostendit. Quando celeriùs & meliùs quicunque rusticus, vel quæcunque mulier rusticana, poterit utiliùs & Symbolum discere & Orationem Dominicam, & aliquas Antiphonas, & Psalmum quinquagesimum vel nonagesimum & parare & tenere & frequentiùs dicere; unde animam suam & Deo conjungere & Diabolo liberare posset. Nam quomodo cantica turpia in tenebras Diaboli mittunt; sic cantica sancta Christi lumen ostendunt. Nemo ergo dicat: Non possum aliquid de hoc, quod in Ecclesiâ legitur, retinere. Sine dubio enim, si velis, poteris. Incipe velle, & statim intelliges.

Homil. 5. de Divin. Myster. (apud Pamel. Tom. 1. Liturg. p. 616, 617, 618.) *Sunt plures minùs de salute suæ animæ cogitantes; qui lectis divinis Lectionibus, statim de Ecclesiâ foràs exeunt; cùm tamen etiam dum ipsæ lectiones leguntur, aliqui ex illis ita otiosis & sæcularibus fabulis occupentur; ut eas nec ipsi audiant, nec alios audire permittant.* Ibidem. *Si enim diligenter attenditis, cognoscitis, quia tunc non fiunt Missæ, quando divinæ lectiones in Ecclesiâ recitantur, sed quando munera offeruntur, & corpus vel sanguis Domini consecratur. Nam lectiones, sive Propheticas, sive Apostolicas, sive Evangelicas, etiam in domibus vestris vel ipsi legere, vel alios legentes audire potestis. Consecrationem verò corporis & sanguinis Christi, non alibi nisi in domo Dei audire vel videre poteritis.* Est Homil. 12. in Biblioth. Patr. Tom. 2. ubi in 3. Editione col. 597. e. in margine ponitur: *Isto modo fieri debet in Ecclesiâ tantùm:* cùm in 2. Editione col. 1069. d. alia nota haberetur: *Consecratio corporis & sanguinis Domini fit in Ecclesiâ tantùm.*

530. Benedictus Abbas.

In Regulâ Monachorum (citat. à Walafrido Strabone de rebus Ecclesiast. cap. 12.) *Consideremus qualiter in conspectu divinitatis & sanctorum Angelorum esse oporteat: & sic stemus ad psallendum, ut mens nostra concordet voci nostræ.*

533. Athalaricus Rex.

In Epistolâ ad Senatum Romanum apud Cassiodor. lib. 9. Variarum cap. 25. virum commendans, cui Præfecturæ Prætorianæ dignitatem obeundam tribuit. *Hos mores lectio divina solidavit; quando semper bene*

bene geritur, si cœlestis metus humanis motibus opponatur. Hinc enim virtutum omnium sumitur manifesta cognitio; hinc sapientia veritatis sapore conditur: Sic ad omnia redditur humilis, quem imbuit doctrina cœlestis.

550. Aurelius Cassiodorus.

Prologo in Psalterium. *Cantus, qui aures oblectat, & animas instruit, fit vox unâ psallentium.*

In Psal. XLVI. *Non solùm cantantes, sed etiam intelligentes psallere debemus. Nemo enim sapienter quicquam facit, quod non intelligit.*

570. Venantius Fortunatus, Pictaviensis Episcopus.

Lib. 2. Poematum in laudem Parisiaci Cleri. *Pontificis monitis clerus, plebs psallit, & infans. Unde labore brevi fruge replendus erit.*

S. Servulus.

Pauper is quidam apud Romanos mendicus fuit. De illo hæc habet Gregorius Homil. 15. in Evangelia. *Nequaquam literas noverat, sed Scripturæ sacræ sibimet codices emerat; & religiosos quosque in hospitalitatem suscipiens, hos coram se legere sine intermissione faciebat. Factumque est, ut quantum ad mensuram propriam attinet, plenè sacram Scripturam disceret; cùm, sicut dixi, literas funditus ignoraret.* Eadem habet, Dialog. lib. 4. cap. 14.

595. Gregorius I. Romanus Episcopus.

Lib. 4. Epist. 40. ad Theodorum Modicum. *Quid est Scriptura sacra, nisi quædam Epistola omnipotentis Dei ad creaturam suam? Et certè sicubi esset gloria vestra alibi constituta, & scripta terreni jam Imperatoris acciperet; non cessaret, non quiesceret, somnum oculis non daret, nisi priùs quid sibi Imperator terrenus scripsisset, agnovisset. Imperator cœli, Dominus hominum & angelorum, pro vitâ tuâ tibi suas Epistolas transmisit; & tamen, gloriose fili, easdem epistolas ardenter legere negligis. Stude ergo quæso, & quotidie creatoris tui verba meditare. Disce cor Dei in verbis Dei, ut ardentiùs ad æterna suspires, ut mens vestra ad cœlestia regna majoribus desideriis accendatur.*

Epist.

Epist. ad Leandrum, in Moralem Expositionem Job cap. 4. *Divinus sermo, sicut mysteriis prudentes exercet, sic plerumque superficie simplices refovet. Habet in publico unde parvulos nutriat: servat in secreto unde mentes sublimium in admiratione suspendat. Quasi quippe fluvius (ut ita dixerim) planus & altus; in quo & agnus ambulet, & elephas natet.*

Exposit. Moral. in Job lib. 15. cap. 8. *Sed quia hæc ipsa sacra eloquia ad æternam damnationem sunt eis, qui illa vel scire nolunt, vel certè sciendo contemnunt; rectè de hoc volumine dicitur:* [r] Hæc est maledictio, quæ egredietur super faciem universæ terræ.

In fine lib. 19. *Quæ tamen tempora jam nunc inchoâsse ingemiscimus; cùm multos intra Ecclesiam positos cernimus, qui aut nolunt operari quod intelligunt, aut hoc ipsum quoque, sacrum eloquium intelligere ac nosse, contemnunt. A veritate etenim avertentes auditum ad fabulas convertuntur: dum omnes quæ sua sunt, quærunt, non quæ sunt Jesu Christi. Scripta Dei ubique reperta opponuntur oculis; sed hæc cognoscere homines dedignantur. Penè nullus quærit scire quod credidit. Horum temporum ingratitudo postulabat ut vindicta illa subsequeretur, de quâ Apostolus:* [s] Propterea quòd amorem veritatis non susceperunt, ut salvi fierent; ideò mittit eis Deus efficaciam erroris, ut credant mendacio.

In principio libri 20. *Omnem scientiam atque doctrinam Scriptura sacra in aliquâ comparatione transcendit: ut taceam, quòd vera prædicat, quòd ad cœlestem patriam vocat, quòd à terrenis desideriis ad superna amplectanda cor legentis immutat, quòd dictis obscurioribus exercet fortes, & parvulis humili sermone blanditur; quòd nec sic clausa est, ut pavesci debeat; nec sic patet, ut vilescat: quòd usu fastidium tollit, & tantò ampliùs diligitur, quantò ampliùs meditatur: quòd legentis animum humilibus verbis adjuvat, sublimibus sensibus levat; quòd aliquo modo cum legentibus crescit; quòd à rudibus lectoribus quasi recognoscitur, & tamen doctis semper nova reperitur.*

Tho. Hybernicus in Doctorum floribus, titulo *de Oratione*, ex homiliâ quadam Gregorii hanc sententiam citat. *Illam orationem Deus non exaudit; cui homo, quando psallit, non attendit.*

Vid. Confessionem Gregorianam, apud Pamel. Liturg. Tom. II. pag. 80, 81, 82, &c. ubi frequentes & prolixæ Responsiones plebi præcipiuntur.

[r] Zach. V. [s] 2 Thess. II. 10, 11.

Tempo-

Temporibus Gregorii I. ita collapſum eſſe bonarum literarum cultum, ut facilè reperiri non poſſet, qui utriuſque linguæ peritus eſſet, oſtendit Baronius ad An. 593. Sect. 62. Certè Gregorius in Epiſtola ad Euſebium Theſſalonicæ Epiſcopum, ſe nunquam Græcum ſermonem didiciſſe; & in aliâ ad Anaſtaſium Presbyterum, ſe Græcæ linguæ neſcium, liberè profitetur. Latinam tamen linguam à populo Romano tum vulgò intellectam fuiſſe, ex Homiliis ejuſdem conſtat. Homilias enim 22. in Ezechielem, à notariis exceptas & tandem recognitas, ad populum habuit. (Vid. utriuſque libri harum Homiliarum Præfationem, & finem totius Commentationis.) In Evangelicas etiam lectiones ad emendationem ædificationemque fidelium Homilias 40. partim dictavit, ut plebi aſſiſtenti per notarium iterum dictarentur; partim coram populo ipſe vivâ voce, Notario excipiente, explanavit: ut ex Prologo Homiliarum, & epiſt. 53. lib. 7. [ad Secundinum] apparet. Denique epiſt. 22. libri 10. Joanni Subdiacono Ravennæ ſcribens: *Dic ei*, inquit, *ut commenta Pſalmorum legi ad vigilias faciat; quæ mentes ſecularium ad bonos mores præcipuè informent.*

610. Livinus & Benignus Hiberni.

Bonifacius in eorum vitâ, pag. 238. refert, quomodo Livinus ætate tenerâ Benigni, Presbyteri Scoti, curæ commiſſus, *& Davidicis Pſalmorum melodiis, & ſanctorum Evangeliorum mellifluis lectionibus, atque cæteris divinis exercitationibus perfectiſſimè inſtructus fuerit.*

610. Furſeus Hibernus, vir nobilis.

Ab ipſo tempore pueritiæ ſuæ curam non modicam lectionibus ſacris, ſimul & monaſticis exhibebat diſciplinis. [Beda lib. 3. Hiſt. cap. 19.]

630. Iſidorus Hiſpalenſis Epiſcopus.

De ſummo bono lib. 1. cap. 18. *Sanctarum Scripturarum altitudo, quaſi montes paſcuæ ſunt, ad quos dum quiſque juſtorum contendit, ſe paſcuæ indeficientis refectionem inveniſſe congaudet. In Scripturis ſanctis quaſi in montibus excelſis & viri perfecti habent ſublimia intelligentiæ, quibus greſſus contemplationis quaſi cervi erigant; & ſimplices quaſi parva animalia inveniunt modicos intellectus, ad quas humiles ipſi refugiant. Scriptura ſacra infirmis & ſenſu parvulis ſecundùm hiſtoriam humilis videtur in verbis;*

verbis; cum excellentioribus autem viris altiùs incedit, dum eis sua mysteria pandit: ac per hoc utrisque manet communis manna, quæ populo veteri pro singulorum delectatione varium dabat saporem. Juxta sensuum capacitatem singulis sermo congruit.

Lib. 3. cap. 8. *Qui vult cùm Deo semper esse, frequenter debet orare, frequenter & legere. Nam cùm oramus, ipsi cum Deo loquimur; cùm verò legimus, Deus nobiscum loquitur. Omnis profectus ex lectione & meditatione procedit. Quæ enim nescimus, lectione discimus: quæ autem didicimus, meditationibus conservamus. Geminum confert donum lectio sanctarum Scripturarum: sive quia intellectum mentis erudit, seu quòd à mundi vanitatibus abstractum hominem ad amorem Dei perducit.*

Ibid. cap. 7. *Oratio cordis est, non labiorum. Neque enim verba deprecantis Deus intendit, sed orantis cor aspicit. Quòd si tacitè cor oret, & vox sileat; quamvis homines lateat, Deum latere non potest, qui conscientiæ præsens est. Melius est autem cum silentio orare corde sine sono vocis, quam solis verbis sine intuitu mentis.* Et post, *Non in multiloquio exaudiuntur homines à Deo, quasi plurimis eum verbis conentur inflectere. Neque conciliat eum multiplex orantis sermo, sed pura sinceraque orationis intentio. Bonum est corde semper orare, bonum etiam & sono vocis Deum spiritualibus hymnis glorificare. Nihil est solà voce canere sine cordis intentione; sed sicut ait Apostolus:* Cantantes in cordibus vestris, *h. e. non solùm voce, sed & corde psallentes. Unde & alibi:* Psallam spiritu, psallam & mente. *Sicut orationibus regimur, ita Psalmorum studiis delectamur. Psallendi enim utilitas tristia corda consolatur, gratiores mentes facit, fastidiosos oblectat, inertes exuscitat, peccatores ad lamenta invitat. Nam quamvis dura sint carnalium corda; statim ut Psalmi dulcedo insonuerit, ad affectum pietatis animum eorum inflectit. Dum Christianum non vocis modulatio, sed tantùm verba divina, quæ ibi dicuntur, debeant commovere. Nescio tamen quo pacto modulatione canentis major nascitur compunctio cordis.*

De Officiis Ecclesiast. lib. 1. cap. 10. *Lectiones pronunciare, antiquæ institutionis esse Judæorum traditio docet. Nam & ipsi legitimis præfinitis diebus, ex lege & Prophetis lectione in Synagogis utuntur, & hoc de veteri Patrum institutione servantes. Est autem lectio non parva audientium ædificatio. Unde oportet, ut quando psallitur, psallatur ab omnibus; cùm oratur, oretur ab omnibus; cùm lectio legitur, facto silentio, æquè audiatur à cunctis. Nam & si tunc superveniat quisque, cùm lectio celebratur, adoret tantùm Deum; & præsignatà fronte, aurem sollicitè accommodet. Patet tempus orandi, cùm omnes oramus; patet, cùm voluerit orare*

privatim.

privatim. Obtentu orationis ne perdideris lectionem; quia non ſemper eam quilibet paratam poteſt habere, cùm orandi poteſtas in promptu ſit. Nec putes parvam naſci utilitatem ex lectionis auditu. Siquidem oratio ipſa ſit pinguior; dum mens recenti lectione ſaginata, per divinarum rerum, quas nuper audivit, imagines currit. Nam & Maria ſoror Marthæ [t], *quæ ſedens ad pedes Jeſu, ſorore neglectâ verbum intentiùs audiebat, bonam partem ſibi elegiſſe Domini voce firmatur. Ideò & Diaconus clarâ voce ſilentium admonet; ut ſive dum pſallitur, ſive dum lectio pronuntiatur, ab omnibus unitas conſervetur; ut quod* [u] *ab omnibus prædicatur, æqualiter ab omnibus audiatur.*

Lib. 2. cap. 11. de Lectore agens. *Sic expeditus, vim pronunciationis tenebit; ut ad intellectum omnium mentes ſenſuſque promoveat; diſcernendo genera pronuntiationis, atque exprimendo omnium ſententiarum proprios affectus.* Et poſt, *Auribus & cordi conſulere debet Lector, non oculis; ne potiùs ex ſeipſo eos ſpectatores magis quàm auditores faciat.*

[t] Luc. X. [u] *ab* redundat.

CAPUT

CAPUT IV.

De Origine Erroris Pontificii.

EX Patrum, quos hucusque produximus, sententiis illud manifestum fecimus, prioribus sex à Christi ascensione sæculis linguam peregrinam in Sacris nondum fuisse receptam, neque etiam populo Scripturæ lectioni interdictum. Jam verò ad nati Antichristi tempora pervenimus, qui [a] potestatem septicollis bestiæ (*urbis* sc. illius [b] *magnæ, quæ habet regnum super reges terræ*) exerciturus erat in conspectu ejus (in ipsâ sc. Romanâ urbe) & effecturus [c] ut omnes characterem haberent aut nomen bestiæ, aut numerum nominis ejus, h. e. Romanæ potestati subditos se profiterentur. Atque in hunc sanè finem adeò soliciti fuerunt Romani Pontifices; ut Latina Liturgia quantumvis incognita & non intellecta ubique in ditione suâ obtineret: in eo ipso potestatem prioris bestiæ, i. e. Romani imperii sedulò imitati. *Opera enim data est, ut imperiosa civitas non solùm jugum, verùm etiam linguam suam domitis gentibus per pacem societatis* (*sociatis* legendum censet Lipsius, vel certè *speciem societatis*) *imponeret*, inquit Augustinus. [d] Curabant ergo Romani (ut in eum locum observat Vives) ut & in Provinciis plurimi Latinè loquerentur; ita ut Hispanias & Gallias Latinas prorsus fecerint, veteribus illarum gentium linguis abolitis: & in Senatu nullos audierunt nisi Latinè verba facientes. Ita Valerius Maximus. *Magistratus*, inquit, [e] *prisci quantopere suam populique Romani majestatem retinentes se gesserint, hinc cognosci potest; quòd inter cætera obtinendæ gravitatis indicia, illud quoque magnâ cum perseverantiâ custodiebant, ne Græcis unquam nisi Latinè responsa darent; quin etiam ipsâ linguæ volubilitate, quâ plurimùm valent, per interpretem loqui cogebant, non in urbe tantùm nostrâ, sed etiam in Græciâ & Asiâ: quò sc. Latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur.* Atque hinc est quòd Cicero lib. 4. Accusationis in Verrem sibi objectum commemorat: indignum facinus esse quòd in Senatu Græco verba fecisset, quódque apud Græcos Græcè locutus esset; Id ferri nullo modo

[a] Apoc. XIII. 12. [b] Apoc. XVII. 18. [c] Vers. 17. [d] De Civit. Dei lib. 19. cap. 7. [e] Lib. 2. cap. 1.

posse. Contra verò Catonem apud Athenienses per interpretem omnia locutum esse narrat Plutarchus; quanquam ita Græcè sciret, ut interpretis opera minimè indigeret. Atque hinc Tryphonius J. C. in Digestis: [f] *Decreta à Prætoribus Latinè interponi debent.* Postea verò Constantinopolin translato imperio; ab Arcadio & Honorio Imp. decretum est, [g] ut Judices tam Græcâ quàm Latinâ linguâ sententias proferre possent. Verùm de hâc re vide egregiam dissertationem Pauli Merulæ in Cosmograph. p. 795, 796. necnon Glareanum Annot. in lib. 1. Comment. Cæsar.

Romani Pontifices, quos [h] in collapso imperio restaurando omnem operam collocare oportuerat, eandem ingressi sunt viam: ut Romanæ linguæ in Ecclesiasticis Officiis receptus usus Romanæ authoritatis in gentibus propagatæ esset indicium. *Ita nempe* [i] *Romanum Imperium esse videbatur, ubicunque Romana lingua dominabatur.* Sed quærit hîc à nobis Alanus, [k] utrùm subitò lingua in Liturgiâ usurpata mutata fuerit. Cui cum Erasmo [l] respondemus linguam vulgarem populo nequaquam subtractam esse, sed populum ab eâ recessisse. Barbaris enim cuncta occupantibus, effectum esse, ut Latina lingua, quæ nationibus Romano imperio subditis communis erat, variè corrumperetur, & in diversas dialectos degeneraret. Ita Italiam oppresserunt Longobardi; de quibus Gregorius [m] ad Phocam Imp. Indictione 6. anno Ic. 603. ita scribit. *Qualiter quotidianis gladiis, & quantis Longobardorum incursionibus ecce jam per 35. annorum longitudinem premimur, nullis explere vocibus suggestionis valemus.* Posteaque [n] anno 755. Aistulphus, cum universo regni sui Longobardorum populo, Romanam urbem per trium mensium spatia oppugnabat, omnia extra Urbem posita ferro & igne devastans. Neque quietem nacta est Italia, donec Desiderio Rege à Carolo M. devicto, regnum à Longobardis ad Francos esset translatum circa an. 773. Hispaniam Athaulphio Duce occupârunt Gotthi [o], anno 4. à captâ ab iisdem Gotthis urbe Româ, qui fuit Christianæ Epochæ 414. Altero ante Urbem captam anno Hispanias sub Gunderico occupârant Wandali; quorum regnum devicto à Belisario Justiniani Duce Gilimere finem sortitum est anno 533. Gothorum verò regnum ad annum 713. duravit, quo devicto Roderico Hispaniâ potiti sunt

[f] Lib. 42. tit. 1. De re judicatâ. l. 48. [g] In Codice, lib. 7. tit. 45. De sententiis & interlocutionibus, l. 12. [h] Apoc. XIII. 12. 15. [i] Laur. Valla in libros Elegantiarum præfat. [k] Artic. 11. postulat. 9. [l] In declarat. ad censuras Parisiens. tit. 12. sect. 41. [m] Registr. lib. 11. epist. 43. [n] Sigonius de regno Ital. lib. 3. Baron. Tom. 9. Annal. [o] Orosius lib. 7. cap. 43.

Saraceni.

Saraceni. Francorum in Galliâ regnum anno 456. cœptum confirmat Baronius [p]. Atque ita Barbaris summam rerum obtinentibus effectum est; ut Galli & Hispani, quibus in usu fuerat (Strabone teste) Romanus sermo, alium quendam ex Romano & Barbarico variè commixtum paulatim receperint. Linguas enim Italicam, Hispanicam, & Gallicam Latini sermonis propagines esse, & ex ejus corruptione paulatim natas, in confesso est. *Sermo* (inquit Marineus Siculus [q]) *quo nunc utuntur Hispani, Latinus est, quem à Romanis acceperunt, ideoque Romancium vocant; qui propter adventum Barbarorum aliquantulùm degeneravit à linguâ Latinâ. Quòd si neque Gothi, neque Mauri, Barbariæ gentes in Hispaniam venissent; tam Latinus esset nunc Hispanorum sermo, quàm fuit Romanorum tempore M. Tullii.* His addam Ottonis Frisingensis [r] verba. *Videtur mihi Francos, qui in Galliis morantur, à Romanis linguam eorum, qua usque hodie utuntur, accommodâsse. Nam alii, qui circa Rhenum ac in Germaniâ remanserunt, Teutonicâ linguâ utuntur.* Paria habet Godfridus Viterbiensis. [s] Rem verò totam confirmant Erasmus declarat. 41. ad censuras Parisiensium, Henr. Glareanus annotat. in lib. 1. Comment. Cæsaris. Conr. Gesnerus in Mithridate. Angelus Roccha in Biblioth. Vatican. Rob. Bellarminus lib. 2. de Verbo Dei cap. 15.

Hinc est, quod in Synodo Turonensi III. anno 813. Caroli M. jussu habitâ provisum [t] est. Ut Homiliæ *apertè* transferrentur *in rusticam Romanam linguam aut Theotiscam* (seu Germanicam, quia Germania sub ditione fuit Caroli) *quò faciliùs cuncti possent intelligere quæ dicerentur.* Unde intelligitur ita depravatam fuisse Romanam linguam, quæ apud vulgus tunc temporis obtinebat, ut prisca & purior illa vix jam posset intelligi. Ideoque in Moguntiaco Concilio eodem anno decretum est, ut *filios suos donent ad scholam* (verba sunt cap. 45. quæ etiam libro 5. Capitularium à Benedicto Levitâ collect. cap. 95. habentur) *sive ad Monasteria, sive foràs Presbyteris, ut fidem Catholicam rectè discant, & orationem Dominicam; ut domi alios edocere valeant. Et qui aliter non potuerit, vel in suâ linguâ hoc discat.* Illud nimirum Carolo in votis erat maximè; ut Latina lingua ubique retineretur (quam nec penitus à vulgi intellectu remotam fuisse, ex testimoniis Conciliorum & Patrum horum temporum, quæ suo loco à nobis producentur, videtur constare) licèt aliam potiùs usurpari voluerit, quàm [u] ut populus quid

[p] Tom. 6. Annal. an. 456. Sect. 6. vid. Hotomanni Franco-Galliam p. 26. [q] De rebus Hispaniæ lib. 5. [r] Lib. 4. cap. 32. [s] Par. 17. cap. 1. [t] Cap. 17. [u] Vid. Capitular. ab Ansegiso collect. lib. 1. cap. 70.

à Deo peteret ignoraret. Quanquam verò Regis ſtudio undecunque adductis magiſtris, *tam legendi quàm cantandi ſtudium, necnon mundanarum & divinarum intelligentia literarum, citiùs quàm credi poterat, coaluit*, ut habet ille Author [x] qui vitam filii ejus Ludovici Pii deſcripſit.) Illud tamen negari non poteſt, Carolum Romani Antichriſti conatum plurimùm promoviſſe, illudque effeciſſe, ut Ordo Romanus in linguâ Latinâ, quantumvis non intellectâ, à poſteris retineretur. Offenſus enim diſſonantiâ Eccleſiaſtici cantûs inter Romanos & Gallos, & *judicans juſtius eſſe de puro fonte, quàm de turbato rivo bibere* (verba ſunt Sigeberti Gemblacenſis [y]) duos Clericos Romam miſit, ut authenticum cantum à Romanis diſcerent, & Gallos docerent: [z] & primò per hos Metenſis Eccleſia, & per illam omnis Gallia ad auctoritatem Romani cantûs revocata eſt. Ita anno 805. Saxonas ab eo devictos Romanam religionem accepiſſe coactos prodit in Chronico Jo. Tilius. Et anno 806. in Concilio in Theodonis villâ habito, ab eo conſtitutum notat Benedictus Levita [a], 1. Ut lectiones diſtinctè in Eccleſiâ legantur, 2. De cantu, ut ſecundùm ordinem & morem Romanæ Eccleſiæ fiat cantatus. *Carolus M.* (inquit Fr. Hotomannus [b]) *Galliæ regnum Papæ Zachariæ ope conſilioque adeptus, in tanti beneficii gratiam edixit, ut Romano more ritus Eccleſiæ ſervarentur, & cantiones haberentur: quæ lex ipſius cùm in Capitulari* [c], *tum in legibus Francicis his exſtat verbis: Ut cantum pleniter diſcant & ordinabiliter per nocturnale vel graduale officium peragant;* [d] *ſecundùm quod beatæ memoriæ genitor noſter Pipinus Rex decretavit ut fieret, quando Gallicanum cantum tulit, & ob unanimitatem Apoſtolicæ ſedis, & ſanctæ Dei Eccleſiæ pacificam concordiam. Quæ res dici non poteſt quantum & Gallicis Eccleſiis caliginem offuderit, & Pontificibus Romanis authoritatem in negotiis religionis tribuerit.*

[x] Inter Annalium Franc. Authores à Pithæo editos. [y] Chronograph. ad an. 774. [z] Vid. Sangallenſem lib. 1. de geſtis Caroli M. [a] Capitular. lib. 6. cap. 225. [b] Franco-Gallia cap. 2. [c] Lib. 1. cap. 80. de Cantu Romano à Monachis peragendo [d] Vid. Gretſer. defenſ. Bellarmini col. 2011.

CAPUT

CAPUT V.

Testimonia Authorum, qui IX. postremis à Christi ascensione seculis claruerunt.

ERroris origine explicatâ, superest, ut Historiam hanc ad nostra usque tempora perducamus: quò planum fiat nunquam veritati testes defuisse; merasque nugas esse, quæ de omnium ætatum consensu in dogmatis Papisticis stabiliendis jactitare solent Pontificii. Primo autem loco collocabimus testimonium desumptum ex Homiliis illis in Evangelia totius anni, quæ perperam Eusebio Emeseno ascribuntur; quia de tempore, quo Autor ille vixit, nihil adhuc constat. Canisius [a] asserit post Gregorium M. scripsisse; Surio [b] homo doctissimus, sed non admodum vetustus fuisse videtur. [Mortonus in 2. parte Apologiæ Cathol. p. 72. locum sequentem citat ex Gregorio Nazianzeno hom. 4. Dom. Epiphan. In Catalogo testium veritatis citatur Gregorii Nysseni nomine.]

Homil. in Evang. Dominic. 4. post Epiphaniam. *Hanc consuetudinem Christiani perpetuam habere debent; ut quotidie ad Ecclesiam veniant, quotidie legant ipsi, vel (si hoc non valent) alios legentes audiant.*

634. Aidanus Episcopus nostrâs, ex Hiberniâ ad Anglos instituendos missus.

De eo ita scribit Beda lib. 3. Hist. cap. 5. *In tantum vita illius à nostri temporis segnitie distabat; ut omnes qui cum eo incedebant, sive adtonsi sive laici, meditari deberent, i. e. aut legendis scripturis aut Psalmis discendis operam dare.* Isti erant religiosorum apud nos olim mores; quippe qui *tantùm ea quæ in Propheticis, Evangelicis & Apostolicis literis discere poterant, pietatis & castitatis opera observare* sategerunt: quemadmodum in præcedente capite notavit idem Beda.

[a] Chronolog. præfix. Catechismo. [b] Præfat. in Homil. Patrum ad Maximilianum Imp.

650. Tha-

650. Thalassius Monachus.

Hecatontad. 1. sect. 57. 1 *Scrutatur verba Dei, qui eum colit.* Hecantontad. 2. sect. 28. 2 *Scrutare eloquia Dei, & doce scientiam Dei eos, qui piè ac desideranter veritatem inquirunt.* Hecatontad. 4. sect. 18. 3 *Verbis divinis continuè vaca: nam diligens in eis studium affectiones absumit.* Sect. 19. 4 *Lectio & vigiliæ precesque cum Psalmodiis mentem sistunt; ne circa affectiones vagetur.* Sect. 54. 5 *Scrutare Scripturas; & invenies mandata; quòd si feceris quæ dicunt, ab affectionibus liberaberis.*

650. Maximus Abbas.

In locis Commun. Serm. 17. ex Chrysostomo hanc sententiam profert. Ὥσπερ γῆ μὴ βρεχομένη οὐχ ὑετῷ, κἂν μυρία λάβῃ σπέρματα, στάχυας οὐκ ἐνεγκεῖν· οὕτω ψυχὴν οὐκ ἔστιν μὴ ταῖς θείαις γραφαῖς φωτισθεῖσαν πρότερον, κἂν μυρία τις ἐκχέῃ ῥήματα, καρπόν τινα ἐπιδείξασθαι. *Quemadmodum terra imbre non irrigata, licèt infinitam seminis copiam accipiat, segetem proferre non potest; sic neque fructum aliquem producere anima, divinis Scripturis non illuminata priùs, etiamsi innumeros sermones quis effundat.*

670. Cednomus, Poeta Anglicus.

Hic *divinâ gratiâ specialiter insignis, carmina religioni & pietati apta facere solebat; ita ut quicquid ex divinis literis per interpretes disceret, hoc ipse post pusillum verbis poeticis maximâ suavitate & compunctione compositis, in suâ, i. e. Anglorum linguâ, proferret. Canebat autem de creatione mundi, & origine humani generis, & totâ Genesis historiâ, de egressu Israel ex Ægypto, & ingressu in terram repromissionis, ac de aliis plurimis sacræ Scripturæ Historiis.* [Beda lib. 4. histor. cap. 24.]

1 Ἐρευνᾷ λόγους Θεοῦ ὁ σεβόμενος αὐτόν.

2 Ita quidem Interpres Latinus in Orthodoxagraphis Basil. pag. 901. locum reddidit, quasi legisset, ἐρευνᾷ λόγους Θεοῦ. Paulò aliter editio GL. in Auctuario Bibliothecæ Patr. Parisiensi 1624. Tom. 2. p. 1185. Ἔρευνα λόγων Θεοῦ, διδάσκει γνῶσιν Θεοῦ, τοὺς ἐν ἀληθείᾳ ζητοῦντας, ἐν εὐλαβείᾳ καὶ πόθῳ. *Inquisitio eloquiorum Dei docet scientiam Dei eos qui piè ac desideranter veritatem scrutantur.*

3 Ῥήμασι θείοις ἀδιαλείπτως σχόλαζε· ἡ γὰρ περὶ αὐτὰ φιλοπονία καταναλίσκει τὰ πάθη.

4 Ἵστησι τὸν νοῦν τῆς περὶ τὰ πάθη πλάνης ἀνάγνωσις καὶ ἀγρυπνία καὶ προσευχὴ καὶ ψαλμῳδία.

5. Ἐρεύνησον τὰς γραφάς, καὶ εὑρήσεις τὰς ἐντολάς, καὶ τὰ λεγόμενα ποίησον, καὶ τῶν παθῶν ἀπαλλάττῃ.

660. Wilgis

660. Wilgis Nordhumbranus.

Infantulum suum Willibrordum statim ablactatum tradidit Riponensis Ecclesiæ fratribus, religiosis studiis & sacris literis erudiendum; ut fragilior ætas validioribus invalesceret disciplinis: ubi nihil videret nisi honesta, nihil audiret nisi sancta. [Alcuinus in Vitâ Willibrordi.]

685. Alfridus Rex Nordamhumbrorum.

Successit Ecgfrido in regnum Alfrit, *vir in Scripturis doctissimus.* Beda lib. 4. hist. cap. 26. & eum secuti Florentius Wigorn. anno 685. item Henricus Huntingdon. lib. 4. Vide etiam Bedam in Carm. de Cuthberto, tom. 5. Antiqu. Lect. Henr. Canisii part. 2. pag. 710.

686. Julianus Toletanus Episcopus.

Lib. 1. adv. Judæos. *Audite jam ô impietatis operarii, ô filii scelerati, non me, sed ipsum Christum Dominum, quem expugnare nitimini; audite eum respondentem patribus vestris. Ait enim tentantibus se Judæis in Evangelio, & dixit:* [c] Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. *Etenim* [d] *virtus & sapientia Dei secundùm Paulum Christus est: ergo ignorantia Scripturarum ignorantia Christi est. Quid jam mirum, si error corda vestra possideat, quos ignorantia Scripturarum objurgat? Scrutamini ergo Scripturarum latentes campos; & tunc intelligetis cæcos oculos vestros.*

680. S. Kilianus Hibernus.

A puerili ætate magnum habet studium sacras discere literas, & in eis tam perfectè proficiens; ut exinde Pontificale didicit regere culmen. Author Vitæ Kiliani tomo 4. Antiqu. Lect. Henr. Canisii pag. 642.

706. Aldhelmus, Balduinus, & Guthlacus Croilandensis.

Aldhelmum Psalterium in linguam Anglosaxonicam transtulisse scribit Jo. Baleus. [e] Psalterii S. Guthlaci Ingulphus in Historiâ suâ

[c] Matth. XXII. [d] 1 Cor. I. [e] De Scriptor. Britann. Cent. 1. cap. 83.

meminit;

meminit; & ad nostra tempora inter reliquias Croilandensis Monasterii conservatum est. Quod quidem vulgari Saxonicâ linguâ exaratum fuisse, ex testimonio Joannis Lamberti, [f] qui illud vidit, apparet. Et etiamnum in publicâ Academiæ Cantabrigiensis Bibliothecâ Psalmi Latinè & Saxonicè versi cernuntur. Et in Bibliothecâ D. Roberti Cottoni extat Psalterium Romanum vetustissimum cum versione interlineari Saxonicâ: character idem cum chartâ Æthilbaldi Anglorum Regis anno 736. datâ.

710. Bonifacius.

De eo Gregorius II. [g] *Comperimus te ab infantiâ sacras literas didicisse:* & Wilibaldus in vitâ Bonifacii cap. 3. *Ab infantiâ suâ usque ad decrepitam ætatis senectutem, præteritorum non mediocriter patrum sapientiam imitatus est; dum Prophetarum jugiter & Apostolorum verba stylo sanctitatis conscripta, & gloriosam Martyrum Passionem literarum apicibus insertam, sed & Evangelicam Domini Dei nostri traditionem quotidie commendabat memoriæ, &c. In tantum enim Scripturarum exarsit desiderio; ut omni se intentione earum imitatione & auditione sæpiùs conjungeret. Et quæ ob doctrinam populorum conscripta sunt; ipse quippe populis mirâ eloquii disertitudine & solertissimâ Parabolarum assertione efficaciter prædicando retexuit.* Vide locum tomo 4. Henr. Canisii par. 2. pag. 350, 351. collat. cum Othlono de Vitâ Bonifacii lib. 1. cap. 2. (in Serario de rebus Mogunt. pag. 330.) Sed duo egregia testimonia Bonifacii vide in Epistola ejus 57. de Virginibus sacris, & in Vitâ ejus per Wilibaldum cap. 2. pag. 349, 350. Edit. Canisii; dignissima prorsus quæ subjiciantur.

Epist. 57. ad Virginem sacram [quæ quidem ab Aldhelmo Abbate scripta est, ex mente autem Bonifacii jam Antistitis, quod ex initio constat.] *Saluto te diligenter,* Osigegyth, *ex intimo cordis cubiculo subnexis precibus obsecrans; ut assiduâ Scripturarum meditatione mentem tuam occupare non desistas; quatenus Psalmigraphi sententiam compleas dicentis:* In lege ejus meditabitur die ac nocte. *Et idem Psalmista hoc idem testatur dicens,* Quam dulcia faucibus meis eloquia tua? *& reliqua.*

In vitâ ejus per Wilibaldum, cap. 2. *Tanta in eo affabilitatis erga fratres & cœlestis doctrinæ succrevit magnitudo; ut rumore sanctæ exhor-*

[f] in respons. ad 26. Artic. Episc. [g] Lib. 1. Vitæ Bonifacii ab Othlono descriptæ cap. 12. in Serario & Surio.

tationis,

tationis, ejus crebescente fama, multis per Monasteria tam virorum quàm etiam virginum Christi apertissimè claruit; quorum quidem quamplurimi virili sexûs robore confortati, & lectionis instantiâ incitati, ad eum confluxere, & saluberrimum scientiæ fontem potantes, numerosa Scripturarum volumina legendo recensuere. Quibus ergo sexus infirmioris 6 *imbecillitatis inerat, & assidua pergendi abnegabatur facultas; tantæ sibi sapientiæ virum, divini inflante spiritu amoris, præsentari fecerunt; paginarumque seriem transcurrentes, cœlesti instantes scrutinio inhæsere; & sacramentorum arcana mysteriorumque abdita jugiter meditantur.*

710. Eadfridus Lindisfarnensis Episcopus.

A sermone Latino in Anglosaxonicam linguam vertit plures Bibliorum libros; ut habet Guilhelmus Butler in suo libello contra translationem vulgarem. Hujus Eadfridi Saxonica Evangelistarum editio (secundùm Eusebii Canonem, non capitulis distincta) jam in manibus Roberti Bowyer Angli habetur; unde Orationem Dominicam transcripsit M. N. (*in his Remains of a greater Work*, p. 15.)

730. Beda Anglo-Saxo.

In Historiæ Eccl. prooemio commendat Ceodvulphum Regem, ut Scripturæ studiosum.

Prolog. super Samuel. lib. 1. [h] Quæcunque enim scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, &c. Et mox. *Si ad nostram correptionem, doctrinam, vel consolationem omnia scripta sunt, &c. insistendum nobis summoperè est, & pro suo cuique modulo Christi juvante gratiâ nitendum; ne ea quæ propter nos scripta sunt, nostro nos torpore vel incuriâ quasi aliena prætereant, &c.*

In Ezram lib. 1. cap. 1. *Christus Scripturas sanctas universum misit in mundum; quibus fidem sui nominis, ac spem salutis cunctis, qui ad regnum suum pertinent, hoc est, electis omnibus prædicaret.*

Lib. 3. in Ezram cap. 28. *Quo exemplo reor in Ecclesiâ morem inolevisse* 7, *ut per singulas diurnæ* (al. *divinæ*) *psalmodiæ horas lectio una de Veteri sive Novo Testamento cunctis audientibus ex corde dicatur; & sic*

[h] Rom. XV.

6 Rectiùs *imbecillitas* in editione Serarii, p. 258.

7 *Pulcherrimum*, addit Amalarius locum citans.

Apostolicis sive Propheticis confirmati verbis ad instantiam orationis genua flectant. Hoc idem ab Amalario Treverensi producitur lib. 4. de Divinis Officiis cap. 3.

Lib. 1. in Luc. cap. 4. *Si quis non vescitur verbo Dei, iste non vivit.*

8 In 1 Corinth. XIV. *Nemo ædificatur audiendo id quod non intelligit.*

In Homiliis Quadragesimalibus, Dominicâ 2. in Quadrages. *Notandum quòd hæc orandi pertinacia ita solùm meretur esse fructifera; si quod ore precamur, hoc etiam mente meditemur; neque aliò clamor labiorum quàm cogitationum scindatur intuitus. Sunt enim qui intrantes Ecclesiam, multis orationem vel psalmodiam sermonibus perlegant* (rectiùs *prolongant* in Homiliis in Evangelia totius anni à Surio editis pag. 243.) *sed alibi corde intendentes, nec ipsi quid dicunt, recolunt: ore quidem orantes, sed mente foris vagantes, omni se orationis fructu privant; putantes à Deo precem exaudiri, quam nec ipsi, qui fundunt, audiunt. Quod antiqui hostis instinctu fieri nemo est qui animadvertere nequeat.* Hæc Beda in dictâ Homiliâ, quæ etiam ex eis una est, quas Alcuinus vel Paulus Diaconus Caroli M. jussu in Evangelia totius anni collegit.

In Homiliis Æstivalibus de Tempore, Dominicâ, Vocem jucunditatis. *Quia supervacuis cogitationibus ad integrum carere non valemus; has, in quantum possumus, immissione bonarum cogitationum, & maximè frequenti scripturarum meditatione fugemus, juxta exemplum Psalmistæ, qui dicit;* [i] Quomodo dilexi legem tuam, Domine; totâ die meditatio mea est.

In illud 1 Petr. 2. Sicut modò geniti infantes rationabile & sine dolo lac concupiscite; ut eo crescatis in salutem. *Sicut infantes lac maternum naturaliter desiderant, ut ad salutem crescere, atque ad panem comedendum pervenire valeant; ita & vos simplicia fidei rudimenta primò de Ecclesiæ matris uberibus quærite, hoc est, de utriusque Testamenti Doctoribus, qui divina eloquia vel scripsere, vel etiam vivi vobis voce prædicant; ut bene discendo perveniatis ad refectionem panis vivi, qui descendit de cælo, &c.* Item. *Præcepto concupiscendi lac verbi tangit eos, qui ad audiendas lectiones sacras inviti & fastidiosi adveniunt, ignari illius*

[i] Psal. CXIX.

8 Commentaria in Epistolas S. Pauli dubiæ sunt fidei. Sunt qui Floro Magistro, qui sæculo sequenti claruit, ea deberi non malè censent.

sitis

sitis & esuriei, de quâ Dominus ait: Beati, qui esuriunt & sitiunt justitiam: *Ideoque tardiùs ad perfectum salutis crementum pervenientes, quò possint solido verbi cibo refici, i. e. arcana cognoscere divina, vel majora facere bona.*

Gulielmus Malmsburiensis [k] de Bedæ obitu agens, *Evangelium* (inquit) *Johannis, quod difficultate sui mentes legentium exercet, his diebus linguâ interpretatus Anglicâ condescendit minùs imbutis Latinâ.* Similiter etiam Evangelium Johannis in Anglicum transtulisse Bedam refert Johannes Trevisa. [l] In vitâ etiam ejus à Cuthberto Dunelmensi descriptâ habetur (ut est in Dunelmensis Ecclesiæ Historiâ) Evangelium Johannis paulò ante obitum in linguam Anglicanam eum transtulisse. [m] Hoc nimirum illud est, quod in Epistolâ de obitu Venerabilis Bedæ (ad calcem Operum ejus) legimus. *A Capite Evangelii S. Johannis usque ad eum locum, in quo dicitur:* Sed hæc quid sunt inter tantos? *in nostram linguam ad utilitatem Ecclesiæ Dei convertit.* Sed & ex Prologo ante vetera Biblia commemorat Jo. Foxus, [n] Bedam integra Biblia in linguam Saxonicam transtulisse. Baleus [o] ait, Evangelium Johannis, Psalterium, & alios Bibliorum libros in patriam linguam eum transtulisse. Illum denique universam ferè Bibliam in linguam Britannicam convertisse ex Præfatione docti inprimis viri in Vetus Testamentum Anglicè ante annos 300. conscriptum refert Jo. Caius lib. 1. de Antiq. Cantab. pag. 150.

740. Johannes Damascenus

Orthodoxæ fidei lib. 4. cap. 18. 9 *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est omnino. Quare optimum & animæ conducentissimum est divinas scrutari Scripturas. Nam quemadmodum arbor plantata secus decursus aquarum, sic anima divinâ irrigata Scripturâ impinguatur, & maturum fructum affert fidem orthodoxam, & semper virentibus foliis decoratur, i. e. Deo placentibus actionibus. Ad actionem enim studiosam & contem-*

[k] De gestis Reg. Angl. lib. 1. vid. cap. 47. [l] In Dialogo præfixo Ranulphi Cestr. Polychronico. [m] Vid. Holingshed. pag. 130. & Fox. in Evangelia Saxonica. [n] Præfat. in Evang. Anglo-Saxon. ad Eliz. Reginam. [o] Cent. 2. cap. 1.

9 Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος πάντως καὶ ὠφέλιμος, ὥστε κάλλιστον καὶ ψυχωφελέστατον ἐρευνᾶν τὰς θείας γραφάς. —— πρός τε πρᾶξιν ἐνάρετον καὶ θεωρίαν ἀθόλωτον ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν ῥυθμιζόμεθα. πάσης γὰρ ἀρετῆς παράκλησιν καὶ κακίας ἀποτροπὴν ἐν ταύταις εὑρίσκομεν. ἐὰν οὖν ὦμεν φιλομαθεῖς, ἐσόμεθα καὶ πολυμαθεῖς, &c. κρούσωμεν τοίνυν εἰς τὸν κάλλιστον παράδεισον τῶν γραφῶν, &c.

plationem ſinceram ex divinis Scripturis apti evadimus. Nam virtutis omnis exhortationem, & omnis vitii averſionem in illis comperimus. Si igitur fuerimus diſcendi cupidi; erimus & multa diſcentes. Nam diligentiâ & labore, & indultoris Dei gratiâ diriguntur omnia; qui enim petit, accipit; & qui quærit, invenit; & pulſanti aperitur. Pulſemus igitur ad pulcherrimum hortum Scripturarum, ſuaviſſimum, dulciſſimum, venuſtiſſimum, &c.

740. Johannes Hiſpalenſis Epiſcopus.

Hic Saracenis Hiſpaniam obtinentibus in ſolatium captivorum in Hiſpaniâ, Scripturam in Arabicam linguam convertit, uti notat Genebrardus [p]. De eodem Vaſæus [q] in Chronico Hiſpaniæ ita ſcribit. *Claruit hoc tempore præter alios Epiſcopos viros religioſos Hiſpali Johannes Epiſcopus, ſanctitate vitæ, ſacrarum literarum peritiâ, miraculis celebratus; qui ad doctrinam poſterorum ſacram Scripturam in linguam Arabicam tranſtulit.* Hic ab Arabibus *Cadit Almatran* vocabatur, & *ſacras Scripturas Catholicis expoſitionibus declaravit; quas ad informationem poſterorum Arabicè conſcriptas reliquit,* ut habet Rodericus Toletanus. [r] Habeo ego manu deſcriptum Geneſeos librum cum Arabicis Commentariis; qui in numeris annorum Patriarcharum cap. 5. & 11. non ſequuntur Hebraicam veritatem aut vulgatam Latinam, ſed LXX. Interpretum editionem; quam ad ſua uſque tempora omnes Doctores Eccleſiaſticos tenuiſſe, & in hâc præcipuè annorum ſupputatione ſecutos eſſe confirmat Julianus Toletanus Epiſcopus. [s] Ego certè exiſtimo hunc eſſe illum Johannem Hiſpalenſem, qui circa an. 1142. ex Arabico in Latinam linguam tranſtulit Alfraganum, itemque Alchabitium, ac alios nonnullos Arabicos Aſtrologos. Quanquam Jo. Mariana [t] Jeſuita ſub Favitâ Hiſpaniæ Rege circa an. 738. claruiſſe velit: qui de eo ita ſcribit. *Johannes, Hiſpalenſis Præſul, divinos libros linguâ Arabicâ donabat, utriuſque gentis ſaluti conſulens, quoniam Arabicæ linguæ multus uſus erat Chriſtianis æque ac Mauris: Latina paſſim ignorabatur. Ejus interpretationis exempla ad noſtram ætatem conſervata ſunt, extantque non uno loco in Hiſpaniâ.*

[p] Chronograph. lib. 3. an. 741. [q] Ad an. 717. [r] De rebus Hiſpan. lib. 4. cap. 3. [s] Lib. 3. contra Judæos. [t] De rebus Hiſpan. lib. 7. cap. 3.

780. Al-

780. Alcuinus Anglus.

In Ecclefiaft. cap. 3. *Lætari debemus in lectione fanctarum Scripturarum, ubi pafcamur, & potemus de ligno vitæ*, [u] *quod plantatum eft fecus decurfus aquarum.*

De virtutibus & vitiis ad Guidonem cap. 5. (Ifidorum imitatus lib. 3. de fummo bono cap. 8.) *Sanctarum Scripturarum lectio divinæ eft cognitio beatitudinis. In his enim quafi in quodam fpeculo homo feipfum confiderare poteft qualis fit vel quò contendat. Lectio affidua purificat animam, &c.* (ut fupra, & Serm. 112. de Tempore tomo 10. Operum Auguftini.

In [10] lib. de Divinis Officiis. *Lector dicitur à legendo, eo quòd minifterium legendi habeat in Ecclefiâ. Illi traditus eft codex apicum divinorum, ut diftinctè ad intelligendum divinas lectiones pronuntiando, populo placeat.*

In Pfalmos Pœnitential. Expof. Pfalmi CI. *Hunc verò modum fanctæ orationis devotiffimus Chriftianus fervandum intelligat; ut ipfam cogitatione profequatur, & quùm verba effundit, ipfum refpiciat mente cui fupplicat, omnes fuperfluas cogitationes excludat, quæ ab inimico ingeruntur; ut efficax oratio ex cordis charitate perveniat ad Deum, ficut Apoftolus ait:* Orabo fpiritu, orabo & mente; pfallam fpiritu, pfallam & mente. *Tunc enim à Deo accepta eft oratio canentis; fi pura mens idem gerit quod explicat ore.* Confentit hîc cum Bedæ fententiâ in Homiliâ Quadragefimali fupra à nobis citatâ; quam etiam Alcuinus vel Paulus Diaconus Homiliario fuo inferuit.

Epift. 23. ad Wiorenfes Fratres, pag. 54 Tom. I. lect. Antiq. Hen. Canifii. *Adfuefcant pueri adftare laudibus fuperni Regis: Difcant nunc Scripturas fanctas, ut ætate perfectâ veniente, alios docere poffint. Qui non difcit in pueritiâ, non docet in fenectute. Recogitate nobiliffimum noftri temporis magiftrum, Bedam Presbyterum; quale habuit in juventute difcendi ftudium, &c.*

[u] Pfal. I.

10 Spurius eft ifte liber, poft annum à Chrifto millefimum fcriptus.

792. Author

792. Author Librorum Carolinorum de Imaginibus.

Lib. 2. cap. 30: *In divinæ Scripturæ libris & animæ perpetuus cibus, & præsentis vitæ doctrina, & sapientia, quæ decor est vitæ, & vitæ perpetuæ documenta continentur. Est enim thesaurus nullo bono carens, omnibus bonis abundans; ad quem quisquis devotus accedit, quicquid fideliter quærit, fæliciter se adquisisse gaudet.* Et post, *Tu qui fidei tuæ puritatem in imaginibus conservare te dicis, supplex eis adstare memento cum thymiamatibus: nos præcepta Domini solerti indagatione perquiramus in divinæ legis codicibus. Tu luminaribus perlustra picturas; nos frequentemus divinas Scripturas.*

Lib. 4. cap. 3. *Multis honoribus locus iste sublimandus est, ubi à fidelibus populis undique convenitur, &c. ubi crebro suavisonus psallentium reboat concentus, ubi divinæ lectionis arentia corda irrigantes personant fluctus.*

807. Carolus Magnus Imp.

Cæsari Baronio [x] planè miraculum videtur hoc sæculo rudi inventum esse Regem *adeò excultum sacris literis, & in procinctu semper positum Principem veluti ociosum de rebus divinis Philosophantem.* Eginhardus in vitâ ejus de eo notat Latinam linguam ita eum didicisse, ut æquè illâ ac patriâ linguâ (Teutonicâ sc.) orare sit solitus. Sanè illum omnium primum Latinis literis Germanicam linguam conscripsisse refert Johannes Stumpfius [y] in Chronicis Helvetiorum. Idem Eginhardus: *Legendi* (inquit) *atque psallendi disciplinam diligentissimè emendavit. Erat enim utriusque admodum eruditus; quanquam ipse nec publicè legeret, nec nisi submissim & in commune cantaret.* Sigebertus etiam in Chronographiâ [z] ita scribit. *Carolus Imperator per manum Pauli Diaconi sui decerpens optima quæque de scriptis Catholicorum Patrum, Lectiones unicuique festivitati convenientes per circulum anni in Ecclesiâ legendas compilari fecit.* Similiter de Paulo Diacono refert Trithemius, [a] eum *jussu Caroli ordinavisse historias & lectiones per totum annum singulis festivitatibus sanctorum congruentes; quanquam receptum est homilias illas ab Alcuino Caroli M. præceptore collectas esse.* Illud verò mirum Homiliarum

[x] Tomo 9. Annal. an. 778. sect. 19. [y] Apud Suffridum Petrum. [z] Ad an. 807. [a] De Scriptor. Eccles. in Paulo.

hujusmodi

hujusmodi collectionem in Ecclesiis à viris sapientibus institutam; si populus illo tempore Latini sermonis prorsus fuerit ignarus. Quis enim alius horum sermonum usus, quàm populi instructio, fingi potest? Hominem verò linguâ peregrinâ populo concionantem quis putet sobrium? Sed de Caroli M. constitutionibus plura annotata sunt, tum supra ubi de erroris origine actum est, tum infra ubi de Ecclesiasticis hâc in re decretis erit agendum. Illud tantùm hîc admonendum sufficiat, Carolum non modò ipsum in Scripturis divinis fuisse studiosissimum (quæ laus illi etiam à Trithemio [b] tribuitur) sed etiam (si Franciscum Junium [c] audiamus) Scripturas linguis vernaculis reddi curavisse, ut populus intelligeret. Unde de eo Vitus Amerbachius (Præfat. dedicatoriâ ad Carolum V. Imp. & Ferdinandum Cæsarem in Constitutiones Caroli M.) *Curavit Novum Testamentum in Francicam linguam converti; quæ, ut monumenta indicant, nostra est* (Germanica sc.) Hæc ille. Paria habet Espensæus [d]. *Carolus Magnus* (inquit) *Novum Testamentum in linguam Francicam & Germanicam converti curavit.* Quod ad sacrarum verò literarum studium attinet, Carolus *nullum unquam intermisit diem, quo non aliquid in historiis, vel in sacris literis vel aliis disciplinis legerit*; uti de eo habet H. Mutius German. Chronic. lib. 8. Unde in epistolâ [e] quadam sic ad eum scribit Alcuinus: *Nihil horum tuam latere poterit sapientiam: ut puta in sanctis Scripturis vel sæcularibus historiis te apprime eruditum esse novimus. Ex his omnibus plena tibi scientia data est, &c.*

Cæterum Francicam & Germanicam eandem olim fuisse linguam, hisce verbis confirmat Vitus Amerbachius in Præfatione supra laudatâ. *Verum est Caroli Magni temporibus unum quoddam regnum fuisse bonam & Germaniæ & Galliæ partem, ac deinde inter successores factam ejus divisionem, procedentibusque temporibus magis ac magis & ipsos homines inter se alienatos ac separatos esse moribus & linguâ. Sunt enim & multa & magna indicia, Caroli temporibus ut in eâ parte Italiæ quæ Gallia Togata vocatur, sic etiam longè latéque in Galliis Germanicam linguam in usu fuisse: ac ut Longobardi paulatim peregrinam linguam, sive propter vicinitatem, sive pudore quodam, aut affectatione adsciverunt, ita fecisse totam Galliam. Quod autem vera Francia, & tanquam caput, aut sive domicilium, sive arx Francorum, fuerit ea pars Germaniæ, quam nunc tenet Episcopus Virtspurgensis, vel hoc testatur; quòd sola nomen de vetere Franciâ perpetuum,*

[b] Catalog. virorum illustr. Germaniæ. [c] In Animadverf. ad 1. Controv. Bellarm. de Verbo Dei lib. 2. cap. 15. sect. 44. [d] Tract. quòd Principem literæ deceant, ad Confess. Regium, fol. 98. [e] Epist. 4. tom. 1. Antiqu. Lect. ab H. Canisio edit. p. 19.

constans

constans & unum huc usque retinuerit. Quanquam non paulo fuit longior & latior, quam nunc est, olim. Præterea qui familiam Caroli Germanis adimunt, vehementer falluntur. Præter enim ea, quæ jam dicta sunt, quid (obsecro) volunt sibi nomina Pipini, Berthradæ, Caroli, Ludovici, Ruothrudis, Berthæ, Theoderatæ; quæ manifestè omnia sunt Germanica, etsi nonnihil à scriptoribus detorta? Huc facit, quòd & nomina mensibus imposuit Carolus, quibus adhuc utimur ex magnâ parte, idque (ut est in historiis) linguâ patriâ, quæ, cùm nomina sint nostra (i. e. Germanica) *sine dubio nostra est: & curavit Novum Testamentum in Francicam linguam converti; quæ, ut monumenta indicant, nostra est. Vehementer autem ineptiunt, qui vocant hoc in dubium, Germanicáne sint vocabula, quæ ita inveniuntur, an Francorum; quasi diversa gens fuerit à Germanis: aut putant veterem Germanorum linguam prorsus aliam fuisse, quòd jam non sit paulò, quàm olim fuerit, alia. Quasi verò desierit esse Latina lingua propterea, quòd longè aliter vetustissimi Latini sunt locuti, aliter Ciceronis tempore; aut Suevi non loquantur Germanicè, quòd ægrè à Saxonibus intelliguntur, vel contra Saxones eandem ob causam.* Hactenus Vitus Amerbachius.

820. Ludovicus Pius Imp. Caroli M. filius.

Imperator iste Pius non fuit ipse solùm in omnibus Scripturis diligentissimè versatus (quod in ejus gestis prodit Theganus) sed etiam in Germanicam linguam ligatâ oratione easdem curavit verti, ut rudiorum memoriæ consuleretur. Ita enim de eo Præfatio [f] in librum antiquum linguâ Saxonicâ conscriptum commemorat. 11 *Cùm divinorum librorum* (inquit Præfationis Author) *solummodò literati atque eruditi priùs notitiam haberent* (hinc non videtur Caroli M. jussu Scriptura translata, ut narrat Junius, nisi Francica & Theotisca diversæ sint linguæ, quod verisimile est) *ejus studio atque imperii tempore, sed Dei omnipotentiâ atque inchoantiâ mirabiliter actum est nuper, ut cunctus populus suæ ditioni subditus, Theudiscâ loquens linguâ, ejusdem divinæ lectionis nihilominus notionem acceperit. Præcepit namque cuidam viro de gente Saxonum, qui apud suos non ignobilis vates habebatur; quatenus non solùm literatis, verùm etiam illiteratis sacra divinorum præceptorum lectio pan-*

[f] In 9. libro Catalogi Testium Verit.

11 Eandem edidit Andr. Quercetanus, Tom. 2. Scriptor. Franc. pag. 326.

deretur.

deretur. Qui jussis Imperialibus libenter obtemperans, nimirum eò faciliùs, quò desuper admonitus est priùs, ad tam difficile tamque arduum se statim contulit opus; potiùs tamen confidens de adjutorio obtemperantiæ, quàm de suæ ingenio parvitatis. Igitur à mundi creatione initium capiens, juxta historiæ veritatem quæque excellentiora summatim decerpens, & interdum quædam, ubi commodum duxit, mystico sensu depingens, ad finem totius Veteris ac Novi Testamenti interpretando more poetico satis facetâ eloquentiâ perduxit. Quod opus tam lucidè tamque eleganter juxta idioma illius linguæ composuit, ut audientibus atque intelligentibus non minimam sui decoris dulcedinem præstet. Juxta morem verò illius poematis omne opus per vitteas distinxit, quas nos lectiones vel sententias possumus appellare. Ferunt eundem Vatem, dum adhuc artis hujus esset penitus ignarus, in somnis esse admonitum, ut sacræ legis præcepta ad cantilenam propriæ linguæ congruâ modulatione coaptaret. Quam admonitionem nemo veram esse ambigit, qui hujus carminis notitiam, studiumque ejus compositoris, atque desiderii anhelationem habuerit. In eandem sententiam habentur versus de Poetâ & interprete hujus Codicis.

Mox divina polo resonans vox labitur alto;
O quid agis Vates! cur cantûs tempora perdis?
Incipe divinas recitare ex ordine leges,
Transferre in propriam clarissima dogmata linguam.
Nec mora post tanti fuerat miracula dicti,
Qui priùs agricola, mox & fuit ille poeta.
Tunc cantûs nimio Vates perfusus amore,
Metrica post doctâ dictavit carmina linguâ.
Cœperat à primâ nascentis origine mundi,
Quinque relabentis percurrens tempora secli,
Venit ad adventum Christi, qui sanguine mundum
Faucibus eripuit tetri miseratus Averni.

Ludovicus Imp. anno 842. moriturus filio Lothario coronam, ensem, Evangelium auro gemmisque redimitum legavit; quemadmodum testatur Author qui illius temporibus vixit, in Annalibus à Justo Reubero editis, pag. 65.

830. Angelomus Lexoviensis Monachus

In 3. Lib. Regum, cap. 19. *Sicut corpus sine alimento corporali subsistere nequit; ita nec anima vivere potest sine verbo Dei.*

834. Haymo Halberstatensis Episcopus.

In Psal. XXII. *Sicut animalia in pascuis reficiuntur; ita fideles animæ divinis Scripturis impinguantur.*

In Psal. XXXII. *Sicut aquæ, quæ sunt in utre, coarctantur ne exeant; sic justi positi in Ecclesiâ divinæ paginæ instructione coarctantur, ut nonnisi eo permittente, qui posuit, egredi valeant.*

In Psal. CL. *Frequenti meditatione Scripturarum supervacuæ fugantur cogitationes.*

In 1 Corinth. XIV. 12 *Profero symbolum Græcè, quia sic reperi illud scriptum; & sum Latinus, non Græcus; barbarus tibi sum.* Iterum. *Si tu Græci Sermonis aliquid didicisti, & cœperis similiter loqui; qui primum tibi videbar barbarus, cerno te quasi barbarum mihi.* Item, *Dicitur idiota propriam linguam tantummodo sciens in qua natus & nutritus est. Si igitur talis astiterit tibi, dum aut mysterium missæ solenniter celebras, aut sermonem facis, aut etiam benedictionem tribuis; quando respondebit verbum confirmatorium, quod dicitur Amen; cum ille tantùm linguæ propriæ peritus, ignoret, quod tu barbarè illi loquaris.*

In Coloss. III. In gratiâ cantantes.] *i. e. semper reddite Deo gratias; ita ut quod ore canitis, corde intelligatis, & mens concordet voci.*

810. Rabanus Maurus.

De Institutione Clericorum lib. 1. cap. 11. de Lectore agens, *Iste doctrinâ & libris debet esse imbutus, sensuumque & verborum scientiâ perornatus; ut distinctè & apertè sonans audientium corda possit instruere.* Lib. 2. cap. 52. ea omnia habet, quæ supra produximus ex Isidoro de Officiis Ecclesiast. lib. 1. cap. 10. & lib. 2. cap. 11. Lib. 3. cap. 3. eandem prorsus habet sententiam, quam supra ex Augustino protulimus de doctr. Christ. lib. 2. cap. 5. Cap. 6. sententiam habet Augustini lib. 2. de doctr. Christ. cap. 8. cap. 9. ait; *Si ipsius linguæ nostræ, i. e. Latinæ, aliqua verba locutionesque ignoramus; legendi consuetudine audiendique innotescunt.*

In Epistolâ ad Abbatem quendam. *Sapientia divina, quæ in sacrâ Scriptura elucet, omnibus tam potentibus quàm infirmis, tam sapientibus*

12 Remigio Monacho Antissiodorensi, qui circa an. 880. floruit, deberi videntur ista commentaria.

quàm

quàm insipientibus, si eam rectè intenderint, & ei ritè obedierint, medicina salubris est. Ipsa est illuminatio animæ, &c.

Idem lib. 5. de Sermonum proprietate, cap. 1. & lib. 3. de Institutione Cleric. cap. 7. citatur à Magdeburgensibus Centur. 9. col. 201. quod conferatur cum Anastasii sententiâ de 72. linguis. (anno 560.)

Lib. 5. de sermonum proprietate, scribit Rabanus, Libros S. Scripturæ esse numero septuaginta duo. *Et quomodo septuaginta duæ linguæ in hoc mundo erant diffusæ; congruè providit Spiritus Sanctus, ut tot libri essent, quot nationes; quibus populi & gentes ad percipiendam fidei gratiam ædificarentur.* Notatu digniora sunt quæ lib. 3. de Institut. Cleric. [g] cap. 7. habentur *In his omnibus libris* (sc. 72. S. Scripturæ) *timentes Deum & pietate mansueti, quærunt voluntatem Dei; cujus operis & laboris prima observatio est, ut diximus, nosse istos libros, & si nondum ad intellectum; legendo tamen vel mandare memoriæ, vel omnino incognitos non habere. Deinde illa, quæ in eis apertè posita sunt, vel præcepta vivendi, vel regulæ credendi, solertiùs diligentiùsque investiganda sunt: quæ tanto quisque plura invenit, quantò est intelligentiâ capacior. In his enim quæ apertè in Scripturis posita sunt, inveniuntur illa omnia, quæ continent fidem, moresque vivendi, spem scilicet atque charitatem. Cùm verò* 13 *factâ quâdam familiaritate cum ipsâ linguâ divinarum Scripturarum; in ea, quæ obscura sunt, aperienda & discutienda pergendum est, &c.*

830. Amalarius Lugdunensis Diaconus.

De Ecclesiast. Offic. lib. 2. cap. 8. *Episcopus in oratione suâ ad Lectorem dicit; ut assiduitate lectionum sit aptus pronunciare verba vitæ, & mentis ac vocis distinctione populo monstrare intelligibilia.*

Ibid. lib. 3. cap. 9. *Hâc salutatione Episcopi & responsione populi intelligimus unum debere esse affectum Episcopi & populi, sicut hospitum unius domûs, &c. De benedictione dicit Apostolus,* Si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, &c. *Hanc benedictionem vocat Ambrosius orationem, dicens, Imperitus enim audiens quod non intelligit, nescit finem orationis, & non respondet Amen, id est, verum, ut confirmetur benedictio. Per hos enim impletur confirmatio precis, qui respondent Amen.*

g Inter Hittorpii Scriptor. de Divinis offic. Tom. I. p. 631.

13 Legendum opinor *facta est quadam familiaritas.*

840. Walafridus Strabo.

De rebus Ecclesiast. cap. 7. de Gothis loquens. *Et, ut historiæ testantur, postmodum studiosi illius gentis divinos libros in suæ locutionis proprietatem transtulerunt; quorum adhuc monumenta apud nonnullos habentur. Et fidelium fratrum relatione didicimus, apud quasdam Scytharum gentes, maximè Tomitanos, eâdem locutione divina hactenus celebrari officia.*

Glossa Ordinaria in I. Paralipom. cap. 16. *Hodie orantibus sacerdotibus respondetur Amen; ut concordet in precibus pia sacerdotum intentio, & populi sana devotio; secundum illud,* Amen, Amen, dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram; ex omni re quamcunque petierint, fiet illis.

Eadem in 1 Cor. XIV. Qui enim loquitur linguâ.] 14 *Incognitâ & peregrinâ. Hoc autem fiebat; quando linguâ loquens, se non intelligebat, &c. Dum verò non intelliguntur* (verba prolata) *dicuntur in spiritu, non in mente.* Non hominibus loquitur.] *Non intelligentiæ hominum.* Sed Deo.] *Cujus laudes dicit.* Nemo enim audit.] *Intelligit.* ——Eritis enim in aera loquentes.] *Non ad corda hominum, quasi diceret, Inutiliter agetis.* Si ergo nescio virtutem vocis.] *Interpretationem significationis, quam profero.* Ero ei,] *quem instruere debeo*, Cui loquor, barbarus.] *Non intellectus.* Et qui loquitur.] *Instruitur vel audit.* Mihi barbarus.] *Non intellectus. Quia nec ipse me, nec ego ipsum intelligo.* Orabo] *loquar.* Spiritu] *Voluntate, vel linguâ per spiritum datâ.* Orabo & mente.] *Intelligentiâ mentis.* Cæterum si benedixeris spiritu,] *Linguâ per spiritum datâ; i. e. sine interpretatione, quatenus aliis clarescat quod loqueris.* Quis supplet locum idiotæ.] *Illiterati & rudis; qui nullam præter propriam intelligit linguam.*

850. Anastasius Nicænus Episcopus. 15

Quæst. 65. *Quomodo est intelligendum illud;* [h] Omnis scriba doctus in regnum cœlorum similis est patrifamilias, qui expromit ex thesauro

[h] Matth. XIII.

14 Eadem verbatim habet Glossa MS vetusta Bibliothecæ Lambethanæ, quæ Anselmo (Laudunensi puto) tribuitur.

15 Vixit Anastasius circa finem sæculi sexti. Eundem ad annum 560. Cl. Usserius supra reposuit. cap. 2. Verùm opus istud posterioris ævi est; quippe in quo Nicephorus Patriarcha CP. citatur.

suo

ſuo nova & vetera. 16 *Reſp. Scribam dicit, eum qui per laborioſam divinarum Scripturarum lectionem ſibi recondit theſaurum Veteris & Novi Teſtamenti, & ex eo expromit tempore diſputationis. Quamobrem quicunque ſunt imperiti divinarum Scripturarum, non poſſunt eſſe patresfamilias, ut qui neque à ſe habeant, neque ab aliis accipiant, ſed ſeipſos decipiant, pereuntes fame ignorationis. Nam quomodo fieri non poteſt ut terra non irrigata, etiamſi millies in eam dejiciantur ſemina, ſpicas ferat: ita etiam fieri non poteſt, ut animus divinis Scripturis non irrigatus, etiamſi quiſquam mille verba effundat, ullum fructum oſtendat. Magnum eſt ergo malum ignorare Scripturas, & ſicut bruta animantia circumferri. Etenim oriuntur mala innumerabilia ex ignoratione Scripturarum. Hinc germinavit magna peſtis hæreſum, hinc vita neglecta, labores inutiles, animæ cæcitas, deceptio Dæmonis. Quomodo enim qui hâc luce ſunt privati, rectâ non poſſunt ingredi; ita etiam qui divinis ſunt privati Scripturis & ad earum radios non aſpiciunt, ſæpe offendunt, & coguntur aſſiduè peccare; ut qui tenebras difficulter probent & examinent, &c.*

856. Carolus Calvus Rex.

De eo Hincmarus Remenſis initio epiſtolæ ad eum ſcriptæ apud Flodoardum lib. 3. hiſt. Remenſ. cap. 15. *Gratias Deo agimus, qui cor veſtrum ad amorem ſuum accendit, & ad cognitionem veritatis & orthodoxæ fidei ſcientiam & diligentiam ignivit: prudentiam quoque & intelligentiam vobis in literis divinitus inſpiratis donavit, & in earum meditatione atque exercitatione, quantum vobis pro reipublicæ negotiis licet, ſtudium veſtræ devotionis quotidiano augmento ad utilitatem ſanctæ ſuæ Eccleſiæ provehit.*

860. Methodius & Cyrillus.

Iſti inter Sanctos recenſentur in Martyrologio Romano 9. die Martii. Vetuſtus Author,[1] qui circa an. 878. de converſione Boiariorum

[1] Inter Scriptores rerum Bohemic. à Frehero edit. pag. 20.

16 Γραμματέα λέγει τ̀ διὰ τ̀ ἐπιπόνȣ ἀναγνώσεως τῶν θείων γραφῶν ἑαυτῷ θησαυρὸν γνώσεως ἀποθέμενον τ̀ παλαιᾶς κ̀ καινῆς διαθήκης, κ̀ ἐκβάλλων ἐξ αὐτȣ̃ ἐν καιρῷ διαλέξεως. ὥστε ὅσοι ἄπειροί εἰσι τῶν θείων γραφῶν, ȣ̓κ ἂν εἶεν οἰκοδεσπόται, μήτε αὐτοὶ ἔχοντες, μήτε παρ' ἑτέρων λαμβάνοντες. —— ȣ̈τω κ̀ ψυχὴν ȣ̓κ ἔστι μὴ τ̃ γραφαῖς ποτισθεῖσαν, κἂν μύρια τις ἐκχέῃ ῥήματα, καρπόν τινα ἐπιδείξασθαι· μέγα τοίνυν κακὸν ἀγνοεῖν γραφὰς, κ̀ δίκην ἀλόγων περιφέρεσθαι· κ̀ γδ̀ ἐντεῦθεν μύρια ἔφυη κακὰ, ἀπὸ τ̀ τῶν γραφῶν ἀγνοίας· ἐντεῦθεν πολλὴ τῶν αἱρέσεων ἐβλάστησε λύμη, ἐντεῦθεν οἱ ἠμελημένοι βίοι, οἱ ἀκερδεῖς πόνοι, τ̀ ψυχῆς ἡ τύφλωσις, τȣ̃ διαβόλȣ ἡ πλάνη, &c.

& Carenthanorum scripsit, narrat Adaluinum (suo tempore Juvaniensem Archiepiscopum) Orientalis Pannoniæ Richbaldum constituisse Archipresbyterum. *Qui multum tempus ibi demoratus est,* (inquit) *exercens suum potestativè officium, sicut illi injunxit Archiepiscopus suus, usque dum quidam Græcus, Methodius nomine, noviter inventis Slavinis literis linguam Latinam doctrinamque Romanam atque literas auctorabiles Latinas Philosophicè superducens, vilescere fecit cuncto populo ex parte Missas & Evangelia, Ecclesiasticumque Officium illorum, qui hoc Latinè celebraverunt. Quod ille ferre non valens sedem repetivit Juvamensem.* Idem habet Bernardus [k] Monachus in Krembsmonster, qui circa ann. 1180. de origine Bavarorum scripsit. *Post hunc* (Osbaldum) inquit, *interjecto tempore aliquo supervenit quidam Slavus ab Histriæ & Dalmatiæ partibus, nomine Methodius; qui adinvenit Slavinicas literas, & Slavicè celebravit divinum officium, & vilescere fecit Latinum. Tandem fugatus à Charentanis partibus intravit Moraviam, ibique quiescit.* Similiter Jo. Aventinus lib. 4. Annalium [l] Boiorum. *Eâdem tempestate* (inquit) *Methodius Philosophus Venedas invenit literas, vertitque divina oracula in vernaculum Sclavorum sermonem, persuasitq; popularibus Dalmatiam incolentibus, ut explosâ linguâ Latinâ, exibilato ritu Romano, suum consecraret eloquium. Posthæc in regnum Boiariæ perrexit, in Liburniâ, Norico, Pannoniisque Venedis habitantibus idem persuasurus. Richovalda sacrificulus Pontifex, Adeluinus Archimystes Salisburgensis, item Juvanenses Sacerdotes, qui hactenus in superioribus regionibus ex decreto Caroli M. per quinque & octoginta annos rebus divinis præfuerant, sacrificia privata, publica procurârant, religionem interpretati fuerant; reges adeunt, concionibus, epistolis, populum concitant adversùs Methodium; qui regno Boiariæ factione Juvanensium Mystarum pulsus, in Moraviam aufugit.* Hactenus Aventinus. Martinus Cromerus [m] à Methodio & Cyrillo Episcopis illud effectum esse scribit, *assentiente Pontifice Maximo, ut Slavis suâ linguâ in sacris uti liceret.* Quâ de re narrationem hujusmodi habet Æneas Sylvius [n]. *Ferunt Cyrillum, quùm Romæ ageret, Romano Pontifici supplicâsse; ut Sclavorum linguâ, ejus gentis hominibus, quam baptizaverat, rem divinam faciens uti posset. De quâ re dum in sacro senatu disceptaretur; essentque non pauci contradictores, auditam vocem tanquam de cælo in hæc verba missam* [o]*:* Omnis spiritus laudet Dominum, & omnis lingua confiteatur ei; *indeque datum Cyrillo indultum.* Vox verè cœle-

[k] In Catal. testium Verit. lib. 9. [l] Pag. 434. edit. Ingolstad. [m] De rebus Polon. lib. 3. [n] Histor. Bohem. cap. 13. [o] Psal. LXVII. 4. CXVII. 1. CL. 6. Esa. XLV. 23. Rom. XIV. 11.

stis:

ftis. Unde igitur profecta illa vox Tridentini Conciliabuli, tantùm tribus linguis Ecclesiam contentam esse debere? Eandem historiam explicatiùs proponit Jo. Dubravius [p] Olomuzensis Episcopus. *Nascitur Borivorio* (Boemiæ Duci) *ex Lugmilla filiolus nomine Boleslaus, Methodioque præsuli tingendus ungendusque offertur. Ibi Boiemi Methodium adoriuntur, ab ipso exigentes, ne sermone Latino, quem non intelligerent, sed Boiemo sibi usitato sacra & sacramenta perageret. Hanc rem ille Romam ad Cyrillum collegam, atque is ad Nicolaum Romanum Pontificem retulit. Ambo collegæ ob eam relationem non Pontifici modò sed frequenti etiam Patrum Concilio deridendos se propinaverunt: cùm ecce tibi de improviso vox hæc sua sponte in tali frequentiâ sonuit:* Omnis spiritus laudet Dominum, & omnis lingua confiteatur eum. *Quâ voce perculsus Romanus Pontifex secundùm petitionem Boemorum respondendam Cyrillo duxit. Cæterùm non intra multos annos mos ille vernaculâ linguâ inter sacra cantandi viguit, abolente illum rursus Pontifice Romano, cùm daret Boiemis antistitem, (Nam diu saltem Boiemi à privatis sacerdotibus sacrorum religionisque disciplinam percipiebant) eidemque præscriberet, ne à ritu cæremoniisque & cantu Romano ullam in partem devium ageret.* Hactenus Dubravius. Paulò aliter rem gestam narrat Matthias de Micoviâ [q] in hunc ferè modum. *Cirullus & Methodius missi à Michaele Græcorum Imperatore, ad postulationem Principum Slavorum, in Moraviam; cùm fundamenta fecissent ibi Christianæ fidei; Evocati tandem Romam, & inquisiti quare in linguâ Slavicâ divina celebrarent, & non in Latinâ, responderunt, eò quòd scriptum esset;* Omnis spiritus laudet Dominum. *Post altercationes ergo Romanus Pontifex permisit, ut linguâ Slavicâ celebrando laudaretur Deus, perinde atque Latinâ & Græcâ. Qui mos ad tempora mea circa Cracoviam in Ecclesiâ sanctæ Crucis in Clepardiâ observatus, sed jam extinctus est;* inquit ibi Michovius. Hinc Hosius de sacro vernaculè legendo; *Ac ne nunc quidem fortasse desunt* (ait) *qui meminisse queant etiam in templo S. Crucis, quod in Clepardiâ est, Slavorum linguâ sacerdotes sacris operantes usos fuisse.* Michovius [r] quinetiam in Ecclesiis Rutenorum linguâ Serviorum, quæ est Slavonica, divina celebrari, legi, & cantari commemorat. Et Aventinus; [f] *Sacerdotes Liburniæ, quæ Archiduci Noricorum nostro ævo paret, adhuc ignari sunt Romanæ linguæ; sacrificia patrio sermone, nempe Slavorum, procurant.* Azorius Jesuita [t]: *Cyrillus ante sexcentos annos à Romano Pontifice impetravit (ut refert Æ-*

[p] Hist. Bohem. lib. 2. [q] Chronic. Polon. cap. 13. [r] De Sarmatiâ Europæâ l. 2. c. 1. [f] Annal. lib. 4. pag. 434. [t] Instit. Moral lib. 8. cap. 26. sect. Verùm enimvero.

neas

neas Sylvius) & *Methodius Episcopus acriter contendebat, ut sacræ preces in linguam verterentur Sclavonicam: tandem hæc sententia* [Omnis lingua laudet Deum] *obtinuit, ut Pontifex consentiret.* Vid de hâc historiâ Bergomensem lib. 11. & Sanderum visib. Monarch. p. 422. 17

870. Ignatius Constantinopol. Patriarcha.

In concione ad Auditores suos apud Nicetam Paphlagon. in Vitâ ejus pag. 163, 165. quod Raderus in suâ versione pag. 167. Monachis solis malè accommodat. *His rerum divinarum & Theologicarum meditationibus penitus occupati* 18, *sacrarumque literarum studiis repurgati, atque assiduâ oratione lustrati; contemptis humanis rebus, curas inanes negligamus, &c.* 19 *Hæc documenta, dilecti, primùm quidem à Prophetis, deinde à præstantibus Christi discipulis & Evangelistis, tum verò à Patribus sive sanctis Doctoribus accepta, immò per unum & eundem Spiritum dictata, variisque modis prædicata, ne contemnamus, nec segniter & ignavè exequamur.*

870. Basilius Macedo, Constantinopol. Imperator.

Exhortat. ad Leonem filium cap. 17. *O fili, quemadmodum teneræ plantæ fontibus irrigatæ virescunt, floresque & fructus ferunt; ita mens tua sacrarum literarum studiis irrigata magis ac magis augescet, ac pro fructibus egregias virtutes producet. Nam corpus quidem saginatur cibis, qui alius super alium infarciuntur: animus verò sanctis sermonibus alitur ac vegetatur.*

870. Otfridus Wissenburgensis Monachus.

Scripsit ad Luidbertum Moguntinum Archiepiscopum quatuor libros Evangeliorum metricè in linguâ Teutonicâ quibusdam regulis formatâ; ut habet in Monasterii Hirsaugiensis Chronico Jo. Trithemius [u]. Opus autem

[u] Ad an. 863.

17 Iste concessionem à Pontifice factam agnoscit, factæ autem causam allegat: quòd *non eâdem ratione agatur cum Neophytis, & cum iis qui plenè sunt edocti fidem Christi.*

18 Διὰ τῆς ἱερᾶς τῶν γραφῶν μελέτης ἀνακαθαιρόμενοι.

19 Ταύτας οὖν ἔχοντες παραγγελίας, ἀγαπητοί, διὰ τῶν προφητῶν μὲν πρῶτον, ἔπειτα διὰ τῶν ὑψηλῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν καὶ εὐαγγελιστῶν, &c. γινομένας εἰς ἡμᾶς, &c.

hoc

hoc *Gratiam Dei Theotiſcè* præſcripſit. Verſionis penè in omnibus Bibliothecis fragmenta reperiri teſtatur Illyricus, qui etiam Præfationem illius integram Catalogo Teſtium Veritatis inſeruit; unde ſequentia excerpſimus. *A quibuſdam memoriâ dignis fratribus rogatus, maximeque cujuſdam venerandæ matronæ verbis nimiùm flagitantis, nomine Judith, ut partem Evangeliorum eis Theotiſcè conſcriberem, ut aliquantulum hujus cantûs lectione ludum ſecularium vocum delerem; & ut in Evangeliorum propriâ linguâ occupati* 20 *dulcedine, ſonum intulium rerum noverint declinare, &c. Scripſi eorum precum ſuffultus juvamine Evangeliorum partem Francicè compoſitam, interdum ſpiritualia moraliaque verba permiſcens, ut qui in illis alienæ linguæ difficultatem horreſcit, hic propriâ linguâ cognoſcat ſanctiſſima verba. Denique legem ſuâ linguâ intelligens, inde ſe vel parum quid deviare mente propriâ pertimeſcat.* Et circa finem. *Eſt tamen conveniens, ut qualicunque modo, ſive corruptâ linguâ, ſive integræ artis auxilio humanum genus authorem omnium laudet; qui plectrum ei dedit linguæ, verbum in eâ ſuæ laudis ſonare; qui non verborum adulationem politorum, ſed in nobis pium cogitationis affectum, operumque pio labore congeriem, non labiorum inanem ſervitutem requirit.* Cæterùm Otfridi Wiſſenburgenſis ad Solomonem Epiſcopum Conſtantienſem Præfatio Evangeliorum citatur à Goldaſto part. 1. Script parænetic. pag. 390. ibid. pag. 364. ejuſdem præfatio ad Hludovicum Regem, ut & pag. 372, 400. Jo. Trithemius aſſerit ſe nullum antiquius vidiſſe ſcriptum Germanicum, quam Monachi cujuſdam Otfridi, Theotiſci nomine, circa annum Dom. 820. idque Rythmis, ut vocant, conditum. Ipſe Otfridi Evangeliorum liber (veteri Francico ſermone Rythmicè conſcriptus) impreſſus eſt Baſileæ anno 1571. 8°. hoc titulo: **Evangelien Buch in alt Frenckiſchen Reimen durch Otfridum von Weiſſuberg Munchu S. Gallen, vor ſieben hundert Jarn beſchrieben, jetzt aber in den Truck verfertigt.** Etiam Alamannicæ Eccleſiæ confeſſionem cum interlineari explicatione Germanicâ Achilles Gaſſarus unà cum Otfridi Evangeliorum Expoſitione evulgavit. [Goldaſtus tom. 2. Antiqu. Alaman. pag. 165.] Vid. Serarium de rebus Mogunt. pag. 655, 656.

20 Laicos intelligit; quod ex verbis locum à Cl. Uſſerio prolatum immediatè præcedentibus, patet.

880. Johannes VIII. Papa.

21 Epist. 247. inscripta Sfento-pulchro Moravorum Principi, quam ex Registro, quod MS. in Bibliothecâ Vaticanâ asservatur, producit Angelus à Roccha in Appendice Biblioth. Vatican. pag. 316. & Baronius Annal. ad an. 880. sect. 19. *Literas Sclavonicas à Constantino quodam Philosopho repertas, quibus Deo laudes debitas* 22 *resonent, jure laudamus; ut in eâdem linguâ Christi Dei nostri præconia & opera enarrentur, jubemus. Neque enim tribus tantùm, sed omnibus linguis Dominum laudare authoritate sacrâ monemur, quæ præcepit dicens:* Laudate Dominum omnes gentes, & collaudate eum omnes populi; *& Apostoli repleti Spiritu S. locuti sunt omnibus linguis magnalia Dei. Hinc & Paulus cœlestis quoque tuba insonat monens;* Omnis lingua confiteatur, quia Dominus noster Jesus Christus in gloriâ est Dei patris. *De quibus etiam in primâ ad Corinthios Epistolâ satis & manifestè nos admonet, quatenus linguis loquentes Ecclesiam Dei ædificemus. Nec sanæ fidei vel doctrinæ aliquid obstat, sive Missas in eâdem Slavonicâ linguâ canere, sive Evangelium vel lectiones divinas Novi & Veteris Testamenti, bene translatas & interpretatas legere, aut alia officia horarum omnia psallere; quoniam qui fecit tres linguas principales, Hebræam sc. Græcam & Latinam, ipse creavit & alias omnes ad laudem & gloriam suam. Jubemus tamen ut in omnibus Ecclesiis terræ vestræ propter majorem honorificentiam Evangelium Latinè legatur, & postmodum Slavonicâ linguâ translatum in auribus populi Latina verba non intelligentis annuntietur; sicut in quibusdam Ecclesiis fieri videtur. Et si tibi & judicibus tuis placet, Missas Latinâ linguâ magis audire; præcipimus ut Latinè Missarum tibi solennia celebrentur. Data mense Junii, Indictione* 13. [23] Quod verò ad Constantinum illum Philosophum attinet, cujus hîc fit mentio, Augustinus author Catalogi Olomucensium Episcoporum (qui subjicitur historiæ Bohemicæ Dubravii) hoc nomine priùs appellatum esse annotat Cyrillum Methodii Collegam; qui etiam in Inscriptione Bibliothecæ Vaticanæ Illyricarum literarum auctor traditur; unde & lingua ea Chiurilizza, hoc est, Cyrilliana nuncupatur, ut scribit Angelus Roccha [x]. Quanquam Me-

[x] Biblioth. Vatic. pag. 168, 171.

21 Habetur etiam Concil. Labb. Tom. IX. p. 177.

22 *Debitè.* Labb.

23 Sive Anno 880.

thodii

thodii inventum Slavinicas literas eſſe alii authores prodant; ut in iis quæ ſupra ad An. 860. à nobis annotata ſunt, videre licet.

890. Ælfredus Occidentalium Saxonum Rex.

24 Præfat. in Paſtorale Gregorii Saxonicum ad Wulfigeum Epiſcopum. *Tum verò venit mihi in mentem legem Dei primò in Hebræo ſermone fuiſſe inventam; atque poſtea Græcos, cùm eandem didiciſſent, eam univerſam & alios inſuper omnes libros in ſuam linguam vertiſſe; necnon Latinos etiam, quamprimùm ipſi eam intelligentiâ comprehendiſſent, per prudentes interpretes ſuo ſermone eandem expreſſiſſe; eodemque modo omnem undique Chriſtianam plebem partem ejus aliquam in linguam domeſticam tranſtuliſſe. Quapropter optimum cenſeo, ſi tu quoque ſic exiſtimas, ut nos libros aliquos, quos maximè neceſſarios arbitrabimur, qui ab omnibus intelligantur, eoſdem in linguam, quam omnes intelligunt, convertamus.* Hæc Ælfredus. De ejus ſtudio ſacrarum literarum vide Ingulphi Hiſtoriam pag.495. *In divinis*, inquit, *libris, & ſacrâ lectione tam aſſiduus erat, quòd Davidicum Pſalterium vel aliquem alium librum ædificatorium in ſinu ſuo ſemper ſecum ferret; & viros literatiſſimos de terris exteris ad ſe accerſens, aliquamdiu in palatio ſuo ſecum pro ſacris literis addiſcendis retentos, demum diverſis prælatiis & dignitatibus promoveret.* Paria habet Ailredus Abbas Rievalenſis [y]. *Portionem quandam Pſalterii* (inquit) *in qua maximè delectabatur, parvo volumine ſcriptam in ſinu ſemper circumferebat; ut quod illud interius ruminabat, ab interioris hominis ſui pectore non recederet.* Item. *In diebus pacis, non otio torpuit, aut vanis ſpectaculis otioſiſve diſcurſibus tempus perdidit; ſed legere, & ſcribere, & ſacros apices in linguam Anglicam vertere laborabat.* Pſalterii magnam partem ab eo ex Latino Anglicè converſam eſſe apud Joannem Treviſam [z] legimus. Gulielmus verò Malmſburienſis, [a] illumque ſecutus Ranulphus Ceſtrenſis [b], de eo ſcribunt, Pſalterium transferre aggreſſum, *vix primâ parte explicatâ*, vivendi finem feciſſe. Hinc Genebrardus [c] & Gulielmus Eyſengrein [d] Alfredum Pſalterii verſionem inchoâſſe referunt; & Joannes Caius [e] Pſalmos eundem tranſtuliſſe ex Præfatione

[y] In Genealogiâ Davidis Regis Scotiæ MS. [z] Dialog. præfix. Polychronico à ſe verſo.
[a] De geſtis Regum Angl. l. 2. c. 4. [b] Polychronic. l. 6. c. 1. [c] Chron. lib. 4. an. 874.
[d] Catal. Teſt. Verit. [e] De Antiq. Cantab. lib. 1. pag. 150.

24 Habetur in Spelmanni Concil. Angl. Tom. I. pag. 380.

docti inprimis viri in Vetus Testamentum Anglicè ante annos 300. conscriptum narrat. At in Historiâ Eliensi (lib. 1. sub fine, prout citatur in præfatione præfixâ Assero de rebus gestis Ælfredi, & Caio de Antiq. Cantab. lib. 1. ubi historiæ hujus initium esse notat: *Cùm animadverterem excellentiam Eliensis Insulæ*) de eodem sic habetur. *Aluredus acerrimi ingenii princeps per Grimbaldum & Johannem doctissimos Monachos tantum instructus est; ut in brevi librorum omnium notitiam haberet, totumque Novum* (*& Vetus*, deest id in editis, sed habetur in Codice MS.) *Testamentum in eulogiam Anglicæ gentis transmutari fecerit.* Et etiamnum Cantabrigiæ in Collegii S. Benedicti Bibliothecâ Novum Testamentum Saxonicè versum habetur. Quatuor autem Evangeliorum vetus Saxonica translatio Anno 1571. Londini excusa prodiit: ubi etiam lectiones pro ratione feriarum & dierum Dominicorum distinctæ inveniuntur. Denique Bostonus Buriensis in suo Scriptorum Catalogo (quem MS. penes me habeo) de Elfredo inquit: *Totum fere Testamentum in linguam Anglicam transtulit.*

890. Waldo Episcopus Frisingensis.

Beatus Rhenanus [f] scribit se Frisingæ in Bibliothecâ Divi Corbiniani *librum insignem Evangeliorum Francicè, h. e. Germanicè versum* inspexisse compositum jussu Waldonis Episcopi scriptum à Sigefrido Presbytero ante *sexcentos fermè annos* (ut ille inquit) quando *Franci* Orientales *primùm* [g] *Christo dedere nomen.* Titulus libri erat, *Liber Evangeliorum in Theodiscam linguam versus*; eratque rythmicè conscriptus. Incipit autem Author in præfatione hoc modo.

Nu wil ich schreiban unser heil,
Evangeliono deyl:
So wir nu hiar bigunnon
In frenckisga zungun.

Versus hos scriptos esse *primo tempore ut Franci Christo nomen dedere, colligit non levibus conjecturis Beatus Rhenanus* (ait Bibliander [h]) Gretserus [i] autem spiritu Jesuitico Beatum Rhenanum reprehendit, quòd hâc notâ veteres illos Germanos seu Francos laudaret, novosque perstringeret. *Perpetua laus Francorum veterum est, qui sacros libros in su-*

[f] Rerum German. lib. 2. tit. Franci Germ. usi linguâ. [g] Munster. Cosmograph. p. 644.
[h] De communi ratione omnium linguarum. p. 49. [i] Defens. Bellarm. p. 840, & 1065.

am,

am, h. e. Germanicam linguam vertendos curârint : quod nuper à Theologis quibusdam improbatum scimus. Cæterùm Waldo Frisingensis Episcopus subscripsit Concilio Triburiensi anno 895.

930. Æthelstanus Anglorum Rex.

Scripturas Divinas, teste Malmesburio, verti fecit in Anglosaxonicum idioma ex purissimis Hebræorum fontibus per quosdam Hebræos ad Christianismum (ut credere par est) in suo regno conversos. Ita Balæus [k]. Sed in Malmesburio de gestis Regum Anglorum hoc non invenitur. Fortè est in libro 5. de Pontificibus, quem rarum admodum esse nostrâ ætate refert Joannes Caius.

936. Arabes.

Nactus sum (inquit Clenardus in epistolâ ad Rutgerum Rescium anno 1536. datâ) *Evangeliorum Arabicorum codicem descriptum & versum abhinc annis* 600. *Habeo & aliud exemplar ex eâdem translatione descriptum. Reperio pleraque omnia sic se habere, ut hodie legimus in Græcorum codicibus, quos secutus est Erasmus, &c.* Addit etiam reliquos sacros codices apud Arabas jam olim versos esse. Vetustissimos Codices Evangeliorum ante 500. annos Arabicè scriptorum se habuisse indicat Postellus [l] in epistolâ ad Giambullarium anno 1549. datâ.

940. Elias [25] Cretensis Episcopus

In Orationem 7. Nazianzeni, de moderandis disputationibus. *Sunt igitur in fide communia, lex illa Vetus; quam priore loco posuit, ut multa comprehendentem, & antiquiorem vatibus sexdecim. Nimirum quæ comprehenduntur his, sunt universis ex æquo communia.* Et paulò post, de Vetere & Novo Testamento, quatuor Evangeliis, &c. affirmat, *ad omnes hæc spectare, omnibus ex æquo patere.*

[k] Scriptor. Britan. Cent. 2. cap. 27. [l] Ad calcem Operis de Origin. Hetrur. p. 248.

25 Circa annum potiùs 790. vixisse videtur.

950. Sma-

950. Smaragdus Abbas. [26]

In præfat. explicationum Evangeliorum Dominical. *Lectionis sacræ cognitio imbecillis baculum, nervosis arma ministrat, hostium subdolas fortiter premit insidias, & victoribus æternas promittit coronas.*

In Epist. ad Romanos, cap. 12. *Renovatur sensus noster per exercitia sapientiæ, & meditationem verbi Dei, & legis ejus intelligentiam: & quantò quis quotidie ex Scripturarum lectione proficit; quantò altiùs intellectus ejus ascendit; tantò semper novus & quotidie novus efficitur.*

In Diademate Monachorum cap. 2. *Sicut orationibus regimur; ita Psalmorum studiis delectamur, &c.* ut supra ex Isidoro lib. 3. de summo bono, cap. 7. quæ verbatim huc transtulit Smaragdus.

954. Boso Merseburgensis Episcopus.

De eo Ditmari Chronicon lib. 2. pag. 24. hæc habet. *Hic, ut sibi commissos eò faciliùs instrueret, Slavonica scripserat verba; & eos Kyrie eleison cantare rogavit, exponens eis hujus utilitatem. Qui vecordes hoc in malum irrisoriè mutabant.*

975. Ædgarus Rex Angliæ.

Semper cum Episcopis, virisque doctissimis de lege Dei & sacris literis conferebat; & quod ipse dicere poterat, subditos docere non solùm verbo, sed etiam exemplo satagebat. Cumque diligenter Episcoporum, Clericorum, Monachorum vitas & mores investigatione prudentissimâ didicisset; vocatis ad se Ecclesiarum & Monasteriorum presbyteris, cum eis hujusmodi sermonem habuit, &c. [Ailredus Rivallensis in geneal. Davidis.]

980. Notkerus Labeo, Abbas S. Galli.

Transtulit in linguam Alamannicam Psalmos Davidis, & librum Job: quorum meminit in libro Benedictionum Ekkehardus Junior, S. Galli Monachus, citatus à Goldasto in fine 2. Tomi Alamannicarum Antiquitatum: ubi etiam notat Translationem istam Job periisse, Psalmorum verò apud se extare. (Vid. infra ad An. 1020. in Cunegunde

26 Illum anno 810. floruisse sententia est verisimilior.

Imperatrice)

Imperatrice) Atque hæc eſt illa Tranſlatio, cujus meminit Joannes Stumpſius in Chronic. Helvet. ubi ſcribit : Notgerum *S. Galli Monachum ſub Abbate Bernardo Pſalterium in linguam Francicam rudem adhuc & inconditam convertiſſe :* & Joach. Vadianus lib. 2. de Collegiis & Monaſteriis Germaniæ veteribus, ita ſcribens : *Extat apud nos Sangalli Pſalterion à Notkero Monacho, quem ob linguæ tarditatem Balbulum cognominârunt, in noſtram* (i. e. Germanicam) *linguam tranſlatum, Arnolpho imperante ; tantâ verborum difficultate, ut nonniſi ab attento & immorante lectore accipi & intelligi queat. Tam dura olim & anhelans vetus illa Francorum & Alemannorum lingua fuit.* Hæc ibi Vadianus : ubi etiam Orationem Dominicam & Symbolum Apoſtolicum, ſicut in eodem Notkeri Codice Germanicè verſa habebantur, deſcribit (ſicut etiam Jo. Stumpſius in Chronico) De Notkeri verò Pſalterio in notis ad illum Vadiani locum Barthol. Schobingerus : *Eſt nunc penès me in meâ Bibliothecâ; quod vulgare & publicum in uſum dare recepit noſter Goldaſtus, cum ampliſſimâ priſcorum verborum expoſitione.* Nota verò Notkerum Labeonem, qui ſub Burchardo Abbate S. Galli floruit, cum Notkero Balbulo, qui ſub Abbate Bernardo claruit, à Joach. Vadiano, & Jo. Stumpſio perperam hîc confundi.

Porrò Jacobus etiam Gretſerus [m] citat antiquiſſimas orationis Dominicæ in Germanicam linguam Tranſlationes : quarum duæ formulæ extant apud Vadianum lib. 2. de Collegiis Monaſteriiſque Germaniæ veteribus, una ex libro Notkeri deſcripta, altera ex libello in Sacello pervetuſto Leproſorum urbis S. Galli à ſe reperto, quem ante annos plus minus 300. ſcriptum eſſe colligebat, terſiore jam & mitiore ſermone. Aliam ab utrâque diverſam longè antiquiorem ipſe ſe habere ſcribit Gretſerus ex S. Galli Monaſterio, deſcriptam ex Manuſcripto Codice. *Kero Monachus Alamannus Symbolum Apoſtolicum & Orationem Dominicam (circa An.* 1000.) *interpretatus eſt ſermone vernaculo : quem libellum in Bibliothecâ D. Magni apud Gallopolitanos vidimus ;* ait Goldaſtus par. 1. Script. Parænetic. pag. 487. Vetus etiam Germanicus Interpres Pſalmorum (circa An. 900.) alius à Notkero, citatur à Lipſio, Centur. 3. ad Belgas, epiſt. 44. ad Henricum Schottium : (& Goldaſto part. 1. Script. Parænetic. pag. 366, 370, 372, 373, 388. (ubi notat eſſe Arnoldi Wachtendonkii.) 392, 397, 413, 414, 423, 453.) Pſalterium vetus inquit ibi Lipſius ſe vidiſſe apud inſignem & optimarum artium virum, Arnoldum Wachtendonckium, circa tempora Ludovici

[m] Append. 2. ad lib. 2. Defenſ. Bellarm. de verbo Dei, col. 1054.

& Ca-

& Caroli (filiorum Ludovici Pii) ſcriptum ante annos circiter 700. Latinum quidem, ſed inter lineas ad ſingula verba Germanicâ interpretatione ſuperſcriptâ.

1000. Ælfricus Abbas Malmesburienſis [27], & eum ſecuta Angloſaxonum Eccleſia.

[28] Epiſtolâ de Clericis, ſeu ſermone ad Clericos MS. in Bibliothecâ S. Benedicti Cantab. *Ipſe* (Presbyter) *debet dicere populo fidem Catholicam & ſenſum Evangelii propriâ linguâ; ne ſit canis mutus ſicut dixit Propheta: Canes muti non poſſunt latrare.*

Præfat. in Homilias de Sanctis Angloſaxonicè à ſe verſas, in Bibliothecâ D. Rob. Cottoni, in fine. *Non mihi imputetur, quòd divinam Scripturam noſtræ linguæ infero. Quia arguet me precatus multorum fidelium; & maximè Æthelwerdis ducis* (ealdorman) *& Æthelmeri noſtri; qui ardentiſſimè noſtras interpr[illegible]nes amplectuntur lectitando. Sed decrevi modò quieſcere poſt quartum librum à tali ſtudio.*

Incipit Præfatio Geneſis Anglicè (ex Collectionibus Joſſelini) Ælfric munuc gret æðelƿeard ealdorman eadmodlice, ðu bæde me leof ꝥ ic sceolde ðe aƿendan of ledene on englisc ða boc genesis ða ðuhte me hefig tyme ðe to tiðigenne ðæs, ⁊ ðu cƿæde ða ðat ic ne þorfte na mare aƿendan ðære bec. &c. [29] In fine verò ejuſdem Epiſtolæ dedicatoriæ ſic ait: [30] ic cƿeðe nu ꝥ ic ne dearr ne ic nelle nane boc æfter ðisse of leden on englisc aƿendan.

In Sermonibus Catholicis MSS. in publicâ Cantabrigienſis Academiæ Bibliothecâ. Ælc Cristen man sceal æfter rihte cunnan ægþer ge his Pater noster, ge his Credan. *Quilibet Chriſtianus Orationem Dominicam & Apoſtolicum Symbolum ritè calleat.* pag. 119. lin. 14. in MS. pag. 41. Bedæ Saxonici ab Abr. Wheloco editi.

In Epiſtolis Angloſaxonicè perſcriptis. De mæsse preost sceal secgan on sunnan dagum and mæsse dagum ðær godspelles andgyt on englisc ðam folce and be ðam Pater noster ⁊ be ðam Credan eac. sƿa he oftost mæge þam mannum to onbrynðnysse. ꝥ hi cunnon geleafan. ⁊ heora cristendome gehalden. *Sacerdos diebus dominicis ac feſtis populo Anglicè declarabit Evangelii ſen-*

27 Poſtea Archiepiſcopus Cantuarienſis.
28 Vide Auctarium.
29 *Ælfricus Monachus Æthelwardo Duci ſalutem ſuppliciter precatur. Præcepiſti mihi, Domine, ut librum Geneſeos ex Latino ſermone in Anglicum converterem. Quod opus mihi factu difficile videtur. Dixiſti itaque mihi non ampliorem libri partem ver tendam, quàm, &c.* Vide Auctarium.
30 *Dico igitur, me nullum, poſt hunc, librum ex Latino in Anglicum converſurum.*

ſum:

ſum: pari modo orationem Dominicam & Symbolum explicabit, quotieſcunque commodè poteſt, ad hominum contritionem; ut fidem ſuam cognoſcant, & Chriſtianitatem firmè retineant: ſeu ut ipſe Ælfricus in (31) libro Canonum (citato à D. Fulcone in libro Anglicè contra Stapletonum ſcripto) exprimit, *Conſtitutum eſt, ut Sacerdotes diebus Dominicis & feſtis Evangelii illius interpretationem populo in linguâ Anglicanâ proponerent.* Hoc enim decretum inter Canones & Eccleſiaſticas Conſtitutiones ex Conciliis & Patribus ad Eccleſiarum ſuarum adminiſtrationem à ſe collectas retulerunt inſequentes Epiſcopi; quemadmodum in vetuſtis Canonum Codicibus, qui ad Eccleſias Cathedrales in Angliâ pertinebant, videre licet. Etſi igitur uſus linguæ Latinæ in ſacris jam ubique invaluerit; nondum tamen tyrannis illa obtinuit, ut populus in brutâ illâ ignorantiâ detineretur. Sed ut totus ordo divinorum officiorum tam ab indoctis quàm à doctis intelligeretur, Miſſalia Latino-Saxonica ſunt edita; quorum unum adhuc Cantabrigiæ in Collegii S. Benedicti Bibliothecâ habetur [n], cui hæc nota Anglicè præfixa cernitur. *Communiter appellabant hunc Librum, Rubrum Librum Darbeienſem in montanis Provinciæ Darbeienſis partibus; ubi tantâ veneratione atque honore habitus eſt, ut vulgariter crederetur, quòd quicunque datâ ſuper iſtum librum fide pejeraverit, mente excideret.* Quinetiam Pamelius [o] habuiſſe ſe Sacramentorum Gregorii miræ vetuſtatis codicem ex Bibliothecâ Eccleſiæ Cathedralis D. Bavonis Gandavenſis refert; qui officia quædam Anglis peculiaria, & quædam Miſſæ cantica in eam linguam interpretata continebat.

Porrò Ælfricum Geneſin in linguam Saxonicam tranſtuliſſe author eſt Baleus. [p] Cantabrigiæ in Bibliothecâ S. Benedicti capita quædam Geneſeos Saxonicè tranſlata vidimus, eique præfixam exhortationem ad Scripturarum lectionem Saxonicè item exaratam; quæ ab hoc Ælfrico profecta videtur. Libri etiam quinque Moſis, Joſue, & Judic. habentur in Bibliothecâ D. Rob. Cottoni ab Ælfrico Angloſaxonicè verſi hoc initio, Ælꝼꞃic munoc (Ælfricus Monachus) &c. uti ſupra ex Joſſelini Collectionibus retulimus.

[n] Tho. James in Eclogâ Oxon. Cantab. [o] Præfat. in 1. Tom. Liturgic. [p] Centur. 2. cap. 41.

31 Vide Auctarium.

1010. Berno Augiensis Abbas.

Epist. ad Eberhardum Præsulem. *Inter varios rerum eventus, qui humanæ solent fragilitati accidere, potentissimum ac speciale quoddam reor esse solatium, sanctarum meditationem Scripturarum: quod & Apostolica testari videtur authoritas, dum dicit* [q]. Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, &c. *Hæc est illa mensa, cœlestium dapium ferculis referta; quæ lassis requiem, infirmis sanitatem, lapsis recuperationem, stantibus in fide confert fortitudinem.*

1020. Chunegundis Imperatrix, & Consugiensis Cœnobii Virgines.

Ekkehardus junior Monachus *Moguntiæ* (Aribonis Archiepiscopi temporibus) *commorans mandatu Imperatricis descripsit Psalterium in linguam Barbaricam, i. e. Germanicam, à Notkero Labeone Physico traductum, in privatos nimirum Imperatricis usus. Quod Opus nunc in nostrâ manu est*, ait Melchior Goldastus [r]. Imperatrix autem illa proculdubiò fuit Chunegundis, Sigefridi Comitis Palatini Rheni filia, quæ post mortem mariti Henrici Imp. anno 1025. depositis ornamentis Imperialibus vitam Monasticam professa, operabatur manibus suis, sciens scriptum esse: [s] *Qui non operatur, non manducet:* quemadmodum Vitæ illius Author [t] habet; qui de eâdem etiam hæc addit: *Sponso suo* [Christo] *aut orans loquebatur aut psallens.* Item, *Semper eam legere, vel legentem audire vidisses.* Et paulò post, *Cùm post orationis frequentiam inter lectionis lassitudinem ancilla Christi in lecto, non plumis extructo, sed cilicio strato membra sapore gravata remisisset; puella sacrata, quæ de more illi assidebat, sacros codices legens, cùm ferè ad medium noctis-lectionem extenderet, caligantes oculos clausit; lumenque è manibus illius prolapsum paleas corripiens suo fragore circumjacentes sorores excitavit, &c.* [in Surio, & Gretseri etiam editione pag. 115.]

[q] Rom. XV. [r] Alaman. Antiq. Tom. 1. pag. 4. [s] 2 Thess. III. [t] Apud Surium die 3. Martii.

1020. Ca-

1020. Canutus Anglorum & Danorum Rex.

32 Lege 27. (in Codice MS. Cottoniano, & Regio, & aliis harum legum MSS. in historiâ autem Jornalensi MS. lex est 23.) *Omnes Christianos sedulò commonemus, ut puro corde semper deum diligant, & Catholicæ Christianitatis fidei dignè* [u] *deserviant : sanctis Ecclesiæ Doctoribus devotè pareant ; Dei leges & doctrinam subtiliter investigent,* [x] *sæpiùs & assiduè sibimet ad utilitatem &* [y] *quicunque Christianus addiscat ; ut saltem sanæ fidei rectam intelligentiam habeat, & sciat Pater Noster, & Credo in Deum : quia per illud Deum exoramus, per aliud fidem declaramus.* (Seu *fidem in Deum rectâ declaramus* ; uti habet Historia Jornallensis.) Verba autem Saxonica in exemplari Saxonico sunt hujusmodi.
33 And ealle cristene men ƿe læraþ sriþe geornel ƿæt hig inƿearðre æfre God lufian and rihtne cristendon geornlic healdan and god cundan lareoƿan geornlice hyran. y Godes lara ⁊ laga smeagan oft ⁊ gelome him sylfum to hearfe. And ƿe læraþ ꝥ ælc cristen man geleornige ꝥ he huru cunne rihtne geleafan. and ariht understandan. and Pater noster ⁊ credan geleornman. for ðam mid oþrum sceal ælc cristen mann hine to Gode gebiddan. ⁊ þam oþrum gesƿutelan rihtne geleafan.

In Ἀρχαιονομίᾳ à Gulielmo Lambardo editâ Londini 1568. 4°. extat
34 Consultum; quod Canutus, Anglorum, Dacorum, & Norvegiensium Rex, *ex sapientum consilio, ad Dei immortalis gloriam, Regiæ majestatis ornamentum, & Reipublicæ utilitatem, natalitiis Domini nostri Jesu Christi diebus* Vintoniæ sancivit. Hîc verò 22. sanctio ita incipit [z]. ⁊ ƿe læraþ ꝥ ælc cristen man geleornige ꝥ he huru cunne rihtne geleafan ariht understanden. ⁊ Pater Noster. ⁊ Credo geleornman. for ðam midðam oþrum sceal ælc cristen man hine to god gebiddan. ⁊ midðam oþrum gesƿutelian rihtne geleafan. Lambardus ita vertit [a]. *Hortamur insuper, ut Christianus quisque ita quidem discat, sinceram ut saltem probe calleat fidem ; atque Orationem Dominicam, & Apostolorum Symbolum perdiscat. Horum enim altero Christianâ fide tincti divinum implorant numen ; altero puram honestamque de numine Dei profitentur opinionem.* Cæte-

[u] *Serviant sanctæ :* Hist. Jornal. [x] *Semper,* ibid. & in aliis Codd. MSS. [y] *Et omnis Christ.* Hist. Jornal. [z] Fol. 101. b. [a] Fol. 102. a.

32 Vid. Concil. Angl. Tom. I. p. 565.
33 Vid. Concil. Angl. Tom. I. p. 549.
34 Vide p. 105. ad calcem Bedæ Saxonici.

rùm Oratio Dominica, Symbolum Apostolicum, & Decalogus, prout in antiquis linguâ Saxonicâ exaratis libris adhuc videri possunt, Saxonicè evulgata sunt, additâ versione interlineari Anglicâ, ad calcem Saxonicæ Homiliæ de Sacramento Eucharistiæ, Londini à Joanne Daio excusæ in 8°.

1049. Anonymus Anglus.

Psalterium, cum aliis Canticis Veteris & Novi Testamenti, oratione Dominicâ, Symbolo Apostolico, & Athanasianô, Latinè cum versione Anglosaxonicâ interlineatâ extat in Bibliothecâ D. Roberti Cottoni. Liber scriptus est anno 1049. Habetur enim computatio annorum ad finem libri: & in Kalendario ad 15. Kal. April. ascribitur, *Sol in Ariete*, ad 12. Kal. *Æquinoctium.*

1070. Theophylactus Bulgariæ Archiepiscopus.

Vixit enim circa id tempus, teste Baronio.

In Luc. XVI. 35 *Nunc nihil tam utile est, ut Scripturarum diligens scrutatio, &c. Illis enim, qui scrutantur divinas Scripturas, nihil potest illudere. Illæ enim sunt lucerna & lumen; quo lucente fur deprehenditur & manifestatur.*

In Ephes. VI. 36 *Si vis obedientes habere filios tuos; institue eos divino verbo. Neque dicas Religiosorum tantùm esse legere Scripturas. Cujuslibet enim Christiani est, maximè eorum qui in mundo versantur; quantò majore auxilio ipsi indigent, ceu in tempestate agentes: proinde pro te est, quòd liberi tui audiant Scripturam: discent enim inde patrem & matrem venerari.*

In 1 Corinth. XIV. Chrysostomi verba usurpat (de quibus supra) Si linguâ ignotâ oraveris; quomodo indoctus, *i. e.* 37 *Laicus, respondebit, aut ullum profectum à precibus accipiet? &c.* Et mox. 38 *Necesse est ut mente intelligamus quæ oramus. Item & de Psalmis intelligendum.*

35 Νῦν δὲ οὐδὲν οὕτως ὠφελεῖ, ὡς ἡ τῶν γραφῶν ἀκριβὴς ἔρευνα. —— τῶν δὲ γραφῶν ὑγιῶς ἐρευνωμένων, οὐδὲν ἰσχύσει τοιοῦτον σοφίσασθαι, αὗται γάρ εἰσι λύχνος καὶ φῶς, &c.

36 —— ἔκτρεφε αὐτοὺς τοῖς θείοις λόγοις· καὶ μὴ εἴπῃς, ὅτι μοναζόντων δεῖ τὸ ἀναγινώσκειν τὰς γραφάς· παντὸς γὰρ χριστιανοῦ τοῦτό ἐστι, καὶ μάλιστα τῶν κοσμικῶν, &c. ὥστε ὑπὲρ σοῦ γίνεται τὸ ἀκούειν αὐτοὺς τῆς γραφῆς, &c.

37 Τουτέστιν, ὁ λαϊκός.

38 Χρὴ τῇ διανοίᾳ συνιέναι τὰ τῆς εὐχῆς, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ψάλλειν.

1074. Ola-

1074. Olavus Rex, Scripturæ ſtudioſis. Hoveden. fol. 261. b.

1075. Oecumenius: vixit enim ille poſt Theophylactum.

In 1 Corinth. XIV. Qui loquitur linguâ, ſeipſum ædificat.] 39 *De his loquitur, qui noverunt quidem ea, quæ loquuntur, ſed aliis interpretari non nôrunt.* Nam ſi orem linguâ] *Nam ſi loquar (inquit) linguâ, & non etiam interpreter,* Spiritus quidem meus, *h. e. animus ipſe quoad ſeipſum utilitatem percipit,* at mens mea ſine fructu invenietur, *ex hoc quòd aliis non afferat utilitatem. Mentis enim fructus eſt per varias ac omnigenas cogitationes utilitatem proximi excogitare.* Deinde ſubjungit ex Photio: Spiritus meus orat] *h. e. donum ſpirituale, nempe ipſum loqui linguis. Verba* Orem & Orat *accepit pro eo quod eſt linguis loqui aliquid quod honeſtum ſit & ſtudioſum. Nam & precatio genus quoddam eſt ſermonis.* Et poſtea ex Theodoreto: Pſallam ſpiritu] 40 *Spiritum vocat ſpirituale donum, mentem verò manifeſtationem ac interpretationem eorum quæ dicuntur Dicit autem quòd expediat eum, qui aliâ linguâ loquitur, ſive in pſalmodiâ, ſive in oratione, ſive in doctrinâ; aut ipſum interpretari & intelligere quid dicat ad utilitatem auditorum; aut alium hoc facere convenit, qui poſſit cooperationem doctrinæ ſuſcipere.* Alioqui ſi benedixeris ſpiritu] *Nam ſi tu ſolus (inquit) ſcis quid benedicis aut quid precaris, & anima tua hoc dicit ſpiritu; reliqui verò ignorant, eò quòd tu non noveris interpretari, ſive non noveris vim eorum quæ dicuntur; qui agit idiotam, non poterit dicere Amen ad tuam orationem: non enim novit quid dicas, neque ſcit quando oporteat te audire Amen. Idiotam autem dicit eum, qui in ordine laico ſive plebeio conſtitutus eſt, &c.*

39 Περὶ τῶν εἰδότων μὲν αὐτῶν ἃ λαλοῦσιν, οὐκ εἰδότων δὲ ἑτέροις ἑρμηνεῦσαι, διαλέγεται. — ἐὰν γὰρ, φησὶ, λαλῶ γλώσσῃ, οὐ μὴν καὶ διερμηνεύω, τὸ μὲν πνεῦμά μου ἤγουν ἡ ψυχὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ὠφελεῖται, ἄκαρπος δέ μου ὁ νοῦς εὑρεθήσεται, τῷ μὴ καὶ ἄλλους ὠφελεῖν, &c. — τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ἀντὶ τοῦ τὸ χάρισμά μου τὸ πνευματικὸν, αὐτὸ τὸ λαλεῖν γλώσσαις, &c.

40 Πνεῦμα τὸ πνευματικὸν χάρισμα καλεῖ, νοῦν δὲ τὴν σαφήνειαν καὶ ἑρμηνείαν τῶν λεγομένων. λέγει δὲ ὅτι προσήκει τὸν ἑτέρᾳ γλώσσῃ διαλεγόμενον, εἴτε ἐπὶ ψαλμῳδίας, εἴτε ἐπὶ προσευχῆς, εἴτε ἐπὶ διδασκαλίας, ἢ αὐτὸν ἑρμηνεύειν καὶ νοεῖν τί λέγει εἰς ὠφέλειαν τῶν ἀκουόντων, ἢ ἕτερον τοῦτο ποιεῖν, &c. — Ἐὰν γὰρ μόνον σὺ ἐπίστασαι, φησὶ, τί διαλέγεις, ἤγουν τί εὔχεσαι, &c. — ἰδιώτην λέγει τὸν ἐν τῷ λαϊκῷ τάγματι τεταγμένον.

1070. Wil-

1070. Willeramus, Fuldensis Monachus.

Willerami Paraphrasin Germanicam in ipsum Canticum Canticorum nuper in lucem produxit Paulus Merula (teste Goldasto part. 1. Script. Parænet. pag. 348. collat. cum Bonav. Vulcan. Tract. de antiqu. liter.)[b] Willeramum sub Henrico III. anno 1070. claruisse author est Trithemius[c]. Porrò à Goldasto ibid. pag. 488. Glossator Willerami citatur; qui & ipse citat Rudolphum Monachum Germanum in Vitâ Christi.

1080. Euthymius Zygabenus.

Præfat. in Psalmos. *Hic liber* (Psalmorum) *commune est quoddam medicinæ promptuarium, & passionum omnium certissimum remedium; illiusque verba omnibus congruunt atque aptantur hominibus. Nulla est igitur inter homines actio, nulla ratio, nulla cogitatio; cujus medicinam hic invenire non possis. Cumulus enim & acervus quidam rerum est, omni plenus vitæ conversatione, omni contemplatione; ac veluti penu quoddam doctrinæ publicum, unicuique apta & convenientia distribuit; nam & antiqua purgat vulnera, & nuper illatis celerem liberationem præstat. Insuper quod integrum est, sanum sincerumque conservat; multitudinem verò ipsam prorsus allicit, ac suadet suavi quadam cum delectatione & honestâ voluptate; adeò ut per blandam & lenem illam vocem, utilitatem & commodum latenter etiam reportemus, juxta prudentum medicorum præcepta, qui in austerioribus pharmacis poculum inungi jubent melle: ita & nos apparenter quidem dulce & suave melos canimus; reipsa verò animas erudimus, & divinorum eloquiorum memoriam indelebilem conservamus. Psalmus, sermo & conversatio est cum Deo, Angelorum allectio, alacer animæ ordo ac status, diurni laboris quies, nocturni timoris propulsatio, juvenum & nuper introductorum regula, proficientium adjumentum, perfectorum solidatio: clypeus insuperabilis, ornamentum decentissimum, regibus, privatis, principibus, populis, militibus & belli ignaris, sapientibus & rudibus, monachis & civibus, sacerdotibus & plebibus, habitatoribus continentis atque insulanis, agricolis, nautis, artificibus & artium ignaris, viris, mulieribus, senibus, adolescentibus; omni denique naturæ, ætati, fortunæ, & proposito, & communiter, & privatim, & semper, tam domi quàm in foro, in Ecclesiis, in agris, in solitudinibus, in itineribus, & omnibus in locis: & est deni-*

[b] Ad calcem Jornandis, p. 57, 58. [c] Catal. p. 154, 267.

que

que ſicuti aeris, ſpiratio, aut lucis effuſio, aut uſus ignis, aut quodcunque aliud eorum, quæ valde communia ſunt & utilia.

Ibid. *Cantorum quatuor erant principes, quatuor choris præfecti* (à Davide) *ob totidem mundi climata, ad quæ pſalmorum voces perventuræ erant. Unuſquiſque autem chorus ex duobus & ſeptuaginta Cantoribus conſtabat, ut quidam retulerunt ſe apud Hebræos legiſſe, juxta proportionem ac numerum linguarum, quæ in Babylonicæ turris ædificatione confuſæ, ſeu potiùs diviſæ erant. Futurum enim erat, ut omnis lingua hujuſmodi pſalmos decantaret.*

1080. Uratiſlaus Boemorum Dux.

Hic totius gentis ſuæ nomine à Gregorio VII. poſtulavit; ut ſecundùm Sclavonicam linguam apud ipſos divinum celebrari annueret officium. Cui Gregorius reſcribens 41 (ut eſt in 7 libro Regiſtri Epiſtolarum ejus MS. citat. à Jac. Ledeſma [d], Turriano [e], & Baronio [f]) *Scias* (inquit) *nos huic petitioni tuæ nequaquam poſſe favere. Ex hoc nempe ſæpe volventibus liquet, non immeritò ſacram Scripturam omnipotenti Deo placuiſſe quibuſdam locis eſſe occultam; ne ſi ad liquidum cunctis pateret, fortè vileſceret & pateret deſpectui, aut pravè intellecta à mediocribus in errorem induceret. Neque enim ad excuſationem juvat, quòd quidam religioſi viri hoc, quod ſimpliciter populus quærit, patienter tulerunt, ſeu incorrecta dimiſerunt: cùm primitiva Eccleſia multa diſſimulaverit; quæ à ſanctis Paſtoribus poſtmodum, firmatâ Chriſtianitate, & religione creſcente, ſubtili examinatione correcta ſunt.* Rem totam hiſce verbis enarrat Olaus Magnus [g] *Gregorius VII. Vladiſlao Bohemorum Duci ſcripſit, ac prohibuit; ne (ut optavit) ſcriptura ſacra verteretur in linguam vulgarem: quoniam tam ſecreta majeſtas eſt in eâ, ut difficulter tranſlatæ ſenſus ſecretorum Dei poterit in eâ poſtmodum deprehendi; immò nunquam devotior fieret populus, quando ſciens facilitatem in contemptum verteret, quod in reverentiâ conſueverat admirari; & jam in cerviſiariâ tabernâ irriſoriè decantatur.* Obſervetur hìc diſcrimen temporum & Pontificum Romanorum. Ante 200. annos Johannes Papa nihil obſtare intellexit, quo minùs officia divina vel lectiones ſacræ in

[d] De Scripturis quavis linguâ non legend. l. 1. c. 15. [e] Contra Magdeburg. lib. 1. pro defenſ. Canonum Apoſt. cap. 24. [f] Annal. ad an. 1080. ſect. 1. [g] Hiſt. lib. 16. cap. 39.

41 Concil. Labb. Tom. X. pag. 234.

Slavonicâ

Slavonicâ linguâ haberentur: *quoniam qui fecit tres linguas principales, ipse creavit & alias omnes ad laudem & gloriam suam.* Jam verò Hildebrandus, monstrum illud hominis, hoc nullo modo admitti posse statuit. Scilicet hoc tempore ad ἀκμὴν perductus est Antichristus; tantâque ignorantiâ sepultus est mundus; ut verâ ratione Deum interpellandi neglectâ βαττολογία illa [h] à Christo condemnata recepta sit; Salutatione Angelicâ, Oratione Dominicâ, & Symbolo Apostolico ad calculos certo numero repetitis. Nam circa hæc tempora (circa an. 1090. sub Urbano Papâ) refert Polydorus à [i] Petro Eremitâ, cive Ambianensi, *modum orandi inventum esse per rotulos ligneos; quos vulgus modò Preculas, modò Paternostros appellat. Ii numero 55. ita ordine distinguuntur, ut post denos singuli majusculi affigantur filo (sunt enim perforati) & quot hi sunt, toties Dominicam precem, quot illi, toties Angelicam salutationem, ter numerum ineundo recitent, terque symbolum inferant. Et id D. Mariæ Virginis Psalterium nuncupant.* Hæc Polydorus. Sed quod ibidem de calculis istis addit, *hypocritis esse præcipuum fucosæ bonitatis instrumentum*, deleri jubent Censores. Verùm de ignorantiâ verbi Dei à Pseudomonachis hoc tempore introductâ, vid. Waltrami Apologiam de unitate Ecclesiæ tom. 1. Script. German. à Marquardo Frehero edit. pag. 228. 40, 50.

1090. Ivo Carnotensis Episcopus.

In Sermone habito in Synodo, De excellentiâ sacrorum ordinum. *Hic quidem, qui ad hunc gradum* [Lectorum] *provehitur, literarum scientiâ debet esse instructus; ut & sensum verborum intelligat, vim accentuum sciat, distinctè legat; ne confusione pronuntiationis intellectum auditoribus auferat. Attendat quid sit indicativè legendum, quid sub interrogatione; ubi sit in oratione subdistinctio, media distinctio; quia & hæc malè servata intellectum perturbant, & Grammaticorum typhum ad risum provocant. Auribus enim & cordi consulere debet Lector.*

1090. Anselmus Cantuariensis Archiepiscopus.

42 In 1 Corinth. XIV. Et ideo] *i. e. ut Ecclesia ædificetur.* [qui loquitur linguâ, oret ut interpretetur] *i. e. oret ut accipiat donum interpretandi,*

h Matth. VI. 7. i De Inventor. rerum l. 5. c. 9. Vid. Possevin. tom. 3. Apparat. in Petro Monacho p. 61. & Calvis. Chronolog. an. 1095. p. 642.

42 Spuria sunt ista in Epistolas S. Pauli Commentaria, aut Anselmo Laudunensi, aut Herveo Dolensi, aut Gulielmo Parisiensi ascribenda.

pretandi, ut proficiat cæteris ſtudium ejus. Oret non labiis tantùm, ſed affectu cordis; ut exaudiri mereatur. [Nam ſi] *Etiam ego, qui tantus ſum* [orem linguâ] *i. e. voce ſolâ* [ſpiritus meus] *i. e. flatus oris mei* [orat] *dum loquor in oratione*; [ſed mens mea eſt ſine fructu] *i. e. non capit fructum ex ipsâ oratione. Hoc ſæpe nobis accidit, dum Pſalmum vel orationem labiis proferimus; & mente, quod os profert, non cogitamus. Et quandoquidem mens, quæ intus pio affectu non orat, quod os loquendo foris precatur, fructum orationis non habet.*

Ibidem. Si benedixeris ſpiritu] *i. e. ſi benedictionem dederis ignotâ linguâ, ut nec tu ſenſum dictorum tuorum intelligas, nec aliis exponas; quis loco idiotæ reſpondet Amen in fine ſermonis? Nec ſapiens hoc facere novit, nedum idiota. Imperitus enim & abſque literis, audiens quod non intelligit, neſcit finem orationis, & non reſpondet Amen, i. e. Verum: ut confirmetur benedictio. Per hoc enim completur confirmatio precis, qui reſpondent Amen; ut omnia dicta veritatis teſtimonio in audientium mentibus confirmentur. Non poterit idiota reſpondere benedictioni tuæ quam non intelligit.* Nam tu quidem bene gratias agis] *Deo in illâ benedictione: & bonum eſt quod loqueris.* Sed alter non ædificatur] *ex verbis tuis, quæ non intelligit. Ideo cùm ad Eccleſiam propter ædificationem conveniatis; ea debent in Eccleſiâ dici quæ intelligantur ab hominibus* [omnibus] *& præſtent ædificationem audientibus. Propterea qui loquitur ignotâ linguâ, debet in Eccleſiâ tacere; ut hi loquantur qui proſint audientibus.*

In Epheſ. VI. *Si vis habere filios eruditos, inſtitue eos in verbo divino; nec dicas Religioſorum eſſe tantùm divina eloquia legere. Cujuſlibet enim Chriſtiani hoc munus eſt, & maximè eorum, qui verſantur in mundo; qui majore auxilio opus habent, utpote ii qui tempeſtate agitantur.*

1094. Radulphus Flaviacenſis. 43

Trithemius illum inter Scriptores Sæculi decimi ineuntis collocat; ſed annum non notat, quo vixit: rectiùs verò Boſtonus Burienſis in ſuo Catalogo eum circa an. 1094. floruiſſe affirmat.

In Leviticum lib. 17. cap. 5. *Quid ad hæc dicitis vos, qui labiis Deum honoratis, cor autem veſtrum longè ab ipſo eſt? Vos aerem iſtum verbis impletis, corde vacui: cantica omnia divina ſine ſenſu percurritis. Et*

43 Illum medio Sæculo ſequenti floruiſſe evicit Labbæus, Differt. de Script. Eccleſ. Tom. 2. p. 799.

cùm multus labor in ore veſtro ſit, anima tamen veſtra fraudatur bonis: Culmus ſtans, *dicit Oſee* [k] non eſt in eis germen, non facit farinam. *Veſtra quippe farina nec ſpiritalem affectum germinat, nec ſacræ meditationis farinam creat. Meditatio tamen ſola eſt, quæ mentem mutat, ſpiritui vires præſtat. Ex ſimilâ namque (ut dictum eſt) panis coquitur, quia exercitatione interiori robur mentis acquiritur.* [l] Beatus enim vir, qui in juſtitiâ meditabitur, & in ſenſu cogitabit circumſpectionem Dei. [m] Cibabit illum Dominus pane vitæ & intellectûs. *Sicut ergo de vite amputantur palmites, qui infructuoſi videntur, ut fructuoſis ſpacioſitas amplior relinquatur: paucorum namque fœcunditas ſterili multitudini longè antefertur: ſic juxta Apoſtolicam ſententiam longè utilius* [n] *eſſet pauca ædificatione proferre, quàm reverendi ſancti Spiritûs oracula ſine fructu mentis imò cum Dei contemptu brevi temporis ſpatio confusè tranſcurrere. Nunquid enim vobis excidit, quod ait idem Apoſtolus* [o], volo in Eccleſiâ quinque verba ſenſu meo loqui, ut & alios inſtruam, quàm decem millia verborum in linguâ. *Linguam autem dicit linguam peregrinam; quæ ſi audiatur, non intelligitur. Inde enim eſt quòd ibidem præmittitur:* [p] Si incertam vocem det tuba, quis parabit ſe ad bellum? ita & vos per linguam niſi manifeſtum ſermonem dederitis; quomodo ſcietis id quod dicitur? Eritis enim in aera loquentes. *Ac deinde:* Si ergo, *inquit*, neſciero virtutem vocis; ero ei, cui loquor, barbarus; & qui loquitur mecum, barbarus. *Videtis quia in verbis noſtris intelligentiam noſtram requirit; quæ autem ſine intellectu proferuntur, ea parvipendit: unde & B. Auguſtinus in Pſal. XVIII.* Pſallentes, *inquit*, intelligere debemus, quæ proferimus; ut humano more, non quaſi avium voce, cantemus. Nam & meruli & pſittaci & corvi & picæ & hujuſmodi volucres ſæpe ab hominibus docentur ſonare quæ neſciunt. Scienter autem cantare naturæ hominis divinâ voluntate conceſſum eſt. *Quod & ipſe Pſalmiſta commendat dicens:* [q] Pſallam & intelligam. *Vos quàm multa dicatis, attenditis; nec qualiter dicatis, perpenditis: quaſi non meliùs homini ſit, qui unum panem in manibus habet, & illo veſcitur, quàm aſino, qui centum forſitan portat, & nullo reficitur. Reſpexiſtis ad majus, & ecce factum eſt minus: prophetica exprobratio eſt iſta.* [r] Intuliſtis, *inquit*, in domum, & dixiſtis, Ecce de labore; & exſufflavi iſtud, dicit Dominus exercituum. *Quod enim pretium ponendum exiſtimatis ſtipulæ, quæ ſpicam non habet? Quomodo placituram Deo putatis Pſalmodiam, in quâ vox quidem orantis pertendit ſpeciem, mens autem ſine fructu eſt?*

[k] Hoſe. VIII. [l] Eccl. XIV. [m] Eccl. XV. [n] 1 Cor. XIV. [o] Ibid. [p] Ibid. [q] Pſal. C. [r] Hagge. I.

Secus

Secus vos sensu vestro agimini, & neque rationi acquiescere vultis, neque sanctorum patrum authoritati. Quid enim? Nonne qui psallendi formam nobis tradiderunt, hoc commonuerunt nos, ut serviamus Domino cum timore, ut psallamus sapienter, & sic stemus ad psallendum, ut mens nostra concordet voci nostræ? Sub Hæreticorum persecutione à patre nostro beatissimo Ambrosio Mediolanis psalmodia legitur instituta ad relevandum tribulationis illius pondus; ne sc. populus Christianus mœroris tædio contabesceret. Hanc enim psallendi utilitatem etiam Jacobus Apostolus nobis ostendit dicens: [f] Tristatur aliquis vestrûm? Oret æquo animo, & psallat. *Vestra verò psalmodia non solùm mœstos non relevat, sed etiam alacribus nimietate suâ fastidium importat. O quantis bonis animas vestras fraudatis, quantâ privatis dulcedine; dum sapienter psallere contemnitis, nec reperire potestis quod canitis?* quia dulcia, *inquit,* [t] faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. *Inde quippe faucibus ejus dulcia erant divina eloquia; quia voci mens concordabat: & quod sonabat in faucibus, hoc cum magnâ voluptate interiùs ruminabat. Hoc enim idem alibi testatur dicens:* [u] Quomodo dilexi legem tuam, Domine? totâ die meditatio mea est. Et meditatus sum, *inquit,* [x] nocte cum corde meo; & exercitabar, & scopebam spiritum meum. *Hoc enim cordis nutrimentum est; sic à vitiis purgatur conscientia; sic divinus ignis in nobis succenditur; quia Dei sapientia non verbis sine sensu sonantibus, sed eruditis se testatur* [y] *interesse cogitationibus. Sic denique juxta Apostoli sententiam* [z], *homo noster interior renovatur de die in diem, secundùm imaginem ejus, qui creavit nos.*

1100. Anselmus Laudunensis.

Glossâ interlineari in 1 Corinth. XIV. Quomodo tu qui linguâ loqueris, supples locum idiotæ? *scilicet, ut Ecclesiæ minister, illum ædificans? quoniam quod dicas, nescit: & quomodo idiota ipse respondebit Amen, super tuam benedictionem? Siquidem, nec si multùm intentus sit, te intelligit.*

1120. Rupertus Abbas Tuitiensis.

Lib. 1. de glorific. Trinitatis, & de processione Spiritus Sancti c. 2. *Sancta Scriptura rectè dicitur ager; quia profectò res publica est, res in*

[f] Jac. V. [t] Psal. CXVIII. [u] Ibid. [x] Psal. LXXVI. [y] Prov. VIII. [z] 2 Cor. IV.

aperto posita ; & cunctis hominibus, immò populis omnibus legere vel audire cupientibus proposita est.

De Operibus Spiritus Sancti lib. 4. cap 9. *Dicuntur in Psalmo* [a] *Scripturæ populorum; quia non ut Platonis literæ, verbis grandisonæ, sensibus pauperculæ, paucis intelligibiles sunt, vel in angulis susurrant; sed cunctis populis propositæ sunt, & palàm omni mundo loquuntur de salute omnium gentium, quæ in unâ gente conditæ sunt, in quâ & priùs absconditæ fuerunt.*

In Joan. cap. 5. *Proinde rectè dicimus ignorationem Scripturarum ignorationem Christi esse. Quia videlicet absque Scripturis Novi pariter ac Veteris Testamenti impossibile est hominis animam stare, ut nullo circumferatur vento doctrinæ.*

De divinis Officiis lib. 1. cap. 11. *Prædictas lectiones ideo oratione prævenimus; quia rogare debemus dominum messis, ut mittat operarios in messem, & ut aperiat cor nostrum in lege suâ & in præceptis suis; ne semen verbi Dei, quod audituri simus, aut volucres comedant, aut spinæ suffocent, aut duritia petræ sustratâ radice supplantet.*

Lib. 3. cap. 8. *Sciendum quoque, quòd cùm sabbato* (jejunii sc.) *sex tantùm legendæ sint, duodecim in titulis quæstiones eâ de causâ prænotantur; quia cùm Romana Ecclesia de Latinis & Græcis esset permixta, singulæ lectiones in utrâque linguâ recitabantur. Nam in unâ linguâ recitatæ ab utriusque linguæ populis intelligi non poterant.*

Lib. 10. cap. 17. *Quomodo gentium magistri fierent* (Apostoli) *nisi per scientiam linguarum copiam habuissent conferendi cum eis sermonem? Quomodo, inquam, saltem respondissemus Amen super benedictionem illorum; cùm quid dicerent, nesciremus?*

1120. Drogo Hustiensis Episcopus.

De Sacramento Dominicæ Passionis. *Non excidat tibi lex de ore cordis tui; volve, revolve, versa & reversa; & tunc intelliges quid sapiat Manna. Sic faciebat ille qui dicebat:* Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, Domine? super mel & favum ori meo.

[a] Psal. LXXXVI.

1130. Hugo

1130. Hugo Victorinus.

In Regulam D. Augustini cap. 3. *Psallentium in Ecclesiâ mens concordare debet cum voce; ut impleatur illud Apostoli*, [b] psallam spiritu, psallam & mente. *Orandi perseverantia ita solùm meretur esse fructifera; si quod ore precamur, hoc mente meditemur. Sæpe namque oramus, & alibi mentem intendimus; nec ipsum, quod dicimus, recolimus. Sed illam Deus non exaudit orationem, cui qui orat non intendit: quod instinctu diaboli sæpe fieri solet. Sciens enim utilitatem orandi, & nobis invidens gratiam impetrandi, immittit orantibus cogitationum tumultus; ut mentem ab oratione dividat, & fructum orationis tollat. Contra cujus malitiam debemus habere mentis constantiam; ut quantò plus cogitationum turba nos impugnat; tantò robustiùs mens nostra in sui statûs rectitudine fixa permaneat. Multùm enim juvat ad orationis puritatem, si in omni loco & tempore nos ab artibus illicitis temperemus; si semper ab otiosis sermonibus auditum pariter castigemus & linguam; si in lege Dei ambulare, & testimonia ejus assuescamus toto corde scrutari.*

De modo orandi cap. 4. *Sed in illâ, quæ ad Deum fit, oratione narratio necessaria non est, nisi fortè homo ad hoc narret, ut ipse suam petitionem meliùs intelligat; ut & per narrationem suam admonitus, quid petat, consideret; & per considerationem petitionis suæ excitatus devotiùs oret, &c. Sola ergo cordis devotio quantum ad Deum sufficere poterat; nisi ad hoc etiam in voce formaretur oratio; ut mentem orantis ad majorem devotionem accendat. Nam, sicut diximus, si petitioni inserta narratio est; non Deus docetur, sed orans admonetur considerare quid petat, ut devotiùs oret. Si verò sola supplicatio est; quia devotionem intus in corde esse significat, ad majorem devotionem animum inflammat.*

Ibid. cap. 5. *Unusquisque ergo cùm in oratione vel psalmos vel alias quascumque Scripturas decantat; diligenter consideret, cui affectui serviant; & ad illum affectum toto nisu cor suum excitet; ad quem, id quod loquitur, magis pertinere videt: quia si verborum, quæ loquitur, affectum habuerit, per affectum ipsum meliùs verborum virtutem cognoscet, & intelligentiam capiet, & per verborum intelligentiam in majorem devotionem affectum accendet.*

De Sacramentis fidei lib. 2. part. 3. cap. 7. de Lectoribus agens; Isidorum sequitur lib. 2. de Offic. cap. 11. & iisdem utitur verbis, quæ infra in Petro Lombardo Anno 1150. proponentur.

[b] 1 Cor. XIV.

1140. Richardus Victorinus.

In Apocalypsin lib. 2. cap. 3. *Sacra Scriptura lex ignea est. Lex, quia nos refrænando ligat. Ignea, quia ad amorem creatoris ardenter inflammat. Intus scriptus est liber iste per allegoriam, foris per historiam: intus per spiritualem intelligentiam, foris ad simplicium & minorum eruditionem: Intus ut secretum sapientiæ immundis occultetur, foras ut veritas mundis reveletur.*

Lib. 7. cap. 8. *Sciendum est, quòd Sacræ Scripturæ verba & secundùm aliquid sunt signanda, & secundùm aliquid non sunt signanda. Sunt quippe signanda, quia sunt inimicis occultanda; non sunt signanda, quia sunt amicis revelanda. Utrumque autem sanctus Johannes, & quod prohibitum, & quod præceptum sibi fuit, cavit & observavit: qui & quædam per obscura figurarum velamina malis studuit occultare, & quædam vel absque figuris scribendo, vel per semetipsum figuras exponendo, & sic sub aliis velaminibus latentia mysteria fore quærenda subtiliter insinuando, bonis curavit revelare. Sed quamvis Sacræ Scripturæ mysteria obscuritatibus figurarum signentur, ut bonos exerceant, malos lateant; nequaquam tamen ipsi mali de ignorantiâ suâ habent excusationem: quia & manifestiora sacræ paginæ verba possunt intelligere; & si vellent vitia deserere & virtutes exercere, possunt ad occultiora quoque cognoscenda adjuvante gratiâ Dei pervenire.*

1140. Bernardus Claraævallensis Abbas.

In Meditationib. cap. 6. *Cùm ad orandum sive ad psallendum Ecclesiam intraveris; fluctuantium cogitationum tumultus exteriùs relinque, curamque exteriorum penitus obliviscere; ut soli Deo possis vacare. Fieri enim non potest, ut aliquando cum Deo loquatur, qui cum toto mundo etiam tacens fabulatur. Intende ergo illi, qui intendit tibi; audi illum loquentem tibi, ut ipse te exaudiat loquentem sibi. Ita fiet, si divinis laudibus solvendis debitâ reverentiâ & sollicitudine assistas, super singula verba divinæ Scripturæ diligenter intendas;* [Habetur etiam hoc inter Opera Hugonis Victorini lib. 1. de Animâ cap. 7.]

De interiori domo, cap. 48. *Oratio cordis est, non labiorum. Neque enim verba deprecantis Deus intendit, sed orantis cor aspicit.* [Habetur etiam inter Opera ejusdem lib. 3. de Animâ cap. 29.

In

In Cantica, Serm. 7. *Laudem ergo cum cœli cantoribus in commune dicentes, utpote cives ſanctorum & domeſtici Dei, pſallite ſapienter. Cibus in ore, pſalmus in corde ſapit. Tantùm illum terere non negligat fidelis & prudens anima quibuſdam dentibus intelligentiæ ſuæ; ne ſi fortè integrum glutiat & non manſum, fruſtretur palatum ſapore deſiderabili & dulciore ſuper mel & favum. Offeramus cum Apoſtolis in cœleſti convivio & in Dominicâ menſâ favum mellis. Devotio in cerâ, mel in literâ eſt. Alioquin* [c] *litera occidit, ſi abſque ſpiritûs condimento glutiatur. Si autem cum Apoſtolo* [d] pſallas ſpiritu, pſallas & mente; *cognoſces & tu de illius veritate ſermonis, quem dixit Jeſus:* [e] Verba, quæ locutus ſum vobis, ſpiritus & vita ſunt.

Ibid. Serm. 47. *Unde vos moneo dilectiſſimi, purè ſemper ac ſtrenuè divinis intereſſe laudibus. Strenuè quidem, ut ſicut reverenter, ita & alacriter Domino aſſiſtatis, &c. Purè verò, ut nil aliud, dum pſallitis, quàm quod pſallitis, cogitetis. Nec ſolas dico vitandas cogitationes vanas & otioſas: vitandæ ſunt & illæ illâ duntaxat horâ & illo loco; quas Officiales fratres pro communi neceſſitate quaſi neceſſariò frequenter admittere compelluntur. Sed ne illa quidem profectò recipere tunc conſuluerim; quæ fortè paulò ante in clauſtro ſedentes in codicibus legeratis; qualia & nunc me vivâ voce diſſerente ex hoc auditorio Spiritus Sancti recentia reportatis. Salubria ſunt; ſed minimè illa ſalubriter inter pſallendum revolvitis. Spiritus enim ſanctus illâ horâ gratum non recipit quicquid aliud quàm debes, neglecto eo quod debes obtuleris.*

De modo bene vivendi ad Sororem, 44 Serm. 49. *Oratio cordis eſt, non labiorum. Melius eſt cum ſilentio cordis orare, quàm ſolis verbis ſine intentione mentis.*

Ibid. Serm. 50. *Soror chariſſima, ſi vis cum Deo ſemper eſſe; ſemper ora, & ſemper lege. Valde nobis eſt neceſſaria lectio divina. Nam per lectionem diſcimus, quid facere, quid cavere, quò tendere debeamus. Unde dicitur:* Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen ſemitis meis. *Per lectionem ſenſus & intellectus augentur. Lectio nos ad orationem inſtruit, & ad operationem. Lectio nos informat ad activam & contemplativam vitam: ideo dicitur in Pſalmis:* Beatus vir, qui in lege Domini meditabitur die ac nocte. *Lectio & oratio ſunt arma, quibus Diabolus expugnatur: hæc ſunt inſtrumenta quibus æterna beatitudo acquiritur. Per ora-*

[c] 2 Cor. III. [d] 1 Cor. XIV. [e] Joan. VI.

44 Spurii vulgò cenſentur iſti Sermones.

tionem

tionem & lectionem vitia destruuntur, & virtutes in animâ nutriuntur. Ancilla Dei semper debet orare & legere. Unde legitur in Psalmis : Tunc non confundar, cùm perspexero in mandatis tuis. *Igitur dilecta mihi soror in Christo, insiste orationi frequenter : persevera in meditatione Scripturarum; in lege Dei esto assidua; habeto studium in divinis legibus ; usus legendi sit tibi frequens, lectio sit tibi quotidiana legis meditatio. Lectio demit errorem vitæ, subtrahit hominem à vanitate mundi. Per lectionem sensus & intellectus crescunt. Lectio enim docet, quid facias; discernit quid caveas ; ostendit quò tendas : multùm proficis cùm legis : tamen si facis ea quæ legis. Soror venerabilis, adaperiat Deus cor tuum in lege suâ, & in præceptis suis.*

45 Lib. de scalis Paradisi (qui Bernardo tribuitur, & Tomo 9. Operum Augustini habetur) cap. 11. *Lectio sine meditatione arida est ; meditatio sine lectione erronea est : oratio sine meditatione tepida est.* Cap. 2. *Lectio quasi solidum cibum ori apponit, &c.*

1150. Petrus Lombardus, Magister Sententiarum.

Sentent. lib. 4. Distinct. 24 (secutus Isidorum lib. 2. de Officiis cap. 11. & Hugonem Victorinum de Sacramentis lib. 2. part. 3. cap. 7.) de Lectoris officio verba faciens. *Qui ad hunc gradum provehitur, literarum scientià debet esse instructus ; ut sensum verborum intelligat, vim accentuum sciat, distinctè legat ; ne confusione prolationis intellectum auditoribus auferat. Attendat, quid indicativè, quid interrogativè sit legendum ; ubi sit in oratione facienda distinctio. Hæc enim malè servata intellectum turbant, & alios ad risum provocant. Auribus & cordi consulere debet vox lectoris.*

1160. Petrus Blesensis.

In Job. cap. 2. *Unus est Rex, & illius vera est lex ;* [f] *lex immaculata, convertens animas, & sapientiam præstans parvulis. Ipsa parvulis & magnis & mediocribus se conformat ; condescendit necessitatibus pauperum, anxietatibus oppressorum, turbationibus tristium, culpis delinquentium. Suavissima est perfectis, compatiens imperfectis, mediocribus mitis, tolera-*

[f] Psal. XVIII.

45 Guigoni Carthusiano, qui anno 1137. obiit, deberi docet Labbæus.

bilis

bilis delicatis, fortioribus sufficiens, moderata infirmis, humilibus blanda, pœnitentibus misericors, severa perversis, bonis optima. Lex ista instruit & informat ad vitam.

1160. Rothrodus Rothomagensis Archiepiscopus.

In Epistolâ ad Henricum II. Anglorum Regem: quâ suadet Henricum filium, regni hæredem, literis esse instituendum [Est autem inter Petri Blesensis Epistolas à Joanne Busæo editas num. 47.] *Rex, cui omne judicium in populo datum est, quomodo judicabit populum in lege Domini, si legem Domini non cognovit? De Rege scriptum est in hunc modum* [g]. Postquam sederit Rex in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis in volumine. *In quo manifestissimè liquet, quòd de Rege scientia literarum exigitur; ut sit* [h] in lege Domini voluntas ejus, & meditetur in eâ die ac nocte.

1170. Hadrianus IV. Papa.

Pontifex iste, cùm natione Anglus fuerit, Orationem Dominicam rythmis Anglicis expressam Româ mittendam curavit; ut populus eam edoceretur. [Habes eam apud M. N. *in Remainder of a greater Work*, pag. 17. maximè verò in Joannis Stowi Chronico Anglico, in Henrico II.]

1170. Petrus Waldus, cum Pauperibus de Lugduno.

Suasit omnibus Petrus, ut Biblia legerent, atque ex ipso fonte libentiùs haurirent aquam salutarem, quàm ex hominum impuris lacunis. Soli enim Bibliæ Scripturæ tot divinis testimoniis ornatæ atque confirmatæ conscientias tutò inniti posse. Et ut cuivis esset potestas cognoscendi fundamenta salutis nostræ; Biblicos libros in vernaculam Galliæ linguam transfundit, ac potestatem describendi cuilibet præbet. Multi igitur magno studio sacros libros evolvunt, & scrutantur rerum amplissimarum fundamenta. Eratque horum communis sententia: Sacrarum Scripturarum lectionem & cognitionem omnibus hominibus, tum laicis tum sacratis viris, liberam & necessariam esse; immò potiùs Prophetarum & Apostolorum monumenta legenda esse, quàm hominum commenta. Ita ex antiquo Manuscripto libro

g Deut. XVII. 18. h Psal. I.

referunt Magdeburgenſes Hiſtorici [i]. Unde in libro [k] à Pontificio quodam Doctore Germano ante annos 300. de Waldenſium doctrinâ & moribus exarato ita legimus. *Secta Pauperum de Lugduno orta eſt hoc modo. Cùm cives majores eſſent in Lugduno pariter; contigit quendam mori ex eis ſubitò coram eis. Unde quidam de majoribus inter eos tantùm fuit territus, quòd ſtatim magnum theſaurum pauperibus erogavit: & ex hoc maxima multitudo pauperum confluxit ad eum; quos habere voluntariam paupertatem inſtituit, & eſſe imitatores Chriſti & Apoſtolorum. Cùm enim eſſet aliquantulùm literatus, Novi Teſtamenti textum docuit eos vulgariter. Pro quâ temeritate cùm fuit ab Epiſcopo reprehenſus;* (erat tunc Joannes Bellomais Archiepiſcopus Lugdunenſis, ut ex Reynerio intelligitur) *contempſit, & incœpit inſtare doctrinæ ſuæ, dicens diſcipulis ſuis: Quòd clerus pro eo quòd malæ vitæ eſſet, invideret ſanctæ vitæ ipſorum & perfectæ doctrinæ. Cùm autem propter hoc ſententiam excommunicationis tuliſſet in eos, pertinaciter contempſerunt; & ſic uſque hodie in omnibus terminis illis proficit doctrina ipſorum.* Similiter Jo. Trithemius in Monaſterii Hirſaugienſis Chronico [l], de eodem cive Lugdunenſi (P. Waldo) refert; quòd *tranſlatis ex Latino quibuſdam S. Scripturæ libris in Sermonem Gallicanum, officium ſibimet Apoſtolorum aſſumpſit; & tam per ſe quàm per ſuos in errore complices, Scripturas malè intellectas ubique prædicavit. Rectores & Prælatos Eccleſiarum unà cum eorum conſtitutionibus contemnebant, Ordines ſacros nihili pendentes: qui dum ut reſipiſcerent, admonerentur, reſpondere ſolebant, Deo plùs obediendum eſſe quàm hominibus.* Nota hìc ex teſtimonio Pontificii Doctoris (veteris ſc. Scriptoris Germanici) & Trithemii, ipſum Petrum Waldum ſacras literas in vulgarem Gallicam linguam tranſtuliſſe. *Fuit enim homo doctus* (inquit Illyricus [m]) *ut ex vetuſtis membranis cognoſco: & non curavit ſibi ab aliis verti, ut quidam veritatis inimici mentiuntur:* quales ſunt Jo. Laziardus, & Raph. Volaterranus [n] de Valdone ita ſcribens: *Is enim idiota, ſacrorum voluminum deguſtationem ex aliis deprehenderat.* De eodem Wernerus in Faſciculo Temporum [o], (& poſt eum Nuſſienſis Monachus in Magno Chronico Belgico, à Piſtorio edito [p]) *Scribi fecit aliquos libros Bibliorum in vulgari, cum nonnullis Sanctorum auctoritatibus: quas minùs ſanè intelligens, ſuo inflatus ſenſu, Apoſtolorum officium uſurpavit, prædicando ubique, & ſuos ad prædicandum mittendo, &c.* Similiter Bernardus Lutzemburgh [q], (& poſt eum Gabriel Prateolus)

[i] Centur. 12. cap. 8. [k] Inter rerum Bohemic. Scriptores à Frehero editos, p. 222. [l] Ad An. 1160. [m] Catal. Teſtium Verit. [n] Anthropolog. lib. 20. [o] Ætat. 6. [p] Pag. 199. [q] Catal. Hæretic. in hær. Paup. de Lugduno.

Utique

Utique cùm idiota esset, quosdam vulgares libros cum quibusdam sanctorum dictis sibi conscribi fecit; quos non sanè intelligens, suo inflatus Spiritu, prædicando Apostolorum officium sibi usurpavit, &c. Haud dissimilia refert Robertus Gaguinus [r] Ordinis S. Trinitatis generalis Minister. *Hic cum literarum ignarus esset* (inquit) *obtinuit ab eruditis libellos aliquot Gallos sibi conscribi; ubi nonnullæ doctorum sententiæ insertæ essent. Quod postquam adeptus est, easque suo sensu homo idiota interpretatus est, docendi officium apud sui similes usurpans: multis se atque discipulos erroribus implicavit.* Pari modo Thuanus [s]: *Prophetarum atque Apostolorum scripta populari linguâ vertenda curaverat; antiquorum etiam Patrum aliquot testimoniis adjunctis: quibus in animum defixis, ingenio suo & sensu fretus, prædicationis munus sibi sumpserat; perque plateas ac vicos Evangelium plebi interpretabatur.* Nec abludit Jo. Massonus [t]: *Abjectissimam paupertatem est professus; ac totum se Evangelicæ lectioni devôvit. Et quia literarum ignarus erat, Prophetarum Apostolorumque scripta Gallicè vertenda curavit, populoque nova avidè appetenti in vicis & plateis perversè interpretabatur, & sic plurimorum animos subvertit.* Addam denique Andreæ Favini [u] verba: Un Lyonnois nommè Valdon, tres-riche & opulent en biens [lequel] attirant chez luy un tas de gens ramassez, souffreteux & miserables, les nourissoit de ses biens, leur expliquant la Bible en langue vulgaire selon sa fantasie. *Lugdunensis quidam, cui Waldus nomen erat, vir prædives & opulentus valdè, collecto sibi cœtu hominum infimæ sortis, paupertate & miseriâ obrutorum, illos proprio sumptu sustentavit, & S. Scripturam linguâ vernaculâ pro arbitrio illis explicavit.* Vide paria narrantes Nauclerum generat. 39. Philippum Bergomatem supplem. Chronic lib. 12. An. 1158. Severtium de Archiepisc. Lugdunens. & Gretserum defens. Bellarm. de Scriptur. Vernac.

1179. Christiani Arabes.

Arabicè sacra celebrant, etiam qui Constantinopolitano Patriarchæ parent: à quibus exemplar Evangeliorum Arabicorum anno mundi 6687. descriptum penès se habere testatur Josephus Scaliger. [x] De Syriaco Testamento circa hoc tempus exscripto vide Guidonem Fabricium præfat. in Testam. Syriacum, in Bibl. Reg. Anno sc. 1189.

[r] De gestis Francor. lib. 6. Paris. 1514. [s] Histor. lib. 5. ad an. 1550. [t] Præfat. in Opus Alani contra Valdenses. [u] Histor. Navarr. p. 289. [x] De Emendat. Temp. p. 474. Edit. Ann. 1598.

1180. Stephanus Eduensis Episcopus. [46]

De Sacramento Altaris, cap. 2. *Lectores debent Scripturas Canonicas legere, & quæ legerint distinctè pronunciare, pronuntiata piè & fideliter intelligere. Qui enim distinctè legunt & pronuntiant, Auditoribus intelligentiam parant: qui verò confuse, sensus eorum perturbant.*

1183. Andronicus Comnenus, Orientis Imperator.

[47] *Pauli Epistolas supra modum amavit, & melle inde promanante subinde est refectus; & literas suas elegantissimas inde ad persuadendum efficaciùs instruxit.* Nicetas Choniates de Imperio Andronici Comneni lib. 2. circa finem.

1190. Joannes Beleth, Parisiensis Theologus.

In principio lib. de divinis Officiis. [84] *In primitivâ Ecclesiâ prohibitum erat, ne quis loqueretur, nisi esset qui interpretaretur. Quid enim, obsecro, prodesset loqui, si non intelligeretur? Certè nihil. Hinc illa laudabilis inolevit consuetudo* [y] *in quibusdam Ecclesiæ partibus; ut pronunciato secundùm literam Evangelio, statim vulgari illud populo exponeretur. Quid verò de nostris temporibus dicemus, si vix (ac ne vix quidem) inveniatur quis, qui quæ legerit aut audierit intelligat; quisque satis animadvertat quæ viderit aut egerit? Unde profectò illud verè dicere possumus, quod olim Propheta conquestus est:* Perit sacerdos, quasi è populo unus.

1194. Theodorus Balsamon, Antiochenus Patriarcha.

Ad Interrogat. 5. Marci Patriarchæ Alexandrini [An Orthodoxi Syri, & ex Armeniis, necnon ex aliis regionibus aliqui fideles propriâ linguâ extra periculum sacra celebrent; an verò cogantur prorsus cum Græcâ Scripturâ sacerdotio fungi?] sic respondit. *Magnus Apostolus*

[y] Vid. an. 880.

46 Rectiùs forsan Anno 1120. ponendus.

47 Ἐκλείπων ἦν τὴν ψυχὴν εἰς τὰς Παύλου ἐπιστολάς, καὶ συνεχῶς ἐκ τούτων ἀποστάζοντος ἐνεφορεῖτο μέλιτος, &c.

48 Vulgatis Belethi exemplaribus usus est Usserius. Mirum, quantùm ab iis discrepent Codices Manuscripti. Locum itaque ex Codice MS. Bibliothecæ Lambethanæ repræsentabo. *In Primitivâ Ecclesiâ prohibitum erat, ne quis loqueretur linguis, nisi esset qui interpretaretur. Quid enim prodesset loqui, nisi intelligeretur? Inde etiam inolevit mos vel usus laudabilis in Ecclesiâ in quibusdam partibus; ut pronuntiato literaliter Evangelio, statim in vulgari populo exponeretur. Quid in temporibus nostris est agendum; ubi nullus vel rarus invenitur legens vel audiens, qui intelligat; videns vel agens vel audiens, qui animadvertat? Jam videtur esse completum, quod à Prophetâ dicitur:* Et erit sacerdos, quasi unus ex populo. *Videtur ergo potiùs esse tacendum quàm psallendum, potiùs esse silendum quàm tripudiandum;* [addunt impressi Codices] *si in hanc temporum infælicitatem incidimus.*

Paulus ad Romanos scribens, inquit, An Judæorum tantùm Deus? num & Gentium? certè & Gentium. 48 *Qui igitur rectè in omnibus de fide sentiunt, etsi sint Græcæ linguæ omnino expertes, propriâ dialecto sacra conficient, exemplaria consuetarum sacrarum precum habentes non evariantia, utpote* 49 *desumpta ex contaciis Græcanicis literis eleganter descriptis.* Balsamonis Responsum confer cum Lateranensis Concilii Constitutione circa idem tempus factâ. Vide & Gretserum Defens. Bellarm. col. 881.

1199. Metenses, & Innocentius III.

[z] Piis illis, qui P. Waldo adhæserunt, Pontificiorum violentiâ Lugduno expulsis, & in varias Galliarum partes secedere coactis: duo qui in Monte Pessulano consederant, inde etiam ejecti, ad civitatem Metensem pervenerunt. Ubi adjuncto sibi viro quodam literato, cùm Bertramo Episcopo, in festivitate quadam populo in Ecclesiâ prædicanti, publicè restitissent, multitudini populi circa se congregatæ doctrinam suam proposuerunt. Indeque factum est, ut tam in urbe Metensi, quàm in diœcesi, laicorum & mulierum multitudo non modica tracta quodammodo desiderio Scripturarum, Evangelia, Epistolas Pauli, Psalterium, moralia Job, & plures alios libros sibi fecerit in Gallicum sermonem converti: translationi hujusmodi adeò libenter intendens; ut *secretis conventionibus talia inter se laici & mulieres eructare præsumant*, (sunt enim ista verba querelæ [a] Metensis Episcopi ad Papam Innocentium) *& sibi invicem prædicare.* Eorum insuper aspernabantur consortium, qui se talibus non immiscerent; & à se reputabant alienos, qui aures & animos talibus non apponerent. Et cùm eos aliqui parochialium sacerdotum super his corripere voluissent; ipsi eis in faciem restiterunt; conantes rationes inducere de Scripturis, quòd non ab his deberent penitus inhiberi. Res ista ubi ex Bertrami literis ad Innocentium III. esset perlata: rescripsit ille ad universos tam in urbe Meten. quàm in ejus Diœcesi constitutos, judicium suum hâc de re ita proponens: *Licèt desi-*

[z] Ex Cæsario Heisterbachen. lib. 5. cap. 20. [a] Ex Registro Innocentii III. unde desumpta est additio illa ad librum 5. Decretalium tit. 7. cap. 12. in Corpore Juris Canonici, Gregorii XIII. jussu edito Paris. 1587. f. pag. 686.

48 Οἱ γοῦν ὀρθοδοξοῦντες ἐν πᾶσιν, κἂν ὦσι τῆς ἑλληνίδος φωνῆς πάντως ἀμέτοχοι, μετὰ τῆς ἰδίας διαλέκτου ἱερουργήσουσιν, ἀντίγραφα ἔχοντες τῶν συνηθῶν ἁγίων εὐχῶν ἀπαράλλακτα, ὡς μεταγραφέντα ἐκ κοντακίων καλλιγραφηθέντων διὰ γραμμάτων ἑλληνικῶν.

49 Rectiùs, *translata. Contacium* est *scapus* seu *volumen chartarum.* Τόμος γὰρ τὸ κοντάκιον. Marcus Ephes. exposit. Eccles. ἀκολουθίας. c. 17. p. 390.

derium

derium intelligendi divinas Scripturas, & secundùm eas studium adhortandi, reprehendendum non sit, sed potiùs commendandum: in eo tamen apparent quidam Laici meritò arguendi, quòd occulta conventicula celebrant, officium prædicationis Christi sibi usurpant, sacerdotum simplicitatem eludunt, & eorum consortium aspernantur qui talibus non inhærent. Hæc ille, quemadmodum in libro 5. Decretalium tit. 7. de Hæreticis, cap. 12. videre licet. Ubi illud animadvertatur, *desiderium intelligendi divinas Scripturas, & secundùm eas studium adhortandi,* ex Innocentii sententiâ reprehendendum non fuisse, sed potiùs commendandum. Unde etiam Innocentius à Jo. Francisco Pico Mirandulano [b] in eorum numero ponitur, qui assiduè monent *huic divinorum studio incumbendum omnibus, cujuscunque gradûs & ordinis extiterint.* At verò cùm consideraret illud, vix tutum fore, ut doctrina Pontificia à Laicis ad Sacræ Scripturæ canonem examinaretur; tacitè eosdem ab illâ inquisitione conatur avertere; cùm in iisdem literis [c] commemorat *rectè fuisse olim in lege Divinâ statutum, ut bestia, quæ montem tetigerit, lapidetur; ne videlicet simplex aliquis & indoctus præsumat ad subtilitatem sacræ Scripturæ pertingere.* Quod terriculamentum si ad Laicos à Scripturæ sacræ meditatione arcendos valeat; valebit etiam ad Sacerdotes ab eodem studio deterrendos. Quicquid enim tetigerit montem, sive jumentum sive homo fuerit, lapidibus erat obruendum, aut jaculis conficiendum: denuntiatumque [d] est interdictum, ne aut sacrorum administri aut populus perrumperent terminum ascendendo ad Jehovam in montem. Sed quid hisce literis apud Metenses effecerit Innocentius, audiamus. Nonnulli mandatis Papalibus obedire prorsus recusabant: quibusdam eorum clanculò, quibusdam verò publicè dicentibus obediendum esse soli Deo: & prædictæ translationi usque adeò insistebant; ut se nec Episcopo, nec Metropolitano suo, nec Papæ ipsi assererent parituros, si eam decrevissent abolendam. Hæc omnia ubi per literas suas Innocentio significâsset Bertramus; irritatus ille, ad Abbatem Cisterciensem & collegas ejus scribit [e]; ut ad civitatem Metensem pariter accedentes, cum Metensi Episcopo *convocarent coram se talia sapientes, & adhærentes translationi prædictæ; & (si fieri poterit) quæ in eis reprehensibilia fuerint, authoritate freti Apostolica, sublato appellationis obstaculo corrigerent. Cùm enim in hoc* (in-

[b] De studio divin. & human. philosophiæ, l. 2. c. 1. [c] Pag. *686.* edit. Paris. ut supra.
[d] Exod. XIX. 13, 24 [e] Ex Innocentii III. literis citatis à Jacobo Ledesimâ in lib. de divinis Scripturis quâvis linguâ non legendis, cap. 15. & Turriano contra Magdeburg. lib. 1. pro Canon. Apost. cap. 24. Habentur hæ literæ ad calcem Directorii Inquisitorum edit. Romæ 1585. ex Registro Innocentii lib. 2. fol. 409.

quit)

quit) *universalis Ecclesiæ vertatur negotium*, & *agatur causa fidei Christianæ; ad exequendum Apostolicæ sedis mandatum, cum summâ diligentiâ & cautelâ, vos studiosos & promptos esse volumus & mandamus.* Hactenus Innocentius: qui tamen pios illos viros omni suo conatu opprimere non valuit. Cùm enim in Cæsarii Heisterbachensis Dialogis [f] legimus Hæreses Waldosianas (ita enim de Christi doctrinâ sensit Antichristianus Monachus) suo tempore nondum fuisse in civitate Metensi prorsus extinctas; apparet eos temporibus Honorii, qui Innocentio in Papatu successit, adhuc remansisse. Illis enim temporibus [g] scripsisse Cæsarium, ex proximè sequentis Capitis initio intelligimus. Extant in Regesto Innocentii III. lib. 2. tres de hâc materiâ scriptæ Epistolæ. I. ad Metenses; cujus initium: *Cùm ex injuncto* (pag. 468, 469. edit. Colon. Anno 1606. item pag. 799, 800. ibid. ponuntur fragmenta ejusdem Epistolæ, ut extant in 5. libro Decretalium Collectionis Gregorianæ: integra verò Epistola extat in 3ª. antiquâ Collectione Decretal. edit. Paris. Anno 1609. pag. 404, 405.) II. Ad Episcopum Metensem, eodem tempore scripta (sc. IV. Idus Julii, Pontificatus Anno 2.) cujus initium: *Sicut Ecclesiarum* (pag. 471. edit. Colon.) III. Ad Cisterciensium Morimundensium & de Christâ Abbat. scripta eodem anno, V. Id. Decembr. cujus initium: *Ea est in fovendis.* (pag 537, 538. edit. Colon.) & in Bullario Fr. Pegnæ, p. 2, 3.) De rei eventu ita scribit, qui in Magno Chronico Belgico [h], à Jo. Pistorio edito, citatur, Albericus Monachus Trium Fontium (in Chronico, quod ad Annum 1240. perduxit, ut est ibid [i] *Anno* 1200. ineunte sc. *in urbem Metensem* (*pullulante sectâ, quæ dicitur Waldensium*) *directi sunt ad prædicandum nonnulli Abbates; qui quosdam libros de Latino in Romanum* (i. e. Gallicum, vid. Claud. Fauchet. [k] de orig. lingu. Francic. cap. 4.) *versos combusserunt*, & *prædictam sectam extirpaverunt.* Hoc tempore etiam (anno sc. 1200.) apud Merindolienses propagatum est à Waldensibus Evangelium; ubi ad nostra usque tempora conservatum est.

1229. Concilium Tolosanum.

Hoc Concilium contra Waldenses hoc anno (ut docet Fr. Pegna Præf. in form. procedendi contra Hæreticos, & in Director. Inquisit. p. 621.) habitum cap. 13. penitus interdicit, *ne laici libros sacros habeant in vulgari*

[f] Lib. 5. cap. 20. [g] Anno 1222. ut patet ex lib. 10. cap. 48. [h] Pap. 199. [i] P. 223, 32. [k] Apud Verderium in Biblioth. p. 119, 120.

gari translatos (eodem Pegnâ referente, in Litter. Apostolic. pro Offic. Inquisit. not. marginal. in Bullam 3. Innoc. III. quem etiam pag. 187. a. consule de authoritate hujus Concilii) Vid. & Gulielmi Cateli Gallicam Historiam Comitum Tolosan. lib. 2. pag. 342. & Perini Histor. Albigens. lib. 2. cap. 7. pag. 124. edit. Anglican.

1229. Ludovicus IX. Francorum Rex, cui *Sancti* nomen tributum est.

Sacrorum Bibliorum lectione mirè delectabatur: ut de eo scribit Paulus Æmylius lib. 7. de rebus gestis Francorum.

1230. Gulielmus Alvernus, Parisiensis Episcopus.

De Sacramento Ordinis cap. 3. de Lectoribus agens. *Duo* (inquit) *dederunt causam huic Ordini; viz. sanctitas ipsa verborum, & ædificatio populi seu eruditio. Cùm enim populo non sit ædificatio seu eruditio salutaris, nisi per verba vitæ; hæc autem recitare sive annuntiare propter eorum venerandam sanctitatem non decet nisi sanctos (sicut legitur in Psalmis:* Peccatori autem dixit Deus, quare, &c.) *coegit ipsa religiositas Ecclesiæ, ut sanctificaretur ad hoc minister.*

1250. Conradus IV. Imp. & Rudolphus ab Ems.

[1] Vetus Instrumentum rogatu & jussu Conradi regis, filii Frederici II. Cæsaris Augusti, versibus Germanicis redditum est à Rodolpho quodam oriundo ex familiâ, quæ nomen habet ab eminente arce in Rhetiâ, quam vulgus nominat Hohen Ems. quod se legisse testatur Theod. Bibliander de ratione communi omnium linguarum pag. 49. & Melch. Haiminsfeldius Goldastus tomo 1. rerum Alamannicarum Scriptorum pag. 393. Ibidem pag. 198. elegantissimam hanc Veteris Testamenti paraphrasin in Bibliothecâ Schobingerorum S. Galli haberi notat. Est enim ea Paraphrasis Poetica Anonymi, quam se habere scribit Bartholomæus Schobingerus in Additionibus ad Vadiani farraginem Antiquitat. Alaman. tom. 3. p. 145. ubi notat Goldastum habere Christophori ab Helmsdorff Compendium Bibliorum Germanicâ linguâ ante annos 300. scriptum: qui idem est ille Chunrat von Helmsdorff, cujus

[1] Vid. Illyrici præfat. in Otfridi librum Evangeliorum.

collatio

collatio Novi Teſtamenti cum veteri Hiſtoriâ ab ipſo Goldaſto parte 1. Script. Parænetic. pag. 370. citatur.

1252. Waldenſes.

De his Raynerius, qui hoc tempore Pontificiæ fidei Inquiſitor extitit, in Catalogo errorum Waldenſium (*Pariſ.* Anno 1548. à Claudio Couſſardo edito, ex libro membranaceo ante 296. annos per fratrem Reynerium conſcripto) ita ſcribit: *Dociles inter alios complices & facundos docent verba Evangelii, dictaque Apoſtolorum, & aliorum Sanctorum in vulgari linguâ corde formare; ut ſciant & alios informare, & fideles allicere, ac demum ſuam ſectam pulchris Sanctorum verbis polire; quò ſalubria putentur, quæ perſuadent.* Atque hinc eſt, quòd alius ejuſdem farinæ Doctor (ſi modò alius, nam Illyricus eundem eſſe putat, perperam tamen) de Waldenſium Doctrinâ & moribus circa hæc tempora ſcribens; [m] tertiam cauſam illius *hæreſis* (ut appellat) aſſignat hanc: quòd *Novum Teſtamentum & Vetus vulgariter tranſtulerunt, & ſic docent & diſcunt.* Et addit ſe vidiſſe & audiviſſe ruſticum idiotam; qui Job recitavit de verbo ad verbum; & plures alios, qui Novum Teſtamentum totum ſciverunt perfectè. Idem etiam Author inter Waldenſium dogmata recenſet: *Quòd oratio Latina laicis non proſit: quòd Sacra Scriptura eundem effectum habeat in vulgari, quem habet in Latino; unde conficiunt in vulgari, & dant Sacramenta. Textum verò Novi & Veteris Teſtamenti magnam partem vulgariter ſciunt memoriter.* Hæc ille de *ſectâ* (ut vocat) *Leoniſtarum* ſive Lugdunenſium; quam *ita generalem* eſſe aſſerit; ut *nulla ferè eſſet terra, in quâ ea non ſerpat.* Superfuerunt autem iſti in Galliis etiam ad noſtra uſque tempora; curâruntque Biblia ſuâ dialecto eleganter imprimi. Horum enim ſumptibus Neocomi anno 1535. prodierunt in magno fol. & magnis characteribus excuſa Biblia Gallica ex Hebraicis & Græcis archetypis per Petrum Robertum Olivetanum tranſlata. [Geſnerus in Partitionibus Theologicis, fol. 15. Beza in Iconibus, Genebrardus Chron. lib. 4. An. 1535.]

Alexander IV. cùm videret quantum periculum Romanæ Eccleſiæ immineret, quamdiu laicis eſſet integrum in ejus fidem inquirere; ut huic malo tempeſtivè occurreretur, decretum hujuſmodi edidit; quod in 6. Decretalium lib. 5. tit. 2. de Hæreticis, cap. 2. videre licet. *Inhibemus quoque, ne cuiquam laicæ perſonæ liceat publicè vel privatim de*

[m] Inter Scriptores rerum Bohemic. à Marq. Frehero edit. pag. 222.

X *fide*

fide Catholicâ disputare. Qui verò contra fecerit, excommunicationis laqueo innodetur. At quænam ista est tyrannis, prohibere homines ne de fide inquirant; quæ universalis est, quæ omnium communis est, quæ non solùm ad Clericos, verùm etiam ad laicos & ad omnes omnino pertinet Christianos? ut ipse Nicolaus Pontifex [n] ad Michaelem Imp. quondam scripsit. Sed prævaluit conatus Antichristi. Vid. an. 1170. ad fin. & Crispinum in Actis Martyrum, fol. 88, 104, 112. *Laicus* (inquit Martinus ab Aspilcueta Navarrus in Enchrid. de X. præceptis, cap. 11.) *disputans de fide, peccat mortaliter.*

1280. Alfonsus Rex Castellæ

Sacros Bibliorum libros in maternam linguam vertendos curavit. Ex eo tempore in regiis diplomatibus ac publicis tabulis Latina lingua, cujus antea usus erat, desiit usurpari. Unde pudenda literarum ignoratio in nostram gentem, atque utrumque ordinem invasit [inquit Jo. Mariana Jesuita de rebus Hispan. lib. 13. cap. 7.

1280. Jacobus de Voragine, Genuensis Archiepiscopus,

Utriusque Testamenti divina volumina primus omnium in Italicam linguam summâ fide ac diligentiâ transtulit; ut habet Sixtus Senensis [o]. Sed monet hîc Possevinus [p] Jesuita, *sanè & cautè* in his translationibus *incedendum* esse; quandoquidem *validissimæ rationes sint, quæ Ecclesiam moverint, cur non passim sive hæ sive aliæ editiones vulgares tractentur ab omnibus.* Ubi vides, sapientiorem evasisse nunc Romanam Ecclesiam, quàm ante annos 300. fuerat. In Catalogo librorum prohibitorum Romæ Anno 1559. ex decreto Romanæ Inquisitionis edito, primùm in Italiâ vetitum esse, ne versio divinarum in Linguam Vernaculam literarum esset in usu, observat in Annotationibus ad illum Catalogum Vergerius.

[n] Tom. 3. Concil. p. 915. ed. Venet. & apud Gratianum Dist. 96. cap. 4. Ubinam. [o] Biblioth. Sanct. lib. 4. [p] Biblioth. Select. lib. 2. cap. 12.

1290. Ni-

1290. Nicolaus Cabasilas. 50

In Expositione Liturgiæ, cap. 1. 51 *Sacrarum Scripturarum lectiones Dei benignitatem & humanitatem annuntiant ; & rursus justitiam & judicium & ejus metum in animas nostras immittunt, & dilectionem in eum accendunt, & ita ad ejus mandata servanda multam promptitudinem & animi alacritatem afferunt.*

1290. Anglicanus Interpres.

Longè ante Wiclevi translationem (100 annis, ut conjicit Thomas Jamesius) prodiit universorum Bibliorum Anglicana Translatio : cujus tria in Oxoniensis Academiæ Bibliothecis MSS. extant exemplaria ; unum in Bodleianâ (publicâ) alterum in Ædis Christi, tertium in Reginalis Collegii Bibliothecâ. [T. Jamesius lib. vernaculo de Corruptione Patrum part. 2. loc. 24.]

1300. Nicolaus Lyranus

In 1 Corinth. XIV. *Si populus intelligat orationem seu benedictionem sacerdotis ; meliùs reducitur in Deum, & devotiùs respondet Amen. Ideo dicit* [Paulus] Si benedixeris, [*tu Sacerdos vel Episcope*] Spiritu : *i. e. absque hoc quòd populus intelligat ; quid proficit populus simplex & non intelligens ? quasi dicat ; nihil aut modicum ; quia nescit se conformare tibi, qui es minister Ecclesiæ, respondendo Amen. Propter quod in Primitivâ Ecclesiâ benedictiones & cætera communia* [p] *fiebant in vulgari.* Ibid. *Latinas horas Canonicas non intellectas alteri recensens, Barbarus erit.*

1301. Armeni.

Acta Apostolorum scripta Anno 1301. *Et Epistolæ Catholicæ* in linguâ Armenicâ MSS. habentur in Bibliothecâ Cardinalis Ascanii Columnæ [In Catalogis MSS. ad calcem Apparatûs Possevin. p. 133.]

[p] Fort. *omnia*.

50 Veriùs, anno 1350.

51 Αἱ μὲν τῶν ἱερῶν γραφῶν ἀναγνώσεις τὴν τοῦ Θεοῦ καταγγέλλουσαι χρηστότητα καὶ φιλανθρωπίαν, καὶ αὖθις τὸ δίκαιον καὶ τὴν κρίσιν, τὸν τ' αὐτοῦ φόβον εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἐνιᾶσι, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην ἀνάπτουσι, &c.

1330. Ludolphus Carthusianus

In Psalm. 64. *Sacra Scriptura est cibus noster, ac panis vitæ & intellectûs; quo quotidie reficimur, ne deficiamus in hujus peregrinationis deserto. Unde scriptum est:* [q] Non in solo pane vivit homo; sed in omni verbo, quod procedit ex ore Dei.

1340. Brigitta Suecica

Sacra Biblia, quæ Gothico idiomate sibi scribenda curârat, legebat: ut est in Vitâ ejus (apud Surium tom. 4. Julii XXIII.)

1358. Richardus Armachanus Archiepiscopus

Novum Christi Testamentum in Hybernico Sermone (à se fortassis translatum) anno uno aut altero ante suam mortem, in quodam Ecclesiæ suæ muro occultavit: in cujus fine, quasi prophetizans, hoc scripsit: Cùm hic liber inventus fuerit; veritas toti mundo manifestabitur, vel Christus orbi mox apparebit. *Et repertus est iste liber circa annum à nato Servatore* 1530. *in reparatione ejusdem Ecclesiæ.* (Jo. Balæus, Ossoriensis quondam in Hiberniâ Episcopus, in Scriptorum Britan. Centur. 14. pag. 246.) Joannes etiam Foxus [r] Richardum nostrum censet Authorem Translationis Bibliorum in linguam Hibernicam; quorum vetusta exemplaria à se conspecta esse Angli quidam probatæ fidei homines eidem confirmarunt. Hujusmodi Bibliorum fragmenta in Hiberniâ passim extant. Sed nec illud omittendum est, quod Armachanus in Defensorio Curatorum Fratribus objicit; tantam per eos librorum penuriam esse factam; ut cùm ex Hiberniâ quatuor ex Presbyteris suis Oxonium ipse misisset; rescripserunt se neque Biblia, neque alium ullum Theologicum librum studiis suis accommodum invenire potuisse. Quod etiam postea Galfridus Chaucer iis objecit, his verbis [f]: **Freer, what charitye is this, to gather up the books of holy write, and put them in treasorye, and so emprison them from Secular Preestes and Curatts, and by this councell lett them to preach the Gospell freely to the People?** *Quænam verò, Fratercule, charitas isthæc est, Sacræ Scripturæ libros undique colligere, eosque clanculum recondere, atque*

[q] Matth. IV. [r] Act. & Monument. pag. 381. Londini 1596. [f] In Jack. Upland, ap. Fox, p. 240.

ita

ita à Secularibus Sacerdotibus & Curatis incarceratos ſubtrahere, & ejuſmodi artificio illos impedire, quò minùs Evangelium populo liberè prædicent?

1360. Joannes Cantacuzenus, Conſtantinopolitanus Imp.

Apologiâ 4. *Nos omnes indigemus Scripturarum auxilio propter infirmitatem noſtram.*

1360. Anglus quidam doctus.

Præfationem docti in primis viri in ſacrum Vetuſque Teſtamentum, Anglicè antè annos trecentos conſcriptum citat Jo. Caius lib. 1. de Antiqu. Cantab. Academ. pag. 150. ubi Aluredum tradit Author tranſtuliſſe Pſalmos, & Bedam univerſam ferè Bibliam in linguam Britannicam convertiſſe.

1360. Johannes Treviſa,

Ad petitionem Domini ſui Thomæ de Barkeley, *in Anglicanum idioma tranſtulit totum Bibliorum opus*, utrumque ſc. Teſtamentum; præfatione præfixâ, cujus initium: *Ego Johannes Treviſa ſacerdos*, &c. ut habet Balæus Centur. 7. cap. 18. ubi etiam notat eum Polychronicon continuâſſe ab anno à Chriſti Incarnatione 1342. uſque ad annum ejuſdem 1397. *in quo* (inquit) *ipſemet Treviſa claruit ſub Richardo II. Anglorum Rege.* Verùm ipſe in fine Tranſlationis Polychronici, tempus, quo ſcripſit, his verbis proponit: *Verſio iſta finita eſt die Jovis* (lege potiùs die Martis) *die* 18. *Aprilis, Anno Domini* 1357. *Anno autem* 35. *ætatis Patroni mei Thomæ Domini de Barkeley, qui me verſionem iſtam adornare fecit, atque Anno* 31 *Regni Regis Edwardi poſt conqueſtum Angliæ III.* Diem Martis pro die Jovis ideo legendum cenſui, quòd ſe Treviſa verſionem feriâ quintâ Paſchalis Hebdomadis finiviſſe ibidem aſſerat. Anno autem 1357. dies 18. Aprilis in feriam 3. Paſchalem incidit. Anno quidem 1397. dies 18. Aprilis eſt feria 5. ſed incidit is in annum 20 Richardi II. In MS. Codice, qui penès M. Forſterum Collegii D. Johannis Cantab. habetur, ſic lego: *die Jovis, Aprilis octavo, Anno* 1387. *decimo Richardi II.* in Codice MS. Cottoniano *die Jovis, Aprilis decimo octavo, Anno* 1387. *duodecimo Richardi II.*

1370. Ca-

1370. Carolus V. cognomento Sapiens, Francorum Rex,

Biblia ſacra Gallico idiomate, tum Lutetiæ Pariſiorum, tum in Galliâ Belgicâ, Normanniâ, & aliis Regni partibus evulgavit; ut quiſque nativâ linguâ ſuâ ſacris literis frueretur. Veteres illæ interpretationes etiamnum extant, cum inſcriptione, De mandato Regis Caroli V. *non modò nomine, ſed reipsâ principis ſapientiſſimi.* Hæc Carolus Molinæus in libro (Anno 1561. ſcripto) de Monarchiâ Francorum, ſect. 133. (tomo 3. Operum ejus edit. Lutetiæ An. 1612. par. 2. col. 612. Latin.) In Gallico ſic eſt (ibid. col. 574.) *Auſſi feit tranſlater toute la Bible en Francois, non ſeulement en Paris, mais auſſi en Picardie, Normandie, & autres provinces du Royaume; à ce que châcun euſt la ſaincte eſcripture en ſon language maternel. Les vieilles tranſlations ſe treuvent encores intituleés,* du mandement du dit Charles le quint, *qui eſtoit non ſeulement de nom, mais auſſi de conſeil & effect Sage.* Hæc Molinæus. Similiter Antonius Molinæus in Bibliothecâ Gallicâ, tit. *Bibles* (pag. 137.) *Or quant à la tranſlation de la S. Bible en la langue Francoiſe, le Roy Charles V. dit le Sage, la feit tranſlater au langage vulgaire de ſon tems. J'en ay une eſcripte en parchemin, qui eſt en language Picard.* 52 Vid. Pleſſei Myſterium Iniquitatis, edit. in 8°. pag. 1071. ubi hujus Tranſlationis authorem Nicolaum Oremum facit. Ut ad Carolum autem redeam: Juſſit *ſacros Bibliorum libros diligenter & verè in linguam Gallicam transferri, rei eccleſiaſticæ literarumque ſacrarum perquam ſtudioſus;* ut habet Jo. Tilius, [s] & Anglo-Remenſes. [t] Sed cùm hoc ab illo factum innuunt iſti; ut Waldenſibus occurreretur, & aliis, qui pro libidine eoſdem vertebant: Fr. Hotomannus illum tyrannidi Pontificum infenſum Tranſlationem hanc procurâſſe affirmat: ad quam etiam reprimendam, ab eruditis librum, qui inſcribitur *Somnium Viridarii,* eundem componi curaviſſe teſtatur Carolus Molinæus [u]. Porro Tranſlationem hanc multis etiam nunc locis in Galliâ videre licet, cum hâc inſcriptione: DE MANDATO ET JUSSU REGIS CAROLI QUINTI: eamq; in Regiâ Bibliothecâ Fontaneblæi Anno 1563. iterumque Anno 1567.

[s] Chronic. Reg. Francor. [t] Præfat. in Nov. Teſtam. Sect. 4. [u] In Senatuſconſ. Franciæ contra abuſus Paparum, pag. 125. & ad Styl. Parl. part. 4. pag. 235.

52 *Quantùm autem ad tranſlationem S. Scripturæ in linguam Gallicam, Carolus Rex, Sapiens dictus, eam in linguam vulgarem ſui temporis converti fecit. Habeo exemplar ejus membranaceum, linguâ Picardis familiari exaratum.*

ſe vi-

ſe vidiſſe meminit Fr. Hotomannus [x]. Similiter Genebrardus [y] hujus editionis primum exemplar oſtendi dicit in Bibliothecâ Regiâ, nempe ab Anno 1374. Claud. Eſpenſæus Tract. ad Confeſſ. Regium. *Quòd principem literæ deceant:* Carolus (inquit) Rex V. *ſacra Biblia in linguam Francicam Gallicam converti curavit.* De eâdem tranſlatione vide Mat. Beroaldum Chronic. lib. 4. pag. 265. Porrò inventa etiam tum ſunt Miſſalia, Breviaria & Pſalteria in veterem Francicum ſermonem converſa: ut notant Genevenſes in Præfat. ad Biblia Gallica poſtremò à ſe edita.

1380. Joannes Wicleſus

Reprehendit hic [z] Papam & ſuos complices, ut Scribas & Phariſæos *claudentes regnum cœlorum, qui nec ipſi intrarent, nec alios intrare permitterent.* Eandem querelam etiam alius vir pius apud Anglos circa hæc tempora uſurpavit in libello [a], quem *Agricolæ precationem & querimoniam inſcripſit* (à Joanne Oldcaſtell diſperſum putat Balæus, eidemque tribuit pag. 557.) ita loquens: 53 **Thilk that have the key of conning, have y lockt the trewth of thy teaching under many wardes, and y hid it from thy children. But Lorde, ſith thy teaching is y come from heaven above; our hope is, that with thy grace, it ſhall breaken theſe wardes, and ſhowe him to thy peple, to kele both the hunger and the thurſt of the ſoul. And then ſhall no ſhepeard ner no falſe hirid man begile thy peple no more. For by thy law I write, as thou hightest** (promiſed) **ſometime, that from the leſt to the moſt all they ſhullen knowen thy will, and weten** (know) **how they ſhullen pleaſt thee evermore in certayne.** Iſta erat miſeranda horum temporum facies; *quas tenebras ut diſpelleret magnus ille Wiclevus* (inquit Balæus) *Biblia tota in Anglicum ſer-*

[x] Franco-Gall. cap. 2. [y] Chron. lib. 4. ad An. 1535. [z] Apud Tho. Waldenum in Faſciculo Zizaniorum, (quem MS. apud me habeo) & Orth, Gratium in Faſciculo rerum Expetend. fol. 137. a. [a] A Gulielmo Tindall edit. eſt in Fox, p. 369, 370.

53 *Qui clavem ſcientiæ habent, doctrinæ tuæ veritatem multis ſeris obſeratam clauſerunt; eamque à filiis tuis occultârunt. Cùm verò, Domine, doctrina tua cœlitus advenerit; ſperamus illam tandem aliquando ſeras iſtas gratiâ tuâ effracturam, ſeipſamque populo tuo oſtenſuram, ad profligandam animæ famem & ſitim. Et tunc nullus Paſtor, neque fallax conductitius populum tuum amplius decipiet. Ex authoritate enim legis tuæ ſcribo; uti olim promiſiſti, quòd omnes à minimo uſque ad maximum voluntatem tuam ſciverint, edocti quomodo tibi in æternum ſine errore placere poſſint.*

mo-nem

monem transtulit. [Vid. infra An. 1407, 1416.] Extant etiamnum varia veterum Bibliorum Anglicorum exemplaria, quæ translatione differunt: unde manifestum est, præter Wiclevum, alios etiam idem opus perfecisse. Ex his 2. exemplaria Evangeliorum, 3. Novi Testamenti, 5. utriusque Testamenti commemorat Tho. Jamesius [b]. Versionis quinetiam Wiclevianæ meminit M. N. *in his Remainder of a greater Work*, p. 17. atque idem Jamesius Tractatu vernaculo de Corruptione Patrum. Certè Wiclephum Biblia in Anglicanum sermonem transtulisse testatur etiam Hussus [c] in quadam suâ Replicâ. *Transtulit* (inquit Balæus [d]) *in Anglicum sermonem Biblia tota, adhibitis præfationibus atque argumentis cuique libro suis. Vertit & libros duodecim Clementis Lanthoniensis Ecclesiæ Presbyteri de Concordiâ Evangelistarum.* Hæc Balæus. In Operis posterioris præfatione Scripturarum Vernacularum prohibitionem Antichristianam esse confirmat Author. Hoc pluribus in Ostiolo suo urget Wiclevus; quod consule. Ejus Translationem Novi Testamenti MS. apud D. Robertum Cottonum Equitem Auratum vidimus.

Ejusdem *Speculi Sæcularium Dominorum* (quod habetur MS. in Bibliothecâ Regiâ Westmonasteriensi) cap. 1. ita incipit. *Cùm veritas fidei eò plus rutilat, quò plùs planè cognoscitur: & satrapæ* (Episcopi) *damnant fidelem sententiam ex invidiâ personæ in auribus sæcularium Dominorum: ut veritas sit nota planiùs atque diffusiùs, necessitantur fideles sententiam, quam promunt, enucleare tam in Latinâ linguâ quàm in vulgari. Dictum est à Prospeculo sæcularium Dominorum in lingua vulgari, quomodo se debent regulare in toto conformiter legi Christi. Nec sunt audiendi Hæretici, qui fingunt, quòd seculares non debent legem Dei cognoscere; sed sufficit eis notitia, quam sacerdotes & prælati eis dixerint vivâ voce. Nam Scriptura est fides Ecclesiæ; & quanto est nota planiùs in sensu orthodoxo, de tanto est melior. Ideo sicut seculares debent fidem cognoscere; sic in quacunque linguâ plùs nota fuerit, est docenda. Similiter cùm veritas fidei sit clarior & rectior in Scripturâ, quàm sacerdotes sciunt exprimere: cùm multi etiam Prælati (si fas est dicere) sunt Scripturæ nimis ignari; & alii celant puncta Scripturæ, quæ sc. sonant in humilitatem & paupertatem Cleri; & multi tales defectus sunt in vocibus Sacerdotum; utile videtur esse, fideles sensum fidei taliter reserare. Similiter juxta fidem, quam docuit Apostolus Hebr.* XI. Sancti per fidem vicerunt regna; *& maximè ex stimulo fidei ad patriam properârunt. Quare igitur non debet fons fidei notificari populo per media, per quæ homo potest scire clariùs? Qui igitur*

[b] Eclog. Oxonio-Cantab. l. 2. p. 60. [c] Inter Opera ejus Tom. I. fol. 108. b. [d] Cent. 6. cap. 1.

hoc

hoc impedit, vel contra illud remurmurat, procurat quòd populus maneat damnabilis & infidelis. Non igitur capiendæ sunt ut fides leges [quas] *Prælati fabricant; nec credendum est suis vivis vocibus, nisi de quanto fundatæ fuerint ex Scripturâ: cùm secundùm crebram doctrinam Augustini* lib. 2. de doctrinâ Christianâ, in fine Epistolæ 2. ad Volusianum. *Omnis veritas est Scriptura. Hoc igitur bonum faceret ista Scripturæ enucleatio; quòd redderet sacerdotes & prælatos in verbis quæ referant insuspectos. Prælati autem, ut Papæ, & Fratres, & alii medii, possunt in isto deficere. Similiter Christus & sui Apostoli converterunt gentem plurimam per detectionem Scripturæ in linguâ, quæ fuit populo magis nota. Ad hoc enim Spiritus Sanctus dedit eis omnium linguarum notitiam. Quare igitur non debent moderni Christi discipuli de eodem pane fragmenta colligere, & clariùs quo sciverunt populo detegere, sicut illi? Non enim est fictio nisi infidelis, volentis Spiritui Sancto resistere. In duplici igitur linguâ, cujus Spiritus Sanctus dedit notitiam, est fides Christi populo referanda. Similiter cùm ex fide, quam docet Apostolus,* 2 Cor. V. Oportet omnes Christianos stare ante tribunal Christi, *& sibi pro omnibus bonis, quæ illi dederat, respondere: necesse est cunctos fideles bona illa & usus illorum cognoscere, ut responsio tunc patescat; cùm responsio per prælatum vel attornatum tunc non valebit: sed oportet quòd tunc quilibet in propriâ personâ respondebit. Cùm igitur Deus dederit tam Clericis quàm Laicis notitiam fidei ad hunc finem, ut clariùs doceant, & fideliter operentur per eam: clarum est quòd Deus in die judicii requiret certum computum de usu istorum bonorum, quomodo dabantur fideliter ad usuram, &c.*

1390. Anna Regina Angliæ, & Thomas Arundel Eboracensis Archiep.

Soror hæc Wenceslai Regis Bohemiæ, & Richardi II. Anglorum Regis conjux, anno 1394. (ut habet Polydorus Virgilius) mortem obiit. In cujus funere Westmonasterii de laudibus ejus concionem habuit Thomas Arundel, tum temporis Eboracensis Archiepiscopus, & Regni Cancellarius; in quâ *non alio nomine eam magis laudavit, quàm quòd quamvis advena esset & peregrina (nempe Bohemica) tamen quatuor Evangelia in linguam Anglicam versa & Doctorum Commentariis declarata assiduè meditaretur.* [Ex fragmento libri cujusdam Wigorniensis Ecclesiæ citat. à Matth. Parkero in Cantuariensium Archiepiscoporum historiâ pag. 310. & Jo. Fox. Act. & Monument. p. 467.] Hinc Jo. Wiclefus *in libello de Triplici vinculo Amoris* (citante Jo. Husso in Replicâ contra Jo. Stokes.)

Ex eodem (inquit) *patet eorum ſtultitia, qui volunt damnare ſcripta tanquam hæretica, propter hoc quòd ſcribunt in Anglico, & acuta tangunt peccata, quæ conturbant illam provinciam. Nam poſſibile eſt quòd nobilis Regina Angliæ, ſoror Cæſaris, habeat Evangelium in linguâ triplici exaratum: ſc. in linguâ Bohemicâ, Teutonicâ, & Latinâ; & hæreticare eam propterea foret Luciferina ſtultitia. Et ſicut Teutonici volunt in iſto rationabiliter defendere linguam propriam; ſic & Anglici debent de ratione defendere linguam ſuam.*

1390. Joannes Gandavenſis, Dux Lancaſtriæ.

Parlamento Richardi II. Regis Angliæ temporibus habito, libellus exhibitus eſt de tollendis Bibliis in linguam Anglicanam tranſlatis: qui à Nobilibus & inferioris Domûs Congregatione prorſus rejectus eſt. Et acriter reſpondit Johannes Dux Lancaſtriæ in hanc ſententiam: Nolumus fæx eſſe omnium hominum; quandoquidem aliæ nationes legem Dei (quæ noſtræ fidei lex eſt) ſuâ linguâ exaratam habent: idque magno interpoſito jurejurando, (ut habet Hiſtoria) adversùs eos aſſeruit, quicunque tandem eſſent, qui libellum iſtum primi porrexerunt. Addiderunt alii: Si Evangelium in linguâ Anglicanâ admiſſum hominibus errandi anſam ſit præbiturum; ſcitote inter Latinos plures inveniri Hæreticos, quàm ex aliâ quacunque linguâ. Decreta namque 66. Hæreticos Latinos recenſent. [Hiſtoriam hanc tranſtulit Jo. Foxus in Præfationem à ſe præfixam Evangeliorum Saxonicorum editioni Anno 1571.]

1400. Radulphus de Rivo, Tungrenſis Decanus.

De Canonum obſervantiâ propoſit. 9. *Cavendum eſt ne maledictionem incurramus Prophetæ, dicentis:* [c] Maledictus omnis, qui opus Dei facit negligenter. *Dignum quippe eſt, ut mens noſtra concordet cum voce, quando ad divinum opus aſſiſtimus; & cum diligentiâ à præſentibus univerſis quiſque ſe retrahat, & divinis inhæreat; ut cœleſtia ei dona revelentur.*

1401, 1407, 1409. Richardus Hampole, & alii.

Anno 1401. Gulielmus Butler Franciſcanus ſcripſit Determinationis nomine libellum contra Tranſlationem (Wiclevianam, uti nos docet

[c] Jerem. XVII.

Jameſius

Jamesius lib. de Corruptione Patrum part. 2. loc. 24.) Scripturæ in linguam vulgarem [f]: postquam esset in Angliâ (ut testis est Purvæus) generale mandatum ut combureretur. Extat adhuc libellus iste Oxonii in Mertonensis Collegii Bibliothecâ vol. 143. Ex eo sequens fragmentum desumptum est. *Nec debent Prælati hoc admittere, quòd singuli ad libitum eorum legant Scripturam in Latinum translatam; quia (sicut experientia satis docet) hoc fuit multis modis occasio incidendi in hæreses & errores. Non est ergo politicum, ut quicunque ubicunque quandocunque voluerit, se det ferventi studio Scripturarum.* [g] Eodem ferè tempore Scillius quidam Fraterculus, coram Londinensi Episcopo ad Crucem Paulinam contra easdem Translationes concionem habuit; cui alii se opposuerunt, verba illa Pauli ad Elymam Magum, Act. XIII. de Fratre Scillio usurpantes: *O plene omni dolo & omni fallaciâ, quare Episcopum à verâ fide avertere conaris?* Objiciebatur etiam ei cùm aliorum Doctorum authoritas, tum Richardi Hampul Eremitæ, qui Psalterium in linguam Anglicanam transtulit, & in versum illum Davidis [*Ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque*] judicium suum de necessitate Scripturarum Vernacularum proposuit. Tandem verò Anno 1407. (sic, opinor, Fox loco citato; at Mat. Parkerus [h] ad Annum 1406. refert. Linvodus [i] verò ad An. 1408.) in Concilio Oxonii habito Thomas Arundel Archiepiscopus Cantuariensis (quem ante annos 13. piæ Reginæ in Scripturâ Vernaculâ perlegendâ diligentiam prædicâsse audivimus) pro authoritate suâ controversiam diremit: septimam ibi Constitutionem in hæc verba sanciens: 54 *Periculosa res est (testante B. Hieronymo) textum sacræ Scripturæ de uno in aliud idioma transferre: eò quòd in ipsis translationibus non de facili idem sensus in omnibus retinetur; prout idem Beatus Hieronymus, etsi inspiratus fuisset, se in hoc sæpiùs fatetur errâsse. Statuimus igitur & ordinamus, ut nemo deinceps textum aliquem sacræ Scripturæ auctoritate sua in linguam Anglicanam vel aliam transferat, per viam libri vel libelli aut Tractatus, nec legatur aliquis hujusmodi liber, libellus aut Tractatus, jam noviter tempore Johannis Wickliff, sive citra, compositus, aut in posterum componendus, in parte vel in toto, publicè vel occultè, sub pœnâ majoris excommunicationis; quousque per loci Diœcesanum, seu (si res exegerit) per Concilium provinciale, ipsa transla-*

[f] Jo. Lelandus in Opere de Viris Illustribus, & eum secutus Baleus Cent. 7. cap. 39. [g] Ex Foxi Præfatione in Evangel. Saxon. [h] Hist. Archiep. Cantuar. p. 310. in margine. [i] Constitut. 2. de Clericis peregrinis.

54 Concil. Labb. Tom. XI. pag. 2095.

tio fuerit approbata. Qui verò contra hoc fecerit, ut fautor hæresis & erroris similiter puniatur. Ex eo, quod in hâc constitutione dicitur [*Noviter compositus*] colligit Guilhelmus Lindwodus [k], quòd *libros, libellos, vel tractatus in Anglicis vel alio idiomate priùs translatos de textu Scripturæ legere non est prohibitum.* Unde intelligimus ante Wiclevi tempora Scripturas in linguam vernaculam translatas extitisse; neque etiam earum lectionem prohibitam esse (vid. Dialog. Tho. Mori lib. 3. cap. 16. cum respons. Tindalli) quod quantopere à subsequentium temporum moribus alienum fuit, ex hujus Historiæ serie pòst apparebit. Et de Constitutione quidem Tho. Arundelii satis: de cujus vitæ exitu ita scribit Thomas Gascoign [l] in Dictionario suo Theologico MS. Anno 1414. *Tho. Arundel Cant. Archiepiscopus sic linguâ percussus erat; ut nec deglutire, nec loqui per aliquot dies ante mortem suam potuerit, divitis epulonis exemplo, & sic* 55 *tantùm obiit. Atque tunc multi fieri putabant; quia verbum alligâsset, ne suo tempore prædicaretur.* Hisce etiam temporibus Alexander V. Scripturas in sermonem vulgarem translatas damnâsse dicitur: [m] de quo prophetiam edidisse fertur Jacobus de Theramo [n]; *quòd Anno Domini* 1409. *surget unus, qui Evangelium & Epistolas & fidem Christi persequetur.* Nota hîc tempus ingredientis erroris, idque cum contradictione.

1410. Anglus Anonymus.

[o] In Bibliothecâ Collegii S. Benedicti Cantabrig. habetur Transcriptum Determinationis cujusdam Doctoris in S. Theologiâ, contra eos qui dicunt nefas esse habere S. Scripturam aut alios libros in linguâ Anglicanâ. Tractatus iste à Joanne Foxo evulgatus ést in primâ Actorum & Monument. editione pag. 452. titulo *Brevis antiqui Tractatûs demonstrantis S. Scripturam in linguâ Anglicanâ habendam esse.* Initium ejus Latinè versum subjiciam. *Contra illos, qui dicunt S. Scripturam Anglicè vertendam non esse, ejusmodi argumenta proferam, &c. Sanctus etiam Paulus in primâ ad Corinthios Epistola cap.* 14. *dicit:* Vellem vos omnes peregrinis loqui linguis, sed magis ut vaticinemini: *Dicit etiam:* Orabo spiritu, orabo & mente; *i. e. cum affectu & intellectu. Idque multò satiùs est quàm devotionem in verbis tantùm non in intellectu habere. Istud*

[k] Provincial. lib. 5. titulo de Magistris, edit. An. 1429. [l] Citat. à Fox in Act. & Monument. p. 541. & Matth. Parker Hist. Arch. Cantuar. p. 311. [m] Baleus Centur. 7. cap. 39. [n] Jo. Huss. in Concilio Constantiensi, Tom. IV. Concil. edit. Venet. p. 320. [o] Vid. Jamesii Eclogam Oxon. Cantab. par. 1. p. 82. b

55 *Tandem* legendum videtur.

quinetiam

quinetiam textus demonſtrat, iſtiuſmodi verba ſubjiciens : Quomodo ille dicet Amen ſuper benedictionem tuam, qui quid dicis non intelligit ? *His addi poteſt Doctoris Lyrani ſententia : Si populus intelligat orationem ſeu benedictionem Sacerdotis ; meliùs reducitur in Deum, & devotiùs reſpondet Amen. S. Scriptura itaque in Hiſpanicam, Gallicam, & Germanicam linguam converſa eſt ; atquæ aliæ gentes Bibliam in vernaculâ linguâ legunt, &c.*

Huic affine docet lacerum quoddam Bibliothecæ Wigornienſis fragmentum 55 circa idem tempus ſcriptum : quod Latinè pariter converſum repræſentabo. *Auditum eſt à Germano quodam fide digno, olim Belgam, cui nomen erat Jacobus Merland, integram Bibliam Belgicè vertiſſe. Propterea Interpres magno à quibuſdam odio habitus ſeſe coram Papâ judicandum ſiſtere juſſus eſt : liberque examini ſubmiſſus ; qui tandem magnopere approbatus, illi in manus remiſſus eſt ad inimicorum confuſionem. Quin & Venerabilis Beda Spiritu Dei inductus, Bibliam, ſaltem majorem ejus partem, in linguam Anglicanam tranſtulit : cujus verſionis exemplaria adhuc in multis Angliæ Monaſteriis ſuperſunt. Porrò Ceſtrenſis libro 5. cap. 24. Evangelium Johannis Anglicè ab eodem Bedâ converſum eſſe prodit : quod quidem Evangelium Johannis, aliaque Evangelia multis in locis adhuc aſſervantur, in vetuſtam Anglicæ linguæ dialectum converſa, quam vix ullus hodie Anglus perlegere poteſt, &c. Præterea penès civem quendam Londinatem, nomine Wering, Biblium erat in Septentrionalem Angliæ dialectum redditum ; quod à multis inſpectum eſt, & ducentorum annorum ætatem præ ſe tulit, &c. Adhæc magnus ille Theologus Lincolnienſis in Sermone, cui initium eſt* [Scriptum eſt de Levitis] *hæc habet :* Si quis Sacerdos ſe prædicare non poſſe dicat ; unum præſto eſt remedium, ut Beneficium ſuum abdicet ; alterum (ſi fortè iſtud nolit) ut ſingulis ſeptimanis nudum Evangeliorum Dominicalium textum perdiſcat ; eumque plebi ſuæ enarret, &c. *Itidem vir genere nobilis Richardus Hampole Pſalterium Anglicè convertit, & prolixâ ſatis gloſsâ illuſtravit, &c. Frater autem Scillius, qui coram Epiſcopo Londinenſi centeniſque aliis auditoribus dixit, Hieronymum agnoviſſe ſe S. Scripturam vertendo erráſſe, ſimilis eſt Elymæ, qui Epiſcopum ſeu Judicem à fide avertere conatus eſt, &c. Multis etiam conſtat, tempore Richardi Regis (cujus animæ propitius ſit Deus) libellum Parlamento oblatum eſſe duorum Archiepiſcoporum totiuſque Cleri aſſenſu, ad abrogandam Bibliæ aliorumque librorum Evangelicorum verſionem Anglicam.*

55 Anglicè tantum Fragmentum iſtud (pariter ac ſuperius) dedit Uſſerius, adeoque quæ inibi reperies aliorum fragmenta, non ſunt authentica, ſed ex verſione meâ.

glicam. Denique Thomas Arundel, qui ſedi Cantuarienſi nunc præeſt, in Eccleſiâ Weſtmonaſterienſi, frequenti auditorum turba præſente, in exequiis Annæ Reginæ concionatus eſt, &c.

1410. Johannes Huſs, & Bohemi.

De Johanne Huſſo ita ſcribit Jo. Cochlæus: *Inſtituit pellifices, ſartores, ſutores, & id genus alios Mechanicos; qui crebris concionibus operam dantes, & ſacras literas in vernaculam linguam tranſlatas fervidè legentes, cum Sacerdotibus coram plebe diſputarent. Et non ſolùm viri, ſed & Beguttæ aliæque mulieres, eò audaciæ & inverecundiæ proruperunt; ut de ſacris literis diſſerere, & Presbyteris certamina movere præſumerent.*

1416. Radulphus Munginus.

[p] In Synodo Londini habitâ ſub Henrico Chicheſley, Cantuarienſi Archiepiſcopo, Radulpho inter alia objectum eſt, quòd Evangelia Johannis Wickleffi in civitate Londinenſi ſparſiſſet; unde ad perpetuos carceres ab Archiepiſcopo damnatus eſt. Ibidem ad Palinodiam adactus eſt J. Gallus Presbyter Londinenſis, quòd librum Anglicum qui *Novæ Legis* inſcriptus erat, habuiſſet. [Ex Regiſtro Henrici Chicheſley.]

1420. Johannes Purvey.

[q] Ex libello ejus ſententias ſequentes ut hæreticas & erroneas collegit adverſarius ejus Richardus Lavinham Carmelita (quas MSS. habeo) *Chriſtianus populus habet grandem cauſam refutandi leges & ſtatuta mundialium Clericorum, qualia vocat leges Papales & Epiſcopales factas propter cupiditatem & voluptatem: ſine quibus Eccleſia poſſit currere ſecurè versùs cœlum per jugum ſuave mandatorum Domini; ſicut fecit per mille annos, antequam dictæ leges mitterentur Univerſitatibus; & retraxerunt homines à ſacrâ Scripturâ propter cupiditatem beneficiorum & bonorum ſæcularium.* Item. *Simplices homines recipiunt reverenter ſententias doctorum, & alias leges, in quantum fundantur ſuper Scripturam ſacram expreſsè vel bonam rationem. Cùm autem leges Paparum & ſuorum inſciorum Clericorum ſint contrariæ ſibi ipſis, abſque fundamento Scripturæ vel rationis; debent ſimplices homines permittere eas ire dormitum.*

[p] Fox, pag 590. [q] Fox, pag. 503.

Circa

Circa hoc tempus claruit Lupus de Oliveto; quem vide in Regulâ Monachorum, cap. de contemplat. orat. & lectione, tom. 9. Operum Hieronymi, edit. Victorii, rem fusè persequentem. Pauca quædam describam. *Ama scientiam Scripturarum, & carnis vitia non amabis. ——Orationi lectio, lectioni succedat oratio. ——Crebriùs lege, & disce quamplurima; & tenente te codicem somnus obrepat, &c. Quotidie de Scripturis sanctis aliquid dicatur. ——Sæpe in manibus tuis divina sit lectio, & crebræ orationes. ——De Scripturis sanctis habeto fixum versuum numerum. Illud pensum Domino tuo redde. ——Scientia pietatis est, nosse legere Scripturas, Prophetas intelligere, in Evangelio credere, Apostolos non ignorare. Nec putemus in verbis Scripturarum esse Evangelium, sed in sensu: Non in superficie, sed in medullâ: Non in sermonum foliis, sed in radice rationis. Si quid autem ignoras, si quid de Scripturis dubites, interroga eum; quem vita commendat, excusat ætas, fama non reprobat, &c. Quæ enim potest esse vita sine scientiâ Scripturarum, per quam etiam ipse Christus agnoscitur? Qui cibi, quæ mella sunt dulciora, quàm Dei nosse prudentiam?*

1425. Valentini in Hispaniâ.

Fuit 130. *abhinc annis plùs minùs versa S. Scriptura in Valentinam linguam:* ait Frid. Furius Valentinus in *Bononiâ* suâ, quam Anno 1555. edidit.

1429. Norwicenses.

Guilhelmus Wrightus coram Norwicensi Episcopo jurejurando interposito confirmavit, quòd I. Richardus Fletcher de Beckles Anglicè habuit librum Novæ Legis, qui priùs Hugonis Pii fuerat. II. Nicolaus Belwardus Novum Testamentum habit, quod Londini pretio 4. marcarum & 40. denariorum (quo pretio nostris temporibus 40. ejusmodi libri coemi possunt) sibi comparavit; eundemque Wrightum & uxorem ejus per anni spatium docuit, & Novo Testamento diligenter studuit. III. Hugo Pius Testamento legavit Aliciæ ancillæ W. Whiti Novum Testamentum (quem librum Novæ Legis tum appellabant) quod in custodiâ extitit Oswaldi Godfrey Colcestrensis. [Ex Registro Norwicensi [r].]

[r] Fox, p. 611.

1419. Alexander Carpentarius.

In Destructorio Vitiorum, part. 4. cap. 40. *Quod considerans B. Augustinus in Epistolâ ad Julianum Comitem ita scribit*; Grandis (*inquit*) confusio est animabus laicorum, qui dicunt, Quid pertinet ad me libros Scripturarum legendo audire vel discere; vel etiam frequenter ad Sacerdotes & ad Ecclesiam Sanctorum recurrere? Cùm Clericus fiam, ea quæ oportet Clericus facere, faciam. Sed quare non intelligit, quia panem & vinum atque alia hujusmodi terræ bona, & regni felicitatem æqualiter vult participare, & æquali labore jugum Christi ferre non vult. *Et sequitur:* Similiter enim mandata Dei servantibus Laicis cœleste palatium patet, veluti & Clericis. *Item Augustinus super Johan. Homil.* 51. Cùm auditis (*inquit*) fratres, Dominum dicentem: *Ubi ego sum, illic & minister meus erit*; nolite tantummodo bonos Episcopos & Clericos cogitare: sed etiam vos laici pro modo vestro ministrate Christo bene vivendo, eleemosynas faciendo, nomen & doctrinam ejus quibus potueritis prædicando: ut unusquisque etiam paterfamilias hoc nomine agnoscat paternum affectum suæ familiæ se debere, pro Christo & pro vitâ æternâ suos omnes moneat, doceat, hortetur, corripiat, impendat benevolentiam & exerceat disciplinam: & ita in domo suâ Ecclesiasticum & quodammodo Episcopale impleat officium ministrans Christo, ut in æternum sit cum ipso. *Item idem super Psalm.* L. Quomodo (*inquit*) ad nos pertinet loqui vobis in Ecclesiâ; sic ad vos pertinet in domibus vestris agere, ut bonam rationem reddatis de his, qui vobis subditi sunt. *Item idem in Epistolâ ad Julianum Comitem:* Quæso (*inquit*) mi frater; quæso omnibus tibi subjectis, & bonæ voluntatis, in domo tuâ à majore usque ad minorem, amorem & dulcedinem regni cœlestis, amaritudinem etiam & timorem gehennæ annuncies; & de eorum salute sollicitus atque vigil existas; quòd pro omnibus tibi subjectis, qui in domo tuâ sunt, rationem Deo reddes. Annuncia, præcipe, impera, suade eis; ut caveant à superbiâ, à detractione, ab ebrietate; à fornicatione, à luxuriâ, ab irâ, & à perjurio, à cupiditate, quæ est radix omnium malorum. *Hæc ille: unde dicit Apostolus* 1 *Timoth. V.* Si quis suorum, & maximè domesticorum, curam non habet; fidem negat, & est infideli deterior. *Unde, sicut narrat Eusebius in de Ecclesiasticis Historiis libro* 2. *cap.* 15. Marcus 56 Evangelista Romæ scripsit Evangelium Christi: & ad preces & ro-

56 Eadem habet Beda Prolog. in Comment. in Marc.

gationes

gationes populi illius tradidit; qui exorabat, ut ea quæ ille verbo prædicabat, ad perpetuam eorum commonitionem habendam Scripturæ traderet; quò domi forisque in hujuscemodi verbi meditationibus permanerent. Quo audito Petrus gavisus est de fide illorum, per hoc devotionem eorum considerans; factumque confirmat, & in perpetuum legendam Scripturam eis tradidit. *Hæc ibi. Item laici adulti, ut patet ex supradictis, tenentur sub pœnâ mortis æternæ scire Orationem Dominicam & Salutationem Angelicam, & præcepta Decalogi; & omnia hæc continentur in Evangelio. Erubescant igitur infideles Hæretici, & Christianæ fidei inimici; qui dicunt, quòd Laici non tenentur scire, addiscere, aut cognoscere, vel se intromittere de Evangelio Christi. Nam idem est sic dicere & asserere, quòd Laici non debent Christum cognoscere, sed semper manere ut Judæi & Pagani sine veritatis notitiâ. Unde Apostolus 2 Corinth. IV.* Si opertum est Evangelium; in his qui pereunt est opertum; in quibus Deus hujus seculi excæcavit mentes infidelium, ut fulgeat illuminatio Evangelii gloriæ Christi. Item *Hieronym. & ponitur in ca. dist.* 39. *Si juxta.* Si juxta (*inquit*) Apostolum Paulum Christus Dei virtus & Dei sapientia est; ignoratio ergo Scripturarum est ignoratio Christi. *Sed quàm periculosa sit ista ignoratio, ostendit beatus Bernardus; & ponitur 6°. Florum, cap.* 26. *ubi sic scribit:* Omnis (*inquit*) peccati consummationem parit desperatio: desperatio de Dei ignorantiâ venit. Si enim nos Dei ignorantia tenet; quomodo sperabimus in eum quem ignoramus? Scimus autem desperatis partem vel societatem non esse in sorte sanctorum, &c. *Item Gregorius, & ponitur in ca. dist.* 38. *Qui ea.* Qui ea (*inquit*) quæ Dei sunt, sapiunt, sapiuntur à Domino: & qui ea quæ Dei sunt, nesciunt, nesciuntur à Domino: Paulo testante, qui ait: *Si quis ignorat, ignorabitur:* & quicunque stultus est in culpâ, sapiens erit in pœnâ. *Hæc ibi. Laici igitur informandi sunt per Sacerdotes, quòd libenter Scripturam sacram audiant, & humiliter addiscant; & cum omni humilitate, timore, & reverentiâ, de veritate quam addidicerunt & clarè intelligunt, loquantur; & non pompent de illis, quæ sciunt; nec alios ignorantes despiciant; nec arroganter putent se scire quæ fortè nesciunt nec intelligunt.*

1438. Bohemi, Thaboritæ.

Ex petitionibus [f], quas regni Bohemiæ Oratores hoc tempore Basileensi Synodo proposuerunt, septima his verbis concipitur. *Quatenus*

[f] In Orth. Gratii Fasciculo rerum Expetend. fol. 160. b.

vestræ paternitates dignentur permittere ad minus Evangelia, Epistolas & Symbolum in vulgari in Missis & Ecclesiis coram populo ad excitandam devotionem libertari, legi & decantari. Nam in nostro linguagio Sclavico ex indulto Ecclesiæ olim ab antiquo in vulgari suo exercetur, etiam in nostro regno. Unde & ad nostra usque tempora Bohemorum Sacerdotes in sacrificiis Epistolam & Evangelium linguâ domesticâ canunt; & huic consuetudini pertinacissimè adhærent; asserentes se illud literis Concilii Basileensis (quas vocant *Pactionis*) confirmatum & approbatum habere: quemadmodum testatur Johannes Slechta Bohemus in literis ad Erasmum Roterodamum Anno 1519. datis [t]. Huc etiam pertinet sententia illa Æneæ Sylvii [u]. (qui Concilio Basileensi interfuit) *Pudeat Italiæ Sacerdotes; quos ne semel quidem Novam Legem constat legisse: apud Thaboritas vix mulierculam invenias, quæ de Novo Testamento & Veteri respondere nesciat.* Isti verò nec quicquam furente Antichristo ad nostra tempora duraverunt, fideique suæ confessionem [x] nobiscum ediderunt, in cujus primo capite ita legimus. *Unusquisque divina sanctorum Prophetarum & Apostolorum scripta maximi facere, eisque in omnibus fidem prorsus habere, religioséque assentiri, diligenter ea legere, salutarem doctrinam ex his assumere, & secundùm hæc se instituere & dirigere debet; & imprimis ii, qui sanctæ Ecclesiæ Dei præpositi sunt. Quibus de causis in nostris Ecclesiis & conventibus hæc sacra Scriptura auditoribus communi & vernaculâ linguâ, quam universi intelligunt, recitatur, &c.* Illud verò quod de Italiæ sacerdotibus narrat Sylvius nequaquam mirum videri debet: cùm de Sorbonistis sui temporis referat Robertus Stephanus, [y] interrogatos à se quo loco Novi Testamenti aliquid esset scriptum, respondisse, se illud apud Hieronymum, aut in Decretis legisse; quid verò Novum Testamentum esset, ignorare. Item alium ejusdem Sorbonæ Theologum subinde dicere solitum: *Miror quòd isti juvenes allegant nobis Novum Testamentum; per diem, ego habebam plusquam quinquaginta annos, quòd nesciebam, quid esset Novum Testamentum.* Vide Hyperium de Scripturæ Lectione quotidianâ, lib. 1. pag. 123. & Espensæum in Epist. ad Tit. pag. 105.

[t] Lib. 14. Epistolarum Erasmi. [u] Comment. de dictis & factis Alfonsi R. lib. 2. [x] In Harmoniâ Confess. sect. 1. [y] Respons. ad Theologorum Paris. censuras, edit. Genevæ Anno 1552.

1440. Henricus VI. Rex Angliæ.

De eo Joannes Blackman Carthusianus in Collectario mansuetudinum & bonorum morum Regis Henrici VI. *Aut in orationibus, aut in Scripturarum vel Chronicarum lectionibus, assiduè erat occupatus; ex quibus non pauca eloquia hauserat ad ipsius aliorumque consolationem spiritualem. ——Nonnullis etiam solebat Clericis destinare epistolas exhortatorias, cœlestibus plenas sacramentis & saluberrimis admonitionibus, in stuporem multorum. —Cæteros dies* (sc. minùs solemnes) *aut in regni negotiis cum Consilio suo tractandis, prout rei exposcerat necessitas, vel in scriptis aut Chronicis legendis, non minùs diligenter expendit. Unde & de eo testatus est mihi quidam honorandus quondam sibi Camerarius fidelissimus, Dominus Richardus Tunstall, verbis & scriptis suis testimonium de eo dedit dicens; In lege Domini fuit voluntas ejus die ac nocte. In hujus etiam rei testimonium ipse Dominus Rex graviter conquestus est mihi in camerâ suâ apud Eltham, quando solus cum eo ibidem essem in sanctis suis libris cum eo laborans, ejus salubribus monitis & profundissimæ devotionis suspiriis intendens: dato pro tunc interim sono super ostio regio à quodam potentissimo Regni Duce; Rex ait: Sic inquietant me, ut vix raptim per dies & noctes valeam sine strepitu aliquorum sacrorum dogmatum lectione refici. Simile etiam quoddam huic semel contigit, me præsente, apud Wyndesor.*

1440. Johannes II. Legionis & Castellæ Rex.

Scripturis sacris delectabiliter vacabat; adeò ut plerunque nocumento foret, quòd plus quàm Regi expediret, lectioni operam daret. (Rodericus Sancius Hist. Hispan. par. 4. cap. 34.) *Audio, Biblia Castilianâ linguâ jussu Regis Johannis II. olim reddita, adhuc extare* (Conradus Gesnerus in Partitionib. Theologic. lib. ult. Pandect. tit. 2. fol. 15. a.)

1450. Reginaldus Peacock, Cicestrensis Episcopus.

Vid. Stow.

1450. Alphonsus V. cognomento Magnanimus, Aragoniæ, Siciliæ, & Neapolis Rex.

[z] *Gloriatum assiduè Regem scimus, quòd Biblia quater & decies cum glossis & commentariis perlegisset: proinde illa memoriâ ita tenere, ut non solùm res sed & verba etiam ipsa pluribus locis sine scripto redderet.* Hæc Antonius Panormita lib. 2. de dictis & factis Alphonsi; in quem Jacobus Spiegelius, *Mirum est* (inquit) *tantopere delectatum occupatissimum Regem toties repetitâ lectione sacrorum voluminum.* Genebrardus lib. 4. Chronographiæ suæ Anno Christi 1261. annotat, Alphonsum X. cognomento *Sapientem*, quaterdecies universa Biblia cum suis glossis inter tot negotia legisse. Sed quod de Alphonso Aragonum Rege est dictum, perperam ille transtulit ad Alphonsum Castellæ & Legionis Regem, qui Astronomicas tabulas ad An. 1252. edidit. Porro nec id omittendum est, quod in ultimo libro Pandectarum Gesneri [a], legimus, per Alphonsum Aragonum Regem proverbia Solomonis Hispanicè esse reddita; necnon Joannem Aragonum Regem (quem Alphonsi V. fratrem & in regno Anno 1458. successorem intelligo, quem ut Christianæ religionis præcipuum assertorem prædicat Fr. Tarapha & L. Marineus Siculus) inter divinæ Scripturæ Translatores numerari à Sixto Senensi [b], & Antonio Possevino [c].

1460. Dionysius Carthusianus

In 1 Corinth. XIV: Si tu benedixeris spiritu] *i. e. non verbis, quæ ab aliis intelligantur, sed tantùm linguâ.*

1470. Dalmatæ.

Paulus II. concedit illis, *ut divinas preces suâ celebrent linguâ.* (Victorius in Indice in 6. posterior. tomos Hieronymi, verb. Illyricum.)

[z] Vid. Espensæum (apud Morton. par. 2. p. 63.) [a] De Theol. tit. 2. sect. 6. pag. 26. [b] Biblioth. Sanct. lib. 4. [c] Biblioth. Select. lib. 2. cap. ult.

1478. Lu-

1478. Ludovicus XI. Francorum Rex.

Quemadmodum [d] jus unum per totam Galliam linguâ vulgari comprehensum constituere proposuerat, si vita superesset; ita illud effecisse videtur, ut jus divinum linguâ Vernaculâ expositum ad communem omnium usum ederetur. Johannes enim Lambertus in responsione ad 26. Articulum Episcoporum Angliæ, quam Anno 1532. edidit, asserit 54. ad minimum annos Biblia in suâ linguâ habuisse Gallos, cum Regis Francorum atque etiam Imperatoris privilegio; quæ quidem Ludovici Regis rogatu translata fuerint, quantum ex privilegio meminit, quod in libri frontispicio cernebatur.

1483. Carolus VIII. Francorum Rex, & Johannes de Rely.

Genevenses, in Præfat. ad suam Bibliorum versionem Gallicam, notant, Carolum ejus nominis Octavum curâsse, ut Novum Testamentum in linguam Gallicam transferretur. Similiter Antonius Verderius in Bibliothecâ Gallicâ, tit. *Bibles*, pag. 137. Par apres & du regne de Charles VIII. Jean de Rely Chanoine de Nostre Dame de Paris en feit une translation en meilleur langage, toutesfois encores rude. 57 De Johanne de Rely vide eundem pag. 751.

1485. Richardus Hilminus

Ad Johannem Coventriensem & Lichfeldiensem in Angliâ Episcopum delatus est; quòd Orationem Dominicam, Salutationem Angelicam, & Symbolum in linguâ Anglicanâ habuerit; itemque alium librum, qui Epistolas & Evangelia Anglicè continebat, viderit & habuerit; asserens se secundùm illa victurum, indeque salutem expectare [Ex Registro Diœceseos [e].]

[d] Jo. Tilius in Chron. Reg. Franc. [e] Fox, pag. 714.

57 *Postea etiam regnante Carolo VIII. Joannes de Rely, Ecclesiæ Cathedralis Parisiensis Canonicus, meliori stylo, rudiusculo tamen adhuc, versionem adornavit.*

1496. Jo.

1496. Jo. Franciſcus Picus Mirandula

De ſtudio divinæ & humanæ Philoſophiæ, lib. 2. cap. 1. *Ad hanc notitiam divinorum capeſſendam veteres Theologi omnes exhortantur. Huic juniores, Innocentius, Joannes Gerſon, aliique nonnulli aſſiduè monent incumbendum: & non modò his qui ex officio ad id negotii ſunt obnoxii, ut ſacerdotes & clerici; ſed omnibus cujuſcunque gradûs & ordinis extiterint. Et jure quidem; quoniam nullus ab hoc officio immunis eſt, quòd ſc. pro ſuâ ingenii viriumque facultate & ſibi & aliis non debeat eſſe adjumento.*

Exam. Vanit. Gent. lib. 2. cap. 37. *In iis itaque divinarum literarum teſtamentis quærenda eſt veritas, quæſitu proculdubio facilis, &c. Nullus ſexus excluditur; & anus decrepita & puer ejus rei tam capaces, quam eſt ſatis ad fœlicitatem.*

1500. Georgius Florus Baldinus

In Compendio de Oratione & precib. *Quomodo ſe à Deo exaudiri poſtulat; qui ſeipſum non audit, & quid loquatur ignorat? Nunquam enim orare dicitur, qui flexis genibus orat; ſi vagatione diſtrahatur. Nihil igitur aliud cogitare debet animus orantis, quàm quod precatur.*

1506. Johannes Trithemius, Spanheimenſis Abbas

In Epiſt. familiar. lib. 2. epiſt. 28. hanc cujuſdam ſententiam citat:

Nil homini melius, quàm ſi divina legendo:
Figat ibi mentem, quò ſibi vita venit.

Lib. 2. Epiſt. 1. ad Jacobum Trithemium fratrem ſuum, ita de divinâ ſcripturâ ſcribit. *Mirabilis iſte fluvius eſt, in quo ſimplex & ſine literaturâ Chriſtianus, pedibus (ut ita dixerim) ſiccis ad ſalutem ſecurus tranſire poterit; & magnus ſubtiliterque literatus & natare poteſt ſobriè ſapiendo, & ſi nimium ſcrutatus fuerit, ſubmergi. Habet enim in publico, unde parvulos nutriat; & ſervat in occulto, unde mentes ſublimium in admirationem ducat.*

Idem etiam ſtudium Scripturarum à multis ſui temporis Sacerdotibus & Clauſtralibus omnium penè Regularum contemptum queritur. Atque

Atque inde de Sacerdote quodam Curienſi [f] fertur; quòd circa hæc tempora prophetico quodam ſpiritu crebrò ſacrificulis dictitare ſolitus ſit; *Vos jam Paulum ſub ſcamnum abjeciſtis; veniet aliquando tempus, cùm ipſe inde prorepens, viciſſim vos ſub ſcamnum protrudet.*

1512. Jacobus Faber Stapulenſis

In 1 Corinth. XIV. *Maxima pars hominum, cùm nunc orat, neſcio ſi ſpiritu, tamen mente non orat: nam in linguâ orat, quam non intelligit. Attamen maximè Paulus probat, ut fideles pariter ſpiritu orent & mente; & qui ſic, ut paſſim ſolent, orant, parum ſe oratione ædificant, & alios nequaquam ſuo ſermone ædificare valent.*

1515. Valentini in Hiſpaniâ.

Quadraginta aut circiter abhinc annis (inquit Frid. Furius in *Bononiâ* Anno 1555. edito) *ſacra Scriptura Valentinis literis impreſſa fuit: quam populo interdixit Inquiſitorum, quos vocant, Societas & Ordo hoc nomine: quòd Judæi aliquot, qui de* 120. *millibus ex Hiſpaniâ exactorum ſupererant, dicerent, ſe intelligere ipſos ritus, cæremonias & ſacrificandi genus ab ipſis Bibliis deſumere. Itaque ita vetitum eſt eam legi; ut iis qui originem nullam à Judæis haberent, legi liceret, aliis non item. Idem in universâ Hiſpaniâ cautum eſt: habebant enim ferè reliquæ Hiſpaniæ nationes etiam Biblia, in ſuam quæque linguam verſa.* Hactenus Frid. Furius Valentinus. At alii ex Pontificiis multi reperiuntur; qui Ferdinandi & Elizabethæ Hiſpaniæ Regis ac Reginæ, edictum magnopere laudant, quo ſub graviſſimis pœnis prohibuerunt: *Ne quis ſacras literas in linguam vulgarem transferret, aut ab aliis tranſlatas quoquo pacto retineret.* (Alphonſus de Caſtro de Hæreſib. lib. 1. cap. 13. Claud. Couſſord in Confutat. error. Valdenſ. cap. 23. Hardingus artic. 15. ſect. 13. & Jac. Ledeſima cap. 18.) Sed quantopere ab antiquo Juſtiniani Imp. decreto (quod ſupra in Hebræorum ſententiis produximus) diſtet, conſideret æquus Lector. Sed & his temporibus Michael Adam Judæus converſus Biblia vertit in linguam Germanicam, & in uſum

[f] Illyricus in Catal. Teſt. Verit. ex relatione Nicolai Medleri.

Hebræorum

Hebræorum characteribus Hebraicis expressit (Sixtus Senensis lib. 4. Biblioth. & Eisengrenius in Catalogo Test. Verit.) Liber Precationum Anniversariarum secundùm usum Hebræorum in Germaniâ, Germanicè, sed literis Hebraicis, habetur in Bibliothecâ Bodleianâ.

1515. Erasmus Roterodamus

In enarratione I. Psalmi (tomo 5. Operum, pag. 153.) *Legant & idiotæ legem Domini quacunque linguâ, legant & Scythæ; meditentur in eâ pro suâ virili: scrutentur pro suo quisque captu; de hâc inter se confabulentur, de hâc colloquantur, &c. At nunc sunt, qui summopere cavendum putant, ne quid vulgus attingat de sacris literis in popularem versis linguam: clamant eos nihil intelligere, prolabi in hæreses. Quasi verò ea sit doctrina Christi, ut non nisi à paucis Theologis possit intelligi. Immò ut ipso Christo nihil fuit communius, ita doctrinâ illius nihil popularius. Legat arator; erit quo pascatur: legat eruditissimus; erit quod discat, &c. Verùm enimvero vereor, ne isti qui velint populum nihil attingere, non tam periculo commoveantur illorum quàm sui respectu; videlicet ut ab ipsis solis velut ab oraculis petantur omnia. Quid hâc de re scriptum est? Hoc scriptum est. Quem habet sensum, quod scriptum est? Sic intellige, sic senti, sic loquere. Atqui isthuc est bubalum esse non hominem. Fortassis movet & hoc nonnullos, quoniam animadvertunt divinas Scripturas parum quadrare ad vitam suam: malunt eas antiquari, aut certè nesciri, ne quid hinc jaciatur in os. Et ad humanas traditiunculas populum avocant; quas ipsi ad suam commoditatem probè commenti. sunt.* Hæc ante exortum Lutheri Erasmus. Et quidem Lovanienses Theologi in expurgatione [g] Operum ejus à Belgicis Censoribus comprobatâ locum hunc intactum reliquerunt. Sed Hispani Censores, oculatiores paulò, in Indice [h] librorum expurgatorum Gasparis Quirogæ Cardinalis & Toletani Archiepiscopi jussu edito, eum integrum delendum censuerunt.

Idem in Præfatione ad Lectorem, Paraphrasi in Matthæum præfixâ. *Cur indecorum videtur, si quisquam sonet Evangelium eâ linguâ, quâ natus est, & quam intelligit: Gallus Gallicâ, Britannus Britannicâ, Germanus Germanicâ, Indus Indicâ? Mihi magis indecorum vel ridiculum potiùs*

[g] In Indice expurgat. excus. Antverp. 1571. [h] Excus. Madriti 1584.

videtur;

videtur; quòd idiotæ & mulierculæ, psittaci exemplo, psalmos suos & precationem Dominicam Latinè murmurant; quùm ipsæ, quod sonant, non intelligunt. Ego cum D. Hieronymo sentiens, citius gratuler gloriæ crucis, magnificumque cumprimis ac triumphale dixerim; si linguis omnibus ab omni hominum genere celebretur. Si stivam tenens arator aliquid suâ linguâ decantat è Psalmis mysticis. Si textor assidens telæ, nonnihil ex Evangelio modulans, soletur laborem. Hinc nauclerus affixus clavo cantillet aliquid. Denique ad colum sedenti matronæ sodalis aut cognata hinc recitet aliquid. Nec hunc locum attingunt Lovanienses; sed Inquisitores Hispani totam Præfationem deleri jubent.

Hanc sententiam etiam tuetur Erasmus adversùs Nicolaum Ecmondanum [in epistolâ ad Nicolaum Everardum, quæ habetur lib. 21. Epistolarum ejusdem.] adversùs Natalem Beddam [tomo 9. Operum, pag. 377, 378, 455, 456.] adversùs Petrum Sutorem [ibid. pag. 628, 629, 630, 652.] adversùs Theologos Parisienses [ibid. pag. 703, &c. 729, &c.] adversùs Albertum Pium [ibid. pag. 914, 945.]

Idem Annotat. in 1 Corinth. XIV. *Hâc in re mirum est, quomodo mutata est Ecclesiæ consuetudo. In templis enim multi clarâ voce sonant eas preces, etiamsi nihil intelligant.*

1523. Adrianus VI. Trajectensis, Pontifex Romanus.

Equidem uti neminem [ad Scripturarum studium] *arctari intendo; ita multò minùs omnes excusare possim; cùm certum sit unumquemque ad tantam divinæ legis arctari notitiam, quanta possit actus suos pro qualitate personæ citra peccatum mortale dirigere. Et de Pastoribus quidem, quos Dominus in Ecclesiam suam vocavit ad statum oculi, quorum est aliorum conscientiis & saluti consulere, non video quî sine damnabili culpâ, omissâ divinæ legis notitiâ, aliis intendant. Sed ita etiam unicuique laico peccatum, nisi invicem sibi in his quæ ad communem vitæ usum pertinent, operam fideliter dederint. Viderint ergo etiam laici; ne apud districtum judicem censeantur oculos à proposito seu statuto declinare in terram; dum pro temporalium facultatum & honorum quæstu, divinis neglectis, humanis legibus ardentiùs invigilant, studiaque divina quàm humana remissiùs attendunt; plùs corporis quàm animæ pabulo, profanis quàm Sacris Scripturis plùs intendant. Non, inquam, video, quomodo Deum salutaris ejusdem Scripturæ inspiratorem super omnia diligant.* Citatur ab Espensæo comment. in Tit. cap. 2. p. 254, 255.

1530. Beatus Rhenanus

Libro 2. Rerum Germanicarum. *Perpetua laus Francorum veterum eſt, qui ſacros libros in ſuam, h. e. Germanicam linguam vertendos curârint: quod nuper à Theologis quibuſdam improbatum ſcimus.* Hæc ille: *Novatrice aurâ afflatus*; ut veteratoriâ aurâ afflatus pronunciat Gretſerus in Appendice ſecundâ ad librum 2. Bellarmini de Verbo Dei col. 1065. (vid. & col. 840.)

1526. Johannes Aventinus

Annalium Boiorum lib. 4. de ſui temporis Sacerdotibus & Monachis ita ſcribit. *Inter ſe mendacii ſilentium velut orgia quædam ſanciunt; quibus cæteris veluti pueris ac infantibus more ſuo fabulis inludant. Quamobrem vel pro concione indignantur, iraſcuntur, inſaniunt; ſi quis prophanus ſacras literas, mandata Chriſti comitum, ejus doctrinam legerit. Timent talpæ, ne eorum cæcitas deprehendatur, & avaritia tenebræque luce appareant.*

CAPUT

CAPUT VI.

Contraria Ecclesiæ Pontificiæ praxis & sententia, & sæva Orthodoxorum S. Scripturam legentium persecutio, sæculo postremo.

1506. Amershamenses in Angliâ.

EX his 30. quòd contra superstitionem & idololatriam loquerentur, & sacras Scripturas audire & legere desiderarent; sub Henrico Smithæo Lincolniensi Episcopo, stigmata ferro candente dextris maxillis inusta pertulerunt; quemadmodum ex relatione illorum, qui tum adfuerunt, prodit Joannes Foxus [a].

1511. Londinenses.

Thomas Austius cum Joannâ uxore, Thomas Graunt, Joannes Garterus, Christophorus Ravius cum sorore Dionysiâ, Thomas Vincentius, Ludovicus Johannes cum Joannâ uxore, ad Ricardum Fitz James Londinensem Episcopum delati sunt; cùm aliis de causis, tum quòd libros quosdam fidei Romanæ Ecclesiæ repugnantes legerint: inter quos fuerunt IV. Evangelistæ, liber X. mandatorum Dei omnipotentis, Apocalypsis S. Johannis, Pauli & Jacobi Epistolæ [b]. Eodem anno ab eodem Episcopo condemnatus & combustus in Foro fabrili fuit die XVIII. Octobr. Jacobus Brewster; cui inter alia objectum est, quòd libellum quendam Scripturæ, antiquâ manu exaratum & præ vetustate ferè detritum, habuerit. [Ex Registro Rich. Fitz James [c].]

[a] Pag. 710. [b] Fox, pag. 735. [c] Fox, pag. 748.

1514. Richardus Hunnus.

Huic coram Londinensi Episcopo objectum est, quòd libros lege prohibitos & damnatos secum retinuerit: nempe Apocalypsin, Epistolas & Evangelia in linguâ Anglicanâ, &c. Post mortem etiam ejus ex Prologo ipsius in Biblia sua Anglicana articuli isti excerpti sunt, & Episcopi Londinensis Richardi Fitz James jussu ad Crucem Paulinam pro concione populo publicè recitati; 1. *Quòd pauperes & idiotæ veritatem sanctarum Scripturarum magis habeant; quàm mille Prælati, Monachi, aut Clerici Scholastici.* 2. *Defendit translationem S. Scripturæ in linguam Anglicanam; quod matris nostræ sanctæ Ecclesiæ legibus est prohibitum.* [Ex Registro Londinensi Richardi Fitz James [d]] Observetur hîc Romanæ Ecclesiæ sententia.

1518, 1520. Londinenses.

Richardus Butler, Johannes Samme, Gulielmus King, Robertus Durdant, & Henricus Woolman, ad tribunal Richardi Fitz James Londinensis Episcopi accusati sunt; quòd libros quosdam hæreticos Anglicanâ linguâ scriptos perlegissent: inter quos etiam Evangelium Jesu Christi à quatuor Evangelistis conscriptum, horrendâ blasphemiâ numerârunt Pontificii. Sic enim Episcopi Cancellarius & Vicarius generalis, Thomas Benet Legum Doctor, Richardo Butler articulum 8. objecit in hanc sententiam. *Item objicimus tibi* (inquit) *quòd cùm aliàs sæpe, tum abhinc circiter triennium, nocte quâdam in ædibus Roberti Durdant de Iver Court prope Stanes, erroneè & damnabiliter legisti in magno libro hæreseos ejusdem Roberti Durdant, totâ illâ nocte, capitula quædam Evangelistarum in linguâ Anglicanâ, continentia in se diversas erroneas & damnabiles opiniones & conclusiones hæreticas, in præsentia dicti Roberti Durdant, Johannis Butler, Roberti Carder, Jenkini Butler, Wilhelmi King, & diversorum aliorum; qui hæreseos suspecti habebantur; & tum præsentes prædictas tuas erroneas lecturas & opiniones audiebant.* [Ex Registro Rich. Fitz. James [e].] Vid. infra in Anno 1521.

[d] Fox, pag. 737. [e] Fox, pag. 735.

Anno

Anno 1520. alii etiam, numero 35. objurare coacti sunt, cùm aliis de causis, tum etiam quòd libros Scripturæ in linguâ Anglicanâ habuerint; inter quos speciatim nominantur isti: *Liber IV. Evangelistarum*; *Liber Epistolarum Pauli & Petri*; *Epistola S. Jacobi*; *Liber Apocalypseos*, *& de Antichristo*, *&c.* [Ex eodem Registro [f].]

1520. Johannes Hacker, & Alicia Doly.

Coram Doctore Londono Aliciæ ab ancillâ suâ Elizabethâ Wighthill objectum est, de Hackero (qui Londini in Colmani plateâ aquator fuit) illam aliquando dixisse; quòd Evangeliorum & omnium aliorum, quæ ad divina officia pertinebant, peritissimus fuerit; eademque simul & orationem Dominicam Anglicè declarare non minùs expeditè potuerit atque Sacerdotum quivis. Objectum est etiam, librum quendam eandem habuisse duodecim Fidei articulos continentem; & alium quem maximi æstimabat, & in conclavi vel arculâ cum aliis semper asservabat. [Ex Registro Lincoln. [g]]

1521. Lincolnienses & Londinenses.

[h] Hoc anno in Diœcesi Lincolniensi mota est persecutio à Joanne Longland Episcopo; ex cujus Registro quorundam nomina proponentur; qui ob studium legis divinæ ab Antichristi satellite vexati sunt; ut ex unius anni historiâ conjectura fiat, quantopere in Christi servos ante nostra tempora grassata sit Pontificiorum tyrannis; utcunque homines impudentes clamitent, ante exortum Lutherum nulla Ecclesiæ nostræ extitisse vestigia. Certè si in uno Orbis angulo, sub densissimis Papatûs tenebris, tot reperti sunt, qui humanis commentis facessere jussis, ex divinorum oraculorum fontibus (quantumvis frementibus Episcopis) purioris religionis dogmata haurire fategerunt; quot extitisse credimus, non dico in Angliâ, sed in universo terrarum orbe, qui non flexerunt genua Bali? Sed ecce specimen religionis Papisticæ!

[f] Fox, pag. 745. [g] Fox, pag. 897. [h] Fox, pag. 751, &c.

Robertus

Robertus & Richardus Bartlet fratres, seipsos accusare coacti sunt; quòd Robertus quidem legerit, Richardus ab eo didicerit, Epistolam Jacobi hoc modo incipientem: **James the servant of God to the twelve kindes**, &c. *Jacobus Dei servus, duodecim tribubus*, &c.

Agnes istorum soror, uxor Johannis Wellis, à fratribus suis detecta est; à Roberto quidem quòd Epistolam Jacobi ab ipso, à Richardo verò quòd eandem à Thurstano Littlepage Anglicè didicisset. Indeque ex articulis Agneti propositis decimus in Registro notatus est hujusmodi: *Utrùm Thurstanus Littlepage eam unquam docuerit Epistolam S. Jacobi, vel Epistolas S. Pauli Anglicè, & utrùm eandem S. Jacobi Epistolam Thurstano, præsente fratre suo Ricardo Bartlet, aliquoties repetiverit?* Item 11us & 15us. *Utrùm fratres, Richardus & Robertus, Epistolam S. Jacobi eam unquam docuerint; & si docuerint, quoties, & quo in loco?*

Thomas Chase à Jacobo Mordeno delatus, quòd bis auditus fuisset Epistolam S. Jacobi recitare, ita incipientem: 1 **James the servant of God, and of our Lord Jesus Christ, to the twelve kindes**, &c. Item hæc verba (Luc. I. 5.) 2 **It was by the dayes of Herod King of Jews, that there was a Preist, Zacharye by name, and he came of the sort of Abias, and his wife of the daughters of Aaron. Both they were just before God, going in all the commandments**, &c.

Agnes Ashforde de Chesham ab eodem delata, quòd ipsum sequentia verba docuisset (ex Matthæi cap. 5.) 3 **Yee be the salt of the earth: if it be putrified, and vanished away, it is nothing worth. A Citie set upon an hill may not be hid. Tænd ye not a candle, and put it under a bushell; but set it on a candlestick, that it may give light to all in the house. So**

1 *Jacobus Dei & Domini nostri Jesu Christi servus, duodecim tribubus.*

2 *Fuit in diebus Herodis, Regis Judææ, sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia; & uxor illius de filiabus Aaron, & nomen ejus Elizabeth. Erant autem justi ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis, &c.*

3 *Vos estis sal terræ. Quòd si sal evanuerit, in quo salietur? ad nihilum valet ultra. Non potest civitas abscondi supra montem posita. Neque accendite lucernam, & ponite eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus; ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem, qui in cælis est. Iota unum, aut unus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant.*

shine

shine your light before men, as they may see your workes, and glorifie the father that is in heaven. No tittle nor letter of the law shall passe over, till all things be done. Item quod hanc lectionem eundem docuerit (ex Matth. V. 1.) 4 Jesus seeing his people: as he went up to a hill, was set; and his disciples came to him: he opened his mouth, and taught them, saying: Blessed be the poore men in spirite, for the kingdome of heaven is theirs. Blessed be mild men: for they shall welde the earth. Quinquies ad Agneten accessit Mordenus ut priorem, bis ut alteram, disceret lectionem: & utramque ipsa Agnes recitare jussa est coram sex Episcopis; qui severè eidem interdixerunt, ne ullos omnino in posterum, ac liberos suos præsertim, lectiones istas edoceret. [Ex Registr. Longland, fol. 11]

Henricus Miller & Joannes Phips, à Thomâ Holmes detecti, ut Scripturarum periti.

Joannes Butler faber lignarius, Richardus Butler, Wilhelmus King de Uxbridge, quòd in ædibus Durdanti de Ivencourt totâ nocte Scripturæ codicem legissent. Item Durdantus senex, quòd inter prandendum (puero, qui astiterat, abscedere jusso) liberis suis eorumque uxoribus loca quædam ex Epistolis Paulinis & Evangeliis recitâsset. Item Jo. Butler à proprio fratre accusatus est; quod librum quendam Scripturæ ipsi legisset, & ut eidem auscultaret, persuasisset.

Durdantus prope Stanes, Durdantus senex, Isabella T. Hardingi uxor, Hartop de Windsor, Joanna Barret uxor Joannis Barret Londinensis, Henricus Miller, Stilmanus sartor, accusati omnes, quòd ad nuptias filiæ Durdanti convenientes in horreo, Epistolam quandam D. Pauli audivissent: cujus lectionem cùm reliqui, tum præcipuè Durdantus, approbârint & commendârint.

Johannes Barret aurifaber Londinensis; quòd domi suæ, uxore & ancillâ præsentibus, Epistolam S. Jacobi (quam cum aliis multis tenebat memoriter) recitâsset. Item Joanna uxor, quòd Joanni Scrivener Evangelium secundum Matthæum & Marcum mutuò commodâsset, quem librum ipse Episcopo Smitho tradidit. Item

4 *Videns autem Jesus turbas suas, ascendit ad montem; & cùm sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus; & aperiens os suum, docebat eos, dicens: Beati pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum cælorum. Beati mites; quoniam ipsi possidebunt terram.*

Johannes

Johannes Newnan, quòd adſuiſſet, cùm in ædibus Johannis Barret legerentur Scripturæ.

Wilius quidam delatus, quòd Johannem & Wilhelmum Wood Evangelium Matthæi poſt Magnam abjurationem docuiſſet: quos etiam pater Robertus ſenex (Buckinghamiæ poſtea combuſtus) D. Pauli Epiſtolas docuerat.

Johannes Tracher de Cheſham, quòd Aliciam Browne (quæ eum detexit) hanc Chriſti ſententiam ex Evangelio docuiſſet: *Beati qui verbum Dei audiunt & cuſtodiunt illud.* Item quòd eandem octo Beatitudines linguâ Anglicanâ docuit.

Thomas Geffrey ſartor Ipſwichenſis, quòd legiſſet & docuiſſet Johannem Butler (qui eum detegere juramento coactus eſt) Acta Apoſtolorum: quódque Scripturæ librum (quem accuſatus Epiſcopo Londinenſi tradidit) in linguâ Anglicanâ habuiſſet.

Radulphus Carpenter, quòd libros quoſdam Apocalypſeos in Anglicanâ linguâ habuiſſet, &c.

Johannes Butler tres fratres ſuos, unâ cum matre Richardi Aſhforde, detexit; quòd Cheſhami in ædibus Aſhfordi duabus horis librum Actorum Apoſtolicorum Anglicè legiſſent.

Johannes Mordenus, cum fratre Richardo Aſhford, accuſatus; quòd domi ſuæ librum, Evangelia & alia nonnulla capitula Anglicè tranſlata continentem habuiſſet; in quo libro ipſe ter vel quater, ſemel verò Aſhfordus frater legerit.

Geldenerus ſenior, cum duabus filiabus: quòd R. Benet Epiſtolam D. Jacobi Anglicè legentem audiviſſent.

A Johanne Groſar quæſitum eſt, num Evangeliorum librum linguâ Vernaculâ habuiſſet; qui confeſſus eſt ſe ejuſmodi librum à Tho. Tykill ſacerdote miſſatico accepiſſe, eundemque Thomæ Spenſero (qui cum uxore librum illum legere ſolebat) & poſtea Joanni Knight commodatum eſſe, qui librum Vicario de Rikemanſworth demum tradiderit.

Johannes Hill juramento coactus eſt detegere Joannem Gun de Chelſham, quòd ipſum ante abjurationem ſuam in Epiſtolâ D. Jacobi inſtituiſſet.

Robertus Pope juramento coactus eſt detegere, 1. Thomam Africum & uxorem ejus; quòd cum ipſo poſt magnam abjurationem in oppido Amerſhamenſi factam, in Evangelio S. Matthæi contuliſſent. 2. Thomam Scrivener; quòd ab eo librum Epiſtolarum in

linguâ

linguâ Vernaculâ habuisset. 3. Benedictum Warde de Bekenesfeilde, quòd ab eo librum X. Mandatorum accepisset, quódque Evangelia Matthæi & Marci habuisset. 4. Tho. Man cum uxore, quòd cum ipso sæpiùs in libris Scripturæ contulissent. 5. Richardum Colyns, quòd librum Lucæ & alium Pauli, necnon Glossam Apocalypseos habuisset. 6. Thomam Colyns Richardi patrem, quòd librum Pauli & minorum Epistolarum habuisset. 7. Edwardum Pope suum ipsius patrem, quòd Evangelium Matthæi lectum audivisset, & de eodem cum filio suo (Roberto hoc) contulisset. 8. Wilhelmum Halydaie de Eastenred, quòd Acta Apostolorum Anglicè versa ab ipso (quùm Rogerus Dodde caperetur) ad eum allata custodivisset. 9. Thomam Philippe & Laurentium Tayler, quòd in ædibus Richardi Colyns ex libro Anglicano Epistolam ad Romanos & primum caput Evangelii secundum Lucam legissent. 10. Uxores Johannis Harrys & Richardi Colyns, quòd in ædibus Johannis Harrisi de Apocalypsi & Actis Apostolorum essent collocutæ: ipsum quoque Johannem, quod de septem macilentis & septem pinguibus vaccis [i] loqui esset auditus.

Robertus Colins juramento coactus est detegere, 1. Richardum Colins, quòd legisset ipsi X. Mandata, deinde Epistolam Jacobi, & aliam quandam minorem Petri docuisset, & demum Evangelium D. Joannis Anglicè ipsi per se legendum tradidisset. Eidemque objectum est, quòd cùm alios libros Anglicanos, tum Evangelium Johannis, Epistolas D. Pauli, Jacobi & Petri, expositionem Apocalypseos, librum Solomonis, &c. habuisset. 2. Johannem Harris, quòd cum ipso de primo capite Evangelii Johannis, & alio Matthæi, in quo de octo Beatitudinibus agebatur, contulisset. 3. Ro. & W. Lyvord, Bruges & uxorem Johannam, Harris & uxorem, Richardum Colins; quòd in Brugesii ædibus librum expositionem Apocalypseos continentem simul legissent, & de apertione libri septem sigillis obsignati, &c. communicâssent. 4. Stacyum laterarium Londinensem, quòd librum Apocalypseos habuisset. 5. Tho. Philips & Laurentium Wharsar, quòd Epistolam D. Petri Anglicè in ædibus Roberti Colins legissent.

---

[i] Genes. XLI.

Johannes Colins de Burforde ſequentes Epiſcopo detulit: 1. Rob. Colins de Aſthall, quòd legiſſet ipſi in ſpiſſo quodam Scripturæ Vernaculæ volumine. 2. Johannem Edmunds, quòd legiſſet ipſi X. mandata, docuiſſetque Johannem Baptiſtam dixiſſe, venturum poſt ſe alium, cujus non eſſet dignus qui ſolveret corrigiam calceamentorum. 3. Johannem Hacker Londinenſem, quòd Burfordam librum, in quo de X. plagis Pharaonis agebatur, ſecum attuliſſet.

Rogerus Dods de Burforde juramento coactus eſt detegere, 1. Johannem Drury Vicarium Windriſhenſem in Comitatu Wigornienſi, quòd Alphabetum ipſum docuiſſet; ut Apocalypſin intelligeret, ex quâ omnem mundi falſitatem omnemque veritatem illum percepturum aſſerebat. 2. Henricum Miller, quòd oſtendiſſet illi Hiſtoriam mulieris in Apocalypſi [k] beſtiæ coccineæ inſidentis. 3. Johannem Fippe de Hichenden, quòd Anglicè Evangelium quoddam ipſi legiſſet. 4. Johannem Lediſdall de Hungerforde, quòd Burfordiæ in ædibus Roberti Burges, unâ cum Colins, Lyvordo, Thomâ Hall & aliis Biblia legiſſet. 5. Rob. & Jo. Collins cum uxoribus, quòd Biblia à Stacio 20. ſolidis emiſſent. 6. Joh. Hacker, Joh. Brabant, cum uxore, filiis & nuribus, & Reginaldum Brabant de Stanlake, quòd Stanlaki in ædibus Jo. Brabant librum quendam Scripturæ Anglicè legiſſent.

Johannes Edmunds de Burfordo detexit, 1. Aliciam uxorem Richardi Colins, quæ cùm multum Scripturarum teneret memoriter, ad conventus Burfordiæ factos accerſi ſolebat, ut X. Mandatorum declarationem cum Epiſtolis Petri & Jacobi recitaret. 2. Johannam Richardi Colins & Aliciæ filiam, quòd cum patre & matre X. mandata, VII. peccata mortalia, VII. Opera miſericordiæ, V. ſenſus corporales & ſpirituales, VIII. beatitudines, & V. Capita Epiſtolæ D. Jacobi didiciſſet. 3. Agnetem Edmunds, ſuam ipſius filiam, quòd domum Richardi Colins eam ipſe adduxiſſet, ut in lege Domini ibidem inſtitueretur: ubi etiam X. mandata, V. ſenſus, & VII. peccata mortalia didicerat.

Johannes Brabant Johannem Hacker nominavit, quòd ſacram Scripturam in ædibus paternis legiſſet; Patrem item ſuum Johannem Brabant ac matrem, quòd adfuiſſent, quùm Hackerus iſta legerit. Ubi notanda examinationis forma ab Epiſcopo Johanni

k Apoc. XVII.

Brabant

Brabant proposita : An sc. unquam audivit Johannem Hacker legentem sacram Scripturam contra determinationem Ecclesiæ. [Ex Registro Jo. Longland, Lincoln. fol. 85.]

Johanna Steventon detexit Aliciam Colins, quòd Alicia docuisset eam X. Mandata, & primum Caput Evangelii secundùm Johannem ; Item Johannem Harris, quòd docuisset eam primum capitulum Petri.

Johannes Hacker detexit, 1. Th. Vincentium Londinensem, quòd dedisset Hackero librum S. Matthæi Anglicè scriptum. 2. Richardum Colins, quòd accepisset ab Hackero librum Anglicum de X. Mandatis. 3. Wilhelmum Gunne, quòd accepisset ab eodem, librum X. Plagarum, quibus afflictus est Pharao. 4. Johannem Heron, quòd Evangeliorum expositionem vernaculam pulchrè descriptam haberet. [Ex Registro Longlandi Lincolniensis.]

1523. Johannes Higges.

[m] Huic inter alios articulos sub Cuthberto Tunstallo Londinensi Episcopo objectum est; quod librum IV. Evangelistarum in linguâ Anglicanâ haberet, frequenterque legeret. Verùm cesso hìc in rebus Anglicanis ulteriùs progredi ; tùm quòd propiùs nostra tempora attingant, tum quòd eas in Actis & Monumentis Eccles. Hist. Angl. diligenter persecutus sit Jo. Foxus. Illud tantùm monendum, Scripturarum in linguam Anglicanam Versiones, quarum hìc & in superioribus frequens facta est mentio, prioribus Seculis omnes prodiisse. Nondum enim Guilhelmus Tindallus, sanctissimus Dei Martyr (qui primus [n] nostris temporibus optimo successu negotium hoc tentavit) Translationem suam aggressus est. Ad alias verò nationes quod attinet ; memorabilis extat Historia Librarii ob Biblia Avenione vendita exusti apud Joannem Crispinum in Act. Martyrum lib. 3. fol. 97. b. & incolarum Merindolii, ibid. fol. 112. & Richardi Feuri, ibid. fol. 264.

[m] Fox. pag. 735. [n] De quo vid. Fox. pag. 983, 928, 929, 930, 931. & Matt. Parker. Hist. Archiep. Cantuar.

Anno 1526.

Cuthberti Tunſtalli Epiſcopi Londinenſis, poſtea Dunelmenſis, prohibitio Anglicanæ Tranſlationis Novi Teſtamenti Latinè habetur in 1ª editione Act. & Monument. Jo. Foxi, pag. 449.

Anno 1559.

In Catalogo librorum prohibitorum, Pauli IV. juſſu confecto, & Romæ anno 1559. ex decreto S. Romanæ & Univerſalis Inquiſitionis edito, ita ſancitum legimus. *Biblia omnia vulgari idiomate ſc. Germanico, Hiſpanico, Italico, Anglico ſive Flandrico,* &c. *conſcripta, nullatenus vel imprimi vel legi vel teneri poſſint abſque licentiâ Sacri Officii S. Romanæ Inquiſitionis.* Item, *Novi Teſtamenti libri vulgari idiomate conſcripti ſine licentiâ in Scriptis habitâ ab Officio S. Romanæ & Univerſalis Inquiſitionis nullatenus vel imprimi vel teneri poſſint.*

Anno 1564.

Poſtea in 4ª Regulâ per Patres à Tridentinâ Synodo delectos confectâ, & anno 1564. in Indice librorum prohibitorum à Pio IV. Pontifice edita in hunc modum concluſum eſt. *Cùm experimento manifeſtum ſit, ſi ſacra Biblia vulgari linguâ paſſim ſine diſcrimine permittantur; plus inde, ob hominum temeritatem, detrimenti quàm utilitatis oriri: hâc in parte judicio Epiſcopi aut Inquiſitoris ſtetur, ut cum conſilio Parochi vel Confeſſarii, Bibliorum à Catholicis auctoribus verſorum lectionem in vulgari linguâ eis concedere poſſint; quos intellexerint ex hujuſmodi lectione non damnum, ſed fidei atque pietatis augmentum capere poſſe: quam facultatem in ſcriptis habeant. Qui autem abſque tali facultate ea legere ſeu habere præſumpſerint; niſi prius Bibliis ordinario redditis, peccatorum abſolutionem percipere non poſſint. Bibliopolæ vero, qui prædictam facultatem non habenti Biblia idiomate vulgari conſcripta vendiderint vel aliis quovis modo conceſſerint, librorum pretium in uſus pios ab Epiſcopo convertendum amittant, aliiſque pœnis pro delicti qualitate ejuſdem Epiſcopi arbitrio ſubjaceant. Regulares verò nonniſi facultate à Prælatis ſuis habitâ ea legere aut emere poſſint.* Sed iſtam Regulam reſtrin-

reſtringendam eſſe monuit poſtea Gregorius Capuccinus (unus ex Deputatis Patribus pro reviſione librorum in Civitate Neapolitanâ) in Enchiridio Eccleſiaſtico [o] edito Venet. an. 1588. *Quantum* (ait) *ad* 4[m]. *Regulam, inquam permitti Sacra Biblia vulgaria ; nihilominus à R. Theologis fide dignis fuit determinatum quòd, in poſterum non concedantur : ſed cùm conditionibus poſitis in dictâ* 4[a]. *Regulâ poſſunt concedi Evangelia & Epiſtolæ vulgares, cùm quotidie in Miſſâ audiantur.* A Gregorio etiam XIII. reſtrictam eſſe illam facultatem Rainoldus [p] notat ex Septimo Decretalium lib. 5. tit. 4. cap. 6. Biblia tamen in Polonicam linguam per Jacobum Viecam Jeſuitam mandante Gregorio XIII Pontifice Maximo & approbante Clemente VIII. tranſlata eſſe notat Gretſerus in Tractatu de Novis Tranſlationibus col. 939. Vid. Poſſevinum in Jacobo Viecâ ; & nota neceſſitatem quâ impulſi ſunt transferre Scripturas & Officia. Habetur quidem in Septimo Decretalium edit. Francofurt. an. 1590. pag. 542. Bulla illa à Rainoldo citata : ſed Gregorii XIII. nomen ibi per errorem pro Pio IV. eſt poſitum ; cujus hæc eſt Conſtitutio in Bullario Petri Matthæi pag. 464, 465. ad verbum.

Anno 1595.

Itaque Clemens Papa VIII. cùm Indicem librorum prohibitorum denuo recognitum Anno 1595. edi juſſiſſet ; ne quis per novam illam editionem, Regulæ illius 4. authoritatem denuò etiam renovatam exiſtimaret, ſequentem Obſervationem circa 4[am] Regulam addi curavit. *Animadvertendum eſt circa ſupraſcriptam 4[am] Regulam fœlicis recordationis Pii Papæ IV. nullam per hanc impreſſionem vel editionem de novo tribui facultatem Epiſcopis vel Inquiſitoribus aut Regularium Superioribus concedendi licentiam emendi, legendi aut retinendi Biblia vulgari linguâ edita : cùm hactenus mandato & uſu Sanctæ Romanæ & univerſalis Inquiſitionis ſublata eis fuerit facultas concedendi hujuſmodi licentias legendi aut retinendi Biblia vulgaria, aut alias S. Scripturæ tam Novi quàm Veteris Teſtamenti partes quavis vulgari linguâ editas, ac inſuper Summaria & Compendia etiam hiſtorica eorundem Bibliorum, ſeu librorum S. Scripturæ, quocunque vulgari idiomate conſcripta : quod quidem inviolatè ſervandum eſt.*

o Fol. 218. b. p In Theſibus, pag. 145.

Anno 1602.

Anno 1602.

Hinc Joannes Azorius Hiſpanus Jeſuita [q]: *Quæres, An Bibliorum partes, nimirum libri, aut librorum capita, in vulgares linguas tranſlata permittantur? Reſpondeo, primo aſpectu in prædictâ quartâ Regulâ ſolùm prohiberi, ne ſacra Biblia vulgari linguâ paſſim ſine diſcrimine permittantur legi, emi, retineri aut vendi. In Hiſpaniâ tamen in Indice librorum Prohibitorum ibi edito auctoritate Generalis in illis provinciis Inquiſitoris, Regula Sexta ſic habet: Prohibentur Biblia vulgari linguâ cum omnibus ſuis partibus: ac ſi dicat, Biblia & eorum partes. Et in Indice recenti edito juſſu S. D. N. Clementis VIII. in Obſervatione circa quartam prædictam Regulam Indicis editi juſſu Pii IV. ſic habetur:* [cùm] *ſublata eis fuerit* (ſc. Epiſcopis, Inquiſitoribus, & Regularium Superioribus) *facultas concedendi licentiam legendi vel retinendi Biblia vulgaria, aut alias S. Scripturæ tam Novi quàm Veteris Teſtamenti partes quavis vulgari linguâ editas. Quæres inſuper an permittantur conſcripti vulgari linguâ Precationum Horariarum libelli, in quibus continentur Pſalmi & Cantica ex Bibliis excerpta? In Indice Hiſpanienſi ac Regulâ ſextâ omnes hujuſmodi linguâ Vernaculâ conſcripti libelli prohibentur. Et in Indice noviſſimè edito juſſu S. D. N. Clementis VIII. in Obſervatione circa quartam Regulam, prohibentur S. Scripturæ partes tam Novi quàm Veteris Teſtamenti quavis vulgari linguâ editæ; ac inſuper Summaria & Compendia etiam hiſtorica eorundem Bibliorum ceu librorum Sacræ Scripturæ quocunque vulgari idiomate conſcripta; quod quidem inviolatè præcipitur ſervandum.*

His addam Pontificiorum quorundam Theologorum de Scripturis & Sacris Vernaculis ſententias. Prædictus itaque Azorius eodem loco hæc habet. *Quartò quæritur, An expediat & deceat ſacra volumina in maternas, & vernaculas linguas converti? Reſpondeo, Minimè, quia detrimentum inde pateretur fidelium concordia. Deinde variæ hæreſum & errorum cauſæ naſcerentur. Præterea magna inſcitiæ & ignorantiæ cauſa in Republicâ Chriſtianâ ſequeretur. Ex varietate etiam, incertitudine & multitudine Verſionum contentiones innumeræ, diſſidia, ac infinita propemodum alia incommoda & mala provenirent.* Atque iterum, *Quicquid Lutherani & Calviniſtæ ſibi velint & obſtrepant; error eſt intolerabilis aſſe-*

[q] Inſtitut. Moral. lib. 8. cap. 26.

rere

rere publicas Ecclesiæ ad Deum precationes vulgari idiomate cantari, recitari & fundi debere: & neminem fidelium earum fructûs posse esse participem, nisi intelligat idioma quo recitantur. Mos enim generalis Ecclesiæ habet, ut non nisi certis quibusdam linguis Hebraicâ nimirum, Syriacâ, Græcâ & Latinâ, celebrentur: qui mos plurimis abhinc annis in Ecclesiam inductus & nunc retinetur & servatur. Quæres, an expediat prædicta publica Officia vulgari linguâ celebrari? Respondeo, Nequaquam: quia multa hinc incommoda nascerentur; ut paulò antè vidimus. Porrò non idem juris est de privatis precationibus, quas quivis fundit ad Deum, nec de iis quæ ad Catechismum spectant; quale est Apostolorum Symbolum, Salutatio Angelica, & cætera Christianæ fidei rudimenta. Hæc enim licèt Latinè sæpe tradantur, maternâ tamen linguâ proponi & addisci solent; quia publica Ecclesiæ officia minimè censentur. Hæc Azorius.

Joannes Molanus in Theologiæ Practicæ compendio Tractat. 3. cap. 27. Conclus. 2. sect. 16. *Negamus à vulgo Christianorum requiri studium Scripturarum; immò salubriter dicimus eos à lectione Scripturarum arceri; sufficereque eis, ut ex præscripto Pastorum & Doctorum Ecclesiæ vitæ cursum moderentur.*

Jacobus Ledesima de divinis Scripturis quavis linguâ non legendis, cap. 2. *Pro fide Catholicâ scopus hic præcipuus nostræ disputationis erit; ut ostendamus divinas Scripturas non esse quâvis passim vulgari linguâ vertendas, nec omnibus sine discrimine communicandas.*

Concilium Mediolanense III. (Caroli Borromæi) ita statuit [r]: *Libri de officio & precibus horariis Beatæ Mariæ Virginis vulgariter, vel Italicè, vel Gallicè, vel Hispanicè, vel Germanicè, vel partim Latino, partim vulgari sermone expressi, venales ne proponantur neque vendantur. Siqui verò eos adhuc habent; ad sacræ Inquisitionis Officium statim deferre compellantur; ut editâ à Pio V. Constitutione sancitum est* (præfix. Officio 3. Mariæ.)

In Clementin. de Celebrat. Missarum lib. 3. cap. 1. Gravi. glos. ver. Fructum. *Et arguitur* (inquit) *ex hoc, quòd satis est labiis servire in divinis Horis, licèt cor divertat ad alia.* Romani tamen Correctores hujusmodi antidotum apponunt ad marginem. *Priusquam descendas in hanc Glossæ sententiam; consule Theologos, & præsertim B. Thomam lib. 4. Sent. dist. 15. qu. 4. art. 1. & ibidem Paludanum dist. 15. qu. 5. & Gabrielem in Canonem Missæ lect. 62.*

r Tomo ult. Concil. edit. Venet. pag. 588.

Anglo-

Anglo-Rhemenses in 1 Cor. XIV. *Populus Christianus antiquæ suæ consuetudini parere debet, & Latinis precibus uti potiùs quàm vulgatis.* Contra Erasmus in 1 Cor. XIV. *Hâc in re mirum est, quomodo mutata est Ecclesiæ consuetudo.*

Tho. Bosius in Præfatione libri de Italiæ statu. *Nos contendimus ex antiquo tempore adversùs Hæreticos mysteria nostra non esse vulgaribus linguis explicanda, sed Latinæ linguæ omnino relinquenda.*

Petrus Licetius scripsit Dialogum de sacris utriusque Testamenti libris in vulgare idioma, sive (uti ille vocat) Eloquium minimè vertendis, rudique plebi haudquaquam invulgandis [Possevinus.] Idem argumentum tractârunt Hosius Cardinalis Varmiensis in Dialogo De sacro vernaculè legendo: Jesuitæ authores Coloniensis Censuræ in Præfationem Monhemii; Joannes Hessels Oratione de divinorum Officiorum in linguâ Latinâ celebratione; Hardingus articulo 3. & 15. contra Juellum; Sanderus in declamatione de linguis divinorum Officiorum [In Vitâ quidem ejus legimus scripsisse eum de divinis Officiis non celebrandis in linguâ vulgari librum 1. sed nondum editum: ejus sententiam videre licet in lib. de Visib. Monarch. pag. 597. & præfat. in Petram Ecclesiæ, & lib. de Imag.] Robertus Bellarminus in Prælectionibus Romæ habitis Anno 1576. editis Ingolstadii Anno 1587. quem secutus est in Controversiarum Epitome MS. Personius: Costerus in Enchiridio: Rhemenses in Præfatione Novi Testamenti, & in 1 Corinth. XIV. Tho. Stapletonus in Relectione Principiorum Doctrinalium editâ Anno 1596. & in Antidotis 1 Corinth. XIV. à pag. 718. ad 734. Fr. Agricola de Verbo Dei: Reginaldus & Giffordus in Calvino-Turcismo lib. 4. cap. 7. Staphylus in Apologiâ: Alphonsus Salmeron in 1 Corinth. [Tom. 14. à pag. 255. ad 273.] Martinus Peresius de Traditionibus, fol. 41. b. 44. a.

Nullus ex Catholicis est, qui non existimet, absolutè & simpliciter longè magis è re Christianâ fore, si abstineremus à Versionibus vernaculis: ait Jac. Gretserus in Examine 2. Disputat. Pappicæ, col. 2009.

CAPUT

CAPUT VII.

DECRETA ECCLESIASTICA.

SECT. I.

Ex Conciliorum Sententiis.

Anno 325.

IN Concilio Nicæno ſancitum eſt, *Ne quis Chriſtianus ſacris Bibliorum voluminibus careret*; quemadmodum contra Beddam & Sutorem aſſerit Eraſmus (tom. 9. Operum, pag. 378. 456. 652.) & Cornelius Agrippa de Vanitate Scient. cap. 100.

Anno 341.

Concilium Antiochenum, can. 2. (1) *Statuitur, ut quicunque non communicantes nec orationem facientes, Scripturas tantum divinas in Eccleſiâ audire voluerint, abjiciantur:* [a] Sicut etiam refert Fulgentius Ferrandus in Canonum Breviario §. 168. Idem ipſum decretum habetur in Capitulis Græcarum Synodorum à Martino Bracarenſi Epiſcopo collectis, can. 83. & in Canone 10. (qui dicuntur) Apoſtolorum, his verbis: Πάντας τοὺς εἰσιόντας πιστοὺς καὶ τῶν γραφῶν ἀκούοντας, μὴ παραμένοντας δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ἁγίᾳ μεταλήψει, ὡς ἀταξίας ἐμποιοῦντας τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀφορίζεσθαι χρή, h. e. (ut ad verbum vertit Dionyſius, ſeu quiſquis erat Author verſionis illius veteris, quæ in Iſidori collectione Conciliorum habetur) *Omnes fideles, qui ingrediuntur Eccleſiam, & Scripturas audiunt, non autem*

[a] Confer. Cæſarium Homil. 5. de divin. myſter. & homil. 12. in Biblioth. Patr.

(1) Πάντας τοὺς εἰσιόντας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἀκούοντας, μὴ κοινωνοῦντας δ' εὐχῆς ἅμα τῷ λαῷ, — τούτους ἀποβλήτους γίνεσθαι τῆς ἐκκλησίας.

perseverant in oratione, nec sanctam communionem percipiunt, velut inquietudines Ecclesiæ commoventes, convenit communione privari. Gratianus verò hunc Canonem Decreto suo inserens (de Consecrat. dist. 1. cap. *Omnes fideles*) ita refert: *Omnes fideles, qui conveniunt in solennitatibus sacris ad Ecclesiam, & Scripturas Apostolorum & Evangelium audiant.* Sed utcunque sit, ex Canonibus istis satis apparet, fideles Laicos (de quibus Canones isti agunt, ut rectè notatum est in Cresconii Breviario Canonum §. 12.) priscis illis temporibus Ecclesias veluti Auditoria quædam frequentâsse; uti ex sacris Scripturis publicè prælectis Dei voluntatem possent intelligere. [b] Verùm cùm illi ad precum & sacræ Cœnæ communionem insuper admitterentur; etiam Catechumeni & Energumeni, & qui pœnitentiam agebant, Psalmodiam & divinam sanctarum Scripturarum lectionem audiebant: ut est apud Dionysium de Ecclesiast. Hierarch. cap. 3. in Θεωρίᾳ τοῦ τῆς Συνάξεως μυστηρίου, pag. 16. vel 25. edit. Latin. οὐ γὰρ θεμιτὸν αὐτοῖς (ait ille pag. 28, 29.) ἑτέρου τινὸς ἱεροῦ μετασχεῖν, ἢ τῆς τῶν λογίων ἐπιστρεπτικῆς ἐπὶ τὰ κρείττω διδασκαλίας i. e. *Neque enim fas eis est alterius cujuslibet sacræ rei esse participes, quàm eloquiorum Dei, quorum magisterio possunt ad meliorem converti frugem.* Atque hinc in Vetere Ecclesiâ fuit illa pœnitentium classis, qui in Concilii Nicæni I. Canone 11. & 14. ἀκροώμενοι, h. e. *Audientes* [c] (ut etiam eos Tertullianus in lib. de Pœnit. cap. 6. & 7. & Cyprianus lib. 3. epist. 17. & 22. vocant) appellantur: cujus etiam consuetudinis in 12. ejusdem Concilii, itemque 4, 6, & 9. Ancyrani Concilii Canone mentionem factam legimus. Dicebatur enim ἀκρόασις, *cum quis ad Ecclesiæ fores stans divinas Scripturas audiebat*; ut ad tertiam Orationem Gregorii Nazienzeni adversus Julianum notat Elias Cretensis. Unde Gregorius Neocæsariensis in epistolâ Canonicâ de iis qui in Barbarorum incursione peccârunt, can. 11. (3) *Auditionem* inquit *esse intra portam, in loco, quem* νάρθηκα (i. e. *ferulam*) *vocant; ubi oporteat eum qui peccavit, stare post Catechumenos: & ubi Scripturas & Doctrinam audierit, inde egredi; ut qui indignus habeatur, qui precationi intersit.*

[b] Vid. Concil. Carthag. IV. can. 84. [c] Vid. Theoriani colloquium cum Armeno, p. 153. (2)

(2) Ubi ἀκροᾶσθαι exponitur τῶν θείων ἀκούειν γραφῶν.

(3) Ἡ ἀκρόασις ἔνδοθι τῆς πύλης ἐν τῷ νάρθηκι, ἔνθα ἑστάναι χρὴ τὸν ἡμαρτηκότα ἕως τῶν κατηχουμένων, καὶ ἐντεῦθεν ἐξέρχεσθαι. ἀκούων γὰρ, φησὶ, τῶν γραφῶν καὶ τῆς διδασκαλίας, ἐκβαλλέσθω, καὶ μὴ ἀξιούσθω προσευχῆς.

Anno

Anno 381.

In Canone 7. Concilii Conſtantinopolitani I. ubi de iis qui in Eccleſiam recipiendi ſunt, agitur, iſta legimus: (4) *Atque ibi catechizamus ſive inſtituimus, & erudimus eos, damuſque operam ut longiore tempore maneant ac verſentur in Eccleſiâ, diligenterque & attentè audiant Scripturas: tunc tandem eos baptizamus.* [Ex Synodicarum Conſtitutionum libello, Tom. 1. Concil. edit. Colon. 1551. pag. 552. Laur. Sifano interprete.]

Anno 393.

In Concilio Hipponenſi de Lectoribus ſtatutum eſt, cap. 20. Ut *uſque ad annos pubertatis legant; ut verò ante 25 annos non ordinentur Clerici, niſi primùm divinis Scripturis inſtructi, vel ab infantiâ eruditi, propter fidei profeſſionem vel aſſertionem.* cap. 2. tom. 1. Concil. edit. Venet. an. 1551. p. 434.

Anno 398.

In Concilio Carthaginenſi 4. cap. 84. *Statutum eſt, ut Epiſcopus nullum prohibeat ingredi Eccleſiam, & audire verbum Dei, ſive Gentilem, ſive Hæreticum, ſive Judæum, uſque ad miſſam Catechumenorum.*

Anno 507.

In Valentino Hiſpaniæ Concilio (5) congregati Patres: *Antiquos* (inquiunt cap. 1.) *Canones relegentes, inter cætera hoc eſſe cenſuimus obſervandum: ut ſacroſancta Evangelia ante munerum illationem in Miſſâ Catechumenorum, in ordine lectionum poſt Apoſtolum legantur; quatenus ſalutaria præcepta Domini noſtri Jeſu Chriſti, vel ſermones ſacerdotis, non ſolum fideles, ſed etiam Catechumeni ac Pœnitentes, & omnes qui è diverſo ſunt, audire licitum habeant. Sic enim Pontificum prædicatione auditâ nonnullos attractos ad fidem evidenter ſcimus.* [tom. 2. Concil. edit. Nicolini, pag. 538.]

(4) Καὶ οὕτω κατηχοῦμεν αὐτοὺς καὶ ποιοῦμεν αὐτοὺς χρονίζειν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀκροᾶσθαι τῶν γραφῶν, καὶ τότε αὐτοὺς βαπτίζομεν.

(5) Ad annum 524. Concilium iſtud retulit Labbæus Concil. tom. 4. p. 1617.

Anno 518.

In (6) Actione 1. Synodi Constantinopolitanæ sub Mennâ celebratæ contra Anthimum ita legimus: (7) *Magnâ autem horâ ex utrâque parte consistentibus, & psallentibus hanc Psalmodiam Cantores supervenientes converterunt se dicere Trisagium. Et cùm ipsi incœpissent, totus populus quievit, & audiebat attentis auribus Trisagium. Et post lectionem sancti Evangelii ex more sacrâ Missâ finitâ* (Catechumenorum sc. sic Baronius) *& januis clausis, ac sanctâ lectione juxta consuetudinem lectâ, tempore diptychorum cucurrit omnis multitudo cum magno silentio circumcirca altare, & audiebant.* (tom. 2. Concil. edit. Nicolin. p. 601.)

Anno 633.

Concilium Toletanum 4. can. 24. *Ignorantia mater cunctorum errorum maximè in sacerdotibus Dei vitanda est, qui dicendi officium in populis susceperunt. Sacerdotes enim legere sanctas Scripturas frequenter admonet Paulus*, &c. [Quam sententiam etiam retulit Burchardus in Decret. lib. 1. cap. 100. Ivo par. 5. cap. 202. & Gratianus in Decret. par. 1. Distinct. 38. §. *Ignorantia mater.*] Hîc observa, 1. Ignorantiam matrem esse cunctorum errorum. 2. Corrigendam esse sacrarum Scripturarum lectione. 3. Vitandam etiam esse à laicis, licèt maximè à sacerdotibus. Contra verò Pontificii crassam illam in vulgo ignorantiam, implicitæ fidei nomine defendunt, eamque ut pietatis & devotionis matrem commendant; populumque à Scripturarum in linguâ vernaculâ lectione, veluti errorum atque hæresium parente, homines impii abigunt.

(6) In editione Gr. *Paris*, 1618. est Actio Quinta. Locus exstat p. 689.

(7) Τότε φωνῇ μεγάλῃ πάντες οἱ τοῦ λαοῦ, ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος ἐβόησαν. εὐλογητὸς κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ, ὅτι ἐπεσκέψατο, &c. ἐπὶ πολλὴν δὲ ὥραν ἀντιφωνούντων ἑκατέρων τῶν μερῶν, καὶ ψαλλόντων τὴν ψαλμῳδίαν ταύτην, οἱ ψάλται ἐπιτραπέντες ἀνελθόντες εἰπεῖν τὸ τρισάγιον, καὶ αὐτῶν ἀρξαμένων πᾶς ὁ λαὸς ἐπαύσατο, καὶ ὑπήκουσε τοῦ τρισαγίου, καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου, ἐξ ἔθους τῆς θείας λειτουργίας ἐπιτελουμένης, καὶ τῶν θυρῶν κλεισθεισῶν, καὶ τοῦ ἁγίου μαθήματος κατὰ τὸ σύνηθες λεχθέντος, τῷ καιρῷ τῶν διπτύχων μετὰ πολλῆς ἡσυχίας συνέδραμον ἅπαν τὸ πλῆθος κύκλῳ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἠκροῶντο. *Tunc voce magnâ omnes de populo tanquam uno ore clamârunt*: Benedictus Dominus Deus Israel; quia visitavit, *&c. Ad multas autem horas illis ex utrâque parte concinentibus*, &c. Sic habet antiqua versio, Græco magis consona, in edit. G. L. *Paris.* 1618. f.

Anno

Anno 692.

Synodus Constantinopolitana in Trullo (quæ Quinisexta seu Πενθέκτη dicitur) Canone *66.* ita statuit: (8) *A sanctâ Christi Dei nostri resurrectionis die usque ad novum Dominicum totâ Septimanâ in Ecclesiis vacare fideles jugiter oportet psalmis & hymnis & spiritualibus Canticis, in Christo gaudentes, festumque celebrantes, & divinarum Scripturarum lectioni mentem adhibentes, & sanctis mysteriis jucundè & lautè fruentes. Sic enim cum Christo exaltabimur, & unâ resurgemus,* (tom. 3. Concil. p. 403.) Ibid. Can. 75. (9) *Eos qui in Ecclesiis ad psallendum accedunt, volumus nec inordinatis vociferationibus uti, & naturam ad clamorem urgere; nec aliquid eorum, quæ Ecclesiæ non conveniunt & apta non sunt, adsciscere; sed cum magnâ attentione & compunctione psalmodias Deo, qui est occultorum inspector, offerre.* [Refertur iste Canon à Photio in Nomocanonem, tit. 3. cap. 2.]

Anno 747.

In Anglicanâ Synodo, quæ anno 33. Æthelbaldi Regis Merciorum coacta est (ut refert Wilhelmus Malmesburiensis, lib. 1. de gestis Pontif. Angl. p. 112. editionis Savilianæ) decretum est; [d] *Ut per monasteria lectio sacrarum scripturarum frequentetur.* Et ut Presbyteri *Dominicam Orationem & Symbolum Anglicè discant & doceant.* At *hodie* (ut conquestus est Trithemius, lib. 2. epist. 1. ad Jacobum fratrem suum) *studium Scripturarum à multis claustralibus omnium penè Regularum contemnitur, & in paucis vigere monasteriis videtur.* Immò & Regularibus interdictum est (in Indice librorum prohibit. edit. à Pio IV. Reg. 4.) ne Biblia vel à Catholicis authoribus versa legant, nisi facultatem à Prælatis suis habuerint. Quàm verò religiosè alterum illud præceptum de Oratione Dominicâ & Symbolo Anglicè

[d] Vid. Fox. pag. 182. 85.

(8) Ἀπὸ τῆς ἁγίας ἀναστασίμου, &c. τὴν ὅλην ἑβδομάδα ἐν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις σχολάζειν δεῖ ἀπαραλείπτως τοὺς πιστοὺς ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, εὐφραινομένους ἐν Χριστῷ καὶ ἑορτάζοντας, καὶ τῇ τῶν θείων γραφῶν ἀναγνώσει προσέχοντας, &c.

(9) Τοὺς ἐπὶ τῷ ψάλλειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παραγινομένους, βουλόμεθα μήτε βοαῖς ἀτάκτοις κεχρῆσθαι, &c. ἀλλὰ μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ κατανύξεως τὰς τοιαύτας ψαλμῳδίας προσάγειν τῷ τῶν κρυπτῶν ἐφόρῳ Θεῷ.

docendis.

docendis ſervaverint Presbyteri Anglicani, vel illud Richardi Fitz-James Londinenſis Epiſcopi factum oſtendit; qui Joannem Coletum (niſi Gulielmus Warhamus Archiepiſcopus Cantuarienſis opem ei tuliſſet) eo nomine hæreſeos reum peregiſſet, quòd Orationem Dominicam in linguam Anglicanam tranſtuliſſet: (quemadmodum refert contra Tho. Morum, Gulielmus Tindallus [e]) nec non Coventrienſis Epiſcopi (qui eo tempore, anno ſc. 1519. erat Galfridus Blitheus) qui è diœceſi ſuâ ſex viros unà cum viduâ igni adjudicavit; quòd liberos & domeſticos ſuos Orationem Dominicam, Symbolum Apoſtolicum, & Decalogum linguâ Anglicanâ docuiſſent: quemadmodum ex teſtimonio eorum, qui tum præſentes adfuerant, refert Jo. Foxus: [f] Quâ de re vid. Sutlivium in reſponſione ad poſtremam partem libri R. Perſonii de 3. concluſionibus, p. *62*, *63*. Similiter Norvicenſis Epiſcopus anno 1507. apud Balæum (qui tunc aderat) præfat. in tract. Joh. Lamberti de Sacramento altaris: Pari modo anno 1521. coram Jo. Longlando Lincolnienſi Epiſcopo Joannes Mordenus & uxor ejus à Jacobo Mordeno nepote accuſati ſunt, quòd domi ſuæ, eo præſente, Decalogum Anglicè recitaſſent (Fox, p. 752. ex Regiſtro Longlandi Lincoln. fol. 15.) Alicia Atkins ab eodem Jacobo Mordeno accuſata, quòd ab ipſâ Orationem Dominicam, Salutationem Angelicam, & Symbolum Apoſtolicum linguâ vernacula didiciſſet[g] Jacobum verò illum propria ſoror juramento accuſare coacta eſt; quòd eam Orationem Dominicam, Symbolum, & Salutationem Angelicam Anglicè docuiſſet. [h] Sed & Wilhelmus Littlepage juramento coactus accuſavit Thurſtanum Littlepage; à quo Orationem Dominicam & Salutationem Angelicam; & Joannem Frier, à quo Decalogum linguâ vernaculâ didiciſſet (Symbolum enim ab aviâ didicerat) atque etiam fratrem ſuum Jo. Littlepage, quòd ab Aliciâ uxore Thurſtani Littlepage Decalogum Anglicè didiciſſet. (Ibid. apud Fox, p. 755. quem etiam vide p. *610*. 713. & ſupra in anno 1485.*)* Atque hæc fuit miſeranda illa ſervitus, quâ à Clero Papiſtico populus Anglicanus detentus eſt: priuſquam ab Henrico VIII. (abdicatâ Romani Pontificis tyrannide*)* anno 1536. Regiâ authoritate injunctum eſt: ut omnes ab infantiâ Orationem Dominicam, Articulos fidei, & Decalogum linguâ maternâ ediſcerent. Sed & quingentis ante Henricum annis Canutus [i] rerum ſummam in Angliâ

[e] Lib. 3. cap. 15. [f] Pag. 887. Actorum ſub Henrico VIII. [g] Ibid. [h] Ibid. apud Fox. p. 754.
[i] In Ἀρχαιονομίᾳ à Gul. Lambardo editâ.

obtinens

obtinens lege latâ cavit, ut *unusquisque Christianus operam daret, ut Orationem saltem Dominicam & Articulos fidei intelligeret: quandoquidem per primum illud Deum invocent Christiani, per alterum rectam fidem profiteantur.* Sed & Carolus Magnus in constitutionibus factis anno regni sui undecimo *ex Concilii consensu* statuit, ut *Episcopi diligenter discutiant per suas Parochias Presbyterorum fidem,* &c. *ut Missarum preces bene intelligant, & ut Psalmi digne secundùm divisiones versuum modulentur; & Dominicam Orationem ipsi intelligant, & omnibus prædicent intelligendam, ut unusquisque sciat quid petat à Deo: & ut Gloria Patri, cum omni honore apud omnes cantetur; & ipse sacerdos cum sanctis Angelis & populo Dei communi voce Sanctus, Sanctus, Sanctus, decantet* [pag. 251. editionis quæ prodiit Moguntiæ anno 1602. cum Epistolis Hincmari: Habetur etiam in Legum ab Ansegiso collectarum libro 1. capitulo 70.] Anno 779.

Anno 787.

Concilium Nicænum II. Can. 2. Ἐπειδήπερ ψάλλοντες συνταττόμεθα τῷ Θεῷ. Ἐν τοῖς δικαιώμασί σου μελετήσω, καὶ οὐκ ἐπιλήσομαι τῶν λόγων σου· πάντας μὲν Χριστιανοὺς τοῦτο φυλάττειν σωτήριον, κατ᾽ ἐξαίρετον δὲ τοὺς τὴν ἱερατικὴν ἀμπεχομένους ἀξίαν. *Quoniam dum Psalmos canimus, Deo in hæc verba promittimus,* [k] In Justificationibus tuis meditabor, non obliviscar eloquiorum tuorum: *Omnes quidem Christianos hoc servare salutare esset, eos autem præcipuè qui sacerdotalem dignitatem obtinent* (ut sc. (10) *in omni divinâ Scripturâ versentur, & populum doceant,* quemadmodum paulò post sequitur.)

Anno 813.

Rhemensis Synodi (Caroli M. jussu anno 813. habitæ) capitulum 1. est de fidei ratione; ut *unusquisque juxta intellectum suæ capacitatis Domino largiente disceret & intelligeret, atque operibus pleniter observaret.* 2. Ut *Orationem, quam Dominus noster Jesus Christus discipulos suos orare docuit, verbis discerent, & sensum bene intelligerent:*

[k] Psal. 119.

(10) Κατὰ τὰ θεῖα ἐντάλματα ἀναστρέφεσθαι, καὶ διδάσκειν τὸν κατ᾽ αὐτὸν λαόν.

quia

quia illam ignorare nulli Christiano licet. Sic libro 5. Legum Franc. à Benedicto Levitâ collect. capitulo 103. statutum est, ut *omnes qui Christiano nomine censentur, Orationem Dominicam & Symbolum memoriter teneant & intelligant.* Et libro 6. cap. 163. ut *fideles Orationem Dominicam discant & intelligant, & suis sacerdotibus eam verbo ex verbo reddant, & aliis fidelibus, qui eam nesciant, doceant.* Et in Capitulo 7. eorum (11) quæ falsò tribuuntur Synodo VI. Constantinopolitanæ (& in Anselmi Lucensis Collectione Decretorum habentur, ut annotatum est à Romanis correctoribus ad Gratiani Decretum dist. 16. cap. 10.) [l] *Commonendi sunt fideles omnes à minimo usque ad maximum, ut Orationem Dominicam & Symbolum discant; & dicendum est eis, quòd his duabus sententiis omne fidei Christianæ fundamentum incumbit. Et nisi quis has duas sententias & memoriter tenuerit & ex toto corde crediderit, & in oratione sæpissimè frequentaverit, Catholicus esse non poterit,* (tom. 3. Concil. edit. Nicolin. p. 388.) Capitulum istud est (12) cap. 23. Epistolæ Theodulphi Aurelianensis Episcopi. Et in Germaniâ quidem ad nostra usque tempora Orationem Dominicam, Angelicam Salutationem, Apostolorum Symbolum, & Decalogi præcepta sic in linguâ vernaculâ fuisse retenta, ut in animos hominum unà cum materno lacte instillarentur, ex capite 25. Synodi Diœcesanæ Augustensis (anno 1548. celebratæ) colligitur, ubi etiam plebanis Ecclesiarum parochialium præcipitur, ut singulis diebus Dominicis, finitâ concione, omnia vernaculo sermone *distinctè ac tractatim ita prælegant; ut populus legentem repetitione subsequi, ea discere, & memoriæ mandare possit* (tom. 5. Concil. p. 308.) Cum Gallis verò haud multò meliùs actum esse quàm cum Anglis, vel illud Cabilonensis Episcopi factum ostendit (à Crispino [m] commemoratum) qui Merindolii pueris grandiusculis simul & parvulis ad se vocari jussis, pecuniam singulis largitus, blandè præcepit, ut Orationem Dominicam cum Symbolo Apostolorum Latino idiomate ediscerent. Plerisque autem eorum excipientibus se Latinè quidem nôsse Pater Noster & Credo, non posse tamen reddere rationem eorum quæ recitarent, nisi suo, i. e. Gallico idiomate; respondit egregius Episcopus, non requiri tantam in ipsis scientiam, satis esse

[l] Vid. hâc de re Bedæ Epistolam ad Egbertum Eboracensem Archiep. paulò ante mortem scriptam: quam MS. habeo. [m] Lib. 3. Act. Martyr. fol. 112.

(11) Concil. Labb. tom. 6. p. 1206. 12. cap. 22. in edit. Concil. Lab. tom. 7. p. 141.

modò

modò ea Latinè tenerent, neque ad salutem conducere tam exactam fidei rationem atque intelligentiam : multos Episcopos, Parochos, quinetiam Doctores Theologiæ inveniri ; quibus satis negotii exhiberet vel tenuis ac rudis expositio Orationis Dominicæ aut Symboli Apostolici.

Anno 816.

Aquisgranense Concilium (Ludovici I. Imp. jussu habitum) capite 3. Lectoris Officium proponens ex Isidoro de Ecclesiast. Officiis lib. 2. cap. 11. *Sic expeditus* (inquit) *vim pronuntiationis tenebit ; ut ad intellectum omnium mentes sensusque promoveat, discernendo genera pronuntiationis, atque exprimendo omnium sententiarum proprios effectus.* Et post. *Auribus & cordi consulere debet Lector, non oculis : ne potiùs ex seipso eos spectatores magis quàm auditores faciat.* Et cap. 132. *Psallentium in Ecclesiâ Domino mens concordare debet cum voce ; ut impleatur illud Apostoli,* [n] Psallam spiritu, Psallam & mente. Et cap. 133. *Tales ad legendum, cantandum & psallendum in Ecclesia constituantur, qui non superbè sed humiliter debitas Domino laudes persolvant ; & suavitate lectionis ac melodiæ & doctos demulceant & minùs doctos erudiant, plúsque velint in lectione vel cantu populi ædificationem, quàm popularem vanissimam adulationem. Qui verò hæc doctè peragere nequeunt, erudiantur priùs à Magistris, & instructi hæc adimplere studeant, ut audientes ædificent.* Hinc probabiliter colligitur sacra hoc tempore ita esse peracta, ut à populo aliquo modo intelligi possent : cum quibus conferantur leges illæ (Caroli M. ut videtur) à Benedicto Levitâ collectæ, libro 6. Capitularium : quarum una, cap. 173. ita habet. *Placuit ut fideles silentium in Ecclesiâ teneant, & devotè verbum Dei audiant.* Altera, cap. 192. *Admoneant Presbyteri plebem, ut in Ecclesiâ verbositare non præsumant ; sed cum fletu & cum compunctione cordis Dei implorent auxilium tam pro se, quàm & pro proximis suis. Et quando Presbyter celebrat Missam, corda illorum semper ad cœlestia adtendant. Et quando sanctæ lectiones vel Evangelia recitata fuerint , cum silentio & devotâ mente pariter audiant, sicut Deus dixit per Moysen,* Audi Israel & tace. Et cap. 43. Concilii Moguntiaci anno 813. Caroli M. jussu celebrati, quod ita habet : *Nullus Presbyter, ut nobis videtur, solus Missam cantare valet rectè. Quomodo enim*

[n] 1 Cor. XIV.

dicet, Dominus nobiſcum, *vel* Surſum corda *admonebit habere, & alia multa his ſimilia, cùm alius nemo cum eo ſit?* (Habetur etiam in Legibus à Benedicto Levitâ collectis, lib. 5. capit. 93.) Si populus ſacerdotem non intellexiſſet, perinde eſſet, utrùm ſolus hæc verba pronuntiâſſet ſacerdos, an præſente populo. *Ideo enim ſacerdos ante orationem præfatione præmiſſâ parat fratrum mentes dicendo* [ſurſum corda] *ut dum reſpondet plebs* [Habemus ad Dominum] *admoneatur nihil ſe aliud quam Dominum cogitare debere,* ut eſt in Decreto de Conſecrat. Diſt. 1. cap. *Quando autem.* [Ex Cypriano de Orat. Dominic. de quo ſupra ad annum 250.]

Anno 950.

Anglo-Saxonum Synodus anno 950. Vid. ſupra ſub Ælfrico.

Anno 1215.

Concilium Lateranenſe ſub Innocentio III. cap. 9. ita ſtatuit: *Quoniam in pleriſque partibus infra eandem civitatem atque diœceſin permixti ſunt* (13) *populi diverſarum linguarum, habentes ſub unâ fide varios ritus & mores: diſtrictè præcipimus, ut Pontifices hujuſmodi civitatum ſive* (14) *diœceſium provideant viros idoneos, qui ſecundùm diverſitates rituum & linguarum divina illis officia celebrent, & eccleſiaſtica ſacramenta miniſtrent, inſtruendo eos verbo pariter & exemplo.* [Tranſlatum eſt etiam hoc Decretum à Gregorio IX. in primum librum Decretal. tit. 31. de offic. judicis ordinarii, cap. 14. Quoniam pleriſque].

Concilium Oxonienſe. Vid. ſupra ad ann. 1407.

(13) Pro *populi* legit *plurimi*, Codex MS. Lambethanus.

(14) *Diœceſis.* Cod. Lamb.

SECT.

SECT. II.

Ex Jure Civili, sententiisque Imperatorum ac Regum.

Anno 541.

IN Authenticis Collat. 9. tit. 20. Novell. Constitut. 137. Justiniani Imp. Sanctio (Antonio Contio interprete) in hæc verba habetur. *Jubemus omnes Episcopos & Presbyteros* (15) *non in secreto, sed cum eâ voce, quæ à fidelissimo populo exaudiatur, divinam oblationem & precationem, quæ fit in sancto baptismate, facere; ut inde audientium animi in majorem devotionem, & Dei laudationem & benedictionem efferantur. Sic enim & divinus Apostolus docet, dicens in priore ad Corinthios Epistolâ* : Cæterùm (*inquit* [o]) si solùm benedicis spiritu; is qui idiotæ locum implet, quomodo tuæ gratiarum actioni subjiciet *Deo sanctum illud* Amen: Siquidem quid dicas non novit: tu autem pulchrè gratias agis, sed alius non ædificatur. *Et rursus in eâ quæ est ad Romanos, sic dicit* [p] Corde quidem creditur ad justitiam; ore autem confessio fit ad salutem. (16) *Idcirco igitur convenit, ut ea precatio, quæ in sanctâ allatione dicitur; & aliæ orationes cum voce à sanctissimis Episcopis & Presbyteris proferantur Domino nostro Jesu Christo Deo nostro cum Patre & Spiritu Sancto: scituris religiosissimis sacerdotibus, quòd si quid horum contempserint, & horrendo Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi judicio rationem reddituri sunt, & nos ista cognoscentes non relinquemus quieta & inulta.* [Hactenus Justinianus, p. 346. editionis Dionysii Gothofredi, quæ prodiit Lugduni, an. 1585. Est in Novellis Constitutio 123. A Photio in Nomocanone, tit. 3. cap. 1. Et à Balsamone ejus scholiaste citatur nomine 17. Constitutionis primi tituli Novellarum.] Vid. Fox. p. 1922.

[o] 1 Cor. XIV. 16. [p] Rom. X. 10.

(15) Μὴ κατὰ τὸ σεσιωπημένον, ἀλλὰ μετὰ φωνῆς τῷ πιστοτάτῳ λαῷ ἐξακουομένης τὴν θείαν προσκομιδὴν καὶ τὴν ἐπὶ τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι προσευχὴν ποιεῖσθαι. πρὸς τὸ κἀντεῦθεν τὰς τῶν ἀκουόντων ψυχὰς εἰς πλείονα κατάνυξιν καὶ τὴν πρὸς τὸν δεσπότην θεὸν διανίστασθαι δοξολογίαν.

(16) Διὰ ταῦτα τοίνυν προσήκει τὴν ἐπὶ τῇ ἁγίᾳ προσκομιδῇ καὶ τὰς ἄλλας προσευχὰς μετὰ φωνῆς παρὰ τῶν ὁσιωτάτων ἐπισκόπων τε καὶ πρεσβυτέρων προσφέρεσθαι τῷ κυρίῳ ἡμῶν, &c.

Anno 552.

Ibid. tit. 28. Novel. Constitut. 146. quacunque linguâ legi vult Justinianus sacros libros, *improbans versutiam Judæorum, qui quò faciliùs linguæ Hebraicæ ignaris imponerent, non aliam quàm Hebraicam linguam recipiebant* (ut monet in declaratione hujus Constitutionis Jac. Cujacius) *Unde fiebat, ut simplicioribus, quos vellent, ipsorum magistri magno illorum damno propinarent errores* (sicut ipse agnoscit Baronius, an. 552. §. 1) Statuit igitur Imperator, ut in Synagogis illorum sacri libri (17) *in omni linguâ, quam locus accommodatiorem & magis familiarem redderet,* auditoribus legerentur; *quò magis per ipsorum lectionem intelligentibus tota dictorum series ordine manifesta sit, secundumque ea & vitam & studia sua instituant.* Qui verò hoc prohibuerint, *castigari* jubet *corporalibus pœnis & facultatum privatione*; (18) *ut vel inviti* (inquit) *consentiant nobis, meliora & Deo amabiliora* (seu magis accepta) *volentibus ac jubentibus.* Monet insuper eos (19) *qui aut per istam aut per illam linguam* (i.e. vel Hebraicam vel maternam) *sacros libros audiunt, non solùm considerare literas, sed rebus refici, & divinum veraciter intellectum accipere; quò magis & quod præstantius est addiscant, & aliquando decipi, atque ab eo, quod omnium præstantissimum est* (vel *opportunissimum,* καιριώτατον) *nempe in Deum fiduciâ, aberrare desinant:* (20) *Propterea enim* (inquit) *omnem ipsis linguam ad sacrorum librorum lectionem aperuimus; ut omnes de cætero eorum scientiam amplectentes, ad meliora perdiscenda reddantur aptiores, cùm in confesso sit multò paratiorem ad meliora discernenda & capessenda esse eum, qui sacrorum librorum lectione innutritus, non longè à correctione, & ut ad bonam frugem perducatur, dissidet: quàm qui nihil horum intelligit, sed ex solo religionis nomine dependet, eique tanquam sacræ adhæret anchoræ, &*

(17) Φωνὴν πᾶσαν ἁπλῶς, ἣν ὁ τόπος ἐπιτηδειοτέραν καὶ μᾶλλον γνώριμον τοῖς ἀκούουσιν εἶναι ποιεῖ. & mox, διὰ τῆς ἑλληνίδος φωνῆς, ἢ καὶ τῆς πατρίου τυχὸν (τῆς Ἰταλῆς ταύτης φαμὲν) ἢ καὶ τῶν ἄλλων ἁπλῶς, τοῖς τόποις συμμεταβαλλομένης τῆς γλώττης, καὶ τῆς δι' αὐτῶν ἀναγνώσεως, ἐφ' ᾧ σαφῆ τε εἶναι τὰ λεγόμενα τοῖς συνιοῦσιν ἅπασιν ἐφεξῆς.

(18) Ἄκοντες ἐνδιδόναι καλλίονα τε καὶ θεοφιλέστερα βουλομένοις τε ἡμῖν καὶ κελεύουσιν.

(19) Διὰ ταύτης ἢ ἐκείνης γλώττης τῶν ἱερῶν βίβλων ἀκούοντας, μὴ ψιλοῖς προσέχειν γράμμασιν, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων γνώσεως.

(20) Διὰ τοῦτο γὰρ δὴ πᾶσαν αὐτοῖς φωνὴν ἀνεῴξαμεν πρὸς τὴν τῶν ἱερῶν βίβλων ἀνάγνωσιν, ὥστε πάντας ἐφεξῆς τὴν αὐτῶν λαμβάνοντας εἴδησιν, εὐμαθεστέρους πρὸς τὰ κάλλιω γίνεσθαι, &c.

scientiam

ſcientiam Dei putat in ſolâ ſectæ appellatione verſari (col. 356, 357. editionis Gothofredi: col. 509. edit. quæ prodiit Lugduni 1585. fol. cum gloſſis.) Ibidem (21) *Ipſas ergo ſacras voces legant, libros ipſos evolventes* (ἀναπτύσσοντες) *neque celantes ea quæ in iis prolata ſunt, extrinſecus aſſumant ſine ſcriptis traditas vocum inanitates, ab ipſis ad perditionem ſimpliciorum excogitatas.*

De Conſtitutionibus Caroli Magni vid. ſupra in ſententiis Conciliorum, & in anno 807. & tract. de orig. erroris poſt annum 630. uti & Capitular. Benedicti Levitæ, lib. 6. cap. 173. & 192. De Conſtantino M. anno 330. Theodoſio Imp. an. 415. Athalarico Rege, an. 533. Altfrido Rege, an. 615. Ludovico Pio Imp. an. 820. Baſilio Macedone, 870. Ælfredo Rege, 890. Æthelſtano, 930. Canuto, 1020. Uratiſlao Boemorum Duce, 1080. Andronico Comneno, 1183. Ludovico IX. 1226. Conrado IV. Imp. 1250. Joanne Cantacuzeno, 1360. Carolo V. Francorum Rege, 1370. Annâ Reginâ Angliæ, & Joanne Duce Lancaſtriæ, 1390. Joanne II. Rege Caſtellæ, 1440. Alphonſo V. 1450. Ludovico XI. 1478. Henrico VIII. Edvardo VI. & Elizabethâ Angliæ Regibus, in Injunctionibus & regni Comitiis. Joannâ D'Albret reginâ Navarræ, cujus authoritate Novum Teſtamentum Cantabricâ linguâ (interprete Joanne de Licarragne de Briſcons) prodiit Rupellæ, an. 1571. Jacobo Dei gratiâ Britanniarum Monarchâ in Βασιλικῷ Δώρῳ.

(21) Καὶ αὐτὰς δὴ τὰς ἱερὰς φωνὰς ἀναγινώσκοντες, τὰς βίβλους αὐτὰς ἀναπτύσσοντες, ἀλλὰ μὴ κατακρύπτοντες μὲν τὰ παρ' αὐτὰς εἰρημένα. Nonnulli quidem Codices pro ἀναπτύσσοντες habent ἀναπτύσσοντες: adeoque Holoander, aliique interpretes Latini locum ſic verterunt, *codices ipſos reſpuentes*; quæ ſi verior lectio ſit, pro αὐτὰς legendum eſt ταύτας, & ſententia ad δευτερώσεις Judæorum, ſeu fabulas Miſnicas & Talmudicas, quas Juſtinianus in periodo immediatè præcedenti legi interdixerat, referenda: quod Antonius etiam Contius agnoſcit, appoſitâ hac ad locum notâ. 'Αναπτύσσοντες. *Senſus, ſi Judæis eſt animus ſacras Scripturas legendi; ſacros Codices evolvant, non eos in quibus meræ tantùm fabulæ continentur.*

SECT. III.

Ex Jure Canonico, ſententiiſque Romanorum Pontificum.

IN 1. parte Decreti, Diſtinct. 38. cap. 9. [Ex Hieronymo ad Euſtochium in prooemio Comment. in Eſaiam] *Si juxta Apoſtolum Paulum* [q] *Chriſtus Dei virtus eſt & Dei ſapientia; & qui neſcit Scripturas, neſcit Dei virtutem ejuſque ſapientiam: Scripturarum ignorantia Chriſti eſt ignorantia.*

Ibid. cap. 10. [Ex Gregorio in Paſtorali, par. 1. cap. 1.] *Qui ea, quæ Dei ſunt, neſciunt, à Deo neſciuntur; Paulo atteſtante, qui ait:* Si quis ignorat, ignorabitur. [Vid. plura ex Gregorio Papâ ſupra ad an. 595.]

Ibid. cap. 8. [Ex Zephyrini Papæ fictâ Epiſtolâ 1. ad Epiſcopos Siciliæ] *Sicut ſtellas cœli non extinguit nox, ſic mentes fidelium firmamento inhærentes ſanctæ Scripturæ non obſcurat mundana iniquitas.* Ubi Gloſſa: *Firmamento*, i. e. *meditationi & lectioni.* (Hug.) Mundana] *Unde dicitur: Ama ſcientiam Scripturarum, & carnis vitia non amabis.* De Conſecr. Diſt. 5. *Nunquam.* (Hug. & Lan.) Sententia hæc in commentitiam Zephyrini Epiſtolam tranſlata eſt ex libro Sententiarum ex Operibus Auguſtini à Proſpero excerptarum ſentent. 120.

In 3. parte Decreti, de Conſecrat. Diſtinct. 1. cap. 68. [Ex Anaſtaſio primo Romano Epiſcopo ad Epiſcopos Germaniæ ac Burgundiæ, epiſt. 1. cap. 1.] *Apoſtolicâ authoritate mandamus, dum ſancta Evangelia in Eccleſia recitantur, ut ſacerdotes & cæteri omnes præſentes, non ſedentes, ſed venerabiliter curvi, in conſpectu Evangelii ſtantes Dominica verba intentè audiant, & fideliter adorent.* Ibid. cap. 70. Vid. ſupra in Cypriano ad an. 250.

Ibid. Diſtinct. 5. cap. 24. *Non mediocriter.* [Ex Hieronymo, ut dicitur.] *Nunquid verborum multitudine flecti Deus ut homo poteſt? Non enim verbis tantùm, ſed corde orandus eſt Deus. Melior eſt quinque Pſalmorum decantatio cum cordis puritate &*

[q] 1 Cor. I.

ſerenitate

ſerenitate & ſpirituali hilaritate, quàm totius Pſalterii modulatio cum anxietate cordis & triſtitiâ. [Habentur hæc ferè, & in hanc ſententiam plura in Regulâ Monachorum ex Hieronymi & aliorum ſcriptis à Lupo de Oliveto collectâ, & Martini V. Romani Pontificis authoritate confirmatâ, tom. 4. Operum Hieronymi edit. Baſil. 9. verò edit. Mariani Victorii.]

Part. 1. Diſtinct. 27. cap. 1. *Cleros.* [Ex Iſidoro, lib. 7. Etymolog. cap. 12.] *Lectores à legendo, Pſalmiſtæ à Pſalmis canendis vocati. Illi enim prædicant populis quid ſequantur; iſti canunt, ut excitent ad compunctionem animos audientium.* Prædicant] i. e. *legunt, recitando, non autem prædicando; quia illud eſt officium ſacerdotum,* 16. qu. 1. *Adjicimus.* (Gloſſa.)

Diſtinct. 38. cap. 12. *Sedulò monendi.* [Ex Auguſtino de catechizandis rudib. cap. 9.] in publicâ Eccleſiæ Liturgiâ illud corrigendum eſſe dicitur: Quod *antiſtites & miniſtri cum barbariſmis & ſolœciſmis Deum invocent; vel eadem verba, quæ pronunciant, non intelligant, perturbatéque diſtinguant.* Et ratio additur; *ut populus ad id, quod planè intelligit, dicat Amen.*

Diſtinct. 92. cap. 1. [Ex Hieronymo, lib. 3. Comment. ad cap. 5. Epiſt. ad Epheſ.] Cantantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino.] *Audiant hæc adoleſcentuli; audiant ii, quibus pſallendi in eccleſia officium eſt: Deo non voce ſed corde cantandum: Nec in tragœdorum morem guttur & fauces dulci medicamine liniendæ ſunt, ut in Eccleſia Theatrales moduli audiantur & cantica; ſed in timore, in opere, in ſcientiâ Scripturarum.*

Lib. 1. Decretal. tit. 31. de offic. judicis ordinarii, cap. *Quoniam* eſt cap. 9. Lateranenſis Concilii (de quo ſupra) De Leone 1. ſupra ad an. 450. Nicolao I. an 860. Joanne VIII. an. 880. Innocentio III. an. 1200. & 1215.

In ordine Romano, de Officiis divinis (quem à Gelaſio Papâ collectum conſtantior opinio eſt; ſi credimus [r] Baronio; [s] Bellarmino licèt author floruiſſe videatur poſt annum 700. Benedictio Lectorum ita proponitur. *Domine ſancte, pater omnipotens, æterne Deus, benedicere dignare hos famulos tuos in officium Lectorum; ut aſſiduitate lectionum ſint apti pronuntiare verba vitæ, & mentis ac vocis diſtinctione populo monſtrare intelligibilia: Et in utroque ſanctæ Eccleſiæ*

[r] An. 692. ſect. 44. [s] Lib. 2. de Miſſâ, cap. 14.

gratiam

gratiam pro suis modulis spirituali devotione resonent (in Liturgicis Romæ excus. 1591. fol. pag. 64.) Sed & in Pontificali Romano impresso Lugduni, & postea Clementis VIII. jussu restituto, & Romæ, anno 1595. edito, Pontifex Lectores à se ordinandos ita admonere jubetur. *Studete verba Dei, videlicet lectiones sacras distinctè & apertè ad intelligentiam & ædificationem fidelium absque omni mendacio falsitatis proferre; ne veritas divinarum lectionum incuriâ vestrâ ad instructionem audientium corrumpatur. Quod autem ore legitis, corde credatis, atque opere compleatis; quatenus auditores vestros verbo pariter & exemplo vestro docere possitis. Ideoque dum legitis, in alto loco Ecclesiæ stetis, ut ab omnibus audiamini & videamini, &c.* (pag. 22.)

Canon Apost. 85. Ἔστω πᾶσιν ὑμῖν κληρικοῖς καὶ λαϊκοῖς βιβλία σεβάσμια καὶ ἅγια. Τῆς μὲν παλαιᾶς διαθήκης, Μωσέως πέντε, Γένεσις, Ἔξοδος, &c. ἡμέτερα δὲ, τουτέστι τῆς καινῆς διαθήκης, Εὐαγγέλια τέσσαρα, &c. *Sint autem vobis omnibus Clericis & Laicis venerabiles & sancti libri, Veteris quidem Testamenti Moysis, quinque, Genesis, Exodus, &c. Nostra verò, hoc est, Novi Testamenti, Evangelia quatuor, &c.* In quem Canonem ita scribit Jo. Zonaras (22) *Quùm venerabiles Apostoli præscripsissent, quomodo fideles Christi oporteat vivere; tandem subjunxerunt etiam quos libros decet ipsos legere.*

In Clementis Romani (quæ dicuntur) Apostolicis constitutionibus, lib. 1. cap. 4. (23) *Scripturas sanctas assiduâ memoriâ meditare. Scriptum est enim: In lege ejus meditaberis die ac nocte, deambulans in agro, & domi sedens, cubans & experrectus, ut in omnibus sis intelligens.* Et cap. 5. (24) *Intus sedens, lege Legem, libros de Regibus, Prophetas, cane Psalmos David, percurre diligenter Evangelium, in quo sunt hæc consummata.* (tom. 1. Concil. edit. Nicolin. pag. 64.

Lib. 3. cap. 6. Ubi de corruptis viduarum moribus agitur, ita legimus (25) *Non enim ad Ecclesiam, quæ est communis omnium requies, Dominicâ die adeunt; ut faciunt, qui vigilantes sunt, &c. Immò*

(22) Διαταξάμενοι οἱ σεπτοὶ ἀπόστολοι πῶς χρὴ τοὺς πιστοὺς βιοῦν, ἐπήγαγον τελευταῖον καὶ τίνα δεῖ αὐτοὺς ἀναγινώσκειν βιβλία.

(23) Τὰ τοῦ Χριστοῦ λόγια ἀναμιμνησκόμενος διηνεκῶς μελέτα, λέγει γὰρ ἡ γραφὴ σοὶ, ὅτι ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσεις ἡμέρας καὶ νυκτὸς, &c. ἵνα συνιῇς ἐν πᾶσιν.

(24) Καθεζόμενος ἔνδον, ἀναγίνωσκε τὸν νόμον, τὰς βασιλείους, τοὺς προφήτας, ψάλλε τοὺς ὕμνους Δαβὶδ, διέρχου ἐπιμελῶς τὸ εὐαγγέλιον, τὸ τούτων συμπλήρωμα.

(25) Οὐ γὰρ ἐπὶ τὸ κοινὸν τῆς συναγωγῆς ἀνάπαυμα ἐν τῇ κυριακῇ καταντῶσιν, ὡς οἱ ἐγρηγορότες, &c. οὐκ ἐῶντες αὐτοὺς νήφειν ἐν κυρίῳ, ἀλλὰ παρασκευάζοντες τοιούτους αὐτοὺς ἐξιέναι, οἷοι καὶ εἰσίασι διάκενοι, διὰ τὸ μὴ ἀκούειν τῶν διδασκόντων, ἢ τῶν ἀναγινωσκόντων τοῦ κυρίου λόγον, &c.

quies,

nec sinunt alios vigilantes ac sobrios esse in Domino, sed potiùs sic eos præparant, ut tales exeant, quales ingrediuntur, vacui scilicet; idque quia non audiunt ista vel eos qui docent, vel eos qui verbum Dei legunt. Hujusmodi sunt, de quibus ait Propheta: [t] Auditu audietis, & non intelligetis; & videntes videbitis, & non scietis: incrassatum est enim cor populi hujus, (pag. 92.)

Lib. 4. Constitut. Apostol. cap 10. (26) *Docete filios vestros à pueritiâ literas sacras, & vestras & divinas; omnemque divinam Scripturam eis tradite.* Si hæc à Clemente Romano profecta sunt temporibus Apostolorum, & Divi ipsius Petri Successore (ut hunc ipsum locum citans audacter pronuntiat Possevinus [v]) mirum quâ fronte legem Apostolicam vel saltem Pontificiam Romanenses nostri repudiare audent.

[t] Isai. 6. [v] Biblioth. select. lib. 4. cap. 6.

(26) Ἐκδιδάσκετε οὖν ὑμῶν τὰ τέκνα τὸν λόγον κυρίου, —— ἀπὸ βρέφους διδάσκοντες αὐτὰ ἱερὰ γράμματα, ὑμέτερά τε καὶ θεῖα, καὶ πᾶσαν γραφὴν θείαν παραδιδόντες.

CAPUT VIII.

PRAXIS ECCLESIÆ.

SECT. I.

Scripturæ passim in linguis vulgaribus extabant.

CHaldaicæ versiones à Jonathane filio Uzzielis, Onkelo proselyto, Aquila proselyto, R. Joseph. Cæco, &c. elaboratæ sunt. Vid. Eliam in præfatione Methurgeman, & in Tischbi, radice תרגם, & quæ supra à nobis in Hebræorum sententiis, notata sunt. Apud Græcos variæ interpretationes (*Sciendum est*, inquit Moses Barcepha, [a] *Vetus Testamentum pluribus tralationibus ex Hebræâ in Græcam linguam esse transpositum*) LXX. interpretum, Aquilæ, Theodotionis, Symmachi, Quintæ etiam & Sextæ editionis, extiterunt; quas omnes in Octaplis suis conjunxit Origenes; & ex iis etiam unam editionem confecit, notis quibusdam ita distinctam, ut quid esset in Hebræo, quid non, quomodo à LXX. aliæ interpretationes variarent, statim appareret. (Vid. Eusebium, lib. 6. hist. cap. 13. Athanasium in Synopsi, & Epiphanium in lib. de mensuris & ponderibus, atque Isidorum, lib. 6. Orig. cap. 4.) Sed & Lucianus Martyr, cùm in prædictas editiones & scripturas Hebraicas incidisset, ac sedulò inspexisset verba quædam scripturæ veritati deesse, quædam verò irrepsisse superflua; libros sacros ex Hebraico sermone magno labore restituit. (Athanasius in Synopsi, & Suidas in voce Λουκιανός.) Accessit demum Hesychius, qui Interpretationem LXX. à se emendatam Ægyptiis tradidit. Unde Hieronymus præfat. in lib. Paralipomenon (quam etiam inseruit Apologiæ adversus Rufinum) *Alexandria*, inquit, *& Ægyptus in LXX. suis Hesychium laudat authorem, Constantinopolis usque ad Antiochiam Luciani Martyris exemplaria probat:*

[a] De Paradiso, part. 1. cap. 28.

media

mediæ inter has provinciæ Palæstinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius & Pamphilus vulgaverunt: totusque orbis hâc inter se trifariâ varietate compugnat. Psalterium quoque & Prophetas, quos Hieronymus de Hebræo in Latinum vertit, Sophronius de Latino in Græcum vertit; quemadmodum in Catalogo [b] suo testatur Hieronymus. [c] Quam quidem Græcam translationem, ut ex collectaneis Procopii in Octateuchum apparet, multi Græci expositores, citato etiam Hieronymi nomine, commentariis illustrarunt.

Cæterum quàm latè usus linguæ Græcæ olim patebat, omnes nôrunt. Unicum tamen Hieronymum testem dabo: qui procemio, lib. 2. Commentar. in Epist. ad Galat. ait, Galatas, *excepto sermone Græco, quo omnis Oriens loquitur, propriam linguam, eandem penè habere quam Treviros.*

De Latinis ita Augustinus de Doctrinâ Christianâ, lib. 2.cap. 11. *Qui Scripturas ex Hebræâ linguâ in Græcam linguam verterunt, numerari possunt: Latini autem nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit Codex Græcus, & aliquantulum facultatis sibi utriusque linguæ habere videbatur, ausus est interpretari.* [d] *Quamvis non defuerit temporibus nostris* (inquit idem lib. 18. de civitate Dei, cap. 43.) *Presbyter Hieronymus, homo doctissimus, & omnium trium linguarum peritus; qui non ex Græco sed ex Hebræo in Latinum eloquium easdem Scripturas converterit.*

Innumeris verò ferè gentibus unica versio Latina Scripturarum notitiam tunc temporis præbere poterat. Incredibile enim linguæ Latinæ amplitudinem obtinuisse demonstrat P.Merula in Cosmograph. pag. 796, 797. qui eam Africæ etiam partem, quam incolebant Romani (pariter ac eam Italiæ partem, quam incolebant Græci) bilinguem fuisse ostendit, ibid. pag. 791, 792. Sanè Afros Latinè locutos confirmat Apuleius in Floridis. Ipsa etiam Britannia victricis Romæ linguam accepit. *Si quis sit* (inquit Camdenus, pag. 83. edit. 1607.) *qui non credat Britannos linguam Latinam provincialem usurpâsse; ne ille noverit, quantopere Romani laborârint, ut Provinciæ loquerentur Latinè; nec viderit, quanta vis Latinarum dictionum in Britannicam linguam irrepserit; ut Taciti authoritatem non urgeam, qui scribit Britannos Domitiani tempore Latinæ linguæ eloquentiam*

[b] In Sophronio. [c] Vid. Sixtum Senens. Biblioth. Sanct. in Procopio & Sophron. [d] Vid. de Vulg. Latin. pulchram sententiam Jac. Gretseri in Defens. Bellarm. col. 779.

concupisse. Hæc Camdenus. Hinc Gildas de Saxonicis navibus, *ut linguâ ejus exprimitur, Cyulis, nostrâ, longis navibus.* De Hispanis Strabo, lib. 3. *Turdetani, maximè qui ad Batim sunt, planè Romanos mores assumpserunt, ne sermonis quidem vernaculi memores; ac plerique facti sunt Latini, & colonos acceperunt Romanos; parumque abest, quin omnino Romani facti sint. Et qui hanc formam sequuntur Hispani, Stolati seu Togati appellantur; in quibus sunt Celtiberi, quondam omnium maximè feri inhumanique habiti.* Hæc ille, [ubi observare licet Romanæ linguæ, sed paulatim depravatæ, in Hispaniâ primordium.]

Sed & Scripturas per varias interpretum linguas longè latèque diffusas innotuisse gentibus ad salutem testatur Augustinus, lib. 2. de Doctr. Christ. cap. 5. quem suo loco citavimus. Et Hieronymus in præfatione in 4 Evangelia ad Damasum, Scripturam multarum gentium linguis ante Luciani & Hesychii tempora translatam esse confirmat. Unde Augustinus Epist. 48. ad Vincentium (pag. 76. b. edit. Paris. 1586. *Neque enim*, inquit, *sic potuit integritas atque notitia literarum unius quamlibet illustris Episcopi custodiri; quemadmodum Scriptura Canonica tot linguarum literis & ordine & successione celebrationis ecclesiasticæ custoditur.* Hoc ipsum ex testimonio Eusebii, quod supra an. 335. Chrysostomi (in Johan. Homil. 1.) quod an. 390. & Theodoreti, quod an. 450. reposuimus: ita manifestè liquet; ut mira sit Roberti Bellarmini vel inscitia vel impudentia; qui [c] nullum antiquum authorem meminisse alicujus alterius translationis, quam Græcæ & Latinæ, satis confidenter pronunciat.

De translatione in usum Gothorum factâ supra dictum est an. 370. in Ulphilâ: cujus exemplar MS. idque vetustissimum Gothicis literis majoribus scriptum in aliqua Germaniæ Bibliothecâ delitescere dicitur; quemadmodnm refert Bonaventura Vulcanius præfatione in Commentarium de literis & linguâ Getarum. Huc referantur, quæ habet Suffridus Petrus præfatione in Scriptorum Frisiæ Decades. *Et nobis etiam*, inquit, *hîc* (Coloniæ) *coram testatus est Clariss. V. J. C. Matalius Metellus Sequanus, ad suas manus aliquando pervenisse Novum Testamentum linguâ Gothicâ, characteribus Græcis, scriptum. Et Stephanus Vinandus Pighius Scholasticus Sanctensis, literis ad me datis*

[c] Lib. 2. de verbo Dei, cap. 15.

prid.

prid. Id. Maii anno 1588. *ſcripſit à ſe Dominum Joachimum Hopperum mutuo habuiſſe vetuſtiſſimæ linguæ Germanicæ, quam ille Friſicam appellabat, Orationem Dominicam ex ejus linguæ Novi Teſtamenti libro quodam deſcriptam, characteribus antiquiſſimis Græcis.* Hactenus Suffridus. Et extabat ſanè in Bibliothecâ D. Hermanni Comitis de Newenar liber vetuſtiſſimus aureis argenteiſque characteribus in papyro exaratus, continens univerſum Novum Teſtamentum linguâ antiquâ Friſonum; ut nobilis ille Philippus Marnixius Dominus Sanct-Aldegundius literis ſuis Sibrandum Lubbertum [f] docuit. Ex hoc libro idem Aldegundius dicit ſe habere deſcriptam Orationem Dominicam Friſico vel Saxonico antiquo charactere, qui non multum à Muſcovitico charactere differre, & ad Græcum accedere, videtur. Ejus initium eſt: *Atta unſar thu in himina; waikmi namo thien, &c.* Eadem ipſa [g] Oratio Dominica (cum quibuſdam [h] ex Evangelio ſecundùm Marcum) deſcripta eſt à Joanne Goropio Becano, lib. 7. Originum Antverpianarum, ex ſchedis Antonii Morilloni, qui Antonio Perrenoto Cardinali Granvellano fuit ab Epiſtolis Latinis, & à Bibliothecâ [i]: quo in munere ſucceſſit eidem Stephanus Vinandus Pighius [k], qui, ut ſupra dictum (ex eodem Codice proculdubio) Orationem Dominicam deſcriptam Joachimo Hoppero dedit; quam ille, ut & Philippus Marnixius (eadem enim oratio eſt ab eo deſcripta ex Bibliothecâ Hermanni Comitis de Newenar) vetuſtiſſimâ linguâ Germanicâ vel Friſicâ exaratam putavit; quanquam ea Gothica doctiſſimi cujuſque apud Colonienſes judicio habebatur, ut in loco proximè citato confirmat Goropius: unde etiam à Goldaſto [l] citatur nomine Gothici Evangeliorum Interpretis. Eſtque ille ipſe argenteus Codex, vetere Gothorum linguâ & literis ſcriptus; ex quo tum Orationem Dominicam deſcripſit, tum alia nonnulla Marci & Lucæ citavit Antonius Morillonus, vel quicunque author fuit Commentarioli de linguâ Gothicâ à Bonav. Vulcanio editi (pag. 1, 10, 31, 32, 48, &c.) Oratio enim Dominica, pag. 32. convenit tam cum eâ quam habet Goropius, tam cum illâ quam habet Philippus Marnixius ex Novo Teſtamento aureis argenteiſque characteribus in papyro exarato ex bibliothecâ Hermanni Comitis

[f] Lubbert. de princip. Chriſtian. dogmat. lib. 3. cap. 7. [g] Gorop. pag. 740. [h] Gorop. p. 750. [i] Gorop. pag. 739. [k] Pighius præfat. ad Lectorem in Annales Magiſtrat. Roman. [l] Script. Paræneti. part. 1. pag. 232.

de

de Newenar. Neque aliud videtur fuisse Novum illud Testamentum, linguâ Gothicâ, characteribus Græcis, scriptum; quod ad manus suas aliquando pervenisse testatus est Matalius Metellus Sequanus. Characteres enim illi ad Græcos (vel potiùs Illyricos) proximè accedere videntur. Porrò Antonium Morillonum ista descripsisse ex antiquissimo codice Monasterii Werdeni in regione Bergensi, quatuor plus minùs milliaribus à Coloniâ distantis testatur Goropius. [m] Similiter Arnoldus Mercator ait extare in Bibliothecâ Abbatiæ Werdinensis Codicem antiquissimum, ante mille plùs minùs annos in pergameno aureis & argenties literis perscriptum, continentem quatuor Evangelistarum opus, sed (quod dolendum est) lacerum, diruptum, & nullo ordine ignorantiâ compactoris colligatum. Ex eo magnam partem sexti Capitis Matthæi (sc. Orationem Dominicam cum præcedentibus & proximè subsequentibus) & initium Evangelii secundùm Marcum (eandem habens inscriptionem cum eâ, quam ex schedis Authoris Commentarii de linguâ Gothica descripsit Bonav. Vulcanius, pag. *66.*) delineavit Arnoldus operâ & adminiculo D. Henrici Duden pro tempore Abbatis: nam plura communicare vetabat obscuritas literarum jam vetustate evanescentium. Ea verò cum Alphabeto, & lectionis explicatione (quæ aliquando diversa est ab eâ, quæ in Commentariolo de linguâ Gothicâ posita est; licet characteres Gothici iidem prorsus sint; quippe sine omni controversiâ ex eodem exemplari descripti) ex Arnoldi schedis descripta in magno Inscriptionum Opere (pag. 146, 147, 148.) reposuit Janus Gruterus.

In linguâ Syriacâ, Armenicâ, & Æthiopicâ cùm Veteris tum Novi Testamenti Versiones integras reperiri testatur Guido Fabricius in Dedicatione Testamenti Syriaci interlineati (anno 1584. Parisiis editi) ad Henricum III. Gallorum Regem. *Syram editionem Veteris Testamenti Eusebius Emesenus & alii Græci Patres unà cum cæteris Græcis & Latinis editionibus sæpe edisserunt*: inquit Sixtus Senensis [n]. Et Veteris quidem Testamenti Translationem Syriacam tempore Thaddæi Apostoli, & Abgari Syrorum regis, factam fuisse, ex Prologo quodam Psalterio Syriaco præmisso tradit Georgius Amira in Præludio de Chaldaicæ linguæ utilitate, Grammaticæ suæ

[m] Orig. Antverp. lib. 7. pag. 739. [n] Biblioth. Sanct. lib. 4. voc. Euseb. Emes. & Syra editio.

Syriacæ

Syriacæ præfixo. Et Syriacæ quidem editionis meminit Eusebius Emesenus in Catenâ Græcâ in Genesin, Basilius Magnus in hexaemeron, homil. 2. Ambrosius, lib. 5. hexaemer. cap. 8. Augustinus de Civitate Dei, lib. 15. cap. 13. Theodoretus in Jonæ 3. caput, Polychronius in Danielis 3. caput (in Catenâ Græcâ, teste Ant. Caraffâ) Moses Barcepha in Commentar. de Paradiso, par. 1. cap. 28, &c (Vid. annum 370 in Ephræm Syro, 390. in Jo. Chrysostomo, homil. 1. in Johannem; *616.* in Syris)Hieronymus Epist. 27. in Epitaphio Paulæ Syricorum Psalmorum meminit. Novi Testamenti libros à Marco Evangelistâ translatos in linguam Syram ex avitâ traditione affirmant Syri; quemadmodum ab iis accepit Gulielmus Postellus, qui etiam secum ab Oriente Novi Testamenti exemplar Syrum, jam ab anno 1500. regni Alexandri (circa annum Christ 1190.) manu descriptum attulit (Guido Fabricius præfat in Novum Testamentum Syriac. tom. 5. Biblior. Reg. Quin & *omnes* (inquit Robertus Personius [o]) *Ecclesiæ Asiaticæ & Africanæ usque ad hunc diem, etiam ipsi Abyssini, qui Presbytero Johanni subsunt, (licèt alterius linguæ sint) hoc Testamento Syriacè utuntur, ut à S. Marco converso.* Porrò annis abhinc 50 Antiochenus Patriarcha, quum in suis Ecclesiis non Latino, sed qui illic intelligitur, Syriaco sermone utatur; & necessariis ad ministerium quasi instrumentis, h. e. libris, destitueretur; misit quendam ordinis Ecclesiastici hominem, Mosen Mardenum, qui vel Romæ vel Venetiis Novum Testamentum Syriacè imprimendum curaret. Sed cùm id esset frustra; iter ad Ferdinandum Cæsarem dirigens, incidit in virum doctissimum Albertum Widmanstadium Austriæ Orientalis per id tempus Cancellarium; cujus operâ effectum est, ut sumptus Cæsare subministrante Novum Testamentum linguâ & characteribus Syris, anno 1555. Viennæ pulcherrimè excusum prodierit. (Alb. Widmanstad.& Imman.Tremell. præfat. in Testam.Syriac.) Illud verò Opus Ferdinandus Cæsar Episcopo Ephesino dono misisse dicitur, *ut suis Diœcesanis & vicinis Episcopis communicaret. Quod ejus factum iniquissimo animo tulisse Papam, & corruptorem quendam, Lucretium nomine, subornâsse affirmant.* (Johan. Wolfius Lection. Memorabil. Centenario 16. anno 1564.) Vid. Gretserum de hoc, ex Paulo Vergerio. Utrumque verò Testamentum affirmat Georgius Amira

o Epitome Controverf. de verbo Dei, qu. 3. cap. de edit. Syriacâ.

Syrus

Syrus (loco citato) ab Apoſtolorum temporibus hucuſque magno omnium Orientis populorum, qui Chaldaicâ ſive Syriacâ utuntur linguâ, ſtudio retentum, & ſemper ſummâ in veneratione & authoritate eſſe habitum, & demum publicè in omnibus eorum Eccleſiis, antiquiſſimis conſtitutis in Syriâ, Meſopotomiâ, Chaldæâ, Ægypto, & denique in univerſi Orientis partibus diſperſis ac diſſeminatis lectum eſſe ac legi. Sed de verſionibus Syriacis ſatis. Id tantùm addam, quod habet Moſes Barcepha [p], Vetus Teſtamentum Syriacè redditum eſſe unâ quidem Interpretatione ex ipſo Hebræo, alterâ verò ex Græco. Vid. Pet. Galeſinium de Bibliis Græcis, pag. 53. & Joſeph. Scaligerum Canon. Iſagog. lib. 3. pag. 264. quodque Jacobus Navarchus Hondiſchotanus [q] de Eccleſiarum Aſiaticarum praxi refert. *Omnes* (inquit) *Eccleſiæ Aſiæ Syriacâ linguâ, ut noſtræ Latinâ, utuntur.*

Utriuſque Teſtamenti in linguam Armenicam extat Tranſlatio (Pſalterium in linguâ & characteribus Armenicis MS. habetur Cantabrigiæ in Bibliothecâ S. Benedicti) *qua nunc Armeni utuntur*; *Chryſoſtomi, ut ipſi credunt, induſtriâ & ſollicitudine edita. Meminit hujus Tranſlationis Georgius Patriarcha Alexandrinus in vitâ Chryſoſtomi, referens eum, cùm in Cucuſum Armeniæ oppidum exularet, incolas ejus regionis ad Chriſtum perduxiſſe; ac ſubinde curâſſe ut Pſalmi Davidis unà cum ſanctis Evangeliis atque aliis veteris Inſtrumenti hiſtoriis Armenicè verterentur, quò facilius divinæ Scripturæ cognitionem gentes provinciæ illius obtinerent.* (Sixtus Senenſis, lib. 4. Biblioth. Sanct. in Johan. Chryſoſt.) Vid. ſupra an. 400. in Scythis, & 450. in Theodoreto, atque Angelum Roccham in Biblioth. Vatican. pag. 157. Petrus Victor Cajetanus [r] ait ſe cum Thomâ Angelo Armeno Pſalmis Armenicis diligenter incubuiſſe; quos Thomas ille conſtanti famâ apud Armenos à D. Johanne Chryſoſtomo Armenicâ linguâ editos perhiberi aſſerit. Quin & Armenam verſionem à S. Joanne Chryſoſtomo ei nationi præſtitam eſſe prodit Pet. Galeſinius [s]. Quò verò res clarius pateat, integrum Georgii Alexandrini locum apponam. Sic igitur ille [t] de rebus Chryſoſtomi apud Cucuſum agens.

[p] De Paradiſo, part. 1. cap. 28. [q] Epiſt. Aſiatic. [r] Paradigm. ling. Armen. pag. 73. [s] De Bibliis Græcis, pag. 8. [t] De vitâ Chryſoſt. §. 59. tom. 8. edit. Savil. 1612. pag. 236.

Ἐχειροτόνησε

Ἐχειροτόνησε δὲ αὐτοῖς ἑπτὰ ἐπισκόπους, καὶ πλῆθος πρεσβυτέρων καὶ διακόνων πρὸς τὸ ἐπαρκέσαι, τοῖς ὄχλοις εἰς λειτουργίαν τῆς ἐκκλησίας, καὶ θυσίαν ἱερὰν καὶ ἀναίμακτον, θέμενος αὐτοῖς, καὶ κανόνας ψαλμωδίας, ἐκδεδωκὼς αὐτοῖς καὶ τὴν θείαν μυσταγωγίαν. εὗρε γὰρ κατὰ χάριν Θεοῦ τινας ἐξ αὐτῶν ἐπισταμένους τὴν ἑλληνίδα γλῶσσαν, καὶ παρεσκεύασεν αὐτοὺς μεταφράσαι τὴν νέαν διαθήκην καὶ τὸ ψαλτήριον τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν διαλέκτῳ, ὅπως γνῶσιν λάβωσι τῆς θείας γραφῆς. παρήγγειλε δὲ αὐτοῖς ἐκμανθάνειν τὸ ψαλτήριον ἵνα ἐκ τῶν ἀσμάτων αὐτοῦ ᾄδωσιν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, εἰπὼν ὡς κατὰ μέρος καὶ τὴν παλαιὰν διαθήκην ἑρμηνεύσαι ἔχουσιν ὑμῖν. *Ordinavit illis ſeptem Epiſcopos, Presbyterorum vero ac Diaconorum ingentem numerum; tot ſcilicet quot ſufficerent populo ad eccleſiaſtica officia peragenda & ſacroſanctum incruentumque ſacrificium obeundum. Tradidit illis inſuper & Pſalmodiæ regulas, datâ etiam myſtagogiâ divinâ. Invenit enim largiente Deo quoſdam ex eis Græcè ſcientes; quos Novum Teſtamentum & Pſalterium in vernaculam ipſorum linguam convertere effecit; uti notitiam S.Scripturæ obtinerent. Illis etiam mandavit Pſalterium ediſcere; ut ex Canticis illius in Eccleſiis cantarent: Subjiciens, illorum officii eſſe, ut ſaltem partem Veteris Teſtamenti in vernaculam linguam transferrent.*

Hinc manifeſtè patet, quàm parum fidei mereatur Græculi cujuſdam Relatio de origine errorum Armeniacorum; quam in MS. quodam Codice Bibliothecæ Bavaricæ ſe reperiſſe prodit, atque exinde iſta citat Gretſerus in Defenſione, cap. 15. lib. 2. Bellarmini, col. 881. Βασιλεύοντος Ῥωμαίων Θεοδοσίου, καὶ Περσῶν Βραμσαπου, μὴ εὑρισκομένων τινῶν ἐν Ἀρμενίᾳ λαλεῖν Ῥωμαϊκὴν ἢ γράμματα εἰδέναι, ἀνέστησαν τινὲς παρὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ μεγάλου Γρηγορίου, καὶ μετεσκεύασαν ἑαυτοῖς ἀρμενιστὶ ψαλμωδίαν καὶ γράμματα καὶ μελίσματα. ὅπερ μαθὼν Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς, ὠργίσθη Ἀρμενίοις διὰ τὴν παράβασιν τῆς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου παραδόσεων. *Imperante Theodoſio, & regnante apud Perſas Bramſapo, cùm nulli in Armenia reperirentur, qui Romanam* (ita Græcam linguam vocat Author, ut notat Gretſerus, quia Imperatores Conſtantinopolitani nominabant ſe Romanos Imperatores, quibus ipſa Conſtantinopolis erat Nova Roma) *linguam perſpectam haberent; extiterunt nonnulli, qui contra formam à magno Gregorio* (Armeniæ Epiſcopo) *præſcriptam, ſibimetipſis Armeniacâ linguâ Pſalmos & literas & cantiones tranſtulerunt. Quod audiens Theodoſius Imperator, valde ſuccenſuit Armenis; eò quòd traditionem à Sancto Gregorio acceptam violâſſent.* Narrat deinde Author, quomodo quidam ex Armenis ad Theodoſium profecti ejuſdem animum mitigare ſtuduerint; & inter cætera etiam hoc promiſerint, ſe nunquam amplius ab Eccleſiâ Catholicâ & Apoſtolicâ ſeceſſionem facturos; ſemperque Romanam, h. e. Græcam linguam retenturos, διὰ τὸ εἶναι ταύτην, ἤγουν τὴν τῶν

Ῥωμαίων μελῳδίαν ἀγγελικὴν καὶ οὐράνιον, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὴν ἡμετέραν παχύτητα συνι-έσθαι ταύτῃ: *Quod hæc, h.e. Romana ſeu Græca melodia ſit angelica & cæleſtis; quam ruſticitate noſtrâ nequaquam aſſequi aut æquare liceat.* Addit Gretſerus: *En quanti referre arbitrati ſunt Græci, ut divina officia Græcâ linguâ celebrarentur! Et tamen ſchiſmaticus Balſamo* (vid. ſupra an. 1194.) *omnibus nationibus ſacra vernaculè peragendi largam poteſtatem facit.* Hactenus Gretſerus: Quaſi verò minor eſſet Balſamonis Patriarchæ, quàm alterius neſcio cujus Græculi authoritas. Sed conſule de Armeniis graviores utriſque Authores ſupra commemoratos, anno 450. in Theodoreto, & 490. in Sabâ. Nihil etiam tale de Armenis in Nicone & Euthymio legimus, neque in Actis Gregorii Armeni apud Metaphraſten: immo contrarium potiùs, ut oſtenditur pag. 9.

Apoſtolorum temporibus ſacrum Prophetiarum contextum idiomate Æthiopico in manibus Eunuchi Reginæ Candacis conſcriptum extitiſſe pronuntiat Petrus Victor Cajetanus [v]. Et noſtris quidem temporibus Johannes Potken, præpoſitus Eccleſiæ S. Georgii Colonienſis, Pſalterium linguâ Æthiopicâ (quam ille Chaldaicam falsò putavit, ſicut oſtendunt Munſterus [x], Poſtellus [y], & Theſeus Ambroſius [z], excudendum anno 1518. curavit: *Quo nunc utuntur Monachi Æthiopes, qui ſe Indos appellant; ipſumque in templo, quod Romæ habent, publicè decantant,* (ut refert Sixtus Senenſis [a].) Hinc Paulus Jovius [b], *Abiſſinæ linguæ,* inquit, *Chaldaicis elementis ſcriptæ ſacros libros Romæ impreſſos videmus; quos Abiſſini religionis cauſâ ab Hieroſolymis Romam venientes, pro inſigni miraculo in patriam deferre ſolent.* Petrùs etiam Æthiops Monachus, an. 1548. idiomate Æthiopico imprimendum curavit Teſtamentum Novum (cum Epiſtolâ Pauli ad Hebræos tantùm) & Miſſale cum benedictione incenſi, ceræ, &c. Sed peſſimâ fide Æthiopum libros traductos eſſe & mendoſiſſimè affirmat Joſephus Scaliger [c]: *Malam,* inquit, *fidem interpretum agnoſcas in Epiſtolis Pauli; in quibus vix tria commata continua reperias, in quibus aut verba aut mens Apoſtoli reddita ſint. Evangeliorum & Pſalmorum tralationes habent omnes varias lectiones, quæ ultimis temporibus in textum ſacræ Scripturæ irrepſerunt. Quod quidem pate-*

[v] Paradigm. ling. Æthiop. [x] Grammat. Chaldaic. [y] Alphabet. 12 linguar. [z] Introduct. in lingu. Chaldaic. fol. 13, 14. [a] Biblioth. Sanct. lib. 4. [b] Hiſt. lib. 18. pag. 218. [c] Lib. 7. de Emendat. temp. in Computo Æthiop.

facit

facit nuperam eorum tam translationem sacrorum librorum quàm professionem Christianismi. Acta sanè Apostolorum, quæ Romæ edita sunt, ex vulgari Italico conversa esse, tametsi is, qui edidit, non testatus esset, tamen ex innumeris locis id & puero colligere haud difficile fuerit. (Hactenus Scaliger.) Chrysostomus tamen homil. 1. in Evang. Johan. indicat Æthiopas, sicut & Persas, Indos ac Ægyptios, libros sacros suâ linguâ jam tum habuisse.

Psalterium Ægyptiacum in lucem se editurum promisit Scaliger. (Si Sibrando Lubberto credimus.) P. Victor Cajetanus [d] asserit sibi præ manibus esse exemplar Ægyptiacum manuscriptum, continens B. Pauli Epistolas, quod Clemens VIII. Papa Ebroicensi Episcopo commodavit. Ibidemque ait, se cum Thoma suo Armeno, Arabico Novo Testamento & Persico quotidie operam dare, Quatuor Evangelistas Romæ linguâ Persicâ excudendos fuisse testatur Possevinus [e]. Albertus Widmanstadius in Præfatione Novi Testamenti Syriaci ad Ferdinandum Cæsarem; & post eum Guido Fabricius in Præfatione Testamenti Syriaci ad Henricum III. Francorum Regem, meminit Arabicæ versionis librorum veteris Testamenti Sahadiæ Gaonis, itemque Persicæ Jacobi Tarvasi Pavonis. Et quidem apud Franciscum Raphelengium, Hebraicæ linguæ Lugduni Batavorum Professorem, extat R. Saadiæ Quadrilingue Pentateuchum; in quo est Persica interpretatio, sed Hebraicis characteribus conscripta; unde initium Geneseos transcripsit Bon. Vulcanius in Specimine linguæ Persicæ (ad calcem Commentarioli de literis & linguâ Getarum, pag. 87.) Denique Persicam editionem Pentateuchi excusam fuisse in Urbe Constantinopolitanâ, unà cum Arabicâ, characteribus Hebraicis, fidem facit Drusius de Tetragrammato, cap. 15.

Arabica versio libri Geneseos cum Commentariis eâdem linguâ scriptis manuscripta apud me extat: Sed quam aliam esse à R. Saadiæ Paraphrasi tum ex Commentariis apparet, quos ab homine Christiano scriptos esse constat; tum ex ipsâ Versione, quæ non Hebraicam veritatem, sed Græcam interpretationem tum alibi tum Geneseos 5. & 11. sequitur. (Vid. supra in anno 740.) Psalterium Arabicum in Octaplo suo edidit Augustinus Justinianus Nebiensis Episcopus ex editione, quam Syram vocat; alterius etiam Arabicæ, quam Ægyptiam appellat, subinde mentionem faciens,

[d] Paradigm. lingu. Armen. pag. 73. [e] Biblioth. select. lib. 9. cap. 8.

(ut in Psal. 81, 84, & 116. juxta Hebræos) sicut & Thesëus Ambrosius in suâ Introductione. Sunt etiam penes me duo MSS. exemplaria alterius versionis Arabicæ Psalterii : Secundùm quam Psalmum 50. anno 1595. edidit Fr. Raphelengius in specimine characterum Arabicorum officinæ Plantinianæ. Evangelia IV. Arabica Romæ ex magni Hetruriæ Ducis typographiâ elegantissimis typis excusa prodierunt. Actorum etiam Apostolorum, & Epistolarum Pauli editio parabatur. (Possevinus, lib. 9. Biblioth. select. cap. 8.) Acta Apostolorum & Epistolas duas ad Corinthios ex Arabico transtulit Fr. Junius. Epistolam ad Galatas Arabicè edidit Ruthgerus Spey Bopardianus. Ex Psalterio, Evangelio Matthæi, Actis Apostolorum, Epistolis Pauli, Petri, Jacobi, Joannis & Judæ, itemque Geneseos 18. prioribus capitibus Arabicis Lexicon collectum est Wittebergæ, anno 1585. (cujus meminit Christoph. Hammer. in Epist. de Elianis Bibliis, pag. 74.) In Evangelia tres diversos Paraphrastas Arabas se habere testatur Josephus Scaliger [f]. Augustinus Justinianus Nebiensis Episcopus universum Vetus Testamentum linguâ Hebræâ, Latinâ, Græcâ, Arabicâ & Chaldæâ editurus erat; & Novum quidem Testamentum absolutum fuisse, Vetus autem brevi futurum paratum affirmat ipse in Epist. [g] ad Bendinellum de Saulis Cardinal. Ex quo opere præter Psalterium, quod typis excusum extat, in universa IV. Evangelia Octaplum, *ipsa Authoris manu, atramento minioque descriptum* se vidisse ait Sixtus Senensis [h]. Romæ etiam in Collegio Maronitarum Vetus Testamentum Arabicum ex Oriente advectum conservari testatur Georgius Amira [i]. Psalterium Syriacum, interpretatione Arabicâ (vulgari sc.) singulis verbis Syriacis inter binas lineas interjectâ, penès se fuisse indicat Josephus Scaliger [k]. Arabicam verò linguam in universâ penè Asiâ & Africâ usurpari nos docet Jacobus Navarchus Hondischotanus [l]. *Arabica Rabbi Sahadiæ Haggaon translatio* (inquit Rob. Wakfeldus in disputat. de fratris uxore non ducendâ, præfixa Syntagmati de Hebræorum Codicum incorruptione) *in Africa ubique legitur; eamque Hebræorum peritissimi sequuntur ac allegant tanquam authenticam, utpote ab homine literarum & traditionum atque rerum*

[f] De emendat. temp. lib. 4. p. 225. edit. ult. [g] Apud Gesnerum, tom. 1. Biblioth. in Augustino Justiniano. [h] Biblioth. Sanct. lib. 4. [i] Prælud. de linguæ Chald. antiquitate, præfix Grammaticæ suæ. [k] Canon. Isagog. lib. 3. pag. 264. [l] Epist. Asiatic.

Hebraicarum

Hebraicarum peritiſſimo profectam. Sed de verſionibus in linguâ Arabicâ editis (quæ quàm latè pateat, Poſtellum conſule in Introduct. 12. linguar. & Præfat. in Grammat. Arabic. & Waſerum de nummis) plus ſatis. Vid. ſupra ad an. 740. 936. 1040. & 1179.

Tranſtulit Hieronymus, ut ipſemet in epiſtola ad Sophronium teſtatur, univerſum totius Scripturæ Corpus in Dalmaticam linguam, ad utilitatem nationis ſuæ gentium; quæ uſque in hanc diem hujus tranſlationis lectione ſummâ cum veneratione utuntur (Sixtus Senenſis, lib. 4. Biblioth. Sanct. in Hieronymo.) Vid. Bibliandrum de ratione communi omnium linguarum, p. 15. & Angelum à Rocchâ in Append. Biblioth. Vatic. pag. 337, 339. præcipuè Dubravium, lib. 1. Hiſtor. Bohem. pag. 4. *Illyricam verſionem olim edidiſſe traditur, ille ſummâ eruditione & ſanctitate celeberrimus Eccleſiæ Doctor Hieronymus*; inquit P. Galeſinius de Bibliis Græcis, p. 8. Ita Eraſmus in Apologiâ adverſus Sutorem, tom. 9. Operum, pag. 630. & Hoſius in Dialogo de ſacro vernaculè legendo, conſtare dicunt Dalmaticâ linguâ ſacros libros Hieronymum vertiſſe. Et Alphonſus de Caſtro, lib. 1. hæreſ. cap. 15. *Fatemur* (inquit) *olim ſacros libros in linguam vulgarem fuiſſe tranſlatos, Beatumque Hieronymum in linguam Dalmaticam eos vertiſſe.* [Quanquam in illâ ad Sophronium Epiſtolâ, quæ eſt 134. per linguæ ſuæ homines Latinos potiùs intelligere videatur, quàm Dalmatas; ut in proœm. lib. 3. in Hier. & in 6. & 10. Zachar. &c.] Receptæ tamen opinioni favet Joſephus Scaliger in literis [m] anno 1599. ſcriptis ad Paulum Merulam; ubi in linguâ Sclavonicâ duplicem haberi ſacrorum librorum Tranſlationem ſcribit, Rutenicam recentiorem, & Hieronymianam vetuſtiorem.

Methodius vel Cyrillus in Sclavorum ſermonem divina eloquia tranſtulit [n] (ut ſupra anno 860. oſtenſum eſt) Ruſſi ſuâ linguâ habent Pſalterium Davidis (quod apud Oſtrocenſes impreſſum eſt) Novum Teſtamentum (Acta Apoſtolorum, Pauli Epiſtolas omnes) ut eſt in Narratione de Religione eorum ad Dav. Chytræum an. 1581. ſcriptâ pag. 236. Theologiæ Moſcoviticæ, an. 1582. editæ. Biblia Rutenica ſive Moſcovitica apud Eliam Hutterum ſe vidiſſe affirmat Adam Bohoriz (in Epiſtolâ de Bibliis Elianis, pag. 46.) & Biblia apud eundem tum Moſcoviticâ tum Croaticâ linguâ extitiſſe apparet

[m] Apud Merulam Coſmograph. par. 2. lib. 1. cap. 8. [n] Vid. Angelum à Rocchâ, loc. cit.

ex ſpecimine Operis Polyglotti (præfixo Bibliorum Quadrilinguium tom. 1.) quales etiam complures Pſalmi in Euchologio quodam, quod penès me MS. eſt (literis Servianis vel Illyricis) reperiuntur. Quàm latè verò pateat Sclavonica vel Illyrica lingua, conſule Sigiſmundum liberum Baronem in Heberſtein, initio Commentariorum rerum Moſcoviticarum; Martinum Cromerum in Poloniæ libro priore (tom. 1. Corporis Polonicæ Hiſtoriæ à Piſtorio editæ, pag. 85.) Matthium Michovium de Sarmatiâ, lib. 1. cap. 13. (ibid. pag. 134.) Hoſium in Dialogo de ſacro vernaculè legendo, Paulum Merulam in Coſmographiâ ſuâ, part. 2. pag. 271. præcipuè verò Angelum Roccham in Appendice Biblioth. Vatic. pag. 338.

De Germanicis & Francicis verſionibus jam ante dictum eſt, an. 807. 820. 850. 870. 1200. 1250. 1370. Germanicas Bibliorum verſiones antiquiores Luthero agnoſcit Gretſerus in Defenſione capitis 15. libri 2. Bellarmini de Verbo Dei, col. 806. Item col. 18. repetit Germanicâ linguâ extitiſſe integra Biblia aliquot ante annis quàm Lutherus naſceretur. Et col. 545. aliquot ante Lutherum natum annis Biblia in Germanicam linguam tranſlata, typis etiam excuſa fuiſſe. *Francica Evangeliorum verſio, quam habuit Beatus Rhenanus, à noſtris nullo pacto intelligitur,* [ut notat Pantaleon Theveninus ad cap. 1. Grammaticæ Latino-Francicæ] Harmoniæ Evangelicæ à Tatiano concinnatæ vetuſtiſſimam interpretationem Teutonicam apud ſe extare affirmat Bonav. Vulcanius in Specimine veteris linguæ Teutonicæ (ad Calcem Commentarioli de literis & linguâ Getarum, pag. 54.) Ex vetere etiam Germanicâ Pſalmorum verſione verſiculum proponit Elias Hutterus in Specimine Operis Polyglotti (præfixo tom. 1. Bibliorum Quadrilinguium) ſicut etiam ex Hibernicâ [de quâ vid. ſupra an. 1358.] De Saxonicis & Anglicis verſionibus vid. ſupra an. 670. 706. 730. bis 890. 930. 990. 1170. 1380. 1396. 1407. 1416. 1485. 1506. 1511. 1514. 1518. 1520. 1521. 1523. De Italicis, an. 1290. De Hiſpanicis an. 1425. 1440. 1450. 1515. Pſalterium Scoticum & Gallicum Cantabrigiæ in Bibliothecâ Collegii S. Benedicti, & partem Bibliorum Gallicorum (à Tobia) MS. in privatâ Bibliothecâ Gualteri Copi (jam diſtractâ) haberi notat Th. James in poſteriore parte Eclogæ ſuæ pag. 60. His addere licet, quæ Joannes Treviſa ſacerdos in Dialogo præfixo Polychronico Ranulphi Ceſtrenſis ſcribit Anglicè, *Nôſti etiam ubi loci Apocalypſis parietibus ac laqueari cujuſdam Capellæ Latinè ſimul ac Gallicè inſcribitur.*

Eraſmus

Erasmus[o] in Apologiis contra Beddam, Sutorem, & Parisienses, asserit; si quæ constitutio prodita sit, prohibens ne laici libros sacros legant, non esse comprobatam usu publico. Jam olim enim à multis seculis haberi sacros libros in linguas vulgares diversarum gentium translatos, connivente ad id Ecclesiâ, & à populo palàm legi. Hinc Fridericus Furius in Bononiâ suo (pag. 111.) de Bibliis in vulgi linguam convertendis, ex communi omnium ferè Christianorum opinione argumentum deducit. *Nam cùm jamdiu* (inquit) *hæc agitari cœpta sit opinio, fuerintque multi qui verti debere negarent; tacitus tamen Christianorum consensus approbavit, verti debere hoc ipso, quòd sine discrimine ferè ubique jam versi ad promiscuam plebis utilitatem libri & imprimantur & vendantur & legantur. Habet enim Italia providens jam in suam linguam versos libros sacros, Gallia pia etiam in suam, Germania inferior etiam in suam. De Germaniâ superiori & Britanniâ, & Daniâ, & Poloniâ nihil dico: Quoniam & pueri sciunt, multis abhinc retro annis in suas quamque linguas scripturas sacras convertisse.* Concludit demum semper habitos esse libros sacros in linguam vulgarem versos, & in Hispaniâ, & Galliâ, & Germaniâ, & Italiâ, & Britanniâ, & universâ Europâ; idque cùm ipsimet Pontifices & certò scirent, & suis oculis inspicerent. *Quæ opinio* (inquit) *i. e. ea quæ affirmat libros sacros verti oportere, tantùm abest, ut successu temporis evanuerit; ut quotidie vehementiùs & certiùs multò confirmetur. Indies enim videas & plures vernaculos factos de Latinis libros imprimi & vendi & legi, & à pluribus etiam expeti, quàm fuerint & patrum & nostrâ memoriâ unquam.* Hactenus Fridericus Furius, homo etiam Pontificius. Sic igitur hâc in re praxin Ecclesiæ, & veteris Catholicæ, & recentioris Pontificiæ, vidimus. Unde falsum esse perspicitur, quod Rob. Bellarminus[p] negat nostros editionem vernaculam Scripturarum, nisi à paucis annis factam, proferre posse. Desinat ergo mirari P. Victor Cajetanus[q], quid nostris in mentem venerit (quos *Ecclesiæ perturbatores* appellat Apostata) quòd velint sacras Scripturas vulgari idiomate in omnium manus exponi. Siquidem mendacium impudentissimum, quod tenebrionem istum effutire non puduit, nullam unquam fuisse gentem, quæ sacra sua cum vulgo haberet communia. Audiat Sixtum

[o] Tom. 9. Operum, pag. 377. 629. & 703. [p] De Sacram. in genere lib. 2. cap. 31. [q] In Paradigm. ling. Armen. p. 59.

Senensem,

Senensem, lib. 6. Biblioth. Sanct. Annot. 152. *Fatemur nos* (inquit ille) *quondam sacros libros vulgari idiomate redditos magnâ Christianæ fidei propagatione. At nunc id ipsum fieri non omnino expedit; quando certissimo experimento cognovimus plurimam simplicium turbam ex hâc occasione in detestabiles & irremeabiles errores corruisse.* Ecce habemus confitentes reos; Ecclesiam Romanam à veteris Catholicæ consuetudine recessisse; quippe jam experimento sapientiorem factam. Ita & Azorius [r] Jesuita de Hieronymi & Chrysostomi ætate agens, *Nos libenter* (inquit) *fatemur tunc temporis Laicos in scripturarum lectione fuisse versatos; quia sacra eloquia erant Græco vel Latino sermone conscripta; quem sermonem vulgus quoque callebat. Nunc verò plebs ferè rudis est, & imperita Latini sermonis. At Laici, qui Græcè vel Latinè noverunt, Scripturas jure optimo lectitant.* Hactenus Azorius; qui quidem Bellarmino maximè adversatur: iste enim statum quæstionis in eo situm dicit, Utrum legendæ sint Scripturæ, non, Utrùm Translationes.

[r] Institut. Moral. lib. 8. cap. 26. sect. *objicits,* in respons. ad Chrysost.

SECT

SECT. II.

In vetere Ecclesiâ nulli hominum generi Scripturarum lectione interdictum est.

DE Imperatoribus ac Regibus Christianis illud in præcedentibus declaratum est, quibus addere licet Theodosii senioris conjugem Placillam Augustam (quæ *divinas leges eum sæpius admonebat, seipsam tamen priùs erudiens perfectè*, uti habet Historia Miscella [s]) Leonem Philosophum Imp. studiosum Scripturarum; uti constat ex Homiliis ejus à Jac. Gretsero editis: Bathildim uxorem Clodovæi Francorum Regis, quæ (facta monialis) divinam lectionem sæpiùs frequentabat; ut est in Vitâ [t] ejus ab æquali ejus scriptâ: & Dagobertum Francorum Regem; qui voluit, ut S. Amandus filium Sigebertum recèns natum enutriret, atque lege imbueret divinâ, ut in vitâ Sigeberti Author est Sigebertus Gemblacensis [v]. Sed & in Ethnicis & hæreticis Imperatoribus studium illud comprobatum est. (1) *Non dubito* (inquit Athenagoras in Apologiâ pro Christianis ad Imperatores Antoninum & Commodum) *quin vos doctissimi & sapientissimi principes, historias & Scripta Mosis, Esaiæ, Hieremiæ, & reliquorum aliquâ ex parte cognoveritis.* Et paulò post: (2) *Sed vobis relinquo, qui libros novistis, studiosiùs in illorum Prophetias inquirere ac perpendere.* Nec minùs in Constantio Imperatore Ariano illud celebravit Athanasius (initio suæ ad eundem Apologiæ) quod (3) *Verborum B. Pauli dilgens* fuisset *auscultator*.

De artis oratoriæ professoribus idem liquet ex 8. libro Confessionum Augustini, ubi & Victorini Rhetoris & sui ipsius historiam commemorat. Ac de Victorino quidem ita narrat, cap. 2. *Legebat sicut*

[s] Lib. 13. p. 403. ex Theodoreto, lib. 5. Hist. Eccl. cap. 18. [t] Cap. 8. tom. 7. Surii, p. 68. [v] Ibid. p. 85.

(1) Νομίζω γὰρ ὑμᾶς οὐκ ἀνοήτους γεγονέναι οὔτε τῶν Μωσέως οὔτε τῶν Ἡσαΐου, καὶ Ἱερεμίου καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν.

(2) Καταλείπω δὲ ὑμῖν, ἐπ' αὐτῶν τῶν βιβλίων γενομένοις, ἀκριβέστερον τὰς ἐκείνων ἐξετάσαι προφητείας.

(3) Τῶν αὐτοῦ ῥημάτων φιλήκοον.

ait Simplicianus, sanctam Scripturam, omnesque Christianas literas investigabat studiosissimè & perscrutabatur; & dicebat Simpliciano, non palam, sed secretiùs & familiariùs: Noveris me jam esse Christianum. *Sed ubi mihi* (inquit Augustinus, cap. 5.) *homo tuus Simplicianus de Victorino ista narravit; exarsi ad imitandum. Ad hoc enim & ille narraverat. Posteaquam verò & illud addidit, quòd Imperatoris Juliani temporibus lege datâ prohibiti sunt Christiani docere literaturam & oratoriam; quam legem ille amplexus, loquacem scholam deserere maluit quàm verbum tuum, quo linguas infantium facis disertas; non mihi fortior quàm fœlicior visus est, quia invenit occasionem vacandi tibi.* Et cap. 6. de seipso & Politiano (quem ut præclare in Palatio militantem commendat) loquens: *Consedimus,* inquit, *ut colloqueremur; & forte supra mensam lusoriam, quæ ante nos erat, attendit codicem, tulit, aperuit, invenit Apostolum Paulum, inopinate sanè; putaverat enim aliquid de libris, quorum professio me conterebat. Tum verò arridens meque intuens, gratulatoriè miratus est, quòd eas & solas præ oculis meis literas repentè comperissem. Christianus quippe & fidelis erat, & sæpe tibi Deo nostro prosternebatur in Ecclesiâ crebris & diuturnis orationibus. Cui ego cùm indicâssem illis me scripturis curam maximam impendere, ortus est sermo ipso narrante de Antonio, &c.* Hactenus Augustinus, qui etiam cap. 12. indicat se post hunc sermonem cum Alypio in hortulum concessisse; ubi cum codicem Apostoli aperuisset, & legisset illud, Rom. XIII. *Non in comessationibus & ebrietatibus, &c. Statim,* inquit, *cum fine hujusce sententiæ quasi luce securitatis infusâ cordi meo, omnes dubitationis tenebræ diffugerunt.* Hæc Augustinus de conversione suâ, (à Manichæorum hæresi ad fidem orthodoxam) historiam narrans.

De Catechumenis idem constat, ex sententiis Conciliorum ante prolatis. Unde rectè Erasmus in Apologiâ adversus Sutoris debacchationes: *Sit populus eo loco doctis, quo olim erant Catechumeni Christianis. Illis ante baptismum enarrabantur historiæ veteris Instrumenti, & ad sacram lectionem admittebantur, quæ tum intelligebatur à promiscuâ plebe. Et Augustinus docet cum nullis Catechumenis minus fuisse negotii, quàm cum eruditis, qui sacros libros priùs evolverant. Ita concionator populum habebit certè magis docilem; si fuerit utcunque lectione sacrorum voluminum præparatus.*

De

De fœminis tam nuptis quàm virginibus, cùm ex iis quæ in superioribus prolata, tum ex iis quæ proferenda sunt, id ipsum confirmatur. In Actis S. Cæciliæ Virginis (quæ anno 230. Martyrium passa est) apud Sym. Metaphrasten Novemb. 22. istiusmodi verba reperiuntur. *Absconsum Christi Evangelium semper circumferebat in pectore; & nec noctu nec interdiu intermittebat divina legere eloquia.* Eusebius[x] de Alexandrinis mulieribus à Maximino (anno 307.) vexatis agens: *Atque ex mulieribus* (inquit) (4) *non minùs ipsis viris à doctrinâ divini Verbi animatis roboratisque, pars eadem cum viris certamina subeuntes aqua virtutis præmia reportârunt.*

Gregorius Nazianzenus orat. 25. in laudem Gorgoniæ, sororem suam (quæ nupta erat) ita commendat. *Quænam ea, quæ Dei sunt, meliùs novit, tum ex divinis oraculis, tum suopte ingenii acumine?* Item, *Prudenti Psalmodiæ intentione, vel divinorum oraculorum lectione & explicatione, quis vel virorum vel mulierum est, qui eam à se superatam gloriari queat?* Hieronymum non virgines modò & viduas, sed etiam matronas rei domesticæ curâ implicitas, ad sacræ Scripturæ studium inflammâsse, Epistolæ ad illas scriptæ luculenter testantur. Vid. supra an. 390. in Hieronymo. In Marcellæ Epitaphio (Epist. 16. ad Principiam virginem) ita studium nobilis illius viduæ describit. *Divinarum scripturarum ardor erat incredibilis, semperque cantabat:* In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. *Et quia* (inquit ibid. Hieronymus) *alicujus tunc nominis esse existimabar super studio scripturarum; nunquam convenit, quin de scripturis aliquid interrogaret; nec statim acquiesceret, sed moveret è contrario quæstiones, non ut contenderet, sed ut quærendo disceret earum solutiones, quas opponi posse intelligebat, &c. Ita quicquid in nobis longo fuit studio congregatum, & meditatione diuturnâ quasi in naturam versum; hoc illa libavit, didicit atque possedit; ita ut post profectionem nostram si in aliquo testimonio Scripturarum esset oborta contentio, ad illam judicem pergeretur.* Hæc de Marcellâ Hieronymus, qui plura de eâdem habet Præfatione in lib. 1. Comment. in Ep. ad Galatas. Similiter etiam & Fabiolæ studium in Epitaphio ejus (Epist. 30. ad Oceanum) miratur. *Jesu bone* (inquit) *quo illa fer-*

[x] Hist. Eccles. lib. 8. cap. 25.

(4) Οὐχ ἧττον τῶν ἀνδρῶν ὑπὸ τῆς τοῦ θείου λόγου διδασκαλίας ἠῤῥενωμέναι.

vore, quo ſtudio intenta erat divinis voluminibus & veluti quandam famem ſatiare deſiderans, per Prophetas, Evangelia, Pſalmoſque currebat; quæſtiones & proponens & ſolutas recondens in ſcriniolo pectoris ſui.

Idem in Epitaphio Paulæ (Epiſt. 27. ad Euſtochium) *Nec licebat* (inquit) *cuiquam ſororum ignorare Pſalmos, & non de Scripturis ſanctis quotidie aliquid diſcere.* Addit ibidem, Paulam ſcripturas ſanctas tenuiſſe memoriter. *Denique* (inquit) *compulit me; ut Vetus & Novum Inſtrumentum cum filiâ, me diſſerente, perlegeret.* Filiam verò habuit Paula Euſtochium, cui teſtimonium perhibet Hieronymus [y], quòd diebus ac noctibus in Dei lege meditaretur: & Bleſillam, de cujus obitu agens Hieronymus [z]: *Vacillabant* (inquit) *ægrotatione greſſus; & pallentem ac trementem faciem vix collum tenue ſuſtinebat; & tamen aut Prophetam aut Evangelium ſemper in manibus tenebat.* Epiſt. 10. ad Furiam, de ſorore ejus ita ſcribit. *O ſi videres ſororem tuam, & illud ſacri oris eloquium coràm audire te contingeret. Cerneres in parvulo corpuſculo ingentes animos. Audires totam Veteris & Novi Teſtamenti ſupellectilem ex illius corde fervere.* Epiſt. 140. ad Principiam, cùm obtrectatoribus reſpondiſſet; qui quòd ad mulieres ſolebat ſcribere, eum criminabantur: *Hæc & iſtiuſmodi* (inquit) *ſυμνεπάτη filia, perſtrinxi breviter; ut nec te pœniteret ſexûs tui, nec viros nomen ſuum erigeret; in quorum condemnationem fœminarum in ſcripturis ſanctis vita laudatur.* Et paulò poſt: *Habes ibi in ſtudio Scripturarum & in ſanctimoniâ mentis & corporis Marcellam & Aſellam; quarum altera te per prata virentia & varios divinorum voluminum flores ducat ad eum, qui dicit in Cantico,* Ego flos campi, & lilium convallium; *altera ipſa flos Domini tecum mereatur audire;* Ut lilium in medio ſpinarum, ſic proxima mea in medio filiarum. Certè quæſtiones è Scripturis Hieronymo explicandas ex ultimis Galliarum finibus Hedibiam & Algaſiam [a], Suniam verò & Fretelam [b] ex Getarum & Germaniæ oris, miſiſſe conſtat. Unde de his Hieronymus [c]: *Quis hoc crederet, ut barbara Getarum lingua Hebraicam quæreret veritatem; & dormitantibus, immò contemnentibus Græcis, ipſa Germania Spiritûs Sancti eloquia ſcrutaretur?* Denique ex Commentariis (qui Hieronymo tribuuntur) in Pſalm. 133. con-

[y] Proœm. lib. 1. Comment. in Eſai. [z] Epiſt. 25. ad Paulam. [a] Ex Epiſt. 150, 151. [b] Ex Epiſt. 135. [c] Ibid.

ſuetudinem

ſuetudinem tunc temporis invaluiſſe apparet, ut non monachi ſolùm & viri, ſed etiam mulierculæ hoc inter ſe haberent certamen, ut plures ediſcerent Scripturas; & in eo ſe putarent eſſe meliores, ſi plures edidiciſſent. Unde ſicut ſuo tempore Paulam celebravit Hieronymus [d], quòd Scripturas ſanctas tenuiſſet memoriter; ita etiam (circa an. 500.) Fuſcinam ſororem ſuam hoc nomine commendat Alcimus Avitus, in libro de conſolatoriâ caſtitatis laude ita canens.

Præterea verò quîs victo ex hoſte rebelles
Atque reſultantes victrici in corpore motus
Artibus allidas, Chriſtoque in cote retundas;
Divino eloquio, Scripturâque indice nôſti.
Nam quicquid ſacræ divina volumina legis
Aut ſenſu aut verbo monſtrant, quod prædicat ille
Antiquus mundi repetens exordia vates,
Sive ille hiſtorias texit, ſeu forte figuras;
Quidque etiam ille Nave Moſi ſucceſſor Ieſus,
Succiduoque ſimul quod quiſque in tempore Judex
Geſſerit; ut digitos ſoror iſthæc omnia dudum
Docta tenes, &c.
Tota Inſtrumenti Veteris tibi pagina nota eſt.
Dehinc quicquid priſcæ ſuccedens gratia legi
Intonat, atque Novi miracula Teſtamenti.

Syncleticam Diaconiſſam, qui illius temporibus vixit, Cœlius Sedulius ita commendat in Epiſtolâ ad Macedonium (quæ eſt Operis Paſchalis Præfatio) *Scripturas Eccleſiaſtici dogmatis ita ſitiens epotavit; ut niſi ſecus licentia defuiſſet, potuiſſet docere, quàm membris fœminei corporis animus ſit virilis.* Ea verò *plenitudinem cæleſtium nôſſe deſiderabat Scripturarum*: quemadmodum confirmat Euſtathius, qui Baſilii Hexaemeron Latinè à ſe verſum eidem dicavit. Vid. Præfationem Fauſti ad Reginam in libro de fide contra Arianos. Elfledam nobilem Abbatiſſam (circa an. 684.) laudat Beda [e], quòd *in ſanctis Scripturis erudita* fuerit. Eirenen etiam filiam Chaiani regis Cazarorum, quam Chriſtianam factam Leo Iſaurus anno 16. Imperii ſui (circa annum Domini 732.) filio ſuo Conſtantino matrimonio

[d] Epiſt. 27. [e] In vitâ Cuthberti, cap. 24.

ſociavit,

ſociavit, hoc argumento commendat Theophanes (eumque ſecutus Anaſtaſius Bibliothecarius, & Landulphus Sagax [f], quòd *cùm ſacras literas didiciſſet, pietati operam dans claruerit.* Addam Chryſoſtomi [g] verba, *Si tela in virginum domibus pertexitur; & primus, & medius, & noviſſimus eſt David. O rem inauditam! Multi qui literarum experimenta minùs ſumpſerunt, neque ipſis edocti principiis, totum Davidem in pectore conſervant. Neque in urbibus ſolùm atque Eccleſiis ſic per omne tempus, per omnem ætatem fulget; ſed in foro medio, atque in ipſâ ſolitudine, & inhabitabili terrâ, certatim Deo ſacras ſtationes excitat.* Sed & ante hæc tempora nullum decretum receptum eſſe, ne in Eccleſiâ quidem Pontificiâ, quo Laici arcerentur à legendis ſacris libris, eo argumento confirmat Eraſmus [h]; quod Beghinæ dicant preces ſuas & Pſalterium linguâ vulgari, Deoque dicatæ Virgines (ſic enim Nonnas Papiſticas appellat) etiam canticum amatorium legant canantque publicitùs in templis ſuis.

Denique ut ab omnibus legerentur ſacræ Scripturæ, voluiſſe Patres, patet ex graviſſimis, quibus Chriſtianorum hominum ignorantiam ſubinde notârunt, cenſuris. Sic enim Clemens Alexandrinus in Protreptico ad Græcos (edit. Latin. Florent. an. 1551. [i] *Lapidibus eſt inſenſibilior homo, qui eſt tinctus ignorantiâ.* Ibid. [k] *Ducamur ergo pænitentiâ; & ex ignoratione traducamur ad ſcientiam, ex imprudentiâ ad prudentiam, &c.* Ibid. [l] *Niſi Verbum* (fortè Filium intelligit) *cognoviſſemus, & eo illuminati eſſemus; nihil differremus ab avibus quæ paſcuntur; ut qui pingueſiamus in tenebris, & morte nutriamur. Capiamus lucem, ut Deum capiamus, &c.* Ibid. [m] *Philoſophi ignorantiam inſaniæ genus deſcribentes, nihil aliud quàm multos fatentur inſanire.* Idem, *Pædagog. lib. 1. cap. 6. Tenebræ ſunt ignoratio, per quam in peccata incidimus circa veritatem hallucinantes.* Idem, Pædagog. lib. 3. [n] (5) *Enutriamini in ſermonibus fidei: ait ſuis pueris Pædagogus,* ſc. 1 Tim. 4. Id. Stromat. lib. 1 [o] *Firmum* (conſcientiæ) *fundamentum eſt recta vita, cum eâ, quæ convenit, doctrinâ.* Chryſoſtomus in Serm. de vitando Scandalo, tom. 5. edit. Baſil. an. 1558. col. 791. & 792. d. egregiè hâc de re differit: & lib. 6. de Sacer-

[f] Miſcel. Hiſtor. lib. 21. [g] Homil. 6. de Pœnitentiâ. [h] Apolog. contra N. Beddam, tom. 9. Oper. pag. 377. [i] Pag. 6. [k] Pag. 35 *b.* [l] Pag. 41. *a.* [m] Pag. 44. *a.* [n] Pag. 109. *c. d.* [o] Pag. 2 *c.*

(5) Ἐντρέφεσθε τοῖς λόγοις τῆς πίστεως.

dotio hæc habet (6) *Unde & Episcopum necesse est in singulos (ut sic dicam) dies sementem facere; ut ipsa saltem assuetudine doctrinæ sermonem auditorum animi retinere possint.* Idem ad populum Antiochen. Homil. 24. *Nec solis hoc* (sc. Petre pasce oves) *dictum est sacerdotibus*, i. e. ut ego accipio, Episcopis) *sed unicuique nostrûm* (Presbyterorum, qualis tunc erat Chrysostomus) *cui vel pusillus creditus est grex.* Pseudo-Clemens Epist. 3. (tom. I. Concil.) *Grande malum est, ut diximus, ignorantia.* Tertullianus de præscriptione adversus Hæreticos, istiusmodi Objectionem ab Hæreticis factam profert. *Novissimè ignorare melius est, ne quod non debeas noris. Fides (*inquit*) tua te salvam fecit, non exercitatio Scripturarum.* Ibid. *Nihil scire, omnia scire est.* Haud dissimilem Objectionem adducit Augustinus, contra Epist. Manichæi, quam vocant Fundamenti. *Turbam non intelligendi vivacitas, sed credendi simplicitas tutissimam facit.* Idem Confession. lib. 13. cap. 22. hæc habet. *Et sacramenta & voces mysticas, ubi intenta sit ignorantia mater ignorationis in timore occultorum signorum.* Marcus Eremita, de his qui putant ex operibus se justificari, cap. 97. Πάντων τῶν κακῶν προηγεῖται ἡ ἄγνοια, δευτέρα δ' αὐτῆς ἐστιν ἡ ἀπιστία. *Omnium malorum dux est ignorantia: secunda post hanc est incredulitas.* Concilium Aurelianense, can. 33. *Episcopus, si infirmitate non fuerit impeditus, Ecclesiæ, cui proximus fuerit die Dominico, deesse non debet.* Concilium Moguntiacum, can. 25. *Nunquam desit dominicis diebus aut festivitatibus, qui verbum Dei prædicet, & juxta quod intelligere vulgus possit.* Concilium Lateranense sub Innocentio III. can. 10. *Præcipimus tam in Cathedralibus quàm in aliis Conventualibus Ecclesiis viros idoneos ordinari; quos Episcopi possint coadjutores & cooperarios habere, &c.* Verba Concilii Toletani IV. can. 24. Turonensis III. can. 17. Moguntiaci & Rhemensis, supra adduximus, pag. 46. 87. 88. Vid. Fulgentium, ad Gallam, epist. 2. cap. 21.

(6) Ἀνάγκη τῷ διδασκάλῳ σπείρειν καθ' ἑκάστην, ὡς εἰπεῖν, ἡμέραν, ἵνα τῇ γοῦν συνεχείᾳ δυνηθῇ κρατηθῆναι παρὰ τοῖς ἀκούουσι τῆς διδασκαλίας ὁ λόγος.

SECT.

SECT. III.

Biblia in Ecclesiis passim habebantur.

ID vel Constantini cura in Constantinopolitanâ Ecclesiâ testatur (supra anno 330.) idque in duplicem finem, 1. Ut quisque privatim ad libros illic asservatos posset recurrere; quemadmodum ex versibus [p] illis colligitur, quos Secretario sacrorum librorum in Nolanâ Basilicâ inscripsit Paulinus [q].

Si quem sancta tenet meditandi in lege voluntas;
Hîc poterit residens sacris intendere libris.

2. Ut publicè toto populo audiente recitarentur; quod quidem institutum ab ipsis Apostolis non injuriâ repetit Origenes [r]. Ita refert Chrysostomus [s] librum Geneseos semel quotannis lectum fuisse per Ecclesias; ex Evangeliis verò, quemadmodum & ex Epistolis Pauli, bis hebdomadatim lectiones propositas; sed præ cæteris utriusque Instrumenti scripturis librum David sic adamatum fuisse omnibus Christianis; *ut in Ecclesiis & extra Ecclesias primus & medius & novissimus fuerit David. Epistolæ Apostolicæ* (inquit Augustinus [t]) *non tantùm illis scriptæ sunt; qui tempore illo, quo scribebantur, audiebant, sed etiam nobis. Non enim ob aliud in Ecclesiâ recitantur. Neque fuisset necessarium* (ut rectè Origenes [v]) *legi hæc in Ecclesiâ, nisi ex his ædificatio aliqua audientibus præberetur.* Certè ex veterum homiliis constat, hunc in Ecclesiâ servatum esse ordinem; ut lectio sacra Scripturæ linguâ populari à Lectoribus recitaretur; deinde fusior eorum, quæ prælecta fuerant, explicatio ab Episcopis vel Presbyteris subjungeretur. Hinc illa apud eos solennia: *Audistis hodie dicentem Dominum Jesum Simoni,* Duc in altum, &c. (Ambrosius de Virginibus, lib. 3. versùs finem) *Audistis filii librum legi Job, qui solenni munere est decursus & tempore. Matutinis horis lectum est, ut*

[p] Vid. etiam tom. 9. Biblioth. Patrum, col. 1433. B. [q] Epist. 12. ad Severam. [r] Initio Homil. 15. in Josuam. [s] Homil. 6. de Pœnitentiâ. [t] Contra Cresconium, lib. 1. cap. 9. [v] In Levitic. Homil. 5.

meministis,

meministis, fratres, quod summo animi dolore respondemus: Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam. (Idem lib. 5. epist. 33.) *Audistis hodie in lectione decursâ, quid legio dixerit;* Quid mihi & tibi est, Jesu fili David? (Idem de Helia & Jejunio, cap. 20.) *Hodierno etiam die ad ipsam rem pertinet capitulum, quod modò cum legeretur, audivimus.* (Augustinus de verbis Domini secundùm Matth. serm. 15.) *Lectiones sanctæ propositæ sunt, & quas audiamus; & de quibus aliquid sermonis adjuvante Domino proferamus. In lectione Apostolicâ gratiæ aguntur Deo de fide gentium; utique ideò, quia ipse fecit. In Psalmo diximus;* Deus virtutum converte nos, & ostende faciem tuam & salvi erimus. *In Evangelio ad Cœnam vocati sumus, &c.* (Idem de verbis Domini secundùm Lucam, Serm. 33.) *Apostolum audivimus, Psalmum audivimus, Evangelium audivimus. Consonant omnes divinæ lectiones, ut spem non in nobis, sed in Domino collocemus.* (Idem de verbis Apostoli, Serm. 7.) *De divinis lectionibus, quod Dominus admonere dignatur, intenti audite fratres, illo dante, me ministrante. Primam lectionem audivimus Apostoli:* Fidelis sermo, & omni acceptatione dignus, &c. *Hoc de Apostolicâ lectione percepimus. Deinde cantavimus Psalmum, exhortantes nos invicem, unâ voce, uno corde dicentes:* Venite adoremus, & prosternamur ei, &c. *Post hæc Evangelica lectio decem leprosos mundatos nobis ostendit, &c. Has tres lectiones, quantùm pro tempore possumus, pertractemus, &c. Mementote quid ultima Evangelica lectio resonet, quomodo Jesus Dominus laudat gratias agentem, &c.* (Ibid. serm. 10.) *Timere debeo, ne contingat mihi, quod contigit Apostolo Paulo; quod modò cùm legeretur, si intenti fuistis lectioni, audivistis:* Ergo inimicus factus sum vobis, vera prædicans. (Idem in libro L. Homiliarum, homil. 49. à Bedâ etiam insertum habetur initio enarrationis 1 Corinth. VII.) *Audivimus Apostolicam lectionem: & fortè aliquem moveat, quod ibi scriptum est:* Secundùm justitiam, quæ ex lege est, qui fuerim sine querelâ, &c. (De Tempore, serm. 49.) *Volueram aliquando, ut per singulos annos secundùm omnes Evangelistas etiam passio legeretur: factum est; non audierunt homines, quod consueverunt, & perturbati sunt. Qui autem amat literas Dei, & non semper vult esse idiota, omnia novit, & omnia diligenter inquirit. Sed sicut cuique à Deo parata est mensura fidei, sic quisque proficit. Nunc attendamus, quod hodie, cùm legeretur, audivimus, &c.* (Serm. 144. de Tempore) *Lectiones divinorum eloquiorum, cùm recitarentur, audivimus. Ea nobis est materies loquendi*

 proposita;

proposita; inde sapere debemus, inde seminare quod sapimus, &c. Lectio prima Prophetica quid nobis commendaverit, me commemorante recolite. (Serm. 236. de Tempore) *Lectiones sanctas plures, cùm recitarentur, audivimus, & de his nos oportet dicere, quod Dominus fuerit donare dignatus. Sed lectionem omnis auditor, quod recentiùs lectum est, magis meminit, & ut inde aliquid à tractatore verbi dicatur expectat. Cùm ergo in ultimum sit sanctum Evangelium recitatum; non dubito expectare charitatem vestram, ut de istâ vineâ & de conductis, & de mercede denarii aliquid audiatis.* (Serm. 237. de Tempore) *Audivistis vocem Apostoli, cælestis tubæ, spiritualis lyræ, &c.* (Chrysostomus Homil. 1. ad populum Antiochenum, in illud Apostoli, *Vino modico utere, &c.*) Vid. Leonem I. supra an. 450. Cæsarius Arelatensis, homil. 8. *In lectione Apostolicâ, quæ nobis paulò ante recitata est, fratres charissimi, audivimus, &c.* sic homil. 19. 22. Chrysostomus in Matth. 23. homil. 73. circa fin. (7) *Literas fortè nescis, & scripturam perlegere non potes, ut inde priscorum virtutes virorum perdiscas: culpa quidem etiam hæc est, cùm ecclesia semper tibi pateat, non venire ad degustanda hac fluenta.* Ita Sozomenus [x] Gallum & Julianum refert libros Ecclesiasticos ac divinos in Ecclesia populo perlegisse. Vid. Maximum Taurinensem supra anno 440. Populum intellexisse lectiones, vid. testimonium Augustini de Jonæ cucurbitâ (fol. 22. *b.*) & locum, lib. 1. de Prædest. Sanctorum, cap. 14. *Non debuit repudiari sententia libri Sapientiæ, qui meruit, &c. ab omnibus Christianis Episcopis usque ad extremos Laicos, Fideles, Catechumenos, Pœnitentes, cum veneratione divinæ authoritatis audiri.*

[x] Hist. lib. 5. cap. 2.

(7) οὐκ οἶδα γράμματα, οὐδὲ γραφαῖς ἐντυχεῖν, ἵνα μάθῃς τῶν παλαιῶν τὰς ἀρετάς. μάλιστα μὲν καὶ τοῦτο ἔγκλημα, τῆς ἐκκλησίας διηνεκῶς ἠνεῳγμένης μὴ συνιέναι καὶ μετέχειν τῶν καθαρῶν ἐκείνων ναμάτων.

SECT.

SECT. IV.

In Ecclesiâ Primitivâ commune officium vulgari linguâ celebratum fuit.

ID fatentur Nicolaus Lyranus [a], & Thomas Aquinas [a], ipse etiam Hardingus [b], *Tum (*inquit*) preces linguâ populari & usitatâ vulgo hominum fiebant, ut eâ meliùs instituerentur.* Et tamen Ambrosius Catharinus [c], *Doctrina (*inquit*) Lutheri, quæ linguam cognitam in precibus exigit, Diaboli calliditatem sapit*: Cum tamen idem ipse, [d] *In initio* (inquit) *Evangelii forsan aliter observabatur.* Hoc verò in Ecclesiâ Catholicâ usque ad natum Antichristum obtinuisse, Liturgiæ tum susceptæ ratio satis indicat. Neque enim tunc temporis ab Episcopo aut Presbyteris tantum, sed totius Ecclesiæ conjunctis operis administrata sunt sacra publica. In Liturgiis, quæ Jacobi, Clementis [e], Basilii, & Chrysostomi nominibus feruntur, Diaconis præscribitur, ut populum hisce verbis compellent; *Oremus, Attendamus*; populo etiam, ut ad ministri precationem aliquando responderet *Amen*; aliquando *Dominus misereatur nostri*; aliquando, *Et cum spiritu tuo*; aliquando, *Habemus ad Dominum, &c.* (quas quidem responsiones recto tempore proferre non potuisset; si preces linguâ non intellectâ fuissent habitæ.) Idque ipsum ex indubitatis Patrum monumentis manifestò constat. *Cùm populus semel audivit, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, statim omnes respondent,* Amen; inquit Chrysostomus [f]. Idem de Romanâ Ecclesiâ testatur Hieronymus [g], *ad similitudinem cælestis tonitrui, Amen reboare.* (1) *Quin in precationibus quoque (*inquit Chrysostomus [h]*) illud quispiam conspexerit, popu-*

[a] In 1 Cor. XIV. [b] Contra Juellum, artic. 3. sect. 28. [c] Apud. Sixt. Senens. [d] Annot. adv. Cajetan. p. 88. [e] Lib. 8. Constitut. Apostol. cap. 11. & 12. edit. Turriani. [f] In 1 Cor. XIV. [g] Præfat. lib. 2. in Epist. ad Galat. [h] Homil. 18. in 2 Cor. cap. VIII.

(1) Καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς δὲ πολὺ τὸν λαὸν ἴδοι τις ἂν συνεισφέροντα. —— κοιναὶ καὶ παρὰ τοῦ ἱερέως καὶ παρ' αὐτῶν γίνονται αἱ εὐχαί, καὶ πάντες μίαν λέγουσιν εὐχήν. —— ἐπ' αὐτῶν πάλιν τῶν φρικωδεστάτων μυστηρίων ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, ἐπεύχεται καὶ ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ. —— τὰ τῆς εὐχαριστίας πάλιν κοινά. οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας. —— καὶ τί θαυμάζεις, εἴ που μετὰ τοῦ ἱερέως ὁ λαὸς φθέγγεται, &c.

lum permultùm erogare. Etenim pro arreptitiis (seu energumenis) *& pro iis, qui in pœnitentiâ sunt, communia & à sacerdote & ab ipsis vota fiunt; atque omnes unam eandemque precem concipiunt, precem inquam illam misericordiâ plenam. Rursus quùm eos, qui sacrosanctæ mensæ participes esse nequeunt, à sacris septis arcemus; ineunda est altera oratio; in qua omnes peræquè humi jacemus, omnes peræquè consurgimus. Adhæc, quùm pax danda vicissimque accipienda est; omnes æquè nos exosculamur. Jam in tremendis quoque mysteriis, ut sacerdos pro plebe, ita plebs pro sacerdote vota facit. Hæc enim verba* [Et cum spiritu tuo] *nihil aliud, quàm hoc, significant. Rursus ea oratio, quâ Deo gratiæ aguntur, utrisque communis est. Neque enim ipse solus gratias agit, sed etiam plebs universa. Nam quùm priùs illorum vocem sumpsit, atque illi assenserunt;* Id dignè ac justè fieri: *tum demum gratiarum actionem auspicatur. Quid autem est, quamobrem tibi mirum videatur, si cum sacerdote plebs interdum loquatur; quùm etiam cum ipsis Cherubim ac supernis virtutibis sacrosanctos illos hymnos communiter in cœlum mittat.* Hæc Chrysostomus. Paria Basilius [i], *Quòd si mare bonum est apud Deum, si pulchrum, si laudabile; quonam pacto non pulchrius est hoc talis Ecclesiæ Concilium, in qua (2) permixtus sonitus resultat.* Confer sententiam Ambrosii Hexaemer. lib. 3. cap. 5. supra anno 377. Vide & Ausonium, vel Paulinum potiùs, tom. 3. Biblioth. Patr. col. 398. Cyrillum Hierosolym. Catechesi Mystagogicâ 5. tom. 2. Biblioth. Patr. col. 204, 205, 207. Sic verò Clemens Alexandrinus [k], *Est ergo (3) quod hic est apud nos altare; terrestris congregatio eorum, qui sunt dedicati orationibus; qui veluti unam vocem habent communem & unam mentem.* Chrysostomus [l] illam sententiam ex vetere Liturgiâ repetit: Δεηθῶμεν πάντες κοινῇ. *Oremus omnes communiter.* Similiter Augustinus [m], de orationibus Ecclesiæ agens, sacerdotem Dei ait exhortari populum Dei *orare pro incredulis; ut eos Deus convertat ad fidem; & pro Catechumenis, ut eis desiderium regenerationis inspiret; & pro fidelibus, ut in eo quod esse cœperunt, ejus munere perseverent.* Unde ibidem Vitalem ita interrogat. *Nunquid ubi audieris sacerdotem Dei ad ejus altare populum*

[i] In Hexaemer. homil. 4. [k] Stromat. lib. 7. p. 717. [l] In Epist. ad Ephes. homil. 3. [m] Epist. 107.

(2) Συμμιγὴς ἦχος.
(3) Τὸ ἄθροισμα τῶν τῆς εὐχαῖς ἀνακειμένων, μίαν ὥσπερ ἔχον φωνὴν τὴν κοινὴν, καὶ μίαν γνώμην.

hortantem

hortantem ad Deum orandum, vel ipſum clarâ voce orantem, ut incredulas gentes ad fidem ſuam venire compellat; non reſpondebis Amen? Idem Epiſt. 119. cap. 18. *Quando autem non eſt tempus, cùm in Eccleſiâ fratres congregantur ſancta cantandi; niſi cùm legitur, aut diſputatur, aut Antiſtites clarâ voce deprecantur, aut communis oratio voce Diaconi indicitur?* Idem de bono Perſever. cap. 23. *Aut quis ſacerdotem ſuper fideles Dominum invocantem, ſi quando dixit;* Da illis Domine perſeverare uſque in finem: *non ſolutâ voce auſus eſt, ſed ſaltem cogitatione reprehendere, ac non potiùs ſuper ejus talem benedictionem & corde credente, & ore confitente reſpondet?* Et cap. 22. *Atque utinam tardi corde & infirmi, qui non poſſunt, nec nondum poſſunt, ſcripturas vel earum expoſitiones intelligere; ſic audirent, vel non audirent in hâc quæſtione diſputationes noſtras; ut magis intuerentur orationes ſuas, quas ſemper habuit & habebit Eccleſia ab exordiis ſuis, donec finiatur hoc ſeculum, &c.* Nota tardos & infirmos preces Eccleſiæ intelligere potuiſſe. Hilarius in Pſalm 65. *Audiat orantis populi, conſiſtens quis extra Eccleſiam, vocem; ſpectet celebres hymnorum ſonitus; & inter divinorum quoque ſacramentorum officia, reſponſionem devotæ confeſſionis accipiat. Neceſſe eſt terreri omnem adverſitatem, & bellari adverſùs Diabolum, vincique reſurrectionis fide mortem tali exultantis vocis noſtræ (ut dictum eſt) jubilo. Sciat hoc Deo placitum eſſe, hoc ſpei noſtræ teſtimonium, publicas victriceſque exultationis noſtræ voces perſonare. Quarum Propheta non negligens eſt, loco altero memorans* [n]. Circuivi & immolavi in Tabernaculo ejus hoſtiam jubilationis. *Et ne inanem hujus jubilationis doctrinam atque obſervantiam crederemus, alibi proteſtatur* [o]. Beatus populus, qui ſcit jubilationem. Concilium Bracarenſe I. (circa an. 572.) cap. 21. *Placuit, ut non aliter Epiſcopi, & aliter Presbyteri populum, ſed uno modo ſalutent, dicentes;* Dominus ſit vobiſcum; *ſicut in libro Ruth* [p] *legitur: Et ut reſpondeatur à populo:* Et cum ſpiritu tuo; *ſicut & ab ipſis Apoſtolis traditum omnis retinet Oriens: & non ſicut Priſcilliana pravitas permutavit.* Cæſarius Arelatenſis, homil. 33. *Gaudeo, fratres dilectiſſimi, & Deo gratias ago; quia vos ad audiendas lectiones divinas video fideliter currere; ſed ſi & profectum veſtrum & gaudium noſtrum complere ad integrum vultis; maturiùs convenire debetis, &c. Ideo*

[n] Pſal. XXVI. [o] Pſal. LXXXVIII. [p] Cap. II.

rogo vos, ut & maturiùs veniatis, & cùm veneritis, magis orare vel psallere, quàm otiosis vos vel secularibus studeatis fabulis occupare. Qui enim ad Ecclesias veniens verbosare voluerit, melius illi fuerat non venisse; quia dum se infructuosis fabulis occupat; nec ipse psallit, nec alios psallere aut lectiones divinas audire permittit. Et homil. 34. *Rogo vos & admoneo, fratres charissimi, ut quotiescunque juxta altarium à Clericis oratur, aut oratio Diacono clamante indicitur; non solùm corda, sed etiam corpora fideliter inclinetis. Nam dum frequenter, sicut oportet, & diligenter intendo Diacono clamante.* Flectamus genua, *maximam partem populi velut columnas erectos stare conspicio; quod Christianis, dum in Ecclesiâ oratur, omnino nec licet nec expedit. Non enim propter nos, sed propter vos Diaconus clamat. Et ideo quia ad vos specialiter vox illa, vel maximè ad negligentes dirigitur, justum est ut à nobis fideliter impleatur, &c.* Et post: *Venientes ad Ecclesiam, hoc solum, quod in Ecclesiâ expedit fieri, agite; id est, aut orate, aut psallite; ut orando, peccatorum veniam accipere; & psallendo, ad spiritualem possitis lætitiam pervenire. Qui in Ecclesiâ ineptis & incongruis fabulis occupatur, quasi venenum & gladium reliquis hominibus ingerere vel præbere cognoscitur; dum verbum Dei nec ipse audit, nec alios audire permittit.* Ibid. *Quia* [Diabolus] *nos non potest corporaliter de Ecclesiæ conventu repellere; in ipsâ Ecclesiâ infructuosis nos studet sermonibus occupare; ut nobis per inanes & vacuas, & fortè etiam mordaces collocutiones ac sordidas cogitationes, divinæ lectionis fructum, vel orationis remedium possit auferre; ut corpore tantùm videamur in Ecclesiâ stare, & corde vel cogitatione longè à conspectu divinæ majestatis abscedere.* Hactenus Cæsarius.

Huc etiam referantur alia Patrum testimonia, quæ significant hymnos in Ecclesiâ non à Clero solo (ut nunc fit in Papatu) sed ab universâ Plebe simul decantatos; quod necessario arguit vernaculâ & non ignotâ populo linguâ illud factum. Dionysius in Ecclesiasticâ Hierarchiâ, cap. 3. §. 2. (ἐν μυστηρίῳ συνάξεως) Pontifex, inquit ἀπάρχεται τῆς ἱερᾶς τῶν ψαλμῶν μελῳδίας, συναδούσης αὐτῷ τὴν ψαλμικὴν (seu ψαλμῳδικὴν) ἱερολογίαν ἁπάσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακοσμήσεως. *Psalmorum incipit melos, concinentibus secum sacra carmina omnibus Ecclesiastici ordinis gradibus.* Et paulò pòst. οἱ δὲ τῆς λειτουργικῆς διακοσμήσεως ἔκκριτοι σὺν τοῖς ἱερεῦσιν ἐπὶ τοῦ θείου θυσιαστηρίου προτιθέασι τὸν ἱερὸν ἄρτον, καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον, προομολογηθείσης ὑπὸ παντὸς τοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος τῆς καθολικῆς ὑμνολογίας. h. e. *Qui verò ipsius ordinis præcipui sunt, unà cum sacerdotibus sanctum panem & calicem*

sacrosanctis

ſacroſanctis altaribus imponunt ; cùm ante præceſſerit ab omni Eccleſiæ plenitudine (non Clero tantùm, ut interpres Latinus malè vertit) *univerſalis laus atque confeſſio.* Sic etiam §. 3. (in Θεωρίᾳ) mentio fit καθολικῆς ὑμνολογίας, quam ita appellatam notat ibi Maximus, ἢ ὡς ὑπὸ πάντων ᾀδομένην, ἢ ὡς ὑπὲρ καθολικῆς χάριτος γινομένην, *ſive quòd ab univerſis cantaretur, ſeu quòd gratiam univerſalem poſtularet*, Plinius Secundus [q] Chriſtianos refert ſtato die convenire ſolitos, carmenque Chriſto quaſi Deo dicere ſecum *invicem.* Ephræm de Vitâ Spiritali, [r] cap. 16. *Si in domo Domini ad divinum ſpiritalemque cultum conſtiteris ; in Pſalmodiis te alacrem promptumque præbeto. Si autem tacueris ; tacebo & ego, tacebit & proximus ; unde neceſſariò cantum ceſſare neceſſe ſit. Sed hoc quæſo abſit, &c.* Gregorius Nazianzenus in funebri Oratione Baſilii refert, Valentem Imperatorem in Eccleſiam ingreſſum, in quâ Baſilius prædicabat, pſalmodiâ fuiſſe quaſi tonitru perculſum & obſtupefactum. Τὴν ἀκοὴν προσβαλούσῃ τῇ ψαλμῳδίᾳ καταβροντηθῆναι. Victor, lib. 2. de Perſecut. Vandalic. *Jam* (inquit) *ob celebritatem feſtivitatis* (Epiphaniorum) *hymni nocturni per totam Eccleſiam* (de Fauſti Baſilicâ in Urbe Carthaginienſi loquitur) *canente populo concrepabant.* Chryſoſtomus [s] : *Quondam* (inquit) (3) *pſallebant in unum omnes ; facimus & nos.* Idem ibid. (4) *Et ubi omnes ſuccinuerunt, velut uno ex ore vox defertur.* Idem in Epiſt. ad Epheſ. Serm. 3. (5) *Ita tu quoque adveniſti, hymnum ceciniſti cum omnibus reliquis ; ex eorum te numero eſſe, qui digni ſunt, hoc ipſo confeſſus es, quòd non abſceſſiſti.* Et in Epiſt. ad Hebræos, hom. 4. (6) *Quid enim (ſibi volunt) Hymni ? nonne ut Deum glorificemus & ut gratiam agamus ; quoniam jam coronavit diſcedentem, quoniam à laboribus liberavit, de ſervitute ducens, apud ſe habens ? Nonne propter hoc pſalmi & hymni ? nonne propter hoc pſalmodia ? omnia iſta gaudentium ſunt.*

Unde etiam eos ex populo reprehendit, [t] qui *incompoſitas voces* emitterent, &c. Auguſtinus [v] de Donatiſtis agens, qui legibus Impe-

[q] Lib. 10. epiſt. ad Trajanum. [r] Tom. 1. edit. Voſſii, pag. 49. [s] In 1 Corinth. homil. 36. [t] Hom. 1. in Eſai. cap. VIII. [v] Epiſt. 50.

(3) Ὑπέψαλλον κοινῇ, τοῦτο ποιοῦμεν καὶ νῦν.

(4) Κἂν πάντες ὑπηχῶσιν, ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος ἡ φωνὴ φέρεται.

(5) Τὸν ὕμνον ᾖσας μετὰ πάντων.

(6) Τί γὰρ βούλονται οἱ ὕμνοι ; οὐχὶ τὸν Θεὸν δοξάζομεν καὶ εὐχαριστοῦμεν ; — οὐ διὰ τοῦτο ὕμνοι ; οὐ διὰ τοῦτο ψαλμῳδία ; ταῦτα πάντα χαιρόντων ἐστίν.

rialibus

rialibus coacti ad Ecclesiam accesserunt: *Quorum* (inquit) *si videas in Christi pace lætitias, frequentias, alacritates, & ad hymnos audiendos & canendos, & ad verbum Dei percipiendum celebres hilaresque conventus, &c. diceres nimiæ fuisse credulitatis; si isti in æternum perdendi & sempiternis ignibus cruciandi relinquerentur.* Idem de Verbis Apostoli, serm. 10. *Cantavimus* (inquit) *psalmum, exhortantes nos invicem, unâ voce, uno corde dicentes :* Venite, adoremus, & prosternamur ei, &c. Idem Retract. lib. 2. cap. 1. *Inter hæc Hilarius quidam vir tribunitius laicus, Catholicus, nescio unde adversus Dei ministros, ut fieri assolet, irritatus, morem, qui tunc esse apud Carthaginem cœperat, ut hymni ad altare dicerentur ex Psalmorum libro, &c. maledicâ reprehensione ubicunque poterat lacerabat, asserens fieri non oportere. Huic respondi jubentibus fratribus.* Idem Confession. lib. 10. cap. 33. *Tamen cùm mihi accidit, ut me amplius cantus, quàm res quæ canitur, moveat; pœnaliter me peccare confiteor, & tunc mallem non audire cantantem.* Hieronymus in epist. ad Lucinium : *Sonabant Psalmi,& aurata templorum tecta reboans in sublime quatiebat Alleluia.* Basilius in Psal.CXIV. hom.28. *Ut verò ne diutiùs vos detinentes tristitiam vobis inseramus; ubi pauca ex psalmo, quem vos cantantes deprehendimus, disseruerimus, &c.* Ambrosius in Orat. ad populum de Auxentio: *Hymnorum meorum carminibus populum deceptum volunt. Planè nec hoc abnuo. Grande carmen istud est, & quo nihil potentius. Quid enim potentius, quàm confessio Trinitatis, quæ quotidie totius populi ore celebratur? Certatim omnes student fidem fateri: patrem & Filium & Sp. Sanctum nôrunt versibus prædicare* Hi nimirum erant hymni; de quibus ita Augustinus, lib. 9. Confes. cap. 6. & 7. *Quantum flevi in hymnis & canticis tuis, suave sonantis Ecclesiæ tuæ vocibus commotus acriter! Voces illæ influebant auribus meis, & eliquabatur veritas tua in cor meum; & ex eâ inde æstuabant affectus pietatis, & currebant lachrymæ, & bene mihi erat cum eis. Non longè cœperat Ecclesia Mediolanensis genus hoc consolationis & exhortationis celebrare, magno studio fratrum concinentium vocibus & cordibus. Nimirum annus erat, aut non multò ampliùs, cùm Justini Valentiniani regis pueri mater hominem tuum Ambrosium persequeretur hæresis suæ causa, quâ fuerat seducta ab Arianis. Excubabat pia plebs in Ecclesia, mori parata cum Episcopo suo, servo tuo. Tunc hymni & psalmi ut canerentur secundùm morem Orientalium partium, ne populus mœroris studio contabesceret, institutum est, & ex illo in hodiernum retentum, multis jam ac penè omnibus gregibus*

gibus tuis & per cætera orbis imitantibus.. Hæc ibi. Hinc Concilium Laodicenum edixit, cap. 59. (7) *Quod non oportet ab idiotis* (i. e. privatis) *Psalmos compositos & vulgares in Ecclesiis dicere.* Similiter Concilium Braccarense I. cap. 60. cujus etiam cap. 30. est hujusmodi. *Placuit ut extra Psalmos Canonicarum Scripturarum Novi & Veteris Testamenti nihil poeticè compositum in Ecclesiâ psallatur; sicut & sancti præcipiunt Canones.* Socrates, lib. 7. Hist. Eccles. cap. 22. (8) *Imperator verò medius inter eos, hymnos ordiebatur, ac veste privatâ ingrediebatur.* Sozomenus, lib. 8. cap. 8. Ariani extra urbem Constantipolitanam *in publicis porticibus congregati,* (9) *& per cœtus divisi, per vices & modum alternatim respondendi psallebant, &c. Joannes veritus, ne de suis aliqui per ista seducerentur, populum suum* (10) *ad parem psallendi modum instituit.* Ibid. cap. 18. *Populus* (11) *psalmos canens ad præsens negotium compositos, obviàm ei progressi, ad Ecclesiam eum deduxerunt.* Theodoritus [x] (aut potiùs apud eum Athanasius) de Flaviano & Diodoro refert, quòd licèt sacerdotii ministrationem nondum fuissent consecuti, sed annumerati laicis; *Tamen noctu & interdiu ad pietatis studium omnes sedulò excitarunt.* (12) *Hi primi* (inquit) *psallentium choro in duas partes diviso, hymnos Davidicos alternis canendos tradiderunt. Quæ res primùm Antiochiæ incœpta, ubique pervasit, & ad ultimas orbis terræ oras pervagata est. Hi etiam rerum divinarum studiosis ad martyrum monumenta in unam congregatis, totam noctem unâ cum illis Deum hymnis celebrando contriverunt.* Hæc ibi: Bellarminus [y] quidem ait, quòd initio, quia Christiani erant pauci, omnes simul psallebant in Ecclesiâ, & respondebant in divinis officiis: at postea crescente populo, divisa sunt magis officia; & solis Clericis relictum est, ut communes

[x] Hist. Eccles. lib. 2. cap. 24. [y] De Verbo Dei, lib. 2. cap. 16.

(7) Ὅτι οὐ δεῖ ἰδιωτικοὺς ψαλμοὺς λέγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

(8) Βασιλεὺς δὲ μέσος ἐξήρχετο τῶν ὕμνων.

(9) Εἰς συστήματα μεριζόμενοι, κατὰ τὸν τῶν ἀντιφώνων τρόπον ἔψαλλον.

(10) Ἐπὶ τὸν ἴσον τύπον τῆς ψαλμῳδίας προτρέπει.

(11) Ἐν ψαλμῳδίαις πρὸς τὸ συμβὰν πεποιημέναις.

(12) Οὗτοι πρῶτοι διχῇ διελόντες τοὺς τῶν ψαλλόντων χορούς, ἐκ διαδοχῆς ᾄδειν τὴν Δαυϊτικὴν ἐδίδαξαν μελῳδίαν, καὶ τοῦτο ἐν Ἀντιοχείᾳ πρῶτον ἀρξάμενον, πάντοσε διέδραμε, καὶ κατέλαβε τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα.

Preces & laudes in Ecclesiâ peragant. Verùm idem etiam postea longo tempore servatum esse, tam in Oriente quàm in Occidente, paulò ante in hoc capite confirmavit ipse Bellarminus, tum ex Liturgiâ Chrysostomi, ubi apertissimè distinguuntur, quæ Sacerdos, quæ Diaconus, quæ populus in divinis Officiis canebant; item ex Cypriano, serm. de Oratione Dominicâ, ubi dicit, plebem respondere, *Habemus ad Dominum*; denique ex Hieronymi Præfat. lib. 2. in Epist. ad Galat. qui scribit, in Ecclesiis Urbis Romæ quasi cœleste tonitru audiri populum reboantem *Amen*.

SECT. V.

Testimonia ex variarum Gentium Liturgiis.

SYri & Ægyptii non solùm suâ veteri sed & Arabicâ linguâ, quam vulgarem vocant, sacra celebrant, teste Josepho Scaligero [a]; qui Coptitas hodie & Ægyptios vetustissimos Christianos linguâ priscâ Ægyptiacâ sacros utriusque Testamenti libros conscriptos habere, & sacra itidem in templis obire, alibi [b] confirmat. Apud Ægyptum & Alexandrum Arabicâ in sacris & divinis officiis hodie linguâ uti Christianos ipse fatetur Jacobus Ledesma [c]. *Per totam Syriam & circa Hierosolymam* (inquit Barthol. Georgievez de Turcarum moribus, in fine, pag. 178. edit. *Lugduni* 1553.) *Græci non utuntur linguâ Græcâ; sed transtulerunt totam Sacram Scripturam in Arabicum idioma; neque literis, quibus Græci olim utebantur; sed Arabicis characteribus utuntur, etiam Missam Arabico sermone celebrant, & omnia divina officia decantant. In Oppido Tauro Templum est Caloierorum Maronitarum* (ita Bellonius, lib. 2. Observat. cap. 67.) *quorum sacra adiimus, partim Arabicâ, partim Armeniacâ, partim Græcâ linguâ decantata.* Omnes quinetiam Asiæ Ecclesias Syriacâ linguâ in sacris uti, ex Epistolâ Asiaticâ Jacobi Navarchi Hondischotani supra confirmavimus. Syriacâ linguâ Asiaticos omnes Christianos uti, cùm inter se, tum verò

[a] De Emendat. temp. lib. 7. pag. 674. novæ editionis. [b] Lib. 2. pag. 185. [c] Cap. 33 sect. 5. Vid. Possevin. tom. 2. Apparat. sacr. in Maronitis, pag 397.

præcipuè

præcipuè in ſuis ſacris, affirmat. P. Victor Cajetanus in Paradigmate linguæ Syriacæ. Certè Aſiaticos Chriſtianos vetere Syrorum linguâ partim vulgò, partim in ſacris tantùm uſos, ante eum prodidit Albertus Widmanſtadius [d]. Nempe in ſacris (alioqui vulgaris ſermo Arabicus eſt) eâ utuntur quamplurimi Chriſtiani, qui in totâ Syriâ habitant, ſed præcipuè circa montem Libanum ad quatuor millia hominum, qui vulgò *Chriſtiani de Zonâ* dicuntur; ut eſt apud Gulielmum Poſtellum(qui in has partes iter ſuſcepit)in Introductione 12. linguarum: quod non ſolùm in Syriâ fieri, ſed etiam in Meſopotamiâ, Chaldæâ, Ægypto, & denique in univerſi Orentis partibus diſperſis ac diſſeminatis, teſtis eſt Georgius Amyra Syrus Edenienſis è Libano (in Prælud. de Chaldaicæ linguæ utilitate, præfix. Grammaticæ ſuæ Syriacæ.) Narrat etiam Theſeus Ambroſius [e], Syris, qui ad Concilium Lateranenſe ſub Leone X. convenerant, libertatem ſacra in Urbe Romanâ celebrandi priùs conceſſam non fuiſſe, quàm quo ritu quibuſque verbis illa peragerent, clarè intellectum fuiſſet. Itaque Elia Chaldæo ſeu Syro ſubdiacono verba Chaldaicè, Syriacè & Arabicè (quòd ſc. Syriacum omne vulgus eâ linguâ paſſim utatur, inquit Theſeus Ambroſius) recitante, Joſephum Gallum Hebræum Doctorem eadem materno atque etiam Latino retuliſſe ſermone. Extat [f] etiam Baſilii Anaphora, ex vetuſtiſſimo codice Syriaco traducta per Andr. Maſium; necnon Severi Alexandrini Patriarchæ de ritibus Baptiſmi & ſacræ Synaxis apud Syros Chriſtianos receptis liber, à Guidone Fabricio ex Syriaco Codice tranſlatus. Nuper quoque *Auguſtæ Vindelicorum*, an. 1604. prodiit Liturgia Sanctorum Patrum à Victorino Scialach ex Arabico converſa. Ægyptii enim Chriſtani (qui hodie Kopti dicuntur) vetuſtiſſimâ Ægyptiacâ linguâ in ſacris utuntur: quâ tres Liturgias conſcriptas, Gregorii, Cyrilli, & Ignatii, cum interpretatione Arabicâ penès ſe haberi prodit Vir Clariſſimus Joſephus Scaliger [g] (eas ſc. ipſas, quas à Victorio Scialach Maronitâ converſas diximus) à quo etiam accepit Bonav. Vulcanius [h], Nubianos inferioris Ægypti partibus conterminos ſub Patriarchâ Alexandrino ſacra linguâ Elkupti celebrâſſe. Neſtorianos linguâ Chaldaicâ in ſacris officiis celebrandis & in ſcripturis ſuis uti,

[d] Præfat. in Evangel. Syriac. ad Ferdinand. [e] Introduct. in lingu. Chaldaic. &c. fol. 14. [f] Tom. 6. Biblioth. Patr. [g] De Emendat. temp. lib. 7. pag. 66. novæ editionis. Vid. Gretſer. defenſ. Bellarm, pag 880. 882. *A.* [h] Append. ad tract. de literis & linguâ Getarum, pag. 101.

fidem facit Vilamontius [i]. Idem de Armenis refert [k], quòd varias linguas plerunque calleant; in officio autem divino, Missâ, precibus, ac cæremoniis, linguâ Armenicâ utantur, quæ ab universis tam viris quàm fœminis istius patriæ intelligatur: Maronitas etiam linguam genuinam Syriacam in sacris obeundis usurpare prodit.

Meridionales Indos rem divinam suâ linguâ facere agnoscit Eckius [l], idemque confirmat Erasmus [m]. Hi nimirum Indi Æthiopes sunt, quos Abassinos vocant; ex quibus aliquos Romæ se convenisse narrat Joannes Potken (Præfatione in Æthiopicum Psalterium à se editum) à quibus non sine difficultate didicerit, ipsos in eorum sacris Chaldæis literis uti. *Id etiam præterire nolo* (inquit ibid. Jo. Potken) *quòd hâc tempestate viginti populi vel circa Æthiopiam, quæ sub Ægypto est, & alia loca Australia, præsertim ad Nilum & Gion flumina, & inter illa, ac citra & ultra Æquinoctialem circulum sub Zodiaco incolentes, & totidem maternis seu vulgaribus inter se differentibus linguis utentes, omnes in eorum sacris hâc Chaldaâ* (sic enim Jo. Potken perperam existimavit esse hanc linguam, ut supra attigimus) *utuntur linguâ, & à tempore nascentis fidei Christianæ (sicut ipsi, qui ex eis nos peregrinationis & devotionis causâ accedunt, affirmant) usi fuerunt, &c.* Hæc ille. De iisdem Thevetus [n] hæc habet. *Complures illorum Episcopos vidi; eorumque Missam audivi, quam linguâ celebrant Abyssinâ; quæ accedit multùm ad Arabicam, etiam in characteribus.* Paulo aliter Alvaresius [o]: *Omnes eorum libri, quorum sanè numerus est permagnus, membranis conscripti sunt; neque enim papyrum habent; & scriptura eorundem in linguâ Tygicâ exaratur, quæ est Abyssina.* Propiùs Joanni Potken accedit Nunnesius [p], haud dissimili quippe errore abreptus: *Quicquid* (inquit) *habent sacrarum literarum qui à D. Thomæ tempore Christiani, & Zocotorani, ac qui Æthiopum Regi subjecti sunt, quicquid precum horariarum, quicquid traditionum, solâ Chaldaicâ linguâ scriptum habent, nec fidem ullam adhibent Scripturis, nisi eo idiomate citentur.* Josephus Scaliger [q], horum Christianorum Æthiopum Ecclesias quasdam in Italiâ fuisse memoriâ nostra; esse & Hierosolymis, Alexandriæ, & Cairi, commemorat. Addit etiam eâ linguâ solâ, quam *liberam* vocant ipsi,

[i] Itinerar. l. 2. cap. 23. [k] Ibid. [l] In locis commun. titulo de Missâ. [m] Tom. 9. pag. 730.
[n] Cosmograph. lib. 2. cap. 14. [o] Itinerar. cap. u t. [p] Epistolâ ad Europæos, anno 1561. scriptâ.
[q] Emendat. temp. lib. 7. Vid. ipsum pag. 637, 638, 639. novæ editionis.

doctos

doctos uti, historias scribi, sacra celebrari; quæ quidem à verâ Æthiopicâ tantùm discrepet; quantum Italica & Illyrica, Germanica & Hungarica. Hâc linguâ anno 1548. Novum Testamentum imprimi curavit Petrus Æthiops, adjecto Missali, cum benedictione incensi, ceræ, &c. Latinè etiam ex hâc linguâ vertenda curavit, Modum baptizandi, preces & benedictiones puerperæ, Orationes quibus utuntur Æthiopes in Sacramento Baptismi & Confirmationis; Missam, quâ communiter utuntur, quæ etiam *Canon Universalis* appellatur, [edit. Lovanii 1550. 4. & tom. 6. Biblioth. Patrum.] Vide Francisci Alvarez descript. Æthiop. cap. 11. (ubi hâc linguâ Æthiopas in sacris uti docet) & Benardum Breitembachium in suo Itinerario.

Moscovitas, Armenios, & Æthiopas (quibus Presbyter Joannes dominatur) preces publicas vernaculo semper sermone celebrâsse ipse fatetur Hardingus [r]. De Ruthenis & Armenis illud confirmat Jacobus Ledesma [s]. Speciatim verò de Armenis Bellonius [t]: *Omnes* (inquit) *qui Missam audiunt, sacerdoti respondent Armeniacâ linguâ.* Item, *Armenorum sacerdote Evangelium legente, qui intersunt omnes intelligunt quod ipsis prælegitur. Nam Armeniaca lingua veterem elocutionem ferè retinet.* Pari modo Bridenbachius, *Habent* (inquit) *Armeni proprium idioma, & proprias literas; quibus tam Laici quàm Clerici in communi sermone & in divinis etiam officiis utuntur.* Postellus [v] verò Armenicam linguam esse ait in usu sacrorum Armenis *non tantùm in utrâque Armenia, ut vulgò putant, sed ubicunque Muhamedes auditur; cùm lingua vulgaris omnino Turcica sit.* Ita refert P. Victor Cajetanus [x] duplicem esse hujus populi linguam, primamque atque excellentiorem esse *Craper*, i. e. linguam Latinam vel literariam, quâ utuntur in Ecclesiâ. Nihilominus Jacobus de Vitriaco [y] disertè asserit Armenos in vulgari sermone divinas Scripturas pronuntiare; *ita ut sacerdotes & Clerici eorum à laicis in Ecclesiis intelligantur:* quemadmodum de Græcis affirmat [z] (an autem verè, multùm dubito: vid. contra Crucii Turco-Græciam, qui Græcos Constantinopolitanos hodiernos linguâ puriore Græcâ, vulgo ignotâ, concionari; satis esse putantes, si duo tresve intelligant, refert [a])

[r] Artic. 3. sect. 38. [s] Cap. 33. sect. 4. 6. [t] Observat. lib. 3. cap. 12. [v] In Introduct. 12. linguarum. [x] In Paradigm. ling. Armen. [y] Hist. Oriental. lib. 1. cap. 79. [z] Cap. 75. [a] Pag. 157. & 205.

eos

eos Græcâ linguâ in vulgari & in ſcripturis ita uti, *ut ſacerdotes ſuos in Eccleſiis & in literali ſermone, qui idem eſt cum vulgari, intelligant*. In Eccleſiis Rutenorum linguâ Serviorum, quæ eſt Sclavonica, divina celebrant, legunt, & cantant: in Eccleſiis Armenorum ſermone Armeno; ut eſt apud Matthiam Michovium [b] Armenos nempe intelligit, oppida quædam Ruſſiæ Podoliæque incolentes; qui ſuis ibi ritibus ſuâque linguâ in ſacris utuntur; quemadmodum teſtatur Martinus Cromerus [c]. Cæterùm apud Ruſſos (ſeu Moſchos) *totum ſacrum ſeu Miſſa gentili ac vernaculo ſermone peragi ſolet. Epiſtola præterea & Evangelium pro tempore, quò magis à populo percipiantur, extra chorum populo aſtanti clarâ voce recitantur*; inquit Sigiſmundus ab Heberſtain in rerum Moſcoviticarum Commentariis [d]. Verba etiam conſecrationis linguâ Ruthenicâ ſacerdos proloquitur; nempe, *Hoc eſt corpus*; &, *Hic eſt ſanguis Domini Jeſu Chriſti*; *quem Judæi innocentem morte mulctârunt*; ut eſt in Narratione de Ruſſorum religione ad Davidem Chytræum anno 1581. ſcriptâ [e]. *In Moſcoviâ ſacra vulgari linguâ peraguntur*; inquit Philippus Perneſten Cæſaris legatus in Relatione de ſtatu regni Moſcoviæ anno 1579. Tom. 1. Theſauri Politici edit. Francofurt. 1610. pag. 336. Quin & precationes linguâ Moſcoviticâ & Finlandicâ habentur in Archivis Bodleianæ Bibliothecæ. Addam quæ Thevetus [f] de iiſdem habet. *Moſcovitis* (inquit) *pauci ſunt prædicatores, contentis quippe illis lectionibus ſolis, quas ſacerdotes ipſis prælegunt, ſingulis diebus Dominicis. Iſti enim populo legunt Evangelia & Epiſtolas Apoſtolorum, & Doctorum libros in linguâ ab iis intellecta*. Vid. ſupra ad annum 860.

Tzervianos ſeu Poſnanianos in Priſcâ ſuâ linguâ omnia vulgaria & ſacrificium ipſum habere perhibet Poſtellus [g]. *Gothi* (inquit Scaliger [h]) *ſacra Græco ritu celebrant linguâ veteri Gothicâ; in uſu autem quotidiano magnâ ex parte Teutoniſſant. Dalmatico idiomate Hieronymus Vetus ac Novum Teſtamentum cum ſacrificio & precationibus traducta reliquit*. Ita Theodorus Bibliander de ratione

[b] De Sarmat. Europ. lib. 2. cap. 1. [c] Deſcript. Polon. lib. 1. [d] Sub titulo de Decimis. [e] Pag. 239. Theologiæ Moſcovit. [f] Coſmograph. lib. 19. cap. 12. [g] Introduct. 12. linguar. [h] In literis anno 1590. ſcriptis ad P. Merulam, apud eund. Coſmograph. par. 2. lib. 1. cap. 8.

communi

communi omnium linguarum, pag. 15. *Habet gens Dalmatica* (inquit Marianus Victorius) *& Miſſam & alias divinas preces Illyricâ conſcriptas linguâ; ſediſque Apoſtolicæ authoritate (quam à Paulo II. habuerunt) publicè illis ubique utuntur. Eas autem à D. Hieronymo accepiſſe perſuaſiſſimi ita ſunt; ut captis potiùs armis omnes diſperire malint, quàm eas relinquere.* Hæc Victorius in Indice ſex poſteriorum Tomorum Hieronymi (verbo *Illyricum*) quæ etiam ab Angelo Rocchâ tranſlata ſunt in Bibliothecam ſuam Vaticanam [i]; qui addit inſuper ſe vidiſſe codicem horarium cæteraſque divinas preces Illyricâ conſcriptas linguâ ab omnibus Dalmatis intellectâ. Idem tamen in Appendice [k] præter vulgarem Illyricam linguam, extare alteram notat, huic valdè aſſimilem & ferè eandem; quæ à rudioribus abſque regulis non rectè intelligitur, nec rectè pronuntiatur. *In hanc linguam* (inquit) *à S. Hieronymo Scripturam ſacram Sclavonicis literis & à S. Cyrillo Servianis characteribus tranſlatam fuiſſe, credendum eſt.* Id quod etiam de Miſſali, de Codice horario, deque aliis Sclavorum libris dicendum putat Antonius Bonfinius [l]; qui de Ludovico I. rege, Caroli filio, agens ita ſcribit: *In Sclavonicâ, & in eâ quidem regione, quam Lipnam nunc appellant, cùm multos depravatis opinionibus eſſe intellexiſſet, quibus ſacerdotes ex Divi quondam Hieronymi inſtitutione ſacra miniſtrabant, ad veram ſapientiam reduxit. Verùm hi nunc in priſtinum errorem recidiſſe dicuntur.* Hæc Bonfinius. Vid. ſupra an. 860. Joannes Bapt. Palat. [m] civis Romanus de ratione ſcribendi, de Illyricis ſive Sclavis ita loquitur. *Sciendum eſt, quòd vulgaris illorum ſermo idem ille eſt, quo continuè utuntur in officiis divinis; & univerſus populus intelligit, haud ſecus atque nos intelligimus vulgarem ſermonem noſtrum.* Rei totius veritatem agnoſcit Azorius Jeſuita [n] hiſce verbis. *Objiciunt Proteſtantes, quòd Jacobus Apoſtolus Chaldaicè aut Syriacè apud Judæos Liturgiam compoſuit; quâ nunc quoque fortaſſe utuntur Æthiopes, Maronitæ, Armeni: Baſilius & Chryſoſtomus Græcè pro Græcis: Hieronymus perhibetur Dalmaticâ linguâ Liturgiam compoſuiſſe.* CONCEDO: *ſed id factum eſt, quia illi extorſerunt, &c.* Quod verò Coſterus habet

[i] Pag. 162. [k] Pag. 339. [l] Rer. Ungar. Decad. 2. lib. 10. [m] Citatus à Caſſandro in Liturgicis. [n] Lib. 8. Inſtitut. Moral. cap. 26. ſect. Sextò quæritur.

in

in Enchridio [o]; In Græciæ, Chaldææ, Romæ regionibus non vulgari populorum idiomate, ſed in linguis communibus divina perfecta eſſe, falſiſſimum eſt, ut ex initio ſectionis quartæ patet. Cæterum Breviarium Illyricum (præfixo Calendario) *Venetiis* excuſum prodiit in Octavo typis Illyricis; de quibus vid. Geſnerum pandect. Grammat. Oxonii id in Bibliothecâ Bodleianâ vidi.

[o] Cap. 19. ſect. Tertia Propoſitio.

CAPUT

CAPUT IX.

Contraria Praxis hostium Ecclesiæ.

SAcræ Scripturæ volumina flammis tradere flagitiosissimorum Ecclesiæ hostium semper habita est consuetudo. Id quod ab impio Jehoiakimo factum legimus, Jerem. XXXVI. 23. ab Antiocho Epimane 1 Mac. I. 59. (Vid. & 1 Mac. III. 48.) Diocletiano, apud Eusebium lib. 8. hist. Eccl. cap. 2. & Augustinum in Breviculo collationis 3. diei cum Donatistis, cap. 13. & 15. (unde patet, in ista persecutione non quoslibet infimos, sed etiam patresfamilias, cùm persecutoribus respondissent se Scripturas non tradituros, crudelissimis mortibus occisos, ex literis Secundi Tigisitani.) à Donatistis, in Collatione Carthaginensi 3. §. 302. Tom. 7. Operum Augustini, & in Breviculo Collationis diei 3. cap. 11. à Georgio Cappadoce (quem isti in Divum transformarunt) quum per Arianos persecutio fieret, apud Athanasium in Epist. ad Orthodoxos, tom. 1. Oper. pag. 729. edit. Commelinianæ. Hinc Augustinus Epist. 68. ad Januarium (fol. 210.) de Fœlice. *Cui divinarum Scripturarum proditio atque exustio videretur objecta.* Et Hieronymus lib. 2. Commentar. in Zachar. cap. 8. *In tantam rabiem persecutorum feritas excitata est; ut etiam conciliabula nostra destruerent, divinos libros ignibus traderent.* Diocletiani certè temporibus persecutione sæviente, Saturninus Martyr Proconsuli roganti, *Habes Scripturam aliquam in domo tuâ?* respondit, *Habeo, sed in corde meo. O martyrem Apostoli*[a] *memorem!* (inquit Auctor Actorum illius apud Surium, tom 1. die 2 Febr. quem Donatistam fuisse apparet) *qui legem Domini conscriptam habuit non atramento, sed Spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. O martyrem legis sacræ idoneum diligentemque custodem; qui Traditorum facinus perhorrescens, scripturas Dominicas*[b] *ne perderet, inter secreta sui pectoris collocavit.* Hic ipse status nostrorum sub Pontificiis & In-

[a] 2 Cor. III. [b] Confer Antonium Benbellonum, pag. 76.

quisitoribus. Ibid. Fœlix Martyr; *Collectam* (inquit) *religiosissimè celebravimus*; *ad scripturas Dominicas legendas in Dominicum convenimus semper.* Item in Actis Euplii Martyris Diocletiano VIII. Maximiano VII. Coss. (anno Domini 303.) pridie Idus Augusti; *cùm Euplius ab exploratoribus inventus legere Evangelia, cum libro perductus esset ad Calvisianum Consularem*; *unus ex amicis Calvisiani, nomine Maximus, dixit: Non decet tales chartas eum tenere contra regalem præceptionem. Calvisianus dixit ad Euplium positum in tormentis: Quare apud te habuisti, & non tradidisti has lectiones, quas Imperatores vetuerunt? Respondit Euplius: Quia Christianus sum, & tradere non licebat; magisque expedit mori quàm tradere. In his vita æterna est; qui tradit, vitam æternam perdit; ut eam non perdam, vitam meam do. Calvisianus interlocutus dixit: Euplius, qui secundùm edictum principum non tradidit Scripturas, sed legit populo, torqueatur. Tunc appensum est ad collum ejus Evangelium, cum quo apprehensus fuerat*, *&c.* (Baronius anno 303.) Inter Libros improbatæ lectionis (quorum meminit Domitius Ulpianus JC. Ethnicus lib. 10. Digestor. tit. 2. *Famil. herciscundæ*, lib. 4.) Propheticos etiam numeratos fuisse vult Baronius [c]: quos ex Senatusconsulto vetitos, & magnis pœnis eorum lectionem interdictam fuisse author est Justinus Martyr: quos etiam sub magicis libris comprehensos, (Christianos enim ab Ethnicis Magos existimatos ex Arnobio notat Baronius [d]) à Paulo JC. verisimile est, cum lib. 5. recept. sentent. tit. 23. ait: *Libros magicæ artis apud se neminem habere licet*; *& si penès quoscunque reperti sint, bonis ademptis, ambustisque his publice, in insulam deportantur*; *humiliores capite puniuntur.* Quod etiam spectare videtur Diocletiani edictum, quod in fragmentis libri 7. Codicis Hermogeniani (aliàs Gregoriani) superest, sub tit. *de Maleficis & Manichæis* (in Legum Judaic. & Romanar. collatione, tit. 15.) *Jubemus namque auctores quidem ad principes, unâ cum abominandis scripturis eorum, severiori pœnæ subjici*; *ita ut flammeis ignibus exurantur.* (Vid. Baronium, an. 287. §.4. & Ant. Benbellonum, p. 68.)

Hoc verò modo à Pontificiis nostri temporis in sacros codices sævitum esse quotidiana experientia satis jam testatum fecit. Vid. Fox Hist. Ecclesiast. Angl. pag. 929. 1086. 1087. 1101. 1135 1145. 1152. 1153. 1165. Ut ea propemodum rerum facies non ita dudum

c An. 225. sect. 3. d An. 302. sect. 20.

exstiterit,

extiterit, qualis Antiochi temporibus deſcribitur, 1 Mac. I. 60. *Ubicunque inveniebatur apud aliquem liber Fœderis, aut ſi quis acquieſcebat legi; edicto Regis afficiebatur morte.* Neque verò illo colore turpitudinem ſuam celare poterunt Pſeudo-Catholici, quòd cum iis ſolummodò libris ita actum fuerit; qui ab hæreticis (ſic enim Orthodoxos appellant Hæretici perditiſſimi) fuiſſent verſi. Nam à veteribus certè Catholicis (quorum ſe ſucceſſores magno cum ſupercilio jactant) manifeſtum eſt hîc eos degeneràſſe: à quibus Judæus Aquila, Symmachus & Theodotion Judaizantes hæretici (quos malâ fide vertiſſe Teſtamentum in odium Chriſtianorum affirmat Epitome Parſoniana [e]) longè aliter [f] ſunt accepti. Quamvis enim multa myſteria Salvatoris (Hieronymo teſte) ſubdolâ interpretatione celaviſſent, nonnulla etiam ad hæreſes ſuas ſtabiliendas, Judaicam puta & Hebioniticam, ſtudioſè pervertiſſent [g]; nunquam tamen Catholici Scripturas ab iis verſas flammis objecerunt [h]: Sed curioſè potiùs legerunt & explanârunt, & per Origenis laborem ἐν ἑξαπλοῖς Eccleſiis dedicârunt. Quid quòd in omnis generis Biblia, in quibus vel leviores lapſus occurrant, hoc modo procedunt Cenſores Pontificii. Sic enim Gregorius Capuccinus (unus ex Deputatis Patribus pro reviſione librorum in Civitate Neapolitanâ) *Biblia* (inquit [i]) *quæ deficiunt in textu, juxta Concil. Trident. Seſſ. 4. in decret. de uſu ſacrorum librorum, ſemper comburo; & facio experimentum in 3 cap. Geneſis, ubi invenio;* In ſudore vultus tui veſceris pane, donec revertaris in terram; *& non dicit,* In ſudore vultûs tui veſceris pane tuo, donec, &c. *Ego ſine remiſſione, tanquam textum ſuſpectum, non tranſeo ad ipſam cenſurando, ſed igniendo.* Hæc ſeverus ille Cenſor, quem non [k] Ariſtarchum ſed Phalarin Grammaticum habemus, qui non notam apponat ad malum verſum, ſed totum opus ferro & igne perſequatur.

Operâ & inſtinctu malorum Dæmonum, mortis ſupplicium adverſus librorum Hyſtapſis aut Sibyllæ, aut Prophetarum lectores à Gentilibus conſtitutum eſſe, conqueſtus eſt olim Juſtinus Martyr [l]: ut per timorem ab illis homines (quò minus ſcripta ea legentes rerum bonarum notitiam perciperent, ſed in ſervitute eorum retine-

[e] De Verbo Dei, qu. 3. cap. de edit. Græcâ. [f] Hieron. in Apolog. adv. Rufinum, & Præfat. in Job. [g] Epiphanius de menſuris. Athanaſ. in Synopſi. Irenæus lib. 3. cap. 24. [h] Hieron. ubi ſupra. [i] Enchrid. Eccleſiaſt. pag. 166. [k] Cicero in Piſonem. [l] Apolog. 2. pro Chriſtianis p. 64. edit Sylburg.

rentur) absterrerentur. Augustum certè, cùm esset Pontifex, noluisse Sibyllina à vulgo legi testantur Tacitus [m] ac Suetonius [n]. An eâdem jam operâ & instinctu malorum dæmonum, Christiano populo Propheticorum librorum lectione à Romanis præsulibus interdictum sit: judicent alii. Illud quidem negari non potest, à sacrilegii hujus Patronis [o] hoc ipso argumento interdictum illud defendi; quòd antiqui illi Romani Sibyllina carmina legendi facultatem [p] certis tantùm Magistratibus, viris prudentissimis, concessissent. Ut ab eodem prorsus spiritu & hos & illos actos esse appareat. (13) *At verò nos* (inquit Christianorum nomine adversus gentes Justinus) *absque timore non tantùm hujusmodi scripta legimus; verum etiam vobis ad inspiciendum, quæ in eis traduntur, offerimus, grata acceptaque omnibus fore scientes.* Vid. supra an. 200. Tertulliani Apologet. cap. 31. Huc etiam referatur, quod Melchior Canus [q], & Jac. Ledesima proferunt ex Valerio Maximo [r], de Tarquinio Rege; qui M. Tullium Duumvirum, quòd librum secreta civilium sacrorum continentem, custodiæ suæ commissum Petronio Sabino describendum dedisset, culeo insutum in mare abjici jussit. In Sibyllinorum enim librorum custodiâ non bonâ fide rem gerere M. Attilium (sic enim appellat) visum, prodit Dionysius Halicarnasseus, lib. 4. Antiquit. Roman.

* *Sanctiora sacrorum* [gentilium] *tantùm initiati sciebant*, ut est apud Senecam, lib. 15. Epistolar. *Multa enim* (inquit Varro [s]) *sunt vera; quæ non modò vulgo scire non est utile, sed etiam tametsi falsa sint, aliter populum existimare expedit. Et ideò Græci τελετὰς ac mysteria taciturnitate parietibusque clauserunt.* Ita Ægyptios sacerdotes, quæ in arcanis condita habebant, ut veritas ignota esset, ad multos manare noluisse, authores sunt Diodorus Siculus [t] ac Lucianus [v]: pœnâ iis adjectâ, qui ea in vulgus proderent. Similiter Ægyptios

[m] Annal. lib. 5 [n] In Octavio, cap. 31. [o] Ledesimâ, cap. 22. sect. 17. Heskins Parlament, lib. 1. cap. 7. Peresio de Traditione. [p] Fenestella (vel potiùs Dominicus Floccus Florentinus) lib. 1. de Magistrat. cap. 13. Lactantius lib. 1. Institut. cap. 6. [q] Lib. 3. loc. cap. 3. [r] Lib. 1. de servata religione. * Pontificii praxin hanc ab Ethnicis, ut alia multa, hauserunt. [s] Apud Augustin. de Civit. Dei, lib. 4. cap. 31. [t] Biblioth. lib. 1. cap. 2. [v] Dialog. de Sacrificiis, tom. 3, pag. 88. Vid. Herm. Trismegist.

(13) Ἀφόβως μὲν γὰρ οὐ μόνον ἐντυγχάνομεν αὐταῖς, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν, ὡς ὁρᾶτε, εἰς ἐπίσκεψιν φέρομεν, ἐπιστάμενοι πᾶσιν εὐάρεστα φανήσεσθαι. Apolog. 2. pro Christianis.

non

non quibuſlibet myſteria ſua commiſiſſe, neque rerum divinarum cognitionem ad profanos detuliſſe, ſed ad eos ſolos, qui erant ad regnum perventuri; & ex ſacerdotibus, iis, qui & educatione & doctrina [x] & genere probatiſſimi judicati fuiſſent, confirmat Clemens Alexandrinus. Hoc ipſum, ne ignari eſſemus, à quibus magiſtris diſciplinam hanc hauſerint Pontificii, diligenter inculcat Jac. Ledeſima, de divinis Scripturis quavis linguâ non legendis, cap. 22. ubi Platonem profert; qui Dionyſio ſcribens de quibuſdam ſacris myſteriis, monet ut Epiſtolam eveſtigio concerpat; ne in manus indigni vulgi perveniat. Addere etiam potuiſſet ex Orphei Sacris (quæ inter Poetas Græcos ab Henrico Stephano edita ſunt, par. 2. pag. 481. & citata ſunt ab Ariſtobulo Judæo Peripatetico in Opere ſcripto ad Ptolomæum Philometorem apud Euſebium, lib. 13. præparat. Evangel. cap 7. pag. 388. edit. Græc. à Juſtino Martyre in Cohortat. ad Græcos, pag. 12. & lib. de Monarchiâ Dei, pag. 81. edit. Sylburg. à Tatiano in Orat. contra Græcos, Clemente Alexandrino in Protreptico, pag. 21. edit. Sylburg [y]. Theodorito in Serm. 1. de Curandis Græcorum affect. pag. 15. & 19. edit. Sylburg. Ubi etiam teſtimonia Pindari & Platonis a Cano & Ledeſimâ citata reperiuntur. Eodem carmine uſum eſſe Porphyrium apparet ex Euſebio de Præp. Evang. lib. 3. cap. 5. circa finem) Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας δ' ἐπίθεσθε βεβήλοις. *Dignis ſancta loquar: procul hinc arcete profanos:* aut Bacchi myſteriis; quod in Epiphanii hymno indicat Sozomenus [z]: aut carminibus Horatii, lib. 3. od. 1. *Odi profanum vulgus, & arceo.* De Cereris ſacris, nullo magis quàm ſilentio ſolennibus, vid. Juſtin. Hiſtor. lib. 5. in ipſo initio, & Theodoretum Serm. 1. de curandis Græcorum affectibus. Hinc grave piaculum à Romanis eſt habitum ſecretiora ſacra in vulgus prodere. Valerius Maximus, lib. 2. cap. 1. *Jus Civile per multa ſæcula inter ſacra cæremoniaſque Deorum immortalium abditum ſoliſque Pontificibus notum, Cn. Flavius, libertino patre genitus & ſcriba, cum ingenti Nobilitatis indignatione factus Ædilis Curulis vulgavit, ac faſtos penè toto foro expoſuit.* Cicero in Oratione pro Muræna, ad Ser. Sulpicium Juris coſſ. *Si quid fuerit apud majores noſtros in Juris ſtudio admirationis, id enuntiatis veſtris myſteriis totum*

[x] Stromat. lib. 5. [y] Cyrillo Alexandrino, lib. 1. contra Julianum. [z] Lib. 6. hiſt. eccleſ. cap. 25.

contemptum

contemptum eſt & abjectum. Poſſet agi lege, necne, pauci quondam ſciebant. Faſtos enim vulgò non habebant. In magnâ erant potentiâ, qui conſulebantur; à quibus etiam, dies, tanquam à Chaldæis, petebantur. Inventus eſt ſcriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, & ab ipſis Juriſconſultis eorum ſapientiam compilarit. De eodem Flavio Livius, lib. 9. ſub finem. Anno U. C. 550. *Jus repoſitum in penetralibus Pontificum evulgavit, faſtoſque circa forum in alto propoſuit; ut quando lege agi poſſet, ſciretur.* Vid. eâ de re Plinium, lib. 33. cap. 1. Aulum Gellium, lib. 6. cap. 9. Pomponium de Origine Juris, & Ciceronem ad Atticum, lib. 6. epiſt. 1. Denique ex Canonibus etiam Apoſtolorum teſtimonium proferre poterat Ledeſima. De Conſtitutionibus enim à ſe editis decernit Pſeudo-Clemens, ὡς οὐ δεῖ δημοσιεύειν ἐπὶ πάντων διὰ τὰ ἐν αὐταῖς μυστικά, *quòd non oporteat eas publicare omnibus, ob quædam arcana, quæ in ſe continent:* Niſi quòd hoc ad octo libros ſpecialiter accommodatum (quorum arcana inter apocrypha referri non magnopere dolendum) libros ſacræ Scripturæ ibidem recenſitos omnibus publicandos eſſe non obſcurè ſignificet. Sic etiam Bellarminus [a] ſilentium in Traditionibus requirit; non in Scripturis, quæ toti mundo leguntur. Quid autem de fidis iſtis ſilentiis Chriſtiana Eccleſia olim judicaverit, illa Lactantii reprehenſio ſatis indicat, quam lib. 5. Inſtitut. cap. 20. legimus. *Hinc fida ſilentia* (inquit) *ſacris inſtituta ſunt ab hominibus callidis; ut neſciat populus quid colat.* Tantum abeſt, ut cum Jeſuitis Ethnicorum exemplar Eccleſiæ imitandum commendaverit. Vide hâc de re Melchiorem Canum, lib. 3. cap. 3. fol. 57. & qui eum κατὰ πόδας ſequitur, Jacobum Ledeſimam, cap. 22. à pag. 178. præcipuè verò Barnab. Briſſonium de Formulis, lib. 1.

Verùm enimverò nequaquam primi fuerunt Pontificii, qui hâc in re Ethnicorum callidam ſuperſtitionem imitati ſunt. Majores ipſorum, veteres Hæretici (hâc de causâ non minus quàm Gentiles, ab hominibus Catholicis notati) viam hanc illis jamdudum demonſtrarunt. Illi, cùm ex Scripturis arguerentur, *in accuſationem* converſi ſunt *ipſarum Scripturarum*, quaſi *variè eſſent dictæ*, & quaſi *non poſſet ex his inveniri veritas ab his, qui neſciant Traditionem. Non enim per literas traditam illam, ſed per vivam vocem; ob quam cauſam & Paulum dixiſſe* [b]. Sapientiam loquimur inter perfectos, Sapientiam autem non mundi hujus. Irenæus, lib. 3. cap. 2. qui ibidem cap. 3. & 15. hanc

[a] Lib. 4. de Verbo Dei, cap. 8. [b] 1 Cor. II. 6.

ſententiam

ſententiam ſibi non probari innuit. *Doctrina Apoſtolorum* (inquit. cap. 15.) *manifeſta eſt & firma, & nihil ſubtrahens, neque alia quidem in abſcondito, alia verò in manifeſto docentium.* Hæretici non omnia volebant Apoſtolos omnibus revelâſſe; quædam enim palam & univerſis, quædam ſecretò & paucis demandâſſe: quia & hoc verbo uſus eſt Paulus ad Timotheum: *O Timothee, depoſitum cuſtodi*: & rurſum, *Bonum depoſitum cuſtodi.* [Tertullianus de Præſcript. adv. Hæreticos, cap. 25. quam dementiam, ſic enim cap. 28. appellat, cap. 26. ſolidè refutat, concludens capitis 27. initio, *incredibile* eſſe, *Apoſtolos non omnem ordinem regulæ omnibus ſimpliciter, & plenè* (al. *planè*) *omnibus edidiſſe.*] Hæc eadem Pontificiorum noſtri temporis vox eſt, Scripturam gladium eſſe Delphicum, Lesbiam regulam, naſum cereum, tantis obſcuritatibus involutam, ut nec à vulgo Chriſtianorum legi tutum ſit, nec ſine traditionis adminiculo controverſias fidei poſſit componere. Neque illud etiam prætereunt, myſteria quædam, præſertim ſacra, clam populo rudi habere voluiſſe Apoſtolos, perfectis & majoribus ſeorſim communicanda: ideoque Paulum dixiſſe, 1 Cor. II. *Sapientiam loquimur inter perfectos*: & 2 Tim. I. 14. *Bonum depoſitum cuſtodi.* His enim ipſis firmamentis hâc in causâ utitur Melchior Canus [c]; & eum κατ' πόδας ſecutus Jacobus Ledeſima [d]. Fr. etiam Agricola [e] prius illud teſtimonium 1 Cor. II. in præſenti quæſtione uſurpat; Tho. Stapletonus [f], & alii: Ut veterum hæreticorum (quos *Scripturarum lucifugas* non inſcitè appellavit Tertullianus [g]) germanos filios poſſis agnoſcere. Sed iſtos occultarum Traditionum patronos ſuis frui ſomniis ſinamus; nos Catholicæ Eccleſiæ traditiones quas ex ipſâ Scripturâ omnibus qui velint hauriendas proponit, amplectamur; quas veteribus illis Hæreticis ſuas δευτερώσεις jactitantibus opponit Irenæus. [h] *Traditionem* (inquit) *Apoſtolorum in toto mundo manifeſtatam, in Eccleſia adeſt perſpicere omnibus, qui vera velint audire.* Et poſt, *Hunc patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti ab eccleſiis annuntiari, ex ipſâ Scripturâ, qui velint, diſcere poſſunt, & Apoſtolicam Eccleſiæ traditionem intelligere.* Peſſimè itaque Joannes à Sancto Andrea, Præfat. in Liturgias Sanctorum Patrum ad Cardinalem Lotharingum. *Quanquam ſi veteres illi* (inquit) *audiendi ſunt; prophanum ab iis ſacris longè vulgus arcendum eſt; quæ alioqui ita recondenda ſunt, ut tum demum, ſi quædam procella emergat*

[c] Loc. Theolog lib. 3. cap. 3. [d] De Divinis Script. quavis linguâ non legendis, cap. 22. §. 28. [e] De Verbo Dei, c. 12. [f] Antidot. in 1 Cor. II. 6. [g] De Reſurrect. carnis, cap. 47. [h] Lib. 3. cap. 3.

vehementior,

vehementior, depromantur; & tanquam Cynosura dux, navigationisque magistra, inter tempestates effulgeant. Quod enim publicatur, labefactatur. Hæc ille, Horatium potiùs quàm veteres Patres secutus. *Etsi enim* (ut optimè veteris Ecclesiæ mentem aperuit Augustinus [i]) *Catechumenis fidelium sacramenta non produntur; non ideo fit, quòd ea ferre non possunt, sed ut ab eis tantò ardentiùs concupiscantur, quanto eis honorabiliùs occultantur.*

Carpocratiani Jesum dicebant *in mysterio discipulis suis & Apostolis seorsim locutum; & illos expostulâsse, ut dignis & assentientibus seorsim hæc traderent: per fidem enim & charitatem salvari*: quemadmodum habet Irenæus, lib. 1. advers. Hæres. cap. 24. & ex eo Theodoritus, lib. 1. Hæretic. Fabular. Atque hinc illos dicere solitos refert Epiphanius [k], τοῖς ἀξίοις ταῦτα καταξιοῦμεν διηγεῖσθαι. *Dignis hæc recensere dignamur.*

Basilidiani dicebant mysteria sua esse ineffabilia, *neque multos ea scire posse, sed unum à mille, & duos à myriadibus*: (ut est apud Irenæum, lib. 1. advers. hæres. cap. 23. & Theodoritum, lib. 1. hæretic. fabular.) *neque oportere omnino ipsorum mysteria effari, sed in abscondito continere per silentium* (ut addit ibidem Irenæus) similiter de Basilide Epiphanius [l], *Jubet* (inquit) *solùm de Patre & suo mysterio nemini revelare, sed silentio in seipsis continere: Uni verò de mille revelare, & duobus de decem millibus.* Hinc insanæ illæ Agyrtæ voces ab eodem commemoratæ. Ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι, οἱ δ' ἄλλοι πάντες ὕες καὶ κύνες. καὶ διὰ τοῦτο εἶπε, μὴ βάλλητε τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, μηδὲ δότε τὸ ἅγιον τοῖς κυσί. *Nos homines sumus; cæteri omnes canes sunt & sues. Nolite igitur margaritas projicere porcis, aut dare sanctum canibus.* Ita nimirum Pontificii persuasum nobis esse volunt, sacrarum literarum oracula, religionisque Christianæ mysteria omnia passim vulgo tradere, nihil aliud esse, quàm adversùs Christi legem sanctum dare canibus, & inter porcos spargere margaritas. Vid. Canum, lib. 3. locor. Theologic. cap. 3. fundam. 4. Harding. artic. 15. §. 7. & art. 16. §. 4. Basilidis etiam sectatores, *ad imperitorum & mulierculanum animos concitandos*, peregrina quædam nomina, quasi de Hebraicis fontibus hausta, usurpare consueverunt; *barbaro simplices quosque terrentes sono; ut quod non intelligunt, plùs mirentur.* (Hieronymus epist. 29. ad Theodorum, quæ Epitaphium Lucinii Bœtici inscribitur) Barbara hujusmodi nomina in mun-

[i] Tract. 96. in Johan. [k] Lib. 1. Panarii, hæres. 27. [l] Panar. lib. 1. hæres. 24.

dum

dum invexiſſe Nicolaum Antiochenum refert Damaſcenus [m]. Atque ita de Nicolaitis refert Auguſtinus [n], *neſcio quæ barbara principum nomina miſcere* eos *diſputationibus ſuis, quibus terreant auditores, quæ prudentibus riſum potiùs faciunt quàm timorem. Verbis iſtis abuti ſolet immundiſſima hæreſis* (inquit Hieronymus [o]) *apud ſimplices quoſque atque deceptos; ut terrorem faciat novitate ſermonum, &c.* Ita nimirum Principem quendam Caulaucac habuerunt (quemadmodum & Baſilidiani eorum ſoboles ex vocibus Hebraicis Eſai. XXVIII. 10. קַו לָקָו) appellatione ſumpta; φαντασιάζειν φιλοτιμούμενοι τοὺς ἀπείρους διὰ τῆς τῶν ὀνομάτων ἐκπλήξεως, καὶ ἐπιπλάστου τῆς τοῦ ὀνόματος βαρωνυμίας, *in vanas imaginationes impellere conantes imperitos per nominum terriculamenta & confictam barbari nominis appellationem.* [Epiphanius in Panar. lib. 1. hæreſ. 25. κατὰ Νικολαϊτῶν.] Similiter & Heracleonitas invocationes ſuas Hebraicis verbis dicere ſolitos notat Auguſtinus, ad Quodvultdeum, hæreſ. 16.

Marci (hæretici Valentiniani) diſcipulos ſacris ſuis obſcura nomina indidiſſe teſtatur Arnobius; quibus efficerent, ut ſacratiora auguſtioraque haberentur, οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν νυμφῶνα κατασκευάζουσιν, καὶ μυσταγωγίαν ἐπιτελοῦσι μετ' ἐπιῤῥήσεων τινων τοῖς τελειουμένοις, &c. ἄλλοι δὲ ἑβραϊκά τινα ὀνόματα ἐπιλέγουσι πρὸς τὸ μᾶλλον καταπλῆξαι τοὺς τελουμένους. *Quidam enim ex ipſis ſponſale quoddam cubiculum adaptantes, & quaſi myſticum* (munus ſc.) *conficiunt cum quibuſdam profanis dictionibus, iis qui ſacrantur* (i. e. initiantur) *&c. Alii autem & Hebraica nomina ſuperſantur; ut ſtupori ſint, vel perterreant eos, qui ſacrantur, &c.* (Irenæus, lib. 1. cap. 18. & eum ſecutus Euſebius, lib. 4. hiſt. cap. 10. Epiphanius, lib. 1. Panar. hæreſ. 34. pag. 114. edit. Græc. κατὰ Μαρκοσίων. Theodoritus, lib. 1. hæretic. fabular. Nicetas Choniates, lib. 4. Theſauri Orthodoxæ fidei hæreſ. 6. ubi Hebraica hæc nomina à Marci ſectatoribus uſurpari monet, quo majorem ei, qui baptizatur, ſtuporem injiciant) Similiter Pontificii obſcuris & populo ignotis verbis in ſuâ Liturgiâ, ac in Sacramentis etiam (ut *Epphata* in Baptiſmo) utuntur; ſacra ſua linguâ vulgo ignotâ & barbarâ celebranda eſſe defendentes; *ut gravior & magis reverenda eorum majeſtas videatur* [Bellarminus, lib. 2. de Verbo Dei, cap. 15. §. 34.]

Meſſaliani hæretici, ita linguâ Syrâ appellati à שיל, Græcè verò Εὐχῖται, hoc eſt, *Precatores* dicti ſunt. οὗτοι ἐξαπατηθέντες (inquit Theodoritus [p]) οἱ τρισάθλιοι, ἔργον μὲν οὐδὲν μετίασι (πνευματικοὺς γὰρ ἑαυτοὺς ὀνομάζουσι) τῇ δὲ εὐχῇ δῆθεν

[m] Lib. de Hæreſ. [n] De Hæreſibus ad Quodvultdeum §. 5. [o] Lib. 9. Comment. in Eſai. c. XXVIII. [p] Lib. 4. hæretic. fabular.

ἐσχολακότες τὸ ἡμέρας τὸ πλεῖστον καθεύδουσι. h. e. *Decepti homines longè miserrimi, nullum opus aggrediuntur (Spirituales enim seipsos vocant) sed orationi utique vacantes maximam diei partem dormiunt.* [Viva effigies Monachorum & aliorum ex Pontificiis, qui *Spirituales* se vocant.] καθ' ἑσπέραν καὶ κατὰ τὸ ἕω (ait de iisdem Epiphanius [q]) μετὰ πολλῆς λυχναψίας καὶ φώτων συναθροιζόμενοι, ἐπὶ πολὺ τὰ καταλεγμάτιά τινα ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς σπουδαίων, καὶ εὐφημίας τινὰς οὐδὲν εἰς τὸν θεὸν ποιούμενοι, ὡς καταλεγμάτων καὶ εὐφημιῶν ὥσπερ θεὸν ἐξιλεούμενοι, ἑαυτοὺς ἀπατῶσιν. ἡ δ' ἀγνωσία τυφλή τις οὖσα, πάντα ταῦτα δοκήσει οἰήσεως τοῖς πεπλανημένοις παρασκευάζει. h. e. *Ad vesperam & mane multis lucernis ac luminibus incensis congregantur; & diu per longum tempus lectiones quasdam per doctos suos, & laudes quasdam in Deum facientes, velut per lectiones ac laudes Deum placantes, seipsos decipiunt. Cæterùm ignorantia cæca existens, omnia hæc per opinionis existimationem seductis illis efficit.*

Psalliani sive Euchitæ (inquit Erasmus [r]) *auxerunt hæreticorum catalogum: qui in otio degentes incredibilem psalmorum vim mirâ linguæ volubilitate absolvebant.* Hæc Erasmus, addens paulò post. *Fortassis & hi displicent Domino, qui hoc ipsum putant eximiam quandam esse pietatem, ore quamplurimum Psalmorum recitare, quùm nec adsit intellectus, nec pius affectus.*

Ossenorum & Helcesaitarum Pseudo-Propheta Elxai (ut est apud Epiphanium [s]) dicebat. (19) *Nemo quærat interpretationem; sed solùm in oratione hæc dicat: Quæ quidem ex Hebraicâ linguâ transtulit; & vel ex hâc parte deprehendimus, nihili esse istius hominis commenta. Ita enim orare jubet.* Abar, Anid, Moib, Nochile, Daasim, Ane, Daasim, Nochile, Moib, Anid, Abar, Selam; *Quæ hunc sensum continent, Transeat abjectio à patribus meis propagata, &c.*

Theodoti vel Gnostici alicujus videtur illa quæstio, quæ habetur in Clementis Alexandrini Eclogis [t], πότερον χεῖρον ἀναξίῳ δοῦναι, ἢ ἀξίῳ μὴ παραδοῦναι, &c. (Vid. locum.) Conjuguntur enim cum Excerptis ex Theodoto: quem Theodotum coriarium hæresiarcham accipio; cujus sectatorum mores à Pontificiis haud multùm alienos ita depingit antiquus ille author [v], qui librum contra Artemonis hæresim scripsit. (20) *Sa-*

[q] Lib. 3. Panar. hæres. 80. [r] Ad censuras Theolog. Parisiens. tit. 19. de precat. vocali, proposit. 1. [s] Lib. 1. Panar. hæres. 19. ante Christum. [t] Pag. 347. edit. Sylburg. [v] Apud Eusebium, lib. 5. hist. eccles. cap. ult.

(19) Μηδεὶς ζητείτω τὴν ἑρμηνείαν, ἀλλ' ἢ μόνον ἐν τῇ εὐχῇ τάδε λεγέτω. καὶ αὐτὰ οὐδὲν ἀπὸ ἑβραϊκῆς διαλέκτου μετενέγκας, &c.

(20) Γραφὰς μὲν θείας ἀφόβως ῥαδιουργήκασι, πίστεως δὲ ἀρχαίας κανόνα ἠθετήκασι. Χριστὸν δὲ ἠγνοήκασιν, οὐ τί αἱ θεῖαι λέγουσι γραφαὶ, ζητοῦντες, ἀλλ' ὁποῖον σχῆμα συλλογισμοῦ, &c.

cras

cras audacter depravârunt Scripturas; veteris fidei Canonem abrogârunt; Christum ignorârunt; neque quid sacræ & divinæ literæ de illo dicant, conquisiverunt; sed quænam syllogismi figura ad suam impietatem confirmandam reperiretur, studiosè indagârunt. Quòd si quisquam fortè illis aliquod divini eloquii testimonium proferat; quærunt utrùm conjunctam aut disjunctam syllogismi figuram possit efficere. Relictis verò & depositis sacrarum literarum studiis omni curâ & cogitatione in Geometriam incumbunt: tanquam ex terrâ editi, de terrâ loquuntur: & Christum, qui sit de cœlo venturus, penitus ignorant, &c. Porrò ipsius Clementis quænam fuerit hâc in re sententia, verba ibidem statim subsequentia (ejusdem etiam nomine à Damasceno, lib. 2. parall. cap. 49. citata) apertè testantur: ὡς γὰρ ἡ θάλασσα ἀνεῖται πᾶσιν, &c. *Quemadmodum mare omnibus patet, atque alius natat, alius negotiatur, alius piscatur: & rursus, quemadmodum terra communis est omnibus; atque alius iter facit, alius arat, alius ædificat;* (21) *eodem modo dum sacra Scriptura legitur, alius in fide, alius in moribus juvatur, aliis per literarum agnitionem superstitio eximitur; pugil denique, ubi Olympicum curriculum agnoverit, doctrinæ beneficio ad certamen se comparat, & pugnat, & palmam adipiscitur, elusis nimirum & fractis adversariis, iisque qui veræ scientiæ viam exagitant.* Hæc ille.

Gnosimachi *omni Christianorum cognitioni ac scientiæ ita adversantur; ut vanum & minùs necessarium laborem esse dicant eorum, qui sacris in scripturis scientiam ullam aut cognitionem investigant: cùm præsertim à Christianis Deus præter bona opera nihil requirat; ut sit satius, si quis simpliciùs ambulet, nec curiosiùs quicquam perscrutetur.* Jo. Damascenus in lib. de Hæresibus: & Nicetas lib. 4. Thesaur. Orthodox. hæres. 39. qui in hæreseos illius confutationem subjicit. *Si ex erroneæ traditionis vestræ regulâ, lectione sacrarum Scripturarum contenti, nullâ scientiæ & cognitionis habitâ ratione, vitam nostram instituissemus; quid tandem, quæso, utilitatis ex illis reportassemus? aut quonam modo, quod credimus, id oratione sciscitantibus explicare potuissemus?*

[x] Apollinaristarum (vel aliorum damnatorum hæreticorum) est illa sententia, ab Athanasio (vel quisquis ille fuerit, gravi certè & antiquo scriptore) confutata in disceptatione adversùs hæreticos [tom. 2.

[x] Vid. supra an. 360.

(21) οὕτως καὶ τῆς γραφῆς ἀναγινωσκομένης, ὁ μὲν δὲ ἄλλος δεισιδαιμονίαν διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τῶν μὲν εἰς πίστιν, ὁ δ' εἰς ἦθος ὠφελεῖται, ἀπαλλάττεται τερασμάτων. —— Ἀναγκαία γὰρ ἡ γνῶσις, &c.

 edit.

edit. Commelin. pag. 248.] (22) *Omne ſacrarum literarum ſtudium ſupervacaneum eſſe; tum quòd propria cuique fides ſufficiat, tum quòd inquiſitio obſcuriores nobis res ipſas reddit.* [Vid. ſupra an. 360.] Item, (23) *Sacrarum Scripturarum oracula auribus quidem audienda; ita tamen ut verborum ſenſus non perpendatur, nec dictorum conſequentia ſpectetur, nec ad pium quo edita ſunt ſcopum attendatur.* [Vid.pag.259.& an.360.] An verò illa accuſatio, pag. 260. quæ ἢ τὰς λέξεις δεχόμενον καὶ μὴ καταμανθάνοντα τὰ σημαινόμενα, attingit, Pontificiorum hæreſin non jugulet, penès ipſos judicium eſto.

In Judæis etiam illud perſtringit Hieronymus [y], quòd *ambulaverint in tenebris, ita ſcripturas ſanctas, quaſi cæci palpantes parietem; verba tantùm in eis & folia, non ſenſum fructumque quærentes, qui tenetur in literis: abſque ſenſu & intelligentiâ ſcripturarum, tantùm verba meditantes, quæ decantant memoriter.* Addit ibidem Hieronymus, *ſolam verborum meditationem, ſimplicitatem* eſſe *abſque prudentiâ, quæ vicina ſtultitiæ eſt.* Certè illorum Rabbinos circa annum Domini 552. ſacrorum librorum in linguâ populo intellectâ recitationem prohibere conatos, conſtat ex Juſtiniani Imp. Novell. Conſtitut. 146. [In Authenticis, collat. 9. tit. 28. Vid. ſupra in ſententiis Hebræorum circa fin. & Imperatorum, ex Jure Civili.] Qui conatus, licèt eo tempore Juſtiniani Imp. authoritate repreſſus fuerit, prævaluit tandem: atque etiam Romanæ Synagogæ Rabbinis (ne negari poſſet cum Eccleſiæ hoſtibus hìc conſpirare iſtos) luculentum argumentum præbuit ejuſdem moris in Chriſtianâ Eccleſiâ retinendi. Sic enim horum exemplum præſcribit nobis, Romanenſium Coryphæus, Rob. Bellarminus [z]: *Uſque ad hanc diem in Synagogis Judæi Scripturas Hebraicè legunt; cùm nulli nationi hoc tempore lingua Hebraica ſit vulgaris.* Quaſi verò Judæorum & Antichriſtianorum conjuratio adversùs Dominum & Eccleſiam ejus maximo nobis eſſe deberet argumento ad ſocia arma cum illis conjungenda. A Judæis interim, quorum adhuc cordibus hæret velamen cæcitatis, Biblia ſancta perlegi ferè ab incunabulis, fatetur Poſſevinus [a]. Quidni igitur hìc eos ſequatur Bellarminus, qui in ſacris peragendis ſequendos ſibi proponit. Cæterùm de Hebræorum traditione de initio Geneſeos non

[y] Lib. 6. Comment. in Eſai, cap. LIX. [z] De Verbo Dei, lib. 2 cap. 15. [a] Biblioth. ſelect. l. 4. c. 6.

(22) Περιττὴν εἶναι τὴν περὶ τὰς θείας γραφὰς ἀποφαινομένων διατριβήν· ὡς ἀρκούσης ἑκάστῳ τῆς οἰκείας πίστεως, καὶ μᾶλλον ἀσάφειαν ἐμποιούσης ἡμῖν τῆς ζητήσεως.

(23) οὕτω γὰρ προστάττουσι τοῖς μὲν ὠσὶν ἀκούειν, τῇ δὲ καρδίᾳ μὴ συνιέναι, &c.

legendo

legendo à juvenibus, vid. Mercerum in Genes. fol. 4. *b.* & Capitonem in Hexaemeron, fol. 6, 7, 8. & Origenem (vel quicunque author fuit) prologo Homil. in Cantic. Canticorum, propè initium, (inter Opera Hieronymi) ubi reliquam scripturam vel pueris concessam apertè intelligimus.

Turcæ similiter (quos Bellarminum prætermisisse non oportuit, à Reginaldo & Giffordo [b] Turcopapistis hâc in causâ nequaquam prætermissos) eandem insistunt viam. Ita enim de sacerdotibus eorum (Papisticis simillimis) scribunt Bartholomæus Gyorgievitz [c] & Antonius Geuffræus [d] [lib. 2. de Turc. relig. & cæremoniis.] *Non magna in ipsis doctrina requiritur. Satis erit, si Alcoranum & Mussaphum noverint legere. Illi autem, qui etiam interpretari secundùm textum noverint, peritissimi habentur: quoniam non vulgari linguâ Turcicâ, sed Arabicâ à Mehemmeto sunt tradita: quòd nefas esse putant, si vulgari linguâ interpretata describerentur.* [Christophorus Richerius, de Turcarum moribus, lib. 2. *Arabicas* (inquit) *voces Turci à pueris ediscere solent, cùm primùm suâ religione imbuuntur. Legem enim Arabicè conscriptam habent, & in omnibus publicis privatisque rebus Arabicis literis utuntur.*] *Solent enim Turcæ*, ut refert Gerlachius [e], *ab incunabilus pueros docere Alcoranum legere, crebrâque iteratione memoriæ ipsorum imprimere; quòd credunt lectionem ejus, etiam non intellecti, infinita præmia in altero sæculo habituram esse.* De Turcarum ignorantiâ (quam evidens argumentum esse ait infidelitatis hujus sectæ) ita scribit Septemcastrensis, *de moribus Turcorum*, cap. 21. *Licèt maximæ sint astutiæ ad omne opus malum perficiendum; & in rebus naturalibus magnam & quasi supernaturalem habeant practicam & experientiam: tamen in his quæ ad salutem pertinent, & ad res spirituales cognoscendas, tam stolidi, tamque inepti sunt; ut videantur ad modum bestiarum usu rationis carere, & quasi saxa indurati, nihil spiritualis intelligentiæ posse capere.* Addit ibidem, eos de cæremoniis legis suæ & institutis nullam scire dare rationem. Sacerdotes verò quicquid dicunt, quidve præcipiunt, ita velle ab omnibus observari, quasi præceptum Dei; ut nemo audeat vel in minimo contradictionem vel resistentiam facere. Denique Turcæ linguâ Arabicâ, quam pauci inter illos intelligunt, preces fundunt, & multiplici in precibus utuntur battologiâ. [Sutlivius in Turcopapismo, lib. 2. cap. 9.]

[b] Calvino-Turcism. lib. 4. cap. 7. pag. 766. 778. [c] Inter Histor. Saracen. cum Alcorano an. 1550. excus. pag. 183. [d] Parte 1. Aulæ Turcicæ, anno 1577. Basil. edit. pag. 44. [e] In Mart. Crusii Turco-Græcia, lib. 7. pag. 502.

Sacerdotibus

Sacerdotibus Turcicis ſatis eſſe confirmat Bellonius [f], ſi Alcoranum legere & Turcicè ad verbum interpretari nôrint. Alibi [g] tamen Alcoranum linguâ Arabicâ primùm conſcriptum eſſe, & deinde in Turcicum idioma converſum dicit.

Phariſæi accuratiorem cæteris hominibus legis notitiam ſibi arrogabant, quemadmodum confirmat Joſephus [h]. Atque hinc eſt quòd plebi ita ſuperbè inſultaverint, Joan. VII. 49. *Turba hæc, quæ non novit legem, execrabilis eſt.* Ipſi nimirum *cæci, cæcorum duces* eſſe voluerunt (Mat. XV. 14.) ſeque Legis interpretes profeſſi, *cognitionis clavem ſuſtulerunt : ipſi non introiverunt ; & eos, qui introibant, prohibuerunt* (Matth. XXIII. 13. Luc. XI. 52.) *Claves ſcientiæ apud illos ſunt, qui libros Prophetarum & legis habeant in manibus*, ait Origenes [i]. Et Author Operis Imperfecti in Matthæum (quod Chryſoſtomo tribuitur.) *Regnum* (inquit [k]) *cælorum dicuntur Scripturæ ; quia in illis inſertum eſt regnum cælorum. Janua eorum, intellectus earum. Vel regnum eſt beatitudo cæleſtis : janua autem ejus eſt Scriptura, per quam introitur ad eam. Clavicularii autem ſunt ſacerdotes, quibus creditum eſt verbum docendi & interpretandi Scripturas. Clavis autem eſt verbum ſcientiæ Scripturarum, per quam aperitur hominibus janua veritatis : Adapertio autem eſt interpretatio vera. Vide quia non dixit* [hîc Chriſtus :] *Væ vobis, qui non aperitis regnum cælorum, ſed qui clauditis. Ergo non ſunt ſcripturæ clauſæ, ſed obſcuræ quidem, ut cum labore inveniantur ; non autem clauſæ, ut nullo modo inveniantur. Neque enim abſcondita eſt* (ut paulò pòſt addit Author) *in ſcripturis veritas, ſed obſcura ; non ut non inveniant eam, qui quærunt eam, ſed ut non inveniant eam, qui quærere eam nolunt : ut ad illorum quidem gloriam pertineat, qui inveniunt eam ; quia deſideraverunt eam, & quæſierunt, & invenerunt ; ad illorum autem condemnationem, qui non inveniunt eam ; quia nec deſideraverunt eam, nec quæſierunt, nec invenerunt. Nec poteſt eis eſſe excuſatio condemnationis ignorantia veritatis ; quibus erat inveniendi facultas, ſi fuiſſet quærendi voluntas. Nam ſi veritas ſalus & vita eſt cognoſcentium ſe ; magis debet quæri quàm quærere.* Hoc deinde ad ſui temporis Hæreticos, Arianos (unde intelligitur hanc partem Operis à nobis citati ab homine Ariano nequaquam profectam) ita Author accommodat. *Sic & modò hæretici ſacerdotes claudunt januam veritatis. Sciunt enim quoniam ſi*

[f] Obſervat. lib. 3. cap 30. [g] Lib 2. cap. 32. [h] Antiq. Judaic. lib. 17. cap. 3. & de bello Judaico, lib. 1. cap. 4 [i] Lib. 4. περὶ ἀρχῶν. [k] Homil. 44.

manifeſtata

maniestata fuerit veritas, eorum Ecclesia est relinquenda; & ipsi de sacerdotali dignitate ad humilitatem venient popularem. Ideo quando legunt in populo suo aliquid tale, Qui me misit, major me est; *perversâ interpretatione claudunt januam veritatis, dicentes, Filium minorem Patre; cùm secundum dispensationem carnis dicatur minor. Et nec ipsi intrant in veritatem scripturæ, propter avaritiam; neque alios intrare permittunt, propter ignorantiam. Quid ergo ignorans populus excusabilis erit? Absit. Si enim vestimenta empturus, gyras unum negotiatorem & alterum, &c.* Vide locum: *Et si velles scripturarum ingredi veritatem* (sic enim lego in Codice MS. Bibliothecæ nostræ) (1) *non peteres orationibus, non quæreres in scripturis, non pulsares bonis operibus, non interrogares sacerdotes, nunc istos, nunc illos [non investigares] qui veri sint Clavicularii Scripturarum, qui falsi. Sed ista non fiunt, quia verbum Dei non creditur: quia nec promissio beatitudinis ejus desideratur, nec judicium comminationis ejus timetur.* Et istam sanè supinam negligentiam à Pontificiis Doctoribus ut maximè salutarem populo commendari etiamnum cernimus; qui patrum suorum (Pharisæorum & Arianorum) insistentes vestigiis, cæcorum duces esse volunt (ipsi plerunque cæcissimi) clavemque scientiæ populo auferentes, à Scripturarum lectione arcent; ab ipsis solis veritatem ut expectent, mandant; in eorum dogmata ne inquirant, severè interdicunt; quasi ipsi soli omnium hominum sapere videantur.

Priusquam à Pharisæis discedamus, illud etiam attexendum duximus, quod ad Matth. XXIII. 5. (ubi in illis notat Dominus, quòd Phylacteria sua dilatent) observat prædictus Author [1] Operis imperfecti. *puto* (inquit) *quòd illorum tunc Scribarum & Pharisæorum exemplo, & nunc multi aliqua nomina Hebraica Angelorum confingunt, & scribunt, & alligant sibi; quæ non intelligentibus linguam Hebraicam metuenda videntur. Sic ergo & isti vani sunt, sicut illi fuerunt: quoniam personæ illorum de mundo recesserunt, non mores. De hominibus itaque nostri temporis exponentes, de illis videmur exponere. Ergo sacerdotes ex eo, quòd ab hominibus volunt videri justi, phylacteria alligant circa collum, quidam verò partem aliquam Evangelii scriptam. Dic sacerdos insipiens: Nonne quotidie Evangelium in Ecclesiâ legitur, & auditur ab hominibus? Cui ergo in auribus posita Evangelia nihil prosunt; quomodo eum poterunt circa collum suspensa salvare? Deinde ubi est virtus Evangelii, in figuris lite-*

[1] Homil. 43.

(1) *Nunc* pro *non* ubivis habent editiones impressæ.

rarum

rarum, an in intellectu sensuum? Si in figuris, bene circa collum suspendis: si in intellectu, ergo meliùs in corde posita prosunt, quàm circa collum suspensa. Hæc ille.

Donatistis hæreticis olim impegit D. Augustinus [m], quòd timerent ne sæculi Reges sacrorum codicum eloquia nôssent. *Sed velitis* (inquit) *nolitis, Ecclesiam intrant & lectionibus aurem admovent.* (Espensæus Episcopus, lib. de sex Tract. pag. 98.) Donatistæ sanè, licet ipsorum majores sanctos codices flammis tradiderunt (ut apparet ex Augustino, lib. 1. contra literas Petiliani, cap. 27.) hoc tamen crimen Catholicis objicere nunquam desierunt. Adversùs hos ita scribit Augustinus in libro de unitate Ecclesiæ, cap. 3. *Sunt certè libri Dominici, quorum authoritati utrique consentimus: ibi quæramus Ecclesiam, ibi discutiamus causam nostram. Hic fortè dicturi sunt: Quid quæris in libris, quos ignibus tradidisti? Ad hoc respondeo. Quid times, ne legantur isti libri; si eos ab ignibus custodisti? Eos certè ille tradidisse credatur, qui eis lectis non consentire convincitur.* Hæc Augustinus; eodemque modo & nos Donatistas nostrorum temporum provocare possumus. Nec minùs justè illos premere possumus eâ accusatione, quâ olim Donatistas Optatus Milevitanus. *Illud prætermittere nequeo* (inquit ille [n]) *quod nec Deo est placitum, nec à vestris cultoribus excusari, nec ab aliquo homine defendi potest. Per judicia sæcularia & leges publicas, divinæ legis instrumenta executione officiorum à plurimis eripienda esse dixistis; volentes soli habere, quod pax in communione possederat.* [Ita videlicet Romana Ecclesia omnes ab ipsius communione alienos Scripturarum possessione prorsus privandos esse vult, testibus Rhemensibus in præfat. §. 13.] Huc etiam illud Augustini (epist. 119. ad Januarium, cap. 18.) de hymnis & psalmis canendis, referri potest. *De hâc* (inquit) *re tam utili ad movendum piè animum, & accendendum divinæ lectionis (dilectionis* substituerunt contra omnium exemplarium fidem Lovanienses*) affectum, varia consuetudo est; & pleraque in Africâ Ecclesiæ membra pigriora sunt; ita ut Donatistæ nos* (sicut Papistæ nos) *reprehendant, quòd sobriè psallimus in Ecclesiâ divina cantica Prophetarum; cùm ipsi ebrietates suas ad Canticum psalmorum humano ingenio compositorum, quasi tubas exhortationis inflamment. Quando autem non est tempus, cùm in Ecclesiâ fratres congregantur, sancta cantandi; nisi cùm legitur, aut disputatur, aut Antistites clarâ voce precantur, aut communis oratio voce Diaconi indicitur?*

[m] Vid. Augustini, lib. 2. contra Petiliani literas, cap. 92. [n] Lib. 6.

Aliis

Aliis verò particulis temporum quid melius à congregatis Christianis fiat, quid utilius, quid sanctius, omnino non video.

Pelagio quidem objicit Hieronymus [a], quod scripserit *scientiam legis etiam fœminas habere debere; cùm Apostolus doceat esse tacendum mulieribus in Ecclesiâ; &, si quid ignorant, domi viros suos debere consulere. Nec sufficit tibi* (inquit ibid. Hieronymus) *dedisse agmini tuo scientiam scripturarum, nisi earum voce & canticis delecteris. Jungis enim & ponis in titulo, quòd & fœminæ deo psallere debeant. Quis enim ignorat, psallendum esse fœminis in cubiculis suis, & absque virorum frequentiâ & congregatione turbarum? Verùm tu donas, quod non licet; ut quod verecundè facere debeant, & absque ullo arbitro, magistri authoritate proclament.* Hæc Hieronymus, οὐ δογματικῶς, ἀλλ' ἀγωνιστικῶς (ut loquitur Basilius [b]) disserens. Cantum fortasse in fœminis non alium reprehendit, quàm qualem intelligit Concilium Laodicenum, cap. 15. decernens: (1) *Quòd non oportet ampliùs præter eos, qui regulares Cantores existunt, qui & de codice canunt, alios in pulpitum ascendere & in Ecclesiâ psallere.* Augustinus [c] sanè Victorianæ villæ Dominam cum ancillis suis & quibusdam Sanctimonialibus ad vespertinos hymnos & orationes ex more venisse atque hymnos cantâsse innuit; quod in aliis quoque factitatum (quæcunque fuerit loci, ubi commoratus est Hieronymus, consuetudo) ex iis quæ in superioribus prolata sunt, apparet. [d] Rem confirmat Ambrosius, Hexaemer. lib. 3. cap. 5. *Responsoriis* (inquit) *psalmorum, cantu virorum, mulierum, virginum, parvulorum consonus undarum fragor resultat*: Ecclesiam mari assimilans. Augustinus etiam epist. 109 ad fœminas scriptâ (ex quâ fecerunt Regulam 3. Monachorum in fine tom. 1.) rem extra dubium ponit. *Psalmis* (inquit) *& hymnis cùm oratis Deum; hoc versetur in corde, quod profertur in voce,* (al. *ore*) *& nolite cantare nisi quod legistis esse cantandum; quod autem non ita scriptum est ut cantetur, non cantetur.* Studium verò Scripturarum in fœminis quis magis quàm ipsemet Hieronymus commendavit? *Hieronymus studium sacrarum literarum etiam in fœminis commendat*, ait Erasmus. [e] Vid. epistolam ejus 140. ad Principiam virginem (Explanatio est Psalmi 44.) ubi se ac muliebrem sexum à calumniis hâc in re defendit. Sanè Pelagius (vel quisquis fuerit epistolæ ad Demetriadem Author Pelagianus, quæ Augustino [f] & Hieronymo [g] perperam ascripta est) primam Vir-

[a] Lib. 1. adversùs Pelagianos. [b] Epist. 64. [c] De civit. Dei, lib. 22. cap 8. [d] Vid. Ambros. Præfat in Psalm. [Bene tamen canunt.] & Baronium, an. 60. collat. cum Appendice tomi 10. [e] Ap. Alphonsum, lib. 1. hæres. cap. 13. [f] Tom. 2. epist. 142. [g] Tom. 4. edit. Basil. vel 9. edit. Victorii, epist. 1. p. 4.

(1) Πλέον τῶν κανονικῶν ψαλτῶν τῶν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ἀναβαινόντων καὶ ἀπὸ διφθέρας ψαλλόντων.

ginis curam primumque ſtudium eſſe debere monet, *ſcire voluntatem Domini ſui, & quid ei placeat, quidve diſpliceat, diligenter inquirere; ut ſecundùm Apoſtolum (* Rom. XII. *) rationabile Deo reddat obſequium, totumque vitæ ſuæ curſum ex ejus poſſit ordinare ſententiâ. Impoſſibile eſt enim(* inquit*) ei quenquam placere, cui quid placeat ignorat: fierique poteſt, ut etiam obſequendi voto offendat, qui quomodo obſequi debeat, antea non didicit.* Hinc ibidem Demetriadem virginem ita affatur. *Quanquam omne vitæ tuæ tempus divino debeas operi conſecrare; & nullam prorſus horam ſpirituali profectu vacuam eſſe conveniat; cùm tibi in lege Domini die ac nocte medi andum ſit*[h] *: debet tamen aliquis eſſe determinatus & conſtitutus horarum numerus, quo pleniùs Deo vaces.* [Vid. ſupra an. 390. in fine Appendicis teſtimoniorum Hieronymi.] Et poſtea, *Propter quod maximè ſanctarum tibi ſcripturarum ſtudium diligendum eſt, illuminanda divinis eloquiis anima, & coruſcante Dei verbo Diaboli repellendæ ſunt tenebræ Citò enim fugit ille ab eâ animâ, quam ſermo divinus illuminat, quæ cæleſtibus ſemper cogitationibus occupatur, in qua aſſiduum eſt Dei verbum, cujus vim nequam ſpiritus non poteſt ferre.* At verò qui adversùs Pelagianæ iſtius Epiſtolæ venena antidotum tranſmiſerunt Catholici Doctores, Auguſtinus[i] quidem & Alipius ad Julianam Demetriadis matrem, Hieronymus[k] verò, & Proſper[l] ad ipſam Demetriadem, nihil his admonitionibus ſubeſſe periculi monuerunt. Immò potiùs Proſper piæ virginis ſtudium in eo comprobat, quòd teſtimoniis ex paginis & Novi & Veteris Teſtamenti ſe superſedere velle ſignificans, rationem hujuſmodi mox attexat. *Præſertim cùm mihi ſermo eſſet ad ſanctimoniam tuam; cui ex formulâ eorum, quæ commemoravimus, omnia ſe aut recordanti offerent aut legenti.* Planiùs verò (& pleniùs quam ipſe Pelagius) Demetriadem ad Scripturarum ſtudium incitat ipſe Hieronymus (ut ſupra ad an. 390. ex Epiſtolâ ejus 8. ad Demetriadem oſtenſum eſt) ubi inter alia ſic eam jejunare debere monet; *ut nec in lectione, nec in pſalmis, nec in vigiliis, ſoli o quid minus* faceret. Addit tamen ibidem (quod fortaſſe ad ſuperioris loci contra Pelagianos illuſtrationem faciet.) *Novi ego in utroque ſexu, per nimiam abſtinentiam, cerebri ſanitatem quibuſdam fuiſſe vexatam; præcipuéque in his, qui in humectis & frigidis habitavere cellulis: ita ut neſcirent quid agerent, quòve ſe verterent, quid loqui, quid tacere deberent. Certè ſi rudes ſecularium literarum, de tractatibus hominum diſertorum quippiam legerint; verboſitatem ſolam diſcunt, abſque notitiâ Scripturarum; & juxta vetus elogium, cùm loqui neſciant, tacere non poſſunt.* (Niſi de

h Pſal. I. i Auguſt. epiſt. 143. k Epiſt. 8. ad Demetriadem. l Inter Ambroſii epiſtolas, lib. 10. epiſt. 84.

fœminis

fœminis docentibus ſcripturas loquatur Hieronymus, lib 1. contra Pelagianos; textus ab eo citatus ex 1 Tim. II. ad rem non facit,) *Docentque ſcripturas, quas non intelligunt: & cùm aliis perſuaſerint, eruditorum ſibi aſſumunt ſupercilium, priùs imperitorum magiſtri, quàm doctorum diſcipuli. Bonum eſt igitur obedire majoribus, parere perfectis; & poſt regulas ſcripturarum, vitæ ſuæ tramitem ab aliis diſcere: nec præceptore uti peſſimo, ſc. præſumptione ſuâ. De talibus fœminis & Apoſtolus loquitur* [m]: Quæ circumferuntur omni vento doctrinæ; ſemper diſcentes, & nunquam ad ſcientiam veritatis pervenientes. Hactenus Hieronymus. Auguſtinus & Alipius (in Epiſtola ad Julianum) virus illud Pelagianæ doctrinæ admiſtum patefacit; *Deum, præter quòd nobis revelat ſcientiam, nihil ultra nos adjuvare, ut ea quæ facienda diſcendo novimus, etiam diligendo faciamus.* Hoc peſtiferum dogma latiùs explicat Auguſtinus(epiſt.107.ad Vitalem) Deum ſc. *per legem ſuam, per ſcripturas ſuas, operari ut velimus, quas vel legimus vel audimus; ſed eis conſentire vel non conſentire ita noſtrum eſſe, ut ſi velimus fiat; ſi autem nolimus, nihil in nobis operationem Dei valere faciamus. Hæc eſt illa* (inquit ibi Auguſtinus) *Pelagianorum mala, malè diffamata, meritoque reprobata, & ab ipſo etiam Pelagio timente damnari in Orientalium Epiſcoporum judico damnata, ſententia: quâ dicunt gratiam Dei ad ſingulos actus dari, ſed in libero arbitrio eſſe, vel in lege atque doctrinâ.* Hinc commotus Hieronymus, lib. 1. adv. Pelagianos ita ſcripſit. *Dicis, ſine peccato eſſe non poſſe, niſi qui ſcientiam legis habuerit: per quod magnam partem Chriſtianorum excludis à juſtitiâ; & qui prædicator es impeccantiæ, omnes propè peccatores eſſe pronuntias. Quotus enim quiſque Chriſtianorum habet legis ſcientiam; quàm in multis doctoribus Eccleſiæ aut rarò aut difficulter invenias.* Verùm quid de hujuſmodi Doctoribus (quibus Romana Eccleſia referta eſt) ſentiat ipſe Hieronymus, ex Commentariis ejus in I. cap. Epiſt. ad Titum intelligere licet. *Hic locus* (inquit) *adverſùs eos facit, qui inertiæ ſe & otio & ſomno dantes,* (Pontificiorum ad exemplum) *putant peccatum eſſe, ſi Scripturas legerint; & eos qui in lege Domini meditantur die ac nocte, quaſi garrulos inutileſque contemnunt; non animadvertentes Apoſtolum, poſt catalogum converſationis Epiſcopi, etiam doctrinam ſimiliter præcepiſſe.* Denique ex teſtimoniis ſupra ex Hieronymo (an.390.) prolatis apparet, illum non minùs à populo Chriſtiano Scripturarum ſtudium requirere quàm Pelagium (aut certè Pelagianum Authorem Annotationum in Paulinas Epiſtolas, quæ D.Hieronymo olim aſcriptæ ſunt) qui in illa Apoſtoli verba Coloſſ. 3.[*Verbum Chriſti habitet in vobis abundanter.*] ita annotat. *Hic oſtenditur verbum Chriſti non ſufficienter ſed abundanter etiam*

[m] 2 Tim. III.

Laicos habere debere, & docere se invicem vel monere. Videant potiùs Pontificii, annon ipsi in Pelagianorum castra concedant; qui exaggerare solent, ut olim Julianus, hæreticus Pelagianus (quod ex libro illius 3. contra Augustinum scripto repetit ipse Augustinus lib. 5. contra Julianum, cap. 5.) quàm sit difficilis, paucisque conveniens eruditis, sanctarum cognitio literarum. Verba ejus paulò explicatiùs repræsentat Beda, lib. 1. Expositionis in Cantica Cantic. non procul ab initio. *Julianus Pelagianus* (inquit) *in libro de Amore docet clausa legis sacramenta solos intueri posse eos; quos oculatos & eruditio reddidisset & pietas: oblitus gratiæ Dei, quæ etiam illiteratis & idiotis scripturarum arcana revelavit.*

Celsus etiam, Epicuræus Philosophus, Christianorum accerrimus hostis, in Romanensibus nostris jam revixit; adversùs quem ita pugnat Origenes. (2) *Ideo prophetiarum auctores scriptis eas tradiderunt asservandas posteris; ut lectores admirarentur tanquam divina oracula, & proficerent non tantùm ex admonitionibus reprehensionibusque; verum etiam ex prædictionibus; & ex earum eventu agnoscentes divinum spiritum fatidicum, juxta pietatis doctrinam se exercerent obediendo legi ac prophetis. Certè ipsi prophetæ, quicquid erat opus mox ab auditoribus intelligi, & quicquid ad corrigendos mores faciebat, absque ullis involucris proposuerunt eis ita ut Deus voluit. Quicquid autem arcanum erat, & dispiciendum ampliùs, ut vulgari captu sublimius, id figuris obscurioribus convelaverunt, ænigmatis, allegoriis, parœmiis ac parabolis; ut non ab ignavis inveniretur & segnibus, sed à virtutis ac veritatis studiosis perscrutatoribus; & inventum juxta divinam doctrinam in usum proprium verteretur. At præclarus hic Celsus, velut iræ impotens, quòd propheticas voces intelligere non valeat, convitiis eas impetit, dicens ostentari jactarique obscura quædam ac fanatica, eóque intellecta sapienti nemini; sed stultis & præstigiatoribus occasionem usurpandi ea in quamlibet sententiam.* (3) *Mihi videtur versutè dixisse, volens quantum in se esset, arcere lectores à diligentiùs discutiendis & examinandis prophetarum sensibus.* Hactenus Origenes contra Celsum, lib. 7. non minùs (si non multò etiam magis) Pontificios quàm illum feriens.

(2) Διὸ καὶ οἱ κατ' αὐτοὺς ἀπογραψάμενοι τὰς προφητείας αὐτῶν ἐφύλαξαν, ἵνα καὶ αἱ μεταγενέστεροι ἀναγινώσκοντες θαυμάζωσιν ὡς λόγους Θεοῦ, καὶ ὠφελούμενοι —— τὴν κατὰ λόγον εὐσέβειαν ἀσκοῦντες διατελῶσι πειθόμενοι τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις. οἱ μὲν οὖν προφῆται ὅσα ἦσαν αὐτόθεν νοηθῆναι τοῖς ἀκούουσι χρήσιμα, καὶ συμβαλλόμενα τῇ τῶν ἠθῶν ἐπανορθώσει, χωρὶς πάσης ἐπικρύψεως, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ, εἰρήκασιν. ὅσα δὲ μυστικώτερα ἦν καὶ ἐποπτικώτερα, &c.

(3) Καὶ πανούργως μοι ἔδοξε ταῦτ' εἰρηκέναι, κωλύειν, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, βουλόμενος τοὺς ἐντυγχάνοντας ταῖς προφητείαις βασανίζειν καὶ ἐξετάζειν αὐτῶν τὸν νοῦν.

Julianus

Julianus Apoſtata, cùm ex piis & religioſis parentibus eſſet ortus; (4) *ab ineunte ætate, ut ritus Eccleſiæ poſtulat, initiatus, ſacras literas didicit, & in iiſdem ab Epiſcopis & aliis viris eccleſiaſticis educatus fuit*; ut eſt apud Sozomenum [n]. Ita S. Pigmenium Presbyterum illum à pueritiâ ſacris literis erudiviſſe in Martyrologiis [o] Bedæ, Uſuardi, Adonis, & Galeſinii legimus. Poſtmodùm verò Chriſtianæ fidei deſertor, hoc objecit Chriſtianis, quod nobis hodie Pontificii. *Ex omnibus veſtris elegiſtis pueros, & ut in ſcripturis exercerentur, operam dediſtis, etiamſi videantur magis ad ſervilitatem nati.* Contra quem Cyrillus, lib. 7. (idemque pro nobis contra Romanenſes) *Pueri etiam* (inquit) *in ſacris enutriti literis, ſtatim fiunt religioſiſſimi, etiamſi minùs eloquentes. Dicit illos minimè differre à ſervis, quia non ſunt tam diſerti. Fortaſſis ob hoc ſolum cenſet admirationem contingere, contemptâ omni aliâ virtute, propter quam Deo quis familiaris ſit, & ad ſummam pervenit nobilitatem.* Hactenus Cyrillus. Idem Julianus in libro, quem inſcripſit Cyniſmum, dum docere inſtituit, quatenus fabulæ ſacræ ſint effingendæ, ait, *Veritatem in ejuſmodi rebus occultandam eſſe*, hiſque utitur verbis. Φιλεῖ γὰρ ἡ φύσις κρύπτεσθαι, καὶ τὸ κεκρυμμένον τῆς τῶν θεῶν οὐσίας οὐκ ἀνέχεται γυμνοῖς εἰς ἀκαθάρτους ἀκοὰς ῥίπτεσθαι ῥήμασι. *Natura avet in abſtruſo latere; occultaque Deorum eſſentia non patitur ſe planis & apertis verbis impuris hominum auribus inculcari. Videtur Imperator* (inquit Socrates, lib. 3. hiſtor. Eccleſ. cap. 19. vel 23. ut in Græco eſt, ubi locus ille Juliani citatus eſt) *eam de ſacris diviniſque ſcripturis habere opinionem; quòd illarum ſermones myſtici ſint, quódque arcanam quandam intelligentiam complectantur: ſed ægrè propterea fert, quòd non omnes eandem de illis opinionem concipiunt; inque eos Chriſtianos inſultat, qui ſimpliciter earum oracula accipiunt.* (5) *At verò neque vulgi ſimplicitatem tantoperè inſectari debuiſſet, neque illius* (ſc. vulgi) *gratiâ in ſacras literas tantâ inſolentiâ invehi; neque propterea eas odiſſe, atque adeò ſenſus ſententiaſque præclaras in illis comprehenſas deteſtari; quod non omnes eas pro ejus arbitrio intelligant.* Hæc contra Julianum Socrates. Sanè Melchior Canus [p], & eum ſecutus Jacobus Ledeſima [q], religionis arcana occultanda eſſe confirmant præclaro hoc ex Porphyrio (ſic namque Juliani ſententiam

[n] Hiſt. Eccleſ. lib. 5. cap. 2. [o] Ad IV. Cal. April. [p] Lib. 3. cap. 3. [q] Cap. 22.

(4) Ἐκ νέου ἐμυήθη κατὰ τὸν θεσμὸν τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἱερὰς γραφὰς ἐπαιδεύθη, &c.

(5) —— Οὐκ ἔδει δὲ τοσοῦτον καταδραμεῖν τῆς ἁπλότητος τῶν πολλῶν, οὐδὲ προσωθεῖσθαι δι' ἐκείνους κατὰ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, &c.

uterque

uterque Porphyrio errore aſcribit, ſatis profectò idoneo ejuſmodi religionis Magiſtro) producto teſtimonio. *Amat natura celari; nec divina myſteria Deus patitur in aures vulgi introire pollutas.*

Pythagoræ quoque & ſectatoris ejus Lyſidis authoritate ſententiam ſuam confirmant Canus & Ledeſima: quaſi digitum intendentes ad fontes, unde interdictum illud, ne Laici ſcripturas attingerent, emanavit. De Pythagoricis ita ſcribit Jamblichus de vitâ Pythagoræ, cap. 32. *Quæ præcipua imprimis & continentiſſima* (συνεκτικώτατα) *doctrinarum in eâ ſectâ ſunt firmamenta, inter ſe arcana omnes ſemper ſervabant cum exactâ* ἐχεμυθίᾳ, *ſeu loquendi erga externos eoſque qui ab ipſorum vitæ inſtituto alieni eſſent, continentiâ; quæ* ἀνέκφορα *enunciari fas non eſt, ſine ullo ſcripto poſteris ſucceſſoribuſque in memoria conſervantes; quæ ſimul ceu Deorum myſteria tradebant. Quamobrem nihil eorum, quæ alicujus momenti eſſent, egrediebatur. Jam quæ longo temporis ſpatio tum docebantur, tum diſcendo percipiebantur, intra privatos tantùm parietes cognoſcebantur. Cum externis verò, & (ut ſic dicam) profanis ſi quando uſus ferret congrediendum eſſe; nequaquam ſua ſacra enunciabant, ſed per ſymbola & arcanas teſſeras obſcurè latenterque ſibi mutuò ſenſa mentis velut ænigmatibus ſignificabant.* Porrò extat [r] Lyſidis Pythagorici epiſtolâ, quâ Hipparchum objurgat, quòd Philoſophiæ myſteria cum prophanis & indoctis communicâſſet [s]. Λέγοντι δὲ (inquit Lyſis) πολλοί σε καὶ δαμοσίᾳ φιλοσοφὲν: ὅπερ ἀπαξίωσε Πυθαγόρας, ὅς γε τᾶ Δαμοῖ τᾷ αὐτοῦ θυγατρὶ τὰ ὑπομνάματα παρακαταθέμενος, ἐπέσκαψε μηδενὶ τῶν ἐκτὸς τᾶς οἰκίας παραδιδόμεν. ἁ δὲ δυναμένη πολλῶν χρημάτων ἀποδόσθαι τὼς λόγως, οὐκ ἐβουλήθη, πενίαν δὲ καὶ τὰς τῶ πατρὸς ἐπισκάψιας ἐνόμιζε χρυσῶ τιμιωτέρας ἦμεν. φαντὶ δὲ ὅτι καὶ Δαμὼ θνάσκοντι Βισταλίᾳ τῇ ἑαυτῆς θυγατρὶ τὰν αὐτὰν ἐπιστολὰν ἀπέστειλεν. ἄμμες δὲ ἄνδρες ἐόντες οὐ γνησίως αὐτῷ προσφερόμεθα, ἀλλὰ παραβάται τᾶν ὁμολογιᾶν γινόμεθα. *Multi verò dicunt, publicè te etiam Philoſophari: id quod facere Pythagoras averſatus eſt: qui cùm Damoni filiæ commentaria ſua commendaret, juſſit ne cui extra domum ea traderet. Illa verò cùm multis pecuniis vendere hujuſcemodi libros poſſet, noluit: ſed inopiam patriſque mandata auro pretioſiora cenſuit. Aiunt autem eandem morituram Biſtuliæ ſuæ filiæ hoc idem præceptum dediſſe. At nos cùm ſumus viri, non rectè nos erga illum gerimus; ſed conventorum ſumus tranſgreſſores.* Et alibi in eadem Epiſtolâ: [t] ὅσιον κἄμε μνᾶσθαι (inquit Lyſis) τῶν τήνου θείων καὶ σεμνῶν παραγγελμάτων, μηδὲ κοινὰ ποιεῖσθαι τὰ σοφίας ἀγαθὰ τοῖς μηδ᾽ ὄναρ τὰς ψυχὰς κεκαθαρμένοις. οὐ γὰρ θέμις ὀρέγεν τοῖς ἀπαντῶσι τὰ μετὰ τοσούτων ἀγώνων ποριχθέντα. οὐδὲ γὰρ βεβάλοις τὰ ταῖν Ἐλευσινίαιν θεαῖν μυστήρια διηγεῖσθαι. κατ᾽ ἰσότητα δὲ ἄδικοι καὶ ἀσεβέες ἀμφότεροι οἱ ταῦτα πράξαντες.

[r] In Appendice Diog Laertii. [s] Vid. Diog. Laertium ab Henrico Stephano editum p. 594. & 875. & Jamblichum de vitâ Pythagoræ, c. 17. [t] Vid. Jamblichum, loc. cit.

Pium

Pium (vel *possibile*) *est*, inquit, *me quoque divinorum & gravissimorum ejus praeceptorum esse memorem: neque sapientiae bona iis facere communia, qui ne per somnium quidem animos habent à sordibus repurgatos. Siquidem fas non est quibusvis offerre, quae tantis laboribus comparata sunt: non magis quàm duarum Eleusiniarum Dearum* (Cereris & Proserpinae) *mysteria profanis exponere. Similiter namque injusti ac impii sunt utrique, qui talia designant.* Hactenus Lysis. Dicebant Pythagorici alii μὴ εἶναι πρὸς πάντας πάντα ῥητά. *non esse omnibus pandenda omnia:* ut ex Aristoxeno in 10. παιδευτικῶν νόμων refert Laertius [v]; quod Casaubonus (in notis) ex Proclo de iis maximè exponit, quae ad Deos pertinent. Huc illud referatur ex Cicerone [x]: *Nec tu me celas, ut Pythagoras solebat alienos: nec consultò dicis occultè, tanquam Heraclitus.* Collationis hujus apodosin ex Tho. Moresino [y] accipe. *Sic Papa custos unicus, ut ait, praeceptorum & scriniorum Dei, & interpres, qui omnia jura in pectoris scrinio habeat; & in quo est omnis sufficientia, licèt ignaro & insufficiente, extra familiam & fani sui limites, i. e. rasurae stigmata, tam legem, quàm lectionem & interpretationem legis divinae egredi non permittit; anathemate laicos feriens qui conentur, Biblia aut legere aut penès se habere,* (in his etiam longè durior Pythagoricis) *satis esse dicens, si laici crederent ut sicta mater Ecclesia, etsi penitus ignorent, quid Ecclesia sentiat.*

Ad Eleusinia sacra quod attinet (quibus Christiana Ecclesia, si Canum & Ledesimam audiat, similia est habitura) ab Aristophane in Nebulis ἄῤῥητα ἱερὰ, i.e. *non dicenda sacra* appellantur. Hinc si quando convenissent inter se aliqui secreto de re quâpiam arcanâ tractantes; paroemiam hanc usurpari solitam refert Duris (apud Zenodotum in Proverbiorum Collectione) Ἀττικοὶ τὰ Ἐλευσίνια, supple καθ' ἑαυτοὺς, h.e. *Attici Eleusinia inter sese.* Pausanias in Atticis de rebus Eleusiniis agens, τὰ δὲ ἐντὸς τοῦ τείχους (inquit) τοῦ ἱεροῦ, τό τε ὄνειρον ἀπεῖπε γράφειν, καὶ τοῖς οὐ τελεσθεῖσιν ὅπως ἂν θέας εἴργωνται, δῆλα δήπου μηδὲ πυθέσθαι μετεῖναι σφίσιν: h. e. *At quae intra sacrum parietem servantur, scribere somnio prohibemur. Iis enim, qui initiati non fuerint, non tantùm eorum aspectu interdictum est; verùm etiam ne percontari quidem aut audire fas quicquam est.* Hinc & illud Catulli;

Pars obscura cavis celebrabant orgia cistis,
Orgia, quae frustra cupiunt audire profani.

Et Juvenalis Satyr. 2.

Talia secreta coluerunt orgia tedâ
Cecropiam soliti Baptae lassare Cotyton. (Proserpinam.)

[v] Lib. 8 p. 577. [x] De Naturâ Deorum, L. 1. [y] Lib. de depravatae religionis origine & incremento.

Unde

Unde Horatius in Epodis Caniniam ſagam ſibi minitantem inducit, quòd ſacra Cotyttia ipſi commiſſa videns divulgaverit. *Inultus ut tu riſeris Cotyttia Vulgata, ſacrum liberi Cupidinis.* Alcibiades, ut tradit Plutarchus, accuſatus fuit, quòd ſacra Cereris enunciâſſet. Unde Clemens Alexandrinus in Protreptico (p. 4. edit. Sylburg.) τί δ' εἰ σοι καταλέξαιμι τὰ μυστήρια; οὐκ ἐξορχήσομαι μὲν, ὥσπερ Ἀλκιβιάδην λέγουσιν, ἀπογυμνώσω δὲ εὖ μάλα ἀνὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, τὴν γοητείαν τὴν ἐγκεκρυμμένην αὐτοῖς, &c. *Quid ſi tibi recenſeam myſteria? Non propalabo quidem, ut aiunt olim Alcibiadem; ſed per verbum veritatis, præſtigias, quæ in eis latent, rectè aperiam.* Et poſt [z], cùm ex Orpheo τὰ κρύφια τῶν Ἀθηναίων μυστήρια repetîſſet, & Eleuſiniorum ſacrorum ſymbola commemoraſſet; ita concludit. Ἄξια μὲν οὖν νυκτὸς τὰ τελέσματα καὶ πυρὸς καὶ τοῦ μεγαλήτορος, μᾶλλον δὲ ματαιόφρονος τῶν Ἐρεχθειδῶν δήμου. *Noctè certè ac tenebris iſta myſteria digna ſunt, & magnanimo illo, immò verò leviſſimo Erecthidarum populo.* Inter Ethnicorum Idololatrarum ſuperſtitiones, Sapient. XIV. 23. κρύφια μυστήρια, i. e. *occulta myſteria* (*obſcura ſacrificia* reddit vetus Interpres) recenſentur. De myſteriis Eleuſiniis plura vide in Commentar. Lud. Vivis ad Auguſtin. de Civit. Dei, lib. 7. cap. 20. & Barnab. Briſſon. lib. 1. de Formulis, pag. 1. Caſaubonum contra Baronium, p. 549, 550, 555. fin. & Diogenem Laertium, lib. 2. p. 154. in Ariſtippo. Illa tantùm Epilogi loco attexere libet, quæ Macrobius habet (ut antea Lyſis) in Somnio Scipionis, lib. 1. cap. 2. quare Philoſophi fabulis uti ſoleant; ediſſerens. *Quia* (inquit) *ſciunt inimicam eſſe naturæ apertam nudamque expoſitionem ſui: quæ ſicut vulgaribus hominum ſenſibus intellectum ſui vario rerum tegmine operimentoque ſubtraxit; ita à prudentibus arcana ſua voluit per fabuloſa tractari. Sic ipſa myſteria figurarum cuniculis operiuntur; ne vel hæc adeptis nuda rerum talium ſe natura præbeat: ſed ſummatibus tantùm viris ſapientiâ interprete veri arcani conſciis, contenti ſint reliqui ad venerationem figuris defendentibus à vilitate ſecretum. Numenio denique inter Philoſophos occultorum curioſiori offenſam numinum, quòd Eleuſinia ſacra interpretando vulgaverit, ſomnia prodiderunt viſas ſibi ipſas Eleuſinias Deas habitu meretricio ante apertum lupanar ludere proſtantes, admirantique & cauſas non convenientis numinibus turpitudinis conſulenti reſpondiſſe iratas, ab ipſo ſe adyto pudicitiæ ſuæ vi abſtractas & paſſim adeuntibus proſtitutas.* Hactenus Macrobius.

Julius Firmicus, non ille Chriſtianus, qui de errore profanarum Religionum ſcripſit, ſed alter Aſtrologus, in totius Operis ſui perora-

[z] Pag. 6.

tione

tione Mavortium Lollianum Proconſulem ſic alloquitur. *Tu verò præcedenti admonitione conventus, ac religioſâ jusjurandi auctoritate commonitus, hos libros puro animo purâque mente cuſtodi; ne imperitis & ſacrilegis auribus ſcientia iſtius Operis intimetur. Celari enim & abſcondi pluribus tegumentis natura divinitatis ab initio voluit; ne omnibus facilis eſſet acceſſu, neve cunctis patefactâ majeſtatis ſuæ origine panderetur. Hoc etiam nos in his libris facere conveniet; ut ſcilicet eorum lectio religioſis tantùm pateat, profanis autem & ſacrilegis denegetur; ne veterum occultanda commenta nefariis quodammodo editionibus polluamus.* Hæc ille lib. 8. cap. 33. [prorſus ut Julianus.]

Porphyrio (in Epiſtolâ ad Anebonem Ægyptium ſacerdotem) quærente, *cur ſacerdotes utantur nominibus quibuſdam nihil ſignificantibus*; Jamblichus [a] reſpondet (1) *omnia ejuſmodi nomina ſignificare aliquid apud Deos, quamvis in quibuſdam ſignificatio nobis ſit ignota, &c.* Cùm autem quæreretur, *curnam inter nomina divinorum barbara cæteris anteponeret?* cauſam aſſignat Jamblichus, (2) *quia ſacrarum gentium, velut Ægyptiorum Aſſyriorumque, totum Dii ſermonem approbaverunt, tanquam ſacris maximè congruentem: quia antiquior primuſque extitit modus iſte loquendi: quia denique qui prima nomina divinitus acceperunt, ita nobis ſervanda perpetuò tradiderunt; noſque ita ipſam traditionis regulam ritè deinceps conſervare debemus.* Excipiente verò Porphyrio [b], *illum qui vocem audit nominum divinorum, ad ſignificata reſpicere; ideoque ſufficere notionem ipſam eandem ubique manentem, qualiſcunque ſit dictio*; reſpondet Jamblichus (3) hunc in modum. *Non eſt tale, quale tu putas: ſi enim nomina ex hominum pacto conventuque poſita eſſent; nihil intereſſet alia pro aliis commutare. Sin autem naturæ rerum accommodata fuerint; quæ huic maximè congruunt, hæc & diis maximè ſunt amica.* Ex his perſpicuè patet *ſacrarum gentium vocem rationaliter cæteris eſſe præpoſitam: Neque enim prorſus eandem mentem ſervant nomina in aliam linguam in-*

[a] De myſter. Ægypt. §. 7. cap. 4. [b] Cap. 5.

(1) ἡμῖν μὲν ἄγνωστα, —— τοῖς μέντοι θεοῖς πάντα σημαντικά ἐστιν οὐ κατὰ ῥητὸν τρόπον.

(2) Διὰ τί γὰρ τῶν ἱερῶν ἐθνῶν ὥσπερ Αἰγυπτίων τε καὶ Ἀσσυρίων οἱ θεοὶ τὴν ὅλην διάλεκτον ἱεροπρεπῆ κατέδειξαν.

(3) Εἰ μὲν γὰρ ἦν κατὰ συνθήκην κείμενα τὰ ὀνόματα, οὐδὲν διέφερε τὰ ἕτερα τῶν ἑτέρων μεταλαμβάνειν. εἰ δὲ τῇ φύσει συνήρτηται τῶν ὄντων, τὰ μᾶλλον αὐτῇ προσεοικότα καὶ τοῖς θεοῖς ἐστι δήπου προσφιλέστερα. ἐκ δὴ τούτων καταφαίνεται, ὡς εὐλόγως καὶ ἡ τῶν ἱερῶν ἐθνῶν προκέκριται φωνὴ πρὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. οὐδὲ γὰρ πάντως τὴν αὐτὴν διασώζει διάνοιαν μεθερμηνευόμενα τὰ ὀνόματα, &c.

terpretata: sed sunt gentibus singulis propria quædam, quæ gentibus aliis per vocem significari non possint. Accedit ad hæc, quòd si significationum proprietates per aliam linguam interpretari possumus; non tamen eandem conservant permutata potentiam. (4) *Habent insuper nomina barbara multam emphasin,* i. e. *insinuationis demonstrationisque efficaciam, habent & concisam brevitatem; minimum verò ambiguitatis, & varietatis, multitudinisque verborum: propter hæc omnia superis maximè congruunt. Depone igitur suspiciones à veritate cadentes; quibus suspicaris Ægyptiam ibi conferre linguam duntaxat, ubi Ægyptius est, vel usus Ægyptiâ linguâ, qui tunc invocatur. Potiùs autem existimato, quoniam primi omnium Ægyptii præsentiam participationemque Deorum sortiti sunt; ideò Deos invocantem potissimùm approbare, quando Ægyptio ritu vocantur. Neque verò dicendum est barbara hæc obscuraque divinorum nomina esse quædam præstigiatorum fascinatorumque machinamenta. Quo enim pacto quæ maximè conjuncta sunt diis, nosque etiam conjungunt, & quasi æquales cum superis vires habent, phantastica figmenta erunt;* (5) *sine quibus nullum in sacris opus efficitur! &c. Quemadmodum veritatem consecuti sunt primi, qui leges nobis de religionis sanctimoniâ tradiderunt, sic perseveramus in eis: siquid enim aliud in sacris legibus atque ritibus Deo placet; firmitas ipsa maximè Deo placet, & præcipue congruit. Oportet igitur ritus adorationis antiquos tanquam sacros conservare semper intactos; neque demere quicquam, neque aliunde quid addere. Fermè namque & hâc caussâ nuper extitit, ut omnia & numina & vota debilitata jam sint; propterea quòd propter ipsam prævaricationem & innovandi cupiditatem permutata sunt semper, & permutari non desinunt. Græci namque naturâ rerum novarum studiosi sunt, ac præcipites usquequaque feruntur, instar navis saburrâ carentis, nullam habentes stabilitatem; novaque inventionis elocutionem transformare solent.* (6) *Barbari verò sicut moribus graves firmique sunt; sic & in eisdem sermonibus firmiter perseverant: ob quam sane stabilitatem & ipsi Diis sunt amici, & orationes offerunt illis acceptas; quas nulli ullâ unquam ratione fas est permutare.* Hactenus Jamblichus, ejusmodi proferens argumenta, qualia pro Latinâ suâ Liturgiâ adversùs

(4) Ἔχει δὲ καὶ τὰ βάρβαρα ὀνόματα πολλὴν μὲν ἔμφασιν, πολλὴν δὲ συντομίαν, &c.

(5) Ὧν χωρὶς οὐδὲν ἱερατικὸν ἔργον γίνεται.

(6) Βάρβαροι δὲ μόνιμοι τοῖς ἤθεσιν ὄντες, καὶ τοῖς λόγοις βεβαίως τοῖς αὐτοῖς ἐμμένουσι, διόπερ αὐτοί τε εἰσὶ προσφιλεῖς τοῖς θεοῖς, καὶ τοὺς λόγους αὐτοῖς προσφέρουσι κεχαρισμένους. διαμείβειν δ' αὐτοὺς κατ' οὐδένα τρόπον οὐδενὶ ἀνθρώπων θεμιτόν ἐστιν.

nos

nos usurpat Jacobus Ledesima. [Nempe *Romanenses Sacerdotes Ægyptios secuti suis mysteriis extraneas adhibent voces, gravi impositâ pœnâ, si secus quis fecerit, aut enodare alio idiomate mysteria attendat Missæ: ut quæ enucleata Diis grata non sint futura; sed quæ vilescere apud plebem sint incæptura, continuò detectis involucris, & vanitatis tacitæ latebrâ.* Tho. Moresinus.]

Ethnicus Sacerdos sacrificaturus, versus, meditato & solenni precationis carmine, verbis priscis ex annalium vetustate erutis, numina & Deos precatus, vota effundebat; quam precationem plerunque tergeminabat. [Alexander ab Alexandro, lib. 4. Genial. Dier. cap. 17. & Lilius Giraldus in Histor. Deorum, Syntagm. 17.] Hinc duos ritus mutuati sunt Pontificii. I. Priscum idioma mutare cum intelligibili apud eos non licet. Latinum enim non intellectum cum vulgari quod intelligitur, commutare, à temporibus Caroli Magni hucusque piaculum semper fuit habitum. II. Precum illa reiteratio & βαττολογία, (de cujus origine supra ad an. 1080. dictum est.) retenta est: *eòque evasit res* (inquit Tho. Moresinus) *ut dicerent, quicunque dixerit tot Pater Noster, cum totidem Ave, & uno vel pluribus Credo, coram hujus vel illius dei imagine, singulis diebus statis vel intercisis; habebit Indulgentiarum millia, vel centena millia annorum, &c. Sed cùm non quàm multæ, sed quantâ cum fide preces fiant, καρδιογνώστης ille spectare soleat; omnibus in universum in omni vitâ cum Christo semper orandum erit, ita quidem ut preces ponderentur non numerentur. Athenodorusque Philosophus multùm eos damnari debere aiebat, qui longis orationibus Deum fatigarent* (Moresinus.) Ethnicorum praxin Romanæ consentaneam fuisse agnoscit Alphonsus Salmeron. [e] *Omnis* (inquit) *religio externa, etiam in Idololatriâ, minimè propriâ & vulgari linguâ utebatur in sacris, sed alienâ & externâ. Sic Babylonii, Romani, Græci. Igitur nostri Germani non debent exigere ab Ecclesiâ jus sacra celebrandi in linguâ vulgari.*

Denique ut recentiorum Hæreticorum cum Ecclesiâ Romanâ concordiam demonstrem: fuit illa blasphema insani Swenckfeldii vox; [f] *Scripturam mortuam esse literam, necnon* [g] *incertam & flexibilem doctrinam, quæ se in varios sensus trahi pateretur.* Unde illa hæretica fanaticorum hominum nata est conclusio; [h] *Scripturas, quarum tot*

[e] In 1 Cor. XVI. [f] Lib. de sacrâ Scripturâ. [g] Lib. de Evangelio.

jam, non diversas modò, verùm & contrarias, interpretationes adferri videmus, facessere jubebimus. Non oportet Legis aut Scripturæ esse peritum, sed à Deo doctum, &c. Quid verò Pontificii? Ecclesiam Dei clamant esse vivum pectus Christi, Scripturam autem quasi mortuum atramentum; ideoque majorem esse fidem habendam viventi Ecclesiæ, quàm per se velut mortuis codicibus; potiùs consultis, mandatis, institutis, præceptis atque exemplis, quàm literarum monumentis, quàm scriptionibus, quàm chartulis, quàm macrocollis, quàm membranulis standum esse. Sic Ludovicus Canonicus Lateranensis in Oratione ad Concilium Tridentinum, Dilingæ anno 1563. impressâ. Scripturas [i] esse velut nasum cereum; qui se horsum, illorsum & in quam volueris partem, trahi, retrahi, fingique facilè permittit; & tanquam plumbeam quandam Lesbiæ ædificationis regulam, quam non sit difficile accommodare ad quidvis volueris. Atque hinc populum Christianum à Scripturarum cognitione (quas ignotæ linguæ velamine abscondunt) abducunt; fidemque implicitam Laicis sufficere persuadent. Addunt [k], Evangelicam legem, testante Ezechiele Prophetâ, non scriptam, sed inditam esse cordibus, Spiritu Sancto interiùs docente adeòque. Ecclesiæ suæ Prælatis, imprimis Romano Pontifici (qui omnia jura in pectoris sui scrinio conclusa habet) licet indoctis & sacrarum literarum ignaris, propter cathedræ dignitatem Spiritûs Sancti afflatum (uti Swenkfeldiani) velut hæreditarium faciunt.

[h] Apud Hosium de expresso Dei verbo, & lib. 1. contra Brentii. Prolegom. pag. 438. [i] Pighius Hierarch. lib. 3. cap. 4. Censur. Coloniens. [k] Petrus Sotus contra Brentium, & Hosius, lib. 3. contra Prolegom. Brentii, pag. 559, 560. Vid. Kemnitii Examen, ex Andradio & Lindano.

CAPUT

CAPUT X.

Adversariorum Testimonia.

GEorgius Cassander in Defensione libelli contra Calvinum. *Optandum videtur; ut juxta Apostolicum mandatum, & priscum Ecclesiæ morem in linguâ vulgari preces peragerentur.* Priscum autem esse hunc Ecclesiæ morem pluribus testimoniis confirmat idem in Liturgicis suis, cap. de linguâ quâ lectiones & preces in divinis officiis & celebratione mysteriorum concipiuntur.

Aquinas Comment. in 1 Cor. XIV. *Quantum ad fructum devotionis, privatur is, qui non in speciali intelligit ea quæ orat.* Rhemenses tamen in 1 Cor. XIV. preces ignotas ad ædificationem non minùs, ad devotionem sæpe magis valere, quàm cognitas, asserunt. Additque Costerus Jesuita, *Ad consolationem plurimùm adjuvare.*

Cajetanus Comment. in 1 Cor. XIV. *Melius est orare in mente distinctè intelligente ea, quæ orat, quàm confusé.*

Joannes Cuspinianus in Austriâ suâ (in vitâ 6. Marchionis) Hodie *psallitur in Cœnobiis; psallitur & cantatur sine intellectu, sine eruditione, sine (quod pejus est) mente.*

Lindanus Panopl. lib. 4. cap. 78. *Quis hujus ætatis musicam cum illâ priscâ componat? Quæ nunc cantantur omnia, non tam ad populi intelligentiam erudiendam; quod priscos ubique spectâsse indubitatum est.* Unde Erasmus de Amab. Concord. Eccl. *Possit illud modulatæ Musicæ genus citra pietatis jacturam omitti, si placet: curandum est, ut illa Musica sit templo Dei necessaria, &c.* Vid. eund. in 1 Cor. XIV. De origine ejus vid. Bellarm. de bonis Operibus, cap. 17.

Agrippa de Vanit. Scient. cap. 18. *Hodie cum Missæ ipsius Canone obscœnæ cantiunculæ pares vices habent.* De his quoque Lindanus conqueritur Panopl. lib. 4. cap. 78. Vid. Espensæum Comment. in 1 Tim. digress. 1. pag. 225.

Qualis sit ignorantia in idiotis Pontificiis, vid. Rhemenses in Luc. XI. & XII. At, ut Bernardus de præcepto & disp. cap. 17. & 18. *Quomodo est vera simplicitas, quam simplex ignorat veritas?* Vid. Claud. Espensæum in 2 Tim III. contra Carbonarii fidem, &c. (& de scripturis vernaculis) Xaverius Jesuita, lib. 1. Epist. *In quibusdam*

Neophytorum

Neophytorum vicis Christiani Indigenæ quidam sunt destituti Sacerdotibus; *qui nihil aliud nôrunt, nisi se esse Christianos.*

Cæremonias veteris Legis non probare usum peregrinæ linguæ in sacris, vid. Erasmum, tom. 9. pag. 705. Ibid. pag. *629.* respondet ad argumentum de margaritis coram porcis non projiciendis. (Confer Innocentii sententiam supra, ad an. 1199.)

A Pontificiis Germanicæ Translationes variæ nostro sæculo prodierunt: Utriusque Testamenti, interprete Dietembergero; Veteris, interprete Joanne Eckio; Novi, interprete Hieronymo Emsero (teste Possevino in Tract. de novis Translationibus, col. *939*) De his vid. Sixtum Senensem.

P. Gregorius Tholosanus de Republ. pag. 751, 752, &c.

Andreas Masius in Josuam, pag. 24, 25. (de principibus) 158, 159. ubi lupum auribus tenet; sed pro nobis tandem concludit.

Sutor apud Erasmum, tom. 9. pag. *628*.

Arias Montanus in epist. de variis lectionibus.

Caninius nostram sententiam tuetur, pag. 37, 39.

Coccius, tom. 2. pag. 922, ex Scoto, & 923. ex Tho. Argentinensi.

Hardingus, artic. 3. §. 1, 28, 31. pag. 456.

Cornelius Agrippa de Vanit. Scient. cap. 100. Luthero infensus, cap. *6*.

FINIS.

JACOBI

Jacobi Usserii Armachani
DISSERTATIONES II.
VIZ,
De Pseudo-Dionysii Scriptis,
ET
De Epistolâ ad Laodicenos.

Jacobi Usserii Armachani Dissertatio de Scriptis Dionysio Areopagitæ suppositis.

DIonysii nomine circumferuntur [a] libri quidam *de Hierarchiâ cælesti, & Ecclesiasticâ, de divinis Nominibus, de mysticâ Theologiâ, atque Epistolæ undecim*: Quæ quidem Opera Dionysio Areopagitæ Pauli discipulo à nonnullis magni nominis hominibus attribuuntur; & nominatim à Michaele Syngelo in Dionysii Encomio, Suidâ in Lexico, Adone, Gregorio Turonensi, Dionysio Carthusiano, Ambrosio Camaldulensi, Marsilio Ficino, Pachimere, Joanne Novio in Apologia, &c. Non defuerunt contra, Viri doctissimi, qui certissimas protulerunt demonstrationes, quibus non esse hunc verum Dionysium appareat. Eas nos ordine hic subjiciemus; Præmissis quatuor illis Argumentis olim contra Dionysium adhibitis; quæ ex Theodoro Presbytero in Bibliothecâ suâ recenset Photius Constantinopolitanus Patriarcha.

I. *Εἰ ἦν γνησία, πῶς οὐκ ἐμνήσθησαν τῶν ἐν αὐτῇ ῥητῶν τι, καὶ χρήσεων τινες τῶν μεταγενεστέρων πατέρων;* Nullus admodum Antiquus Author horum librorum meminit: quod satis arguit libros istos non ejus Antiquitatis fuisse, ac seculi, cujus Dionysius Areopagita fuit. Multa in illis occurrunt, quæ contra veteres hæreticos faciant, præsertim Arianos; quæ certè Patres Nicæni non omisissent, si tales libri extitissent, & illorum Author fidem aliquam habuisset. Atque inde Constantinum Philosophum, (qui Romam sub Adriano juniori Papâ venit) dicere solitum refert Anastasius (in Epist. ad Carolum:) quòd si Sanctos priores, qui hæreticos vix, & quodammodo cum fuste decollaverunt, Dionysium contigisset habere, cum acuto illos gladio proculdubio trucidâssent. At contrà, excipit Duræus, cum aliis non-

a Vide Illyricum Centuriâ prima,lib. 2. pag. 625. mendac.Papisticorum, pag 38. & de Missa contra Fabrum Augustan. Whitakerum de scriptura quæst. 6. cap. 12. pag. 432. Humfredum contra rationem quintam, pag. 514. Rainoldum collat. cum Hart. cap. 8. Divis. 2. pag. 417. Mornæum de Missa, lib. 1. cap. 2. Hospinianum de Origine Monachatus, pag. 111. Martyrem loc. commun. de Missâ n. 9. 892. p. & 80, 81. Lubbertum de principiis Christianorum Dogmatum, lib. 7. cap. 10. pag. 665. Sculcetum Medullæ Patrum lib. 11. cap. 9. pag. 383.

nullis Papatûs propugnatoribus; Dionysium citatum esse ab Origene in Joannem homiliâ primâ, (quæ secunda est inter homil. in varios locos Novi Testamenti)& Gregorio Nazianzeno, 38. Orat. εἰς τὰ γενέθλια. Origenem verò Erasmus disertè negat ex hoc Dionysio aliquid citare: Sic enim scribit in Annot. in Act. XVII. *Deinde mirum, si tam Priscus Author fuit, & tam multa scripsit, à nemine Veterum seu Græcorum, seu Latinorum fuisse citatum; non ab Origene, non à Chrysostomo; ne ab Hieronymo quidem, qui nihil intentatum reliquit.* Et homiliam istam Origenis non esse evidenter comprobat Sixtus Senensis, tum ex Manichæorum, tum ex Arianorum nominibus in eâ commemoratis, quæ multò post Origenem exorta sunt. Et ex Prologo Maximi apparet, à veteribus Dionysio huic objectum esse; quod illius Eusebius & Origenes non meminere. Nazianzenus Authorem quendam laudat, quem minimè nominat: Budæi solummodo conjectura est (in Commentariis linguæ Græcæ) Dionysium intelligi; eàque non ita probabilis. Nicetas [b] in commentario in Gregor. Nazianzenum, Athanasium intelligendum monet: idque multò rectiùs, ut apparet ex Orat. Nazianzeni in laudem Athanasii, collata cum iis, quæ idem Athanasius scripsit in tractat. de ocmmuni essentiâ Patris, Filii, & S. S. & de humanâ naturâ susceptâ. Nazianzeni verba ex orat. in nativitat. Christi sunt hujusmodi: [c] Οὕτω μὲν ἦν τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ἃ καὶ τοῖς σεραφὶμ συγκαλύπτεται, καὶ δοξάζεται τρισὶν ἁγιασμοῖς εἰς μίαν συνιοῦσι κυριότητα, καὶ θεότητα. ὃ καὶ ἄλλῳ τινὶ τῶν πρὸ ἡμῶν πεφιλοσόφηται κάλλιστά τε, καὶ ὑψηλότατα: quæ ita paraphrasticè exponit Nicetas; [d] *Sic* (inquit) *se habet sancta Trinitas; (quam ego Sancta Sanctorum voco, ut omnem sanctitatem in se complectentem;) quæ quidem & à Seraphim contegitur, ac tribus sanctitatibus, atque unâ dominatione celebratur. Nam juxta magnum Athanasium, Eximia hæc Animalia eò quòd ter dictionem hanc* SANCTUS *proferunt, tres personas absolutè ostendunt; rursus eò quod semel duntaxat nomen hoc* DOMINUS *clamant, Essentiam unam declarant.* Hæc ille. Citatur etiam Dionysius in quæstionibus ad Antiochum, quæ Athanasii nomine circumferuntur: Sed eas Athanasii non esse, vel inde manifestum est, quòd ab earum Authore ipse Athanasius citetur; (quæst. 33.) & ab eo etiam diversa Sententia proferatur. Quin & eas Sixtus Senensis quarto bibliothecæ Sanctæ, eo etiam argumento

[b] Vid. pag. 880, & 1123. [c] Pag. 617. [d] Pag. 992.

Athanasii

Athanasii non esse concludit, quòd in quæst. 4. Mystica Theologia Dionysii allegetur, quam Athanasii seculo ignotam opinatur. Videmus igitur Daillæi exceptiones nullius esse momenti: quod ipsi Papistæ non obscurè etiam significant cùm; alias rationes, quibus vim hujus Argumenti eludant, subinde excogitant. Objiciunt enim; Ambrosius Camaldulensis, &c. nec Origenem, nec Ambrosium memorâsse; quia nec iste Ambrosius, nec Origenes, nec Eusebius omnium Ecclesiasticorum libros viderit, ac noverit: Nec Hieronymus, nec Augustinus, nec Ambrosius allegant propter difficultatem, & quia fuerunt absconditi ab Hæreticis. Ita hæc simplex responsio est ingenua confessio, & concors nobiscum consensio; causas etiam reddens cur non legerint. Bellarminus etiam (de Monachis, lib. 2. cap. 5.) non modò nullum temporibus Apostolicis vicinum Authorem proferre, aut nominare potuit, qui horum librorum meminit; sed ingenuè etiam fatetur Ambrosio, Chrysostomo, Augustino, Hieronymo, aliisque Gregorio Romano antiquioribus Patribus incognitos fuisse, quantum ex eorum operibus colligi potest. Quod etiam confirmat Anastasius Bibliothecarius in Epistolâ ad Carolum Regem: *Notandum est* (inquit) *quòd licet tantæ gloriæ, tantæ scientiæ, sive Antiquitatis iste S. Dionysius fuerit, nunquam tamen aliqua Opuscula eum edidisse, nisi fallor, quæcunque Orthodoxorum Scripta traditio prodit, priusquam Romani Pontifices, Gregorius, Martinus, & Agatho dictorum ejus in conscriptis suis mentionem fecerint. Unde ego veram esse Græcorum opinionem conjicio, perhibentium libros ejus à prioribus Hæreticis occultatos, donec longo post tempore ex opusculis ejus solus Codex, qui nunc habetur, est Romæ repertus; cæterisque non inventis, in Græciam asportatus.* Hæc Anastasius. Hinc igitur manifestum est verum quod asserit P. Martyr, p. 892. (in loco de Missâ) Gregorium Romanum (qui sexcentis post Christum elapsis Annis Pontificis R. locum, & nomen in Ecclesia obtinuit) primum omnium Scriptorum Dionysii mentionem fecisse; & evincit, eos antiquissimis temporibus inauditos fuisse, nec esse Areopagitæ γνησίως. Quod autem Bellarminus[e] ut necessarium nobis objicit, ab hæreticis suppressos fuisse; Conjectura tantum est, & quidem levis admodum; quandoquidem nullo modo sit verisimile ab ipsius Dionysii ad Gregorii usque tempora latere aut supprimi potuisse: cùm Episcopi scripta sua apud Ecclesias reponere

[e] Bell. de Monachis, pag. 142.

soliti essent: Neque credibile est Hæreticos potuisse omnia Exemplaria ad se undiquaque corradere. (Cujus rei nemini unquam quidem Gregorius, aut Agatho suspicionem dederunt.) Vel si corrasissent, eò quod ejusmodi essent genuina Dionysii scripta, quibus ipsorum hæreses oppugnarentur (neque enim alia excogitari potest causa) videtur certè aut in æternum suppressuros, aut saltem egregiè interpolatos fuisse emissuros. Cur enim Dionysio Areopagitæ [inter hæreticos (*forte* Severianos) solummodo latitanti] non obtingeret, quod Dionysio Corinthio [publicè prostanti] usu venit; sicut ipse (apud. Euseb. lib. 4. cap. 23.) conqueritur: *Fratribus ut scriberem rogantibus, scripsi Epistolas; sed illas ministri Diaboli zizaniis, alia eximentes, alia verò adjicientes, repleverunt; quibus Væ in extremum judicium est repositum.*] Sanè si ita se res haberet, ac Papistæ nobis conantur persuadere; non immerito potuisset opinari Erasmus, cum eruditissimis Græcis, qui Vallæ fuerunt temporibus, ex Apollinaris hæretici Officinâ ista prodiisse. Nec defuerunt etiam antiquitus, qui hæresis libros hosce insimulabant; ut apparet ex [f] Maximi Prologo in Dionysium circa med. Quid quòd ipse Gregorius [g] (cujus Authoritas fundamentum Bellarmini est, quo Dionysium hunc Apostolicum esse evincat) non indicat fuisse illum Dionysium Areopagitam? ut Valla, & Erasmus monuerunt. [h] Citatur quidem à Gregorio in homiliâ de centum Ovibus (hom. 34. in Evangelia) sed ita, ut Cardinalis Cajetanus (in Act. XVII.) eo Argumento moveatur de libris Dionysii dubitare; quod Gregorius (in homiliâ 33. de 10. drachmis) non audeat asserere Authorem horum librorum fuisse Dionysium Areopagitam: Sed dicat; *Fertur Dionysius Areopagita, (Antiquus, videlicet, & Venerabilis Pater,) dicere; quòd ex minorum Angelorum agminibus foras ad explendum ministerium vel visibiliter, vel invisibiliter mittuntur, &c.* At verò, si credidisset Gregorius, Hierarchiam illam, quæ nuper ex tenebris emerserat, à Dionysio Pauli discipulo fuisse editam; illam proculdubio per omnia sequeretur. At illud non facit; sed ipsos quidem Angelorum ordines aliter describit, quàm iste Dionysius. Posteriorum verò Scriptorum, qui à Papistis objiciuntur, Authoritas non est tanta, ut ra-

[f] Potiùs Joannis Scythopolitani; vide sententias illas in Anastasii ὁδηγῷ pag. 241, 339, 341.
[g] Nullus ante Gregorium Magnum librorum Dionysii meminit. [h] Vide Junium contra Bellarm. de Monachis, cap. 5. c. 18. 21. pag. 223, 224.

tionibus

tionibus contrà prolatis par esse possit. Cujusmodi sunt [i] Synodus VI. (3. sc. Constantinopolitana, post 680. à Christo nato annos habita :) VII.cap.2. (Profana, videlicet,illa Synodus Nicæna II. quæ 800. fere post Christum annos ad Imaginum cultum stabiliendum coacta est) & VIII. (viz. Constantinopolitana IV. habita 870. post Christum annos ;) Martinus I. in Concilio Romano. Agatho in Epistolâ ad VI. Synodum, cap. 2. ad Constantinum 4. Imp. & Tiber. August. Sophronius Patriarcha Hierosolymæ ad Sergium Patriarcham Constantinopol. Act 11. Sextæ Synodi. Nicolaus Papa 1. in Epistolâ ad Michalem Imp. Maximus, qui Annotationes scripsit in Dionysium (in quibus etiam Dionysii Alexandrini Archiepiscopi in eundem Scholia [k] citat ;) Damascenus de Orthodoxâ fide, lib. 1. cap. 12. & lib. 2. cap. 18. Nicephorus, lib. 2. cap. 2. Euthymius in Panopliâ, parte 1. tit. 2. Serm. 57. Anastasius Bibliothecarius in Epistolâ ad Carolum Calvum. Hilduinus in Epistolâ ad Ludovicum Pium,&c. Alanus etiam Copus Dial. 2. Dionysii omnes libros esse Germanos probat, testimonio Theophylacti [l], (in Luc. XII. 53.) scilicet, ut Lucas probat in Actis Apostolicis, qui de libris nihil dixit : Tantummodo enim loquitur de Dionysii mentis illustratione per Pauli prædicationem, & de Conversione à Dialecticiæ tendiculis, & Gentilium erroribus.

II. Alterum Argumentum à Theodoro adductum etiam in Prologo Joannis Sycopolitæ(qui alias Maximo tribuitur)superiori affine est; ὅτι Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου ἀναγραφὴν ποιησάμενος τῶν συγγεγραμμένων τοῖς μακαρίοις πατράσιν ἤδη βιβλίων, οὐδεμίαν ταύτης μνήμην ἐποιήσατο. Eusebius Scriptores Antiquos diligenter persequitur, & quos libros, aut Epistolas singuli ediderint, nominatim indicat ; Dionysius etiam Corinthiorum Episcopus (qui sub Commodo circa annum Dom. 185. vixit) de Dionysio Areopagitâ

[i] In Liberati Breviario, cap. 10. Vol. 2. Concil. Venet. edit. pag. 789. citatur Dionysius Areopagita Corinthiorum Episcopus ; sed illud Areopagita redundat. [k] Videlicet τοῦ μεγάλου Διονυσίου τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου, τοῦ ἀπὸ ῥητόρων. Scholia in B. Dionysium sibi cognominem. Sed (ut Scultetus recte observat) dubium quis, & cujus ætatis Dionysius iste Scholiastes fuerit. De veteri sane illo nihil tale commemorat Eusebius, aut Hieronymus : (quorum temporibus Dionysii Areopagitæ nihil extitisse certum est :) Et de illo etiam nota est Basilii Magni censura in Epist. 41. ad Maximum Philosoph, *pag.* 802. *Nos istius Viri omnia non amplectimur. Sunt quæ prorsus damnamus ; Habent enim quædam semina impietatis.* Eadem ipsa verba habet Anastasius Sinaita in ὁδηγῷ pag. 340. ex cujus fide hoc citatum à Maximo, ait Fr. Turrianus, & eum secutus Baronius. [l] Pag. 420.

scribens,

scribens, quomodo à Paulo primum ad fidem conversus, deinde Atheniensium Episcopus factus est, declaravit: neuter tamen horum librorum meminit. Hieronymus etiam & Sophronius in Scriptorum Ecclesiasticorum Catalogo, & Gennadius de viris illustribus, Scriptorum præcipuorum, qui per 500 à Christo annos in Ecclesiâ claruerunt, Catalogum pertexentes, Dionysii Areopagitæ non meminerunt. At quis putet eos, qui veterum libros ita studiosè collegerunt, ut ne Epistolam quidem ab Eximio aliquo, & Pio Viro scriptam prætermiserint, libros à Pauli discipulo, de rebus tam mirificis conscriptos, fuisse omissuros? Hoc Argumentum non Vallam & Erasmum solùm, sed etiam Cardinalem Cajetanum movit; ut de libris hisce dubitarent: quòd vix credibile putarent, Eusebium, & Hieronymum, cùm de libris Dionysii Episcopi Corinthiorum multam mentionem faciant, tacituros fuisse de Dionysio Pauli discipulo, si tantum Voluminum numerum reliquisset. At Bellarminus (de Monachis, lib. 2. cap. 5.) nobis persuadere vult, Argumentum hoc sibi maximè favere. Nam cùm Hieronymus, & Seculi Superioris Patres non citent hæc Opera; *Signum est* (inquit) *Authorem hunc non extitisse ipsorum tempore* (sanè!) *Ex Gregorio autem constat eum non esse illis posteriorem; ideòque sequitur necessariò esse longè antiquiorem.* Quînam verò hoc ex Gregorio colligitur? *Gregorius sc. Dionysium citans, vocat antiquum & venerabilem Patrem: non autem vocaret Antiquum hominem, suo seculo proximum.* Mirum Jesuitæ acumen! At ostendat (1.) Necesse esse, nullos esse *Antiquos* & *Venerabiles Patres* appellandos, nisi qui ante Annos ducentos vixerint; tot enim anni inter Hieronymum & Gregorium magnum intercesserunt. (2) Gregorium appellasse Authorem librorum, qui ex hæreticorum latibulis (ut vult Bellarm.) nuper lucem aspexerant, antiquum, & venerabilem Patrem; aliter, quàm ex eorum Hypothesi, qui illum veluti Dionysium Areopagitam Pauli discipulum, Ecclesiæ obtruserunt. Sed eâ de re satis in Superioris Arg. tractatione dictum est.

III. Πῶς τῶν κατὰ προκοπὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου αὐξηθέντων παραδόσεων, ἡ βίβλος αὕτη λεπτομερῆ τὴν ἐξήγησιν ποιεῖται; ὁ μὲν γὰρ μέγας Διονύσιος σύγχρονος ἦν, ὡς δῆλον ἐκ τῶν πράξεων, τοῖς ἀποστόλοις: ἃ δὲ ἡ βίβλος περιέχει, τὰ πλεῖστα τῶν κατὰ προκοπὴν, καὶ ἐς ὕστερον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐξηθέντων παραδόσεων ἐστὶν ἀναγραφή. ἀπίθανον οὖν, φησὶ, μᾶλλον δὲ κακόπλαστον, τὰ μετὰ πολὺν χρόνον τῆς τελευτῆς τοῦ μεγάλου Διονυσίου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐξηθέντα, Διονύσιον ὑπολαμβάνειν ἀναγράψαι. In libris hisce de multis

multis agitur, quæ in primâ illâ Apostolorum ætate, & aliquandiu pòst nondum fuerunt in usu; sed aliquot demùm seculis pòst instituta, atque recepta. In lib. *de Ecclesiasticâ Hierarchiâ* multa scribit de Templis, de Altaribus, de Locis Sacris, de Choro, de Catechumenis extra fores Templi statuendis. Atqui temporibus, Apostolorum (quibus vixit Dionysius) & 100 annis postea, non habuerunt Christiani tam solennia templorum ædificia; Sed initio in domibus conveniebant eâ simplicitate, quam Lucas testatur adhibitam Act. 1. 13. & 12. 12. & 20. 8. Coacti enim sunt in locis abditis atque occultis convenire propter tyrannos, atque ibi preces & conciones habere. Dionysius autem ille Suppostititius in Epistolâ ad Demophilum, ostendit suo tempore solennia fuisse templa, Judaico similia, quæ haberent ἅγια ἁγίων, & adyta eâ sanctificatione à reliquo templo distincta, ut in illa ne Monachis quidem (nedum Laicis) liceret ingredi. Deinde in *Ecclesiasticâ Hierarchiâ* plurimorum meminit Ordinum, ut Pontificum, Præsulum, Sacerdotum, Monachorum, &c. quorum nomina temporibus Apostolicis ignota erant. Monachos, ut medium quendam ordinem inter Clericos & Laicos facit, & multis Ceremoniis consecratos meminit; cum ne Monachi quidem ulli usque Constantini Magni fere tempora, spatio trecentorum prope Annorum à Christi natali in rerum Naturâ prorsus fuerint. Et quidem Papistæ dant (quod etiam Hieronymus in Epist. Pauli, & Epist. ad Eustochium; & Ruffinus, lib. 1. histor. cap. 8. confirmant) Paulum & Antonium fuisse primos Monachorum Parentes; qui post Dionysium Areopagitam Seculis aliquot floruerunt. Tonsuram verò eorum, cujus Dionysius iste meminit, probari non potest, vix sexcentis post Christum Annis introductam fuisse; nisi quòd generaliter Patres monuerint eos, qui ad Clerum pertinebant, ne vanos illos homines imitarentur, qui Capillis longis gloriabantur. Ut hinc evidentissimè appareat, paulo ante Gregorium primum hos libros Dionysii nomine fuisse editos. Præterea Susceptorum in Baptismo meminit; quorum ne minimum quidem Vestigium, multis post Dionysium lustris, ex ullo Veterum Scriptorum seu Græcorum, seu Latinorum ostendi potest; licet evidentissimè ceremonias omnes in Baptismo usitatas describant. Denique multas Ceremonias novas, Paulino seculo incognitas, & inanissimas speculationes ingerit: *Mihi, autem*, inquit Erasmus, *non videtur priscis illis temporibus tantum fuisse Christianarum Ceremoniarum, quantum ille describit, numerum.*

IV. ⁿ Πᾶς

IV. [n] Πῶς μέμνηται τῆς τοῦ θεοφόρου Ἰγνατίου ἐπιστολῆς ἡ βίβλος; Ὁ μὲν γὰρ Διονύσιος τοῖς τῶν ἀποστόλων συνήκμασε χρόνοις. Ἰγνάτιος δὲ ἐπὶ Τραϊανοῦ τὸν διὰ μαρτυρίου ἤθλησεν ἀγῶνα· ὃς καὶ πρὸ βραχὺ τῆς τελευτῆς ταύτην ἐπιστολὴν, ἧς ἡ βίβλος μνημονεύει, γράφει. In libro *de divinis Nominibus*, cap. 4. citat ex Ignatii Epistolâ ad Roman. suavissimam illam sententiam, Ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται. Jam verò Ignatius hanc Epistolam misit ad Romanos, cùm in Itinere esset Romam profecturus ad certam mortem, imperante Trajano, (ut Eusebius, in Chronico testis est, & in Hist. Eccles. lib. 3. cap. 36. & Hieronymus in Catalogo) circa annum illius nonum, ut refert Michael Syngelus in Dionysii Encomio. At Dionysius Areopagita occisus est sub Domitiano, priusquam Trajanus ad Imperium perveniret; ut testantur Methodius in Martyrio Dionysii Areopag. Symeon Metaphrastes in illius vitâ: Hilduinus in vitâ ejusdem. Nicephorus, lib. 2. Ecclesiast. Hist. Historia Lombardica, & Jo. Trithemius. Quomodo verò potuit ex Ignatio citare, quod Ignatius tum nondum scripserat? Michael Syngelus in Dionysii Encomio, & eum secutus Suidas, sub Trajano etiam Dionysium passum volunt: Sed cùm profiteatur Syngelus se colligere hoc ex citatione sententiæ Ignatianæ; nihil hac in re, contra Historiæ consensum valebit illius Authoritas. At verò necesse est, ut liber hic *de divinis Nominibus* scriptus fuerit ante Trajani tempora; si, ut fingitur [o], ad Timotheum Episcopum Ephesi scriptus fuerit: Timotheum enim sub Domitiano Martyrium perpessum refert Cedrenus. Et quo tempore Ignatius scripsit, mortuum esse Timotheum, apparet ex ejusdem Ignatii Epistolâ ad Ephesios; ubi Onesimus ipsorum Episcopus memoratur, qui Timotheo successit. Aut igitur Dionysius noster Ignatii sententiam illam non citavit, (quam in libro illius hodie legimus) aut ad Timotheum jam vitâ functum librum suum conscripsit. Atque hoc

[n] *Anno Dom. 532. inter Catholicos & Severianos jussu Imperatoris habita est Collatio. In ea cum hæretici Dionysii Areopag. scripta inter alia commemorâssent; Catholici de falsitate Authoris excipiunt: quòd illa neque Cyrillus, neque Athanasius agnoverit.* (Petavius in Chronolog lib. 13. fin. pag. 844.) Vide egregium locum apud Baronium, an. 532, 537, 538, 539. & Tom. 2. Conciliorum, pag. 599. edit. postremæ Binii, & nota ex Apolinaristarum officinâ ista primum prodiisse, & à Severianis primùm allegata, à Catholicis rejecta fuisse. [o] Jo. Cyparissiot. Decad. 2. cap. 2. Dionysius in Epist. ad Titum, &c. Alter verò Dionysius hæc edisserens ait, *eos qui apertam theologiam, & velis nudam audierunt, typos cogitatione suâ formare, qui ad intelligentiam Auditores adjuvent.*

etiam

etiam antiquitus objectum esse, ut librum hunc Dionysii non esse probaretur, testatur Maximus in Scholiis ad hunc locum: Καὶ ἐκ τούτου (inquit) τινὲς οἴονται διαβάλλειν ἐντυγχάνοντες τὸ παρὸν σύνταγμα, ὡς μὴ ὂν τοῦ Θείου Διονυσίου· ἐπειδὴ Ἰγνάτιον λέγει μεταγενέστερον αὐτοῦ ὄντα, &c. Nec ipse Maximus aliter hunc nodum potuit solvere, quàm ut diceret, vel citationem illam à studioso aliquo in Margine annotatam, irrepsisse in textum; vel usitatum hoc fuisse Ignatio Apothegma, & sæpius ab eo scriptum; cujus rei argumentum (admodum frigidum) affert, quod Dionysius non dicat, γράφει δέ που, (sc. Romanis, sed simpliciter) Γράφει δὲ ὁ θεῖος Ἰγνάτιος. Vide Papir. Masson. in Annal. Franc. p. 70, 71. infra à nobis exscript. p. 167, 168. & Vedelium in Notis ad Ignatii epistolas (E. 2. 4.) pag. 126. ad. 130. quæque apud eosdem pro Hypothesi; & Franciscum Combesis notis in Andream Hierosolym. pag. 359, 360. Sunt & alia certissima Argumenta hinc petita, ab Illyrico prolata, quæ evidenter evincunt Dionysium istum supposititium esse. Citat in suâ *Hierarchia* Joannis Evangelium, & Apocalypsim; idque ita, tanquan si ea scripta jamdiu fuissent pars sacræ Scripturæ: At contrà, si credimus historicis, utrumque Joannes paulò ante mortem suam scripsit; defuncto jam Dionysio ante 14. annos, aut circiter. Inter Epistolas istius Dionysii est una ad Polycarpum scripta; quæ eum ita alloquitur tanquam jam Doctorem, & Episcopum, & ἱεράρχην salutat. Jam testantur Scriptores Dionysium esse passum in Galliis, Anno Dom. 96. & Polycarpum 168, vel 166. suæ verò ætatis 86. Unde liquidò apparet, Polycarpum tempore passionis Dionysii adhuc impuberem fuisse.

V. Dionysius ad Timotheum scribens *de divinis Nominibus*, cap. 3. affirmat, se cum Timotheo & multis fratribus Mariæ Virginis demortuum Corpus conspexisse: Unde etiam hoc à Nicephoro citatur, lib. 2. histor. Eccles. cap. 22. & Damasceno de dormitione Deiparæ. Si hoc audivisset, & credidisset Epiphanius; in hæres. Antidicomar. non dixisset ignorare se, mortuane esset Maria, an non. Et Commentitiam omnino fabulam esse, temporis ratio demonstrat [p]. Jesuitæ Rhemenses in Chronologicâ tabulâ in Act. Apost. fatentur, Anno Christi 51. Dionysium à Paulo conversum

[p] Basilius in lib. de Spiritu S. cap. 29. citat Alexandrini Dionysii secundam ad sibi cognominem epistolam.

fuisse. Ita 17. Anno post Christi Ascensum, Dionysius adhuc Senator Atheniensis fuerit. Quod etiam ex tempore, quo Paulus ascendit cum Barnabâ ad Hierosolymitanam Synodum (Act. XV. 4. Gal. II. 1.) collato cum Itineribus, quæ postea suscepisse dicitur per Derben, Lystram, Phrygiam, Galatiam, Mysiam, Macedoniam, priusquam Athenas veniens Dionysium convertit (Act. XVI. 1. & XVII 34.) apparet; & à Laur. Codomano, lib. 4. Chronolog. cap. 31. amplius confirmatur. Inquiramus jam quo tempore mortua est Maria. Melito de transitu Mariæ, assumptam illam asserit anno altero post Christi Ascensionem; quem idcirco Beda reprehendit. Nihilominus Elizabethæ moniali hoc ab ipsâ Mariâ revelatur: ut scribit Antonin. hist. part. 1. tit. 6. cap. 3. & Vincentius Speculi hist. lib. 7. cap. 80. & à calculo illo parum recedit Marianus Scotus in Chronico. Nicephorus, lib. 2. hist. Ecclesiast. cap. 3. Mariam scribit cùm Christum peperit, 15. annorum fuisse: Annos autem 59. vixisse; quod etiam Euodii testimonium confirmat. Ita Anno Christi 44. fuerit mortua. Eusebius in Chronico refert, nonnullos habere, revelatum sibi fuisse, Mariam assumptam Anno Christi 48. Atque ita defendunt Papistæ (ut legimus in novo Sacerdotali, part. 1. pag. 156.) Mariam concepisse 14 anno ætatis suæ, peperisse 15. mortuam esse 63. Et Rhemenses (annot. in Act. I. 14.) assumptam Virginem fuisse narrant 48 anno Christi, 15 Anno post illius Ascensionem. Vel Rhemensibus igitur testibus (qui omnium longissimè Mariæ vitam extendunt) Maria antè mortua est, quàm Dionysius ad fidem Christianam à Paulo conversus fuit; ideóque cum fratribus, Mariæ ex hâc vitâ decedenti non adfuit. Quò magis miranda est eorum tum inscitia, tum impudentia; qui non solùm assumptionem corporis Mariæ astruere conantur ex Dionysii Areopagitæ Epistolâ ad Timotheum, quæ nulla habetur; (legerunt sc. hâc de re Dionysium scripsisse ad Timotheum, atque inde novam Epistolam commenti sunt; cùm in libro de divinis Nominibus ad Timotheum scripto illud tantùm reperiatur:) Sed etiam de suo illi affingunt, XII. Apostolos à se invicem in varias Mundi partes distractos miraculosè convenisse, præter Thomam, qui triduo demum post Virginis mortem affuit, &c. De hâc fabellâ ne verbum quidem in Dionysio reperitur. Nominatim quidem narrat Jacobum fratrem Domini, & Petrum adfuisse; quod nequaquam verisimile est de duobus Apostolis tantùm notaturum fuisse, si omnes

omnes adfuissent. Nec ullo modo defendi potest Jacobum fratrem Domini Mariæ sepulturam celebrâsse; siquidem Anno 3. vel (ut alii volunt) 10. post Christi Ascensionem, regnante Claudio, interfectus est; quod & Genebrardus ait in Chronologiâ suâ, & Eusebius in Chronico.

VI. Solent Apostoli, & Prophetæ plurimum inculcare suam immediatam Vocationem; ut suam doctrinam apud Auditores confirment. Optimo ergò jure, necessitatéque id ipsâ postulante, Deóque præcipiente, Apostolorum discipuli ipsorum Authoritatem in docendo citare debebant, ac testari, se hæc aut illa coràm à selecto Christi Organo Paulo audisse, eóque auditores debere illis plenâ fide assentiri. At Dionysius Pauli Præceptoris, & aliorum Apostolorum aut nunquam, aut raró meminit; alios interim Doctores multos, & Hierotheum Præceptorem subinde inducit. Alicubi ait; *Eucharistia est juxta inclytum Præceptorem nostrum* τελετῶν τελετὴ· non Paulum, sed Hierotheum Præceptorem intelligens, ut annotat Scholiastes. Mox de Chrismate; *Atque ideo Præceptores nostri istud quasi æquale sacro Synaxeos mysterio conjunxêre.* Pòst de Monachis; *Sancti nostri Patres* (inter quos sanè Paulus non fuit) *divinis eos appellarunt nominibus, partim Therapeutas, partim Monachos.* Nec, si Dionysius iste discendi cupidus fuit, necesse habuit sese in Disciplinam Hierotheo (homini obscuro, in Ecclesiâ planè ignoto) dedere; cum per integrum biennium Paulum quasi domi habere potuerit. Ille enim mox post Areopagitæ conversionem, Corinthi diu, & Ephesi diutiùs docuit; quæ loca facilè Athenis adiri possunt. Quis verò, quando, ubi fuit Gentium iste Hierotheus?

VII. *Ecclesiasticæ Hierarchiæ*, cap. 7. de infantum baptismo verba faciens; *hac de re* (inquit) *ea dicimus, quæ divini nostri Præceptores* πρὸς τ̃ ἀρχαίας μυηθέντες παραδόσεως (*veteri edocti traditione*) *ad nos pertulerunt.* Quibus verbis homo incautus, se Apostolorum discipulum minime fuisse prodidit: quippe quum, non veteri traditione, sed ab ipso Christo Apostoli doctrinam baptismi acceperint. Neque enim si eodem cum Apostolis tempore vixit Dionysius; eorum traditionem *Antiquam* appellare potuit: & si potuisset, illud quidem dicere non potuit, Apostolos edoctos fuisse veteri traditione Apostolorum.

IV. [n] Πῶς μέμνηται τῆς τοῦ θεοφόρου Ἰγνατίου ἐπιστολῆς ἡ βίβλος; Ὁ μὲν γὰρ Διονύσιος τοῖς τῶν ἀποστόλων ἐνήκμασε χρόνοις. Ἰγνάτιος δὲ ἐπὶ Τραϊανοῦ τὸν διὰ μαρτυρίου ἤθλησεν ἀγῶνα· ὃς καὶ πρὸ βραχὺ τῆς τελευτῆς ταύτην ἐπιστολὴν, ἧς ἡ βίβλος μνημονεύει, γράφει. In libro *de divinis Nominibus*, cap. 4. citat ex Ignatii Epistolâ ad Roman. suavissimam illam sententiam, Ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται. Jam verò Ignatius hanc Epistolam misit ad Romanos, cùm in Itinere esset Romam profecturus ad certam mortem, imperante Trajano, (ut Eusebius, in Chronico testis est, & in Hist. Eccles. lib. 3. cap. 36. & Hieronymus in Catalogo) circa annum illius nonum, ut refert Michael Syngelus in Dionysii Encomio. At Dionysius Areopagita occisus est sub Domitiano, priusquam Trajanus ad Imperium perveniret; ut testantur Methodius in Martyrio Dionysii Areopag. Symeon Metaphrastes in illius vitâ: Hilduinus in vitâ ejusdem. Nicephorus, lib. 2. Ecclesiast. Hist. Historia Lombardica, & Jo. Trithemius. Quomodo verò potuit ex Ignatio citare, quod Ignatius tum nondum scripserat? Michael Syngelus in Dionysii Encomio, & eum secutus Suidas, sub Trajano etiam Dionysium passum volunt: Sed cùm profiteatur Syngelus se colligere hoc ex citatione sententiæ Ignatianæ; nihil hac in re, contra Historiæ consensum valebit illius Authoritas. At verò necesse est, ut liber hic *de divinis Nominibus* scriptus fuerit ante Trajani tempora; si, ut fingitur [o], ad Timotheum Episcopum Ephesi scriptus fuerit: Timotheum enim sub Domitiano Martyrium perpessum refert Cedrenus. Et quo tempore Ignatius scripsit, mortuum esse Timotheum, apparet ex ejusdem Ignatii Epistolâ ad Ephesios; ubi Onesimus ipsorum Episcopus memoratur, qui Timotheo successit. Aut igitur Dionysius noster Ignatii sententiam illam non citavit, (quam in libro illius hodie legimus) aut ad Timotheum jam vitâ functum librum suum conscripsit. Atque hoc

n *Anno Dom. 532. inter Catholicos & Severianos jussu Imperatoris habita est Collatio. In ea cum hæretici Dionysii Areopag. scripta inter alia commemorâssent; Catholici de falsitate Authoris excipiunt: quòd illa neque Cyrillus, neque Athanasius agnoverit.* (Petavius in Chronolog lib. 13. fin. pag. 844.) Vide egregium locum apud Baronium, an. 532, 537, 538, 539. & Tom. 2. Conciliorum, pag. 599. edit. postremæ Binii, & nota ex Apolinaristarum officinâ ista primum prodiisse, & à Severianis primùm allegata, à Catholicis rejecta fuisse. o Jo. Cyparissiot. Decad. 2. cap. 2. Dionysius in Epist. ad Titum, &c. Alter verò Dionysius hæc edisserens ait, *eos qui apertam theologiam, & velis nudam audierunt, typos cogitatione suâ formare, qui ad intelligentiam Auditores adjuvent.*

etiam

etiam antiquitus objectum esse, ut librum hunc Dionysii non esse probaretur, testatur Maximus in Scholiis ad hunc locum: Καὶ ἐκ τούτου (inquit) τινὲς οἴονται διαβάλλειν ἐναργῶς τὸ παρὸν σύνταγμα, ὡς μὴ ὂν τοῦ Θείου Διονυσίου· ἐπειδὴ Ἰγνάτιον λέγει μεταγενέστερον αὐτοῦ ὄντα, &c. Nec ipse Maximus aliter hunc nodum potuit solvere, quàm ut diceret, vel citationem illam à studioso aliquo in Margine annotatam, irrepsisse in textum; vel usitatum hoc fuisse Ignatio Apothegma, & sæpius ab eo scriptum; cujus rei argumentum (admodum frigidum) áffert, quod Dionysius non dicat, Γέγραφε γὰρ πού, (sc. Romanis, sed simpliciter) Γέγραφε γὰρ ὁ θεῖος Ἰγνάτιος. Vide Papir. Masson. in Annal. Franc. p. 70,71. infra à nobis exscript. p. 167, 168. & Vedelium in Notis ad Ignatii epistolas (E. 2. 4.) pag. 126. ad. 130. quæque apud eosdem pro Hypothesi; & Franciscum Combefis notis in Andream Hierosolym. pag. 359, 360. Sunt & alia certissima Argumenta hinc petita, ab Illyrico prolata, quæ evidenter evincunt Dionysium istum suppositititium esse. Citat in suâ *Hierarchia* Joannis Evangelium, & Apocalypsim; idque ita, tanquan si ea scripta jamdiu fuissent pars sacræ Scripturæ: At contrà, si credimus historicis, utrumque Joannes paulò ante mortem suam scripsit; defuncto jam Dionysio ante 14. annos, aut circiter. Inter Epistolas istius Dionysii est una ad Polycarpum scripta; quæ eum ita alloquitur tanquam jam Doctorem, & Episcopum, & ἱεράρχην salutat. Jam testantur Scriptores Dionysium esse passum in Galliis, Anno Dom. 96. & Polycarpum 168, vel 166. suæ verò ætatis 86. Unde liquidò apparet, Polycarpum tempore passionis Dionysii adhuc impuberem fuisse.

V. Dionysius ad Timotheum scribens *de divinis Nominibus*, cap. 3. affirmat, se cum Timotheo & multis fratribus Mariæ Virginis demortuum Corpus conspexisse: Unde etiam hoc à Nicephoro citatur, lib. 2. histor. Eccles. cap. 22. & Damasceno de dormitione Deiparæ. Si hoc audivisset, & credidisset Epiphanius; in hæres. Antidicomar. non dixisset ignorare se, mortuane esset Maria, an non. Et Commentitiam omnino fabulam esse, temporis ratio demonstrat [p]. Jesuitæ Rhemenses in Chronologicâ tabulâ in Act. Apost. fatentur, Anno Christi 51. Dionysium à Paulo conversum

[p] Basilius in lib. de Spiritu S. cap. 29. citat Alexandrini Dionysii secundam ad sibi cognominem epistolam.

fuisse. Ita 17. Anno post Christi Ascensum, Dionysius adhuc Senator Atheniensis fuerit. Quod etiam ex tempore, quo Paulus ascendit cum Barnabâ ad Hierosolymitanam Synodum (Act. XV. 4. Gal. II. 1.) collato cum Itineribus, quæ postea suscepisse dicitur per Derben, Lystram, Phrygiam, Galatiam, Mysiam, Macedoniam, priusquam Athenas veniens Dionysium convertit (Act. XVI. 1. & XVII 34.) apparet; & à Laur. Codomano, lib. 4. Chronolog. cap. 31. amplius confirmatur. Inquiramus jam quo tempore mortua est Maria. Melito de transitu Mariæ, assumptam illam asserit anno altero post Christi Ascensionem; quem idcirco Beda reprehendit. Nihilominus Elizabethæ moniali hoc ab ipsâ Mariâ revelatur: ut scribit Antonin. hist. part. 1. tit. 6. cap. 3. & Vincentius Speculi hist. lib. 7. cap. 80. & à calculo illo parum recedit Marianus Scotus in Chronico. Nicephorus, lib. 2. hist. Ecclesiast. cap. 3. Mariam scribit cùm Christum peperit, 15. annorum fuisse: Annos autem 59. vixisse; quod etiam Euodii testimonium confirmat. Ita Anno Christi 44. fuerit mortua. Eusebius in Chronico refert, nonnullos habere, revelatum sibi fuisse, Mariam assumptam Anno Christi 48. Atque ita defendunt Papistæ (ut legimus in novo Sacerdotali, part. 1. pag. 156.) Mariam concepisse 14 anno ætatis suæ, peperisse 15. mortuam esse 63. Et Rhemenses (annot. in Act. I. 14.) assumptam Virginem fuisse narrant 48 anno Christi, 15 Anno post illius Ascensionem. Vel Rhemensibus igitur testibus (qui omnium longissimè Mariæ vitam extendunt) Maria antè mortua est, quàm Dionysius ad fidem Christianam à Paulo conversus fuit; ideóque cum fratribus, Mariæ ex hâc vitâ decedenti non adfuit. Quò magis miranda est eorum tum inscitia, tum impudentia; qui non solùm assumptionem corporis Mariæ astruere conantur ex Dionysii Areopagitæ Epistolâ ad Timotheum, quæ nulla habetur; (legerunt sc. hâc de re Dionysium scripsisse ad Timotheum, atque inde novam Epistolam commenti sunt; cùm in libro de divinis Nominibus ad Timotheum scripto illud tantùm reperiatur:) Sed etiam de suo illi affingunt, XII. Apostolos à se invicem in varias Mundi partes distractos miraculosè convenisse, præter Thomam, qui triduo demum post Virginis mortem affuit, &c. De hâc fabellâ ne verbum quidem in Dionysio reperitur. Nominatim quidem narrat Jacobum fratrem Domini, & Petrum adfuisse; quod nequaquam verisimile est de duobus Apostolis tantùm notaturum fuisse, si omnes

omnes adfuissent. Nec ullo modo defendi potest Jacobum fratrem Domini Mariæ sepulturam celebrâsse; siquidem Anno 3. vel (ut alii volunt) 10. post Christi Ascensionem, regnante Claudio, interfectus est; quod & Genebrardus ait in Chronologiâ suâ, & Eusebius in Chronico.

VI. Solent Apostoli, & Prophetæ plurimum inculcare suam immediatam Vocationem; ut suam doctrinam apud Auditores confirment. Optimo ergò jure, necessitatéque id ipsâ postulante, Deóque præcipiente, Apostolorum discipuli ipsorum Authoritatem in docendo citare debebant, ac testari, se hæc aut illa coràm à selecto Christi Organo Paulo audisse, eóque auditores debere illis plenâ fide assentiri. At Dionysius Pauli Præceptoris, & aliorum Apostolorum aut nunquam, aut raró meminit; alios interim Doctores multos, & Hierotheum Præceptorem subinde inducit. Alicubi ait; *Eucharistia est juxta inclytum Præceptorem nostrum* τελετῶν τελετὴ· non Paulum, sed Hierotheum Præceptorem intelligens, ut annotat Scholiastes. Mox de Chrismate; *Atque ideo Præceptores nostri istud quasi æquale sacro Synaxeos mysterio conjunxêre.* Pòst de Monachis; *Sancti nostri Patres* (inter quos sanè Paulus non fuit) *divinis eos appellarunt nominibus, partim Therapeutas, partim Monachos.* Nec, si Dionysius iste discendi cupidus fuit, necesse habuit sese in Disciplinam Hierotheo (homini obscuro, in Ecclesiâ planè ignoto) dedere; cum per integrum biennium Paulum quasi domi habere potuerit. Ille enim mox post Areopagitæ conversionem, Corinthi diu, & Ephesi diutiùs docuit; quæ loca facilè Athenis adiri possunt. Quis verò, quando, ubi fuit Gentium iste Hierotheus?

VII. *Ecclesiasticæ Hierarchiæ*, cap. 7. de infantum baptismo verba faciens; *hac de re* (inquit) *ea dicimus, quæ divini nostri Præceptores* πρὸς τῆς ἀρχαίας μυηθέντες παραδόσεως *(veteri edocti traditione) ad nos pertulerunt.* Quibus verbis homo incautus, se Apostolorum discipulum minime fuisse prodidit: quippe quum, non veteri traditione, sed ab ipso Christo Apostoli doctrinam baptismi acceperint. Neque enim si eodem cum Apostolis tempore vixit Dionysius; eorum traditionem *Antiquam* appellare potuit: & si potuisset, illud quidem dicere non potuit, Apostolos edoctos fuisse veteri traditione Apostolorum.

stolorum. Et cùm (& hîc, & in *Hierarchia* initio) suos præceptores (plurali numero) istam doctrinam ab Apostolis accepisse dicit; satis ostendit, per plures sibi invicem succedentes præceptores, eam doctrinam ab Apostolis ad se pervenisse. Si fuit Pauli discipulus; qui ante eum scriberent libros, habere multos Majores non potuit; imo si Bessarioni (lib. 2. cap. 3. defensionis Platonis) credimus, Dionysius hic neminem ante se habuit divinarum rerum Scriptorem, præter Apostolum Paulum, & Hierotheum Athenarum Pontificem. Unde ergo Dionysio nostro tot Scriptores, Duces, Doctores, Pontifices, Præceptores, Patres? Eritne cuiquam credibile, ista tam multa sine verbo, traditione quâdam evulgâsse? aut istos eum tanquam ignobiles, & Anonymos producere noluisse?

VIII. In *Hierarchiâ Ecclesiasticâ*, Timotheum vocat filium (quod idem est usu Scripturæ, & Ecclesiæ, ac discipulus) eúmque docet multa mysteria; cùm tamen fuerit Timotheus in Evangelio frater major, à Paulo ad fidem ante Areopagitam conversus, Paulóque adhuc vivo celebris doctor, ac Episcopus; denique Dionysio authoritate, gravitate, eruditione, omníque dignitate par (si non superior.) Timotheus diutissimè, & familiarissimè cum Paulo Apostolo vixit, ab eóque plenè eruditus est: familiaris etiam fuisse scribitur Johanni Apostolo, qui diutiùs Dionysio vixit, & plerunque Ephesi, & in Asiâ Minori fuit, ubi & Timotheus egit. Quomodo ergò iste Dionysius ausus fuisset docere Timotheum, tantos Præceptores habentem; ut ille potius hunc Dionysium docere potuerit, quàm ab eo doceri: Et non potiùs millies repetendo petiisset, ut sibi Timotheus vel de hâc re, vel de aliâ suam, aut Pauli, Joannísve Sententiam præscriberet?

IX. Dictio, & forma Orationis non est simplex, & sincera; sed arguta nimis, & inflata, obscura, affectata, & parum apostolica. Et ille tumidus, horridus, obscurus, improprius, & intricatus Stylus nequaquam tempore Apostolorum Athenis fuit usitatus; sed 300 demum postea annis in Græciâ, & etiam Romæ cœpit esse in usu. Epistola ad Lectorem in Dionysii Carthusiani Commentar. super Dionysium Areopagit. dicit, hunc Dionysium, quisquis fuit, esse asperiorem, multis mendis anteà scatuisse, vix intelligibilem, nonnullis etiam Theologis facessere negotium. Ignorâsse illum linguam Hebraicam liquet ex his verbis (in Ecclesiast. Hierarch.) de

de interpretatione Seraphim; *Si, ut aiunt, qui Hebraicam linguam callent, &c.*

X. Nec illa Pauli discipulo conveniunt, dubitare de suâ doctrinâ, & ignorare utrum à vero recesserit. *Si hæc* (inquit in Epilogo *de divinis Nominibus*) *vel minùs rectè, aut minus sufficienter se habent, & ab ipsa veritate vel omnino vel ex parte deficimus: erit profectò humanitatis tuæ corrigere non sponte ignorantem.* In primo etiam cap. *Ecclesiasticæ Hierarchiæ* præcipit Timotheo, ut non omnibus revelet sua scripta. Non sunt igitur Apostolica.

XI. Nullum ex Apostolis, aut eorum discipulis videmus tam de industriâ tulisse (*fortè* lusisse) in tradendâ Ecclesiæ doctrinæ subtilibus, imo intricatis, ac præter Authorem ipsum, vix alii cuiquam explicabilibus speculationibus, & argutiis. At nihil minùs certè convenit isti ætati, cui Dionysius tribuitur; ut in quâ homines rudes rerum, de Christo, de Regno Dei, de Justitiâ, & Salute æternâ, singulari simplicitate, & perspicuitate, non subtilitatum involucris, doceri necesse fuit. Quod quidem judicium, ut minimè dubium, aut fallax, etiam de reliquis libris Apocryphis Ecclesia perpetuò pronunciavit: quod videlicet Stylus eorum & dicendi forma ab elocutione Apostolicâ procul absit. Scribendi verò genus, quo Dionysius iste utitur, præsertim *de divinis Nominibus*, & *Hierarchiâ cælesti*, inanis Philosophiæ potiùs doctrinam continet, quam Christianismi puram doctrinam, ac ædificatione prorsus caret. In *Mysticâ* etiam *Theologiâ* Platonizat plus quàm Christianizat. *Effundit ænigmata*, (ait de illo Marsilius Ficinus) *concinit Dithyrambos.*

XII. In libris *de cælesti Hierarchiâ* divinam sanè rem tractat, ipsum ordinem cœlestis Reipublicæ; Argumentum & difficultatis, & audaciæ plenissimum. Paulus Apostolus (qui in tertium Cœlum raptus est) 2 Cor. XII. 4. ista, & hujusmodi reliqua omnino ἄῤῥητα esse dicit; præterea, ait nefas esse homini, ea loqui. Unde ergo aut ausus est Dionysius ista enunciare, si sciret; aut scire potuit? Unde tandem tam mirificam scientiam adeptus est? Num ex revelatione? Unde constat? Cur non Apostolis ista potiùs revelata sunt; si modò nostrâ interesset ea scire? Si non interfuit; cur hæc mysteria Dionysius evulgavit? Paulo sc. sapientior fuit: Ita ut de hujusmodi

hominibus

hominibus Nazianzenus pronunciat, 34. Orat. (quæ secunda est de Theolog.) *Quin & Paulo*, inquit, *præstabiliorem esse te demus; ut Angelorum vel Archangelorum ordinem cognitionemque teneas.* Irenæus, lib. 2. cap 54. præclaram sententiam habet contra istos Hierarchiarum Scriptores; *Nihil sanùm dicunt*, (inquit) *delirant; non oportet iis credere, & Mosen, ac Prophetas relinquere. Dicant nobis, quæ sit invisibilium natura; Enarrent numerum Angelorum, & ordinem Archangelorum; demonstrent Thronorum Sacramenta; & doceant diversitates dominationum, Principatuum, Potestatùm, atque Virtutum: Sed non habent dicere.* Augustinus etiam in Enchirid. ad Laurent. cap. 58. affirmat se nescire ordines Angelorum, & eorum differentias, qui Throni, quæ Dominationes, qui Principatus, quæ Virtutes. *Dicant* (inquit) *qui possunt; si modò probare possunt, quod dicunt.* At hæc omnia, & alia etiam multa Dionysius superstitiosè, & curiosè de Angelis explicat: sed nihil probat; nec rationem, nec authoritatem affert. In Antiquâ verò Ecclesiâ vidimus tale argumentum fuisse Arcanum, & ignotum, & inauditum, necdum à quoquam pertractatum. Præterea Gregorius Magnus aliter Angelorum ordines describit, quàm iste Dionysius; similiter Bernardus etiam: ut Eckius fatetur, in Homil. 4. de Fest. Michaelis. At si tanta fides hujus Dionysii, tantaque authoritas hujus libri, illi nunquam aliter de rebus hisce scripsissent; cùm in eo inventarium quoddam haberent totius Cœli supellectilis, & Angelicorum subselliorum.

XIII. In septima *Epistolâ*, quæ est ad Polycarpum, scribit se fuisse in Ægypto; cùm esset celebris illa Solis eclipsis per totum Orbem terrarum, eo tempore, quo Dominus noster Jesus Christus mortem in Cruce obiit. At Origenes, tractat. 35. in Matthæum, ait tenebras illas, quarum mentio fit, Matth. XXVII. 45. in Judaicâ tantùm [q] terrâ fuisse. Origenes igitur aut libros Dionysii non vidit; aut non tantum illis detulit, quantum Papistæ tribui volunt. Quin & Laur. Valla (in Act. XVII.) deridet eorum ineptiam, qui, quasi non fuerit in vicinis civitatibus illa Eclipsis,

[q] Julius Africanus, ejus σύγχρονος, & familiaris, toto mundo factas putavit istas tenebras. (In Georgii Cedreni Chronico, pag. 155. & Græcis Collectaneis Eusebianis Scaligeri, pag. 63.)

quam

quam volunt fuisse Athenis, faciunt Dionysium de eâ scribentem literas ad alium. Maximus in Scholiis, pag. 319. ait Julium Africanum, & Eusebium in Chronographiis suis meminisse hujus Eclipseos: quorum alter (Eusebius) cùm testem advocet ejus rei Phlegontem: Alter (Africanus) apud Georgium Syncellum in Græcis Eusebianis Scaligeri, pag. 63. neuter tamen Dionysium commemorat; qui testis tamen omnium maximè opportunus fuisset, utpote αὐτόπτης, si tum uspiam extitisset.

XIV. In libro *de divinis Nominibus* citat Clementem Philosophum, dicentem, Quòd *exemplaria rerum principalia, aut ideæ, seu causæ formales sint relativæ.* Pachymeres ait, Interpretes quosdam Clementem Romanum hic intellexisse. At nullus fuit alius Clemens Philosophus, quàm Alexandrinus, qui ducentis post Christum annis vixit. Videmus etiam omnino quòd, locus ille citatus in fine 8. lib. Stromatum est; ubi Clemens dicit, causas, præsertim formalem, esse relativam. Vide Matthæi Galeni Areopagitica, fol. 12, 52, 53, 54. & 91. *b.*

XV. Hincmarus Rhemensis Episcopus, & Johannes Scotus in Epistolis ad Carolum, affirmant Dionysium, qui in Galliam missus est ad prædicandum Evangelium, fuisse Dionysium Areopagitam. Nec fortè ratio ex computo temporis contradicit, *sicut aliqui objicere voluerunt*; inquit Author Lombardicæ Historiæ. At Galli, inter quos Apostolatu suo functos dicitur, ita negligenter Apostoli sui scripta conservârunt; ut ad annum usque Domini 825. iisdem caruerint. [r] Anno enim 10. Ludovici Pii, Galliarum Regis, Caroli magni F. (inter cætera munera) delati sunt ei à legatis Michaëlis Imperatoris Constantinopolitani libri Dionysii *de cælesti Hierarchiâ*; qui ut summo gaudio sunt excepti; ita homines cæci, surdi, infirmi, plus minus novendecim, eâ nocte in illâ Ecclesiâ sunt curati; Ut Jacobus de Voragine in legendâ aureâ, & Antoninus, part. 2. tit. 16. cap. 2. authores sunt. [s] Ea verò tum temporis fuit Gallo-

[r] Vide Sigebert. Chronogr. an. 824. & Baron. an. 824. §. 30. (cum nostris collectaneis de Johanne Scoto in fine lib. de B. Patriar.) & tom. 5. Surii pag. 637. [s] Inter alios libros à Paulo Papâ circa an. 767. ad Regem Pipinum missos fuisse Dionysii Areop. libros Græcè scriptos constat ex 25. Pauli epistolâ (à Gretsero editâ) cujus initium; *A Deo institutæ præcellentiæ.*

rum,

rum inscitia; ut ne verba quidem Dionysii possent intelligere, priusquam Johannes Scotus (qui ex Hiberniâ in Gallias concesserat) in Latinam linguam traduxisset. Eundem Scotum, quemadmodum & Anastasium Bibliothecarium, Joan. Saracenum, & alios, argumentis, quæ nonnulli contra Dionysii libros produxerant, satisfecisse, refert Sixtus Senensis lib. 2. Bibliothecæ sanctæ; qui licèt eo loco libros Dionysii tanquam veros ac proprios illius fœtus agnoscat; tamen lib. 4. (ut antea diximus) Quæstiones ex Veteri & Novo Testamento Athanasii non esse eo argumento confirmat; quòd in illis Theologia Mystica Dionysii allegetur, Athanasii seculo, ut arbitratur, ignota. Ex his omnibus duo ista colligimus, 1. Novis, & vix credendis miraculis, atque mendaciis huic Dionysio autoritatem Pontificios conciliare. 2. Nonnullos & ante nostra tempora fuisse, qui de libris Dionysii dubitarent: Id quod ex IV. illis primis objectionibus, quas ex Theodori Presbyteri disputationibus adduximus, evidenter apparet: de quibus quid Photius [t] senserit, non obscurè illâ suâ censurâ significavit: *ταύτας τέσσαρας ἀπορίας διαλῦσαι ἐπαγωνισάμενος, βεβαιοῖ (τόγε ἐπ' αὐτῷ) γνησίαν εἶναι τοῦ μεγάλου Διονυσίου τὴν βίβλον.* Maximus etiam (vel potiùs Joannes Sycopolita) in prologo testatur fuisse, qui negarent libros hos fuisse Dionysii Areopagitæ; *ἀλλὰ τινὸς τῶν μεταγενεστέρων.* Theodorus Gaza, in præfat. in Problemata Alexandri Aphrodisæi ad Nicolaum V. statim ab initio, libros *de Hierarchiâ* non esse Dionysii Atheniensis Viri doctissimi significat. Idem facit Laurentius Valla in Annot. in Act. XVII. addito etiam, quosdam suæ ætatis eruditissimos Græcos collegisse, authorem horum librorum fuisse Apollinarem. Item Johannes Coletus, concedente ipsomet Hardingo in Replicâ adv. Juel. fol. 44. Erasmus Roterod. & in Annotationibus suis in Acta, & contra censuras Parisiensium; [v] & Thomas de Vio Cajetanus Cardinalis S. Christi in Comment. Actuum Apostolicorum, & tertii libri Regum. Inprimis verò memorabile est, quod refert Erasmus suâ memoriâ de Guilhelmo Grocino Anglo, *viro* (ut ait) *incomparabili, Ecclesiasticarum constitutionum observan-*

[t] Ita Possevinus (in Photio, pag. 91.) *Opera B. Dionysii ut Pseudepigrapha videntur ab eo notari* [v] *Plurimum utique Laurentii, sed multo magis Erasmi judicio tribuendum puto:* Inquit hac in causa Roffensis contra Velenum, pag. 1357. Opinatur tamen Erasmus in principio method. perveniendi ad veram Theologiam (Tom. 5. operum ipsius, pag. 3.) Dionysium hunc Augustino antiquiorem, *Et ante Augustinum* (inquit) *opinor, Dionysius quidam de div. nominibus.*

tissimo

tissimo penè usque ad superstitionem, scholasticæ Theologiæ ad unguem docto, naturâ etiam acerrimi judicii, demum in omni disciplinarum genere exactè versato. Circa initium regni Henrici VIII. auspicaturus Londini in Æde Paulinâ, magnâ celebritate, Enarrationem cœlestis Hierarchiæ, meditatâ præfatione multum asseveravit, hoc opus esse Dionysii Areopagitæ; vehementer destomachans in eorum impudentiam, qui dissentirent. Verùm ubi jam aliquot hebdomadas esset professus; atque, ut fit, propiùs, ac familiariùs introspexisset Autoris ingenium; priusquam Operis dimidium confecisset, non dubitavit apud eosdem auditores παλινῳδεῖν priorem sententiam; ingenuè profitens, sibi, verso calculo, nequaquam videri id opus esse Dionysii Areopagitæ. [x] Hæc annotâsse necessarium fuit, ut occurreretur tum Bellarmino, qui nullo modo verisimile putat, [y] tot Patres non potuisse videre id, quod nunc Valla & Erasmus vidisse se dicunt (neque enim recens fuit hæc controversia, & à paucis agitata;) tum etiam Parisiensibus Theologis, qui (censurâ suâ in Epist. præposita Erasmi Paraphrasi in 1 Epist. ad Corinth.) aiunt neminem hâc de re dubitare præter ineruditos, temerarios, & novitatum studiosos: (cùm viri doctissimi, & Papisticarum superstitionum tenacissimi libros hosce ψευδεπιγράφους arguant.) Nostros igitur insimulare non possunt Pontificii; quòd Dionysii libros ideo tantùm commentitios esse clament, quia contra ipsos testimonium dicant. Ceremonias enim plurimas habet Dionysius, quibus Romanenses non utuntur (ut Exempli gratiâ, cap. 3. *Hierarch. Eccles.* quod ait, solitos fuisse Cadaver salutare, & oleo perfundere:) & in rebus, quæ substantiæ sunt, nostras partes tuetur. *Hierarchiæ* enim *Ecclesiasticæ*, cap. 3. in Actione Cœnæ sacræ, quam ἱερουργίαν συμβολικὴν nominat, Communionem publicam proponit, non privatam; eamque non dimidiatam, sed integram; & theatricis gesticulationibus liberam: Scripturæ item lectionem factam esse vernaculè, ac preces similiter publicas eodem in loco commemorat; ut alia omittamus. Nos [z] quidem Bellarmino [a] non inviti concedimus, libros hosce nec

[x] Ex Matthæi Galeni Areopagiticis intelligere licet; alios Pontificios de libris hisce dubitâsse.
[y] Ad hoc vide responsionem Fr. Junii contra Bellarm. de Monachis, pag. 222, 223.
[z] Dionysii scripta citantur ab Authore quæst. ad Antiochum (tomo 2. Athanas. Græco-lat. pag. 277.) Jobio, vel Jovio Monacho (in Bibliothecâ Photii, p. 312. edit. Græc.) & Ephræmio Antiocheno (ibid. p 4 0.) Justiniani temporibus (ibid. p. 406.)
[a] De Eucharist. lib. 2. cap. 4. de gratiâ & libero Arbitr. lib. 5. cap. 25. De verbo Dei, lib. 4. cap. 7. (ubi à Pauli tamen discipulo hæc profecta, pro certo affirmare non audet.)

recentes esse, nec contemnendos: sed nunquam protulerunt Pontificii argumentum, quo à Dionysio Pauli discipulo scriptos fuisse persuaderent. Multa quidem Patrum nomina allegant [b], quæ Dionysium antiquum quidem, non autem Apostolicum evincunt. At urgent [c], apparere illud exipsis libris; in quibus multorum meminit, & nonnullorum dicta proponit, qui temporibus illis floruerunt; quorum & Actuum liber, & Epistolæ Pauli meminerunt. Quibus, cum Erasmo contra Parisiensium censuram, respondemus: Eum, qui hos libros scripsit, id studio curâsse [d], ut ab illo magno Dionysio scripti viderentur. Nec id videri potest absurdum; quum illo seculo ejusmodi libris falsò celebrium virorum titulo commendatis undique scaterent omnia. *Tum enim* (inquit Erasmus) *piis etiam viris persuasum erat, Deo gratum esse, si tali fuco populus ad aviditatem legendi provocaretur.* Vid. Delrii disquisit. Magic. lib. 6. pag. 519, 520. & Stephanum de Sampayo (T. 11. 6. 11.) fol. 26, &c. & Calvinum in Act. XVII. v. ult. Hamelman de traditionibus, pag. 731, 732, 743. Chemnitium, part. 1. loc. theolog. fol. 2. Guilh. Eisengreyn Centenario 1. Hist. Ecclesiasticæ. Matthæum Galenum in Areopagiticis; ubi Dionysii scripta à nostrorum objectionibus vindicare conatur (teste Baronio in Martyrolog. Roman. Oct. 9. pag. 456, & 458. vide eund. in Annalibus ad an. 109.) Et Godefridum Tilmannum in Apologia, quam præfixit Pachymeræ Paraphrasi in Dionysium à se Latinè conversæ (de quâ T. 1. 7. 6. p 640.) & Michael. Syngelum in Censur. de hoc lib. pag. 104. Magdeburgenses Centur. 4. cap. 10. col. 1129. de Dionysii scripto ita statuunt: *Probabilibus ducti rationibus, maximè quæ ex statu, formâ, gubernatione, ritibus Ecclesiæ, quos in Hierarchiis liber iste, Dionysii Areopagitæ inscriptus nomine, depingit; & judicamus, & pronunciare non dubitamus, ad hoc Quartum Seculum id genus scripti pertinere, à quocunque tandem Authore consarcinatum.* Hæc illi. Ego potiùs ad Quintum Seculum retulerim. * Vid. pag. 161. in Joanne Scythopolitâ. Sed si Apollinarius Hæreticus Author sit (ut Græci sentiunt apud Laurentium Vallam in Act. XVII.) tum rectè sentiunt Magdeburgenses. Fertur Dionysii ad Apostolum Paulum *Epistola*; sed non est ejus; ut ipsamet Epistola clamat. In Jacobi de Vora-

[b] Vide Garetii præfat. in Classes suas de Euchar. [c] Ambrosius Camaldulensis præfat. in translat. librorum Dionysii. [d] Vide cap. 2. & 3. de divinis Nominibus.

gine

gine Legendâ Aureâ multa ex hâc Epistolâ citantur in Vitâ Petri (cap. 84.) & Pauli (cap. 85.) Godefridus Tilemannus, Carthusianus, Paraphrasi Georgii Pachymerii in Dionysii Epistolas Latinè à se versæ comitem dedit.

* *In loco stellulâ notato (uti & supra §. 4.) Cl. Usserius Lectorem ad Bibliothecam suam Theologicam remittere videtur. Operis legendi copia olim mihi data fuit, impræsentiarum verò denegatur. Locum interim ejusdem egregium de Joannis Scythopolitani & Dionysii Alexandrini in Areopagitam Scholiis; quem antea in usum Cl. V. Gulielmi Cave Historiæ suæ Literariæ inserendum descripsi, hìc loci exhibere non inconsultum duximus: id solum præfati Illustrissimum Primatem in Opere prædicto Apollinarem Hæreticum Authorem fuisse scriptorum Areopagitæ suppositorum probare imprimis conari.*

Joannes Scythopolitanus scripsit in Dionysium Areopagitam Scholia pariter ac Maximus. Verùm in libris Dionysii ab anno 1562. inclusivè editis simul confusa sunt Joannis & Maximi Scholia: quæ non in antiquioribus solùm quæ Cyparissioti tempore ferebantur, editionibus fuerunt distincta: Sed etiam in utroque, quo usus est ipse Morellius, Codice: In quorum altero ad marginem apposita sunt (Joannis Scythopolitani) sine nomine Scholia: in altero verò seorsim (post absolutum textum integrum Dionysii) Maximi nomine insignita Scholia, eò breviora, quòd ab amplioribus Joannis, cum quibus ea conjunxit Morellius, separata fuerant. Porrò vulgata illa Scythopolitani Scholia eadem illa ipsa sunt, quæ Dionysio Alexandrino ab aliis sunt attributa; quod ex sententiâ à Cyparissioto ex Dionysii Scholiis citatâ patet; quæ in Scholiis istis totidem verbis reperitur. Istam verò sententiam Scythopolitani, non Maximi esse; liquet ex Latinâ Versione Scholiorum Scythopolitani à Roberto Episcopo Lincolniensi factâ, & in Bibliothecâ Collegii Corporis Christi apud Oxonienses MS. asservatâ; in quâ reperitur.

Ejusdem de Epistolâ ad Laodicenses Dissertatiuncula.

TErtullianus contra Marcionem, lib. 5. cap. 11. *Prætereo hîc & de aliâ Epistolâ; quam nos ad Ephesios præscriptam habemus, Hæretici verò ad Laodicenos.* Et cap. 17. cui vetus Inscriptio hæc attexebatur (teste Pamelio) *De Epistolâ ad Laodicenos sive ad Ephesios; Ecclesiæ quidem* (inquit Tertullianus) *veritate Epistolam istam ad Ephesios habemus emissam, non ad Laodicenos. Sed Marcion eì titulum aliquando interpolare gestiit; quasi & in isto diligentissimus Interpolator. Nihil autem de Titulis interest; cùm ad omnes Apostolus scripserit, dum ad quosdam.* Hactenus Tertullianus.

Epiphanius, Hæres. 42. pag. 142. lin. 2. à Marcione locum hunc productum notat ex Epistolâ ad Laodicenos. Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἷς Θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν, quod habetur in quarto Capite ad Ephesios, pag. 163. lin. 4. προσέθετο δὲ (inquit de Marcione) ἐν τῷ ἰδίῳ Ἀποστολικῷ καλουμένῳ, καὶ τῆς καλουμένης πρὸς Λαοδικίας εἷς, Κύριος, μία πίστις, &c. συναδόντως μὲν τῇ πρὸς Ἐφεσίους. ὦ Μαρκίων καὶ ταύτας τὰς κατὰ σοῦ μαρτυρίας ἀπὸ τῆς λεγομένης πρὸς Λαοδικίας συνήγαγες κατὰ σοῦ μαρτυρίας. Et paulò post, p. 164. lin. 16. Οὐ γὰρ ἔδοξε τῷ ἐλεεινοτάτῳ Μαρκίωνι ἀπὸ τῆς πρὸς Ἐφεσίους ταύτην τὴν μαρτυρίαν λέγειν, ἀλλὰ τῆς πρὸς Λαοδικέας, τῆς μὴ οὔσης ἐν τῷ Ἀποστόλῳ. Ubi nota, inter Epistolas Paulinas à Marcione receptas septimo loco collocatam esse Epistolam ad Ephesios; quæ apud nos ordine est quinta; secundùm Epiphanium (pag. 138, 141, 162.) Unde illa ab eo citata Testimonia eadem habentur in nostrâ ad Ephesios Epistola: quæ eadem Marcioni Epistola fuit ad Laodicenos, secundùm Tertullianum (ubi supra.) Præter hanc tamen ad Ephesios Epistolam, putat Epiphanius recepta etiam esse à Marcione Epistolæ ad Laodicenses Fragmenta. Ἔχει δὲ καὶ τῆς πρὸς Λαοδικέας μέρη, inquit, pag. 138. lin. 21. E quibus tamen unicum illud à se productum reperit.

Jacobus

Jacobus Pamelius, Annot. 259. in lib. 5. Tertulliani adv. Marcionem. *Fortassis* (inquit) *occasionem dedit Marcioni hujus Tituli huic Epistolæ imponendi*; *quòd legisset*, *Col.* 4. Salutate fratres, qui sunt Laodiceæ. Et cùm lecta fuerit apud vos Epistola hæc: facite ut & in Laodicensium Ecclesiâ legatur. Legatur vobis & ea, quæ est Laodicensium. Quæ autem Marcionem moverint, ista fuisse videntur.

I. Supracitata Apostoli sententia ex Col. IV. collata cum his duabus rationibus: (1.) Quòd Epistola ad Colossenses ejusdem sit argumenti cum eâ, quæ scripta est ad Ephesios (quod etiam notat Chrysostomus initio Homil. X. in Coloss. IV.) nec quicquam differat ab eâ, nisi quòd in hâc sit aperta significatio Judaicarum Ceremoniarum, ad Ephesios verò tenuis earum mentio: quod ad finem Explicationis Epistolæ ad Colossenses notat Adamus Sasbout. Cùm igitur eædem res eodem ferè modo & ordine in utrâque Epistolâ tractarentur; ut altera videri posset Explicatio alterius: (Est enim Epistola ad Colossenses quasi Epitome Epistolæ ad Ephesios; ut Epistola ad Ephesios Epistolæ ad Romanos;) jure mandare videatur Apostolus; ut utraque Epistola ab utrisque legeretur. (2.) Quòd utraque Epistola eodem tempore scripta videatur; & per eundem nuncium Tychicum quemadmodum ad VI. Caput Epistolæ ad Ephesios notat Hieronymus ex Collatione Coloss. IV. 7, 8. cum Ephes. VI. 21, 22. Ex quâ etiam colligit Adamus Sasbout Epistolam ad Colossenses planè eodem tempore, loco & impetu scriptam esse; quo scripta est illa ad Ephesios: ut in quâ succurrerent Paulo eadem verba ex propinquâ cogitatione de præcedente Epistolâ. Contra tamen Baronius, anno 59. §. 19. collat. cum anno 60. §. 9. Confer & Theodoreti Argumentum in Epistolam ad Ephesios, Erasmus (qui multa habet de suppositititiâ ad Laodicenses Epistola) initio Annot. in cap. I. ad Ephes. *Certe* (inquit) *stylus tantum dissonat à cæteris Pauli Epistolis*; *ut alterius videri possit : nisi pectus atque indoles Paulinæ mentis hanc prorsus illi vindicaret*. At tamen stylus planè convenit cum Epistolâ ad Colossenses.

II. In

II. In utriusque Epistolæ Argumento, quod extat apud Oecumenium (vide & Theophylactum) ita scriptum est tam de Epistolâ ad Ephesios, quàm de illâ quæ est ad Colossenses. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, οὔπω μὲν ἑωρακὼς αὐτούς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. Et de Epistola ad Colossenses confirmat id Joannes Chrysostomus, Hom. 1. in eam Epistolam (reclamante tamen Theodorito, & ex eo Baronio, anno 60. §. 14.) De Epistolâ verò ad Ephesios id collegisse videantur ex Ephes. I. 15. & III. 2, 4. Certum verò est Paulum antea Ephesios vidisse; quippe apud quos biennio commoratus sit; & ad vincula proficiscens, solenni modo benedixit, Act. XX.

III. In antiquis Exemplaribus, illud ἐν Ἐφέσῳ (cap. I. ver. 1.) defuisse apparet ex illis Basilii verbis circa med. lib. 2. adv. Eunomium. Τοῖς Ἐφεσίοις ἐπιστέλλων, ὡς γνησίως ἡνωμένοις τῷ ὄντι δι' ἐπιγνώσεως, ὄντας αὐτοὺς ἰδιαζόντως (i. e. per excellentiam) ὠνόμαζεν, εἰπών. Τοῖς ἁγίοις, τοῖς οὖσι, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν παραδεδώκασι, καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς τῶν ἀντιγράφων εὑρήκαμεν. (Sic enim citat Candarius in Scholiis ad Ephes. I.) vel (ut est in Græcâ Basilii Editione, pag. 668. lin. 13.) ἐν τοῖς παλαιοῖς τῶν ἀντιγράφων εὑρήκαμεν. Hinc Hieronymus in Comment. ad Ephes. I. *Quidam* (ait) *curiosius, quàm necesse est, putant ex eo quòd Moysi dictum sit (Exod. 3.)* Hæc dices filiis Israel: Qui est, misit me; *etiam eos qui in Epheso sunt sancti & fideles, Essentiæ vocabulo nuncupatos. Alii verò simpliciter, non ad eos qui sunt, sed qui Ephesi sancti & fideles sint, scriptum arbitrantur.* Theodorus Beza in fine Notarum in Epistolam ad Ephesios suspicatur verba illa [ἐν Ἐφέσῳ] ideò sublata; quod non tam ad Ephesios ipsos propriè missa fuerit Epistola, quàm Ephesum, ut ad cæteras Asiaticas Ecclesias transmitteretur.

De Epistola ad Laodicenses plura habet Jacobus Pamelius, Annot. 259. in lib. 5. Tertulliani adversus Marcionem. Bellarminus in Recognitione Controversiarum suarum. Pontificii in Colloquio Ratisbonensi. Baronius anno 60. §. 12, 13, 14. (quem etiam vide de Epistolâ ad Ephesios, anno 59. §. 19, 20, 21.) Sixtus Senensis, Biblioth. Sanct. lib. 2. in Paulo. Commentatores

tores in poſtremum Caput Epiſtolæ ad Coloſſenſes. Zegerus tum in Epanorthote (ubi ait, non ſibi probabile judicari Marcionis judicium) tum in Scholiis. Salmeron, pag. 357. lin. 8. & Beza (ubi uterque ait; Malè ab Epiphanio citari eam, quæ extat, ſuppoſititiam Epiſtolam : cùm in ea citata ab Epiphanio ſententia non reperiatur, ſed in Epiſtolâ ad Epheſios) Ambroſius Catharinus, Cajetanus, Claudius Guilliaudus, Joannes Gagneus, Eraſmus. Quibus adde etiam Theodoritum, Oecumenium, & Chryſoſtomum.

F I N I S.

AUCTA-

AUCTARIUM
Historiæ Dogmaticæ
JACOBI USSERII ARMACHANI

DE

SCRIPTURIS

ET

SACRIS VERNACULIS.

Authore HENRICO WHARTON.

LONDINI,

Apud Ricardum Chiswell, ad insigne Rosæ Coronatæ in Cœmiterio Paulino, MDCLXXXIX.

AUCTARIUM Historiæ Dogmaticæ JACOBI USSERII Armachani DE Scripturis & Sacris Vernaculis.

CAPUT I.

IN disponendis Authorum Judæorum, quos citat ætatibus Illustrissimus Primas, calculum communiorem sequitur. An verior sit ista, parùm constat nisi ex ipsorum Authoritate Judæorum; quibus fabulas fabulis nectere, & temporum seriem immanibus parachronismis perturbare solenne est. Veri sanè haud absimilis est ista Judæorum traditio quoad ætatem primorum Doctorum, quæque haud adeò facilè confutari queat; dignis tamen fide testibus caret, & pro arbitrio conficta videtur. Neque desunt Eruditi, qui Onkelon, Jonathanem, & hujusmodi alios Doctores longè inferioris ætatis, quàm quæ à Judæis ponitur, esse contendunt; atque eorum Paraphrases multis post Christum seculis confectas autumant. Mihi potior videtur sententia Paraphrases ipsas reverâ antiquas esse; verùm Authorum nomina iis pro lubitu apposuisse Judæos. Utut sit, & in his & in aliorum Rabbinorum, (quos testes adhibet Cl. Usserius) Historiâ texendâ non parùm discrepant ipsi Judæi, quique Judæos sequuntur, Christiani. Plures Onkelon

æquè ac Jonathanem Christi tempora præcessisse, saltem illi coævos fuisse, volunt: Alii, quorum sententiam refert Usserius, illum Titi Imperatoris nepotem faciunt (ea est enim Judæorum mendacium ambitio; ut ferè omnes Rabbinos suos Romanis Imperatoribus consanguineos fuisse jactitent) Quidam illum Magni Gamalielis familiarem ponunt, cujus proinde exequias superstes curaverit. Nonnulli denique eundem cum R. Akila (qui sub Antonino Imp. floruisse noscitur) alii eundem cum Aquilâ Pontico (qui claruit circa annum 130.) fuisse asserunt. Nec minor equidem Authorum dissentio de Jonathane; quem pars Scriptorum potior Onkeli condiscipulum fuisse tradunt: aliqui tamen integras tres ætates illis interponunt; adeò ut Hillel præceptor fuerit Jonathanis & Joannis ben Zaccai, Joannes iste præceptor R. Eleazaris & R. Josuæ, quibus discipulus fuisse dicitur Onkelos. Recepta est opinio Jonathanem triginta ante Christum natum annis Paraphrasin suam elucubrâsse; cùm tamen nonnulli eundem cum Theodotione (qui vixit anno Christi 180.) fuisse ponant. Longum esset, si varias Scriptorum de reliquis, qui à Cl. Usserio laudantur, Doctoribus Hebræis sententias in medium proferrem. Id solum adnotandum duxi, illorum testimonia ex Pirke Aboth ferè omnia produci, adeóque incertæ admodùm fidei esse. Liber enim iste, quamvis non contemnendæ sit ætatis, ab audaculo tamen quodam Judæo est compositus; qui sententias Veterum Doctorum traditione perpetuâ conservatas scripto consignare præ se ferens, Lectoribus fucum facere meritò censeri posset. Novimus enim quàm fluxæ fidei sit traditio; quæ cum ubique anceps & lubrica sit, apud Judæos planè adulterina est & commentitia. Majoris forsitan momenti sunt testimonia, quæ ex Talmude Judaico adducta sunt, licèt ipsa etiam sint meritò suspecta. Neque enim ante annum Christi 505. finitum esse Talmud constat; ante centum plùs minùs annos à Rau Ascè, Scholæ (uti fertur) Babylonicæ Rectore, inchoatum. Hucusque autem sententias Doctorum incorruptâ traditione transmissas fuisse parùm credibile est. Denique quod Quartum Esdræ librum ab Usserio citatum spectat; iste à falsario quodam Judæo longè post Christi tempora confictus videtur. Neque tamen inutilia sunt prorsus, de quibus suspicionem movimus, testimonia. Saltem enim recentiorum Judæorum hâc de re sententiam declarant, quidque isti majores suos sensisse existimarunt, notum faciunt: Argumentum sanè

adversus

adversùs Traditionis patronos, quales sunt Pontificii, non infirmum. Valeant itaque, quantùm valere possunt.

Certiora sunt, quæ ex Josepho & Philone proferuntur. Summam isti in rebus Judaicis explicandis diligentiam præstitere; quæque probè, si unquam alii, nôrunt suæ gentis instituta, pari gravitate retulerunt. Plura Josephi testimonia dedit Armachanus; unicum tamen compendio refert; quod cùm maximè insigne sit, pleniùs subjiciendum duximus.

Lib. 2. contra Apionem. *Moses, ne ignorantiam, velut aliquam deprecandæ pœnæ speciem relinqueret,* (1) *longè pulcherrimum nobis maximéque necessarium disciplinæ genus legem ipsam esse voluit; nec satis id futurum putavit, ut semel, iterum, aut sæpiùs eam audiissemus, nisi hebdomadis quoque singulis, ab alio quolibet opere feriatos omnes, ad illam dum recitaretur audiendam, animoque penitus informandam convenire juberet.*

Idem, seu quisquis fuerit Author orationis Panegyricæ in Maccabæos Fratres elegantissimæ, certè Judæus, illos à patre in divinæ legis scientiâ diligenter institutos refert. Sic enim Juvenes patrem laudant. (2) *Ille nos docuit superstes adhuc, Legem & Prophetas. Abelem à Caine occisum prælegit nobis, Isaacum victimæ loco sacrificatum, Josephum carceri inclusum. Narravit nobis zelotem Phinean. Edocuit nos res gestas Ananiæ, Azariæ & Misaelis, in ignem conjectorum. Laudavit & Danielem in specu leonum, quem beatum prædicavit. Nobis in memoriam revocavit Isaiæ Scripturam, dicentem, &c.*

Ex Philonis lib. 1. de Judæorum ab Ægypto egressu egregium haberi testimonium in Eusebio, lib. 8. Præpar. Evang. cap. 7.

(1) Κάλλιστον καὶ ἀναγκαιότατον ἀπέδειξε παιδευμάτων νόμον, οὐκ εἰσάπαξ ἀκροασαμένους, οὐδὲ δὶς ἢ πολλάκις, ἀλλ᾽ ἑκάστης ἑβδομάδος τῶν ἔργων (τῶν ἄλλων ἔργων, ap. Euseb. præp. l. 8. c. 8.) ἀφεμένους, ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν τοῦ νόμου ἐκέλευσε συλλέγεσθαι, καὶ τοῦτον ἀκριβῶς ἐκμανθάνειν.

(2) Ὃς ἐδίδασκεν ἡμᾶς ἔτι ὢν σὺν ἡμῖν τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας. τὸν ἀναιρεθέντα Ἄβελ ὑπὸ Κάϊν ἀνεγίνωσκεν ἡμῖν — ὑπεμίμνησκε δ᾽ ἡμᾶς τὴν Ἡσαΐου γραφὴν, &c. circa fin.

monet

monet Reverendissimus Primas. Locus est istiusmodi. (3) *Hoc in magni cujusdam & eximii operis loco ponendum Legislator putavit; ut non cæteris modò rebus tam intermittendis quàm gerendis idonei, sed etiam ut patriarum legum & consuetudinum gnari peritique forent. Quid igitur septimis illis diebus instituit? Eos nimirum eundem in locum unâ convenire voluit; ut silentio summâque cum modestiâ considentes, legum recitationi aures accommodent, itaque nihil ipsos omnino fugiat. Atque hunc illi conveniendi simul considendique morem sic perpetuò retinent, ut multitudo quidem universa sileat; nisi cùm ea quæ leguntur, faustis ac lætis acclamationibus prosequuntur: è Sacerdotibus autem vel Senioribus aliquis, sacras Leges palàm recitans, omnes sigillatim exponat; donec altâ jam vesperâ discedant universi, tum divinorum mandatorum instructi cognitione, tum etiam admodum pietate aucti. Nunquid hoc quovis studii genere magis tibi necessarium videtur? Enimverò causæ nihil est, quamobrem istos legum Ennarratores de rebus agendis consulant*; (seu potiùs, Necesse igitur non habent, ut Mystas de rebus agendis consultum veniant,) *quorum ut responsis careant; nihil tamen, vel apud se unquam, earum ignoratione perperam molientur. Quemcunque enim ipsorum appellaveris* (melius, compellaveris) *ac de patriis institutis percontatus eris; cùm respondere per sese commodè ac facilè poterit; & ejusmodi sanè videbitur, qui seu vir uxorem, seu liberos pater, seu famulos dominus, legum notione informare queat.*

Apponi etiam meretur locus Philonis in libro de Agriculturâ, quo necessitatem intellectûs in precibus adhibendi asserit. Sic igitur ille libro dicto, paulò ante med. *Duo chori, ille quidem virorum, iste verò mulierum, ex adverso invicem stantes, alternam Deo harmoniam modulenter.* (4) *Virorum equidem chorum ducet Moses, i. e. intellectus perfectus; mulierum Maria, i. e. sensus purificatus.*

(3) Πρὸς ἔργου μεγάλου καὶ θαυμαστοῦ τινος ᾠήθη δεῖν ὁ νομοθέτης, αὐτοὺς μὴ τ' ἄλλα μόνον ἱκανοὺς εἶναι δρᾷν ἀσαίπως, ἀλλ' ἔτι καὶ τῶν πατρίων νόμων καὶ ἐθῶν ἐμπείρως ἔχειν —— τοῦ μηδένα ἀγνοῆσαι χάριν. — τῶν Ἱερέων δέ τις ὁ παρὼν ἢ τῶν γερόντων εἷς ἀναγινώσκει τοὺς ἱεροὺς νόμους αὐτοῖς, καὶ καθ' ἕκαστον ἐξηγεῖται μέχρι σχεδὸν δείλης ὀψίας. — ἆρά σοι οὐ δοκεῖ ταῦτα παντὸς σπουδάσματος μᾶλλον ἀναγκαῖα αὐτοῖς; — ὅντινα αὐτῶν κινεῖς, καὶ περὶ τῶν πατρίων διαπυνθάνῃ, προχείρως ἔχει καὶ ῥαδίως εἰπεῖν, &c.

(4) Χρήσεται δὲ ὁ μὲν τῶν ἀνδρῶν χορὸς ἡγεμόνι Μωσεῖ, νῷ τελείῳ. ὁ δὲ τῶν γυναικῶν Μαριάμ, αἰσθήσει κεκαθαρμένῃ. δίκαιον γὰρ νοητῶς καὶ αἰσθητῶς τοὺς εἰς τὸ θεῖον ὕμνους ποιεῖσθαι, καὶ τῶν ὀργάνων ἐμμελῶς κρούειν ἑκάτερον, τὸ τοῦ νοῦ καὶ αἰσθήσεως, &c.

Justum

Justum enim est intelligibiliter & sensibiliter Deo hymnos dici, gratiarum actionem imperturbatè fieri, & utrumque instrumentum concinnè pulsari, tàm Intellectum quàm Sensum, in solius Dei Servatoris laudem & gloriam.

Philoni & Josepho Eusebium adjiciam, quo nemo è Christianis antiquis Judæorum disciplinam meliùs novit. Is libro Præparationum Evangelicarum duodecimo omnia in civitate bene institutâ à Platone requisita inter Judæos reperiri probans; istud etiam, quod Plato in primis flagitat, illis non deesse asserit, quòd pueri patriis legibus & disciplinâ diligenter instruantur. Sæpius id disciplinæ genus à Judæis maximopere excoli affirmat, præsertim verò, cap. 17. ubi hæc habet. (5) *Quem sanè morem Juniores omnes pietatis ac religionis præceptis informandi, etiam olim Hebræi tenuerunt, & hucusque tanquam patrium aliquod institutum Judæa natio summâ diligentiâ studioque conservat.*

Consuetudinem istam Judæos sequentibus etiam seculis constanter retinuisse, Theodoreti & Maimonidis autoritas confirmat. Ille igitur postquam linguam Hebraicam Judæis vernaculam esse jamdiu desiisse præfatus esset, adeò ut cuncti linguis cujusque gentis, in quâ versabantur, uterentur: hæc habet. *Judæorum igitur liberi Hebraicam linguam nequaquam à primâ nativitate usurpant, linguam autem illis, apud quos nati sunt, propriam.* (6) *Dein adolescentes facti literarum Hebraicarum characteres erudiuntur. Literarum scientiam nacti, harum ope S. Scripturam, quæ Hebraicâ linguâ exarata est, addiscunt.* Maimonides (7) autem, cui soli inter Rabbinos, sanum fuisse cerebrum videtur; morem apud Judæos à Patribus receptum & religiosè observatum fuisse tradit; ut quilibet Judæus unicum saltem eumque integrum S. Scripturæ Codicem manu propriâ describere teneretur; etiamsi plures aliunde Codices possideret vel ære emptos, vel dono datos, vel hæreditate transmissos.

(5) Ὃ δὴ καὶ πρότερον συνήθες παισὶν Ἑβραίων, οἳ ἐξ ἁπαλῆς ἡλικίας τοὺς νέους ἄπαντας τοῖς τῆς θεοσεβείας παιδεύμασιν ἀναστρέφουσι, &c.

(6) Μειράκια γινόμενα διδάσκεται τῶν γραμμάτων τοὺς χαρακτῆρας. μανθάνει δὲ διὰ τῶν γραμμάτων τὴν θείαν γραφὴν τῇ Ἑβραΐδι γεγραμμένην φωνῇ. Quæst. 60. in Genesin.

(7) Locus non occurrit. Vide tamen More Nevochim, *lib.* 3. *cap.* 56.

Verùm

Verùm enimvero non melius dignosci queat Ecclesiæ Judaicæ sententia de Scripturis vernaculâ linguâ legendis, quàm ex innumeris ferè, quæ à Judæis adornatæ sunt, Scripturarum Versionibus. Voluit Deus, ut populus legem sibi divinitus datam jugi memoriâ tenerent & excolerent. Id Mosi, id Prophetis omnibus in mandatis dederat; ut populum ad assiduum legis studium excitarent. Patribus familias sub gravi pœnâ injunctum est, ut filios eam edocerent: Sacerdotibus jussum, ut eam populo statis temporibus solenniter prælegerent; Regibus, ut exemplar ejus sibi compararent, quod assiduâ lectione & meditatione tererent; omni denique hominum ordini, ut eam jugi studio sibi familiarem facerent. Quoties itaque lingua Judæis, seu captivitate, seu peregrino incolatu, mutata est; toties iis necesse fuit S. Scripturam in linguas sibi vernaculas convertere; & toties sanè eam ab illis reverâ conversam reperimus.

Primam itaque mutationem passa est Judæorum lingua in captivitate Babylonicâ. Ex diuturno enim inter Chaldæos incolatu & commercio factum est; ut linguæ patriæ usum paulatim remitterent, & Chaldaicè loqui inciperent. Vel si qui forsan Hebraicæ linguæ notitiam retinerent (quod quidem ut sedulo facerent, legis divinæ studium impulit) legendi tamen scribendive Hebraicè peritia apud omnes ferè exolevit, utpote diversis characteribus apud Chaldæos receptis jamdiu assuefactos. Veteres enim Hebræorum characteres, quibus ante captivitatem Babylonicam utebantur, alios fuisse ab illis, quibus hodie utimur, & Samaritanis communes, apud omnes Eruditos in confesso jam est. Quò melius igitur S. Scriptura populo innotesceret, Prophetæ illius temporis, qui extra Judæam scripserunt, Chaldaicè etiam scribendum putarunt. Hinc maxima Danielis libri pars Chaldaicâ linguâ exarata est, hinc & Ezræ libri pars potior Chaldaicè conscripta, post reditum à captivitate quidem, ante immutatos tamen characteres antiquos Post reductos enim à captivitate Judæos, Ezras, quem divino motum afflatu omnes nôrunt, ut ignorantiæ popularium, qui linguam pariter ac characterem Hebraicum Chaldaico commutârunt, saltem ex parte subveniret, & legis scientiam faciliorem redderet; sacram Scripturam Chaldaicis literis exarandam curavit, depositis antiquioribus Hebraicæ linguæ characteribus, qui populi notitiam jamdiu effugerant; & exinde Samaritanis, à quibus semper retenti fuerant, proprii esse cœperunt. Addunt Judæi & è Patribus nonnulli, id communi Sacerdotum ac Seniorum decreto factum.

Nugas

Nugas igitur agit nuperus Bibliothecæ Rabbinicæ conditor Pontificius, Julius Bartoloccius de Celleno, Hebraicæ linguæ apud Romam Professor; qui ut impio Ecclesiæ Romanæ decreto de Scripturis vernaculè non legendis autoritatem ex Judaicæ Ecclesiæ exemplo conciliaret, S. Scripturæ lectionem plebi Judaicæ olim interdictam fuisse affirmare non veretur [a]. Id monstri ut credibile efficiat, miram planè de punctis Hebraicis hypothesin proponit; ea nempe à primâ linguæ Hebraicæ origine in usu fuisse, & Mosis ævo probè nota; S. Scripturæ autem codices sine iis consultò exaratos fuisse: ut propterea nonnisi à peritioribus doctioribusque legi atque addisci possent; neve quis idiota sine Magistro & Directore legem pervolvere & disciplinam patriam scire valeret; adeóque ad Sacerdotes sciscitaturus confugere cogeretur. Puncta interim in Scripturis profanis & civilibus passim usurpata fuisse "Neque enim "erat conveniens (inquit) [b] ut sacra Dei lex communis & vulgaris "efficeretur; ne sacra Legis mysteria ab imperito vulgo contaminarentur sinistrâ & falsâ interpretatione. Evidenter itaque patet "S. Scripturæ mysteria plebi propalata non fuisse in Veteri Lege, "neque authenticum S. Scripturæ Codicem vulgari linguâ in manus "vulgi traditum esse antiquitus. Hinc usus in Ecclesiâ Catholicâ "semper fuit, ut nullâ aliâ linguâ essent authentica sacra volumina "nisi linguis illis, quæ à summis Pontificibus, Conciliis, &c. approbatæ fuerunt. Ea sunt Hebræa, Græca & Latina, quas Dominus "titulo suæ Crucis honoravit, ac quibus ipsi libri ab Auctoribus suis "initio scripti fuerunt. Apage nugas nugerrimas, nec farfari folio dignas. Tantam quidem punctorum Hebraicorum antiquitatem; ne hodiernorum Rabbinorum, qui plùs solito iracundi esse solent, inimicitias provocem impræsentiarum negare nolim. Id tantùm dixerim, omnia Authori nostro, quæ ponit, incredibilia, tutò concedi posse; frivolum tamen & inane esse commentum. Neque enim populum à Scripturæ scientiâ removebit punctorum defectus in linguâ vernacula; qualem tunc fuisse Hebræam in confesso est. Puncta in plurimis Orientalibus linguis deesse notum est, neque in communi etiam usu adhiberi; & sanè bardus omnium stultissimus sit necesse erit, qui maternæ linguæ, solis consonantibus descriptæ, vocales proprias ap-

[a] Biblioth. Rabbin. pars 1. Romæ, 1675. f. p. 143. [b] P. 160, 161.

ponere non noverit. Omnimodam interim sacri, & prophani sive communis, characteris apud Judæos distinctionem invictè refutavit Eruditissimus Waltonus in Prolegomenis ad Biblia Polyglotta Londinensia, cap. 3. §. 34, &c. Vereor adhuc ne versioni etiam Latinæ, quam authenticam declarârunt boni Patres Tridentini, dicam inelu-ctabilem intulerit plùs æquo diligens Bartoloccius; dum nullas in Scripturâ sacrâ linguas adhiberi velit; nisi quibus Authores ejus initio usi sunt. Quis enim unquam de S. Scripturæ libro Latinè primùm conscripto inaudiverit! Verùm aliter Judæis antiquis visum esse, sanctissimorum Prophetarum Danielis & Ezræ Exemplis probatum dedimus, qui Chaldaicè populo Chaldaicè loquenti scripserunt; præsertim autem Ezræ, qui S. Scripturam Chaldaicis characteribus in usum vulgi describi fecit; quòd nec ipse Bartoloccius [c] diffitetur, qui puncta sacris Codicibus ab Esdrâ primum apposita fuisse docet, non illis quidem, qui in Arcâ sacrâ asservabantur, id nefas enim fuisse somniat, sed illis, qui *communiter & à vulgaribus hominibus attrectabantur, & in locis privatis legebantur.*

Neque verò officio & commissæ sibi animarum curæ satis fecisse rata est Ecclesia Judaica; nisi sacram Scripturam tam linguâ quàm literis Chaldaicis populo donaret. Ab Ezræ enim temporibus invaluit consuetudo, ut in Synagogis in singulis Sabbatis in lectione Parascæ seu portionis S. Scripturæ, priùs legeretur versiculus Hebraicè, dein idem repeteretur vernaculè, i. e. Chaldaicè (teste Eliâ Levitâ Præfat. in Methurgeman.) Nec absimile veri est morem istum etiam ante reditum, populo in captivitate adhuc posito, cœpisse. Utut quandocunque cœperit, in omnibus postea Judæorum Synagogis obtinuisse constat. Id ex traditione desumptum testantur Rabbini; id narrant Scriptores Judæi melioris notæ, id Patres Christiani produnt; id plura Novi Testamenti loca non obscurè innuunt; id denique constans perque tot ætates continuata Judæorum praxis confirmat. Isti enim ubique terrarum S. Scripturæ periochas primò Hebraicè legunt (id enim religioni habent) dein easdem linguâ quâdam communi ab omnibus intellectâ ordine reddunt. Sunt qui Hellenistas Judæos, misso penitus textu Hebræo, Græcam solummodò LXX. Versionem in Synagogis suis legisse volunt. Verùm id

[c] In Addend. pag. 741.

parùm

parùm certum. Textum autem Hebræum Doctores & Sacerdotes Judæos populo inter legendum interpretari ſolitos, ipſa Philonis verba ex Euſebio nuper adducta docent; qui lectionem S. Scripturæ in Synagogis factam referens, inquit: *E ſacerdotibus autem vel Senioribus aliquis, ſacras Leges palàm recitans, omnes ſigillatim exponit.* ἀναγινώσκει τοὺς ἱεροὺς νόμους αὐτοῖς, καὶ καθ' ἕκαστον ἐξηγεῖται.

Ex more iſthoc apud Judæos recepto factum eſt; ut plures S. Scripturæ Verſiones Chaldaicæ procuderentur, & ſcriptis commiſſæ evulgarentur. Integrum enim publico Lectori fuit interpretationem legis ſeu ex tempore fuſam ſeu ex ſcripto recitatam in Synagogis dare. Atque adeò ſcriptam extitiſſe Pentateuchi Verſionem Chaldaicam & in uſu Judæis fuiſſe etiam ante reditum à captivitate Babylonicâ non immeritò conjicit ipſe Bartoloccius[d]; *cùm in ipſâ captivitate Babylonicâ populus Hebræus Chaldaicè loqui didicerit, relictâ lingua Hebræâ & in Chaldæam commutatâ, in quam & Pentateuchus Hebraicus tranſlatus eſt, in linguam ſc. vernaculam & ab omnibus intellectam.* Verſiones iſtæ à Judæis dictæ ſunt Targumim ſeu *Paraphraſes*, quæ tamen plerunque Tranſlationes ſunt ſatis juſtæ; plurimæque hodienum extant in omnes S. Scripturæ libros, exceptis Daniele, & Ezrâ; qui cùm Chaldaicè ferè ſcripti ſint, Chaldaicâ interpretatione non egebant. Inter has binæ antiquitatis ſpeciem præ ſe non vanam ferúnt, una in Pentateuchum, quæ Onkeli dicitur, altera in Prophetas omnes, quæ Jonathani Ben Uzzielis aſcribitur. Utraque circa Chriſti tempora confecta cenſetur. Certè antiquas admodum eſſe & longè ante Talmudem factas, inſignis linguæ Chaldaicæ puritas, quâ Talmudem longè ſuperant, demonſtrat. Habetur utraque in Editione Bibliorum Venetâ Danielis Bombergi ſecundâ & tertiâ, in editione Antverpienſi Ariæ Montani, Pariſianâ Michaelis de Jay anno 1645. & Londinenſi Waltoni 1657. Recentius eſt Targum Pentateuchi Hieroſolymitanum; quod ab incerto Authore compoſitum eſt dialecto eâdem quâ & Talmud, ſc. Syro-Hieroſolymitanâ, quâ poſt excidium Templi uſi ſunt Judæi. Eodem tempore, quo & Talmud, ſcriptum fuiſſe vult Elias in Methurgeman ſc. trecentis poſt excidium Templi annis: Buxtorfius & Waltonus paulò poſt Talmud (quod in illo citatur) ſc. quingentis poſt Chriſtum natum annis.

[d] Pag. 406.

Extat in Tomo 4. Bibliorum Polyglottorum Londinensium. Paulò inferioris ætatis esse videtur Targum in Hagiographa, quod R. Jose seu Josepho Cæco inscribitur. De Authore tamen haud adeò constat. Linguâ Syro-Hierosolymitanâ utitur; & à Sixto Senensi circa annum Christi 400. à Buxtorfio circa annum 600. confectum putatur. Reperitur in editionibus omnibus Bibliorum supra memoratis. Porrò Jonathan Ben Uzzielis dicitur scripsisse etiam Targum in Hagiographa, quod interiit; & aliud in Pentateuchum, quod sub illius nomine prodiit à Judæis editum *Hanoviæ* 1591. & à Manasse Ben Israel 1640. & in Bibliis Londinensis Tom. 4. Verùm istud Jonathani neutiquam deberi censent Criticorum pars potior. Alia præterea innumera fuerunt Targumim (R. Akilas enim scripsit Targum in Prophetas & Hagiographa, ut alios taceam) ex quibus quædam penitus interierunt, aliquorum fragmenta supersunt, nonnulla MSS. delitescunt. Prodiit nuper in Germaniâ typis excusa Paraphrasis Chaldaica in primum librum Paralipomenon. Parem in secundum etiam se aliquando edituros spondent Typographi. Istæ enim in prioribus Paraphrasibus deerant. Antiquiores enim Judæi libros Paralipomenon, eò quod in libris Regum ferè toti contineantur, Chaldaicè interpretari insuper habuerunt.

Hactenus de Versionibus Judæorum Chaldaicis. Post fundatum Macedonum imperium, in omnibus ferè Orientis regionibus Græca lingua communis esse cœpit; & Judæis, qui relictâ patriâ, in universis regni Macedonici civitatibus magno numero consederant, vernacula est facta. In horum igitur usum evulgata fuit Versio illa celeberrima, quæ τῶν ό audit. An Ptolomæo Philadelpho procurante & sumptus suppeditante facta fuerit ista Versio, parùm ad rem nostram spectat; cùm id satis constet, à quocunque demum facta fuerit, in usum Judæorum factam fuisse, & à Judæis maximâ veneratione susceptam, in Synagogis prælectam, & divino afflatu confectam credi. Ipse Rex Ptolomæus (modò is illius adornandæ Author fuerit) se id operis in Judæorum ubique terrarum habitantium utilitatem aggredi profitetur. Sic enim ille in Epistolâ ad Eleazarum Pontificem apud Aristeam [e] & Eusebium [f]. Βυλομένων δ' ἡμῶν χαρίζεσθαι πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν οἰκυμένην Ἰυδαίοις καὶ τοῖς μετέπειτα, προῃρήμεθα τὸν νόμον ὑμῶν μεθερ-

[e] Hist. LXX. Interpr. [f] Præp. Evang. lib. 8. c. 4.

μηνευθῆναι

μεθερμηνεῦσαι γράμμασιν ἑλληνικοῖς ἐκ τῶν παρ' ὑμῶν λεγομένων ἑβραϊκῶν γραμμάτων. *Cùm cupiamus gratificari omnibus Judæis in orbe terrarum, illis etiam qui sunt in posterum futuri; constituimus Legem vestram ex Hebraicâ linguâ interpretatione traducere in Græcam.* Et egregiam quidem consilii sui rationem exhibet in Epistolâ ad Eleazarum & Synedrium Judaicum secundâ, apud Epiphanium [g]. Θησαυροῦ κεκρυμμένου καὶ πηγῆς ἐσφραγισμένης τίς ὠφέλεια; — ἡμῶν γὰρ μὴ δυναμένων ἀναγνῶναι γράμματα τούτων, εἰς οὐδὲν ὄφελος ἡμῖν γενήσεται. *Occulti thesauri & obsignati fontis quænam esse potest utilitas? —— Nam cùm scriptas in his* (libris S. Scripturæ) *literas legere nequeamus; nulli esse nobis usui & emolumento possunt.* Et sanè Ptolomæi Philadelphi studio adornatam esse LXX. versionem vix dubitandum censeo. Non illubens equidem concedo Aristeæ Historiam ab Impostore quodam Judæo longè post Philadelphi tempora confictam esse; ante Philonis [h] tamen & Josephi [i] tempora, à quibus laudatur, emissam constat. Forsitan nec melioris census, antiquior tamen, est Aristobuli liber de rebus Judaicis, Ptolomæo Philometori nuncupatus; qui apud Josephum, Clementem Alex. & Eusebium passim citatur, eandemque historiam narrat. Tanto quidem rerum apparatu, tam magnificis cæremoniis procuratam esse à Philadelphio τῶν ό Versionem, fabulam sapit Judaicam. Incredibile tamen prorsus videtur, aut Pseudo-Aristobulum & Pseudo-Aristean id Historiæ comminisci ausos esse; aut Philonem, qui Alexandriæ versatus est, & Josephum, qui in Græcorum usum scripserit, utrumque notæ gravitatis Scriptorem, eandem scriptis suis divulgare voluisse; nisi id inter Græcos etiam, præsertim Alexandrinos, traditione constaret, ejusmodi Translationem procurante Philadelpho olim factam fuisse; licèt temporis distantia, & Historicorum silentium Aristeæ fabulandi ansam dedisset. Certè Justinus Martyr [k], testis oculatus, id se Alexandriæ positum ex constanti incolarum traditione didicisse disertè affirmat. Porrò etiam ante celebrem istam LXX. Translationem, extitisse Versionem S. Scripturæ Græcam prodit Aristobulus, & ex eo Clemens Alexandrinus [l], Justinus Martyr [m], Eusebius [n], Chrysostomus, Theodoretus, aliique.

[g] Lib. de Ponder. & Mensuris, cap. 10. [h] Lib. 2. de Vitâ Mosis, [i] Præf. in Antiquit. Jud. & lib. 12. cap. 2. & contra Apion. lib. 2 [k] Orat. ad Gentes, pag. 14. [l] Strom. lib. 1. [m] Apol. 2. [n] Præp. Evang. lib. 9. cap. 6. lib. 13 cap. 12.

Id

Id tamen haud facilè crediderim; cùm frustra Ptolomæus novam Versionem moliretur; si alia antea extitisset.

Nec tamen LXX. Interpretum diligentia, aliorum Judæorum conatibus viam præclusit. Id semper apud Judæos licuit legis scientiam eâ, quâ quisque meliùs poterat, methodo promovere. Hinc plures S. Scripturæ Translationes Græcæ; præsertim post Christum natum, cùm Versio LXX. apud Judæos, seu odio Christianorum, seu studio partium, quibus minùs favere deprehensa est, invisa esse cœpit. Aliam itaque Translationem, ex Hebræo κατὰ πόδας factam, molitus est Aquila Ponticus, Proselytus Judæus, circa annum 130. secundam Theodotion, Apostata Judæus, circa an. 180. tertiam Symmachus circa an. 200. His adde tres Anonymas, quæ in Origenis Octaplo locum habuerunt: quarum una à Studioso quodam Hierosolymitano in doliis Hierichunte reperta est imperante Caracalla; alia Nicopoli ad Actium à quodam Origenis discipulo inventa sub Alexandro Severo; tertia, quæ Psalmos solummodò complexa est, unà cùm Codice Hierichuntino in lucem eruta. De his ita Hieronymus [o]. *Quinta autem & Sexta & Septima Editio, licèt quibus censeantur auctoribus, ignoretur; tamen ita probabilem sui diversitatem tenent, ut authoritatem sine nominibus meruerint.* Singulas à Judæis profectas esse minimè dubitari potest; cùm eâ semper veneratione Versionem LXX. Christiani sint prosecuti; ut aliam Versionem Græcam procudere tantùm non nefas duxerint.

Postquam Saracenorum armis Religio Mahumetana longè latèque per orbem diffusa esset; lingua Arabica præ aliis invaluit. Circa annum igitur 900. Rabbi Saadias Gaon, Scholæ Judaicæ apud Babylonem Rector, universum Vetus Testamentum ex Hebraico fonte Arabicè convertit, literis tamen Hebraicis; quas diuturnus usus Judæis maximè familiares reddiderat. Prodiit duntaxat Pentateuchum ejus, à Judæis editum in Bibliis suis Constantinopolitanis 1551. fol. Integram se habuisse testatur Erpenius [p] Versionem; quam & editurum se promisit. Nonnullos S. Scripturæ libros ex eâdem Versione penes Cl. Pocockium MSS. extare Waltonus [q] monuit. Alia Pentateuchi Versio Arabica à Judæis Mauris olim facta, cha-

o Prolog. in Euseb. Chron. p Præfat. ad Arab. Pentat. q Prolegom. ad Bibl. Polyglot. cap. 14. §. 15.

ractere

ractere pariter Hebraico, è Bibliothecâ Josephi Scaligeri literis Arabicis edita est ab Erpenio Lugduni Bat. 1622. Longum esset enumerare omnes, quæ à Judæis elucabratæ sunt, Versiones Scripturæ vernaculas. Paucis abhinc seculis, Jacobus Tusensis, quem Tawosum & Tusium appellant, Pentateuchum ex Hebraicâ in Persicam linguam transtulit. Translatio à Judæis Constantinopolitanis excusa est characteribus Hebraicis in Bibliis suis 1551. Habetur & in Appendice ad Tom. 4. Bibliorum Londinensium characteribus Persicis. Judæi Caraitæ S. Scripturam Græca vulgari reddiderunt, & Constantinopoli imprimendam curârunt. Hispanicam Versionem confecit Abraham Usque, Judæus Lusitanus. Excusa est ista à Judæis Ferrariæ 1553. Mitto Translationes Scripturæ Germanicas, Italicas, Gallicas, &c. quæ à Judæis adornatæ in lucem prodierunt.

Ne verò Judæos ab Ezræ temporibus in vertendis & evulgandis S. Scripturæ libris à primævâ disciplinâ recessisse arbitremur; ipsi etiam Samaritani, quibus alibi Judæis adversari & obtrectare religio erat, eandem inierunt viam. Hi quidem antiquos characteres Hebraicos tenaciter retinebant; vulgarem tamen linguæ usum, immixtis Cuthæis aliarumque nationum colluvie, paulatim amiserunt. Pentateuchum igitur (id solum enim agnoverunt) ex Hebraicâ veteri dialecto, seu Hebræo-Samaritana in vernaculam linguam seu Chaldæo-Samaritanam transtulerunt. Versio ista circa Ezræ tempora ab eruditissimo Morino [r] facta censetur. Certè ante Christum factam esse constat. Illam unâ cum textu Hebræo-Samaritano Europæ primus intulit Reverendissimus Armachanus; edidit autem Morinus in Bibliis Parisiensibus 1645. Waltonus in Bibliis Londinensibus 1657. Porrò habuerunt Samaritani, æquè ac Judæi, suam Pentateuchi Translationem Græcam, neque minùs forsitan vetustam. Illam sæpe memorant Græci Patres antiquiores, præsertim verò Eusebius in Chronico [s]; ubi Patriarcharum Antediluvianorum annos supputans, calculum quendam ἐκ τοῦ παρὰ Σαμαρείταις Ἑβραϊκοῦ exhibet. Denique, ut ne his longiùs immorer, post Mahometis tempora, Samaritani illi, quibus Arabica fuit vernacula,

[r] Exercitat. Bibl. [s] In init. p. 1. edit. Græc.

Versiones

Versione Pentateuchi Saadianâ diu usi sunt; donec Doctor quidam Samaritanus, Abusaid dictus, aliam in popularium usum Translationem, characteribus tamen Samaritanis, circa annum 1160. conficeret, Saadiam plerunque secutus. Extitit ea MS. penès Usserium, teste Waltono [t], cui illam Usserius communicaverat. Duplex ejusdem exemplar in Bibliothecâ Regis Galliæ haberi dicitur.

[t] Prolegom. cap. 11. §. 21.

CAPUT

CAPUT II.

A. D. 65. *Clemens, Episcopus Romanus,*

EPist. 1. ad Corinthios, *Noſtis autem, dilecti, & probè noſtis ſacras Scripturas, & penitus in divina eloquia introſpexiſtis. Illa igitur mente & memoriâ recolite.* Ἐπίςαϑε γὰρ καὶ καλῶς ἐπίςαϑε τὰς ἱερὰς γραφὰς, ἀγαπητοὶ, καὶ ἐγκεκύφατε εἰς τὰ λόγια τοῦ θεοῦ, εἰς ἀνάμνησιν οὖν ταῦτα λάβετε. paulo ante finem.

140. *Polycarpus, Episcopus Smyrnenſis,*

Epiſt. ad Philippenſes, *Paulus ſcripſit vobis Epiſtolas*: (1) *ad quas deflectimini, ut poſſitis ædificari in fide, quæ data eſt vobis.*

184. *Theophilus, Episcopus Antiochenus,*

Ad Autolyc. lib. 3. (2) *Si vis igitur, illa* (monumenta ſacra) *accuratè diſcute*; *uti ſymbolum & pignus veritatis accipias.*

190 *Author Teſtamenti XII. Patriarcharum.*

In diſponendâ Authoris iſtius ætate communem Eruditorum, parùm tamen certum calculum ſequor. Id ſolum apertè liquet, illum Origene (à quo citatur Homil. 15. in Joſue) priorem, Chriſto poſteriorem eſſe. Chriſtianum enim fuiſſe mihi compertum eſt; utut nonnulli Judæum fuiſſe, & Hebraicè ſcripſiſſe velint: & Cl. Cave [a] de ſectâ ejus haud ita liquidò conſtare aſſerat. Sectam quidem Judaicam præ ſe fert Impoſtor; ut exinde Judæis fucum piâ fraude faciat, & ſub venerandis Patriarcharum nominibus venditet prophetias, quæ Jeſum Chriſtum tantùm non digito monſtrarent.

[a] Hiſt. Literar. pag. 57.

(1) Εἰς ἃς ἐὰν ἐγκύπτητε, δυνηθήσεσθε οἰκοδομεῖσθαι εἰς τὴν δοθεῖσαν ὑμῖν πίστιν.

(2) Εἰ οὖν βούλει, ἀκριβῶς ἔντυχε τούτοις, ὅπως ἔχῃς σύμβολον καὶ ἀρραβῶνα τῆς ἀληθείας.

Verùm ubique pellucet fraus, manifestis prodita indiciis. Quisuis librum perlegerit, in sententiam meam lubens transibit. Bina interim loca apponam; quæ rem satis superque conficient. Sic igitur Planus iste [b], cap. 10. de Messia futuro verba faciens. (3) *Per aquam hic salvabit Israel, & omnes gentes, Deus in virum absconditus.* Idem [c] cap. 11. (4) *Honorate Judam & Levi; quoniam ex ipsis vobis orietur Agnus Dei, gratiâ salvans omnes Gentes & Israel.* Deiparam enim Matrem ex tribu Levi ortam esse recepta erat apud plerosque Veteres sententia. Plura ejusmodi loca circa finem Operis notari queant: quæ Christianum fuisse manifestò evincunt. Illum igitur inter testes Christianos non immeritò adhibuimus. Testimonium est ejusmodi. [d] *Et nunc filii, mando vobis, ut timeatis Dominum Deum vestrum ex toto corde, & ambuletis in simplicitate secundùm omnem legem ipsius. Docete autem filios vestros literas: ut habeant intellectum in omni vitâ eorum, legentes indesinenter Legem Dei. Quoniam omnis qui cognoscit legem Dei, honorabitur; & non erit peregrinus, quocunque vadat.* Græca nondum impressa sunt. Reperiuntur autem MSS. penès Illustrissimum Primatem, & clementissimum Patronum meum, Archiepiscopum Cantuariensem; ex cujus Codice locum Græcè apponam. Καὶ νῦν, τέκνα μου, ἐντέλλομαι ὑμῖν φοβεῖσθαι Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ πορεύεσθε ἐπ' ἁπλότητι καρδίας κατὰ πάντα τὸν νόμον αὐτοῦ. Διδάξετε δὲ καὶ ὑμεῖς τὰ τέκνα ὑμῶν γράμματα, ἵνα ἔχωσι σύνεσιν ἐν πάσῃ τῇ ζωῇ αὐτῶν, ἀναγινώσκοντες ἀδιαλείπτως τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· ὅτι πᾶς ὃς γνώσεται νόμον Θεοῦ, τιμηθήσεται, καὶ οὐκ ἔσται ξένος, ὅπου ὑπάγει.

198. *Clemens Alexandrinus*

Stromat. lib. 7. *Est ergo quod est hîc apud nos altare,* (5) *terrestris congregatio eorum, qui sunt dedicati orationibus, qui veluti unam vocem habent communem & unam mentem.*

[b] In Orthodoxogr. Basil. Tom. 2. p. 887. [c] Pag. 891. [d] Cap. 3. post med. p. 870.

(3) Δι' ὕδατος οὗτος σώσει τὸν Ἰσραὴλ καὶ πάντα τὰ ἔθνη Θεὸς εἰς ἄνδρα ὑποκρινόμενος.

(4) τιμᾶτε τὸν Ἰούδαν καὶ τὸν Λευῒ, ὅτι ἐξ αὐτῶν ἀνατελεῖ ὑμῖν ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, χάριτι σώζων πάντα τὰ ἔθνη καὶ τὸν Ἰσραήλ.

(5) Τὸ ἄθροισμα τῶν ταῖς εὐχαῖς ἀνακειμένων, μίαν ὥσπερ ἔχον φωνὴν τὴν κοινὴν καὶ μίαν γνώμην.

Ibid.

Ibid. *Oportet ergo Deo offerre sacrificia, non sumptuosa ac splendida, sed quæ sunt pia & ei accepta; & suffitum illum in lege compositum,* (6) *qui constat ex multis linguis & vocibus in oratione.*

Ibid. pag. 758. Hæreticos Gnosticos fusè insequitur; qui plusquam vulgaris scientiæ opinione inflati, Scripturas utpote omnibus notas & infimis etiam Christianis communes insuper habuerunt. Inter alia hæc habet: *Cùm viderent ergo sibi imminere periculum, non de uno dogmate sed de conservandâ hæresi; non veritatem invenire* (*nam* (7) *cùm ea, quæ sunt in medio posita & in promptu apud nos, legerunt, tanquam vilia ea contempserunt*) *sed quod est commune in fide, superare contendentes, excesserunt à veritate. Nam cùm Ecclesiasticæ cognitionis non didicerint mysteria, neque veritatis perceperint magnitudinem; ut qui in perscrutando rerum profundo fuerint socordes, & superficie tenus legerint; Scripturas valere jusserunt. Inani ergo sapientiæ opinione elati perpetuò litigant, &c.*

Lib. 6. post med. *Auferunt veram Domini doctrinam,* (8) *qui non pro dignitate Dei & Domini Scripturas disserunt & tradunt. Depositum enim quod Deo redditur, est divinæ traditionis intelligentia & exercitatio conveniens doctrinæ Domini per Apostolos ejus data.*

Ibid. *Annon enim quæ Hermæ quoque in visione apparuit potestas in typo Ecclesiæ, dedit librum legendum, quem voluit annunciari electis? Eum autem* (*inquit*) *transcripsit ad literam, cum non inveniret, quomodo finiret syllabas.* (9) *Significabat utique literam esse omnibus claram, si in nudâ lectione accipiatur; & hanc esse fidem quæ locum obtinet elementorum.*

Ibid. (10) *Non est ergo versandum in dictione, sed in iis quæ significantur. Nam corvi quoque voces imitantur humanas, cùm ejus rei quam dicunt nullam habeant notitiam. Intelligens autem apprehensio fidem proximè consequitur.*

(6) Τὸ ἐκ πολλῶν γλωσσῶν τε καὶ φωνῶν κατὰ τὴν εὐχὴν συγκείμενον.

(7) Τοῖς μὲν γὰρ ἐν μέσῳ καὶ * προχείρως ἐντυχόντες παρ' ἡμῖν, ὡς εὐτελῶν καταφρονήσαντες, — τὸ κοινὸν τῆς πίστεως, — ἐξ ἔτι πολλῆς ἀναγνόντες, παρεπέμψατο τὰς γραφάς.

* προχείροις legend. censeo.

(8) Οἱ μὴ κατ' ἀξίαν τὰς γραφὰς ** λέγοντές τε καὶ παραδιδόντες.

(9) Ἐδήλου δ' ἄρα τὴν μὲν γραφὴν πρόδηλον εἶναι πᾶσι κατὰ τὴν ψιλὴν ἀνάγνωσιν ἐκλαμβανομένην, καὶ ταύτην εἶναι τὴν πίστιν στοιχείων τάξιν ἔχουσαν.

(10) Οὐ τοίνυν ἐπὶ τὴν λέξιν, ἀλλὰ περὶ τὰ σημαινόμενα ἀναστρεπτέον.

240. *Origenes Adamantius*

Homil. 27. in Numer. " Ita ergo & in cibis rationalibus, divi-
" norum dico voluminum, non continuò aut culpanda aut refutanda
" eſt Scriptura, quæ difficilior aut obſcurior ad intelligendum vi-
" detur; vel ea continere, quibus ſive incipiens & parvulus, ſive
" infirmior & minùs ad intelligenda omnia validus, uti non poteſt;
" nec conferri ſibi ex iis utilitatis aliquid exiſtimat aut ſalutis.
" Sed conſiderare debet; quia ſicut ſerpens & ovis & homo, &c.
" competentem unicuique eorum capiant cibum; ita & hæc omnia
" quæ verba Dei ſunt, & in quibus diverſus pro captu animarum
" cibus eſt, unuſquiſque prout ſanum ſe & validum ſentit, aſſumat.
" Quamvis etſi diligentiùs requiramus, verbi causâ, in Evangelii
" lectione, vel Apoſtolicâ Doctrinâ, in quibus delectari videris, &
" in quibus tibi aptiſſimum & ſuaviſſimum deputas cibum; quanta
" ſunt, quæ te latent, ſi diſcutias & perſcruteris mandata Domini?
" Quòd ſi ea, quæ obſcura videntur & difficilia, refugienda ſunt
" protinus & vitanda; invenies etiam in illis, in quibus valdè con-
" fidis, tam multa obſcura & difficilia; ut ſi hanc ſententiam
" teneas, ſit tibi etiam inde recedendum. Sunt tamen plurima in
" illis, quæ apertiùs & ſimplicius dicta ſunt, quàm ut parvi ſenſus
" ædificent auditorem.

Homil. 20. in Joſue (11) " Summa utilitas ab ejuſmodi lectione
" ad eos pervenit, qui veram [*Scripturæ Sententiam*] intelligere poſ-
" ſunt, &c. Sed quoniam difficile eſt invenire, qui tantam capiat
" utilitatem; adhortari volumus audientes, ne animum inter le-
" gendum deſpondeant. Quodnam igitur ſolatium ſit, ne ſuccumbat,
" qui ei lectioni intereſt, dicendum. Quemadmodum igitur car-
" mina vim quandam habent inſitam; utque imprudens aliquid à
" carmine accipit, qui incantatur: Ea nimirum eſt natura ſonorum
" carminis. Sic velim exiſtimes omni carmine potentiorem eſſe
" ſignificationem nominum divinæ Scripturæ. Sunt enim in nobis

(11) Ἡ μὲν ἄκρα ὠφέλεια ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀναγνωσμάτων, τῶν δυναμένων νοῆσαι. — ἐπεὶ δὲ δύσκολόν ἐστιν —— βουλόμεθα παραμυθήσασθαι τοὺς ἀκούοντας μὴ ἐκκακεῖν ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει. — ἅτινες ἐὰν ὦσιν ἅγιαι, τῆς γραφῆς ἀναγινωσκομένης, ὠφελοῦνται καὶ γίνονται ἐρρωμενέστεραι.

plurimæ

"plurimæ facultates, quæ veluti sortitione animas nostras & cor-"pora possident; quæ si sanctæ sint, lectione Scripturæ juvantur, "& validores fiunt, &c.

Homil. 18. in Jerem. (12) "Unusquisque pro facultate suâ in-"telligit quæ scripta sunt; unus quidem magis superficialiter, utpote "quasi ad fontis scatebram sensum eorum accipiens; alius verò pro-"fundiùs, quasi è puteo educens: & possunt ambo capere utili-"tatem; quandoquidem unum idemque uni quidem fons est, alteri "verò puteus. Testatur hoc Evangelium, quando agit de Sama-"ritanâ. Ibi enim idem & fons & puteus nuncupatur; & vicissim "aliquando dicitur fons, & aliquando puteus. Consideret hoc qui "potest; ut sciat unum idemque naturâ, perfunctorio quidem fontem, "profundiori autem puteum existere.

Homil. de Engastrimythâ. Ex initio patet Lectiones diurnas S. Scripturæ in Ecclesiâ antiquâ admodum prolixas fuisse. Illâ enim die, quâ Homiliam istam habuit Origenes, Capita XXV, XXVI, XXVII, XXVIII. è primo Samuelis libro prælecta sunt. Lectione finitâ, assurrexit Origenes, & præcipua Lectionis argumenta summatim recensens, quodnam potiùs ex iis explicari vellet, Episcopum rogavit: cumque ille Engastrimythæ Historiam explicari jussisset, Homiliam istam extempore effudit.

250. *S. Gregorius, Neocæsariensis Episcopus,*

Serm. 2. de Annuntiat. (13) B. Virginis (modò Gregorii sit) "Quando porrò Evangelium legitur, vel Apostolicum; non libro "attendas aut Lectori, sed Deo è Cœlis loquenti. Liber siquidem "est id, quod cernitur; at Christus est id, de quo differitur. "Evangelizat igitur nobis celeberrimam Salvatoris Oeconomiam: "Evangelizat nobis, &c. Sermonem istum post Concilii Ephesini tempora scriptum censeo.

(12) Ἕκαστος κατὰ δύναμιν νοεῖ τὰ γεγραμμένα. —— καὶ δύνανται ἀμφότεροι ὠφελεῖσθαι. τῷ μὲν ἐπιπολαίῳ πηγή ἐστι, τῷ δὲ βαθυτέρῳ φρέας ἐστί.

(13) Ὅταν δὲ ἀναγινώσκηται τὸ εὐαγγέλιον, ἢ ἀποστολικὸν, μὴ προσέχῃς τῇ βίβλῳ ἢ τῷ ἀναγινώσκοντι, ἀλλὰ τῷ ἀπ᾽ οὐρανοῦ φθεγγομένῳ Θεῷ.

335. *Eusebius, Cæsariensis Episcopus.*

In citandis Præparationum Evangelicarum libris Cl. Armachanus secutus est Georgii Trapezuntii Versionem Latinam; quæ cum non tam Versio sit, quàm Compendium quoddam, elegans quidem, sed parum fidele; eadem testimonia ex fideliori Francisci Vigeri Versione reponere necesse erit.

Lib. 8. cap. 1. "Nam cùm fœlix illud tempus instaret, quo " salutaris hujus Servatoris nostri doctrinæ lux, sub Romanis Im- " peratoribus in cunctos sese homines longè latéque diffunderet; " adeóque (14) præcipua tum quædam ratio postularet, ut quæ de " ipso extarent oracula, necnon Hebræorum illorum vita, ac reli- " giosæ disciplinæ leges, quos longè Deus ipse carissimos habuisset, " cùm tot eæ seculorum intervallo Patrii sermonis integumentis " clausæ latuissent; cæteris tandem aliquando nationibus, quæ post- " modum in cognitionis divinæ communionem vocandæ erant, om- " nibus paterent. Deus ille tantorum bonorum auctor, singulari " egit providentiâ; ut quæ de venturo paulò pòst generis humani " Servatore, eodemque sanctioris erga unum præpotentem Deum " religionis omnibus sub sole gentibus Doctore futuro, prædicta " jam olim essent; ea demum accuratâ explicatione patefacta, & " publicis in Bibliothecis collocata, cunctorum in lucem venirent; " immissâ hâc Ptolomæo Regi mente divinitus; nimirum ut quædam " quasi penus esset, unde illa postmodum in populorum omnium usum " fructumque promerentur.

Lib. 12. cap. 1. "Verùm igitur omnino fuit Hebræorum Scrip- " turam tantò ante [*Platonem*] præcipere, uti divinarum literarum " intelligentiam ac disquisitionem fides antecedat; ut dum ait:

(14) Λόγος τοῦ οὐχ ὁ τυχὼν ᾕρει, τὰς περὶ αὐτοῦ προρρητείας, τόν τε βίον, &c. τῇ πατρίῳ αὐτῶν φωνῇ ἐξ αἰῶνος μακροῦ κεκαλυμμένα, ἤδη ποτὲ εἰς πάντα τὰ ἔθνη, οἷς τὰ τῆς θεογνωσίας ἔμελλε προξενεῖσθαι, παρελθεῖν. Θεὸς τὰς ———— προρρήσεις ἀποκαλυφθῆναι τοῖς πᾶσι, εἰς φῶς τ' ἐλθεῖν, ἐπ' ἀκριβὲς μεταβληθείσας, δημοσίαις τε βιβλιοθήκαις ἀνατεθείσας διοικεῖται, βασιλεῖ Πτολεμαίῳ τοῦτο πρᾶξαι κατὰ νοῦν ἐμβαλών, εἰς προπαρασκευὴν, ὡς ἔοικε, τῆς τῶν ἐθνῶν ἁπάντων ὅσον οὔπω μελλούσης ἐξ αὐτῶν ἔσεσθαι μεταλήψεως.

Nisi

Nisi [e] credideritis, non intelligetis. Itemque, [f] Credidi, propter quod locutus sum. (15) "Quo quidem nos etiam consilio, quos "novissimè rerum in nostrarum communionem admisimus [*Cate-"chumenos*] iis tanquam rudioribus adhuc & inchoatis, animoque "propemodum infantibus, divinæ Scripturæ lectionem simpliciùs "ita tradimus; ut eos simul ad fidem iis quæ proponantur tanquam "Dei verbis habendam adhortemur. At quorum jam robustior mentis "habitus, & cana quædam intelligentiæ vis fuerit, iis verò penetrare "altiùs verborumque sententiam explorare concedimus. Atque hos "Hebræi Deuterotas, quasi Scripturarum Interpretes atque Explana-"tores, vocare solebant.

His unicum addam ex eodem Opere locum, brevem quidem, sed eximium. Sic igitur, lib. 12. cap. 20. Eusebius. (16) "Ergo "jure sanè ac meritò Pueri quoque nostri divinorum Prophetarum "odas, hymnosque de Deo scriptos terere sæpiùs ac repetere con-"suescunt.

Idem libro de Martyribus Palæstinis, cap. 1. Procopium primum è Palæstinis in Persecutione decimâ martyrium obiisse refert. Acta hujusce Martyrii ex antiquissimo Codice edidit Henricus Valesius, not. in Euseb. pag. 154. Inibi leguntur ista. "In verbis di-"vinis ei tantùm studium erat. Illa verò quæ extrinsecus sunt, "mediocriter attigerat. Igitur genere quidem Æliensis, conversa-"tione autem vel habitatione Scythopolitanus erat. Ibi Ecclesiæ "tria ministeria præbebat: unum in legendi officio, alterum in Syri "interpretatione sermonis, & tertium adversùs Dæmones manûs "impositione consummans. Hinc luculenter patet, in Ecclesiâ an-tiquâ, ubi Versiones S. Scripturæ vernaculæ deerant, Interpretem adhiberi solitum, qui Lectiones in cœtu publico factas in plebis usum vernaculè exponeret: ipso etiam fatente Valesio, qui in Annotat. pag. 155. hæc habet. "Ex Actis illis discimus Procopium habitâsse

[e] Isai. VII. [f] Psal. CXV.

(15) ἔνθεν καὶ παρ᾽ ἡμῖν, τοῖς μὲν ἄρτι εἰσαγομένοις, καὶ τὴν ἕξιν ἀτελέσιν, ὡς ἂν τὰς ψυχὰς νηπίοις, ἁπλούστερον ἡ ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς ἀνάγνωσις παραδίδοται, μετὰ τοῦ δεῖν πιστεύειν ὡς Θεοῦ λόγοις τοῖς ἐμφερομένοις παρακελεύεσθαι. τοῖς δὲ τὴν ἕξιν πρεσβεβηκόσι, &c.

(16) Εἰκότως ἄρα καὶ παρ᾽ ἡμῖν τὰς ὑπὸ τῶν προφητῶν πεποιημένας ᾠδὰς, καὶ τοὺς εἰς τὸν Θεὸν ὕμνους μελετᾶν οἱ παῖδες ἐθίζονται.

"Scytho-

" Scythopoli, & in eâ urbe Lectorem atque Exorcistam fuisse, & " sacras Scripturas, quæ Græco sermone in Ecclesiâ legebantur, plebi " quæ Græcè nesciret, vernacula, id est, Syra lingua interpretatum " fuisse.

340. *Antonius Abbas.*

Assiduum in eo S. Scripturæ studium Palladius [g] etiam deprædicat; Græcas tamen nescivisse literas confirmat. ἑλληνιστὶ μὴ εἰδότος.

340. *Athanasius, Episcopus Alexandrinus,*

Epist. ad Marcellinum de Interpretat. Psalmorum. *Qui igitur non ad istum modum legunt sacras Odas* (nimirum ut mentem excolant, & passiones illius sedent,) *non prudenter psallunt, sed seipsos oblectant, habituri reprehensionem.* (17) *Qui autem secundùm prædictam rationem concinunt, ut melodia verborum ex numeris vocum cum spiritus harmoniâ congruat; isti psallunt & linguâ & mente; nec seipsos solùm, verum etiam alios, qui audire volunt, magnificè adjuvant.* Ibid. (19) *Arbitror autem in Scripturis hujus libri omnem vitam humanam, tum animæ affectiones, tum mentis conceptiones, suo modo ac magnitudine definitas contineri, nihilque ultra hæc in rebus humanis reperiri posse. Si enim pœnitentiæ aut confessionis usus requiratur; aut tentatio, aut tribulatio apprehenderit te, &c. omnium istarum rerum institutionem in Psalmis habes.* Ibid. *Siquidem Deus injunxit Mosi scribere Canticum magnum* (19) *& id populum docere, unà cum duce constituto. Jubet item scribere Deuteronomium, & in manibus*

[g] Hist. Lausiac. cap. 26.

(17) Οἱ δὲ ψάλλοντες, ὥστε τὴν μελῳδίαν τῶν ῥημάτων ἐκ τοῦ ῥυθμοῦ τῆς φωνῆς καὶ τῆς πρὸς τὸ πνεῦμα συμφωνίας προσφέρεσθαι, οἱ τοιοῦτοι ψάλλουσι μὲν τῇ γλώσσῃ, ψάλλοντες δὲ καὶ τῷ νοΐ, οὐ μόνον ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς θέλοντας ὑπακούειν αὐτῶν μεγάλως ὠφελοῦσιν.

(18) Ἡγοῦμαι γὰρ ἐν τούτοις τοῖς λόγοις τῆς βίβλου τὸν πάντα βίον τῶν ἀνθρώπων, &c. μεμετρῆσθαι καὶ περιέχεσθαι, καὶ μηδὲν τούτων πλέον ἐν ἀνθρώποις εὑρίσκεσθαι. εἴτε γὰρ μετανοίας ἢ ἐξομολογήσεως χρεία, &c. ἔχεις τούτων τὴν διδασκαλίαν ἐν τοῖς θείοις ψαλμοῖς.

(19) Καὶ διδάξαι τὸν λαὸν, τῷ τε καθισταμένον ἄρχοντα, κελεύει γράψαι τὸ Δευτερονόμιον, ἔχειν δὲ μετὰ χεῖρας, καὶ μελετᾶν ἀεὶ τὰ ἐν αὐτῷ ῥήματα, ὡς ἀρκούντων, &c.

gestare,

gestare, & perpetuò ejus verba meditata habere; cùm ea sufficiant ad virtutis admonitionem, & opitulationem illis, qui se probè in iis exercuerint, &c.

350. *Cyrillus, Episcopus Hierosolymitanus,*

Catech. Illuminat. 5. " Cum enim non omnes possunt Scripturas " legere; & alios quidem inscitia, alios verò occupatio quædam im- " pedit à cognitione; ne ob inscitiam animam perdas, in paucis " versibus universam fidei doctrinam comprehendimus; quod in ipsâ " lectione meminisse vos volo, & apud vos ipsos studiosè recolere, &c. " (*) Excerpe autem tempore opportuno ex sacris Scripturis, quæ " est insita illis, probationem.

Catech. Mystag. 5. (20) *Postea* (in sacrâ Synaxi) *clamat sacerdos,* Sursum corda. *Vos deinde respondetis,* Habemus ad Dominum, *assentientes ei profitendo. Nullus autem sic consistat, ut ore quidem dicat,* Habemus ad Dominum, *mente verò circa vitæ hujus curas vagetur. Dicit deinde Sacerdos,* Gratias agamus Domino. *Ad hæc vos subjicitis,* Dignum & justum est. *Sacerdos autem postea dicit,* Sancta Sanctis. *Vos deinde respondetis,* Unus Sanctus, unus Dominus Jesus Christus.

370. *Epiphanius*

Locus est in Panario maximè insignis, lib. 2. Tom. 2. Hæres. 69. §. *66.* " Quæcunque in Scripturis leguntur, apud illum quidem, qui " Spiritu S. præditus sit, quique vigilem & experrectam Dei bene- " ficio mentem adeptus fuerit, (21) perplexam nullam continent " sententiam. Nam è contrario nihil non in illis perfectissimè " tam à Christo Domino quàm ab Apostolis ac Prophetis ab eodem " missis est dictum": Dein de extremis Christi in cruce pendentis verbis, *Eli, Eli, lama sabacthani*, mentionem injiciens, priora duo Hebraicè, posteriora Syriacè pronuntiata esse dicit; ac dein subdit: (22) " Id quod singulari quadam est prudentia factum; ut

(*) Ἐκλέγου δὲ κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν τὴν ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν, περὶ ἑκάστου τῶν ἐγκειμένων σύστασιν.

(20) Μετὰ τοῦτο βοᾷ ὁ ἱερεὺς, ἄνω τὰς καρδίας. εἶτα ἀποκρίνεσθε, ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον, τούτῳ συγκατατιθέμενοι, δι' ὧν ὁμολογεῖτε, &c.

(21) Οὐδὲν δεῖ σκολιὸν ὑπονοῆσαι. ἀλλὰ πάντα τελειότατα ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς εἴρηται.

(22) Καὶ αὐτὸ ποιῶν δι' ἀγαθὴν οἰκονομίαν, —— ὅπως καθέλοι τὴν αὐχούντων τὴν Ἑβραΐδα, καὶ καταξιώσῃ καὶ ἑτέρας γλώσσας εἰς πλήρωσιν τῆς περὶ αὐτοῦ ῥητῶν, &c.

" cùm Eli Eli diceret, Prophetæ illud vaticinium ad ſe pertinere " profiteretur. Cùm verò quod reliquum eſt, non Hebraicè ſed " Syriacè conciperet; eorum faſtum comprimeret, qui ſe Hebraicâ " linguâ inſolenter efferrent; & ad edita de ſe in ſacris literis ora- " cula complenda cæteras quoque linguas adhiberet. Inſtabat enim " tempus illud, quo ſui notitiam per omnes Nationes diffunderet.

370. *Didymus, Presbyter Alexandrinus,*

In Pſal. XLVI. 7. in Catenâ Aur. in L. Pſal. à Daniele Barbaro Latinè verſâ. " Pſallentem cogitare oportet, quæ in Cantico pro- " feruntur; non enim in colliſione ac carminis modulatione ver- " ſandum eſt iis, qui proficere ſtudent; ſed intelligentiâ percipere " quæ canuntur, opus eſt. Nam eos qui non ita pſallunt, ſed tan- " tùm ſonitum vocis emittunt, rejicit Deus dicens, Diſcede à me; " ſonum viarum tuarum & pſalmum organorum tuorum non au- " diam.

Inter S. Maximi Capita Theologica, ſeu Sermones per Excerpta, Serm. 17.[h] ſententia iſta ex Didymo citata reperitur. (23) " Le- " gendæ ſunt divinæ Scripturæ. Uti enim vini potus dolorem ſedat, " & cor ex triſtitiâ in lætitiam transfert; ſic ſpiritale vinum gaudio " perfundit animum.

390. *Joannes Chryſoſtomus.*

Integrum deſcribat Chryſoſtomum oportet; qui cuncta ejus teſti- monia de Scripturis vernaculè legendis congeſſerit. Plurima dedit Armachanus Latinè, quibus nos Græca è regione appoſuimus, niſi in pauculis quibuſdam, quæ nonniſi Latinè adhuc prodierunt. Verbi gratiâ, Expoſitio in Pſalmum 90. & Homilia in Eſai. 62. neque in Savilianâ neque in Morellianâ editione reperiuntur. Utraque autem habetur Latinè in Editione Pariſienſi 1556. Tom. 1. illa pag. 861. iſta pag. 1248. Idem & de aliis dicendum. Poſt plenam Reve-

[h] Tom. II. Opp. Maximi, pag. 583.

(23) Ἐντυγχάνειν δεῖ ταῖς θείαις γραφαῖς. ὥσπερ γὰρ ὁ οἶνος πινόμενος ἀναπαύει λύπην, καὶ μεταβάλλει καρδίαν εἰς εὐφροσύνην· οὕτως ὁ πνευματικὸς οἶνος εἰς χαρὰν μεταβάλλει τὴν ψυχήν.

rendiſſimi

rendissimi Primatis vindemiam frustra esset spicilegium meditari; nisi Homiliam, quâ argumentum istud Chrysostomus datâ operâ pertractat, intactam penitus prætermittere, iniquum duxerim.

Homil. de utilitate Lectionis Scripturæ, Edit. Morell. Tom. V. pag. 582. (24) "Est enim spirituale pratum, ac deliciarum paradisus, sacrarum lectio Scripturarum. —— Hunc Paradisum Deus " non uno circumscriptum loco posuit; sed ubique terrarum expandit, " & in fines orbis terrarum extendit. Atque ut intelligas in universum " orbem terrarum expansas esse Scripturas; audi prophetam dicentem. *In omnes terras exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Sive ad Indos te conferas, quos Oriens primos Sol re- " spicit, (25) sive ad Oceanum te conferas. * [Sive ad Bri- " tannicas insulas iter facias.] Sive in Euxinum Pontum naviges, " sive ad Australes partes abeas; omnes ubique audies de iis, quæ in " Scripturâ sunt, Philosophantes; aliâ quidem voce, sed non aliâ " fide, ac linguâ quidem diversâ, sed mente consona. —— Ha- " bet & fontem hic Paradisus. —— Fons iste in singulas fide- " lium mentes dividitur, & non minuitur; dividitur & non consu- " mitur; dispertitur & minor non fit; apud omnes integer & in " singulis integer. —— In hoc igitur Paradiso versemur; assi- " deamus fonti; —— in lectione Scripturæ istius permaneamus. " —— Lectio Scripturæ colloquium est cum Deo. —— Lectioni " ergo simus intenti, non duas tantùm has horas, (non enim ad " securitatem sufficit hæc auditio nuda) sed perpetuò quisque domum " reversus libros sacros in manus sumat, & eorum quæ dicta sunt " sensus percurrat; siquidem perpetuam & sufficientem utilitatem " percipere cupiat ex Scripturâ. —— Is qui Scripturas sacras

* Verba uncis inclusa Fronto Ducæus in Versione suâ perperam omisit.

(24) Καὶ γὰρ πνευματικὸς λειμὼν καὶ παράδεισος τρυφῆς ἡ τῶν θείων γραφῶν ἐστιν ἀνάγνωσις.

(25) Κἂν πρὸς ὠκεανὸν ἀπέλθῃς, κἂν πρὸς τὰς Βρεταννικὰς νήσους ἐκείνας.— πάντων ἀκούσῃ πανταχοῦ τὰ ἀπὸ τῆς γραφῆς φιλοσοφούντων, φωνῇ μὲν ἑτέρᾳ, πίστει δὲ οὐχ ἑτέρᾳ, καὶ γλώσσῃ μὲν διαφόρῳ, διανοίᾳ δὲ συμφώνῳ. —— αὕτη ἡ πηγὴ καθ' ἑκάστην ψυχὴν ἐστὶ τῶν πιστῶν μεριζομένη, ——παρὰ πᾶσιν ὁλόκληρος, καὶ ἐν ἑκάστῳ ὁλόκληρος. ——Μένωμεν ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν γραφῶν τούτων. ——προσέχωμεν πάνυ τῇ ἀναγνώσει, μὴ τὰς δύο μόνον ταύτας ὥρας, οὐ γὰρ ἀρκεῖ ἡμῖν εἰς ἀσφάλειαν ἡ ψιλὴ αὕτη ἀκρόασις, ἀλλὰ διηνεκῶς, καὶ ἕκαστος οἴκαδε ἀναχωρήσας τὰ βιβλία μετὰ χεῖρας λαμβανέτω. ——Κἂν μηδένα ἔχῃ τὸν ἑρμηνεύοντα, διὰ τῆς συνεχοῦς ἀναγνώσεως, ὥσπερ διά τινων ῥιζῶν, πολλὴν ἐπισπᾶται τὴν ὠφέλειαν.

" assiduè legit, & juxta rivos illarum residet; licet neminem habeat " qui interpretetur, frequenti lectione quasi radicibus quibusdam utili-" tatem haurit. [Plurimam utilitatem haurit. Ita quidem Græca, à Frontone dilutiùs versa.]

Unicam addam sententiam de precibus linguâ à precantibus intellectâ faciendis, ex Expositione in Psalmum XLI. desumptam. *Quotidie Deum interpellemus per Psalmos & Orationes.* (26) *Ne autem verba solùm offeramus; sed ipsam etiam sciamus vim dictionum.*

420. *Cyrillus, Episcopus Alexandrinus,*

Homil. Paschal. 16. " Abstineamus igitur ab ejusmodi cibo; " [à fabulis Judaicis] (27)puros verò in animum inferamus sanctorum " Prophetarum sermones, ac per Mosen accepta decreta, in ænig-" maticam traducentes veritatem, & inprimis Evangelicam saluta-" remque doctrinam, Apostolicos libros; non ut quibusdam mos " est, ad contemplationem indecoram eorum, quæ scripta sunt, sen-" tentiam detorquentes, nec à recto sensu impiè trahentes; verùm " quâ se viâ contemplationum explicat scopus, eandem nos ipsi quoque " strenuè insistamus.

Orat. 2. de rectâ fide, quæ Religiosissimis Reginis inscribitur. In Præfat. eas ad S. Scripturæ studium hortatur.

Comment. in Amos, cap. 4. " Animus hominis divinis sermo-" nibus nutritur: (28) Cujus fluentum est spirituale, & fons intel-" lectualiter irrigans, divinitus inspirata Scriptura, Christi myste-" rium disserens.

Glaphyra in Genesin, lib. 1. in Præfat. "*Scrutamini Scripturas,* " Judaico populo Christus inclamavit, (29) non aliâ ratione ad vitam " pertingere posse quosdam (*rectiùs,* ullos) nisi veluti thesaurum " quendam effodientes legalem literam, abditam in eâ margaritam,

(26) Μὴ τὰ ῥήματα μόνον προσφέρωμεν, ἀλλὰ τὴν δύναμιν αὐτὴν εἰδῶμεν τῶν ῥήσεων.

(27) Καθαροὺς δὲ εἰς νοῦν εἰσοίσωμεν λόγους τοὺς ἐκ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ τὰς διὰ Μωσέως ἐντολὰς, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τὴν εὐαγγελικὴν καὶ σωτήριον παίδευσιν, τὰς τῶν ἀποστόλων συγγραφὰς, &c.

(28) Πηγὴ καταῤῥέουσα νοητῶς ἡ θεόπνευστος γραφὴ, τὰ τοῦ Χριστοῦ λαλοῦσα μυστήρια.

(29) Οὐχ ἑτέρως ἂν ἰσχύσαι τῆς αἰωνίας ζωῆς ἐφικέσθαι τινὰς, ἐναργέστατα λέγων, εἰ μὴ, &c.

" hoc

" hoc eſt, Chriſtum, perveſtigent. Ibid. (30) Cui quidem rei " nihil æquiparandum fuerit inculpatam vitam laudantibus, optimis " præſtantiſſimiſque actionibus vacare volentibus, & mentem divino " lumine repletam habentibus: Propterea quòd oporteat in iis quæ " de Deo ſcripta ſunt, indeſinenter ſeſe oblectare, ac veluti lucernam " quandam S. Scripturam ſibi ſtatuere, juxta Pſalmiſtam clamantem & " dicentem; *Lucerna pedibus meis*, &c.

Lib. 4. " Peragrantes itaque [*Apoſtoli*] regiones & urbes, quam- " plurimos etiam alios Paſtores populis præfici juſſerunt, atque ovium " rationalium curam gerere, paſcere verò quodammodò in paſcuis " bonis, & in loco pingui; (31) ac veluti in floridiſſimam herbam " deducere, ſacram nimirum Scripturam. Sufficiens enim ad vitam " animæ cibus eſt Verbum Dei.

Lib. 5. (32) " Canales verò rursùm, in quibus adaquatur ra- " tionalis grex, hoc eſt, nos, intelligantur Scripta Moſis, & prophe- " ticæ Prædicationes; quæ nobis ſupernum atque à Deo ſermonem " tantùm non ſcaturiunt.

Homil. Epheſi habita ad populum, [h] inter Acta Concilii Epheſini, par. 3. cap. 6. (33) *Qui ſacris literis incumbunt, cor ſapiens, bonorumque operum gnarum, & rectæ fidei lumine colluſtratum obtinent.*

430. *Theodoretus, Epiſcopus Cyrenſis,*

Comment. in Pſal. XLVI. 7. Pſallite ſapienter.] *Præclarè poſuit,* (34) *docens non ſolâ linguâ hymnos proferendos eſſe; verùm etiam mentem in eorum, quæ dicuntur, intelligentiam excitandam.*

[h] Concil. Tom. III. pag. 980.

(30) γένοιτο δ' ἂν οὐδὲ τοῦ τοιοῦδε τὸ ἰσοστατοῦν. —— διά τοι τὸ δεῖν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις ἀκαταλήπτως ἐντρυφᾷν, καὶ λύχνον ὥσπερ τινὰ ποιεῖσθαι τὸ γράμμα τὸ ἱερόν.

(31) Καὶ εἰς πόαν ὥσπερ ἀποκομίζειν τὴν διανθεστάτην, τὴν θεόπνευστον γραφήν. ζωαρκὲς γὰρ ἔδεσμα ψυχῆς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος.

(32) Νοοῖντο δ' ἂν πάλιν ληνοὶ τῆς καὶ ποτιστήρια τῆς λογικῆς ἀγέλης, τουτέστιν ἡμῶν, συγγραφὴ Μωσέως, καὶ τὰ προφητικὰ κηρύγματα, &c.

(33) Οἱ τοῖς ἱεροῖς προσέχοντες γράμμασιν, σεσοφισμένην ἔχουσι τὴν καρδίαν &c.

(34) Διδάσκων μὴ μόνῃ τῇ γλώττῃ προσφέρειν τὴν ὑμνῳδίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν εἰς κατανόησιν τῶν λεγομένων ἐγείρειν.

In

In Colos. III. 16. Cantantes in cordibus vestris Deo.] (35) *Assiduam divinorum eloquiorum meditationem præcipit quoque Lex Vetus.* [i] Meditaberis, *enim inquit*, in ipsis sedens, & surgens, & cubans, & in viâ ingrediens. *Hoc etiam præcipit divinus Apostolus; ut nos Domini doctrinam in animâ semper circumferamus, & ipsum laudemus, & Canticis spiritualibus linguam sanctificemus. Illud autem,* in cordibus, *pro eo quod est, Non ore tantùm.*

440. *Nilus Abbas*

Parænes. (36) *Si peragitur congregatio in Ecclesiâ, & tu adesto. Si verò non peragitur, tum psallens Apostolicum* Evangelium, *abito.*

450. *Basilius, Episcopus Seleuciensis*

Orat. 16. in Davidem. (37) " Animæ pabulum, veritatis est
" cognitio, creatoris intelligentia, divinarum rerum narratione re-
" pleri. Ac circa ejusmodi alimoniam otium impendere Dominus
" homines docebat, &c. Percommodè partitur alimentum Conditor,
" dum utrumque nutrit [*Corpus & Animam*] Corpori quidem res
" cognatas, quibus ali consuevit, Animæ verò commentarios ingenio
" ejus congruentes. Eam enim ob rem literarum monumenta,
" Sanctorum vitas complexa, notitiam ad posteros transmittunt,
" quo ad imitationem impellantur; utque nondum natis the-
" saurus paretur, Virtutis promptuarium ad vitæ rationes perutile
" objiciunt.

i Deut. VI.

(35) Τὴν συνεχῆ τῶν θείων λογίων μελέτην καὶ ὁ παλαιὸς νόμος παρεγγυᾷ. — τοῦτο παρακελεύεται καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος, ὥστε ἡμᾶς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρειν ἀεὶ, ὑμνεῖν τ' αὐτὸν, καὶ ταῖς πνευματικαῖς ᾠδαῖς ἁγιάζειν τὴν γλῶτταν. τὸ δὲ ἐν ταῖς καρδίαις, ἀντὶ τοῦ, μὴ μόνον τῷ στόματι.

(36) Εἰ τελεῖται σύναξις ἐν ἐκκλησίᾳ, παράβαλε. εἰ δὲ μὴ τελεῖται, σὺ ψάλλων ἀποστολικὸν εὐαγγέλιον, ἄπελθε.

(37) Ψυχῆς δὲ τροφὴ — τὸ τῶν θείων ἐμφορεῖσθαι διηγημάτων, καὶ περὶ ταύτην ἀσχολεῖσθαι πλέον τὴν τροφὴν ὁ δεσπότης παιδεύων. — μερίζει τὴν τροφὴν περιφόρως ὁ ποιητὴς, ἑκάτερα τιθηνούμενος, σώματι μὲν οἷς πέφυκε, ψυχῇ δὲ τοῖς νομίμοις συγγράμμασιν. — τούτου γὰρ χάριν αἱ γραφαὶ, τῶν ἁγίων τοὺς βίους διὰ τῶν συγγραμμάτων φυλάττουσι, τὴν γνῶσιν τοῖς ἐφεξῆς παραπέμπουσι, &c.

600. *S. Jacobi*

600. *S. Jacobi Missa.*

In Auctuario Biblioth. Patr. G. L. Tom. II. pag. 4. (38) *Deinde* (inter ſacram Liturgiam) *leguntur fuſiſſimè oracula ſacra Veteris Teſtamenti & Prophetarum*; *& Filii Dei Incarnatio demonſtratur, Paſſio, &c.* (ſc. leguntur etiam oracula Novi Teſtamenti.) Et mox: *Atque id fit ſingulis diebus in ſacrâ & divinâ Miſſâ.* Miſſa iſta citatur [k] à Concilio VI. anno 681. habito, neque tamen multò vetuſtior videtur.

600. *Heſychius, Epiſcopus Hieroſolymitanus,*

In Pſal. XLVI. 7. in Catenâ Aur. in Pſal. L. à Daniele Barbaro Latinè verſâ. "Ter Deo pſallendum merito præcepit; ut linguâ "& mente & ſpiritu pſallamus. Pſallere verò ſapienter ideo jubet, "ne carminibus & numeris vacantes, vim eorum, quæ canimus, "ignoremus, neque æs ſonans aut cymbalum tinniens efficiamur; "ſed ſcientes Regem omnis terræ, hoc eſt, totius humanitatis Deum "eſſe, membra illi omnia tum corporis tum animi ſubjiciamus.

k Can. XXXII.

(38) Εἶτα ἀναγινώσκεται διεξοδικώτατα τὰ ἱερὰ λόγια τῆς παλαιᾶς διαθήκης καὶ τῶν προφητῶν, καὶ ἀποδείκνυται, ἡ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησις, τά τε πάθη, &c. καὶ τοῦτο γίνεται καθ' ἡμέραν ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ θείᾳ ἱερουργίᾳ.

CAPUT

CAPUT III.

A. D. 250. *Novatianus, Presbyter & Antipapa Romanus;*

LIb. de Trinitate, cap. 19. *Cum ipsa Scriptura cælesti abundans plenitudine sese Hæreticorum istorum calumniis exuat; facilè ipso quod scriptum est nitimur, & errores istos sine ullâ dubitatione superamus.*

250. *Cyprianus Episcopus Carthaginensis*

Præfat. ad libros Testimon. adv. Judæos. *Plus roboris tibi dabitur, & magis ac magis intellectus cordis operabitur, scrutanti Scripturas veteres ac novas pleniùs, & universa librorum spiritalium volumina perlegenti.* Vox *Spiritalium* redundare videtur. Libros enim potiùs Canonicos Cyprianus innuit: atque adeò vox ista in Codice MS. vetusto Bibliothecæ Archiepiscopalis Lambethanæ non invenitur.

De Habitu Virg. *Scripturis sanctis nos instrui Dominus voluit & moneri.*

De Spectaculis §. 11. *Habet Christianus spectacula meliora, si velit. Scripturis, inquam, sacris incumbat Christianus fidelis; ibi inveniet condigna fidei spectacula. Quàm hoc decorum spectaculum, fratres? quàm jucundum? quàm necessarium? intueri semper spem suam, & oculos aperire ad salutem suam.* Hunc librum Cypriano abjudicant Critici recentiores; neque adeò tamen Cypriano indignus est; & ante Constantini tempora scriptum esse constat. Author, quisquis demum fuerit, argumenta ex Tertulliano emendicâsse videtur.

De Disciplinâ & Bono Pudicitiæ, in fin. *Ego pauca dictavi. Vos Scripturas aspicite, exempla vobis de ipsis præceptis hujus rei majora conquirite.* Liber Cypriano receptâ apud eruditos sententiâ abjudicatur. Antiquus tamen est; quemque Erasmus Cornelio Papæ deberi conjicit. Certè Authorem fuisse Episcopum ex initio ejus patet.

Confessio S. Cypriani (quæ tametsi genuina non sit, Authoris est admodum vetusti) publicam Christianorum Liturgiam sic describit, prope fin. *Aliâ autem die ivimus in sanctam Ecclesiam Dei; & vidi cælestem chorum super terram Hymnum referentem Deo cum multâ glorificatione.*

rificatione. Audivi autem ibi laudem per singulos versus omnium vocem consonantem; ut putarem omnium esse unam vocem, tanquam vocem Angelorum.

316. *Lactantius Firmianus*

Lib. 5. cap. 20. *Quomodo enim Deus præstabit precanti, quicquid oraverit; cùm ad precandum neque ex animo, neque observanter accedat? Isti autem cùm ad sacrificandum veniunt, nihil intimum, nihil proprium diis suis offerunt, non integritatem mentis, non reverentiam, non timorem. Peractis itaque sacrificiis inanibus, omnem religionem in templo, & cum templo, sicut invenerant, relinquunt; nihilque secum ex eâ neque afferunt neque referunt. Inde est, quòd ejusmodi religiones neque bonos facere possunt, neque firmos atque immutabiles. Traducuntur itaque ab his homines facilè; quia nihil ibi ad vitam, nihil ad sapientiam, nihil ad fidem discitur. Quæ est enim superstitio illorum deorum? quæ vis? quæ disciplina? quæ origo? quæ ratio? quòd fundamentum? quæ substantia? quò tendit? aut quid pollicetur? ut ab homine possit fideliter servari, fortiterque defendi? In quâ nihil aliud video, quàm ritum ad solos digitos pertinentem?*

370. *Optatus, Episcopus Milevitanus,*

Lib. 1. ad Parmenian. *Nam fermè ante annos LX. & quod excurrit, per totam Africam persecutionis devagata est tempestas. Quid commemorem Laicos, qui tunc in Ecclesiâ nullâ fuerant dignitate suffulti? Quid ministros plurimos? Quid Diaconos in tertio? Quid Presbyteros in secundo sacerdotio constitutos? Ipsi apices & principes omnium aliqui Episcopi illis temporibus, ut damno æternæ vitæ, istius incertæ lucis moras brevissimas compararent, Instrumenta divinæ legis impiè tradiderunt.* Penès Laicos igitur erant Instrumenta divinæ legis.

370. *Hilarius, Diaconus Romanus,*

Comm. in Ephes. V. 19. Psallentes in cordibus vestris Domino.] *Rationabilem viam diligit Spiritus Sanctus; quia si bene vixerimus, implebimur eo, ut memorat, ad confitendum & extollendum Dei donum, diverso vocis canore; ut laus in Deum omni linguâ canatur.*

390. *Hieronymus*

Epist. 103. ad Paulinum. *Sola Scripturarum ars est, quam sibi omnes passim vindicant. Scribimus indocti doctique poemata passim. Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi præsumunt, lacerant, docent antequam discant.* [Hic quidem reprehendit Hieronymus petulantiam illorum, qui S. Scripturæ expositionem illotis manibus aggredi auderent; omnibus interim Scripturam olim in usu familiari fuisse fidem facit. Quin ipse Scripturæ lectionem indoctis adeò non interdicit; ut illorum gratiâ simplici sermone conscriptam esse prodat.] *Oro te, frater carissime, inter hæc vivere, ista meditari, nihil aliud nôsse, nihil quærere. Nonne tibi videtur jam hîc in terris regni cælestis habitaculum? Nolo offendaris in Scripturis sanctis simplicitate & quasi utilitate verborum; quæ vel vitio Interpretum vel de industriâ sic prolata sunt, ut rusticam concionem faciliùs instruerent; & in unâ eademque sententiâ aliter doctus, aliter audiret indoctus.*

Præfat. in 4 Evang. ad Damasum. *Prætermitto eos codices, quos à Luciano & Hesychio nuncupatos paucorum hominum asserit perversa contentio: quibus utique nec in toto Veteri Instrumento post Septuaginta Interpretes emendare quid licuit, nec in Novo profuit emendâsse: cùm multarum gentium linguis Scriptura ante translata doceat falsa esse, quæ addita sunt.*

Comm. in Psal. XLVI. 7. (quod inter Opera ejus habetur) Psallite sapienter.] *Ut quæ canitis per literam, intelligatis spiritualiter dicta.*

Author Epistolæ ad Amicum de Scientiâ divinæ legis, inter Hieronymi Opera, Tom. 9. Edit. Mariani Victorii, p. 38.

Hoc planè præmoneo; ne Domini verba despicias, quæ pio affectu tibi nunc Ecclesiæ parvulo, ad confovendam infantiæ novitatem porrigo. Rudis igitur & in Christianæ doctrinæ studio tyro fuit, cui hæc scripta sunt. Hunc tamen ad Scripturæ studium Author Epistolæ multis hortatur. *Rogo ut ad institutionis plenitudinem, verbum Domini, hoc est Evangelium, diligentiùs legas; ex quo scientiam ampliorem ejus quàm credidisti lucis accipias, ut possis in omnibus nôsse quid facturus sis. Nam sine divinæ legis & disciplinæ cælestis scientiâ difficile esse quenquam posse salvari, non meus, sed divinus sermo probabit. Ait Esaias Propheta, &c.* Scripta est isthæc Epistola, uti ex fine patet, antequam Monachorum nomen viris devotis in turbâ etiam commorantibus imponi desiisset, viz. ante annum 600.

420. *Augu-*

420. *Augustinus, Episcopus Hipponensis,*

Ennarrat. in Psal. XLVI. Psallite intelligenter.] *Docet nos & admonet nos, ut psallamus intelligenter; non quæramus sonum auris, sed lumen cordis.* Psallite, *inquit*, intelligenter.

In Psal. CV. Et interfecta est terra in sanguinibus.] *Putaremus autem hîc scriptoris errorem esse; atque eum diceremus pro eo quod est infecta, fecisse interfecta: nisi haberemus beneficium Dei, qui Scripturas suas in multis linguis esse voluit, atque ita esse scriptum.*

Epist. 107. *Exerce* [tu qui pro infidelibus orandum non esse dicis.] *contra Orationes Ecclesiæ Disputationes tuas; & quando audis sacerdotem Dei ad altare exhortantem populum Dei, orare pro incredulis, ut eos Deus convertat ad fidem; & pro catechumenis, ut eis desiderium regenerationis inspiret; & pro fidelibus, ut in eo quod esse cœperunt, ejus munere perseverent; subsanna pias voces, & dic te non facere quod hortatur, id est, Deum pro infidelibus, ut eos fideles faciat, non rogare.*

De Magistro, cap. 7. *Primò omnium recordor, aliquandiu nos quæsisse, quam ob causam loquamur; inventumque esse, docendi commemorandive gratiâ nos loqui; quandoquidem nec cùm interrogamus, aliud agimus; quàm ut ille qui rogatur, discat quid velimus audire. In orando Deo, quem doceri aut commoneri existimare non possumus, id verba valeant; ut vel nos ipsos commonefaciamus, vel alii commoneantur, doceanturve per nos.*

430. *Joannes Cassianus, Presbyter Massiliensis,*

De Institut. Cœnob. lib. 2. cap. 5. Monachorum Ægyptiorum mores & instituta referens, eos formam vivendi à Marco Apostolo accepisse & inviolatam tenuisse scribit. *Eo fervore Scripturarum divinarum lectionibus, orationique, & operi manuum diebus ac noctibus incubabant; ut nec escarum quidem appetitus vel memoria interpellaret.* Et mox, *Quotidianos orationum ritus volentibus celebrare, unus in medio Psalmos Domino cantaturus exurgit. Cúmque sedentibus cunctis (ut moris est nunc usque in Ægypti partibus) & in psallentis verba omni cordis intentione defixis, undecim Psalmos orationum interjectione distinctos contiguis versibus parili pronuntiatione cantâsset, duodecimum sub Alleluia responsione consummat.*

Lib. 2. cap. 7 De eorundem precibus publicis. *Antequam flectant genua, paulisper orant; & stantes in supplicatione majorem temporis partem expendunt. Itaque post hæc puncto brevissimo procidentes humi, velut adorantes tantùm divinam clementiam, summâ velocitate consurgunt; ac rursus erecti, expansis manibus eodem modo quo prius stantes oraverant, suis precibus intentiùs immorantur.*

Lib. 2. cap. 10. Credunt iidem Diabolum *cogitationibus seu diversis humoribus excitatis, abducere mentem nostram à supplicationis intentione festinare. Quamobrem utilius censent breves quidem orationes, sed creberrimas, fieri.*

Lib. 2. cap. 12. *Hunc sanè canonicum duodenarium Psalmorum numerum tali corporis quiete relevant; ut has easdem Congregationum solennitates ex more celebrantes, absque eo qui dicturus in medium Psalmos surrexerit, cuncti sedilibus humillimis insidentes, ad vocem Psallentis omni cordis intentione dependeant.* Monachos hosce Ægyptios cum indoctissimis juxta indoctos fuisse constat; Scripturas tamen assiduè terebant, Psalmos attentè audiebant, & ex psallentis ore omni cordis intentione pendebant. Scriptura igitur & Officia divina apud illos linguâ vernacula habebantur. Aliter frustra attenti, frustra verborum intellectum sectati erant; quod de illis refert Cassianus, lib. 2. cap. 11. *Non enim multitudine versuum, sed mentis intelligentiâ delectantur; Illud totâ virtute sectantes; Psallam spiritu, Psallam & mente.*

Collat. 9. cap. 34. *Satis verò constat, illum trinæ orationis numerum, qui solet in congregationibus fratrum ad concludendam synaxin celebrari, eum qui intento animo non supplicat, observare non posse.*

Collat. 10. cap. 13. *Mens mobilis semper ac vaga in tempore quoque synaxeos velut ebria per diversa distrahitur, nullum Officium competenter exolvens. Verbi gratiâ, dum orat, Psalmum aut aliquam recolit lectionem; dum cantat, aliud quid meditatur, quàm textus ipsius continet Psalmi: cùm lectionem recitat, faciendum aliquid volvit factumve reminiscitur. Atque in hunc modum nihil disciplinatè nec opportunè recipitur vel dimittitur.*

520. S. *Cæsarius, Arelatensis Episcopus.*

In Vitâ [a] ejus à Cypriano discipulo conscriptâ, cap. 8. *Voluit verò, atque etiam compulit Laicos & populares homines, Psalmos & Hymnos*

[a] Apud Surium, August. XXVII. pag. 947.

promere,

promere, altâque & modulatâ voce, instar Clericorum; alios Græcè, alios Latine, Prosas & Antiphonas decantare; ne illis spatium suppeteret ad fabulas in Ecclesiâ effutiendas. Hinc patet plebem olim in Ecclesiâ Gallicanâ Psalmos Hymnosque unà cum Clero decantare consuevisse; Officiaque divina diversis linguis pro auditorum intellectu celebrata fuisse; saltem Arelate, in quâ, utpote Galliarum Præfecti sede, multi Græci, qui Latinè nesciebant, commorati fuisse videntur.

550. *Aurelius Cassiodorus*

Annot. in Psal. XLIV. Circumamicta varietate.] *Perscrutemur, cur Ecclesia Dei de vestis varietate laudetur; cui totum simplex convenit atque unum. Sed hic* varietatem *aut linguas multiplices significat; quia omnis gens secundùm suam Patriam in Ecclesiâ psallit auctori; aut virtutum pulcherrimam diversitatem.*

550. *Facundus, Episcopus Hermianensis,*

Pro defens. trium Capit. lib. 12. cap. 1. *Nam si obstinatus ille dicendus, qui non cedit Ecclesiæ constitutis earundem Scripturarum authoritate firmatis; quantò deterioris obstinationis dicendus est; qui ipsis divinis Scripturis dedignans acquiescere, inviolabili earum plenitudini aut abrogat veritatem, aut aliquid deesse putat, quod propriâ debeat adinventione supplere.* Et mox, Postquam multos in fide imperfectos esse dixerat, qui omnes fidei argutias non capiunt, nec in omnibus rectè sentiunt, nec tamen Hæretici sunt dicendi; quia dociles sunt, & perfectiorem scientiam à doctis recipere semper parati, addit: *Imperfectus iste profectò nihil sui cordis adinventione confictum, propriâ quâdam authoritate docere præsumit, sicut quidam Hæretici; neque talia docentes sequitur: sed authoritati divinarum literarum innititur; atque ubi earum intelligentiam non fuerit assecutus (in multis siquidem pro illarum magnâ profunditate humanus caligat aspectus) cognoscens quid inde statuerit universalis Ecclesia, errori suo piâ cordis humilitate renuntiat.* Verùm enimverò si Christiano imperfecto fides è Scripturis haurienda fuerit; si ad Ecclesiam recurrendum, quoties earum sensum minùs assecuti fuerint; certè Scripturæ imperfectis etiam & indoctis patebant, neque illis ex imperitiâ factum esse præjudicium credebatur.

560. *S. Ger-*

560. *S. Germanus, Parisiensis Episcopus.*

Quali studio plebs atque Clerus Parisiensis psalmodiam in Ecclesiâ sub Germano Episcopo communi voce frequentârint, Venantius Fortunatus nos docet hisce versibus [d].

Flagranti studio populum domus irrigat omnis: [omnem.]
Certatimque monent, quis prior ire valet, &c.
Pontificis monitis Clerus, Plebs psallit, & Infans:
Unde labore brevi fruge replendus erit.
Sub Duce Germano fælix exercitus hic est.

595. *Gregorius* I. *Romanus Episcopus,*

Homil. 15 in Ezech. *In Scripturis invenimus prædicamenta operis & exempla virtutis : ibi jubetur, quid agere etiam corporaliter debemus; ibi hoc quod ad operandum præcipitur, in sanctorum virorum ac fortium actione monstratur, &c. Studete, quæso, fratres charissimi, Dei verba meditari; nolite despicere scripta nostri Conditoris, quæ ad nos missa sunt. Multum valde est, quòd per ea animus refricatur ad calorem, ne iniquitatis suæ frigore torpescat. Cùm illâ præcedentes justos fortiter egisse cognoscimus; & ipsi ad fortitudinem bonæ operationis accingimur; sanctorum exemplorum flammâ animus legentis accenditur. Videt quæ fortia ab eis facta sunt; & valdè indignatur sibi, quia talia non imitatur. Unde rectè sponsi voce ad sponsam dicitur.* [e] Sicut turris David collum tuum, &c. Mille clypei pendent ex eâ, omnis armatura fortium. *In collo etenim guttur, in gutture vox est. Quid ergo per collum sancta Ecclesia nisi sacra ejus eloquia designantur? In quâ dum mille clypei dependere memorantur; per hunc perfectum numerum numerus universus ostenditur, quia universa nostra munitio in sacro eloquio continetur. Ibi quippe sunt præcepta Dei, ibi exempla justorum, &c.*

---

[d] Poemat. lib. 2. [e] Cant. IV.

CAPUT

CAPUT IV.

FRustra à nobis quærunt Pontificii tempus & Authorem introductæ in sacris obeundis ignotæ linguæ. Sensim id atque incuriâ factum; prout lingua, quâ Officia Ecclesiastica condita erant, paulatim desiit esse vernacula. Citiùs id in nonnullis, tardiùs in aliis regionibus evenit: & nullibi unico seculo, neque forsan pluribus, inchoatum simul ac finitum fuit: adeò ut certam quandam mutationis factæ epocham exigere absurdum sit. Id solum dixerimus, linguam Latinam in illis Occidentis partibus, quibus in usu communi fuerat, vernaculam esse desiisse inter finem sexti & initium decimi sèculi: Plura de mutatione in Galliis factâ observavit Reverendissimus Primas; quibus nos quædam adnotabimus. Linguam Latinam Galliæ olim vulgarem fuisse, in confesso est. Postquam autem Franci, Burgundiones, aliæque gentes, è Germaniâ profecti, Galliam insederant; immensam vocum peregrinarum vim induxerunt; quibus adeò contaminarunt linguam pristinam, ut quamvis à linguâ Germanicâ recederent, & ad Romanam propiùs accederent, ab utraque tamen diversam efformarent linguam; quæ Rustica Romana vulgò appellabatur. Cl. Usserius quidem dubitat, annon eadem fuerit lingua Gallorum & Germanorum, Caroli M. tempore communis: & communem fuisse strenuè contendit Vitus Amerbachius ab Usserio citatus, cap. 5. ad annum 807. & Beatus Rhenanus, Rerum German. lib. 2. pag. 106. Verùm rem extra controversiam ponet Concordatio Ludovici & Caroli fratrum in Conventu Argentoratensi anno 842. facta; quæ habetur inter Capitularia [a] Caroli Calvi, Tit. 8. & apud Nithardum [b] lib. 3. Convenerant Argentinam Galli & Germani; illi Carolum, illi Luodovicum secuti, ad pacem inter fratres sanciendam. *Pax coiit: & sacramenta quæ subter notata sunt Lodhuuvicus Romanâ, Karolus verò Theudiscâ lingua juraverunt*; *ac sic ante Sacramenta circumfusam plebem alter Theudiscâ, alter Romana linguâ alloquuti sunt:* Dein Allocutio utriusque ad populum facta sequitur; cui subjiciuntur Sacramenta à Fratribus & à populo utrimque præstita. *Sacramentum Lodhuuvici, linguâ Romana.*

Pro Deo amur, & pro Christian poblo, & nostro commun salvament,

[a] Capitular. à Baluzio edita, Tom. 2. p. 39. [b] Inter Scriptores Coætan. Pithæi, p. 353.

dist di [1] *in avant, in quant Deus savir & podir me dunat; si salvarai* [2] *io cist meon fradre Karlo, & in adjudha & in cadhuna cosa* [3] *si com per dreit son* [4] *fradre salvar dist,* [5] *in o quid il mi altre si fazet. Et ab Ludher nul plaid nunquam prindrai, qui meon vol* [6] *cist meon fradre Karle in damno sit.*

Sacramentum Karoli lingua Theudiscâ.

In Godes-minna, [7] *ind durh tes Christianes folches, &c.*

Sacramentum autem, quod utrorumque populus, quique propriâ linguâ, testatus est, Romanâ linguâ sic habet.

Si Lodhuvigs [8] *sacrament que son fradre Karlo jurat conservat, &c.*

Theudiscâ autem linguâ.

Oba Karl [9] *thea eid, &c.*

Hinc patet toto cœlo distâsse linguas Gallicam & Germanicam tempore Conventûs istius habiti, nonnisi annis 28. post Caroli M. obitum. Quin & Rusticam Romanam Gallis tunc vulgarem fuisse exinde constat; quodque notari imprimis meretur, eam à Latinâ haud adeò discrepâsse; quin populus Officia divina Latinè celebrata adhibitâ aliquali industriâ intelligere posset. Neque enim preces publicas in plebis usum vernaculè converti & recitari Ecclesiæ Antistites curabant; sive id incuriâ factum, seu quod magis crediderim, ex nimio Sedis Romanæ cultu: cui in sacris dissentire Carolini Principes piaculum duxerunt, aut saltem ducere præ se tulerunt. Hinc exterminatus ab illis ex Ecclesiâ Gallicanâ antiquus Cantus, & Liturgia; & Romanus Ordo ac Psalmodia introducta. Factum id à Carolo Magno Cl. Armachanus probare contendit: neque id dissimulem quidem, rem ab illo promotam maximè & consummatam. Pipinum interim Regem id primùm molitum esse, Carolus ipse testis est. Ita enim in Constitutione [c] de emendatione librorum Ecclesiasticorum, præfatur. *Accensi Pippini genitoris nostri exemplis, qui totas Galliarum Ecclesias Romanæ traditionis suo studio cantibus decoravit.* Item alibi, [d] *Monachi cantum Romanum pleniter & ordinabiliter per nocturnale vel graduale officium peragant, secundùm quod genitor noster Pipinus Rex decretavit, ut fieret, quando Gallicanum cantum tulit, ob unanimitatem Apostolicæ sedis, & sanctæ Dei Ecclesiæ pacificam concordiam.* En causam introducti in Ecclesiam Gallicanam cantûs Romani. Nec dissimilis linguæ Romanæ in sacris retinendæ prætextus.

[c] Capitular. Baluz. Tom. 1. p. 203. [d] Capitular. lib. 1. cap. 84.

Apud Nithardum 1 *en.* 2 *eo.* 3 *si cum om per.* 4 *frada.* 5 *ino.* 6 *eist.* 7 *induithes.* 8 *sagrament.* 9 *then.*

Procul

Procul autem abfuit ab istius ævi simplicitate; ut Ecclesiæ Rectores Scripturam aut Liturgiam à populi notitiâ consultò occultari vellent. Pluribus modis plebis instructioni cautum est. Primùm enim tanta affinitas inter linguam Latinam & Rusticam Romanam, tempore saltem Caroli M. intercessit; ut populus Missam Latinam, præsertim toties recitatam, haud ægrè intelligeret, Scripturam etiam penitus non ignoraret. Præterquam enim, quòd Lectores jubeantur S. Scripturam clarè & distinctè legere, ita ut à plebe intelligi possint (1), prout ex variis Conciliorum hujusce temporis decretis adnotavit Illustrissimus Armachanus, cap. 7. constat plebem in Liturgiâ sacrâ crebris responsoriis partes suas obiisse, & communes cum Sacerdote preces obtulisse. Id autem fieri nequaquam poterat; nisi intellectæ essent populo preces & responsoria. Sic enim in capitularibus à Benedicto Levita collectis habetur; [m] *Laicus non debet in Ecclesiâ lectionem recitare, nec Alleluia dicere, sed psalmum tantùm aut responsoria sine Alleluia.* Et iterum, [n] *Gloria Patri & Filio & Sp. S. cum omni honore apud omnes canatur; & ipse Sacerdos cum sanctis Angelis & populis Dei cum unâ voce, Sanctus, Sanctus, cantet.* Deinde cùm in tantùm mutata fuerit lingua, ut Latina apud plebem penitus exolescere cœperit; duplex remedium adhibitum fuit: alterum ut Scriptura Sacra & Officia divina populo in Ecclesiâ coadunato linguâ vernaculâ à sacerdotibus exponerentur; aliud ut populus elementis Latinis imbueretur. Prius præceptum reperitur inter Capitularia prædicta, lib.6. cap. 376. *Episcop idiligenter per suas parochias discutiant Presbyteros; ut Missarum preces bene intelligant, & ut Psalmi dignè secundùm divisiones versuum modulentur, & Dominicam Orationem ipsi intelligant & omnibus prædicent intelligendam; ut quisque sciat quid petit à Deo.* Quin & Episcopus cùm Diœcesin suam pro more visitaret, petere tenebatur ab omni Presbytero; *Si Epistolam & Evangelium bene legere posset, atque saltem ad literam ejus sensum manifestare.* Prout legitur in Inquisitione solenni, quæ apud Reginonem [o] extat. In nulla autem re magis enituit Ecclesiæ studium; ut Plebs sacram Liturgiam & Oracula calleret, quàm in infinitis ferè, quæ edidit, decretis de Scholis passim fundandis, in quibus pueri cujuscunque sortis, linguâ Latinâ gratis instituerentur. Id Ecclesia canonibus, id Imperatores edictis strenuè procurabant. Scholæ istæ in Monasteriis

[m] Lib. 5. cap. 112. [n] Lib. 6. cap. 376. [o] De Ecclesiast. disciplin. lib. 1.

(1) Inter Capitula Caroli M. in Theodonis villâ anno 805. edit., primum est, *Lectiones in Ecclesiâ distinctè legantur.*

primùm institutæ sunt: quâ de re extat Epistola [p] Caroli M. ad Baugulfum Abbatem Fuldensem, quâ illum obnixè rogat, ut Scholam in Monasterio suo aperiret. Postea verò cùm ad conservandamS. Scripturæ & Missæ publicæ intelligentiam id necessarium deprehenderetur; singulis Presbyteris injunctum est, ut Scolas vicatim instituerent, & Pueros omnes suæ Parochiæ linguam Latinam gratis edocerent. Refert Monachus Engolismensis, qui scripsit Vitam ejus, Carolum M. in eam maximè curam incubuisse, post tertium iter Romanum, cùm Grammaticos ab Urbe secum adduxisset anno 787. Hinc in Capitulari Aquisgranensi anno 789. evulgato jussum est [q], ut Presbyteri pueros sibi socient; *Et ut Scolæ legentium puerorum fiant, Psalmos, notas, cantum, compotum, Grammaticam per singula Monasteria vel Episcopia discant, sed & libros catholicos bene emendatos habeant; quia sæpe dum bene aliquid Deum rogare cupiunt, per inemendatos libros male rogant.* Et in Capitulari Theodulphi Episcopi Aurelianensis anno 797. lato, caput 20. sic habet; [r] *Presbyteri per villas & vicos scolas habeant; & si quilibet fidelium suos parvulos ad discendas literas eis commendare vult, eos suscipere & docere non renuant, sed cum summâ caritate eos doceant, &c. Nihil ab eis pretii pro hâc re exigant, neque aliquid ab eis accipiant.* Neve id Scripturæ discendæ gratiâ factum dubitemus; idem mandatum iisdem verbis renovatur in Concilio Valentino III. anno 855. Canone 18. additâ ratione istâ; [s] *Quia ex hujus studii longâ intermissione, pleraque Ecclesiarum Dei loca & ignorantia fidei & totius scientiæ inopia invasit.* Sic & in *Capitulari* [t] *interrogationis de iis, quæ Karolus M. pro communi omnium utilitate interroganda constituit,* in Theodonis villâ anno 811. Articulus tertius est hujusmodi; *Interrogare volumus ipsos Ecclesiasticos; ut qui Scripturas sanctas non solùm ipsi discere, sed etiam alios docere debent.* Caroli decretum à Concilio Cabilonensi II. an. 813. confirmatum est hisce verbis; [v] *Oportet etiam, ut sicut Dominus Imperator Carolus præcepit, Episcopi scolas constituant, in quibus & literaria solertia disciplinæ, & S. Scripturæ documenta discantur.* Canonem istum renovârunt [x] Patres Concilii Parisiensis anno 829. Inter Capitula Hincmari Archiepiscopi Rhemensis cautum est, [y] ut inquiratur in omni Parochia; *Si Sacerdos habeat Clericum, qui possit tenere scolam, aut legere*

[p] Capitular. à Baluzio edit. Tom 1. p. 192. [q] Cap. 72. apud. Sirmondi Concilia Gallic. Tom II. p 152. [r] Ibid. p 215. [s] Ibid. Tom III. p. 104. [t] Capitular. Tom. I. p. 479. [v] Can. 3. Concil Gallic. Tom. 2. p. 368. [x] Lib. 3 c. 12. [y] Par. 2 cap. 11. Concil. Gallic. Tom. III. p. 623.

Epistolam,

Epistolam, aut canere valeat. Neve libri legentibus desint; in Capitularibus à Benedicto Levita collectis jussum est, [y] *ut in Ecclesiis libri Canonici veraces habeantur.* Denique cùm neque frequens scholarum multitudo, nec assidua Presbyterorum interpretatio, crassam S.Scripturæ ignorantiam laicorum mentibus eximere potuerint; Concilium apud Saponarias anno 859. habitum, collapsum divinæ legis studium deflet, idque iterum instaurari vehementer suadet, Canone 10 [z]. qui ascribi huic loco imprimis meretur; *Statuimus, ut Scolæ sanctarum Scripturarum, & humanæ quoque literaturæ; unde annis præcedentibus, per religiosorum Imperatorum studium magna illuminatio Ecclesiæ & eruditionis utilitas processit; deprecandi sunt pii Principes nostri, & omnes Fratres & Coepiscopi nostri instantissimè commonendi; ut ubicunque omnipotens Deus idoneos ad docendum, id est, fideliter & veraciter intelligentes, donare dignatur; constituantur undique Scolæ publicæ: scilicet ut utriusque eruditionis, & divinæ sc. & humanæ, in Ecclesiâ Dei fructus valeat accrescere; quia, quod nimis dolendum est, & perniciosum maximè; divinæ Scripturæ vera & fidelis intelligentia jam ita dilabitur; ut vix ejus extrema vestigia reperiantur. Et idcirco ingenti curà & studio remedium procurandum est.*

y Lib. 6. c. 289. p. 971. z Concil. Gallic. Tom. II. p. 155.

CAPUT V.

601. *Joannes Climacus, Abbas Sinaita,*

SCala Paradisi, grad. 27. cap. 2. num. 38, 39. (1) *Per noctem ut plurimùm precibus & meditationibus da operam, Psalmodiæ parum. De die autem accinge rursum ad opus tuum pro viribus tuis peragendum. Non mediocriter solet illustrare & colligere mentem lectio. Verba enim Spiritus Sancti sunt, & lectores omnino dirigunt & moderantur: sit tibi operanti lectio accommodata ad actionem.*

Grad. 28. num. 5, &c. Fusè disputat orationi mente necessario attendendum esse; ita ut inter precandum (2) *mens in iis tantùm hæreat, quæ meditanda & tractanda proposuit, &c. Magnus ille magnæ & perfectæ orationis cultor,* Volo *(inquit)* quinque verba sensu meo loqui; *& quæ sequuntur.*

620. *Author Chronici Alexandrini.*

Chronicon istud sub Heraclii imperio scriptum esse ex posteriore ejus parte, clarissimis indiciis patet. Authorem domo Alexandrinum fuisse ex pag. 366. haud obscurè colligitur. Pag. 213. verba istiusmodi leguntur; *David Psalmos quatuor de rebus ad Dominum duntaxat solum pertinentibus voluit componere & præcinere;* (3) *alios autem omnes ad aliorum hominum salutarem institutionem aut rerum aut historiarum omnibus propositurus. Quare & modulata & rythmis concinnata illa* [præcepta] *voluit edere; ut essent ad captum prona, & memoriâ facilè ab omnibus ob*

(1) Νύκτωρ μὲν τὰ πολλὰ τῇ προσευχῇ δίδου, τὰ δὲ βραχέα τῇ ψαλμῳδίᾳ. οὐ μετρίως φωτίζειν καὶ ἐπισυνάγειν τὸν νοῦν ἡ ἀνάγνωσις πέφυκε. λόγοι γὰρ πνεύματος ἁγίου ὑπάρχουσι, καὶ τοὺς μετερχομένους πάντως ῥυθμίζουσιν.

(2) Τὸ ἐν τοῖς λεγομένοις ἢ νοουμένοις μόνοις εἶναι τὴν διάνοιαν. —— ὁ μὲν μέγας τῆς μεγάλης καὶ τελείας προσευχῆς ἐργάτης φησὶ, Θέλω εἰπεῖν πέντε λόγους τῷ νοΐ μου, καὶ τὰ ἑξῆς.

(3) Κοινωφελῆ διδασκαλίαν τοῖς πᾶσιν ἐπιτιθέμενος. Διὰ τοῦτο καὶ ἐμμελῶς, καὶ μετὰ ῥυθμοῦ ταῦτα ἐξεῖπεν, ἵνα εὐκάτοχα καὶ εὐμνημόνευτα τοῖς πᾶσιν ὡς τερπνὰ γένωνται. Καὶ τοῦτο εὔδηλον ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ κόσμου ᾀδόμενα τὰ τοῦ Δαβὶδ εὑρίσκομεν, καὶ σχεδὸν ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων μικρῶν τε καὶ μεγάλων διὰ στόματος φερόμενα καὶ καθ᾽ ἑκάστην ᾀδόμενα καὶ μελετώμενα καὶ μνημονευόμενα πλὴν τῶν ἄλλων προφητῶν καὶ γραφῶν.

eorum

rorum ſuavitatem comprehenderentur. Id quod minimè eſt obſcurum; cùm per totum terrarum orbem in omnibus templis Davidis odaria decantentur, atque etiam in omnium ferè ore parvorum juxta ac magnorum circumferantur ac celebrentur quotidie, menteque aſſiduè ac memoriâ revolvantur, & plùs quàm omnium aliorum Prophetarum ſcripta ac monumenta recolantur. Sic locum frigidè ſatis vertit Matthæus Raderus Jeſuita, vir quidem non indoctus, in hâc tamen Verſione conficiendâ parùm fidelis aut accuratus. Unicum inauditæ oſcitantiæ exemplum proferam, p. 563. Juxta Verſionem Latinam pura puta hæreſis docetur, nempe falſum eſſe juſtos Cœlum aſſecuturos propter Chriſti in Terris actam vitam; adeóque Raderus, Lectori timens, conſultum duxit cautelam margini apponere, & *duriùs* eſſe dictum clamare. Verùm enimverò ſi Græca conſulas; nihil durum, nihil non orthodoxum reperies.

650. *S. Maximus Abbas*

Myſtagog. (ſeu Expoſit. Liturgiæ Eccleſ.) cap. 8. (4) *Divinas autem ſacratiſſimorum librorum lectiones, divinas beataſque ſanctiſſimi Dei voluntates ſubinnuere* (declarare) *aiebat Magiſter; ex quibus agendorum documenta ac præcepta pro ſuo quiſque captu, ac ejus, quæ ineſt, facultatis vi accipimus; divinorumque ac beatorum certaminum leges diſcimus; pro quarum ratione legitimè certantes, condignas Chriſti regno victrices coronas conſequimur.*

653. *Iſidorus Junior, Epiſcopus Hiſpalenſis,*

Epiſt. ad Leudefredum Epiſcopum Cordubenſem; [a] *Ad Lectorem pertinet, lectiones pronuntiare, & ea quæ Prophetæ vaticinaverunt, populis prædicare.*

670. *Cednomus.*

Paraphraſis Saxonica in Geneſin, & præcipuas S. Scripturæ Hiſtorias à Franciſco Junio evulgata eſt Amſtelodami, 1655. 4to. Illam

[a] Concil. Tom. VI. pag. 421.

(4) Τὰς δὲ θείας τῶν πανιέρων βίβλων ἀναγνώσεις, τὰς θείας καὶ μακαρίας τοῦ παναγίου Θεοῦ βουλήσεις τε καὶ βουλὰς ὑπεμφαίνειν ἔλεγεν ὁ διδάσκαλος, δι' ὧν τὰς ὑποθήκας τῶν πρακτέων ἀναλόγως ἕκαστος ἡμῶν λαμβάνομεν, καὶ τοὺς τῶν θείων καὶ μακαρίων ἀγώνων νόμους μανθάνομεν, καθ' οὓς νομίμως ἀθλοῦντες, &c.

Junius

Junius Cednomo tribuit. Exemplar ejus MS. penès Armachanum fuerat. Id enim Somnero Dictionarium Saxonicum molienti commodavit; uti Somnerus in Præfatione gratus agnoscit. Quin & Junius in Præfatione exemplar suum Armachano acceptum refert. De Cednomo ista habet Joannes Tinmuthensis in *Historiâ Aureâ* MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, lib. 20. cap. 7. *Cednom fecit mira poemata quasi per omnes sacræ Scripturæ Historias. —— Divinitus edoctus in linguâ Patriâ facere carmina compunctiva; cui nullus alius in hujusmodi potuit æquiparari.*

706. S. *Aldhelmus, Episcopus Schirburnensis,*

Lib de Virginitate (inter Orthodoxographa Basil. 1569. Tom. V. pag. 1677.) laudat Virgines sacras ad quas scribit; quòd in earum Epistolâ ad se scriptâ, *melliflua divinarum studia Scrpturarum sagacissimâ sermonum serie patuerunt.* Et postea easdem prædicat, quòd *per ampla Scripturarum stadia decurrentes, sagacissimam animorum industriam, & vivacis ingenii qualitatem assiduâ lectionis instantiâ exercere noscantur.* Hinc clarè patet Versionem S. Scripturæ Anglicam Aldhelmi ævo extitisse. Aliter impossibile fuisset fœminis Scripturæ studium excolere: cum Latinæ linguæ notitia adeò rara apud Anglos illâ ætate fuerit, ut paucissimi etiam è Clero eam vel summis labiis degustârint. Primus certè Anglorum Aldhelmus Latinè scripsit, Latinis literis Romæ & in Galliis imbutus. Quin & ipsum Versionem Scripturæ Anglicam fieri curâsse veri non est absimile. Ut Balei enim testimonium de Psalterio ab illo Saxonicè seu Anglicè converso taceam: extat etiamnum Epistola ejus ad Ehfridum, quâ illum multis obsecrat, ut divina eloquia in communem omnium usum vernaculâ linguâ explicaret. Illam ex vetustissimo exemplari (quod ante Normannorum adventum exaratum, primò Monasterii Abendoniensis, dein viri doctissimi Thomæ Allen, Oxoniensis, fuerat) descripsit Cl. Usserius, & cum tribus aliis ejusdem exemplaribus in Bibliothecis Regiâ, Cottonianâ, & D. Willelmi Howard de Naworth, accuratè contulit; adjectis etiam Glossis, quæ in Codice Abendoniensi, singulis lineis interjectæ erant. Apographum inter laceras quasdam Reverendissimi Primatis schedas inveni, quod tamen dolendum erat, in fine mutilatum. Quæ deerant igitur Epistolæ ex Codice Abendoniensi supplevi & Cottoniano contuli; illamque, utpote hactenus ineditam, integram subjeci.

Epistola

Epistola Aldhelmi Episcopi ad Ehfridum.

Domino venerabili præconio efferendo & Sanctorum meritis magnopere honorando, Ehfrido [a] Aldhelmus exiguus in Domino æternam salutem.

[b] Primitus [c] pantorum procerum prætorumque pio [d] potissimum paternoque [e] præsertim privilegio panegyricum poemataque [f] passim [g] prosatori sub [h] polo promulgantes [i] stridulo vocum [l] symphoniâ; ac melodiæ cantilenæque carmina modulaturi hymnizemus: præcipuè quia tandem almæ editum [m] puerperæ [n] sobolem ob inextricabile [o] sogus Protoplastorum piaculum priscorumque chirographum [peccaminum, *MS.Cot.& Reg.*]obliteraturum terris tantundem destinare dignatus est: luridum qui linguis [p] celydrum trisulcis rancida virulentaque vomentem per ævum venena torrenda tetræ tortionis in tartara trusit. Et ubi pridem [q] eadem nefandæ [r] nutricis [s] ermula cerbulusque crudâ fanis colebantur stoliditate in profanis; versâ vice discipulorum [t] gurgitia, immo almæ [v] oraminum ædes architecti ingenio [w] fæbrè [x] conduntur. Fateor sodalitatis fraternæ cliens, altique municipatûs municeps; postquam vestram [a] repedantem isthuc ambrosiam ex [b] Iberniæ drumosis [c] circionis insulæ climatibus; ubi ter bino circiter annorum circulo [d] uber sophiæ sugens [e] metabatur; Territorii marginem Britannici sospitem applicuisse rumigerulis referentibus comperimus: Illico, ut flammiger flagransque flagitabat amor, ineffabiles altithrono grates pansis in edito utrinque [f] volis tripudiantes obtulimus. Potissimùm quòd te exulem almus arbiter priscam [g] paterna visitantem clientelam [h] rura cærula ponti trans [i] glaucia [l] inormesque dodrantium [m] glareas atque spumiferas [n] lymphæ obstirpationes circili [o] carenâ procellosum sulcante salum reducere ovante [p] novarco dignatus est: ut ubi dudum incunabulis [q] tyrocini [r] editus rudibus adulto tenus pubertatis ævo adoleveras; nunc

---

[a] Heahfrido, *MS.Cotton.* [b] *Nota primas* 13.*voces incipere literâ* p. [c] *Glossa*, i e.cunctorum. [d] sanctissimum, optimum sincerissimum, *Gl.* [e] i. e. excellenter, *Gl.* [f] vel dispersim, i. e.abundanter, *Gl.* [g] i.e. genitori, *Gl. MS. Alur. & Cotton.* [h] i.e. cœlo, *Gl.* [i] stridulâ, symphoniæ, *Cotton.* [l] carmine, *MS Reg. & Cot.* [m] puerperio, *Cot.* [n] i.e filium, progeniem *Cot.* [o] i.e. noxium. [p] chelydrum, *Cot.* [q] ejusdem, *MS.Cot. quæ lectio etiam annotatur in Regio Cod.* [r] i.e serpentis [s] ermuli cervulique, *Cot.* [t] *al.* gurgustia, *quomodo etiam legitur in Cot.* [v] orationum *Al. & Cot:* [w] fabrè. *Reg. & Cot.* [x] i.e. ingeniosè. [a] i.e. remeantem. [b] Hiberniæ, *Reg. & Cot.* [c] circionum, *Cot* curriculo, *Reg.* [d] i e. uberrima. [e] i.e. castrametatus est, vel manebat. [f] i.e. manibus. [g] paterni, *Cot:* [h] ruris, *Cot.* [i] *rectè omittitur in Cot.* [l] i.e. magnas. [m] lapilli parvi arenæ maris mixti. [n] nymphæ, *Cot.* [o] carina, *Cot.* [p] novarto, *Cot.* [q] tyrocinii, *Cot.* [r] *al.* eruditus.

versâ

versâ vice superna opitulanti [s] prærogativâ [t] adfatim fultus, ab incolatu externi ruris repatrians; præceptoris vocamine [v] indepto sortitoque fretus fungeris.

Illud æquè almitati Beatitudinis vestræ ex penetrabilibus præcordii nequaquam [w] promsisse dissimulo propalare ad [x] agmentum [a] mystisque ut reor [b] tripudii; immò ad [c] doxam onomatis cyrii magnopere [d] inolevisse; quod præconio [e] ultra modum rumoris Scottico in solo degentium, quorum contubernio [f] parumper fretus es, centonitruali quodam boatu, fragore [g] nimboso, emergenti, auditus nostri quatiuntur: & per tot tantaque telluris stadia lectionis opinio [h] pagus provinciisque devulgata crebrescit. Siquidem tam creber [i] meatus est isthinc illincque [l], [m] navigero æquoreas fretantium [n] calle gurgites; velut quædam contribula apium germanitas nectar [o] fabrè conficientium. Nam quemadmodum [p] alternantes [q] reciprocâ [r] facessante noctis nebulâ mellifluum examen emergente axe tenus æthere [s] Titanæ [t] glescentium culmina [v] tiliacum florulenta, ad crates graciles [w] sarcinatam [x] flauci [a] bajulans gestamina asportat. Eodem modo, ni fallor, lurconum conglobatio lectorum [b] tunningtat ƿrið, ac residua sagax discipulorum caterva florigeris [c] agiographæ ex [d] arbis non solùm artes grammaticas atque geometricas, bisternasque omissas Physicæ artis [e] mechinas; quinimo allegoricæ potiora ac tropologicæ disputationis bipertita bis oracula æthralibus [f] opacorum mellita in ænigmatibus [g] problematum [h] siticulosè sumentes carpunt; & in alveariis sophiæ jugi meditatione, [i] idem tenus servanda condentes abundant: è [l] quorum [m] catalogo tuam [n] proficisci solertiam prædâ [o] onustâ atque torrente [p] sacro [q] sanctè [r] propinatum redundantemque excellens fama [s] procrebuit [t].

---

[s] i.e. Excellentiâ. [t] affatim, *Cot.* [v] i.e. potito vel consecuto. [w] promens, *Cot.* [x] augmentum, *Cot.* [a] myste..is. *Gl.* [b] i.e. gaudii. [c] δοξαν ὀνοματος κυ ἰε. *J.V.* [d] invaluisse *vel* consuevisse, *Gl.* [e] citra, *Reg. & Cot. rectè.* [f] paululùm, modicùm, valde parum, *Gl.* [g] *al.* horrisono, *Hæc lectio notatur etiam in MS. Reg. & Cot.* [h] pagiis, *Reg.* pagis, *Cot. rectè.* [i] i.e. transitus. [l] isthuc illucque, *additur in MS. Reg. & Cot.* [m] i.e. navem gerente. [n] i.e. semita. [o] i.e. ingeniosè. [p] alternatim, *Cot.* [q] i.e. reductâ *vel* vicariâ. [r] i.e. deficie te. [s] Titane, *Cot.* [t] crescentium. [v] tiliarum per florulenta, *Cot.* [w] examen. [x] flavi, *Cot. & Reg.* [a] i.e. portans. [b] tunningt tatƿnid, *Cot.* tunningtat ƿrið, *Reg.* [c] i.e. sanctæ Scripturæ. [d] *an* arvis? *an ut in margine Regii Codicis videtur annotatum,* cartis? *In Cottoniano disertè habetur* cartulis; *quod retinendum.* [e] machinas, *Reg. & Cot.* [f] i.e. secretorum. [g] i.e. parabolarum, quæstionum, propositionum. [h] siticulosæ, *Reg.* [i] lauto tenus, *sic legitur in Reg. & Cot. atque ita hîc reponendum.* [l] sc. lectorum. [m] i.e. numeratione *sive* serie. [n] profecisse, *Cot.* [o] i.e. impletâ. [p] fluentis *interponitur hîc in Cot. & annotatur in margine Regii Codicis.* [q] sacrosancti, *Cot.* [r] propinatum, *Cot. Sic etiam fuit in Reg. sed emendatur* um. [s] remeâsse *interponitur in Cot. & annotatur in marg. Reg.* [t] percrebuit, *Cot.*

Quamobrem

Quamobrem [v] tuum effabilem diſcipulatum ceu cernuus ſingultatim arcuatis poplitibus ſubnixiſque precibus efflagito; ut oblitteratâ nequaquam memoriâ excedat, quod [w] pacificus [x] cœlitus ambroſiâ [a] prædítus, [b] ſubrogatus [c] genitore jure hæreditario, bis quaternis temporum luſtris [d] Iſraelitici Plebis imperii [e] ſceptro fungens, [f] almo auctus [g] ſpiramine, prompſit dicens: [gg] ***Bibe aquam de ciſternâ tuâ, & fluenta putei tui; deriventur fontes tui forùs, & in plateis aquas divide; ſolus habeto eas;*** [h] ***ne ſint alieni participes tui.*** Quapropter his ſacris [i] imbutus [l] ſagminibus, jugi conamine orthographiæ aperito gurgitem; & ſitientia [m] rigito arva mentium; quatenus germen æthralis extaſeos vivis fœcundiſque in [n] horthodoxorum ſatoris ſudore ſulcis ſatum, nullo torridæ obſtaculo ſiccitatis obtinente pullulans [o] gleſcat; & ubertim ſpiſſa Dei ſuffragio ſeges demum matureſcat. Nam idcirco ſupplex tam obnixè [p] hæc cernitur oramen ſuggeſſiſſe; quòd nonnulli ſupernâ noſcuntur [q] ſophâ prædíti, [r] & archanâ luce inormiter [s] ferti. Attamen quod gratuitâ cœlitus munificentiâ Deique dapſili [t] dedicatione receptantes proprio faceſſante meritorum quæſtu adepti ſunt: Nequaquam gazophylacio ſcientiæ [v] ſerrato [w] plenè promulgantes, ſed particulatim lurconibus largientes. Nam [x] cata Evangelicum experimentum auctoritatis nequaquam flagrans [a] lichinus [b] clanculæ fuſcata [c] tetrâ occulitur latebrâ urnæ; qui candelabri ſummitate cunctis limpido lumine lucere decuit. Necnon fruſtra talenti fœnora ſubterraneis [d] clanculantur [e] obſtructa ſablonibus; quæ trapezitarum numeroſis [f] monetæ oportuiſſent nummiſmatibus profligari; ne fortè ut iners [g] adepto ſegnitia torpens mancipium talento [h] ſupræmò ergaſtulorum in ſqualores truſus [i] præcipitaretur: ſed potiùs evax eugeque [l] ingreſſuro tripudium à [m] proſatore

---

[v] Tam affabilem, *Cot.* [w] i.e. Solomon. [x] cœleſti, *Cot. quæ lectio etiam annotatur in marg. Reg.* [a] i.e. honoratus. [b] i.e. conſtitutus. [c] i.e. Patre David. [d] Iſraeliticæ, *Cot.* [e] i.e. regno. [f] i.e. ſancto. [g] i.e. ſpiritu. [gg] *Proverb.* V. Locum iſtum de vulgandâ Scripturarum cognitione alii etiam ſequioris ætatis Authores haud abſimili modo interpretantur. Sic enim Stephanus Langton, Archiepiſcopus Cantuarienſis, in Expoſit. in Iſaiam, MS. in Biblioth. Lambeth. in Cap. II. 3. *Item in Proverbiis,* Bibe aquam de ciſternâ tuâ : —— & habeto eas ſolus : *Primò debet peritus in S. Scripturâ aquam de ciſternâ ſuâ bibere, id eſt, proprium factum de ſcientiâ ſuâ elicere; & poſt derivare foràs, i.e. aliis talentum ſcientiæ ſuæ participare, & poſt participationem habere eas ſolus, id eſt, non inanem gloriam ex eis quærere.* Quinetiam Petrus Comeſtor in Serm. 19. in Aſcenſioue Domini, MS. ibid. Panem noſtrum cotidianum da nobis hodie. *Sacra enim Scriptura panis eſt, quo ſaginatur anima, cognitâ veritate. Dandum eſt talentum Domini ad uſuram. Derivandi ſunt fontes tui foras.* [h] nec, *Cot.* [i] i.e. educatus. [l] ſagmina à ſanciendo, i.e. confirmando, *Gl.* [m] rigato, *Cot.* [n] orthodoxorum, *Cot.* [o] gliſcat. [p] hoc, *Cot.* [q] ſophiâ, *Cot.* [r] ac, *Cot.* [s] referti, *Cot.* [t] deditione, *Cot & Reg.* [v] reſerato, *Cot.* [w] plenæ, *Reg.* [x] κατὰ. [a] lychnus, *Cot.* [b] clanculè, *Cot.* [c] tetræ, *Cot.* [d] i.e. occultantur. [e] *al* obſtruſa. [f] monetata, *Cot.* [g] ab. *interponit Cot. & Alan.* [h] ſupremo, *Cot.* [i] præcipitetur, *Cot.* [l] ingreſſus *vel* ingreſſurus, *Cot.* [m] i.e. patre, *J.V.*

[n] suo [o] promeretur. Unde Psalmigraphus Vates ob hoc propriæ piaculi expians flagitium [p] consciæ, sacro præsagio orsus infit: ***Justitiam tuam non*** [q] ***abscondi***: & reliqua.

Sed hæc misellus homuncio dictando volvens [r] scrupulo ancipiti extimplo [s] quatiens angebar. Quur, inquam, Hibernia, [t] quà catervatim isthinc [v] lectitantes classibus advecti confluunt, ineffabili quodam privilegio efferatur; ac si isthic fœcundo Britanniæ in cespite [y] dedasculi Argivi Romanive [z] Quirites [a] repperire minimè queant: qui cœlestis [b] tetrica enodantes [bb] Bibliothecæ problesmata, sciolis reserare se sciscitantibus valeant. Quamvis enim prædictum Hiberniæ rus discentium opulans vernansque, ut ita dixerim, pascuosâ numerositate Lectorum; quemadmodum poli cardines astriferis micantium ornentur vibraminibus siderum: ast tamen climatis Britannia occidui in extremo fermè orbis margine sita, verbi gratiâ, ceu Solis flammigeri & luculento Lunæ specimine [c] potiatus, id est, Theodoro infulâ Pontificatus fungenti, ab ipso tyrocinio rudimentorum in flore [d] Philosophiæ artis adulto; necnon [e] & ejusdem sodalitatis [f] cliente Hadriano duntaxat urbanitate enucleatâ ineffabiliter prædito; & audacter in propatulo contestans pellaci falsitatis [g] fribulo neglecto æquâ veritatis censurâ trutinante discernam: etiamsi beatæ memoriæ Theodorus summi sacerdotii gubernacula regens, Hibernensium globo discipulorum, ceu aper truculentus molossorum catastâ ringente vallatus stipetur; limato perniciter grammatico dente jacturâ dispendii carens rebelles phalanges discutit, [h] autpote belliger in meditullio campi arcister legionum [i] phalangibus septus [l] æmulorum spissis mox nervosis tenso lacertorum [m] vocis arcu spiculisque ex pharetrâ exemptis, hoc est, [n] Chronograghiæ opacis acutisque sillogismis turma supercilii [o] typho turgens, amissâ [p] ancilium testudine terga dantes, latebras antrorum atras triumphante victore [q] præproperè petunt. Neu tamen hæc Philosophando, Scotticos sciolos, quorum gemmato tua sagacitas dogmatum favo aliquantisper abusa est,

[n] Pio, *Cot. quæ lectio etiam annotatur in marg. Reg.* [o] promereatur, *Cot.* [p] conscientiæ, *Cot. quæ lectio etiam notatur in marg. Reg.* [q] abscondidi, *Cot.* [r] scrupuloque, *Cot.* [s] *Hactenus Apographum Usserianum. Reliqua ex Codice Abendoniensi (qui Oxoniæ asservatur) supplenda curavi. Varias etiam Lectiones Codicis Cottoniani, & Glossas utriusque adnotavi.* [t] quò, aliàs quà, *Gl.* [v] *al.* lectores, *Gl.* [y] didasculi, *Cot.* [z] Quirinalis collis dictus est; quia in eum commigraverunt Sabini à Curibus venientes; quamvis alii à templo Quirini dictum putent, *Gl.* [a] repperiri, *Cot.* [b] i e. obscura. [bb] *i.e. Sacræ Scripturæ.* [c] potiatur, *Cot.* [d] Philosophicæ, *Cot.* [e] etiam, *Cot.* [f] clienti Adriano, *Cot.* [g] frivulo, *Cot.* [h] & utpote, *Cot.* [i] i.e. multitudinibus. Est multitudo militum vel legio vel multitudo inordinata, *Gl.* [l] i.e. invidorum. [m] volis, *Cot.* [n] i.e. brevis vel temporalis Scripturæ, *Gl.* [o] þe ðnerre. [p] i.e. Sanctorum, hoc ancile, hæc ancilia, *Gl.* [q] properè, *Cot.*

[r] suggil-

[r] ſuggillare à quoquam autumer; quippe cùm ſatagerem præconium cudens affabiliter texere [s] noſtrorum, non ſuggillationem ridiculosè cachinnans [t] rumigerare veſtrorum; ſed potiùs [v] Jociſtæ [x] ſcurræque ritu [y] dicacitate temerariâ loquentium [z] fraternia hironia dilectionis obtentu [a] cavillabatur. Si verò [b] quippiam inſcitiâ ſuppeditante garrula frontosè convincitur pagina [c] promſiſſe: ut Verſidicus ait:

Digna fiat fante glingio gurgo [d] fugax fambulo.
[e] Neu timeat Scriptor terrentis ludicra linguæ.
Sic ſemper cupiunt Scriptorum carpere cartas:
Ut caper hirſutus rodet cum dente racemos.
Nec tamen emendant titubantis gramma Poetæ.
[f] Arbiter æternus tibi jam miſereſcat in ævum,
Fulgens divitiis, ſemper & ore clarus.

Hactenus Aldhelmi Epiſtola. Heahfridum (quem etiam Ehfridum, Eadfridum, Ecgfridum, Ecgbertum vocant) Aldhelmo morem geſſiſſe patet ex Gulielmi Butleri teſtimonio; quod a Baleo [g] mutuatus Cl. Uſſerius ſupra repoſuit, cap. 5. ad an. 710. Addit Baleus Bedam Egberto ſive Ecgfrido Lindisfarnenſi Epiſcopo miſſâ Epiſtolâ objurgatoriâ muneris Paſtoralis incuriam increpuiſſe, & *de Sacrâ Scripturâ in linguam Saxonicam vertendâ* ſubmonuiſſe. Erráſſe quidem Baleum, quamque Ecgberto Eboracenſi Archiepiſcopo nuncupavit Beda, Lindisfarnenſi Epiſcopo cognomini inſcripſiſſe Epiſtolam, libenter crederem. Heahfridum autem noſtrum, ad quem ſcripſit Aldhelmus, ſedem poſtea Lindisfarnenſem tenuiſſe parùm dubito. Et nomen enim & tempus & eruditio apprimè conveniunt. Quodque de noſtro indicat Aldhelmi Epiſtola de Lindisfarnenſi narrat Beda [h], illum pluribus annis in Hiberniâ ſacrarum literarum ſtudio operam dediſſe, & *in Scripturis doctiſſimum* fuiſſe. Verùm ut ad librum ejus de Virginitate redeam; habetur inibi paulò poſt initium locus non contemnendus,

[r] i.e. Reprehendere. [s] non horum, *Cot.* [t] rumigerari, *Cot.* [v] Jociſta dicitur, qui in verbis jocatur, *Gl.* [x] vel ſcurrique, *Gl.* Dicax, qui verbum bene loquitur. [y] i.e. loquacitate. [z] fraterna, *Cot.* [a] i.e. calumniabitur. [b] quempiam inſcitia moveat ſubpeditantem, *Cot.* [c] prorumpente, *Cot.* [d] *Gl* Fugax Gurgo eſt (id eſt, *Cot.*) Virgo imperante novercâ de matrimonio expoſita, inter feras enutrita, ferarum conſuetudinibus aſſueſcens. Quæ alio nomine Juturna. Fante glingio, i.e. rogante fratre, vel alio quolibet amico, ut digna fieret illa fugax gurgo fambulo, i.e. reverſione & fine laboris, (vel fine laborum, *Cot.*) [e] Heu, *Cot.* [f] Binos hoſce verſus addit Codex Cottonianus, in Abendonienſi deſideratos.
[g] Cent. 2. cap. 4. [h] Hiſt. Eccl. Angl. lib. 5. cap. 4. 10.

nisi quòd in exemplaribus vulgatis miserè depravetur. Illum igitur ex venerandæ vetustatis Codice MS. Biblioth. Lambethanæ, Saxonicis literis pulcherrimè exarato, emendatum dabo. *Nam quemadmodum ex amenariâ* (Codex Lamb. *examen arta*) *fenestrarum foramina & angusta alvearii vestibula catervatim per turmas egressus* (*egressum*, Cod. Lamb. *amœna arborum* (*arvorum*, Lamb.) *prata populatur: eodem modo vestrum, ni fallor, memoriale mentis ingenium per florulenta Scripturarum arva late vagans, bibulâ curiositate decurrit; nunc divina priscorum Prophetarum Oracula, certis astipulationibus jamdudum Salvatoris adventum vaticinantia enixiùs investigando, nunc antiquarum arcana legum ab illo* (Mose) *mirabiliter digesta, &c. sollicitâ intentione scrutando: Nunc quadrifariàm* (*quadrifaria* Lamb.) *Evangelicæ relationis dicta solerter indagando.*

Locum ex Aldhelmi cujusdam Abbatis Epistolâ, jussu S. Bonifacii Archiepiscopi Moguntini conscriptâ, ab Ill. Primate indicatum, nos supra exhibuimus, cap. 5. ad an. 700. Aldhelmum istum Serarius in Notis [a] eundem fuisse asserit cum Aldhelmo Episcopo Schirburnensi; errore quidem manifesto. Noster enim Aldhelmus anno 709. obiit, quatuordecim sc. annis antequam Bonifacius dignitatem Episcopalem obtinuit. Id quod etiam ex præcedentibus Bonifacii Epistolis Serarius observare potuerat; in quibus [b] Aldhelmi *Episcopi & Scriptoris*, utpote jampridem defuncti, memoria celebratur.

730. *Beda Venerabilis.*

Extat MS. in Bibliothecâ Lambethanâ Bedæ Expositio Geneseos, ad Accam, libris III. In eâ explicantur 21. priora Geneseos Capita. Expositio Capitis primi duntaxat habetur inter Opera Bedæ, Tom. IV. titulo *Commentarii in Hexaemeron.* Reliqua nondum prodierunt. Inibi lib. 2. ad cap. 11. de confusione linguarum agens, hæc habet: " Mirâ immutatione dexteræ excelsi factum est; ut sicut hîc (in " ædificatione turris Babel) linguis ob superbiam divisis, gentes sunt " ab invicem toto orbe dispersæ; ita illic (in Ecclesiâ) ob meritum " humilitatis adunatâ diversitate linguarum, collecti ex omni na- " tione, quæ sub Cœlo est, populi, unâ ac non dispari confessione " ac fide laudes & magnalia Dei resonarent. Meritóque hæc civitas,

[a] Pag. 303. [b] Epist. 4.

" in

" in quâ linguæ divisæ, ac gentes sunt dispersæ : Babylon, i.e. confusio " illa dicitur Jerusalem, i. e. visio pacis; in quâ adunatis in Dei laudem " loquelis, universarum gentium est facta concordia.

Lib. 3. in cap. 18. " Tulit quoque Abraham butirum & lac & vi- " tulum, & posuit coram eis.] Per lac primordia & velut elementa " legis Mosaicæ, per butirum Evangelicæ perfectio doctrinæ ; per " lac simplicitas literæ in Scripturis ; per butirum virtus sensûs my- " stici, qui de literâ generari solet, exprimitur. Vel certè lac ini- " tium fidei, butirum perfectionem operis, quæ ex fide creatur, insi- " nuat. Quæ cuncta Abraham posuit coram viris quos susceperat ; " ut significaret filios promissionis epulas spirituales Domino semper " oblaturos, panes videlicet lectionum sacrarum, vitulum dominicæ " incarnationis, lac fidei sive Historicæ perfectionis, butirum sensuum, " sive operum bonorum.

Exposit. super Canticum Abacuc Prophetæ, MS. ibid. post med. " Adaperient ora sua, sicut pauper edens in occulto.] Sicut enim " pauper aliquandiu jejunus permanens, si forte alicubi cibos inve- " nerit, his se confestim in occulto reficere satagit ; neque eos in " publicum vult proferre, ne fortè diripiantur ab alio, & ipse fame " pereat. Sic nimirum, sic populi gentium oblato sibi per Apo- " stolos pane verbi, à quo diutiùs jejuni duraverant, mox aperuerunt " ora cordis sui, & hunc omni aviditate gustare cœperunt ; tantò " ampliùs audiendis sive legendis Scripturis operam dantes ; quantò " se meminerunt diutiùs miserrimo genere paupertatis, supervacuis " immò etiam noxiis aures atque animum mancipâsse doctrinis.

Ibid. paulò ante fin. " Defecerunt ab escâ oves, & non erant in præsepio boves.] Oves & Boves (1) typicè erant in eadem plebe " (*Judæorum*) Oves videlicet in eis, qui vocem summi Pastoris hu- " militer audiebant ; Boves verò in illis, qui jugum legis (2) gnaviter " portantes, ad faciendos bonorum operum fructus corda audientium " sedulò docendo & castigando, quasi terram Domini arando, para- " bant. Hisque spiritualiter viventibus spirituales faciebant escas " campi divinarum Scripturarum latissimi ; quorum pabulo delecta- " batur ille ; qui ut jumentum factus erat apud Dominum, & semper " illi adhærebat dicens ; *Dominus regit me, & nihil mihi deerit :*

(1) *Typi erant in eandem plebem.* Sic legit Codex alter MS. (2) *Graviter*, Cod. alter.

in loco pascuæ ibi me collocavit. —— " Campi non faciunt escas;
" cùm Plebs eadem apertis divinorum apicum paginis pascua veritatis
" invenire rectè intelligendo non valet.

Lib de Templo Solomonis, cap 20. " In quo nimirum Spiritu
" clamamus *Abba Pater.* Abba videlicet, qui ex Hebræis venimus
" ad fidem; *Pater*, qui ex Gentibus; variis quidem linguis pro diver-
" sitate nationum, sed unum eundemque Patrem Deum propter unius
" donum Spiritûs invocantes.

Epistolâ ad Egbertum Archiepiscopum Eboracensem, pag. 65.
" In quâ prædicatione [*Presbyterorum vicatim*] populis exhibendâ
" hoc præ cæteris omni instantiâ procurandum arbitror; ut fidem
" Catholicam, quæ Apostolorum Symbolo continetur, & Dominicam
" Orationem, quam sancti Evangelii nos Scriptura edocet, omnium
" qui ad tuum regimen pertinent, memoriæ radicitus infigere cures.
" Et quidem omnes, qui Latinam linguam lectionis usû didicerunt,
" etiam hæc optimè didicisse certissimum est: sed idiotas, hoc est,
" eos qui propriæ tantùm linguæ notitiam habent, hæc ipsâ suâ linguâ
" dicere ac sedulò decantare facito, &c. Propter quod & ipse multis
" sæpe Sacerdotibus idiotis hæc utraque, & Symbolum videlicet & Ora-
" tionem Dominicam in linguam Anglorum translatam obtuli.

750. *Chrodogandus, Episcopus Metensis.*

Romanæ Ecclesiæ cantum Gallicanæ à Pipino & Carolo M. intro-ductum fuisse, Cl. Armachanus, cap. 4. Nosque in Auctuario, cap. 4. pluribus observavimus. Romanum cantum primùm in Metensi Ecclesiâ receptum, dein ad cæteras Galliæ Ecclesias derivatum fuisse omnes istius temporis Historici tradunt. Illum itaque Metensi Ecclesiæ à Chrodogando invectum fuisse tantùm non constat. Sedem enim Metensem ab anno 742. ad 766. tenuit, vir præclaræ apud suos famæ, apud Franciæ Reges potentiæ; quique Romam sæpiùs profectus, immensum Romanorum rituum studium conceperat. Quantùm igitur Cantores Romani illo seculo auditorum instructioni studebant, ex Chrodogandi *Regulâ*, quam Diœceseos suæ Clericis anno 757. præscripsit, optimè dijudicari queat. Inibi enim de Cantorum Officio agens, hæc habet: [a] " Sonum etiam

[a] Cap. 50, 51.

" voca-

" vocalium literarum bene & ornatè proferant. Hi verò qui hujus " artis minùs capaces sunt, donec erudiantur, meliùs convenit, ut " sileant, quàm cantare volendo quod nesciunt, aliorum voces disso- " nare compellant. Psalmi namque in Ecclesiâ non cursim aut in " excelsis atque inordinatis seu intemperatis vocibus, sed planè & " lucidè cum compunctione cordis recitentur; ut & recitantium " mens illorum dulcedine pascatur, & audientium aures illorum " pronuntiatione demulceantur, &c. Plùs velint in lectione & " cantu populi ædificationem, quàm popularem vanissimam adu- " lationem.

800. *Ordo Romanus.*

Quænam fuerit Ecclesiæ Romanæ consuetudo ac judicium à Gregorii M. tempore usque ad Caroli M. ætatem, luculenter nos docet Ordo Romanus; qui ritus & cæremonias istius Ecclesiæ ab illo saltem tempore usurpatas tradit. Hunc à Gregorio M. primitus compositum esse tantùm non constat. *Ab illo omnia penè Ecclesiastica Officia habemus,* inquit Ivo Carnotensis (quo non alius res Liturgicas Ecclesiæ antiquæ meliùs novit) in libro de Ecclesiasticis Officiis MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, cap. 33. Ecclesiæ autem Romanæ ritus Galli haud aliunde nôrunt quàm ex Ordine Romano; qui Galliæ sub Carolo M. invectus, deinceps in pretio esse cœpit. Hujus rei indicia sunt manifesta libri de Ecclesiasticis Officiis editi ab Alcuino, Rabano, Amalario, Walafrido, Ivone, aliisque conscripti; qui quicquid de rebus Romanis habent, ex Ordine Romano hauserunt. Plurimæ ejus Editiones olim extiterunt, à sequentibus seculis pro lubitu concinnatæ: Illam autem, quæ in omnium jam manibus impressa habetur, præclaras Caroli ætate additiones & interpolationes accepisse constat. Plurimi id ab Alcuino factum esse suspicati sunt, non levibus sanè conjecturis ducti. Lucem forsan dabit ampliorem locus, qui in Ivonis libro MS. (de quo nuper mentionem injeci) prope finem reperitur. "Fecit Albinus, Ma- " gister Karoli, in Ecclesiâ non contempnendum opus. Nam Gre- " gorianas Orationes in libro Sacramentorum collegisse asseritur, " paucis aliis adjectis, quas tamen sub obelo notandas esse judicavit. " Deinde alias Orationes sive Præfationes, etsi non Gregorianas, " Ecclesiasticæ tamen celebritati idoneas, collegit." Librum quidem

immutavit

immutavit & auxit Alcuinus, vel quispiam alius coætaneus; neque tamen Romanæ disciplinæ notitiam minùs certam exinde reddiderunt. Præterquam enim quòd eadem disciplina, quæ in Ecclesiâ Romanâ obtinuit, Gallicanæ à Carolo M. inducta fuerit; adeóque ut Ordo Romanus Gallorum usibus commodè inserviret, non tam immutandus fuit, quàm variis ritibus & formulis, quæ post Gregorii tempora apud Romanos in usu esse cœperant, augendus: ut id, inquam, taceam: Scriptores de rebus Ecclesiasticis supra memorati, quorum Opuscula totidem ferè sunt Ordinis Romani Expositiones, ejusmodi ritus Romæ usurpatos esse fidem faciunt; præsertim verò Amalarius, qui Romam profectus fuerat, & cum Clero Romano diu versatus. Horum itaque Expositiones haud tam Ecclesiæ Gallicanæ quàm Romanæ statum spectant, cujus disciplinam & cæremonias, in Ordine suo positas, explicandas suscipiunt, earumque rationes & significationem exhibent.

His positis, disciplinam in Ordine Romano institutam dispiciamus. Primò itaque Lectiones S. Scripturæ, quæ frequentes admodum erant præ hodiernis, ad instructionem populi solummodo collimârunt, & ab illo probè intellectæ sunt. Id evincit Formula Benedictionis Lectorum, quæ in Ordine Romano [a] extat, & à Cl. Armachano supra est adducta [b]. *Hoc orat Episcopus super eos quos Lectores ordinat* (inquit [c] Gulielmus Malmsburiensis in Abbreviatione Amalarii librorum de Officiis Eccles. MS. in Bibliothecâ Lambethanâ) *ut assiduitate lectionum sint apti pronuntiare verba vitæ, & vocis distinctione populo monstrare intelligibilia.* Paria habet Amalarius, lib. 2. cap. 8. qui *lectionem ad doctrinam pertinere* sæpius confirmat [d]. Hinc similitudinem inter Lectores Christianos & Judaicos intercessisse volunt. *Lectores fuisse in vetere lege, qui librum Hesdræ legit, intelligit. Is quippe legit super gradum ligneum stans, distinctè & apertè.* Sic Gulielmus Malmsburiensis in Abbreviatione [e] suâ MS. *Ille* igitur *nos docebit, qualiter legere debeamus*, inquit Amalarius [f]. [g] *Lectio* enim *Legis & Prophetarum frequentabatur à populo antiquo.* Lector legem Domini debet *tradere auditoribus, quasi incipientibus in Scholâ Domini exerceri, &c. In lectione pascitur auditor, quasi quodammodo bos.*

[a] Pag. 98. edit. Hittorp. *Paris.* fol. 1610. [b] Cap. 7. §. 3. [c] Lib. 2. cap. 4. [d] Vid. lib. 4. cap. 2, &c. [e] Lib. 3. cap. 4. [f] Lib. 2. cap. 8. [g] Lib. 3. cap. 11.

Hinc

Hinc crebræ, quæ in Ordine Romano[h] obſervari poſſunt, Diaconi ad populum Allocutiones ante inchoatas lectiones. *State cum ſilentio audientes intentè*; vel, *State cum diſciplinâ & ſilentio, audientes intentè.* Eandem diſciplinæ rationem docent plures aliæ inter legendum adhibitæ cæremoniæ. Alcuinus, vel quiſquis Author eſt libri de Divinis Officiis, de Diacono Evangelium lecturo hæc habet. [i] "Salutat "populum, dicens, *Dominus vobiſcum.* Quatenus corda illorum "Deus à mundanis cogitationibus emundet, & ad ſuſcipienda verba "ſalutifera aperire dignetur. Ad cujus ſalutationem populus crucem "in frontibus ponit; ut à malis cogitationibus corda ſua "emundet, ut ad intelligenda verba ſalutis pura permaneant. Perlecto "Evangelio, iterum ſe ſigno crucis populus munire feſtinat; "ut quod ex divinis eloquiis ad ſalutem percepit, ſignatum ſigillo "crucis atque munitum permaneat; ne à mentibus eorum diabolica "fraude evacuari valeat. Poſt recitatum Evangelium, iterum Sacerdos "populum ſalutat, orans in cordibus eorum verba ſalutis, "quæ perceperunt à Domino, confirmari; & invitat illum ſecum "pariter ad Orationem dicens, *Oremus.*" Pari de cauſâ libri, ex quo lectio deſumpta eſt, titulus à Lectore prænuntiabatur; ut attentio excitaretur, & memoria adjuvetur. Ita enim Amalarius[l]: *Lectionem è gradu ſolemus proferre; ut omnis populus eam audiat.* Prænuntiato libri titulo, *Auctor ad memoriam reducitur, ut ſi fortè aliquis eorum qui congregantur ex univerſis locis, propter raritatem lectionis, incognitam habet hiſtoriam; audiat auctorem, qui fortè non eſt incognitus, & ex ejus auctoritate firmius infigantur verba lectionis in corde.* Id enim ab Auditoribus poſtulabant; ut [m] *verba Evangelicæ lectionis frequenti meditatione revolverent.* Ipſe cantus uſu ſuo non caruit, ad inſtructionem populi compoſitus; *Ut qui ad legem audiendam obſurduerant, illo cantu excitarentur.* Uti habet Malmsburienſis[n], Amalario[o] conſonus. Hinc à totâ ſimul plebe, pariter ac Sacerdotibus, Hymnus decantari ſolebat. "Nam & optimus & ſaluberrimus "(inquit Amalarius[p]) in ſanctâ Eccleſiâ mos inolevit, ut "Hymnus ipſius (de Chriſto nato) quotidie cum pſalmodiâ veſpertinæ "laudis ab omnibus canatur; quatenus ex hoc animos fidelium

[h] Pag. 39, 40, 41, &c. [i] Cap 40. pag. 280. [l] Lib. 4. cap. 3. [m] Amalar. lib. 4. cap. 7. [n] Lib. 2. cap. 9. [o] Lib. 3. cap. 11. [p] Lib. 4. cap. 7.

"frequentior Dominicæ Incarnationis memoria ad affectum devo-"tionis accendat." Item [q] plures alios Hymnos à populo simul ac Sacerdotibus decantari solitos recenset. Haud dissimilia habet Ivo Carnotensis in libro MS. de Ecclesiasticis Officiis: [r] "Sergius "Papa (inquit) in ordine 82. constituit, ut in tempore confractionis "Dominici Corporis Agnus Dei à Clero & Populo decantetur; "videlicet ut ille nobis propitietur; cujus Corpus ibi confringi "videmus & credimus." Infinitus essem, si omnia congererem argumenta, quæ preces à populo intellectas fuisse suadent. Hoc crebræ Diaconi attentionem imperantis Allocutiones; hoc innumeræ populi Responsiones evincunt. Hinc Ivo Carnotensis in libro MS. supra citato: [s] "Sacerdos versus ad populum dicit, *Dominus* "*vobiscum.* Resp. *Et cum Spiritu tuo.* Notandum ex his "verbis semper debere esse plures respondentes & unum salutan-"tem, &c. Sancti quoque Patres in Aurelianensi Concilio, cap. 3. "constituerunt; ut ad salutationes Sacerdotis non solùm Clerici & "Deo dicati, sed & omnis Plebs consonâ voce respondeant. In "omni enim legitimâ Oratione respondent fideles," inquit Alcuinus [t]: qui rem alibi [v] fusè persequitur. Post oblationem "con-"vertit se Sacerdos ad populum, poscens; ut jungant preces suas "precibus ejus, & mereatur exaudiri pro salute illorum, &c. "Acclinans ergo se populus orare debet ita. *Sit Dominus in* "*corde tuo & in ore tuo, &c.* Vel hoc dicant omnes: *Exaudiat te* "*Dominus in die tribulationis. Protegat te nomen Dei Jacob.* usque "*pingue fiat.* Hucusque præfatio, i. e. prælocutio & allocutio populi. "Hinc sequitur exhortatio," Sursum corda; "Hortatur enim "Sacerdos populum, tanquam dicat. Jam Apostolicis & Evange-"licis præceptis sufficienter instructi & confimati, corda vestra "à terrenis curis sursum ad Dominum dirigite. Respondet populus, "*Habemus ad Dominum,*&c." Quinimo postquam superstitione pravâ, Eucharistia non tam communio Corporis Christi, quàm juge sacrificium Patri quotidie offerendum haberi cœpit; & Sacerdotes Canonem Missæ seu preces consecratorias tacitè obmurmurârunt; alias tamen preces distinctè & apertè pronuntiârunt, ut à populo

[q] Lib. 3. cap. 21. [r] Cap. 26. [s] Cap. 10. [t] De divinis Offic. cap. 40. pag. 290. [v] Pag. 281.

intelligi

intelligi possent. Testis est Amalarius; cujus hæc sunt verba: [a] "Sacerdos clamat ad populum; ut quod ipse jam habet, habeat "& ille, hoc est, Sursum Cor: ac deinde ut gratias agat Deo pro "serenitate mentis. Igitur hoc necessariò extollitur voce, quod "omnibus licet simul agere, i. e. gratias referre Deo, hoc accla-"matur. Quod ad solum Sacerdotem pertinet, i. e. immolatio "panis & vini, secretò agitur." Adeò necessariam fuisse inter pre-candum mentis attentionem Amalarius credidit; ut in exponendis Missæ orationibus insignem illum protulerit [b] Cypriani locum (ex Exposit. in Orat. Domin. §. 22.) quem illustrissimus Primas supra citatum exhibuit, cap. 3.

Restat Ecclesiæ Romanæ consuetudo notatu cumprimis digna. In Ecclesiâ Antiquâ stata fuisse sacrum Baptismum atque Ordines conferendi tempora omnibus notum est. Illud semel, Sabbato sc. Sancto, isti quater, in quaternis sc. anni tempestatibus, in anno conferebantur: Saltem post Simplicium Papam. *Omnes* enim *Apostolicos à Beato Petro usque ad Simplicium Papam Ordinationes tantùm in Jejunio Decembris celebrasse* adnotavit Ivo Carnotensis in libro [c] de Eccles. Offic. MS. Ingens igitur Candidatorum numerus sacramentum Baptismatis, atque Ordines simul susceperunt; qui Lectionibus divinis, Catechizationibus, aliisque mediis Ecclesiasticis priùs instruendi erant. Postquam autem divisâ bifariam Imperii sede, & apud Constantinopolin pariter ac Romam positâ, diuturnum inter Græcos & Latinos in utrâque urbe commercium intercesserat; multi è Græcis in urbe Româ continuò versati sunt, qui tamen Latinè nesciebant; multique è Latinis Constantinopoli, qui Græcè. His itaque sive ad Baptismum sive ad Ordines suscipiendos in urbe alienâ accedentibus; necesse erat, ut Lectiones sacræ, Catechismi, & id genus alia, utrâvis linguâ proponerentur; ut ab advenis pariter ac inquilinis intelligi possint. Idque factum quidem tam in Urbe Româ quàm Constantinopoli reperimus. Sic enim vetustus Ordo Officiorum Romanus, (vulgato multò brevior & simplicior, quique quasi Epitome videtur antiqui Ordinis, nondum à Gallis interpolati.) MS. in Bibliothecâ Archiepiscopali Lambe-

[a] Lib. 3. cap. 20. [b] Lib. 3. cap. 19. [c] Cap. 36.

thânâ. [d] *Sabbato* (in primâ è quatuor solennibus septimanis ordinationi sacris) *ad S. Petrum fit statio in XII. Lectionibus. Ideo autem vocantur XII. Lectiones; quia VI. Lectiones, quarum sexta est Epistola, leguntur Græcè & Latiné.* Et iterum; [e] *Sabbato Sancto manè reddunt pueri* [Baptizandi] *Symbolum, & Catechizantur ab Episcopo vel Presbyteris.* (Scrutinium id appellatur) *Congregantur eâ die in Basilicâ Constantinianâ, vestitur altare, imponuntur reliquiæ. Horâ decimâ ascendit Subdiaconus in ambonem, & legit Græcè Lectionem,* In Principio; *andemque legit alter Latiné. Item Pontifex dicit Orationem, præcipiente Diacono ut flectantur genua; similiterque ad omnes. Secunda Lectio est,* Factum est in vigiliâ matutinâ; *Quâ Græcè & Latinè dicta, sequitur Canticum Græcè & Latinè cantandum.* Cantemus Domino, *Eodem cantante Latinè qui Latinè legit, similiterque qui Græcé. Sicque per omnes Lectiones & Cantica.* Et paulò post; *Sabbato Pentecostes eodem modo leguntur Lectiones Græcè & Latinè, sicut in Pascha.* Ivo Carnotensis in libro [f] de Offic. Eccles. MS. *In omni Jejunio* (Ordinationem præcedente) *Sabbatum, quamvis sex tantùm Lectiones habeat, dicitur tamen XII. habere Lectiones; eò quòd antiquitus Ecclesiasticæ Lectiones bis legebantur, Græcè videlicet & Latiné.* Amalarius: [g] *Sex Lectiones ab antiquis Romanis Græcè & Latinè legebantur (qui mos apud Constantinopolin hodieque servatur) ni fallor, duas ob causas. Una, quia aderant Græci, quibus ignota erat lingua Latina; aderant & Latini, quibus incognita erat Græca. Altera causa propter unanimitatem utriusque populi.* Idem habent Pseudo-Alcuinus [h] & Gulielmus Malmsburiensis [i]; quorum ille post annum 1000. iste post annum 1100 scripsit. Uterque autem eandem consuetudinem suo etiam tempore apud Constantinopolin obtinuisse produnt. *In XII. Lectionibus consecrationem sacrorum Ordinum celebratam* esse totidem verbis docet Amalarius: [k] *Leguntur autem Lectiones* (inquit ex illo Malmsburiensis [k]) *ut habeat ordinandus notitiam legis & Prophetiæ. Ut in istis Lectionibus imbuantur Ordinandi ad exempla sanctorum Patrum* [k]. Sic Alcuinus [k]. Eadem fuit & in baptismo repetitæ lectionis ratio; sc. ad instruendos Baptismi candidatos: *Propter instructionem Catechumenorum,* inquit Amalarius [l]: cujus verba compendio reddit

[d] Post init. [e] Post. med. [f] Cap. 36. [g] Lib. 2. cap. 1. [h] De Offic. divin. cap. 29. pag. 265. [i] Abbreviat. Amalar. MS. cap. 15. [k] Loc. cit. [l] Lib. 1. cap. 19.

Malmsbu-

Malmsburiensis [f] : "Quatuor modis intelligitur sacra Scriptura ; " per Historiam, per Allegoriam, per Tropologiam, per Anagogen. " Isti modi Scripturarum in Lectionibus & Canticis illius diei præfe- " runtur ; ut intelligant plenè Catechumeni ad quid vocantur." Et alibi : [g] " Quarta feria quartæ quadragesimalis hebdomadæ " vocatur in Apertione aurium ; quia more antiquo tangebantur " illâ die nares & aures Catechumenorum ; & tradebatur eis Sym- " bolum, [h] quod redderent Sabbato Paschæ : & fiebat Scrutinium ; " i. e. scrutabantur Presbyteri, quid crederent ; & docebant eos, " quomodo vivere & quid credere deberent. Ideo illâ die sunt " duæ lectiones & duo responsoria. In priore lectione de fide & " baptismo agitur. Nec minus in Responsorio vocantur ad fidem. " Secunda lectio de moribus agit. Item Responsorium de fide. " Versus de virtutibus morum ; quas baptizandi per Deum habituri " sunt. Ratio ergo quare duæ lectiones leguntur, est, quia audiant " baptizandi non solùm quid credere debeant, sed etiam quemadmodum " se ab hoc seculo perverso eripiant." Omnia quippe *propter fidem & mores, quibus instruendi erant Catechumeni*, ut Amalarii [i] verbis utar, fiebant. Extat Scrutinii forma in vulgato Ordine Romano [k]; in quo quidem Catechumeni Latini Symbolum Latinè, Græci Græcè reddunt. Denique quo magis instructioni Catechumenorum consuleretur : *In Sabbato Sancto XII. Lectiones juxta Romanum Ordinem legendæ erant absque titulis ante baptismum*, teste Ivone Carnotensi, in libro [l] de Eccles. Offic. MS. Cujus disciplinæ rationem ex Amalario reddit Malmsburiensis [m] his verbis : *Lectiones autem ideo sine nominibus librorum, de quibus sumptæ sunt, proferuntur ; quia frustra Catechumenis profertur Auctor incognitus ; quibus firmissima auctoritas potest vilescere per ignorantiam.* Eadem fusiùs docet Amalarius, lib. 1. cap. 21.

Immo verò in Ecclesiis Romanâ & Constantinopolitanâ S. Scripturæ Lectiones utrâvis linguâ recitatæ fuisse videntur, non solùm in Sabbato Sancto & Jejuniis quatuor, sed & in omnibus celebrioribus Festivitatibus. Certè id Nicolaus I. Papa Constantinopoli factum esse disertè affirmat ; [n] quùm linguæ Latinæ laudes deprædicans adversùs Michaelem Imp. CP. qui illam Barbaram appellârat,

[f] Abbreviat. Amalar. MS. cap. 12. lib. 1. [g] Lib. 1. cap. 6. [h] Addit Amalarius & *Orationem Dominicam*, lib. 1. cap. 8. [i] Lib. 1. cap. 8. [k] Pag. 42. [l] Cap. 61. [m] Lib. 1. cap. 12. [n] Epist. 8. Concil. Tom. VIII. p. 298.

inquit :

insit: "Eccè quotidie, immò verò in præcipuis Festivitatibus, inter "Græcam linguam, veluti quiddam pretiosum, hanc quam Barbaram "& Scythicam linguam appellatis, miscetis. Istius enim dictione "linguæ Constantinopolitana Ecclesia lectionem Apostolicam & E-"vangelicam in stationibus fertur primitùs recitare: Sicque demum "Græco sermone propter Græcos utique ipsas lectiones pronuntiare.". Eandem disciplinam apud Romanos vicissim obtinuisse haud dubium est; cùm neutiquam credibile sit, Græcos lectiones Latinè Romanorum advenarum gratiâ recitare voluisse; nisi Romani etiam easdem Græcè in Græcorum gratiam pariter recitâssent. Rem confirmat Durandus. [o] *In Missâ* (inquit) *Romani Pontificis, in præcipuis solennitatibus legitur Evangelium & Epistola, non solùm in Latino, verùm etiam in Græco.* Constat interim Paschalem I. sub initium Seculi noni, S. Praxedis Cœnobium Romæ posuisse; *In quo & sanctam Græcorum Congregationem aggregans; quæ diu noctuque Græcæ modulationis Psalmodiæ laudes omnipotenti Deo Sanctisque illius ibidem quiescentibus sedulò persolveret, introduxit.* Anastasius Bibliothecarius, in Vitâ ejus.

807. *Carolus Magnus Imp.*

Incredibile, quod in totâ Carolinâ Familiâ enituit, Scripturarum studium, Historici coætanei passim deprædicant. De Caroli M. & Ludovici filii studio, Reverend. Usserius [p] plurima congessit testimonia: quibus addere nobis liceat, Carolum consuetis Scripturæ lectionibus, quæ inter sacra recitabantur, nequaquam contentum fuisse, sed lectoribus certam Scripturæ portionem inter Officia divina legendam pro lubitu mandâsse; Lectores, quoscunque vellet, quosque magis sonoros noverat, evocare; & Lectiones quotidianas pro arbitrio producere vel contrahere solitum. Id enim testatur Monachus Sangallensis, qui Vitam ejus scripsit: [q] *Digito autem vel baculo protento, vel ex latere suo ad procul sedentes* (Clericos) *aliquo directo, demonstravit, quem legere oporteret vel voluisset. Finem verò lectionis sono gutturis designavit.*

[o] Rational. divin. Offic. lib. 4. cap. 1. [p] Cap. 5. ad an. 807. 820. [q] Lib. 2. cap. 10.

navit. Ipſe lectionem S. Scripturæ in Epiſtolâ ad Leonem III. Papam impensè laudat, [r] *Lectionis* (inquit) *ſacræ cognitio, imbecillis baculum, nervoſis arma miniſtrat; hoſtium ſubdolas fortiter premit inſidias; & victoribus æternas fœliciter promittit coronas, &c.* Quinimo idem ſtudium ſequior etiam è Carolinâ familiâ ſexus excoluit. Sic enim Giſla, Caroli filia, & Rectruda, Moniales, ad Alcuinum ſcribunt, in Epiſtolâ Commentario ejus in Joannem præfixâ: " Poſtquam, venerande Magiſter, aliquid de mellifluâ " S. Scripturæ cognitione, veſtrâ ſagacitate exponente, hauſimus; " ardebat nobis, ut fatemur, de die in diem deſiderium hujus ſa- " cratiſſimæ lectionis. In quâ Purificatio eſt animæ, ſolatium mor- " talitatis noſtræ, & ſpes perpetuæ beatitudinis. In quâ beatus " vir, juxta Pſalmiſtam, quotidianâ ſeipſum exercet meditatione; " intelligens omnibus mundi divitiis hujus eſſe agnitionem præfe- " rendam." Neque à Proavorum ſtudio Caroli etiam nepotes deflexiſſe, ſatis arguit liber, ineptus quidem, vetuſtus tamen, qui in Bibliothecâ Lambethanâ MS. extat, continens *Cœnam* quandam, æmulatione *Cœnæ* Pſeudo-Cyprianicæ compoſitam; niſi quòd ex ſolis Perſonis in Veteri Teſtamento memoratis conſtet. Mauri cujuſdam Auctoris nomen præ ſe fert (nolim credere Rabanum operam tam inutiliter poſuiſſe) & Lothario Regi nuncupatur. In Epiſtolâ autem nuncupatoriâ Maurus hortatur Lotharium, quùm Cœnam ſuam legere voluerit, *ad Veteris Teſtamenti paginas recurrere, quare ſingula ſingulis ſunt imputata.*

830. *Amalarius, Chorepiſcopus Metenſis:*

De Eccleſiaſt. Offic. lib. 4. cap. 2. " Pſalmi pertinent ad opera, " lectio ad doctrinam. Quâ de re, ut opinor, mos inolevit; ut " per Monaſteria Deo devota legatur Lectio in Capitulo; quatenus " hi, qui diebus ac noctibus occupati ſunt in ſervitio Domini, non " ſint ſine lectione. Avidi ſunt cœleſtis pabuli; non ſe poſſunt " continere, quin omni horâ, quantumcunque ſit, manducent de " cibo Scripturarum.

[r] Concil. Tom. VII. pag. 1199.

Lib. 2. cap. 2. " Vel certè ut propter simpliciores manifestiùs, quod
" volumus, eloquamur, Psalmus ad corpus, Canticum refertur ad
" mentem. Et canere igitur & psallere & laudare Deum magis animo
" quàm voce debemus.

840. *Paschasius Radbertus*

In Threnos, lib. 4. pag. 1491. " Necessarii sunt Doctores; ut
" infirmi quique cùm petierint valentiores Scripturæ sacræ sententias
" exponendas comminui, valeant aperire, & in singulis necessaria
" apponere. Sed luget Propheta; quando qui exponere debet, in-
" veniri non valet. Est etiam Scriptura sacra potus lactis; de
" quo propheta dicit; *Omnes sitientes venite ad aquas*, &c. Ex
" quo liquidò patet, cum dicit, *venite ad aquas*, quia Scriptura
" sancta verus est potus; cum dicit, *comedite*, verus est cibus.
" Cùm autem dicit, *vinum & lac*; nutrimentum infantiæ, & ebrietas
" Spiritûs S. designatur; ut per lac teneritudo nostra nutriatur, per
" vinum vero corda inebrientur. Quod si omnino aperta mandata
" Dei in Scripturis sanctis non essent; per semetipsam veritas non cla-
" maret: *Si quis sitit; veniat ad me, & bibat.*

Epist. ad Frudegardum, pag. 1633. " Sacerdos orat ut [*Panis
" & Vinum*] fiat Corpus & Sanguis Jesu Christi. Quâ prece expletâ,
" consonâ voce omnes Amen dicimus: sicque omnis Ecclesia in
" omni gente & linguâ orat & confitetur, quòd hoc sit quod orat.

858. *Herardus, Archiepiscopus Turonensis.*

Iste Capitula CXL. Presbyteris suis in Synodo collectis anno 858.
dedit. Horum decimum sextum est hujusmodi: [b] " Ante Missam
" completam ne exeant, & verbum Dei intentè audiant [*Omnes
" fideles.*] De Oratione Dominicâ & Symbolo; ut memoriter omnes
" teneant, & Gloria Patri, ac Sanctus, atque Credulitas [i. e. *Sym-
" bolum*] & Kyrie eleison, à cunctis reverenter canatur. Psalmi

[b] Capitular. à Ba'uzio edit. Tom. I. pag. 1289. & Concil. Tom. VIII. pag. 629.

" similiter

"similiter distinctè à Clericis. Et ut secreta Presbyteri non "inchoent, antequam Sanctus finiatur, sed cum populo Sanctus "cantent.

860. *Nicolaus* I. *Papa Romanus*

Responf. ad consulta Bulgarorum, cap. 11. "Sanè [e] sciendum est, quoniam idcirco in diebus Festis ab opere mundano "cessandum est, ut liberiùs ad Ecclesiam ire, Psalmis & Hymnis "& Canticis spiritualibus insistere, Orationi vacare, Oblationes "offerre, memoriis Sanctorum communicare, ad imitationem "eorum assurgere, eloquiis divinis intendere, eleemosynas indi-"gentibus valeat ministrare Christianus.

870. *Otfridus*, *aliique Interpretes Germanici.*

De Otfridi Versione Evangeliorum Germanicâ Cl. Usserius plurima congessit, Trithemii & Illyrici ductum secutus; adeóque communes cum illis errores iniit. Principio itaque Otfridi Opus non tam Versio est quàm Harmonia seu Diatessaron Evangeliorum rythmo Germanico Veteri concinnatum; & in libros quinque (non quatuor, quod vult Trithemius) distributum. Ipsi Operi titulus fuit: *Volumen Evangeliorum*: neutiquam verò: *Gratia Dei Theotiscè*: Prout Trithemius, & à Trithemio deceptus Illyricus, crassè hallucinati existimarunt; argumento erroris exinde sumpto; quòd in Operis titulo vetusto Otfridus dicatur id *Domini gratiâ Theotiscè* confecisse. Denique Otfridus ipse Monachus Cœnobii Wizanburgensis in Alsatiâ fuit, non S. Galli; quod in exemplaris excusi titulo ab Illyrico positum habetur: *Munchu S. Gallen.* Qui Opus enim istud *Basileæ* 1571. 8vo. excudendum curavit sub ementito Achillis Gassari nomine, non alius erat quàm Flaccius Illyricus; qui

[e] Concil. Tom. VIII. pag. 522.

quidem Codice usus est mendoso admodum & hiulco. Lacunas supplevit ex Codice MS. optimæ notæ (qui ipsius Otfridi ætate scriptus, in Bibliothecâ Cæsareâ Vindobonensi nunc asservatur) Lambecius in eruditissimo Opere Commentariorum de Bibliothecâ Vindob. lib. 2. pag. 420. Versionem suam Otfridus nuncupavit non solùm Liutberto Archiepiscopo Moguntino (ad quem extat Præfatio Latina) verùm etiam Solomoni ejus decessori (qui obiit anno 873.) & Ludovico Franciæ Orientalis Regi; ad quos totidem Præfationes rythmicæ linguâ Germanicâ reperiuntur, & in Editione Basileensi, & apud Lambecium loc. cit. Porrò scripsit Otfridus Oratione solutâ Versionem Psalterii Paraphrasticam; cujus exemplar MS. ipsi Authori coævum in Bibliothecâ Vindobonensi habetur, teste Lambecio [a]: qui Psalmum primum & Orationem Dominicam exinde dedit [b]. Ad finem enim Codicis ab eodem versa inveniuntur Cantica S. Scripturæ omnia, Symbola Apostolorum & Athanasii, & Oratio Dominica. Cæterùm Versio Evangeliorum rythmica, quam Waldoni Episcopo Frisingensi Cl. Armachanus, Beati Rhenani auctoritate ductus, ad annum 890. ascripsit; non alia est, quàm Otfridi *Harmonia*; quam Waldo Sigefridi Presbyteri manu describi fecit; quod ex Præfationis initio patet. Tetrastichon enim illud, quod illustrissimus Primas ex Rhenano repræsentavit, Otfridi *Volumen Evangeliorum* inchoat.

Willerami, Monachi Fuldensis, Paraphrasin Germanicam in Canticum Canticorum à Paulo Merulâ editam fuisse ex Goldasti fide Armachanus refert [c]. Willeramus equidem geminam Cantici Canticorum Paraphrasin concinnavit; alteram Latinam rythmo Heroico, alteram Germanicam prosaicam. Utramque evulgavit Paulus Merula *Lugduni Bat.* 1598. 8vo. verùm ex Codice mendosissimo & miserè interpolato. Genuini Operis exemplar extat MS. in Bibliothecâ Cæsareâ, ipsius Willerami ætate scriptum; cujus amplum satis Specimen Lambecius exhibuit, Comment. lib. 2. pag. 765.

[a] Lib. 2. pag. 459. 749. [b] Pag 461. [c] Ad ann. 1070.

Plures

Plures aliæ S. Scripturæ Versiones Vernaculæ à Germanis ante Lutheri tempora adornatæ sunt. In Bibliotheca enim Cæsareâ Vindobonensi Cl. Lambecius Manuscripta asservari memorat. 1. Integram [d] S. Scripturæ Versionem, Wenceslai Imperatoris jussu paulò ante annum 1400. factam & elegantissimè descriptam. 2. Aliam ejusdem Translationem [e], à Joanne Liechtensternio Monachiensi confectam sumptibus Nobilis Viri Matthiæ Eberleri, & Basileæ, anno 1464. absolutam. 3. Alias [f] binas Psalterii Versiones; quarum ultima auspicio ac sumptibus Frederici V. Imp. anno 1477. scripta est. 4. Epistolas Dominicales & Festivales [g] totius anni, linguâ Germanicâ, magnâque ex parte rythmicâ, anno 1210. conscriptas. 5. Explicationem [h] Evangeliorum antiquam Germanicam. Quinimo typis excusa prodierunt Biblia Germanica, armis Austriacæ Domûs gentilitiis in fronte ornata, loco atque anno innominato: *Norimbergæ* etiam anno 1483. vol. 2. fol. & *Lubecæ* 1494. fol. Denique habetur MS. in Bibliothecâ Norfolcianâ [i] Versio Germanica Missalis, ante trecentos plùs minùs annos conscripta.

His omnibus antiquior, atque ipsius adeò Otfridi præceptor, Rabanus Maurus ad vulgarem S. Scripturæ cognitionem popularibus suis haud parùm contulit. Scripsit enim *Glossarium Latino-Theotiscum in tota Biblia Sacra Veteris & Novi Testamenti:* quod Gentilibus indoctioribus S. Scripturæ studium aggressuris adjumento esset. Extat etiamnum ejus Exemplar MS. Autori coævum, in Bibliothecâ Cæsareâ; teste Cl. Lambecio, lib. 2. pag. 416.

870. *Methodius & Cyrillus.*

Quæ de Methodio & Cyrillo referunt Historici ab Illustrissimo Primate laudati, parùm accurata sunt. Id quidem constat hosce Slavis à se conversis S. Scripturam & Liturgiam

[d] Lib. 2. pag. 749. [e] Pag. 756. [f] Pag. 763. [g] Pag. 772. [h] Pag. 773. [i] Cod. 294. in 12°.

linguâ vernaculâ tradidisse; Latinis autem ritibus vel Liturgiæ authoritatem abrogâsse, purum putum commentum videtur, nulli fundamento nixum. Methodius & Cyrillus enim illos, inter quos versati sunt, Slavos primi omnium ad fidem Christianam convertebant; adeóque qualemcunque Liturgiam primi omnium induxerunt. Sic enim Annales MSS. Andreæ Danduli, Ducis Veneti, à Lucio [k] citati testantur. "Anno 874. "Constantinus Natione Thessalonicus (cui Papa, Cyrillus, "nomen imposuit) vir Catholicus, divinisque Scripturis eru-"ditus, & in variis idiomatibus peritus, Regem Bulgarorum "cum gente suâ ad fidem convertit, &c. Hujus autem B. Cy-"rilli prædicatione Sveropolis Rex Dalmatiæ cum toto suo "populo fidem catholicam suscepit, &c. Hic Beatus Cyrillus "penè omnium Slavorum dictus est Apostolus, quia hos ad "fidem reduxit, & divinum Officium in linguâ Slavonica iis "transtulit." Dandulum autem hæc eadem mutuatum esse affirmat Lucius ab Historiâ Presbyteri Diocleatis; quam Regum Dalmatiæ nomine Maurus Orbinus in Opere suo nuncupato (*Il Regno delli Slavi, Regnum Slavorum*) inclusam vulgavit, anno 1601. Paria cum Dandulo & Diocleate refert Constantinus Porphyrogennetus [l] in Vitâ Basilii Macedonis. Porrò Versionem & Liturgiam Cyrilli hodienum extare veri non est absimile: Amplissimam enim librorum Slavicorum copiam in Catalogo Bibliothecæ Seguierianæ videre est. Extat etiam MS. in Bibliothecâ Lambethanâ Codex linguâ & litteris Slavinicis (quales à Cyrillo inventæ dicuntur) pulcherrimè exaratus. Illum animadverti continere Acta Apostolorum (quibus titulus est, *Daania Apostolesca*) & alia quædam, forsitan Epistolas Pauli, Canonicas, & Apocalypsin, cum Liturgiâ ad finem additâ. An Versio Cyrillo debeatur, necne, non habeo quod affirmem; cùm linguam minimè intelligam. Missale autem Romanum editum est Urbani VIII. Pontificis jussu, linguâ & literis Sclavonicis, *Romæ* 1631. 4to.

[k] De regno Dalmatiæ, lib. 2. cap. 3. [l] Cap. 54. Vide etiam lib. de Administrat. Imper. cap. 29. pag. 76.

880. *Joannes* VIII. *Papa.*

Invitus admodum Joannes licentiam ſacra vulgari linguâ celebrandi Slavis dedit; veritus ſcilicet, ne ſi præfractè renueret illi Patriarchæ CP. ditioni, Bulgarorum exemplo, ſeſe ſubmitterent. A Græcis Sacerdotibus converſi fuerant; adeóque Patriarchatui CP. jure ſubjiciendi erant. Verùm Joannes Methodium aſtu quodam Romam anno præcedente accerſiverat: ſpecie quidem, ut doctrinæ ſuæ, quam nonnulli minùs orthodoxam eſſe apud Papam criminati erant, rationem redderet; revera autem ut Eccleſiam à ſe recens fundatam Romano Patriarchatui ſubjiceret. Methodium igitur tanquam obſidem quendam Slavis chariſſimum, honoribus & amicitiâ cumulatum, Romæ detinuit; & ut Slavos inſigni quodam beneficio Romanæ ſedi devinciret, vernaculâ Liturgiâ uti illis conceſſit. In hunc finem collimâſſe Papam, liquet ex ipſa, quâ licentiam concedit, Epiſtolâ; cujus pars longè potior Romanæ Sedis majeſtati & prærogativis ampliandis inſumitur, variiſque argumentis texendis, quibus Slavi in ditionem ejus tranſire inducantur. Hinc Sfentopulchro craſsè adulatur; & nihil petitum negare auſus, ſe petitioni ejus de ſacris Slavicè celebrandis annuiſſe in fine Epiſtolæ ſcribit. Ipſe autem Papa, antequam ejuſmodi ratio intercederet, Liturgiam vernaculè celebrari adeo non probavit; ut in Epiſtolâ ad Methodium anno 879. datâ, ipſum eo nomine criminaretur: [m] "Audi-"mus etiam, inquit, quòd Miſſam cantes in Barbarâ, hoc eſt, "in Slavinâ linguâ; unde jam literis noſtris per Paulum Epi-"ſcopum Anconitanum tibi directis prohibuimus, ne in eâ "linguâ ſacra Miſſarum ſolennia celebrares, ſed vel in Latinâ "vel in Græcâ linguâ; ſicut Eccleſia Dei toto terrarum orbe "diffuſa & in omnibus gentibus dilatata cantat. Prædicare verò

[m] Epiſt. 195. Concil. Tom. 9. pag. 127.

"aut

"aut ſermonem in populo facere tibi licet; quoniam Pſalmiſta[l] "omnes admonet *Dominum gentes laudare.* Et Apoſtolus[m], "*Omnis* (inquit) *lingua confiteatur, quia Dominus Jeſus in gloriâ* "*eſt Dei Patris.*

890. *Alfredus, Rex Angliæ.*

Prodiit Verſio Saxonica Pſalterii unà cum textu Latino interlineari, à Joanne Spelmanno Henrici filio edita Londini 1640. 4to. Iſta ab Alfredo confecta, ſaltem inchoata, cenſetur. Alia autem Pſalterii Verſio interlinearis Saxonica habetur in Bibliotheca Archiepiſcopali Lambethanâ; quæ Alfredo parùm recentior videtur. In fine enim Codicis reperitur Litania vetus Latina, in quâ Dunſtanus & Odilo recentiores ſunt inter Sanctos qui invocantur; adeóque paulò poſt initium ſeculi undecimi conſcripta cenſeri poteſt. Pſalterium multo vetuſtiore manu, quàm Litania exaratur. Libro præfigitur prolixum Pſalmorum Encomium literis Saxonicis, ex Auguſtino deſumptum; quod incipit: *Canticum Pſalmorum animas decorat, invitat Angelos in adjutorium, effugat Dæmonas, expellit tenebras, efficit ſanctitatem.* Succedit Oratio præfatoria Interpretis ad Deum; in quâ oratur, *ut iſti Pſalmi omnibus proficiant ad ſalutem & remedium animarum, & ad veram pœnitentiam faciendam.* Pſalterium ſequuntur preces nonnullæ Saxonico-Latinæ; dein Cantica omnia S. Scripturæ, Te Deum, Oratio Dominica, Symbola Apoſtolorum & Athanaſii Latinè, cùm Verſione Saxonicâ interlineari. Plures aliæ Pſalterii Verſiones Saxonicæ olim videntur factæ. Spelmannus enim Editioni ſuæ in margine appoſuit Lectiones Codicum MSS. quatuor adeò variantes; ut totidem diverſæ Tranſlationes facilè videantur.

Verſionem librorum Eccleſiaſticorum è linguâ Latinâ in Saxonicam ſe tam in Cleri quàm in Plebis gratiam ſuſcepiſſe Alfredus confirmat in Præfatione[n] ad Gregorii Paſtorale à ſe verſum.

[l] Pſal. 116. [m] Philip. 2. [n] Apud Spelman. Concil. Angl. Tom 1. pag. 379.

(Hympna-

(*Hympnarium* Ecclesiæ Anglicanæ admodum copiosum, Cantica S. Scripturæ & Orationes Ecclesiasticas in fine habens, extat unâ cum Versione Saxonicâ interlineari in Bibliotheca Cottoniana [o].) Certè quicquid sibi blandiantur Pontificii, Versiones S. Scripturæ & Liturgiæ vernaculæ non minus Clero quàm Plebi plerunque sunt necessariæ. Plebem à Clero solo divinæ legis scientiam haurire Pontificii volunt; populum ab ore Sacerdotis orantis cæcâ fide pendere jubent. Sed quid si Sacerdos ipse neque S. Scripturam neque Liturgiam linguâ alienâ obsignatam intelligat. Tunc certè, si unquam aliàs, cæcus cæcum ducet. Fuit tamen aliquando; cùm ne centesima Cleri pars Latinè calleret; quin & hodie potior Cleri Catholici toto orbe terrarum divisi pars ultra linguam vernaculam non sapit; forsàn & pars Cleri Romani non contemnenda Latinè non novit. Id sanè olim contigisse, testis fide dignus est Rex Alfredus, qui in Præfatione modò memoratâ hæc habet: "Adeo funditus concidit apud gentem Anglicanam [*Doctrina*] ut paucissimi fuerint cis Humbrum [*Sacerdotes*] qui vel preces suas communes in sermone Anglico intelligere potuerant, vel scriptum aliquod è Latino in Anglicum transferre. Tam sanè pauci fuerunt; ut ne unum quidem recordari possim ex australi parte Thamesis tum cùm ego regnare occœperam. Literarum quidem studium Rex eruditissimus tam exemplo quàm liberalitate præclarè restituit: crassa tamen adhuc ignorantia [p] apud plerosque Sacerdotes mansit. Gulielmi enim Normanni tempore, *Clerici quoque & Ordinati adeo literaturâ carebant; ut cæteris esset stupori, qui Grammaticam didicisset*: inquit Matthæus Paris [q]. Sub initium seculi decim itertii Giraldus Cambrensis, Episcopus Menevensis, in Gemmâ suâ Ecclesiasticâ, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, prolixè deflet [r] spissam ignorantiam Cleri Anglicani; qui tamen (præfiscinè dixerim) tunc etiam nullius Ecclesiæ Clero doctrinâ cessit. Nimium esset singula ejus verba describere. Unicum tamen locum, qui

o Sub effigie Julii, A. 6. p Vide testimonium insigne ex Elfrici Grammatica, infra. q In Gulielmo Conqu. paulò post init. r Dist. 2. cap. 36, 37.

festivam quidem, pudendam tamen, Sacerdotum inscitiam indicat, apponam: [s] *Qualiter autem Evangelia, sacramque Scripturam hodie Presbyteri Parochianis suis exponant, per exempla quædam ostendemus. Exemplum de Presbytero, qui sermonem faciens ad populum de S. Barnabâ inter cætera dixit; Bonus vir & sanctus erat, sed tamen latro fuerat: auctoritatem sumens de Evangelio hoc, sc.* Erat autem Barrabas latro. *Item Exemplum de Sacerdote; qui sermonem faciens de muliere Cananeâ dixit eam partim canem esse, partim mulierem. Item Exemplum de Presbytero; qui Festum Simonis, & Judæ denuncians, dixit, alterum bonum virum & sanctum fuisse, alterum verò proditorem Christi; nec ei honorem aliquem, vel diei propter ipsum, sed propter socium ejus, deferendum. Item,* &c. Dein capite sequenti subdit: *Non solùm autem in minoribus Sacerdotibus, sed & in majoribus, Abbatibus sc. Prioribus, magnis Ecclesiarum Decanis, Episcopis & Archiepiscopis tales interdum defectus invenies.* Neve posterioris ævi Clerum decessores scientiâ superâsse existimemus; non minimum fuit Scholasticis Theologis argumentum, quare Opus Operatum Missæ etiam sine intellectu vel devotione prodesse determinarent; nimirum quia *multi sint Clerici parum literati, qui ea, quæ proferunt, minimè intelligunt; & tamen debitum solvunt.* Sic enim Scholæ sententiam exprimit Gabriel Biel [t].

900. *Regino, Abbas Prumiensis,*

De Disciplin. Eccles. lib. 2. pag. 215. Inter Interrogationes à quovis Episcopo singulis Parochiis seu Villis in Visitatione suæ Diœceseos proponendas, octogesima octava est istiusmodi: *Si aliquis in Ecclesiam intrans, fabulis vacare consuevit, & non diligenter auscultat divina eloquia? Et si antequam Missa finiatur, de Ecclesiâ exit?*

[s] Cap. 35. [t] Exposit. in Can. Missæ, lect. 62.

1000. *Elfricus*

1000. Elfricus Abbas, & Anglosaxonum Ecclesia.

Epist. de Clericis,[a] cap. 23. Ðe mæsse Preost sceal secgan on sunnan dagum, ⁊ mæsse dagum þær godspelles andgit on englisc ðam folce. ⁊ be ðam pater noster, ⁊ be ðam creden eac swa he oftost mæge. þam mannum to onbryrdnysse. ꝥ hi cunnon geleafan, ⁊ heora cristendom gehealdan warnige se lareow wið þæt þe se witega cwæð. canes muti non possunt latrare ða dumban hundas ne magon beorcan, &c. *Presbyter etiam, seu Missalis sacerdos in diebus Solis & Missalibus Evangelii ejus intellectum populo dicet Anglicè: & ipsorum etiam Orationem Dominicam & Symbolum, toties quoties eos poterit instruendos adhibere: & ut Symbolum fidei memoriter discant* [curabit] *Christianamque suam teneant confessionem, monente hoc Domino, unà & Propheta inquiente:* Canes muti non possunt latrare, &c. Rev. Armachanus [b] eadem habet verba usque ad geleafan ex Epistolis Elfrici Anglosaxonicis citata. Postea eadem in libro Canonum ejus à Fulcone citato haberi prodit; quæque immediatè sequuntur, ex Epistola ejus de Clericis adducit; nescius tria hæc, *Epistolam ad Clericos, Epistolam Anglosaxonicam,* & *Canonum librum,* unum idemque esse Opus. Locum proinde integrum restituere ac repræsentare non inconsultum duxi.

Idem Grammaticam, & Dictionarium Latino-Saxonicum composuit. Utrumque à Somnero editum est ad calcem Dictionarii sui Saxonici, *Oxon.* 1659. fol. In præfatione secundâ ad *Grammaticam* dicit Ælfricus, se opus istud suscepisse *ad promovendum rerum divinarum studium, præsertim in pueris:* ac postea subdit. Is nu forþi godes þeowum. ⁊ mynster mannum georne, &c. *Sedulò cavendum est igitur Dei servis, & viris Ecclesiasticis, ne in diebus nostris sacra deferveat aut deficiat eruditio; quemadmodum per paucos aliquot jampridem annos in Angliâ contigit; ita ut Anglicorum sacerdotum nullus, donec Dunstanus Archiepiscopus & Æthelwaldus Episcopus in Monasteriis doctrinam resuscitâssent, Epistolam Latinè scribere, aut Latine scriptam interpretari posset.* Hoc loco notare liceat errorem viri doctissimi, Gulielmi Cave [c]; qui in Elfrici scriptis recensendis, *Grammaticam* ejus, & *Excerpta ex Prisciano* distinguens, illam prodiisse, isthæc MSS. delitescere, affirmat: cùm tamen unicum opus fuisse ex prologo apertè constet. Quin & postea [d] Ope-

[a] Concil. Angl. Tom. 1. p. 578. [b] Supra, cap. 5. ad An. 1000. [c] Hist. Liter. p. 590. [d] Pag. 571.

ribus Manuscriptis annumerat illius *Dictionarium Latino-Saxonicum*; quod unâ cum *Grammaticâ* à Somnero evulgatum est.

Porrò Elfricus noster ab Episcopis rogatus in usum Ecclesiæ patriæ, quamplurimas Homilias Saxonicè partim convertit, partim confecit. Istæ inter Sacerdotes passim distributæ, populo diebus Dominicis aut Festis publicè legi mandabantur: Exstant etiamnum plurimæ illarum Collectiones MSS. præsertim in Bibliothecâ publicâ Academiæ Cantabrigiensis. Ex his Abrahamus Whelocus in notis suis ad Bedæ Historiam Ecclesiasticam plurima Excerpta Latinè & Saxonicè dedit [e] de Scripturarum lectione. Nimirum ex *Homiliâ in Dominicam primam in Adventu* (quæ 39. est in Collectione Sermonum LXXXVIII. quibus titulus est, *Liber Catholicorum Sermonum Anglicè in Ecclesiâ per annum recitandorum.*) ƿe ſceolon habban, &c. *Debemus nos spirituale convivium habere: habeat quisque vestrûm in ore doctrinam salubrem; in manu quoque Psalterium.* Ex *Homiliâ de Assumptione Virginis Mariæ* (quæ 73. est ibidem) Gif ƿe maþe ſecgaþ, &c. *Si plura de hoc festo die diceremus, quàm in sanctis legimus bibliis, quæ Dei instinctu instituta sunt; tum hæreticis similes futuri sumus, qui suo proprio instinctu aut somniis multa scripsere mendacia*, &c. *Sufficit fidelibus legere & discere quod verum est; & perpauci sunt, qui possunt tota biblia sacra, quæ vel ore Dei, vel Spiritûs instinctu edita sunt, perfectè perscrutari. Projiciat quisque hæretica mendacia, quæ incautos in perniciem ducunt; & legat sive Adtonsus* [Clericus] *sive Laicus, vel auscultet sacram doctrinam, quæ nos ad cæleste regnum dirigit, si illam audire velimus.* Ex *Homiliâ de Scripturarum lectione*, (quæ in aliâ Collectione Homiliarum & Tractatuum LI. loco 42. habetur) Ðeo ræding haligra geƿrita, &c. [f] *Lectio sacrarum Scripturarum est æternæ fælicitatis in sanctis Scripturis intellectio; quibus homo seipsum possit contemplari: qualiscunque enim in singulis contemplator fuerit, talis omnino sacrarum Scripturarum lectio erit. Illa animam purgat lectoris. Illa metum inferni supplicii in mentem adducit. Illa quoque cor ipsius ad supernum gaudium allevat. Quicunque cum Deo unà esse voluerit, sæpiùs debet orare, & sæpiùs sacras Scripturas legere. Quando enim oramus, alloquimur Deum; & quando sacra Biblia legimus, tunc Deus nos alloquitur. Sacrorum Bibliorum lectio duplicem frugem affert lectoribus. Prima est, quòd mentis intellectum doceat, ut fiat sapientiâ*

[e] Pag. 172, 173. [f] Rectiùs forsan verba ista sic reddi possunt. *Lectio SS. Scripturarum est cognitio æterna fælicitatis. In SS. Scripturis homo potest seipsum contemplari, tanquam in quodam speculo, quamdiu vixerit: Quinimo lectio SS. Scripturarum purificat animam, &c.*

sagacior;

sagacior; altera, ut illam ab hujus mundi nugis ad amorem Dei perducat. Sacrorum Bibliorum lectio opus valdè honorificum existit, multúmque animæ purgandæ conducit. Quemadmodum corpus cibis naturalibus nutritur; sic etiam homo sublimior, h. e. anima, divinis nutritur colloquiis; sicut Psalmista ait : Colloquia tua oris mei palato melle aut favo dulciora sunt. *Perquam fœlix ille est, qui sacras legit Scripturas; si verbum in opus convertat. Revera omnes Scripturæ sacræ in nostram salutem scriptæ sunt, & per illas possumus nosse veritatem. Sæpiùs cespitat cæcus quàm videns; sic etiam qui nescit Dei præcepta: Sæpiùs offendunt, quicunque illa nesciunt, quàm qui sciunt.* Quemadmodum & cæcus absque ductore; sic etiam homo quivis absque doctore perquam difficulter in rectâ viâ præceptorum Dei procedet.

Porrò scripsit Elfricus linguâ Saxonicâ ad Sigwerdum virum nobilem Compendium quoddam Veteris & Novi Testamenti : quod ab Illustri viro, Gulielmo L' Isle editum est *Londini* 1638. 4°. In eo S. Scripturæ studium sæpiùs commendat; & pag. 40. omnibus Christianis necessarium esse docet. Hu mæg ꝛe man pel papan, ðe hiꝛ moð apent ꝼꝛam eallum piꝛum bocum, &c. *Quomodo illi bene esse potest? qui ab his libris cor avertit, & præfracto animo vitam potiùs pro effræni suâ libidine ducere cupit; ita ut Christi præcepta nesciat. Quòd si ab his libris imbui & doceri renuas; illic tandem, ubi nolis, inter horrenda tormenta disces scire, quem Deum atque cujus mandata insuper habuisti.* Plures etiam S. Scripturæ libros à se linguâ Vernaculâ redditos inibi commemorat, pag. 11. integrum *Pentateuchum*, & librum *Josuæ*. pag. 12. librum *Judith*. pag. 15. partem librorum *Regum*. pag. 22. libros *Hester*, & *Judith*. pag. 23. libros *Maccabæorum*. Versioni Geneseos præmisit insignem Præfationem; quâ objectioni vulgari adversus Scripturarum translationem, à pravo imperitorum intellectu ductæ, satisfacit. Extat ea in binis Codicibus MSS. Cantabrigiensibus (altero Bibliothecæ Publicæ, Collegii Corporis Christi altero) & in unico Bibliothecæ Publicæ Oxoniensis. Illam itaque, utpote nondum editam, integram subjecimus; additâ & Latinè redditâ Versione viri doctissimi & literarum Saxonicarum peritissimi, Georgii Hickes, S. T. D. Decani Wigorniensis; quam pro summâ humanitate suâ in gratiam meam confecit Anglicé.

Incipit PRÆFATIO
Englisc.

ÆLfric Munuc GRET Æthelwærd ealdormann eadmodlice. Þu bæde me leof þ ic sceolde þe awendan of leden on englisc þa boc genesis þa þuhte me hefig time þe to tiðienne þæs. ⁊ þu cwæde þa þ ic ne þorfte na maru awendan þære bec. buton to Isaace Abrahames suna forðam þe sum oðer man þe hæfde awend fram isaace þ boc oð ende. nu ðincð me leof þ þ weorc is swiðe pleolic me oððe ænigum men to underbeginnenne forðam þe ic ond ræde gif sum dysig man þas boc ræt oððe rædan gehyrð þ he wille wenan þ he mote lybban nu on þære [e] swa swa þa ealdan fæderas leofodon þa on þære tide ær þan þe seo ealde æ gesett wære. oððe swa swa men leofodon under moyses æ.

Hwilon ic wiste þ sum mæsse preost se þe min magister wæs on þam timan hæfde þa boc genesis. ⁊ he cuðe be dæle lyden understandan. þa cwæð he be þam heah fædere iacobe þ he hæfde feower wif twa ges-

Incipit PRÆFATIO
Saxonica.

ELfricus Monachus Æthelwerdo Comiti salutem humiliter precatur. Mihimet olim mandâsti, Domine, ut librum Geneseos ex Latino in Anglicum sermonem tibi converterem. Difficile mihi videbatur petitioni tuæ satisfacere. Dixisti itaque mihi non opus esse ampliorem libri partem convertere, quàm quæ ad Isaacum Abrahami filium pertingit; quandoquidem alius quidam reliquam libri partem ab Isaaco ad finem usque tibi convertisset. Videtur autem mihi, Domine, opus istud susceptu periculosum valdè, sive mihi, sive alii cuicunque viro: quoniam verendum est; ne si vir insipiens librum istum perlegat, aut perlectum audiat, existimet sibi nunc sub novâ Lege vivendum esse eodem modo, ac Patriarchæ ante Veterem Legem datam vixerunt, aut homines etiam sub Lege Mosaicâ vixere.

Novi quondam Presbyterum [f]; qui mihi præceptor fuit. Ille tunc temporis librum Geneseos habuit; & Latina pauxillùm scivit. Dixit itaque de Patriarchâ Jacobo, istum quatuor uxores habuisse; duas sci-

[e] *Fortè* niwan. [f] Æthelwoldum forsan, postea Episcopum Wintoniensem, intelligit.

wustra

ƿustra ⁊ heora tƿa þinena ful soð he sæde. ac he nyste ne ic na git hu micel to dal is betƿeohx þære ealdan æ ⁊ þære niƿan.

On anginne þisere ƿorulde nam se broðer his sƿuster to ƿife. ⁊ hƿilon eac se fæder tymde be his agenre dehter. ⁊ manega hæfdon ma ƿifa to folces eacan. ⁊ man ne mihte þa æt fruman ƿifian buton on his siblin-gum.

Gyf hƿa ƿylle nu sƿa lybban æfter cristes to-cyme sƿa sƿa men leofodon ær moyses æ oððe under moyses æ. ne bið se man na cristen ne he ƿur-ðe ƿurðe ƿyrðe ne byð þ him ænig cristen man mid ete.

Þa ungelæredan preostas gif hi hƿæt litles understandað of þam ledenbocum. þonne þincð him sona þ hi magon mære lareoƿas beon ac hi ne cunnon sƿa þeah þ gastlice andgit þær-to. ⁊ hu seo ealde æ ƿæs getacnung toƿeardra þinga. oððe hu seo niƿe gecyðnis æfter cristes menniscnisse ƿæs gefillednys ealra þæra þinga þe seo ealde gecyðnis getacnode toƿearde be criste. ⁊ be hys gecorenum.

Hi cƿeðað eac oft be paul hƿi hine moton habban ƿif. sƿa sƿa petrus se

licet ſorores, & earundem ancillas. Et veriſſimè quidem dixit. Id autem non novit, neque ipſemet ego quidem adhuc, quanta ſit differentia inter Veterem & Novam Legem.

In principio Orbis Conditi frater ſororem ſuam ſibi uxorem duxit; & aliquoties pater ex propriâ filiâ liberos ſuſcepit; & multi plures ſimul habebant uxores in propagationem humani generis; & ſub initio vir uxorem ducere niſi ex cognatione ſuâ non potuit.

Si quis hodie poſt Chriſti adventum vitam eodem modo inſtituere velit; ac homines ante Legem Moſaicam aut ſub Lege Moſaicâ inſtituerunt; ille Chriſtianus non eſt; neque eſt nec eſſe poteſt dignus, quocum Chriſtianus aliquis cibum ſumat.

Presbyteri indocti, ſi vel paululum quid ex Latinis libris ſciant; ſtatim opinantur ſe eximios eſſe præceptores. Myſticum tamen illorum ſenſum neutiquam ſciunt; & quomodo vetus Lex [g] ſignificatio erat rerum futurarum; quódque Novum Teſtamentum poſt Chriſti Incarnationem impletio eſſet omnium, quæ Vetus Teſtamentum de Chriſto venturo, & de Electis ejus præfigurabat.

Iſti [h] de Paulo ſæpe dicunt, licuiſſe [i] illi uxorem duxiſſe; pari

[g] Typus, *ſive* umbra. [h] Presbyteros intelligit conjugatos; quorum acerrimus fuit adverſarius. [i] I Cor. IX. 5.

apoſtol

apostol hæfde. ⁊ hi nellað gehiran ne ƿitan ꝥ se eadiga petrus leofede æfter moises æ. oþ þæt crist þe on þam timan to mannum com. ⁊ begann to bodienne his halige godspel ⁊ geceas petrum ærest him to geferan.

þa forlet petrus þærrihte his ƿif ⁊ ealle þa tƿelf apostolas þa þe ƿif hæfdon. forlæton ægðer ge ƿif ge æhta. ⁊ folgodon cristes lare. to þære niƿan æ. ⁊ clænnysse þe he silf þa arærde.

Preostas sindon gesette to lareoƿum þam læƿedum folce. nu gedafenode him ꝥ hig cuþon þa ealdan æ gastlice understandan. ⁊ hƿæt crist silf tæhte ⁊ his apostolas on þære niƿan gecyðnisse ꝥ hig mihton þam folce ƿel ƿissian to godes geleafan. ⁊ ƿel bisnian to godum ƿeorcum.

ƿe secgað eac forþan to ꝥ seo boc is sƿiðe deop gastlice to understandenne. ⁊ ƿe ne ƿritað na mare buton þa nacedan gereccednisse. þonne þincð þam ungelæredum ꝥ eall ꝥ andgit beo belocen on þære anfealdan gereccednisse. ac hit ys sƿiðe feor þam.

Seo boc is gehaten genesis. ꝥ ys gecyndboc forþam þe heo ys fyrmest boca. ⁊ sprincð be ælcum gecinde. ac heo ne sprincð na be þæra engla gesceapennysse. Heo onginð þus. In principio creavit Deus cœlum & terram. ꝥ ys on englisc. on anginne

jure, ac Petrus Apostolus duxerit. Audire autem nolunt neque scire, Beatum Petrum Apostolum secundùm Legem Mosaicam vitam duxisse usque ad tempus, quo Christus ad homines advenit; & sanctum suum Evangelium prædicare incipiens, Petrum omnium primum sibi comitem adjunxit.

Tunc Petrus uxorem suam statim deseruit; omnesque pariter Apostoli, quibus uxores fuerunt, & uxores & facultates suas deseruerunt; & Christi doctrinam secuti sunt, secundùm Novam Legem & puritatem, quam ipse præceperat.

Sacerdotes Laicis præceptores dantur. Oportuit igitur, ut Veterem Legem mysticè intelligant; quidque Christus, quidque Apostoli ejus in Novo Testamento docuerint: ut plebem ad fidem Dei probè dirigerent; & ad bona opera bonis exemplis [*præirent.*]

Præfamur etiam hunc librum valde profundum esse in intellectu mystico: & non ampliùs quàm nudam ejus narrationem scribimus. Indocti itaque existiment, totum illum [*mysticum*] sensum in simplici narratione obseratum teneri; & ab ipsis procul removeri.

Liber iste vocatur Genesis, id est, liber Generum; quoniam primus est liber; & de quocunque [*rerum*] genere verba facit. Nil autem habet de Creatione Angelorum. Sic incipit: *In principio creavit Deus cœlum & terram:* id est, Anglicè.

gesceop

geſceop god heofenan ⁊ eorþan. Hit wæſ ſoþlice ſwa gedon þæt god ælmihtig geworhte on anginne. þa þa he wolde geſceafta ac ſwa þeah æfter gaſtlicum andgite. þæt angin ẏſ criſt ſwa ſwa he ſẏlf cwæþ to þam iudeiſcum, Ic eom angin þe to eow ſprece. þurh þiſ angin worhte god fæder heofenan ⁊ eorþan. forþan þe he geſceop ealle geſceafta þurh þone ſunu. ſe þe wæſ æfre of him acenned wiſdom of þam wiſan fæder.

Eft ſtẏnt on þære bec on þam forman ferſe. Et Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas. þæt iſ on engliſc. ⁊ godeſ gaſt wæſ geferod ofer wæteru. godeſ gaſt ẏſ ſe halga gaſt þurh þone gelifæſte ſe fæder ealle þa geſceafta þe he geſceop þurh þone ſunu. ⁊ ſe halga gaſt færð geond manna heortan. ⁊ ſylð uſ ſinna forgifeniſſe ærest þurh wæter on þam fulluhte ⁊ ſiþþan þurh dædbote. And gif hwa forſihð þa forgifeniſſe þe ſe halga gaſt ſẏlð. þonne bið hiſ ſẏnn æfre unmẏltſiendlic on ecnẏſſe.

Oft ẏſ ſeo halige þrinnẏſ geſwutelod on þiſre bec ſwa ſwa ẏſ on þam worde þe god cwæð uton wẏrcean mannan to ure anlicniſſe. Mid þam þe he cwæð uton wẏrcean ẏſ ſeo þrinniſ gebicnod. mid þam þe he cwæð, to ure anlicniſſe ẏſ ſeo ſoðe anniſ geſwutelod. He ne cwæð, na menigfealdlice to urum anlicniſſum. ac anfealdlice to ure anlicniſſe. Eft comon ðri englaſ

on anginne geſceop god heofenan ⁊ eorðan. Ita enim ſeſe res habuit. Deus omnipotens in principio operatus eſt; quùm creationem voluit; ſed ſenſu myſtico. Principium illud eſt Chriſtus; uti ipſe Judæis dixit [k]. *Principium, qui & loquor vobis.* Per hoc Principium Deus cœlum & terram creavit; quia omnes creaturas creavit per Filium; qui Sapientia fuit à Sapienti Patre genitus ab omni ævo.

Rurſum habetur in primo libri commate: *Et Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas*; id eſt, Anglicè. ⁊ godeſ gaſt wæſ geferod ofer wæteru. Spiritus Dei eſt Spiritus Sanctus; per quem Pater vivificavit omnes creaturas quas per Filium creavit. Et Spiritus Sanctus per cor humanum movet; & remiſſionem peccatorum nobis donat, primùm per aquam in Baptiſmo, & poſtea per pœnitentiam. Et ſi quis remiſſionem à Spiritu Sancto datam aſpernetur; tunc peccatum ejus erit irremiſſibile in æternum.

Sacroſancta Trinitas ſæpe in hoc libro revelatur; ut in illis verbis, quæ Deus locutus eſt, [l] *Faciamus hominem ſecundùm ſimilitudinem noſtram.* In eo quod dicit *Faciamus*, Trinitas deſignatur; in eo quod dicit *ſecundùm ſimilitudinem noſtram*, vera Unitas declaratur. Non dicit pluraliter *ſecundùm ſimilitudines noſtras*; ſed in ſingulari

[k] Joan. VIII. [l] Gen. I.

to

to abrahame ⁊ he spræc to him eallon þrim swa swa to anum.

Hu clipode abeles blod to gode butan swa swa ælces mannes misdæda wregað hine to gode butan wordum. Be þisum litlum man mæg understandan hu deop seo boc ys on gastlicum andgite. þeah þe heo mid leohtlicum wordum awriten sig. Eft iosep þe wæs geseald to ægipta lande, ⁊ he ahredde ꝥ folc wið þone miclan hunger hæfde cristes getacnunge þe wæs geseald for us to cwale. ⁊ us ahredde fram þam ecan hungre helle-susle. þæt micele geteld þe moises worhte mid wunderlicum cræfte on þam westene. swa swa him god sylf gedihte. hæfde getacnunge godes gelaðunge þe he silf astealde þurh his apostolas mid manigfealdum frætewum. ⁊ fægerum þeawum to þam geweorce brohte ꝥ folc gold ⁊ seolfer. ⁊ deorwurðe gimstanas ⁊ menigfealde mærða. sume eac brohton gate-hær. swa swa god bebead. þæt gold getacnode urne geleafan. ⁊ ure gode ingehid þe we gode offrian sceolon. ꝥ seolfor getacnode godes spræca ⁊ þa halgan lara þe we habban sceolon to godes weorcum. þa gimstanas getacnodon mislice fægernissa on godes mannum. þæt gatehær getacnode þa stiðan dædbote þæra manna þe heora sinna gehreowsiað. Man offrode eac fela cinna

numero *secundum similitudinem nostram.* Postea [m] tres Angeli ad Abrahamum venerunt; & ille omnes tres simul, quasi unicum hominem, allocutus est.

Quomodo clamavit [n] sanguis Abel ad Deum; nisi ut uniuscujusque hominis peccata illum coram Deo accusant, sc. sine verbo? Ex paucis hisce exemplis animadvertere quis potest, quàm profundus sit iste liber in mystico sensu; quamvis verbis minimè obscuris conscribatur. Postea Josephus, qui in Ægyptum venditus est, & à gravi famê populum liberavit; significavit Christum; qui pro nobis venditus est in mortem, & ab æternâ inferni fame nos liberavit. Eximium illud Tabernaculum, quod miro artificio Moses in deserto fabricatus est, prout Deus ipse illi præscripsit, significavit Dei Ecclesiam; quam ipsemet per Apostolos suos instituit variis ornamentis & decoris ritibus. Populus aurum & argentum & pretiosos lapides & diversa magnalium genera ad opus istud [*conficiendum*] obtulit. Nonnulli etiam pilos caprarum obtulerunt; prout Deus præceperat. Aurum fidem nostram designavit & venerationem, quam Deo offerre debemus. Argentum verbum Dei figuravit & pias instructiones, quas habere debemus ad [*perficiendum*] Dei opus. Pretiosi lapides multi-

m Gen. XVIII. n Gen. IV.

orf

orf gode to lace binnan þam getælde be þam ẏs swiðe menigfeald getacnung. ⁊ wæs beboden ꝥ se tægel sceolde beon gehal æfre on þam nẏtene æt þære offrunge. for þære getacnunge ꝥ god wile ꝥ wæ simle wel don oð ende ures lifes. þonne bið se tægel geoffrod on urum weorcum.·.

Nu is seo foresæde boc on manegum stowum swiðe ° nærolice gesett. ⁊ þeah swiðe deoplice on þam gastlicum andgite. ⁊ heo is swa geendebẏrd· swa swa god silf hi gedihte þam writere moise ⁊ we ne durron na mare awritan on englisc þonne ꝥ liden hæfð ne þa endebirdnisse awendan buton þam anum þæt ꝥ leden ⁊ ꝥ englisc nabbað ne ane wisan on þære spræce fadunge. æfre se þe awent oþþe se þe tæcð of ledene on englisc æfre he sceal gefadian hit swa ꝥ þæt englisc hæbbe his agene wisan elles. hit bið swiðe gedwolsum to rædenne þam þe þæs ledenes wisan ne can.·.

Is eac to witanne ꝥ sume gedwol men wæron þe woldon awurpan þa ealdan æ. ⁊ sume woldon habban þa ⁊ awurpan þa niwan swa swa þa iudeiscan doð. ac crist sylf ⁊ his apostolas us

plicem servorum Dei pulchritudinem designârunt. Pili caprini rigidam hominum de peccatis dolentium pœnitentiam denotârunt. Plurima quinetiam animalium genera Deo in Tabernaculo sacrificabant: cujus instituti ratio est multiplex. Et præceptum est ut cauda bestiæ in oblatione semper esset integra; ut significaretur Deum velle, ut ad extremum usque vitæ terminum bene faceremus; quippe cùm cauda in operibus nostris offertur.

Liber prædictus in multis locis clarissimè conscribitur; valdè profundus tamen est in mystico sensu. Et ita quidem conditur; prout Deus ipse Mosi scriptori ejus dictavit. Neque audemus amplius quid scribere Anglicè, quàm in Latino habetur; neque ordinem immutare, nisi in hoc duntaxat; quùm Latinus & Anglicus sermo eandem loquendi formam non observent. Qui interpretatur aut docet Latina Anglicè [*reddere*] eam semper methodum observare debet; ut Anglicus sermo suum idioma teneat. Aliter lectio in plurimos errores inducet illos; qui idioma Latinum non intelligunt.

Sciendum autem est, nonnullos fuisse Hæreticos; qui Veterem Legem rejiciebant. Istam aliqui retineri, & Novam rejici, voluerunt: quod Judæi faciunt. Chri-

° Forsan nearolice legendum, id est, *brevissimè*

tæhton

tæhton ægþer to healdenne þa ealdan gastlice. ⁊ þa niƿan soþlice mid ƿeorcum.·.

God gesceop us tƿa eagan ⁊ tƿa earan. tƿa nosþirlu. ⁊ tƿegen ƿeleras. tƿa handa ⁊ tƿegen fet. ⁊ he ƿolde eac habban tƿa gecyðnissa on þissere ƿorulde geset. þa ealdan. ⁊ þa niƿan. forþam þe he deþ sƿa sƿa hine sylfne geƿyrð. ⁊ he nænne rædboran næfð. ne nan man ne þearf him cƿeðan to hƿi dest þu sƿa. ƿe sceolon aƿendan urne ƿillan to his gesetnissum ⁊ ƿe ne magon gebigean his gesetnissa to urum lustum.·.

Ic cƿeðe nu ꝥ ic ne dearr ne ic nelle nane boc æfter ðissere of Ledene on englisc aƿendan. ⁊ ic bidde þe leof ealdorman ꝥ þu me þæs na leng ne bidde. þe læs þe ic beo þe ungehyrsum oððe leas gif ic do. God þe sig milde á on ecnysse. Ic bidde nu on godes naman gif hƿa þas boc aƿritan ƿylle. ꝥ he hig gerihte ƿel be þære bysne. forðan þe ic [p] nah geƿeold þeah þe hig hƿa to ƿoge bringe þurh lease ƿriteras. ⁊ hit byð þonne his pleoh na min. Mycel yfel deð se unƿritere gif he nele hys ƿoh gerihtan.·.

stus autem ipse ejusque Apostoli, Veterem Legem in mysterio, & Novam in veritate cum [*bonis*] operibus observare nos docuerunt.

Deus nobis creavit duos oculos, & duas aures, & duos nares, & duo labia, & duas manus, & duos pedes : & duo etiam Testamenta, Vetus sc. & Novum, in orbe stabiliri voluit; quoniam operatur honoris sui gratiâ; & consiliarium sibi non adhibet; neque aliquis ei dicet: Cur ita facis ? Voluntates nostras præceptis ejus conformare debemus; neutiquam verò præcepta ejus ad libidines nostras inflectere.

Dico ampliùs, me neque audere neque velle alium aliquem post hunc librum ex Latino Anglicè convertere. Teque, dilecte Comes, obsecro; nequid à me posthac efflagites : ne aut tibi inobediens fiam [*si renuam*] aut mendax, si faciam. Deus tui semper misereatur. Si quis istum librum exscribere velit; istum per Dei nomen obtestor, ut illum juxta autographum diligenter corrigat. Nollem enim, ut per errata scriptionis aliquem in errorem ducat. Quod si contigerit; discrimen non meum erit, sed illius. Librarius negligens multum affert damni; si errata sua nolit corrigere.

Præfationi in Codicibus Cantabrigiensibus succedit *Exhortatio ad Scripturarum Lectionem*; quæ ex Sermone Augustini 112. de Tempore integra est desumpta, paucis immutatis; atque incipit. Ðeo ƿæding haligna.

p *Fortè* na.

Illam

Illam ſupra habes ex Verſione Wheloci; qui ex Homiliâ quadam Elfrici deſcriptam Latino-Saxonicè dedit in Notis ad Bedæ Hiſtoriam Eccleſiaſticam, pag. 173. niſi quòd penultimam ſententiam (vir tamen, ſi quis alius, Saxonicè peritiſſimus) aliud agens, in Verſione ſuâ mutilaverit. Illam itaque reſtitutam damus. Ofter ætſpurnæð þe blinda þonne þe lociende · ſwa eac þe þe nat godeſ beboda. ofter ſyngað ſwa ſwa he hit nat. þonne do þe þe hit wat.·. *Sæpiùs impingit cæcus quàm videns: ſic etiam qui neſcit Dei præcepta, ſæpiùs peccat, eò quòd ea neſciat, quàm ille qui ea ſcit.*

Notandum eſt, quod ſupra in Præfatione dicit Elfricus, ſe iſtam ſolummodo Geneſis partem tranſtuliſſe, quæ ab initio libri ad Iſaacum pertingit. Uterque enim Codex Cantabrigienſis eam ſolummodo partem continet, in Capite XXIV. terminatus. Codex autem Oxonienſis integrum ferè abſolvit Heptateuchum; minimè tamen accurata Verſio cenſenda eſt. Neque ipſimet Interpretes ejuſmodi Verſionem in animo habuiſſe, ſed utiliora atque inſigniora duntaxat loca ſelegiſſe videntur. In Codice enim Oxonienſi, ut hiatum lacerati voluminis taceam; in libro Geneſi, decimi Capitis nonniſi duo priora atque ultimum commata exprimuntur. Viceſimi ſecundi à verſu viceſimo ad finem uſque Capitis omittuntur. Viceſimi tertii brevis, ſatis accurata tamen, Epitome habetur. Viceſimi ſexti duo ſolummodo poſteriora commata repræſentantur. Triceſimi ſexti nonniſi 6us 7us & 8us verſus. Dein ad finem uſque libri omnia ſatis fideliter redduntur. Exodus in quarto verſu Triceſimi quinti Capitis terminatur. Leviticus ea duntaxat habet, quæ Legem Moralem ſpectant: Ceremonialia ferè omittuntur. Plura habent libri Numerorum, Deuteronomii, & Joſuæ, minimè tamen omnia. Judicum liber in ultimo decimi ſexti Capitis commate finitur. Iſta mihi datis literis retulit, qui Codicem conſuluit, vir Saxonicæ literaturæ ſcientiſſimus, D. Edmundus Gibſon, Oxonienſis. Hactenus de Elfrici Verſionibus.

Cæterùm ea fuit olim Eccleſiæ Anglicanæ cura in promovendâ plebis ſibi commiſſæ inſtructione; ut quoties lingua popularis inſignem mutationem paſſa eſt; toties recenti verſione adornatâ Elementa fidei in vulgus edenda duxerit. Indicio eſt Codex MS. Anglo-ſaxonicus Homiliarum & Tractatuum variorum, in Bibliothecâ Lambethanâ aſſervatus; qui præter Homilias XIV. & Tractatus ac Orationes diverſas, continet Orationem Dominicam, & Symbolum Apoſtolorum, cum Expoſitionibus ſatis prolixis. Utitur autem linguâ, quæ à Saxonicâ veteri haud parùm diſtat, & ad hodiernam Anglicam propiùs accedit;

dit; eâ sc. quâ usi sunt Anglo-Saxones, postquam ex diuturno cum Normannis convictu antiqua dialectus exolescere cœpisset. Non statim enim ab adventu Normannorum lingua Saxonica exolevit; quæ per multos adhuc annos non solùm apud vulgus, sed & in publicis etiam scriptis usurpata fuit. Testimonio sit Charta Originalis (inter Archiva Bibliothecæ Lambethanæ) Henrici I. Regis, Willelmo Archiepiscopo Cantuariensi sedis suæ fundos ac possessiones confirmans, post sexaginta circiter à Conquestu annos. Scribitur autem linguâ tam Latinâ quàm Saxonicâ, à veteri quidem Saxonicâ paululum diversâ, quæ tamen & Grammaticam & characteres Saxonicos retinet.

1000. Author Libri de duplici Martyrio ad Fortunatum.

Inter Cypriani Opera, Append. 2. pag. 45. edit. Oxon. *Tutissimum cordis munimentum est sobrietas cum instanti oratione, jugique Scripturarum meditatione.* Omnis enim Scriptura divinitus inspirata utilis est, &c. *Ex hâc igitur colligendæ sunt sententiæ; quas ad manum & velut in procinctu habeas; ut his protinus Serpentem caput erigentem dejicias. Nullus est enim animorum morbus, cui non præsens remedium divina Scriptura suppeditaret. Hinc comparanda sunt exempla piorum, sed præcipuè Christi, quibus se quisque vel animet vel consoletur.* Videtur iste Tractatus saltem post annum millesimum scriptus; postquam Turci, (de quibus inibi mentio fit) Occidentalibus Christianis innotuerunt.

Huic adjiciam locum ex libro de XII. Abusionibus sæculi, ibid. p. 47. cap. 5. *Pudica fœmina bonis semper moribus delectatur & consentit; & assiduis Scripturarum meditationibus & eloquiis animam vegetat.* Citatur iste liber ab Hincmaro Epist. ad Carolum III. Imp. Tom. 2. Opp. pag. 186.

1020. Canutus, Angliæ & Daniæ Rex.

Isto, ut videtur, ævo Scriptura Sacra in linguam etiam Danicam conversa est. Extat enim in Bibliothecâ Cottonianâ (sub effigie *Caligulæ*, A. 7.) liber MS. sermone Danico pulcherrimè conscriptus, & picturis elegantissimis ornatus; qui fuit quondam Canuti Regis. Titulum præfert recentiore manu additum: *Evangelia IV. sermone Danico.* Verùm mihimet Codicem inspicienti compertum est, non tam Quatuor Evangelia, quàm Harmoniam Evangeliorum IV. in eo contineri;

tineri; qualis ab Ammonio, & Tatiano, Græcè, à Victore Capuano Latinè est concinnata. Latinæ itaque Harmoniæ Versio videtur, minimè tamen κατὰ πόδας facta. Ex. gr. *Jesu*, aut *Christi* nomen vix ullibi habet; pro eo Godes barn, *Dei Filium*, sæpiùs reponens. Charactéri Saxonico propè accedit; quin & innumera vocabula Saxonicæ linguæ habet communia. Præfigitur præfatio; cujus initium expressi.

Incipit Quatuor-Evangelium MANEC AWARON thehatromod gespon thatsia bigunnun uuord godes reckean that girum that thi riceo Crist undar mancunnea maritha gifrumida miduuordun endimid uuercun.

Historia Vocationis Petri & Andreæ hisce verbis narratur; quibus textum Vulgarem è regione apposui; quo major illis lux affulgeret.

Gieng im thuo bienes uuateres stode thar thie habda iordan aneban galileo land enna seo giuuarahtan thar hie sittean fand Andrease endi Petruse bithem aha strome bethia thia gibruoder thar sia anbred uuatar suithuo niudlico netti theni dun. fiscodun im anthem fluode thar sea thar frithu barn godes, &c.

Ambulans autem Jesus juxta mare Galileæ, vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, & Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare: erant enim Piscatores. Et ait illis: Venite post me; & faciam vos fieri piscatores hominum. At illi continuò relictis retibus, secuti sunt eum. Vulgatæ Versioni consentit Victoris sive Ammonii Harmonia; nisi quòd vocem *Jesus* omittat.

1030. Herlevinus, Abbas Beccensis.

Vitam ejus scripsit Gilbertus Crispinus, Abbas Westmonasteriensis, qui Cœnobii Beccensis Monachus fuerat. Inibi de Herlevino ista refert. [q] *Semper inquibat: Homo literarum & mandatorum Dei nescius, quid præstat? &c. Laicos quâ instantiâ, ut ad discendum Psalmos intenderent, agebat? Quibus modis ut quod inchoaverant, amando tenerent, instabat?* Tantùm abfuit, ut viri sancti illius temporis Laicis Scripturæ lectionem interdicerent; ut illam omnibus potiùs sedulò commendarent; cùm tamen è Laicis, qui Latinè nôrit, monstro esset. Quin

[q] In Append. ad Lanfranci Opp. Paris. 1648. pag. 38.

&

& præcipuum erat sanctitatis argumentum etiam in Fœminis, divinas Scripturas lectitare. Sic enim Petrus Damiani, Cardinalis Romanus, Agnetem Imperatricem in Epistolâ ad ipsam collaudat. [r] *In orationibus & Psalmodiæ sedulâ modulatione persistis, &c. Hinc est, quòd à me requisisti; utrùm liceret homini, inter ipsum debiti naturalis egerium, aliquid ruminare Psalmorum.*

Laicos, quos tantâ instantiâ ad discendum Psalmos Herlevinus hortabatur, Latinam linguam calluisse minimè credibile est. Sacram quidem Scripturam Caroli M. ævo Gallicè conversam esse Cl. Armachanus supra [f] demonstravit. Verùm adeò mutata est sæculis intermediis Gallica dialectus; ut Translatio ante annos ducentos facta Normannis Herlevini æqualibus parùm inserviret. Alia igitur Gallica Scripturæ Versio sub istius tempora adornata videtur. Sanè extat MS. in Collegio SS. Trinitatis apud Cantabrigiam Psalterium ingenti volumine pulcherrimè descriptum & picturis elegantissimis ornatum ab Eadwino Monacho Anglo, sæculo, prout conjici queat, undecimo. In eo præter Versiones plures Latinas, & Anglosaxonicam Alfredi, habetur Versio Gallica, eâ videlicet linguâ, quæ Normannis illo tempore vulgaris erat. Extat & in Bibliothecâ Cottonianâ [t] MS. Psalterium Gallico-Latinum: quod in Angliâ conscriptum est (Calendarium enim præfixum Anglicos ferè Sanctos exhibet) scriptum autem saltem ante finem sæculi duodecimi. Thomæ enim Cantuariensis Calendarium non meminit. Incipit, *Bakun chi ne alat el cunseil des feluns; & en la veie des pecheurs ne stout; & en la chaere de pestilence ne sist.*

1040. Theophanes Cerameus, Archiepiscopus Tauromenitanus,

Homil. in Dormitione B. Virginis, propè fin. p. 417. Ἀλλὰ σπουδάζωμεν καὶ ἡμῶν ἕκαστος ὑποδέξασθαι τὸν δεσπότην ἐν ἑαυτῷ διὰ θεωρίας καὶ πράξεως, καὶ ὡς Μαρία παρὰ τοὺς ἀχράντους πόδας αὐτοῦ παρακαθίζωμεν· νοοῖντο δ' ἂν πόδες αἱ θεόπνευστοι βίβλοι, αἱ τὸ γάλα τῆς εὐσεβείας δαψιλῶς ἐπιβλύζουσαι. *Studeat unusquisque nostrum in seipsum recipere Dominum per contemplationem [& actionem:] ac Mariæ modo ad purissimos ipsius pedes simus assidui. Per pedes porrò possunt intelligi Libri divinitus inspirati; qui lac abundè profundunt.*

---

[r] Apud Baron. ad An. 1062. num. 96. [f] Cap. 5. ad An. 807. [t] Sub effigie Neronis. C. 4.

1040. Berengarius, Archidiaconus Andegavensis,

Exposit. super Apocalypsin, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, in cap. 1. *Multi namque sunt, qui mandata Dei aut audiunt aut legunt: sed nichil eos juvat; quia cùm corpore præsentes sint, mente absentes sunt.*

Ibid. Visione 1ª. prope fin. in Apoc. III. 18. Eme à me aurum probatum, ignitum.] *Per aurum sapientia intelligitur; sicut scriptum est:* Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis. *Quod* probatum *dicitur; quia probatos & perfectos reddit omnes, quos possidet.* Ignitum *verò ideo dicitur; quia eorum mentes, in quibus habitat, in amorem Dei atque proximi accendit. Et quia vera sapientia ex divinis Scripturis accrescit, Psalmista manifestat, cum dicit:* Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terrâ, purgatum septuplùm. *Eloquia Domini eloquia* casta *sunt; quia castas mentes à vitiis reddunt. Sed cùm nichil purgari possit, nisi quod sordidum est; quærendum nobis est, quomodo eloquia Domini purgari dicuntur; in quibus nichil sordidum esse potest. Eloquia ergo Domini sicut argentum igne examinata dicuntur: quia mentes fidelium aliquando igne pœnitentiæ, aliquando igne caritatis, ab omnibus sordibus vitiorum examinant. Quòd autem ait* probatum terræ, *in Hebræo habet,* se paratum à terrâ. *Quod etiam* septuplùm *purgatum dicitur, propter septem purgationes, quas divina Scriptura in se continet, septem videlicet virtutes, quibus omnia vitia purgantur,* &c. Ecce sto ad ostium, & pulso.] *Pulsat Dominus ad hostium nostrum; cùm per Scripturam divinam cotidie nos ammonet; ut vitia relinquentes, ad bona opera agenda convertamur. Vocem ejus audimus, & januam aperimus; cùm mandata ejus totâ mentis intentione suscipimus.*

Ibid. in Præfatione. *Sicut terræ sterili ampliùs proficit aspersio stercoris, quàm alicujus metalli pretiosi: ita & indoctis hominibus plùs proficit divina Scriptura mediocriter prolata, quàm si Philosophico aut Poetico sermone proferatur. Sciantque Dominum nostrum Jesum Christum sacramenta doctrinæ suæ non primò Philosophis, sed Piscatoribus tradidisse; ut per Piscatores veniret ad Philosophos.*

Expositio ista Ambrosio supposita, inter Opera illius excusa reperitur, demptis Præfatione & Introductione; quæ in excusis frustra quæruntur. Ambrosio autem illam minimè deberi nullus non novit. Restat igitur, ut de Authore genuino nonnulla dispiciamus. Duplex ejus exemplar MS. in Bibliothecâ Lambethanâ habetur; alterum vetustius (quòd quidem Berengarii ætate haud multò inferius videtur) in principio mutilum, titulo & præfatione caret: alterum recentius Beringuedis

guedis cujusdam nomen inscriptum præ se fert. Aliud exemplar vidi MS. in Bibliothecâ Collegii Gonvilii & Caii apud Cantabrigienses, Berengario inscriptum. De eo certior à me factus, uti & de Codicibus Lambethanis ab amico quodam doctissimo, Vir Cl. Guilielmus Cave, librum Berengario abjudicandum, Beringuedi tribuendum conjecit [u]. Vereor autem ne infœlici conjecturâ. Plurimi quidem Codices MSS. à Jamesio [x] memorati, Beringuedis nomen præferunt. Id tamen aut ignorantiâ aut fraude Monachorum librariorum, quibus invisum erat Berengarii nomen, factum videtur. Neque enim Scriptor ullus Beringuedem memoravit; aut de istiusmodi Scriptore vel inaudivit. Pitsæus equidem illum in Appendicem suam rejecit; nihil aliud autem de illo dicendum habuit, quàm se nomen ejus in fronte *Expositionis in Apocalypsin* reperisse. Neque certius aliquid novit Bostonus Buriensis; qui in Catalogo suo Scriptorum Ecclesi. (cujus exemplar MS. imperfectum penès Archiepiscopum Cantuariensem manet) Berengaudi quidem Opera, & in his Expositionem Apocalypseos, enumerat; quod tamen Bostono solenne est, è solâ fide titulorum, quos Codicibus MSS. affixos deprehenderat. Quin & inter ipsos Codices de nomine nequaquam convenit. Alii Beringuedim, alii Berengwiddin, alii denique Berengaudum vocant. Verùm enimvero ut quod sentio, dicam: inficeti quidam tenebriones, quibus aut Berengarii nomen, abbreviatè scriptum, ignotum erat; aut ob dogma de Eucharistiâ invisum: Auctoris nomen sibi pro lubitu cudendum aut immutandum susceperunt. En præclarum igitur commentum, quod in fronte recentioris Codicis Lambethani comparet. *Quisquis auctoris nomen scire desideras, literas Expositionum in Capitibus septem Visionum primas attende. Numerus quatuor vocalium quæ desunt, si Græca posueris est* 81. *Literæ Expositionum septem primæ hæ sunt B. R. N. G. V. D. S. Verò vocales secundùm præfixum numerum quæ desunt, hæ videntur.* $\overset{5}{e}$. $\overset{5}{e}$. $\overset{1}{i}$. $\overset{70}{o}$. Præfationi succedit Carmen, quod incipit.

Hunc qui composuit librum, plerique vocatum
Dant Berengaudum; verumque velut rear, aiunt.

Ipsi igitur, qui calculum tam præclarè subduxerunt nebulones, de commenti sui veritate subdubitârunt. Neque Berengarium enim neque Berengaudum de istiusmodi artificio somniâsse arguit error ejus manifestus. Inter consonas enim antepenultima, inter vocales ultima, otiosæ sunt. Incredibile autem est, Authorem si istiusmodi quid in animo habuisset, artificium quod nomini suo adamussim congrueret, excogitare non potuisse. Berengario

[u] Hist. Liter. p. 602. [x] Eclog. Oxon-Cant.

rengario igitur potiùs, quam Berengaudo iſti fictitio, Opus eſt relinquendum. Rem extra omne dubium ponet Johannes Subprior, qui prolixum in Apocalypſim conſcripſit Commentarium, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ aſſervatum. In prologo enim Expoſitores Apocalypſeos recenſens, poſt Jeronymum, Auguſtinum, Primaſium, Victorinum & Bedam memoratos, hæc habet: *Noſtri quoque temporis Magiſter Berengarius, & Robertus Prior; qui quanto ſunt tempore poſteriores, tantò ſunt per experientiam & manifeſtationem ipſius prophetiæ ad exponendum certiores; totum librum ex ordine pleniter expoſuerunt; & Expoſitiones ſuas ex locis ſanctarum Scripturarum fortiter munierunt.* Ex horum pariter ac priorum Expoſitionibus Commentarium ſuum Johannes conflavit, paucis de ſuo additis. In eo igitur reperiuntur continua ferè & ampla Berengarii Excerpta; quæ in Codicibus noſtris MSS. totidem verbis comparent. Atque has quidem Berengarii vindicias me egiſſe, Eruditos, ſpero, non pigebit.

1070. Lanfrancus, Archiepiſcopus Cantuarienſis,

Comm. in 1 Cor. XIV. pag. 74, 75. Qui enim loquitur linguâ.] *ſc. auditoribus incognitâ.* [Non hominibus loquitur.] *Simplex bonum. Ipſe enim ſolus intelligit.* [ſed Deo. Nemo enim audit.] *i. e. intelligit, &c.* Et ideo] *quia quærenda ſunt dona quæ proſunt.* [qui loquitur linguâ, oret ut interpretetur. Nam ſi orem] *loquar* [linguâ; ſpiritus meus] *vox mea* [orat.] *id eſt, ego nulli proſum.* [mens autem mea ſine fructu eſt.] *i. e. ſine compunctione; quia non intelligo, quæ linguâ loquor.* [Quid ergo eſt?] *Quandoquidem non proſum loquens linguam non interpretans: eſſe debet, quod ſequitur, ſc.* [Orabo ſpiritu:] *i. e. voce.* [Orabo & mente.] *ut interpretari ſciam, &c.* Sic Gloſſa. Commentarius autem in illud [*Quid ergo?*] ſic docet. *Eſſe debet, ſi bene. Si vox loquens incognitâ linguâ benedicat Deum vel cibum vel aliquid hujuſmodi; Auditor idiota, i. e. audiens & non intelligens, neſcit quando debeat reſpondere Amen, aut Deo gratias; nec eſt qui ſuppleat locum reſponſionis ejus, i. e. qui vice illius reſpondeat; cùm omnes ignorent verba loquentis.*

1080. S. Wulſtanus, Epiſcopus Wigornienſis.

Frequentibus Conciliorum decretis cautum eſt; ut SS. Scripturæ non ſolùm in Eccleſiis, Monaſteriis, & Scholis, verùm etiam in conviviis virorum Eccleſiaſticorum prælegerentur. [Vid. infra, cap. 7.] Cùm

 verò

verò fieri non potuit, quin convivarum pars maxima Scripturas Latino sermone prælectas minùs intelligerent; mos fuit Episcopis, qui salutem animarum magis curæ habuerunt, Lectiones convivis suis indoctioribus vernaculo sermone interpretari. Exemplo sit Wulstanus, Episcopus Wigorniensis, quo non alius inter Antistites Anglicanos majorem sanctitatis famam obtinuit. De eo ista habet Joannes Vicarius de Tynmouth; qui *Historiam Auream* tribus prægrandibus voluminibus circa An. 1360. conscripsit, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ asservatam, lib. 21. cap. 106. *Legebantur ad mensam ejus libri ædificationi accommodi; cunctis interim summum præstantibus silentium. Jam verò quiete epulis data, exponebat lectionem patriâ linguâ; ut cœlestem impertiret alimoniam, quibus ministraverat corporalem.* Eadem verba paulùm immutata in Wulstani Vitâ refert Capgravius, fol. 333. *Legend. Nov.* qui integrum ferè Opus suum ex Tynmuthensis *Historiâ Aureâ* descripsit. Paria de Roberto Betune, Herefordensi Episcopo, (qui in Concilio Remensi Anno 1148. XVI. Cal. Maii, non sine sanctitatis opinione obiit) narrat Willelmus Prior Lanthoniensis, discipulus ejus ac familiaris; qui Vitam illius non ineleganter conscripsit libris duobus ad Henricum Episcopum Wintoniensem, Stephani Regis fratrem (MS. in Bibliothecâ Lambethanâ) *Lectionem Scripturarum ad mensam audire consueverat; de quibus inter epulandum aut cum literatis breviter & modestissimè conferebat; aut illiteratis assidentibus aliquid ædificatorium utiliter exponebat.* lib. 2. cap. 15.

1090. Ivo, Episcopus Carnotensis,

Lib. de Ecclesiasticis Officiis, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ. Cap. 19. [y] *Hunc autem Hymnum* (Sanctus) *& ipse Sacerdos cum aliis necessariò debet dicere: ne seipsum suâ prece videatur privâsse; qui & suas & aliorum voces angelicis laudibus admitti deprecatus est in præfatione.* Cap. 12. [z] Nimiam precum multitudinem, quæ in quibubam Ecclesiis obtinere cœperat, reprehendit; eò quòd populi attentionem inducto tædio dissiparet. Cap. 26. [a] *Orationem, quam inclinati dicimus, antequam communicemus, non ex ordine, sed ex Religiosorum traditione habemus: sc.* Domine Jesu Christe, qui ex voluntate Patris. *Item & illud.* Corpus & sanguis Domini nostri Jesu Christi: *quod dicimus, cùm aliis Eucharistiam distribuimus. Sunt & aliæ multæ orationes; quas quidam ad pacem & communionem privatim frequentant. Sed diligentiores*

[y] In Micrologo est cap. 11. [z] Ibid. cap. 4. [a] Ibid. cap. 18.

antiquarum

antiquarum Traditionum observatores nos in hujusmodi privatis orationibus brevitati studere docuerunt, potiúsque publicis precibus in Officio Missæ occupare voluerunt. Nam ut B. Innocentius Papa scribens S. Augustino & Aurelio Episcopis, asserit: Nos plùs communibus & publicis, quàm singularibus & privatis orationibus, proficere poterimus.

Ex Codice isto MS. Ivonem Micrologi auctorem esse (quod quidem hactenus Eruditos latuit) deprehendi. Codex enim ipse præclaræ vetustatis est, Ivone haud multò inferior; adeoque nihil non fidei meretur. In fronte autem istiusmodi titulum præfert, *Liber Ivonis, Carnotensis Episcopi, de Ecclesiasticis Officiis.* Constat Capitulis LXXI. Ex his octo priora (quæ *De Nocturnis Vigiliis, De matutinis Laudibus, De Primâ, De Tertiâ, De Sextâ, De Nonâ, De Vespertinâ Synaxi,* & *De Completorio,* inscribuntur) nondum, quod scio, prodierunt. Sequentia Capitula LXII. Micrologum constituunt. Ultimum (quod de Missæ singularumque ejus partium Authoribus agit) Micrologo deest.

1100. Richardus de Dumellis, Abbas Pratellinus. [b]

Extat MS. in Bibliothecâ Lambethanâ fusissimus in priora XXVIII. Geneseos Capita Commentarius; cujus Prologus sic incipit. *Anselmo Cantuariensis Ecclesiæ Archiepiscopo, quidam Dominicæ crucis Servus, & Minister Cœnobii Pratellini, &c.* Inibi Author omnia ferè ad Scripturam, importunè etiam aliquoties, solet trahere; atque illi mysticè accommodare res maximè communes, puta Cœlum, Solem, Aquas, Paradisum, &c. Sic enim lib. 1. ad illud [*Producat terra herbam virentem.*] Postquam utilitatem Scripturæ latè prædicâsset, ait: *Quid est herba virens aliud quàm sensus literæ simplicis? quæ rudi populo, jumentis videlicet summi Regis, pabulum salutiferum subministrat. Scriptum est enim:* Qui dat jumentis escam ipsorum. *Ecce virens herba, unde parvulorum intellectus educatur.* [Et Stellas] *Quid sunt aliud stellæ in firmamento positæ, quàm electorum animæ, quæ S. Scripturis invigilant?* Et Lib. 2. ad illud: [Crescite, & multiplicamini, & replete aquas maris.] *Et bene aquæ reptile producere dicuntur; quia S. Scriptura parvulos sensu quasi vivido calore fovet, membra illorum informat; quousque provectus eorundem intelligentiam superiorem mysticarum locutionum pernice cursu adire valeat.* — *Crescit siquidem creatura rationalis in sui crea-*

[b] Monasterium id Normanniæ est, in Diœcesi Lexoviensi, circa Annum 1057. fundatum.

toris devotione; multiplicatur bonorum operum consummatione; replet aquas maris, per investigationem legis mysticæ. Cùm enim pauci profunditatem sanctarum Scripturarum intelligunt; quasi pauca reptilia aquæ producunt. At ubi verò ad solidum cibum capiendum idonei facti fuerint, & interiora mysteriorum, prout intelligunt, aliis revelaverint; crescere quidem & multiplicare & aquas maris implere videntur. Igitur aquæ maris replentur; cùm tripartitus sensus sacræ legis simplicibus etiam panditur. ——Quid sunt pascua nisi S. Scripturæ, quæ mundis animalibus alimoniam præstat? Inde fortitudinem interiori homini subministrat, &c. De Paradiso. *Quis est Paradisus ille, quem Dominus plantavit, & in quo hominem ipse posuit, nisi sancta Ecclesia, vel sacra Scriptura, ubi omnes species deliciarum inveniuntur, & ubi Lignum Vitæ, Lignum quoque Scientiæ boni & mali plantantur?* Lib. 3. *Dominum autem in Paradiso deambulare, est per diversa loca sacrarum Scripturarum, quæ quotidie in Ecclesiâ lectitantur, salutem animarum quærere, & multifariâ cunctos deviantes exhortatione ad viam veritatis reducere.*

Ibid. *Quid igitur accipitur convenientius per Cherubin* [b], *qui plenitudo scientiæ interpretantur, quàm sacra Scriptura; per quam nobis onus nostrarum miseriarum; & iter, quo revertimur ad patriam, satis abundè quoque declaratur? In eâ nimirum promissiones gloriæ cœlestis describuntur; rursus in eâdem minæ terroresque gehennalis incendii continentur; quæ, ni fallor, nomine flammei gladii præfigurantur, &c. Visne redire ad Paradisum? Volo, inquis. Adito, inquam, Cherubim; hoc est, scrutare profunda mysteria sacrarum Scripturarum; quarum eruditione habes redire ad Paradisum; quem perdideras per primi parentis appetitum illecebrosum. Alioquin clauditur tibi via Paradisi; nisi tui cordis aurem consilio sacræ Scripturæ summiseris.* Lib. 5. Miram profunditatem divinarum Scripturarum, *quæ cuncta sacramenta Catholicæ religionis continent*, deprædicat. Lib. 9. *Vertitur autem iste fons* [Vitæ] *in puteum juxta capacitatem legentium. Quippe sermo divinus minimis & magnis sese capabilem reddit; & omnibus omnia factus condescendit. Benedictus Dominus Deus; qui parvulis hauritorio carentibus, Scripturam suam juxta morem fontis in superficie terræ manantem ad potandum propinat; cæteris verò jam sensus exercitatos habentibus atque valentibus potum trahere de profunditate sacri eloquii, puteum* [c] Viventis & Videntis me *præparat effodiendo.* Lib. 10. Remissum atque sensim evanescens in Ecclesiâ S. Scripturæ studium deflet. *Appropinquante jam termino mundi labentis, & refri-*

[b] Gen. III. [c] Gen. XVI. 14.

gescente

gescente caritate quamplurium, rigor quidem Christianæ religionis oppidò frigescit; & opera sacræ lectionis, quam constat esse fomitem animi ad superna gaudia tendentis, fermè rèdacta est in nichilum. Lib. 11. De Versione LXX. Ptolomæo Rege procurante factâ locutus, infit. Nam *Sacramenta realiter illarum literarum sapientibus & insipientibus patuerunt.* Et post pauca subdit: [*Vir pius*] *ne quando deficiat, fortitudinem sacræ lectionis oppositam sibi conspicit. Est autem sermo dominicus mirabile speculum unicuique, qui jam arcem sanctitatis ascendit, vel ascendere molitur.* Denique Patresfamiliâs omnes, etiam Plebeios, ut conjuges atque liberos suos S. Scripturæ cognitione pro facultate suâ imbuant, hortatur, Lib. 15. *Qui sunt illi, qui remanent ad sarcinas compede copulationis uxoriæ devincti? nisi quidam Christianæ plebis, quibus committitur sarcina custodiendæ legis, forma videlicet simplicis eruditionis, per quam procurat familiam suam. Non enim est parvæ laudis, hominem habere conjugem suis imperiis parentem, & filios habere subditos disciplinæ spirituali. Qui cùm profunda mysteria sacrarum Scripturarum ob tarditatem ingenii nequeunt penetrare; circa simplicem intellectum historiæ jubentur degere.* Codex quidem Lambethanus nullius Authoris nomen præfert. Ab *Abbate* tamen quodam *Pratellino* conscriptum fuisse opus, ex ipso Epistolæ Nuncupatoriæ initio constat. *Richardum* Abbatem fuisse docet Codex MS. in Monasterio Pratellino asservatus; è quo descriptam Præfatoriam ad Anselmum Epistolam Gerberonius evulgavit in nuperâ Operum Anselmi editione, pag. 451. Richardum denique istum *de Dumellis* cognomen traxisse indicant Fratres Sammarthani, Tom. 4. pag. 756.

1100. Hildebertus, Episcopus Cenomannensis.

Habentur MSS. in Bibliothecâ Lambethanâ Sermones ejus LXXIX. (quorum duo solummodo, viz. 1us & 78us, evulgati sunt) Codice admodum vetusto, quique (prout ex Epistolâ brevi ad calcem additâ videri posset) ab ipso Hildeberto ad Decanum Salesbiriensem dono missus est.

Serm. 6. de Purificat. S. Mariæ Virginis. *Fugiamus ergo ad Scripturam; quoties sentimus temptationem ejus* (Diaboli) *callidam. Si ait nobis; Exerce adulterium; parata est Scriptura, quæ docet,* Non mœchaberis. *Si dicit; Furtum exerce; Scriptura se objicit, quæ prohibet,* Ne furtum facias. *Cùm jubet irasci; Scriptura minatur;* Qui irascitur fratri suo, reus erit judicio. *Cùm mendacium persuadet, Scriptura pœnam nunciat;*

nunciat; Perdes omnes, qui loquuntur mendacium. *Juxta hujusmodi fluenta sedeat fidelis anima*; & *notet adventum insidiantis inimici.*

Serm. 8. in initio Jejunii Quadragesᶠ. *Vltiones, fratres Karissimi, Veteris Testamenti ad correctionem hominum illius temporis factæ sunt; sed ad nostram informationem sunt scriptæ.*

Serm. 9. In Quadragesimâ. *Ideo, fratres Karissimi, proponuntur ista antiquorum Patrum* (V. Testamenti) *ut nostra vita in aliquo informetur exemplis eorum.*

Serm. 20. In Cœnâ Domini. *Satis novit caritas vestra, dilectissimi fratres, quòd tota perfectio nostræ ædificationis ex Evangelio accipitur. Cujus verba, quia à summo Magistro nobis data sunt, pretiosiora sunt. Ea satis nos hortantur, vos cotidie ædificant; & ea modò vobis repræsentamus; non quia non bene intelligatis, sed ut intellecta ad memoriam reducatis.*

Serm. 27. in Pentecoste. *Sancti viri secus fluenta divinæ Scripturæ, quibus eorum corda rigantur, inhabitant; ut earum munimento ab incursu diaboli evadant.*

Serm. 32. de Ecclesiâ. Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo Dei. *Ideo ad hostium tabernaculi erat posita mensa Propositionis; super quam erant duodecim panes. Quia ingredientibus Ecclesiam necessaria est esca doctrinæ, & mensa divinarum Scripturarum; in quibus sententiæ duodecim Apostolorum continentur; qui per duodecim panes significantur.*

Serm. 38. de Lectoribus. *Debet etiam* [Lector] *lectiones in choro legere, & cibum animæ hominibus dare legendo. Iste ergo doctrinâ & libris debet esse imbutus, sensuumque ac verborum scientiâ perornatus; ut distinctè & apertè sonans corda audientium possit instruere. Et tam clara debet esse vox Lectoris; ut quamvis longè positorum audientium aures adimpleat.*

Serm. 44. ad Sacerdotes. *Quid firmamentum, nisi Scriptura? super quam fundata est Ecclesia. Quid luminaria firmamenti, nisi Pastores Ecclesiæ, qui eam illuminant, eam exponendo aliis?*

Serm 46. ad Sacerdotes. *Manna ergo significat panem verbi Evangelii, &c. Dat itaque Dominus Populo suo in cibum utrumque Testamentum, &c. Pascite gregem vobis commissum* [isto manna] *Nolite legem Dei abscondere, quasi in crastino reservare; ne fiat vobis vermis, ne sit causa damnationis.*

Serm. 61. ad Populum. *Fratres Karissimi, ideo leguntur Scripturæ, & traditæ sunt memoriæ; ut videntes peccata antecessorum, audientes à Deo super eos infusa, eisdem divitiis occupati, similes pœnas pertimescamus.*

Serm. 74.

Serm. 74. *Ecce cibus Ecclesiæ paratus! Ideo apposita erat mensa juxta ostium Tabernaculi; cui duodecim panes supponebantur. Tabernaculum Ecclesiam fidelium Dei, quæ in mundo est, significat. Mensa autem in Templo juxta ostium Tabernaculi posita, Scriptura divina intelligitur; quæ per fidem intrantibus Ecclesiam pro eorum capacitate ministratur. Sequitur:* [e] Quæ ædificata est propugnaculis. *Propugnacula sunt divinarum Scripturarum sacramenta; de quibus scientiæ veluti jacula procedunt, quibus adversariæ partes repelluntur. Gladio enim, quod est verbum Dei, debet unusquisque fidelium se tueri. Cùm enim dixerit hostis: Exerce adulterium; respondeas è contrario; Non, quia scriptum est:* Non mœchaberis. *Cùm instigaverit: Exerce furtum: tu respondeas è contra: Non, quia scriptum est:* Non furtum facies, &c. *His igitur armis instruit nos Dominus; ut quoties insistunt tentationes, quæramus à divinis sententiis defensiones.—singulis vitiis opponendo singulas Scripturarum auctoritates. Hac armaturâ muniti, erunt fortes; & in die malo resistere poterunt.*

Serm. 79. (seu potiùs Epistola ad quandam Reclusam) *Scio, carissima mea, scio quia Solomonem legisti dicentem:* Qui timet Deum, faciet bona. *Et in Psalmo;* Initium sapientiæ timor Domini. *Item legeras apud Apostolum, &c.* Reclusa ista nuperrimè à seculo, in quo solutissimè vixit, discesserat.

1120. Petrus Abælardus

Ad Heloissam conjugem Epist. 8. quæ Institutio seu Regula est Sanctimonialium, quibus Heloissa præfuit. [f] *Speculum animæ Scripturam sacram constat esse; in quam quilibet legendo vivens, intelligendo proficiens, morum suorum pulchritudinem cognoscit, vel deformitatem deprehendit; ut illam videlicet augere, hanc studeat removere, &c. Qui autem Scripturam conspicit, quam non intelligit, quasi cæcus ante oculos tenet; in quo qualis sit cognoscere non valet; nec doctrinam quærit in Scripturâ; ad quam ipsa tantummodo facta est; & tanquam asinus applicetur ad lyram, sic otiosus sedet ad Scripturam: & quasi panem appositum habet, quo jejunus non reficitur; dum Verbum Dei nec se per intelligentiam penetrante, nec alio ei docendo frangente, inutiliter cibum habet, qui ei nullatenus prodest. Unde & Apostolus generaliter ad Scripturarum studium nos exhortans,* Quæcunque, *inquit*, scripta sunt, &c. [Rom. XV.] *Et alibi* Implemini Spiritu S. &c. [Ephes. V.] *Sibi quippe vel secum loquitur, qui*

[e] Cantic. IV. [f] Pag. 188, &c.

quod

quod profert, intelligit; vel de intelligentiâ verborum suorum fructum facit. Idem ad Timotheum. Dum venio, attende lectioni, &c. [1 Tim. IV.] *Et iterum.* Tu verò permane in iis, &c. [2 Tim. III.] *Qui etiam ad intelligentiam Scripturæ Corinthios admonens; ut quæ videlicet alii de Scripturâ loquuntur, exponere valeant:* Sectamini, *inquit*, charitatem, &c. [1 Cor. XIV.] *Loqui linguâ dicitur, qui ore tantùm verba format, non intelligentia exponendo ministrat. Prophetat verò sive interpretatur; qui more Prophetarum, qui Videntes dicuntur, i. e. Intelligentes, ea quæ dicit intelligit, ut ipsa exponere possit. Orat ille spiritu sive psallit, qui solo prolationis flatu verba format, non mentis intelligentiam accommodat. Cùm verò spiritus noster orat, i. e. nostræ prolationis flatus solummodò verba format; nec quod ore profertur, corde concipitur; mens nostra sine fructu est; quem in oratione videlicet habere debet; ut ipsa scilicet ex intelligentiâ verborum in Deum compungatur atque accendatur. Unde hanc in verbis perfectionem nos admonet habere; ut non more plurimorum verba tantùm sciamus proferre, verùm etiam intelligentiæ sensum in iis habere; atque aliter nos orare vel psallere infructuosè protestatur. Quem & Beatus sequens Benedictus* [g]*:* Sic stemus, *inquit*, ad psallendum; ut mens nostra concordet voci nostræ. *Hoc & Psalmista præcipiens ait:* [h] Psallite sapienter; *ut videlicet verborum prolationi sapor & condimentum intelligentiæ non desit; & cum ipso veraciter Domino dicere valeamus* [i]*:* Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua! *Et alibi.* [k] Non in tibiis viri beneplacitum erit ei. *Tibia quippe sonitum emittit ad delectationem voluptatis, non ad intelligentiam mentis. Unde bene in tibiis cantare, nec in hoc Deo placere dicuntur; qui melodiâ sui cantûs sic oblectantur; ut nullâ hinc edificentur intelligentiâ. Quâ enim ratione, inquit Apostolus,* [l] *cùm benedictiones in Ecclesiâ fiunt, respondebitur Amen? si quod oratur in illâ benedictione, non intelligitur: Utrum videlicet bonum sit, quod oratio postulat, aut non? Sic enim sæpe multos idiotas & literarum sensum ignorantes videmus in Ecclesiâ per errorem nonnulla sibi nociva quàm utilia precari, &c. Cui etiam periculo Apostolus providens ait:* Cæterum si benedixeris spiritu, *id est, prolationis tantùm flatu verba benedictionis formaveris, non sensu mentem audientis instruxeris;* Quis supplet locum idiotæ, *id est, quis de assistentibus, quorum est respondere, id aget respondendo, quod idiota non valet, immò nec debet.* Quomodo dicet Amen? *cùm videlicet nesciat utrùm in maledictionem potiùs quàm*

[g] Regul. cap. 19. [h] Psal. XLVI. [i] Psal. CXXVIII. [k] Psal. CXLVI. [l] 1 Cor. XIV.

benedi-

benedictionem inducas. Denique qui Scripturæ non habent intelligentiam, quomodo sermonis ædificationem sibi ministrabunt; aut etiam regulam exponere vel intelligere, aut vitiosè prolata corrigere valebunt? Unde non mediocriter miramur, quæ inimici suggestio in Monasteriis hoc egit; ut nulla ibi de intelligendis Scripturis sint studia; sed de cantu tantùm vel de verbis solummodò formandis, non intelligendis, habeatur disciplina: quasi ovium balatus plus utilitatis habeat quàm pastus. Cibus quippe est animæ, & spiritualis refectio ipsi divina intelligentia Scripturæ, &c. Pluribus pergit Abælardus S. Scripturæ studium commendare & Monialibus suadere. [m] His monitis se suasque Moniales animum sedulò adhibuisse, & Scripturæ lectioni diligenter incubuisse, Abælardum certiorem reddit Heloissa in Epistolâ *problematibus* ad ipsum propositis præmissâ.

1120. Hugo de Folieto, Monachus Corbeiensis,

Scripsit Opus prolixum *de Claustris & Claustralibus*, libris V. Extat id MS. in Bibliothecâ Lambethanâ Hugoni nostro inscriptum. Prodiit sæpius inter Hugonis de S. Victore Opera, omisso autem libro quinto; qui *De Duabus Rotis* (viz. *Rotâ veræ Religionis*, & *Rotâ Simulationis*) titulum habet. Lib. 2. cap. 11. *Congruum mihi fore videtur; ut qui in Ecclesiâ ante conspectum Dei convenimus, ibi deteriores non simus. Sunt enim quidam, qui mente vagi, Psalmodiæ verba proferunt, sed psalmodiæ sensum non attendunt. Unde Beatus Gregorius:* Vox, *inquit*, psalmodiæ, cùm per intentionem cordis agitur; per hoc omnipotenti Deo ad cor iter paratur, &c.

Lib. 3. cap. 9. *In hoc refectorio* [animæ] *tres ponuntur mensæ; i. e. tres intellectus divinæ Scripturæ, videlicet, historialis, mysticus, & moralis. Prima mensa simplicibus, secunda Doctoribus, tertia communis est utrisque, &c.* Cæterùm in disponendâ Hugonis ætate secuti sumus calculum Viri Cl. Thomæ Jamesii in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum MS. in Bibliothecâ Lambethanâ. De eodem ista notavit Joannes Tinmuthensis in *Historiâ Aureâ* MS. in Bibliothecâ Lambethanâ. *Hujus Hugonis* (Victorini) *libros supra memoravi. Erat autem liber Hugonis de Claustro Animæ, nomine quidem Hugonis de Folieto intitulatus; qui & ipse S. Petri Corbeiensis fuisse dicitur Canonicus; sed quo tempore, ignoramus*, lib. 22. cap. 44.

[m] Pag. 385.

1140. Robertus Pullenus, Cardinalis Romanus.

Inter Sermones ejus MSS. in Bibliothecâ Lambethanâ. Serm. 1. 'Est autem cellarium, ubi quæque optima, quæ nascuntur in agro vel 'in orto, reconduntur; cellarium Domini est divina Scriptura. Ibi enim 'quicquid natum est in orto virtutum, ad opus nostrum inveniemus 'repositum. Si morum doctrinam, si allegoriarum intelligentiam, 'si historiarum veritatem requirimus, totum ibi reperiemus. Ille ergo, 'quem in orto redolentia virtutum delectabat, fructum eorum in cel'lario percipiat. —Domini Cellarium, i. e. divinarum Scripturarum studium, omnem tuam cognitionem, id est, quæ te angit, curiositatem exterminabit.

Serm. 6. 'Quilibet Christianus scire debet Dominum. Sed quo'modo sciunt illi Dominum qui nec Catholicæ fidei veritatem, nec 'Doctores audiunt, nec Scripturas scrutantur; de quibus fidei veritas, 'ut piscis de aquâ, multo labore & studio eruitur.

Serm. 7. 'Quòd autem Manna defecerit [*Judæis*] postquam come'derunt de fructibus terræ; significat Scripturas, quæ nostra refectio 'sunt in viâ, cessaturas, postquam erimus in patriâ.

Serm. 14. *Sequitur:* Singuli tenentes gladios in manibus, & docti ad bella.] 'Per gladium Evangelium accipimus, &c. Sed quid pro'dest habere gladium, nisi teneatur in manibus? Sunt enim, qui ha'bent divinas Scripturas in Manticâ. Philosophis dictum est; *Li'bros ferre manu, non sensum corde nec ore.* Verbum inane parùm 'proficit, immo nichil. Oportet autem scientiam Scripturarum ha'bere in cordis memoriâ. —Hæc (*V. & N. Testamenta*) sunt duo Cherubin, quæ sese respiciunt. Interpretatur autem Cherubin plenitudo: sc. quia etsi aliqua habeatur scientia alibi, in his duobus tamen non alibi plena & perfecta.

1150. Anonymus, Clericus Rothomagensis,

Apologetic. pro Sacerdotum conjugio. [n] 'Quòd Deus hoc (Cœlibatum Cleri) 'instituerit; nec in Veteri Testamento, nec in Evan'gelio, nec in Apostolorum Epistolis scriptum reperitur; in quibus 'quicquid Deus hominibus præcepit, insertum describitur. Quodque 'de Scripturis non habet authoritatem, eâdem facilitate contemnitur, 'quâ dicitur.' Tractatum istum MS. vidi inter alios ejusdem generis Tractatus in Codice satis vetusto in Bibliothecâ Collegii Corporis Christi

[n] Testimonium de sufficientiâ S. Scripturæ.

apud Cantabrigienses, Class. O. numb. 230. Illum autem postea deprehendi evulgatum fuisse à Josepho Hallo, [o] Episcopo demum Norvicensi, qui seculo duodecimo eum scriptum fuisse non malè conjecit.

1150. Ailredus, Abbas Rievallensis.

In vetusto Codice MS. Bibliothecæ Lambethanæ intermiscentur Sermones S. Bernardi & Ailredi. Illi XXXVIII. debentur, literis A. C. vel B. A. C. notati; isti XXXII. literis A. R. insigniti. Sermones quidem Ailredi quamplurimi prodierunt inter opuscula ejus *Duaci* 1631. & in Bibliothecâ Patrum novissimâ, Tom. 23. Verum inter istos Sermones à nobis citati non reperiuntur. Nescio annon inter Sermones XXV. novos, qui in Nuperâ Cistercienſium Bibliothecâ evulgati sunt Tom. 5. pag. 162.

Serm. in Festo S. Benedicti, in illud [*Os justi meditabitur scientiam*] circa med. 'Fœlix justus, cujus os sapientiam meditatur; qui cum 'sancto Isaac egreditur in agrum ad meditandum. Ager iste, ut mihi 'videtur, sacra Scriptura est; ager utique festivus, plenus omni bene- 'dictione. *Ecce*, inquit, *odor filii mei*, *sicut odor agri pleni*, *cui be- 'nedixit Dominus*. In agro isto odor mirræ & thuris & universi pul- 'veris pigmentarii. Verè, fratres, non est virtus, non est sensus, non 'est sapientia, cujus odor non fragret in agro isto.

Serm. in Synodo, de Aaron & filiis ejus. 'Habes fortè, O sacerdos, 'maculam in oculis; nescis quomodo doceas, quomodo moneas, quo- 'modo corripias, quomodo punias. Ligas non alliganda; non solven- 'da solvis. Sequeris sensum tuum; sequeris stomachum tuum. O 'quomodo te ingeris ad alios docendos; cùm ipse errabundus per avia 'quæque incedas? Vade ergo ad aquam Syloe, & lava. Nam sermo 'Domini utique lavat, sicut habes in Evangelio. *Et vos mundi estis 'propter sermonem*, *quem locutus sum vobis*. Ubi est quæso sacerdos; 'qui quotiens populus legem quærit ab eo; ad instar Moysi ingreditur 'tabernaculum; ut inter duo Cherubim, utriusque sc. Testamenti sci- 'entiam, divinam consulat voluntatem? Non sic, non sic multi hujus 'nostri temporis sacerdotes; in quorum manibus sæpiùs inveniuntur 'calices fœcundi, quàm divinæ auctoritatis libri; à quibus sæpiùs de- 'narii numerantur, quàm Scripturæ perscrutantur; magis negotiis 'sæcularibus implicati, quàm sacris libris legendis occupati. Fœlix, 'fœlix ille sacerdos, qui in omnibus, in quibus caligat oculus interior;

[o] Lib. vernac. de Honore Cleri Conjugati, ad finem.

'in omnibus, de quibus consulitur; in omnibus, quæ agenda vel docen-
'da incumbunt; vadit ad aquas Syloe, & divinum consulit oraculum.

1150. Hildebrandus Junior

Exposit. in Evang. S. Matthæi, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, S. Scripturæ ubertatem atque plenitudinem, omnibus ex æquo Christianis paratam, sæpiùs deprædicat. Hinc illam comparat cum Fermento, [p] cujus admixtione integra farinæ massa animatur; cum Margaritâ, [q] pro cujus acquisitione omnia sunt vendenda: cum Vineâ [r] in quam Dominus omnes confertim servos ad operandum immisit: cum Talento [s], quod Dominus peregrè profecturus universis servis negotiandum concredidit: Denique cum Prandio, ad quod Dominus omnia hominum genera invitari voluit. Sic enim scribit, lib. 8. homil. 64. in illud Matthæi cap. 22. Dicite invitatis, quòd prandium meum paravi.] *Prandium est doctrina justitiæ, & verba cælestium mysteriorum de Dei Filio. Ex omni igitur lege, & ex omnibus Prophetis & Scripturis, mensam S. Scripturæ ordinavit: in quâ mensâ doctrina omnis justitiæ & diversorum mysteriorum; quia diversi cibi sunt. Magnitudo igitur & abundantia divinorum mysteriorum, quinimo cibi animarum, in mensâ sanctæ Scripturæ inveniuntur.* Expositionem istam Hildebrando Cardinali, qui postea Gregorius VII. fuit, deberi credidit Vir Doctissimus, P. Allixius; qui ex eâ descriptum de Eucharistiâ fragmentum edidit in Præfat. ad Joannem Pasisiens. pag. 7. Verùm longè à Gregorii VII. genio ac sententia abludit istius libri Author. Ille Hæreticos & Ecclesiæ Romanæ adversarios ferro flammâque exscindendos clamavit, & exemplo præivit: Clavium potestatem Petro à Christo datam super omne fas nefasque extulit; Ecclesiam super Petrum fundatam esse constanter docuit; & Ordinem Monasticum, cui impensè favit, summo sibi studio addictum habuit. Iste è contra Hæreticos morte nequaquam multandos esset contendit: [t] de clavium potestate haud minùs sobriè sentit [u] quàm Reformatorum quivis; omnibusque ex æquo Apostolis datam fuisse docet: Ecclesiam non super Petrum, sed super ipsum solummodo Christum, ædificatam esse asserit: [x] & Monachorum ordinem Pharisæis semel atque iterum comparans; eorum tonsuram, vestes religiosas & vigilias vellicat. His adde Gregorium VII. preces linguâ populo ignotâ factas maximè comprobâsse. Noster autem Hildebrandus ejus-

[p] Matth. XIII. [q] Ibid. [r] Matth. XX. [s] Matth. XXV. [t] Lib. 6. homil. 42. [u] Lib. 6. homil. 50. [x] Ibid. [y] Lib. 9. homil. 69.

modi

modi orationem non obſcurè improbat; ad illud Matth. XXIII. [y] Excolantes culicem, camelum autem glutientes.] *Væ nobis, ad quos vitia Phariſæorum pervenerunt. Quia in tonſurâ, & veſte religionis, & oratione labiorum, & jejuniis & vigiliis quibuſdam nos quaſi bonos oſtendimus. Et cùm talia facimus; quid aliud quàm vilia olera decimamus; & relinquamus dilectionem Dei & proximi, juſtitiam, & fidem, & ſimplicitatem, & humanitatem, puram in Spiritu Sancto orationem, & alia virtutum germina?* Demum, quod rem extra omne dubium ponit, noſter Bernardum citavit, Gregorio VII. inferiorem. Eccleſiaſticorum enim vitia inſectatus, iſta ſubinfert: [z] *Lege librum Domini Bernardi Clarævallenſis Abbatis de Conſideratione valde bonum; quem ſcripſit Eugenio Papæ; ibi pleniùs invenies deſcriptos errores malorum Prælatorum.* Hildebrandus itaque Junior quidam hujus Expoſitionis Author fuit. Iſtum circa Sæculi duodecimi medium collocavimus, tum quòd certior calculus deſit; tum quòd & Codicis MS. ætas, & loquendi de Bernardo modus, illi ætati optimè conveniant.

1160. Arnoldus, Abbas Carnotenſis,

De Operibus ſex dierum, pag. 66. &c. *Quarta verò dies* (Hexaemeri, in quâ Deus creavit Solem, &c.) *eſt Eccleſiaſtica doctrina & Scriptura ſancta divinitus inſpirata; in quâ certas fidei regulas invenimus; ut non quiſque ſuo ſenſu, ſed veritatis æternæ auctoritate firmetur, &c. Quarta, per verbum Dei ex teſtimonio Scripturarum mentis illuminatio, &c. Oportet hominem & ipſas ſpirituales intelligentias, quæ ex Scripturis naſcuntur, diligenter attendere; quomodo ipſa veritas quaſi Sol illuminet animam; ipſa verò anima quaſi Luna irradiet noctem, id eſt, corporales ſenſus, &c. Nihil eſt ad hominis perfectionem, quod non hæc duo doceant Teſtamenta, &c. Dividit hæc Scriptura inter diem & noctem, ſeparans à ſinceritate doctrinæ Catholicæ hæreticorum inquinamenta, & à moribus ſanctorum eradicans, quæcunque non competunt honeſtati. Lux iſta veritatem ſeparat à mendacio, &c. Verbum Dei, lux æterna, omnia per Scripturam ſanctam intimat & comprehendit.*

1160. Laurentius, Dunelmenſis Præcentor, & poſtea Abbas Weſtmonaſterienſis,

In Hypognoſtico Veteris & Novi Teſtamenti, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, Lib. 4.

[z] Lib. 8. homil. 62.

De

De rebus dubiis verba faciens.

Consule Scripturas de talibus obsecro sacras:
Omne quod est homini scire necesse, docent.
Non opus est sciri, quicquid nequit hîc reperiri.
Ergo sperne vagum, Lector amice, Magum.

Lib. 5. de Excellentiâ Psalmorum.

Adde quòd Ecclesiæ mysteria quælibet unus,
Quælibet & Christi continet ille liber.
Ille docet [a] quæcunque decet; sed & aspera planat:
Curat fracta, fugat noxia, lapsa levat.
Hostibus ille liber gravis incantatio; claudis
Pes, cæcis oculus, magna medela reis.
Summis ille liber confœderat ima; Deumque
Inducens homini, hunc ducit in usque Deum.

1170. Clemens, Presbyter & Prior Lanthoniensis.

Extat MS. in Bibliothecâ Lambethanâ amplissimus ejus Commentarius in septem Canonicas Epistolas. Codex ipsâ Authoris ætate nequaquam inferior videtur.

In 1 Petr. IV. 11. Si quis loquatur; quasi sermones Dei loquatur.] *Timens scilicet ne præter voluntatem Dei, vel præter quod in Scripturis sanctis evidenter præcipitur, vel dicat aliquid vel imperet; & inveniatur tanquam falsus testis Dei, aut sacrilegus, introducens aliquid alienum à doctrinâ Domini; vel certè subrelinquens & præteriens aliquid eorum quæ Deo placita sunt: cùm ipse manifestissimè prædicatoribus veritatis de his quos imbuerent, præciperet, dicens;* docentes eos servare omnia quæcunque mandavi vobis. *Et ea enim quæ ipse mandavit, non alia, Jesus non ex parte, sed omnia, suis auditoribus servanda tradere jubet.*

1 Petr. V. 14. Gratia vobis omnibus, qui estis in Christo Jesu.] *Consultò cùm diceret,* Gratia vobis, *addidit;* Omnibus qui estis in Christo Jesu: *ut ea quæ paucis Ecclesiis, id est, Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ & Bithyniæ, scripsit; cunctis per orbem Christi Ecclesiis se scribere designet. Sic & Johannes in Apocalypsi, cùm septem Asiæ Ecclesias singil-*

[a] *Quodcunque* Cod. MS. alter.

latim

latim, prout competebat, admoneret; adjunxit, per singula ita concludens: Qui habet aures, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis: *apertè insinuans, quòd cuncta quæ unicuilibet Ecclesiæ scripsit, omnibus qui auditum salubrem haberent, universis fidelium scriberet Ecclesiis.*

2 Petr. I. 19. *Lucernæ signatur nomine sacræ lumen Scripturæ. Nunc ergo lucerna super caput Ecclesiæ splendet. Quia sacra eloquia tenebras nostræ mentis irradiant; ut in hoc caliginoso vitæ præsentis loco, dum verborum Dei lucem percipimus, quæ sint agenda videamus.* Verba ista citavit ex Gregorio M. lib. 19. Moralium in Job.

1170. Petrus Comestor

Tractat. brev. de Pœnitentiâ, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, cap. 16. *Oratio talis debet esse; ut sonus vocis non dissonet à devotione cordis. Orationem enim ad Deum non faciunt, ut ait Gregorius, verba, sed vota; id est, non solùm verba, sed etiam vota.*

Extat MS. in eâdem Bibliothecâ Sermonum ejusdem Volumen pulcherrimum. Ex his Sermo 14us, qui est 1us in Cœnâ Domini, ista habet. [Dicit anima Christiani ad Deum] Velle mihi adjacet: perficere autem non invenio. *Doce ignorantiam meam; adjuva impossibilitatem; quia sicut sine te nihil scio, ita sine te nil possum facere. Dicet ei profectò Spiritus Sanctus: Scrutare Scripturas; quas per me scripsit Filius; quia ego sum lingua calami scribæ velociter scribentis: & invenies plenè domûs tuæ dispositionem. Legat itaque Scripturas animus noster; & inveniet quod quærebat.*

Serm. 33. qui est 5us in Synodo. *Si senserit in me* [Christus] *pueritiam fatuitatis, qui debeo psallere sapienter; scilicet, ut intelligam quæ dicam: quare non me maledicet cum pueris clamantibus ad Heliseum.* Ascende, calve; Ascende, calve?

1185. Baldewinus, Cantuariensis Archiepiscopus, & Bartholomæus, Exoniensis Episcopus.

Horum *Provinciale* MS. habetur in Bibliothecâ Lambethanâ; dignissimum profectò, quod lucem aliquando videat.

Cap. 2. De Fide. *Quicunque Deo & Sacerdoti suam obtulerit pœnitentiam, primùm diligenter de fide Catholicâ inquiratur, ut vel minùs instituatur & confirmetur; vel si Catholicè credit, id sollempnibus verbis Symboli memoriter*

memoriter ore confiteatur.——Catholica verò fides est, quæ Symbolo Catholico continetur : Quo tanquam fidei signaculo unusquisque fidelium se munire debet. Unde Augustinus ; Accipite regulam fidei ; quod Symbolum dicitur ; & cùm acceperitis, in corde scribite, & cotidie dicite apud vos, antequam dormiatis, antequam procedatis, symbolo vestro vos munite. Unde ex Concilio Gangrensi. [a] *Symbolum, quod est signaculum fidei, & orationem dominicam discere semper ammoneant sacerdotes populum Christianum; volumusquè ut disciplinam condignam habeant, qui hoc discere negligunt, sive in jejunio, sive in aliquâ castigatione. Præterea dignum est, ut filios suos donent ad Scolas, sive ad Monasteria, sive foràs Presbyteris; ut fidem Catholicam rectè discant & orationem Dominicam, ut domi alios edocere valeant. Qui autem aliter non potuerit, in suâ hoc discat linguâ.* [Quæ de examine Pœnitentium ad Confessionem accedentium in hujusce fragmenti principio leguntur ; in plurimis etiam aliorum Episcoporum Constitutionibus reperiuntur. Siquidem inter Constitutiones Gulielmi Blesensis, Episcopi Wigorniensis, anno undecimo Pontificatûs sui, viz. Christi 1229. promulgatas, (MSS. in Bibl. Lambeth.) octava hisce verbis concipitur. *Statuimus, ut Sacerdos ante Confessionem Laici Pœnitentis instruat eum de fide secundùm formam & ordinem contentum in Symbolo Apostolorum sub linguâ ei notâ.*]

Cap. 13. de Oratione. *Debet verò, qui orat, quantùm potest, diligenter attendere, ut non aliquando mens dividatur à linguâ, & dicatur ei à Domino :* Homo iste labiis me honorat ; cor autem ejus longè est à me. *Magna siquidem est præsumptio, ut servus dicat ad Dominum :* Fiant aures tuæ intendentes in vocem deprecationis meæ : *cùm ipsius servi cor non intendat ad Dominum,* &c. *Omnium autem orationum excellentissimam & efficacissimam, si de puro procedat affectu, Orationem credimus esse Dominicam : cujus non solùm sensum, sed & verba, & petitionum numerum & formam ex ipsius institutione Salvatoris suscepimus. Hanc, sicut & Symbolum fidei, scire & memoriter Deo reddere, omnibus indicendum est Christianis. Unde ex Concilio Cabilonensi : Jubendum est, ut Oratio Dominica, in quâ omnia necessaria humanæ vitæ comprehenduntur, & Symbolum Apostolorum, in quo fides Catholica ex integro comprehenditur, ab omnibus discatur, tam Latinè quàm Barbaricè ; ut quod ore profitentur, corde credatur & intelligatur.*

Tractat. Moral. Baldwini de utilitate & virtute Sermonis Dei vivi, in Hebr. IV. 12. MS. ibid. cap. 1. *Quòd auditus pro intellectu accipiendus*

[a] Canon est 45. Concilii Moguntini anno 813. habiti. Canones Gangrenses nil ejusmodi habent.

sit,

ſit, idem Apoſtolus oſtendit; ubi dicit: [b] Qui loquitur linguis, non hominibus loquitur ſed Deo. Nemo enim audit. *h. e. nemo intelligit. Nam qui linguâ loquitur peregrinâ non intelligentibus eam; quaſi barbarus eſt illis; & non ædificat non intelligentes. Ergo intellectus neceſſarius eſt.*

His ſubjungam præclarum ejuſdem teſtimonium de plenitudine ac ſufficientiâ S. Scripturæ, exemplo Illuſtriſſimi Armachani; qui multa ejuſmodi teſtimonia paſſim dedit. Baldwinus itaque in Sermone in die omnium Sanctorum, MS. ibid. ſic ſcribit. cap. 4. *De Deo quidem falſa opinio periculoſiſſimè admittitur. Nam quæ Dei ſunt occulta & arcana, ex incerto humanæ opinionis ventilare non licet, nec aliud de Deo credere, quàm ipſe dignatus eſt de ſe revelare. Ipſe enim ſibi teſtis eſt; & ſecretorum ſuorum conſcios eatenus habere voluit, quatenus fidei conſcientia ſeſe extendit; quæ de teſtimoniis Scripturarum aſtruitur, & earum ratione ſubnixa immobiliter ſtatuitur & ſtabilitur. Scriptura enim ſancta divinitus inſpiratâ eſt. In eâ præſcripta eſt nobis forma fidei. Quicquid ultra quæritur, non invenitur. Omnis humana adinventio, quæ pietati fidei formæque præſcriptæ obviat, præſumptionis ſpiritus deputanda eſt.*

1200. Innocentius III. Papa Romanus.

De Officio Miſſæ, lib. 2. cap. 61. *Monet autem Sacerdos, ut* Surſum corda *habeamus ad Dominum, ſecundùm exhortationem Apoſtoli dicentis:* Quæ ſurſum ſunt, quærite. Nam ubi eſt theſaurus tuus, ibi erit & cor tuum. *Multi quippe, dum ore loquuntur cœleſtia, corde meditantur terrena. Quibus Dominus improperat per Prophetam:* Populus hic labiis me honorat; cor autem eorum longè eſt à me. *In quâlibet igitur oratione peccatum, ſed in iſtâ periculum, cor habere diviſum ab ore, vel os habere* [c] *diviſum à corde. Nam qui ſemetipſum non audit, nec Deus illum exaudit. Chorus igitur reſpondens profitetur ſe Sacerdotis monita ſuſcepiſſe cùm ait:* Habemus ad Dominum. *Sacerdos autem, poſtquam attentos reddidit & devotos, hortatur ut gratias agamus Domino Deo noſtro,* &c. Parilem ſententiam Idem habet in Sermone 2°. in Concilio Lateranenſi habito. [d] *Sed qui ſemetipſum non audit; quomodo Deus illum exaudiet? Qui taliter orat, non inclinat Deum ad indulgentiam; ſed provocat illum ad iracundiam.*

---

[b] 1 Cor. XIV. [c] *Divulſum* utrobique legit Codex MS. Lambethanus. [d] Concil. Tom. XI. pag. 137.

Innocentius author Canonum Concilii Lateranensis anno 1215. habiti vulgò habetur. Ex illis præclarum testimonium protulit Illustrissimus Primas cap. 5. sect. 1. Eorundem Codex MS. in Bibliothecâ Lambethanâ reperitur; qui à vulgatâ editione parum discrepat, nisi in divisione capitum. Ipsi Concilio parùm ætate cedit. Ut vana sit illorum suspicio; qui Canones hosce recentiorum Pontificiorum fraude suppositos arbitrantur.

1200. Joannes Subprior.

Hujus Commentarium in Apocalypsin MS. in Bibliothecâ Lambethanâ asservari supra [e] memoravimus. Quo tempore Author vixerit, haud satis constat. Nullus enim è Scriptoribus nostris illius meminerunt. Eum igitur ad annum 1200. reposuimus, neque vanâ forsitan conjecturâ. Certè non multò inferior fuit; ipse enim Codex ante annos circiter quingentos videtur scriptus: nec multò superior. Roberti Prioris enim Expositionem Apocalypseos in prologo laudat. Hunc autem Robertum suspicarer fuisse, aut Robertum Canutum, Priorem Canonicorum Regularium Oxoniensium ad Fanum S. Frideswidæ, aut Robertum Scribam, Priorem Bridlintonensem; quorum uterque, teste Baleo, [f] Expositionem in Apocalypsin scripsit, & sub Henrico II. Rege floruit circa an. 1170. & 1180.

In cap. 1. tit. 8. Beatus, qui legit & audit verba Prophetiæ hujus.] *Quid est quòd secundum quosdam singulariter* legit, audiunt *autem & ser*vant *pluraliter dicitur? Quia unus est, qui legit in Ecclesiâ, & docendo exponit, multi qui audiunt. Omnes doctores & auditores, Christi imitatores, verba prophetiæ hujus pariter observant. Principium ergo libri, ut Jeronymus ait, beatitudinem legenti, audienti, & servanti promittit; ut lectioni studens, exinde opera discat, & quæ percipit custodiat, & qui audiunt imitentur; & utique servando quæ vel legunt vel audiunt, coronam mereantur & accipiant æternam.*

Tit. 48. *Datæ sunt linguæ* [Apostolis] *in revelationem Scripturarum, ad prædicandum omnibus gentibus.*

Visio. 7. cap. 12. *Qui lumen fidei & caritatis, & intelligentiam Scripturarum cordis aure percepit, ad hoc alios convocet.*

[e] Ad an. 1040. [f] De Scriptor. Angl. cent. 3. cap. 4. 11.

1200. Anonymus Author Libri *de Admonitione profectûs animæ.*

Extat MS. in Bibliothecâ Lambethanâ Liber Anonymus *de Admonitione profectûs Animæ*, ad Mulierem quandam Deo devotam ſcriptus. Codex ante quingentos circiter annos exaratus videtur. Capite autem antepenultimo iſta habet. *Non eſt in his diu morandum; quia tranſmitto caritatem tuam ad latiſſimum campum divinarum Scripturarum; ut quod tibi hîc deeſſe cernis, ibi ſolerter perquiras. Quapropter oro dilectionem tuam; uti ſtudium ſemper in te creſcat legendi. Nullus enim poteſt perfectè Dei nôſſe præcepta, niſi qui legendi continuum habet ſtudium. Quia quantò quiſque in divinis Scripturis aſſiduus fuerit; tantò ex eis majorem intelligentiam capiet. Sicut terra, quæ quantò magis excolitur, tantò ampliùs fructificat. Nam quamvis homo tardum ſenſum habeat; aliquid tamen diſcere poterit ex Scripturarum myſteriis; ſi aſſiduitatem habuerit legendi. Sicut ſcriptum eſt in Evangelio.* [g] Qui enim habet, dabitur ei; & qui non habet, etiam hoc quod videtur habere, auferetur ab eo. *Id eſt: Qui habet ſtudium legendi, dabitur illi etiam intelligendi facultas; & qui non habet ſtudium legendi, etiam quod videtur habere, id eſt, quod naturaliter bonum intelligit, propter ejus ignaviam auferetur ab eo. Et ſicut ille, qui tardus eſt ad intelligendum, pro ſuâ intentione recipiet gloriam; ita ille, qui talentum ſibi datum negligit, condemnabitur. Quapropter admoneo caritatem tuam, ut ſtudium habeas legendi; quia omnis profectus ex lectione procedit. Quæ enim neſcimus, ex lectione diſcimus. Dicit enim Iſidorus; quòd orationibus mundamur, lectionibus inſtruimur,* &c.

1200. Petrus, Cantor Pariſienſis, & poſtea Epiſcopus.

Illum ad annum 1215. refert Jameſius in Catalogo MS. Scriptorum Eccleſ. ad an. 1199. Sedem Pariſienſem obtinuit anno 1208. juxta Sammarthanos, Gall. Sacr. Tom. 1. p. 441. Joannes de Mimallis, Tornacenſis, qui Annales ab orbe condito ad annum 1512. contexuit; plura de Scriptoribus Eccleſiaſticis notatu digna paſſim habet; de Petro autem iſta ſolummodò: *An. 1199. Petrus, Cantor Pariſienſis, & poſtea Epiſcopus, ſcripſit Grammaticam Theologorum, & alia.* Extant hi Annales MSS. inter ſcrinia Lambethana.

[g] Matth. XXV.

Habetur

Habetur verò in Bibliothecâ eâdem Petri Cantoris liber MS. cui titulus, *Verbum Abbreviatum*. Est autem *Summa* quædam Theologiæ, constans Capitibus CII. seu totidem titulis de Virtutibus & Vitiis.

In Prologo. Verbum abbreviatum facit Dominus super terram. *Si enim Verbum de Patris sinu nobis missum, immo si Filius Dei incircumscriptibilis, quem totus non capit orbis, brevitate uteri virginalis voluit circumscribi; quantò magis verbum sacræ paginæ, quod nobis in arram & pignus suæ dilectionis reliquit, voluit abbreviari; in quo vias & semitas ejus deprehenderemus; in quo cursûs nostri viam breviter & succinctè ad æternam beatitudinem legeremus expressam? Superfluitas verborum, immo infinitas, est in aliis Scripturis, respectu sacræ Scripturæ; quam respuit illa*, &c. Ubi vehementer suadet, missis aliis libris, soli Scripturæ studio ab omnibus incumbendum.

Cap. 56. Contra cæremoniarum & traditionum Ecclesiasticarum multitudinem acerrimè disputans, omnes ad S. Scripturæ normam contrahi & reformari hortatur. *Nunc multitudine novarum traditionum revocare videmus jugum & onus ipsorum; quod neque nos neque patres nostri portare potuerunt: quæ sæpe dant materiam & occasionem delinquendi*,&c. *Antonius autem Heremita, quibusdam Religiosis quærentibus ab eo regulam & formam religiosè vivendi, tradidit eis codicem Evangelii.*

Cap. 57. *Contra mollientes arcum Sacræ Scripturæ* [per traditiones superadditas] *In casibus & humanis negotiis sequenda sunt exempla prudentium. In viâ verò fidei, vitæ & morum imitanda & attendenda est potiùs regula & forma vivendi & credendi sufficienter præscripta à Domino* [sc. in S. Scriptura] *quia verba ejus Spiritus & vita sunt.*

Porrò S. Scripturæ plenitudinem innumeris in locis asserit; adeò ut in unico Novi Testamenti libro omnia fidei necessaria contineri doceat; sensumque ejus ita planum ac facilem esse; ut glossarum multitudine obscuretur potiùs quam illustretur. Sic enim cap. 2. 'Cùm Dominus 'ante offensam idololatriæ Judaico populo tantùm Decalogum commi-'sisset sufficientem ad salutem; post illam multiplices contulit cæremo-'nias, quibus meritis eorum exigentibus onerati sunt & afflicti. Eo-'rum exemplo nos vereri debemus; quia cùm Dominus tantummodo 'textum Matthæi Ecclesiæ primitivæ commisisset, omnia necessaria sa-'luti continentem; meritis nostris, utputa vanis exercitationibus, in-'quisitionibus superfluis, & peccatis aliis, glossarum multitudine, le-'ctionum superfluitate, & prolixitate onerati sumus; in quibus est tan-'tùm labor & afflictio spiritûs, *&c.* Non ideo data est nobis Sacra 'Scriptura; ut in eâ superflua & vana quæramus; sed fidem & doctri-'nam

'nam morum & conſilia & reſponſiones ad infinita negotia in Eccleſiâ 'emergentia.' Et cap. 57. 'Maximè autem nobis [Chriſtianis] obiici 'poteſt; cùm dicamus omnia eſſe in luce & aperta in doctrinâ Chriſti; 'cur ſic à ſpiritu vivificante & literâ Evangelicâ planâ receſſimus, ex-'ponendo & allegorizando, magis quàm Judæi à literâ occidente. Et mox de Gloſſatoribus & Commentatoribus. 'Qui utinam non Sa-'cræ Scripturæ dominarentur; ſed permitterent eam liberè currere in 'gravitate & maturitate ſuâ.' Caput ſequens *contra Pigros* inſcripſit; idque ſic inchoat. 'Enervantibus arcum S. Scripturæ peccatorumque 'peſſimis ponderatoribus adjuncta eſt & collactanea Pigritia; ob quam 'non lectitant, non perſcrutantur S. Scripturam.' Denique attentionem in oratione neceſſariò adhibendam flagitat, & opinionem ſenſim in Scholis invaleſcentem de Opere operato precum Eccleſiaſticarum pluribus oppugnat cap. 56. 'Hilariter pſallentem & orantem diligit Deus, 'non ex triſtitiâ vel neceſſitate. Abſit igitur ex præcepto multiplicare 'matutinos pſalmos & preces: niſi affuerit devotio, &c.' Et cap. 85. 'Propter igitur orationis faſtidium, periculoſæ ſunt Traditiones datæ 'de multitudine Horarum vel Pſalmorum decantandorum.

1210. Stephanus Langton, Archiepiſcopus Cantuarienſis,

Expoſit. in Eſaiam, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, in illud cap. LV. Omnes ſitientes venite ad aquas.] 'Scripturæ ſcilicet, ſive doctri-'næ. Notandum quod dicitur *ſitit*. Qui enim non ſitit, non curat 'aquam.' Et qui non habetis argentum] id eſt, qui non appetitis ter-'renas divitias. Talis erat Petrus, qui ait: *Argentum & aurum non eſt mihi* &c. Tales appetunt has aquas. Alii verò faſtidiunt. Unde ſic 'legitur in Judicum [*libro*:] Qui curvatis genibus biberunt, repulſi ſunt à bello Domini. Properate.] Quidam enim tardè veniunt ad aquas 'Scripturæ. Sed in Exodo legitur, quòd manna colligebatur in princi-'pio diei. In robore enim juventutis debes colligere manna Scripturæ, 'non in veſpere ſenectutis, ne liqueſcat. Unde in Eccleſiaſtico: *Ne 'tardes converti ad Dominum* &c. Vinum & lac] Alicubi eſt Sacra 'Scriptura vinum, alicubi eſt lac: vinum quoad majores, lac quoad mi-'nores.

Carm. de Contemptu Mundi, MS. ibid. propè fin. de S. Scripturâ loquens.

Omne

Omne quod ostendo, potes hîcque videre legendo.
Indice Scripturâ, poteris cognoscere plura.
Vitam quærenti dat iter sacra lectio menti.

1220. Jacobus de Vitriaco, Cardinalis Romanus,

Hist. Oriental. lib. 1. cap. 74. *Græci qui eâdem linguâ in vulgari & in Scripturis utuntur, sacerdotes suos in Ecclesiâ & in literali sermone, qui idem est cum vulgari, intelligunt.* Cap. 77. *Maronitæ utuntur* [in sacris] *Chaldæâ literâ & vulgari idiomate Saraceno.* Cap. 78. *Armeni habent proprium idioma, & proprias literas, & in vulgari sermone divinas Scripturas pronuntiant, ita quòd sacerdotes & Clerici eorum à Laicis in Ecclesiis intelliguntur : sicut dictum est de Græcis.*

1220. Alexander Neckam, Abbas Exoniensis.

Exposit. in Cantica Canticorum, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, Lib. 1. cap. 1. In principio creavit Deus Cœlum & Terram.] 'Domine, puteus S. Scripturæ altus est: da mihi hauritorium humilitatis, 'quod dependens a ligno soliditatis fidei, demittatur cum fune discretionis perseverantis; ut sic aquas refrigerium præstantes contra intentiva mœrorum hauriam. Ad has aquas salutares venite passibus fidei 'omnes sitientes justitiam, doctrinam Salvatoris, laudem Matris salutis. Et etiam vos, qui simplices & idiotæ videmini, qui non habetis 'argentum intentis eloquentiæ; præparate vobis, emite diligentiâ & 'devotione; comedite delectando in veris præconiis illius; quæ mater 'est veritatis. Venite, emite: reputabitur enim vobis pro emptione; 'quod tamen gratis accipietis. Emite absque argento, & etiam absque 'ullâ commutatione terrenâ vinum, hoc est, jocundam dulcedinem sacri eloquii, & lac, h. e. simplicium doctrinam. Sacra enim Scriptura cibus est & potus. Cibus in occultis, potus in apertis; cibus 'recreationis, potus delectationis.

Lib. 4. cap. 19. 'Sacra namque Scriptura & puteus est & fons. 'Puteus est propter mysteriorum profunditatem, fons est propter habundantiam indeficientem. Dives est sapientiæ vena; nec aquarum 'copiâ fons destitui potest, jugi scaturigine defluens. Fons ortorum est 'sacra Scriptura, qui spirituales animarum ortos amantium fideliter irrigat. Hi orti læta proferunt virtutum germina, quæ aquis gratiæ sa-

'luberrimis

'luberrimis irrorantur. Hæ ſunt aquæ, quas Dominus in Iſaiâ promittit 'populo ſuo, dicens: *Ponam in deſerto viam, & in ſicco flumina*, &c.

Lib. 5. cap. 11. 'Sententiæ item ſacræ Scripturæ non immerito mi-'tes dicuntur. Sicut enim nux cibum, lac lumen miniſtrat; ita ſacra 'Scriptura nunc cibus eſt, nunc potus; nunc lucis exhibet ſolatium 'expellendo tenebras ignorantiæ. Orti prædicti humile eſt oſtium; 'nec erectæ cervici patebit ingreſſus ipſius. Humilitas introducit in-'trare volentes; cujus fidus comes eſt amor honeſtus. O pudor, O de-'decus! multi dedignantur intrare in ortum iſtum; in quem Sapientia 'patris intrare dignata eſt, &c. Deſcendit enim in ortum ſacræ Scripturæ 'Chriſtus, cùm per ſanctos Expoſitores cœleſtem paginam elucidavit, '&c. Quotidie etiam tam in legentibus quàm in exponentibus de-'ſcendit Chriſtus in ſacram Scripturam; & videt poma convallium; 'dum ipſos intelligere facit fructus & utilitatem incarnationis ipſius. 'Inſpicit autem an floruerunt vineæ; cùm tranſitus in ſacrâ Scripturâ 'pertinentes ad virtutem ſacramentorum Eccleſiæ nos videre & intelli-'gere facit, &c.

Lib. 6. cap. 5. 'Fœlice fœlicior eſt, qui etiam ætatis primitias Deo 'offerens, lectione ſacræ Scripturæ ſe diutiùs informavit, ſub Hely ſa-'cerdote, ſpiritualibus utilitatis exercitiis cum Samuele [innutritus.] 'Fœlix eſt, qui in agro divinæ lectionis ſpicas collegit remanentes, ſe-'quutus meſſorum veſtigia; & ne ad momentum quidem revertitur 'erroris priſtini. Audi lector conſilium Booz alloquentis Ruth. *Audi filia, ne vadas in alterum agrum ad colligendum, nec recedas ab hoc loco; ſed jungere puellis meis, & ubi meſſuerunt, ſequere.* Attende, 'lector, quòd monet ne vadas in alterum agrum quàm in agrum ſacræ 'Scripturæ. Fertilis eſt ager iſte, ſuis contentus deliciis.

Lib. 6. cap. 6. 'Si autem tibi, cùm adhuc mammotrectus ſis, 'nondum corrigendus eſt crater vino ſubtilis intelligentiæ coronatus; 'ſi nondum idoneus es eſui panis triticei confirmantis cor hominis: ecce 'admovet ori tuo ubera ſua cœleſtis Scriptura, mater, nutrix, gerula. 'Ubera ſuge fœcunditatis uberrimæ. Lac tibi non æſtate novum non 'frigore deerit. Lactei fontes ſunt, venâ divite lac inceſſanter fun-'dentes. Sugi deſiderant lactis ubera; ut amplior ſit ubertatis gloriæ.

1229. Con-

1229. Concilium Tolosanum.

Decretum Concilii Tolosani, à Cl. Armachano supra [g] memorati, his verbis continetur, cap. 14. [h] *Prohibemus etiam, ne libros Veteris Testamenti aut Novi Laici permittantur habere; nisi fortè Psalterium vel Breviarium pro divinis officiis, aut horas B. Mariæ, aliquis ex devotione habere velit. Sed ne præmissos libros habeant in vulgari translatos, arctissimè inhibemus.* Conciliarem quidem autoritatem præ se ferunt Canones Tolosani. Verùm si quis Præfationem attentè legat; privata fuisse Romani, Cardinalis S. Angeli, Apostolicæ sedis Legati, & apud Tolosanos Inquisitoris, edicta facilè animadvertet. Sic enim præfatur. *Licèt à diversis Apostolicæ sedis Legatis diversa emanaverint instituta contra Hæreticos, &c. nos tamen* [post illos] *ordinandum duximus & statuendum de Consilio Archiepiscoporum, Episcoporum, & Prælatorum, & Baronum, & Militum; quæ ad purgationem hæreticæ pravitatis, &c. novimus expedire.* Propriâ igitur autoritate Legatus Canones istos edidit; & Concilium, quod vocant, Tolosanum nil aliud erat quàm Conventus quorundam Præsulum simul & Laicorum; quos Legatus sibi satellites asciverat.

1230. Gregorius IX. Papa Romanus,

Epist 6. ad Germanum, Patriarcham CP. [i] *Cùm juxta testimonium veritatis, occasio sit errorum ignorantia Scripturarum; cunctis expedit illas legere vel audire; quia quæ in eis inspiratio divina reposuit pro doctrinâ sequentium, ad cautelam trahere voluit modernorum.*

1240. Robertus Grosthead, Episcopus Lincolniensis,

Tract. de Curâ Pastorali, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, paulò post init. Postquam dixisset sacerdotes *verbum Dei, quod est pabulum animæ,* gregi suo assiduè prædicare debere; subdit. *Si aliquis dicat, quòd nescit; proprium remedium est, quòd resignet Beneficium suum. Tamen melius remedium dicam. Potest enim quilibet Persona vel Sacerdos repetere in septimanâ nudum textum Evangelii diei dominicæ; ut ita sciat saltem hi-*

[g] Cap. 5. ad An. 1229. [h] Concil. Tom. XI. pag. 430. [i] Concil. Tom. XI. pag. 322.

storiam

ſtoriam groſſam ſubditis ſuis referre. Et hoc dico, ſi Latinum intelligat; & ſi faciat ſingulis ſeptimanis, in veritate bene proficiet, &c. Si verò non intelligit Latinum; ſaltem poteſt adire vicinum aliquem intelligentem, qui caritativè ei exponet; & ſic ulteriùs gregem ſuum doceat; & in uno anno poteſt ſic repetere Epiſtolas Feſtorum, & in ſecundo Vitas Sanctorum, & deinde ſubditis referre. Priora hujus loci verba ab Authore Fragmenti Wigornienſis adducta ſupra [k] habes, verùm ex Anglico à me converſa. Codex enim MS. Lincolnienſis ad manum non erat. Scripſit ille duplicem hujus argumenti Tractatum; alterum modò citatum qui incipit, *Scriptum eſt de Levitis*; cujus exemplar vidi etiam Cantabrigiæ in Bibliothecâ Collegii D. Joannis; alterum, qui incipit, *Moyſes, qui, tradente Domino.* Iſte inter Epiſtolas Lincolnienſis MSS. haberi ſolet: Seorſim tamen poſitum vidi in Collegio S. Trinitatis apud Cantabrigienſes.

Serm. ad Clerum, in Pſal. CXXXII. 9. (in Appendice ad Faſcic. Rerum expetend. *Londini* 1689. pag. 303.) ‘Pro libro vitæ, quem ‘hîc apertè non poſſumus legere, ſicut Angeli legunt, datur nobis li‘ber duorum Teſtamentorum; in quo debemus aſſiduè legere, & quæ ‘illuſtrant mentis noſtræ contemplationem, & quæ noſtram regant ‘actionem. Ab hujus libri lectione & ſpeculi inſpectione nihil nos ‘avellat, niſi proximorum vel noſtri juſta neceſſitas vel pia utilitas: ‘recolentes illud quod in typum noſtrî dictum eſt Ezechieli [l], & Joanni ‘in Apocalypſi [m]; ſcilicet ut comederent volumen vel librum ſibi oſten‘ſum. Quid eſt autem librum edere, niſi illum avidè legere, lectum‘que intelligere. Namque ipſa ſcientia eſt ſicut cibus animæ, &c. Pru‘dentiam generet Scripturarum frequens immò aſſidua inſpectio, &c.

Conſtitut. Eccleſ. (ibid. pag. 410.) ‘Provideant etiam attentiùs Ec‘cleſiarum Rectores & Sacerdotes Parochiales, ut pueri Parochiarum ‘ſuarum diligenter doceantur & ſciant Orationem Dominicam & Sym‘bolum, & Salutationem B. Virginis, & crucis ſignaculo ſe rectè ‘conſignare. Et quia, ut audimus, etiam quidam adulti hæc ignorant; ‘præcipimus, ut cùm Laici ad confeſſionem accedunt, diligenter exa‘minentur, utrùm ſcierint prædicta; & ſecundùm quod expedit, in ‘eis à Sacerdotibus inſtruantur.’ Superiùs præceperat; ut Presbyteri Parochianos ſuos Decalogum edocerent.

Tractat. de Oculo Morali, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, Cap. 44. *Sacra Scriptura eſt tanquam Spiritûs S. apotheca; in quâ invenitur efficax*

[k] Cap. 5. ad An. 1410. [l] III. 1. [m] X. 9.

 contra

contra omne vulnus unguentum, salubre contra morbum antidotum, salutiferum contra dolorem remedium. Et sic dicit Chrysostomus. In Scripturâ sacrâ invenit ignorans quid discat, contumax quid timeat, laborans præmia, pusillanimis solatia. Ecce quanta est in Scripturâ sacrâ soliditas? & quam elongata est ab eâ vanitas? Et ideo Sapiens invitans nos ad studium divinæ sapientiæ, dicit Proverb. XXII. Ecce descripsi eam tripliciter in cogitationibus & scientiâ; ut ostenderem tibi firmitatem, & eloquia veritatis. *Et ideo ad hanc tanquam ad objectum firmum & solidum debemus dirigere rationis oculum. Unde dicitur Petr. I.* Habemus firmiorem Propheticum sermonem, &c.

Sententiam istam Lincolniensis adducit Præfationis in Versionem Scripturæ Anglicanam Author [n], de quo plura infra ad Ann. 1290. *Deus voluit, ut plures Interpretes S. Scripturam transferrent, & diversæ Translationes in Ecclesiâ essent; idcirco ut quod unus obscuriùs dixerat, alter manifestiùs redderet.*

1250. Thomas Aquinas.

Summ. par. 1. qu. 1. art. 9. *Convenit etiam sacræ Scripturæ,* [a] *quæ communiter omnibus proponitur; ut spiritualia sub similitudinibus corporalium proponantur; ut saltem vel sic rudes eam capiant, qui ad intelligibilia secundùm se capienda non sunt idonei.*

2. 2. qu.83. art. 12. *Utrùm oratio debeat esse vocalis? Duplex est oratio, communis & singularis. Communis quidem oratio est, quæ per ministros Ecclesiæ in personâ totius fidelis populi Deo offertur. Et ideo oportet quòd talis oratio innotescat toti populo, pro quo profertur; quod non posset fieri, nisi esset vocalis. Et ideo rationabiliter institutum est; ut Ministri Ecclesiæ hujusmodi orationes altâ voce pronuntient, ut ad omnium notitiam possint pervenire.*

Comment. in 1 Cor. XIV. Idiota] *scilicet non habens nisi linguam maternam.* Nonne dicent quòd insanitis?] *Objectio. Idem est loqui linguis, & loqui literaliter, quantùm ad idiotas. Cùm ergo omnes loquantur literaliter in Ecclesiâ, quia omnia dicuntur in Latino; videtur quòd similiter sit insania. Dicendum est ad hoc, quòd ideò erat insania in Primitivâ Ecclesiâ, quia erant rudes in ritu Ecclesiastico. Unde nesciebant, quæ fiebant ibi nisi exponeretur eis. Modò verò omnes sunt instructi. Unde licèt in Latino omnia dicantur; sciunt tamen illud quod fit in Ecclesiâ.* Ita

[a] Propè fin.

quidem

quidem concedit Thomas linguâ alienâ orare vel prædicare, juxta Apostoli & Ecclesiæ Primitivæ sententiam, insaniæ indicium fuisse : quod nobis nequaquam concedent hodierni Pontificii. Quod de majori autem hodiernæ quàm primitivæ plebis scientiâ adducit; vereor ne è contra plebs Christiana olim res divinas meliùs nôrit, quàm etiam Clerus Romanus hodie. Utut sit, Apostoli argumentum non minùs in Romanenses recurret; quicquid enim sit de fidelium cœtu sacris jamdiu assueto; certè infideles in Ecclesiam intrantes populum linguâ alienâ orantem insanire dicent.

1255. Thomas Cantipratensis, Episcopus Lusentinus.

Memorabil. lib. 1. cap. 23. num. 3. Rem suo tempore factam narrat, de piâ quâdam Reclusâ in Brabantiæ partibus, viri pauperrimi filiâ; *quæ cum puella nondum septennis miro interiùs fervore spiritûs traheretur, rogavit Patrem cum lachrymis ut sibi Psalterium compararet. Cui Pater : Unde, inquit, filia, Psalterium comparabo, qui vix tibi quotidie Panem lucrari sufficio?* [B. Virgo igitur, puellæ miserta, ei in somnis apparuit, & Psalterium in manus tradidit. Puella rem patri narrat, ille filiam irridet] *& consolans eam, Vade, inquit, tantùm diebus Dominicis & Festivis ad magistram, quæ filias divitum psalterium docet; & primò discas legere; & postea B. Maria tibi psalterium forsitan procurabit. Mira res, quòd ubi puella simpliciter accepit, & ad magistram, quæ divitum filias docebat, venit; Psalterium inspexit & legit.*

1260. Humbertus de Romanis, Dominicanorum Præpositus Generalis.

Exposit. in Regulam S. Augustini, cap. 63. *Psalmis & hymnis tum oratis; dum hoc versetur in corde, quod profertur in ore.*

Cap. 65. *Porrò multùm debent omnes, & maximè Religiosi, dare operam; ut in orando versetur in corde, quod profertur in ore : alias oratio esset simiatica. Simia enim interdum labia movet ad modum orantis, licèt nesciat quid dicat. Unde dicitur :* Populus hic labiis me honorat. *Item in dicendo, in disputando, in fabricando, & in omni actione etiam corporali, fatuus reputatur, qui non cogitat in eo quod facit; secundùm Glossam dicentem super illud :* Psallite sapienter : *Nemo sapienter agit quod non intelligit; quantò magis in orando? Et in illud;* Os sapientium in corde

 ipsorum :

ipsorum : *quod ideo dicitur, quia quæ dicunt, versantur in corde ipsorum. Iterum cùm quis loquitur proximo suo, cogitat in eo quod dicit ; & tantò magis, quanto major est, cui loquatur. Cùm ergo orando loquimini Deo summo ; quantùm cogitare debet quilibet in oratione suâ ? &c. Iterum, oratio cibus est cordis. Sicut ergo amittit dulcedinem boni morselli, qui non masticat eum : sic dulcedinem spiritualem orationum, qui non committit dentibus intelligentiæ orationem. Nam cibus in ore, psalmus in corde sapit. Non negligat anima illum terere dentibus intelligentiæ ; ne si fortè integrum glutiat, frustretur sapore palatum dulciore super mel & favum. Iterum in oratione petimus, ut Deus nobis intendat, juxta illud :* Intende mihi, & exaudi me. *Quomodo autem est probabile, quòd hoc faciat ; si nos nobis non intendimus ? Nam quomodo mihi intendet, qui mihi non intendo ? Item quod magis efficax est in oratione, est ex parte cordis, &c.*

Cap. 150. S. Scripturæ studium operosè commendans, inter alia hæc habet : *Interdum verò propter desperationem proficiendi* [Scripturæ lectio rejicitur.] *Sunt enim quidam, qui Scripturas non intelligentes, nec de intelligendi possibilitate confidentes, refugiunt lectionem ; quamvis innumerabiles matronæ & mulieres Deo devotæ non dimittunt propter hoc legere Psalterium cotidie, quia non intelligunt, ut debent. Sed non est propter hoc dimittendum. Credendum est enim, quòd verba sacra, etsi non intelligantur à legente ; habent tamen virtutem contra spirituales nequitias ; sicut verba incantantis contra serpentem, quamvis non intelligantur ab ipso incantatore.* Liber iste Humberti typis aliquoties excusus prodiit. Verùm cum exemplar impressum ad manum non esset ; loca ista ex Codice MS. Bibliothecæ Lambethanæ descripsi.

1280. Rogerus Bacon.

Habetur MS. in Bibliothecâ Lambethanâ *Epistola* ejus *de laude sacræ Scripturæ* ad Clementem IV. Papam ; justi voluminis molem exæquans. In illâ portentosum quidem & impossibile commentum, de Scripturæ scientiâ apud omnes fideles propagandâ, Pontifici proponit ; quod tamen sententiam illius de necessariâ Scripturæ cognitione luculenter declarat. Nimium esset omnia, quæ huc spectant, ipsius verba describere ; commenti igitur rationem duntaxat summatim repræsentabo.

Primùm igitur ponit, omnia ad credendum necessaria, omnia scitu digna, in S. Scripturâ contineri, fidei quidem articulos & absolutè necessaria, literaliter ; scientias autem humanas & minùs necessaria, saltem mysticè & spiritualiter. Sic enim cap. 28. inquit : *Dein aggressus sum*

sum partem secundam (majoris cujuſdam Operis, ejuſdem cum Epiſtolâ argumenti ad quod paſſim Lectorem remittit) *in quâ oſtendo, quòd una ſola eſt ſapientia perfecta ab uno Deo data uni generi humano propter unum finem, ſcilicet vitam æternam: quæ in ſacris literis tota continetur; per Jus tamen Canonicum & Philoſophiam explicanda. Sub Philoſophiâ comprehendo Jus civile.* Dein cap. 30. docet utrumque etiam Jus in S. Scripturâ comprehendi. *Et ſic terminatur pars ſecunda, in quâ principale propoſitum eſt oſtendere, quòd tota ſapientia concluditur in ſacrâ Scripturâ; per jus tamen & Philoſophiam explicanda: ut ſicut in pugno colligitur, quod latiùs in palmâ explicatur; ſic tota ſapientia utilis homini continetur in ſacris literis, licèt non tota explicetur; ſed ejus explicatio eſt Jus Canonicum & Philoſophia. Nam utrumque jacet in viſceribus ſacræ Scripturæ, & de his exivit; & ſuper hoc fundantur omnia, quæ utiliter dicuntur in Jure Canonico & Philoſophia; & hoc per probabiles conſiderationes oſtendo; quas hîc non expono.* Nonnullas tamen rationes adjungit; & poſt multa ſubdit: *Secunda cauſa quare docui ſapientiam totam comprehendi in lege Dei utriuſque Teſtamenti, eſt ſummè notanda, quia nichil in Eccleſiâ Dei plùs debet conſiderari. Quia ſi fiant, quæ narro; tunc totum ſtudium rectificabitur per ſeipſum; & tota Eccleſia regetur ſicut in temporibus Sanctorum; & fiet pax univerſalis tam apud Eccleſiaſtica negotia, quàm apud regimen Principum & Laicorum. Et niſi per veſtram hæc fiant ſapientiam; non credo quòd unquam fient. Et tamen Prophetatum eſt à multis temporibus; quòd per unum Papam debent fieri quæ narrabo. Et debet ille eſſe iſtis temporibus; ſicut inferiùs explicabo magis. Et quod volo dicere, eſt quòd regimen Eccleſiæ, ſicut per legem Dei regebatur antiquitus apud Hebræos, ſic debet eſſe nunc apud Chriſtianos. Et ſicut in primitivâ Eccleſiâ, regebatur per eam, ſic nunc habet regi. Et ſi tota ſapientia eſt ibi principaliter contenta & fontaliter; tunc principaliter ad minus debet per illam regi. Sed nunc non eſt ita, &c.*

Proximo loco oſtendit omnia reipublicæ Chriſtianæ mala ac peſtes à Scripturæ ignorantiâ provenire. Populum quidem fidem & officii ſui rationem parùm ſcire, mores corruptiſſimos paſſim inoleſcere, fœdiſſimos errores atque hæreſes enaſci: iſta autem omnia, aliaque, ſi quæ ſint ejuſcemodi, mala, exinde oriri; quòd populus Scripturas neſciat, immò quod magis dolendum eſt, à preſulibus Eccleſiæ in ignorantiam datâ operâ deducatur. Sic enim cap. 27. ait. *Cauſa namque quare fideles non convertuntur ad fidem, eſt quia Principes & Prælati eorum tenent eos in errore, & ſic eſt in omni ſtatu. Scilicet, infinitus eſt defectus in eis qui præſunt nunc temporis ſtudio & vitâ: & ideo eſt quòd ſubjecta multitudo*

multitudo errat in infinitis. Apprimè igitur necessarium esse concludit, ut omnes Christiani sacras Scripturas, fidei suæ fontem & regulam, perfectè sciant & perscrutentur.

Neque tamen satis esse ut simplicem Scripturæ sensum sciant, nisi & fontes Hebraicos & Græcos consulent. Quicunque enim sacram Scripturam accuratè scire velit, necessarium est ut linguarum Originalium notitiam sibi comparet; tum quòd multa sint in S. Scripturâ, quæ in aliam conversa linguam, vim & affectum amittunt; tum quòd multa perperam transferantur. Ipse enim Hieronymus in Versione conficiendâ infinitis in locis turpiter hallucinatus est; aliique Interpretes magis adhuc lapsi sunt. His adde, Codices Latinos turpissimè depravatos esse librariorum & sciolorum vitio; maximè à viginti retro annis, in quo pessimus inter *Minores*, & *Scolares*, potissimùm verò *Prædicatores* mos inolevit, *quòd quilibet corrigat pro suâ voluntate, & quilibet mutat quod non intelligit; quod non licet facere in libris Poetarum.* Ista fusè docet cap. 31.

Res quidem incredibilis, ut singuli Christiani totidem linguarum notitiam sibi comparare possint; res tamen, si Baconum audias, factu perquam facilis. His enim præmissis, commenti sui rationem explicat. Nimirum sibi visus est invenisse Grammaticam quandam Universalem; cujus ope quilibet intra paucos dies linguas Hebræam, Græcam, Latinam, & Arabicam addiscere queat; licèt de Arabicâ, utpote minus necessariâ, ° minus laboret. Ut unicum enim duntaxat locum attingam; sic homo ventosus de artificio suo gloriatur: cap. 25. *Sed certum est mihi, quòd infra tres dies ego quemcunque diligentem & confidentem docerem, Hebræum ut sciret legere, & intelligere quicquid Sancti dicunt & sapientes antiqui in expositione sacri textûs, & quicquid pertinet ad illius textûs correctionem & expositionem; si vellet se excitare secundùm doctrinam datam. Et per tres dies sciret de Græco iterum; ut non solum sciret legere & intelligere quicquid pertinet ad Theologiam, sed ad Philosophiam, & ad Linguam Latinam. Nam consideret vestra sapientia, quòd in linguarum cognitione sunt tria: scilicet ut homo sciat legere & intelligere ea, quæ Latini tractant in expositione Theologiæ & Philosophiæ & linguæ Latinæ. Et hoc est facile, ut dixi, dummodo composuissem primò quoddam scriptum sub compendio de potestate Scientiarum & Linguarum.*

Linguarum igitur cognitionis obtinendæ facilitate demonstratâ, unica restabat objectio; ne vulgares Christiani, linguarum licèt scientiâ

° Cap. 31. in init.

prædití,

præditi, verum Scripturæ ſenſum minus rectè aſſequantur. Id autem minimè verendum eſſe Rogerus clamat. [p] *Quia ſi ſciat legere, poteſt intelligere. Nam autores exponunt omnia, & dant intellectum.* Quò tutior tamen Lectoribus Scripturæ ingreſſus pateat; ſe Opus quoddam manuductorium ſeu Præliminare editurum ſpondet. Quamvis enim Scriptura legentibus ſit intellectu facilis: *non tamen nego*, inquit, [q] *quin verò ſcriptum Philoſophiæ de quibuſdam communibus debet fieri, quæ non poſſunt poni in explicatione Scripturæ; ſed tamen illa debent anteponi, ut totum ſiat volumen. Et ſatis modicum erit præ librorum Philoſophiæ & Theologiæ numero; immo nichil revera his comparatum. Et ſic omnis ſuperfluitas infinita, quæ nunc eſt, reſecabitur; & omnis falſitas tolletur, & omnis vanitas excludetur; & omnia neceſſaria ſapientiæ divinæ & humanæ, quorum infinita quaſi nunc deſunt, addentur; & redigetur ſtudium ſapientiæ ad ſtatum debitum, ſcilicet iſtius temporis poſſibilitatem.*

Tot & tam præclara itaque beneficia, ex univerſali S. Scripturæ linguarumque cognitione proventura, ne Eccleſiæ invideat, Papam multis orat. Id frequentibus vaticiniis confirmatum, id ſummis omnium votis expetitum; ut tandem aliquando Pontificis Romani operâ Eccleſia reformetur & Scripturæ ſtudium reſtituatur. Neque enim multa annorum luſtra requiri, ut res ab ipſo excogitata inchoetur ſimul & abſolvatur. Quin [r] *& unus, qui vidit hæc per revelationem, dixit & dicit, quòd ipſe videbit hæc magnifica fieri temporibus ſuis. Et certè infra annum unum poſſent fieri; ſi Deo placuerit, & ſummo Pontifici; & infra minus. Unde temporibus noſtris poſſent fieri. Et Deus confirmet vitam veſtram; ut hæc per vos fiant.* Enixè igitur poſtulat, ut Pontifex artificium ſuum autoritate Apoſtolicâ confirmet, & Eccleſiæ univerſæ excolendum commendet; ſalvâ tamen omnibus illo utendi libertate. Sic enim præfatur, cap. 22. *Nec eſt intentio mea ſuſcitare veſtram Clementiam; ut per violentiam corrigatur multitudo, nec capita multitudinis. Neque ego contendam cum eis; ſed ago ad hæc propter cauſas prædictas. Et ſi veſtræ ſapientiæ placeat; quod dicetur; primò poſſunt ſapientes recipere exemplar; dein paulatim quicunque velit; ut nullus cogatur. Et tamen ſcio, quòd omnes vellent accipere.*

Ultimo loco innumera beneficia ex hoc artificio Eccleſiæ proventura prædicat. [ſ] Horum præcipua ſunt, quòd *Officium divinum* ab omnibus fidelibus intelligeretur: quòd legis divinæ ſcientia, latiùs diffuſa, haud ita facilè corrumpi poſſet: quod Chriſtiani ſacris oraculis inſtructi, *futu-*

[p] Cap. 25. [q] Cap. 30. [r] Cap. 30. [ſ] Cap. 32.

ris

ris Antichristi periculis fortiùs resistere valerent; quódque fidei normam & vitæ documenta è puro & incorrupto fonte haurirent. His adde *conversionem infidelium & schismaticorum, ac reprobationem eorum, qui converti non possunt:* ubivis *manifesta est utilitas linguarum*, ubivis necessaria Scripturæ scientia.

1290. Anglicanus Interpres.

Facta ante Wiclefum creditur Anglica totius Scripturæ Versio, quam Cl. Usserius Jamesii auctoritate ductus ad Annum 1290. refert. Idem Præfationem docti imprimis viri in Vetus Testamentum Anglicè ante Annos 300. conscriptam ex Joanne Caio sæpiùs citavit [t]. Præfationem vidi MS. in Bibliothecâ publicâ Academiæ Cantabrigiensis, nulli Authori inscriptam. Prodiit autem typis excusa sub Wiclefi nomine *Londini* 1550. 12°. Eandem esse, quam Caius citavit, indicio est utrumque testimonium à Caio laudatum, & in Præfatione propè finem repertum. Author verò passim dicit se totam Scripturam Anglicè transtulisse: adeò ut pronum sit credere Typographos Londinenses in apponendo Wiclefi nomine hallucinatos esse. Rem confirmat impotens animi iracundia; quâ Præfationis Author Academicos Oxonienses insequitur; quùm è contra Wiclefus Academiæ alumnus & magistratus fuerit, maximoque semper honore ab Academicis affectus. Præfatio est admodùm prolixa; & de autoritate atque usu singulorum S. Scripturæ librorum agit. Canonem Veteris Testamenti juxta Hebræos disposuit, rejectis Apocryphis: & Scripturæ studium omnibus Christianis, tam viris quàm fœminis, tam doctis quàm indoctis, excolendum ubivis docet; & Cleri repugnantiam dolet. Sic enim cap. 13. *Sed proh dolor! Pessima quæ unquam in Christiano Clero audita est, abominatio nunc in Angliâ proposita est à mundanis Clericis & larvatis Religiosis. Idque in primâ nostræ gentis Academiâ, (ut multi fide digni dolentes narrant) horribile istud & diabolicum scelus moliuntur Christi adversarii & Christianorum parricidæ; ut nullus Theologiam aut S. Scripturam discat; nisi Cursum suum (quod vocant) in Artibus peregerit; id est, Artium Magisterium obtinuerit, & per duos exinde annos* Regens *fuerit. Hinc novem aut decem anni absolvendi sunt post Grammaticæ studium rectè finitum, antequam ediscenda sit S. Scriptura; quamvis etiam sagax adsit ingenium, & sedula diligentia, & ingens Scripturas discendi cupido. Istud procul-*

[t] Cap. 5. ad An. 730. 890. 1360.

dubio

dubio Diaboli commentum videtur, ſcilicet ut pauci admodum aut ferè nulli Dei legem diſcerent & intelligerent. Poſtea quatuor abominationes in Clero paſſim obtinere deflet, ſc. Impietatem, Sodomiam, Simoniam, & quartam, quam his verbis depingit. *Quarta autem Abominatio eſt quod nunc moliuntur propoſitum interdicendi Chriſtianis, immò etiam Sacerdotibus & Curatis legis divinæ ſtudium; antequam novem aut decem annos Artium ſtudio inſumpſerint, &c.* Capite ultimo Verſionis ſuæ rationem reddit, & Apologiam texit. Summa argumenti huc redit. Cùm Chriſtus Evangelium ſuum in omni mundo prædicandum eſſe edixerit; & Scripturæ populorum eſſe à Pſalmiſtâ dicantur; & ob inſtructionem populi primitus conſcriptæ ſint: *Ob has aliaſque rationes, pro ſalute omnium in hoc regno Electorum, ſimplex homo Bibliam ex Latino in Anglicum ſermonem tranſtulit.* Quamobrem ſe junctâ cum plurimis amicis operâ varios Codices congeſſiſſe dicit; lectiones optimas ſelegiſſe, & in verſione ſecutum eſſe; Patrum expoſitiones, & eruditorum (præſertim Lyrani) gloſſas adhibuiſſe; & in vertendo non tam verba quam ſenſum ſpectâſſe: Demum illos refutare nititur, qui verſionem vernaculam temeritatis arguebant. Delirare illos dicit: cùm verſiones innumeræ Latinæ, & Græca LXX. fuerint olim evulgatæ; dum Græca & Latina vulgares erant linguæ: Nec minùs verè & eleganter ſacra eloquia in Anglicam linguam converti modò poſſe, quam in Latinam olim potuiſſe: Bedam potiorem Bibliæ partem Saxonicè tranſtuliſſe, ut & Alfredum Regem priorem Pſalmorum partem. Gallos, Belgas, & Britonas S. Scripturam linguâ maternâ converſam legere; pari igitur jure ab Anglis etiam Biblia vernaculo ſermone legenda eſſe. Hæc aliaque argumenta profert Verſionis Author; de cujus nomine atque ætate certius aliquid eſt diſquirendum.

Inprimis itaque id conſtat, eidem Authori deberi iſtam Præfationem, ac Verſionem integram S. Scripturæ Anglicam, quæ in Bibliothecis noſtratibus Wiclefo inſcripta paſſim extat. Quæcunque enim de Tranſlatione ſuâ præfatur ille, huic Verſioni adamuſſim conveniunt. Ex. gr. Cap. 1. Dicit Præfationis Author, ſe nonniſi primum Eſdræ librum atque illum Neemiæ tranſtuliſſe, tertium autem & quartum Eſdræ libros prætermiſiſſe. Cap. 15. Plura locorum S. Scripturæ difficiliorum dat ſpecimina; diſputatque quomodo converti debeant, & quomodo à ſe converſa fuerint, indicat. Iſthæc omnia dictæ Verſioni exactiſſimè concordant. Deniq; Cap. 11. Se Prophetas omnes Gloſſis nonnullibi illuſtrâſſe fidem facit. Et ſanè in Codice Lambethano Gloſſæ in Prophetas, in nullum autem alium S. Scripturæ librum, comparent. Illas in aliis Codicibus me vidiſſe non memini.

 Verſio-

Versionem istam Codices omnes quos vidi (& sanè quamplurimos vidi.[u]) Wiclefo unâ voce tribuunt. Wiclefum quidem S. Scripturam Anglicè convertisse extra dubium est. Ut Balei etenim auctoritatem taceam; id confirmat Joannes Hussus; cujus testimonium Gl. Usserius supra [x] adduxit. Quæ autem apud nos vulgò extant Biblia MSS. Anglica, Wiclefo minimè deberi censeo. Neque ut aliter sentiam, unanimes Codicum MSS. Inscriptiones movent. Cunctæ enim recenter sunt additæ, ab incautis puto Lectoribus, qui Anonymâ Versione repertâ, cùm inter Interpretes antiquos Anglicanos Wiclefi nomen sit longè celeberrimum, illud apposuerunt. Ex adverso autem præstò sunt rationes fortissimæ. Primò enim eundem fuisse Versionis istius ac Præfationis supradictæ Authorem, neque tamen Præfationem Wiclefo deberi, supra ostensum est. Dein aliâ prorsus Versione utitur Wiclefus in Commentario suo vernaculo in Psalmos; quod MS. extat in Bibliothecis Lambethanâ & Norfolcianâ. Postremò ab indubiâ Wiclefi Translatione ista est diversissima. Me quidem integram Wiclefi Versionem nunquam vidisse fateor. Vidi tamen partem ejus non contemnendam in Bibliothecâ Norfolcianâ, Cod. MS. 254. 4°. sc. Quatuor Evangeliorum Harmoniam, Septem Epistolas Canonicas; & Lectiones Dominicales ac Festivales totius anni è S. Scripturâ depromptas. Codicem istum Wiclefo deberi probat tum Balei auctoritas [y] scribentis illum Harmoniam Clementis Lanthoniensis vernaculo sermone reddidisse, tum Præfatio præmissa; de quâ plura vide infra in Wiclefo. Quæ in istoc autem Codice habentur Versiones, à vulgatis Codicibus MSS. sunt planè diversissimæ; quantùm tamen ex sedulâ dialecti collatione conjectari poteram, eâdem prorsus ætate confectæ. Siquis indicium petat, cujus ope utriusque Authorem agnoscat; sciat Wiclefo solenne esse in Interpretatione suâ S. Scripturæ voces difficiliores additis Synonymis dilucidioribus explicare. Seu specimen utriusque malis; locum illum Lucæ II. *Et reclinavit eum in præsepio; quia non erat ei locus in diversorio.* Wiclefus sic reddit: **And puttide him in a Cratche; for place was not to him in the comyn stable.** Alter Interpres sic: **And leide him in a Cratche; for there was no place to him in no chaumbre.**

Rejecto itaque Wiclefo, restat ut alium Authorem quæramus. Duo solummodò, quod sciam, mediâ ætate fuerunt Interpretes S. Scripturæ Anglicani; Wiclefus & Joannes Trevisa, de quo plura ad Annum

[u] Vid. infra ad An. 1380. [x] Pag. 162. [y] Cent. 6. cap. 1.

1387.

1387. Huic itaque dictam Versionem libenter ascriberem. Optimè certè illius ætas Versioni convenit. Quùm in Præfatione [z] enim Ricardi Armachani *Summa adversùs Armenos* citetur; illam post medium Seculum XIV. scribi necesse est.

Obstat equidem, quod de Versione Anglicâ centum saltem annis ante Wiclefum atque adeò Trevisam coætaneum factâ Cl. Usserius ex Jamesio supra [a] adduxit. Et sanè, quod neutiquam dissimulare vellem, in ipsâmet Versione nonnulla reperiuntur, quæ Seculum Trevisâ anterius primâ fronte demonstrare possent. In Codice enim Lambethano, Glossa ad Cap. XI. Danielis hæc habet: *Ab isto tempore* (pollutione Templi Hierosolymitani ab Antiocho Epiphane factâ) *ad nos effluxerunt plusquam mille quadringenti anni.* Secundùm istum quidem calculum, cùm Antiochus Hierosolymam expugnaverit anno ante Christum (juxta Eusebium) 171. Versio facta erit circa annum post Christum 1229. Verùm & Interpretem in calculis subducendis, & Jamesium in ætate illius ponendâ, errâsse manifestè patet. Interpres enim in Præfatione Lyranum sæpiùs, Armachanum semel citat; eundemque fuisse Præfationis nostræ ac Versionis Jamesianæ Authorem, constat ex testimonio de libris Scripturæ Canonicis; quod ex sui Interpretis Præfatione Jamesius ibidem protulit, in nostrâ Præfatione statim post principium totidem verbis repertum. Pari modo supra [b] lapsus est Usserius; quùm Anglicanum Interpretem Jamesianum ad An. 1290. Præfationis autem à Caio citatæ Authorem ad Annum 1360. retulerit. Neque enim alius fuit Interpres ille à dictæ Præfationis Authore; uti supra ostensum est.

1340. Richardus Hampole.

De emendatione Peccatoris, cap. 9. *Si cupis ad amorem Dei pervenire, & succendi desiderio cœlestium gaudiorum, & induci ad contemptum terrenorum; non sis negligens ad meditandum & legendum sacram Scripturam; & maximè in his locis, ubi mores instituit, & insidias diaboli cavere docet; ubi loquitur de amore Dei, & de contemplativâ vitâ. Difficiliores verò sententiæ disputantibus & ingeniosis viris longo tempore in sanctâ doctrinâ exercitatis relinquantur.*

Cæterùm quod habet Jo. Foxus à Cl. Usserio supra [c] citatus, Richardum nempe nostrum ad versum illum Davidis [*Ne auferas ab ore meo*

[z] Cap. 12. [a] Pag. 155. [b] Pag. 155, 157. [c] Cap. 5. ad An. 1401.

verbum veritatis usquequaque.] judicium suum de necessitate Scripturarum Vernacularum proposuisse; id in Commentario illius in Psalmos, quod hodie vulgatum extat, nequaquam comparet. Sin Foxus Hampolum id in Versione suâ Psalterii Anglicanâ, quam memorat, fecisse voluerit; me nunquam aliàs de eâ inaudivisse fateor. Res tamen veri haud absimilis est. Plures enim Tractatus Vernaculos in populi usum Hampolum elucubrâsse constat. Ex his nonnulli in Bibliothecâ Lambethanâ hodienum asservantur. Immo verò tandem comperi Versionem Psalmorum Anglicam ab Hampolo evulgatam fuisse, ex testimonio Authoris *Speculi B. Virginis* (de quo infra) qui in Prologo sic scribit. *Paucos admodum Psalmos translatos dedi; ideò quòd vobis præstò sint ex Richardi Hampoli Versione, aut ex Bibliis Anglicis; modò licentiam eorum legendorum habeatis.*

1350. Nicolaus Cabasilas, Archiepiscopus Thessalonicensis.

Exposit. Liturg. cap. 21. *Sacerdos cùm hoc exclamavit, & Doxologiam adjecit; cantandi hymni Trisagii sacro populo hoc veluti signum proponit; & cum ipsi ut mos est Doxologiæ Amen subjecerint, hymnum incipiunt. Post hymnum autem, Sacerdos jubet omnes non socorditer & negligenter stare, sed ea quæ fiunt & canuntur attendere.* Πρόσχωμεν *enim, quo vocabulo utuntur, idem est, quod, Mentem adhibeamus, &c. Quia autem cum convenientibus cogitationibus necesse est stare & mysterii esse participes, & sacrarum ejus auditionum & contemplationum; nisi eis frustra sumus interfuturi & tempus consumpturi: hoc autem non est facile: propterea opus est quidem ipsos à nobis ipsis excitari & esse sobrios; opus est autem externâ admonitione; ut nostram mentem ab oblivione assiduè surreptam & ad vanas curas attractam possimus recipere. Hoc etiam sibi vult Canticum, quod canitur, dum pretiosa dona ad altare offeruntur, &c. Vult nos esse certamini intentos; qui ad Deum & divina mysteria accedimus; & non socorditer, sed cum studio & diligentiâ omnique reverentiâ in eis versari; sive videre, sive dicere, sive audire aliquid ex sacris oportebit.* —— τοῦ ὕμνου ἀπέρχονται· μετὰ δὲ τὸν ὕμνον ὁ ἱερεὺς κελεύει πάντας μὴ ῥαθύμως καὶ ἀμελῶς, ἀλλὰ τοῖς τελουμένοις καὶ ᾀδομένοις προσέχειν τὸν νοῦν· τὸ γὰρ πρόσχωμεν, τοῦτο δύναται, &c. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τῶν προσηκόντων λογισμῶν ἀναγκαῖον ἑστάναι, καὶ μετέχειν τῆς τελετῆς καὶ τῶν ἱερῶν αὐτῆς ἀκουσμάτων καὶ θεαμάτων, &c. εἴτε ὁρᾷν, εἴτε λέγειν, εἴτε καὶ ἀκούειν τι δεήσει ἱερῶν.

Cap. 22. *Sed quid sibi vult hîc sacrarum literarum lectio. Si vis quidem usum scire; dictum est.* (supra dixerat, *divinorum eloquiorum auditionem esse magnum bonum*, μέγα τι ἀγαθόν ἐστιν ἡ τῶν θείων λογίων ἀκρόασις.)

ἀκρόασις.) *Nos enim præparant & præpurgant ante magnam mysteriorum sanctificationem.* παρασκευάζουσι γὰρ ἡμᾶς καὶ προκαθαίρουσι πρὸ τοῦ μεγάλου τῶν μυστηρίων ἁγιασμοῦ.

1357. Richardus Radulphi, Archiepiscopus Armachanus.

Summa adv. errores Armen. lib. 9. cap. 1. *Quæritur, nunquid aliqua certa verborum Forma sit necessaria ad consecrationem corporis & sanguinis Christi, & quæ est illa?* Richardus. *Non intelligo, quid Formam verborum certam appellant. Aut enim illud appellant certæ linguæ verba certa; & non est dubium quod dicunt. Nemo enim Christianus dubitat, quin ita verè consecratur in unâ linguâ, sicut in aliâ; quoniam sic fecerunt Apostoli & sic tradiderunt facere. Matthæus enim scripsit Evangelium in Hebraico, Johannes in Græco, Marcus in Italico. Et Paulus Epistolam ad Romanos* [*Corinthios* proculdubiò legendum, & ita quidem legit Codex MS. Bibliothecæ Lambethanæ,] *ubi de ista consecratione fit mentio, etiam scripsit in Græco; & singuli in illis linguis, in quibus scripserunt, non dubium consecrare docuerunt: unde constat in singulis consecrationem posse fieri. Immò videtur, quòd linguæ omnes ob hoc erant datæ Apostolis, sicut legitur Actuum secundo: ut modum consecrationis hujus Sacramenti, sicut & alia salutis documenta, singulis nationibus singularum linguarum crederent exercenda.*

Locum è [e] *Defensorio Curatorum* ejus Cl. Usserius supra [f] leviter memoravit. Illum igitur integrum subjiciendum duxi. Extat itaque MS. in Bibliothecâ Lambethanâ istius *Defensorium Curatorum*, seu *Propositio facta in Consistorio Avenione coram Papâ & Cardinalibus contra Fratres Mendicantes, Anno* 1357. *die* 8. *Novembris.* Inibi paulò ante medium hæc leguntur. *Item est aliud dampnum tam grave, quòd cedit ad consumptionem & evacuationem doctrinæ in Sæcularibus cujuslibet Facultatis; scilicet quòd isti Ordines Mendicantium propter infinita lucra, quæ mediantibus prædictis privilegiis de Confessionibus & Sepulturis & aliis acquirunt; tantùm multiplicati sunt in Conventibus & personis Conventuum; quòd non reperitur in Studiis Communibus de Facultate Artium, S. Theologiæ, & Juris Canonici, nisi raro, aliquis utilis multùm liber venalis. Scilicet omnes emuntur à Fratribus; ita ut in singulis Conventibus sit una grandis ac nobilis Libraria: & ut singuli Fratres habentes statum*

[e] Prodiit Opus istud typis semel excusum. Verùm exemplar impressum ad manum non est. [f] Cap. 5. ad An. 1358.

in

in studiis, quales sunt modò innumeri; nobilem etiam habeant librariam. Unde ego de mihi subjectis Rectoribus tres aut quatuor misi ad Studium; & dictum est mihi, quòd quia nec Bibliam eis utilem, nec alios libros Theologiæ venales eis congruos ibi poterant reperire; ad suam propriam sunt reversi, aut unus saltem eorum jam rediit. Tractatus iste à Joanne Trevisa sub finem ejusdem Seculi Anglicè conversus est. Versio habetur MS. in Amplissimâ Bibliothecâ Reverendi Viri, Thomæ Tenison, Theologi nostrâtis. Cæterùm Fraterculos S. Scripturæ Codices incarcerandi potiùs quàm lectitandi animo undique conquisivisse, res à Melchiore Adamo in Vitâ Lutheri narrata innuit: Lutherum nempe, utcunque avidum librorum helluonem, & sacræ lectionis imprimis cupientissimum, nunquam Scripturæ Codicem nancisci potuisse; donec fortè fortunâ exemplar quoddam in obscuro Bibliothecæ Cœnobii sui angulo, tineis & blattis semesum, invenit.

1360. Bartholomæus de Glanvillâ, Anglicus *dictus*.

Ad calcem librorum ejus de Proprietatibus Rerum in Codice MS. Lambethano, reperiuntur tres Sermones; primus in illud, Psal. XIX. 8. *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.* Reliqui in illud, Job XXXVIII. 37. *Concentum cœli quis dormire faciet?* In singulis Encomium S. Scripturæ contexuit; unicum id argumentum tractans. In ultimo autem Cœlum per S. Scripturam allegoricè interpretatus; eam omnes scientias, omnia ad fidem necessaria continere, doctis etiam indoctisque pariter patere, fusissimè docet. *Omnes humili sermone invitat; ne ipso superbo eloquio non audeat accedere mens tardiuscula & inerudita, quasi pauper ad divitem. Et ex hoc liquet mirabile in hâc Scripturâ; quòd sermo ejus etiam est manifestus* (eloquentem antea dixerat) *ut parva nutriantur, & magna oblectentur ingenia; secundùm Augustinum: manifestus & aperta continens; ut amicus familiaris ad cor loquitur doctorum & indoctorum. ——Sola sapientiam veram & completam notitiam tradit; quâ perveniatur ad vitam æternam, &c.*

1360. Joannes Thoresbeius, Archiepiscopus Eboracensis.

Extat MS. in Bibliothecâ Lambethanâ *Pastorale* ejus, seu Injunctiones Clericis Provinciæ Eboracensis datæ, Anglicé. Inibi Oratio Dominica, Symbolum Apostolicum, & Decalogus linguâ vernaculâ traduntur, & Expositione luculentâ illustrantur. Firmiter autem injungit

git Archiepiscopus, ut singuli Christiani ista omnia memoriter discant; & an rectè didicerint, à Sacerdotibus suis crebrò interrogentur. *Neve*, inquit, *aliquis ignorantiam & imperitiam discendi prætendat; Pater noster Archiepiscopus constituit & præcepit, ut singula populo publicè enarrentur linguâ Anglicanâ.* In Explicatione Symboli hæc habet: *Fides nostra nos docet, Deum instituisse integrum Symbolum, & jussisse ut homines id ediscerent atque intelligerent & alios docerent. Sique Præsules in hoc, muneri suo desint; Christus edixit ipsos etiam lapides exclamaturos; voluitque ut Seculares viri [Domini] ob Præsulum defectum seu negligentiam, legem Dei linguâ Vernaculâ discant & edoceant.* Iterum in Expositione quarti præcepti Decalogi: *Populus diebus Dominicis res divinas solummodò curent. Tunc Officio divino cum reverentiâ & devotione attendas; & Orationem Dominicam, Symbolum, Salutationem Angelicam, devotâ mente recites; aliasque etiam pias Orationes, si possis. Quinetiam legem divinam maternâ linguâ prædicatam audito. Id enim tibi utilius est, quàm multas audire Missas.*

Iterum in Exposit. sexti Mandati. *Quinetiam improbi Præsules & Curati hominum tam animas quàm corpora interficiunt, verbum Dei subtrahendo, & bonæ vitæ exemplum denegando. Nullus enim fidem aliasque virtutes spiritualiter vivens exercere potest, nisi Dei verbum audiendo & observando. Atque adeò illi sub pœnâ damnationis tenentur docere istud Dei verbum, quod humanæ animæ cibus est.* Illos increpare præsules & sacerdotes videtur; qui vulgarem sacræ Scripturæ lectionem plebi suæ interdixerunt. Factum id primùm in Angliâ à quibusdam Præsulibus circa istud tempus non malè censeri queat. Idque factum Thoresbio culpare integrum fuit. Nondum enim latum erat Concilii Oxoniensis decretum de Scripturis vernaculè non legendis. Id in animo autem habuisse Thoresbeium, nullus facilè dubitabit; qui integrum Pastorale perlegerit, noveritque quantâ mordacitate, quali sinceræ religionis zelo iste Præsulum & Fraterculorum sui temporis vitia, errores & præstigias ubivis insectetur.

Thoresbeio in hâc sententiâ præivit Robertus Pullanus, Cardinalis; cujus insigne testimonium antea omissum, hîc loci apponam. Sic igitur ille in Sermone 16. MS. *Sunt nonnulli omnium, quos terra sustinet, miserrimi; qui nec boni in se aliquid habent; & cùm in aliis audierint vel viderint, non diligunt, sed invident: Et eos quos ad divinam lectionem vel prædicationem proficisci cognoverint, à bono proposito virulentis dissuasionibus, quantum in ipsis est, revocant.*

1361. Simon

1361. Simon Langham, Episcopus Eliensis, postea Archiepiscopus Cantuariensis.

Sermo ejus *in Synodo* factus habetur MS. penès me, ex Bibliothecâ Collegii D. Petri apud Cantabrigienses descriptus. In illo sequentia reperiuntur. 'Quia sine Decalogi observatione salus animarum non 'consistit; exhortamur in Domino firmiter injungentes, ut unusquisque 'pastor animarum & quilibet sacerdos parochiarum sciat Decalogum, 'i. e. decem mandata legis Mosaicæ; eademque suo populo subjecto 'frequenter prædicet & exponat, &c. Et hi, qui sunt Sacerdotes, 'maximè sciant quæ exiguntur ad veræ Confessionis & Pœnitentiæ Sa-'cramentum, formamque baptizandi; & doceant frequenter laicos in 'idiomate communi, &c. In Ecclesiâ quoque divinum Officium inte-'grè fiat & devotè; ut videlicet lectiones, hymni, Psalmi, & alia 'quæ in Dei laudem recitantur in Ecclesiâ, integram habeant verbo-'rum prolationem, mentisque ad sensus verborum devotam attentio-'nem: ne, quod absit, pro hostiâ vivâ & integrâ offeratur hostia mu-'tilata vel mortua, &c. Provideant etiam attentiùs Ecclesiarum Recto-'res & Sacerdotes parochiales; ut pueri parochiarum suarum diligen-'ter doceantur & sciant Orationem Dominicam & Symbolum & Sa-'lutationem B. Virginis, & crucis signaculo se rectè consignare. Et 'quia, ut audivimus, etiam quidam adulti hæc ignorant; præcipimus 'ut cùm laici ad confessionem accedunt, diligenter examinentur, u-'trùm scierint prædicta; & si quid expedit, in eis à sacerdotibus in-'struantur.

1380. Joannes Wiclefus.

In Ostiolo, seu Tractatu adversùs Transubstantiationem vernaculo, *Norimbergæ* Anno 1546. excuso, pag. 4. 'Paulus Apostolus ubique 'ostendit omnes pœnitentiam agere debere. Præ aliis autem pœni-'tere debet Clerus; utpote qui Deo semper adversatus est & in Veteri '& in Novâ Lege, Prophetas Dei verbum annunciantes interficiendo. 'Illi olim quidem, uti probè nôstis, neque ipsi Dei filio pepercerunt; 'cùm Sæcularis Judex illum liberare voluisset; & pari modo insecuti 'sunt Apostolos & Martyres, qui verbum divinum illis verè annunciâ-'runt. Hodiè verò hæresin esse clamant S. Scripturas Anglicè prædi-'care; adeóque etiam condemnant Spiritum S. qui linguas Christi Apostolis,

' Apoſtolis, uti ſcriptum eſt, donavit; ut in omnibus dialectis totius ' orbis à Deo conſtitutis, verbum divinum prædicarent. Quinetiam ' Spiritus S. ſuper Gentiles deſcendit, quomodo ſuper Apoſtolos in ' Hieroſolymis deſcenderat. Sin verò Chriſtus pro infinitâ ſui miſeri- ' cordiâ Spiritum S. Gentilibus immiſerit, atque illos ſanctiſſimi ſui ' verbi participes fecerit; quamobrem à Nobis in hâc gente poſitis, ' qui Chriſtiani ſumus, auferatur? Videte annon idem ſit Chriſti verba ' hæreſeos incuſare ac Chriſtum ipſum Hæreticum efficere. Si mea enim ' verba ſint mendacia; tunc ego, qui verba loquor, mendax ſum. Si mea ' igitur verba ſint Hæretica; ego etiam qui verba loquor, Hæreticus ' ero. Idem igitur eſt Dei verbum in quacunque linguâ, ac Deum ' ipſum verbi authorem, hæreſeos damnare. Is enim ejuſque verbum, ' unum idemque ſunt; & ſeparari non poſſunt. Et ſi verbum ejus ſit ' vita mundi; ſicut ſcriptum eſt: *Non in ſolo pane vivet homo, ſed in* ' *omni verbo quod procedit ex ore Dei*; & omne Dei verbum ſit vita ' animæ humanæ; quod ait D. Joannes; quomodo, per Deum, auſus ' eſt Antichriſtus id à nobis Chriſtianis auferre, & efficere, ut populus ' fame pereat aut in hæreſin incidat.

In Prologo in Expoſit. Orationis Domin. Anglicè MS. penes Cl. Teniſonum. *Quùm Oratio Dominica optima ſit omnium orationum; (cùm illâ enim omnes aliæ concludi debent, modò Deo gratæ ſint) verba ejus ab omnibus ſunt memoriter tenenda, & intellectus verborum inveſtigandus. Cúmque Dei veritas non magis in unâ quàm alterâ linguâ ſit poſita; quicunque autem meliùs vivit & melius docet; Deo meliùs placet, cujuſcunque demum ſit linguæ; iſta igitur oratio Anglicè enarrata tam indoctam plebem ædificare queat, quàm doctos Latiné. Porrò cùm Evangelium ſit Chriſti; idque Chriſtus populo prædicari juſſerit; ut omnes illud ediſcerent, ſcirent, & juxta ejus præcepta viverent; quare nobis non licet linguâ Anglicanâ conſcribere Evangelium, aliaque opuſcula Evangelium explicantia ad Chriſtianorum ædificationem & animæ humanæ utilitatem; prout à Concionatore plebi verè prædicantur. Quòd ſi enim conſcribendum non eſſet; eâdem ratione neque prædicandum eſſet. Procul abſit à Chriſtianis iſta hæreſis & blaſphemia. A Diabolo enim proficiſcitur; uti Chriſtus ait*, Diabolus eſt mendaciorum parens. *Sic & ſecta Phariſaica à Deo execrata eſt; quæ, ut Pauli verbis utar*, Jeſum non amat, *& Evangelium populo prædicari prohibet. Si quis enim artem aliquam humano generi neceſſariam calleat; aliòſque doctrinæ ſuæ capaces docere nolit; illis ignorantiæ cauſa eſt. Similiter dicendum eſt de Evangelii verſione in linguam vernaculam, in vulgi uſum & ſcientiam. Quis Chriſtum minùs amat,*

quis à Deo execratur; nisi qui istiusmodi versionem impedit? Ipse enim Satan est Christi adversarius. Impia autem ista secta otiosum dormire Evangelium cupit; & licèt Christi nomen præferat, parùm tamen de illo prædicat. Sic fecerunt olim Mahometes & Sergius Monachus; cùm legem ex arbitrio confictam evulgârunt, nonnihil tamen de Evangelio ad carnalem intelligentiam deflexum immiscentes; quorum fraude factum est, ut Gentiles sint hodienum à fide alieni. Similiter prava ista gens integram Evangelii veritatem non prædicat. Vitam enim præceptis ejus contrariam ducunt; Christusque filios suos ex operibus judicium ferre jubet. In exponendo autem primo Orationis articulo, hæc habet: *Pater Noster, qui es in cœlis: Sanctificetur nomen tuum.*] *Et ita quidem Christus Apostolos integram istam orationem docuit. Scitote autem, quòd nec Latinè nec Gallicè; sed linguâ illis vulgari & usitatâ. Istam enim meliùs nôrunt. Ecce regulam omnibus Christianis, cujuscunque sint linguæ, positam: nimirum gratum esse Deo sacrificium, scire Orationem Dominicam, Evangelium, aliasque S. Scripturæ partes animæ saluti necessarias; & juxta illa vitam instituere; sive illis explicentur Latinè, sive Anglicè, sive Gallicè, sive Belgicè, sive quâvis aliâ linguâ, quam populus intelligit. Clero itaque lætandum esset, si populus legem divinam sciret; & laborandum omnibus, quibuscunque possent, mediis, ut populum sibi commissum veritatem scire efficerent.*

Comment. in Psalmos, quod prolixum admodum scripsit linguâ vernaculâ, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ. In Psalm. XLVII. Magnatum Laicorum officium explicans, ista monet: *Seposito autem humano consilio, Legem Dei legant; ejusque studio sedulò incumbant; eamque intelligant; atque inibi optima regiminis præcepta invenient.*

In Psal. LVIII. Christus jubet, ut nullus articulis fidei addere aut detrahere præsumat; *neque eam aliâ formulâ concipere, quam Scripturæ textus docet. Aliter errore tenemur.*

In Psal. LXXIV. *Olim in Ecclesiâ præceptum fuit, antequam avaritia radices egerat; ut postquam Evangelium Latinè lectum fuerat, plebi linguâ vernaculâ interpretaretur.*

Extat MS. in Lambethanâ aliisque plurimis Angliæ Bibliothecis, Vernaculum Wiclefi Manuale; cui titulus est *Pauper Rusticus.* Continet autem complures Tractatus pios, & in his Decalogi Expositionem; in cujus Epilogo hæc leguntur. *Ista sunt Dei Mandata decem; ex quorum normâ omnes tam viros quàm fœminas vitam suam dirigere oportet; si modò salutem consequi velint. Atque adeò Christus omnibus in æternam*

vitam

vitam intrare volentibus præcipit, [g] *ut ista mandata observent. Eadem etiam Dei mandata cuncti liberos & servos suos docere debent. Propterea enim Deus generale universo suo populo præceptum dedit;* [h] *ut singuli filiis suis annunciarent; quomodo Deus populum suum Ægypto eduxerit.* Eritque, *inquit Deus*, quasi signaculum in manibus tuis, & memoriale ante oculos tuos; & lex Domini semper erit in ore tuo, &c.

Lib. de Quæstionibus variis contra Clerum, in illud 1 Cor. III. *Fundamentum aliud nemo potest ponere, &c.* Anglicè, MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, cap. 3. *Evangelium Joannis refert Pontifices & Pharisæos de Christo dixisse:* Si illum sinamus; omnes in illum credent; & Romani venient, nostramque gentem & regionem auferent. *Christum enim veriti sunt; ne si verba ejus in vulgus propalarentur, Romani venirent, & Pontifices simul ac Pharisæos malè perderent. Similiter præsules & Pharisæi juncto hodie consilio dicunt: Occultemus legem Dei; ne Sæculares Proceres veniant, & Baronias nostras reditusque auferant.* Ab illo die, *dicit Evangelium,* Christum interficere quæsiverunt. *Ita nunc hi majori etiam scelere occidunt illos, qui veritatem Evangelii Christi docent; atque adeò Christum in populi sui animabus efficaci fide vivere non sinunt. Fides enim oritur solummodo ex scientiâ legis; quam à populo tam nefariè abscondunt. Atque hoc modo Christum interficere crudelius longè est, quàm proprium ipsius corpus interfecisse. Exinde enim maximum humano generi evenit bonum, salus nempe electorum ad salutem. Ex alio autem Christum occidendi modo, sc. ex occultatione legis divinæ, nulla utilitas provenit. Adversatur enim Christi voluntati, & Diabolo gratissimus est, & animarum jacturæ causa. S. Paulus igitur ait:* [i] Si opertum est Evangelium nostrum; his qui pereunt est opertum; in quibus Deus hujus mundi excæcavit mentes infidelium. *Quicunque autem cogitat malitiam, quam Pontifices & Scribæ & Clerici contra Christum in terris positum demonstrârunt; ejusdem generis malitiam in nostratibus Episcopis & Religiosis renovatam inveniet.*

De Versione S.Scripturæ à Wiclefo factâ ista dudum adnotavi. [k] *Anglicam totius S.Scripturæ versionem ex vulgatâ Hieronymi versione concinnavit, An.*1383. *prout Codex MS. in Collegio Emanuelis Cantab.asservatus in fronte ascriptum habet. Habetur etenim MS. ista Versio in Bibliothecâ dicti Collegii pulcherrimè exarata; uti & in Bibliothecâ Cottonianâ sub effigie Claudii, E.2. & in Bibliothecâ Regiâ Westmonasteriensi, ut & in Lambethanâ, & Collegii Sionensis Londinatis. Porrò extat in Bibliothecâ publicâ Academiæ Cantab.*

[g] Matth. XIX. [h] Exod. XIV. [i] 2 Cor. IV. [k] Append. ad Hist. Literar. pag. 53.

Versio Novi Testamenti, eodem autore; cui præfigitur prolixa admodum Introductio de autoritate atque usu S. Scripturæ. His adde exemplar omnium pulcherrimum in Bibliothecâ Norfolcianâ, 2. vol. fol. & bina ejusdem Versionis Novi Testamenti exemplaria MSS. Introductione tamen destituta, reperiri in Bibliothecâ Lambethanâ. Horum alterum Epistolam ad Laodicenses exhibet. Istius versioni præponitur præfatio; in cujus fine hæc nota legitur: *Isthæc Epistola in vulgatis Latinis codicibus non comparet; adeoque nuper admodum in linguam Anglicam conversa est.* Hinc patet aut antiquiorem fuisse quandam S. Scripturæ Translationem Anglicam, aut duplicem fuisse Translationis Wiclevianæ editionem. Suaviter autem illi somniant, qui Versionem à Wiclefo ex Hebræis Græcisque fontibus adornatam fuisse arbitrantur. Quisquis Versionem inspexerit, ex vulgatâ Translatione Latinâ factam fuisse facilè reperiet. De Wiclefi autem Translatione vide quæ supra annotata sunt ad Annum 1290.

Porrò extat MS. in Bibliothecâ Collegii Emanuelis Cantab. Anglica totius ferè Missæ Translatio, unâ cum Decalogo, aliisque quibusdam ad pietatem spectantibus. Mihi cursim eam perlustranti Wiclefum Authorem habuisse visa est. Certè eâdem conscripta est manu, quâ Versio totius Scripturæ ibidem asservata: Ista enim Wiclefum Authorem præ se ferebat. De hac autem re vide certiora supra ad Annum 1290.

Cæterùm, quod Cl. Armachanus habet [k] de Versione librorum XII. Clementis Lanthoniensis de Concordiâ Evangelistarum; sc. in ejus Præfatione Wiclefum Scripturarum Vernacularum prohibitionem Antichristianam esse confirmâsse: aliquando sum veritus, ne id ab aliis minùs fide dignis acceperit. Extat enim MS. penès amicum quendam ista Versio; in qua quidem nil ejusmodi reperitur. Tandem verò Exemplar ejus MS. in Bibliothecâ Norfolcianâ inveni; in quo post Præfationem brevem de Authore Operis & instituti sui ratione atque utilitate, succedit prolixior de Scripturis Vernaculè legendis. Nimium esset illam integram describere: pauca tamen dabo.

'Sub incunabulis sanctæ Ecclesiæ prohibitum erat, ne quis linguâ 'peregrinâ loqueretur, nisi auditoribus linguâ Vernaculâ oratio ejus 'manifestaretur. Atque hinc optima consuetudo in nonnullis Ecclesiis 'inolevit; ut postquam Evangelium in Ecclesiâ juxta literam prælectum 'esset, Auditoribus linguâ suâ vulgari statim pronunciaretur & explica-

[k] Cap. 5. ad An. 1380.

'retur.

'retur. Quid nobis itaque noſtris diebus agendum eſt; quùm pauci 'aut nulli, iis quæ legunt, intendant; vel quæ lecta audiunt, intelli'gant? Nunc igitur impletum videtur, quod olim erat dictum. *Erit 'ſacerdos ſicut unus è populo.* ——Chriſtiani homines multam operam 'S. Scripturæ & præſertim quatuor Evangeliorum in linguâ ſuâ Ver'naculâ lectioni diu noctuque impendere debent. ——Proh Deus; ſi 'quis Dei timor, quâ fronte impediuntur Laici illiterati; quò minùs 'Evangelium ſciant & cuſtodiant; & de eo in manſuetudine & chari'tate palàm loquantur, ad eradicanda vitia & plantandas virtutes in 'Chriſtianorum animis? Avari autem Sacerdotes mundiales contra 'objiciunt, Laicos citò errare poſſe; adeóque illis de Chriſtianâ fide 'diſputandum non eſſe. Helas, Helas! quænam iſta crudelitas, inte'gram regionem aliquam cibo corporeo privare, eò quòd ſtulti non'nulli illo in gulam, ſuique & aliorum damnum abutantur; quamvis 'alii eundem ſobriè ſumant? Æquè adversùs Scripturam Latinè con'ſcriptam errare poteſt ſuperbus mundialis Sacerdos, ac ſimplex Laicus 'adversùs Evangelium Anglicè conſcriptum. ——Sine ſcientiâ atque 'obſervatione illius nullus ab inferni pœnis liberari queat. Indocti ita'que viri illam ediſcere deberent à Deo principaliter, & piè vivendo, '& ſedulum ſtudium impendendo; & ubi obſcurior fuerit, veram 'ejus ſententiam à Clericis doctioribus ſciſcitando. —Quænam iſthæc 'ratio? Siquidem puer Scholæ traditus in lectione ſuâ primo die er'raverit, idcirco nunquam permittere, ut pueri literas ediſcant? Quis 'unquam iſta ratione doctus evaſerit? Quilibet Chriſtianus in ſuſcipi'endâ primùm fidei profeſſione, ſeſe S. Scripturæ in diſciplinam tradit; 'idque in ſe recipit, ut illam totâ vitâ pro viribus ſuis diſcat & do'ceat; aliter inferni pœnas paſſurus, cœli gaudia amiſſurus. Quiſnam 'igitur, quæſo, Antichriſtus, ſi quæ Chriſtanorum cura, illiteratis in'hibere auſit ediſcere lectionem ſuam, à Deo tam firmiter præſcri'ptam? Quam quidem quilibet ſectari debet; ut ſalvari poſſit. —Sa'cerdotes autem mundani clamant, Sacram Scripturam Anglicè per'lectam, diſſidium Chriſtianæ Reipublicæ inducere, Subditoſque ad 'arma contra Principes cienda incitare; adeóque Laicis permittendam 'non eſſe. Helas! quomodo apertiùs calumniari poſſunt Dei auctori'tatem & pacem, & ſanctam ejus legem, docentem manſuetudinem, 'patientiam & charitatem? —Sic & mendaces Judæi, nempe Primores 'Sacerdotum, Scribæ & Phariſæi, Chriſtum diſſentionem in populo con'citâſſe exclamârunt. Jeſu Chriſte, qui ad confirmandam Legem tu'am & redimendas Chriſtianorum animas, mortem obiiſti; Anti-

'chriſti

'christi & mundialium Sacerdotum blasphemias repelle; desque ut
'sanctum tuum Evangelium à simplicibus tuis fratribus sciatur & ob-
'servetur; illosque adaugeas in fide, spe & charitate, in mansuetu-
'dine & patientiâ; ut pro te ac tuâ lege mortem læti patiantur.
'Amen.

1387. Joannes Trevisa, Sacerdos Cornubiensis.

In Dialogo inter Patronum & Clericum præfixo Versioni suæ Anglicæ Polychronici Ranulphi Higdeni à Caxtono excusæ *Londini* 1482. de utilitate Translationum, præsertim verò S. Scripturæ, multis agit. Pauca quædam describam. *Sacra quidem Scriptura Latinè etiam tradita* (Græcas Versiones LXX. Aquilæ, Symmachi, &c. magnoperè ab Ecclesiâ collaudatas esse priùs dixerat) *& bona est & pulchra. Sermonem tamen S. Scripturæ Latinè recitare hominibus Anglicam solummodo linguam & non Latinam intelligentibus insanum esset; cùm auditores nihil proficerent; nisi verò sensus Latini sermonis Anglicè illis exponeretur. Anglicè autem exponi non potest nisi per Translationem è Latino in sermonem Anglicum. Oportet igitur habere Anglicam Translationem. Porrò ut res memoriâ diutiùs conserventur, & ab oblivione vindicentur; Præstat istam Translationem fieri & literis mandari, quàm ore tenus recitari & non conscribi. Rex Alfredus magnam Psalterii partem è Latino Anglicè transtulit: & Wyrefrithum Episcopum Wigorniensem S. Gregorii Dialogos è Latino in Saxonicum sermonem convertere effecit. Cednomus etiam Whitbeiensis à Spiritu S. afflatus egregia Poemata Anglicè concinnavit de omnibus ferè S. Scripturæ historiis. Vir quoque sanctus Beda S. Joannis Evangelium è Latino in Anglicum transtulit. Nôsti quinetiam ubi Apocalypsis parietibus & laqueari Capellæ cujusdam inscribitur tum Latinè tum Gallicè.* (1) *Evangelium enim & Prophetiæ & recta fides S. Ecclesiæ, illis qui Latinè nesciunt, Anglicè necessariò est docenda & prædicanda. Evangelium igitur & Prophetiæ & recta fides S. Ecclesiæ illis Anglicè sunt explicanda. Id autem non fit nisi per Anglicam Translationem. Istiusmodi enim Anglica explicatio, ipsissima est Translatio: & talis explicatio bona est & utilis; ergo Anglica Translatio bona est & utilis.*

(1) Extat etiamnum MS. in Bibliothecâ Lambethanâ Apocalypseos Versio & Expositio vetus Gallica, picturis miniatis & deauratis elegantissimè exornata.

Trevisæ ætatem Cl. Usserius à Caxtono deceptus malè posuit. [m] Quæ enim ex fine Translationis Polychronici citat, à Caxtono fœdè corrupta sunt. Namque is Versionem passim emendare & pro lubitu mutare in se recepit; quod in Præfatione editionis suæ fatetur. Cùm itaque Historia Polychronici Anno 1357. desierit; ille Versionem isto anno finitam esse, aut imprudens credidit, aut forsan etiam sciens substituit. Propiùs ad veritatem accedunt bini Codices MSS. ab Usserio memorati, alter D. Forsteri, alter Cottonianus; quorum ille notat Versionem finitam esse *die Jovis, Aprilis octavo, Anno* 1387. *decimo Richardi II.* iste autem *die Jovis, Aprilis decimo octavo, Anno* 1387. *duodecimo Richardi II.* Uterque verò lapsus est. Neque enim (in priore calculo,) Aprilis octavus dies Anni 1387. in diem Jovis incidit sed in diem Lunæ; nec (in posteriore,) Annus 1387. incidit in duodecimum Richardi II. annum, sed in vicesimum. Utrique igitur scrupulo fœliciter satisfacit, & finitæ Versionis tempus rectè definit Codex MS. qui in instructissimâ Cl. Tenisoni Bibliothecâ habetur; his verbis. *Ista Translatio finita est die Jovis, decimo octavo Aprilis die, Anno Domini* 1387. *decimo Richardi II. post Conquestum anno, anno autem tricesimo quinto ætatis Patroni mei Domini Thomæ Baronis de Berkely, qui me Translationem istam aggredi fecit.* Crassiùs adhuc hallucinatur Seldenus (in fine præfat. ad X. Scriptores Angl.) qui Trevisam Higdeni Polychronicon convertisse, & ad initia Edwardi I. annum sc. 1460. continuâsse dicit. Qui Versionem enim Polychronici primus edidit Caxtonus, Continuationem ejus ab Anno 1357. ad 1460. non à Trevisâ, sed à semetipso conscriptam fuisse disertis verbis affirmat.

1420. Nicolaus de Clamengiis.

De corrupto Ecclesiæ statu, cap. 16. *De literis verò & doctrinâ quid loqui attinet? cùm omnes ferè Presbyteros sine aliquo captu aut rerum aut vocabulorum morosè syllabatimque vix legere videamus. Quem ergo fructum, quam exauditionem ex suis orationibus sive sibi sive aliis impetrabunt; quibus barbarum est quod orant?*

---

[m] Cap. 5. ad An. 1360.

1420. Simeon,

1420. Simeon, Archiepiscopus Thessalonicensis.

Sub medium præcedentis sæculi Barlaamus nova dogmata commentus, maximas inter Græcos turbas excitavit. Errores ejus sigillatim [n] explicat & refutat Simeon Thessalonicensis, in Opere pererudito *de fide, ritibus & mysteriis Ecclesiasticis*; quod multùm diuque desideratum, integrum demum prodiit Græcè excusum *Jassii in Moldaviâ* 1683. fol. Inter alios errores, Barlaamus circa preces Ecclesiasticas insigniter deliravit. Nam τὴν νοερὰν προσευχὴν ἀπηγόρευε. *Orationem intellectualem, seu à precantibus intellectam improbavit.* Illum igitur his verbis Simeon oppugnat: Οὗτος ὁ δύστηνος Βαρλαὰμ καὶ πλεῖστα κατὰ τῆς ἱερᾶς προσευχῆς ἐβλασφήμησέ τε καὶ συνεγράψατο, &c. *Sceleratus iste Barlaam multa etiam adversus sanctam orationem divinamque gratiam & cognitionem blasphemè effutivit & conscripsit; non intelligens illud Apostoli;* Indesinenter orate, *neque quidem præ mentis tumore & superbiâ intelligere valens. Quin nec illud intellexit:* Orabo spiritu, orabo & mente. *Neque istud,* Cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino. *Et quòd* Emisit Deus Spiritum Filii sui, *gratiam videlicet,* in corda nostra, clamantem, Abba Pater. *Et,* In Ecclesiâ malim quinque verba ex intelligentiâ meâ loqui, quam decem millia verborum linguâ. Hactenus Simeon: qui quidem istum Barlaami errorem dilucidè nequaquam explicat. Verùm ex Refutatione constat Barlaamum preces lingua à precantibus non intellectâ admitti voluisse, Simeonem improbâsse. Videtur Barlaamus errore Mysticis Theologiæ Naturalis Doctoribus familiari, Orationum efficaciam non in orantis devotione sed in mysticâ verborum intelligentiâ posuisse; adeoque preces efficacissimis, quamvis ignotis nullumque sensum præbentibus, vocibus concipiendas esse docuisse. Sic olim docuerant. ab Illustrissimo Armachano [o] supra memorati, Philosophi & Hæretici; qui Theologiæ Mysticæ studium præ aliis coluerunt. Barlaamum autem Simeon eo nomine fusè insequitur; quòd futilibus Græcorum Philosophorum ineptiis & subtilitatibus perditè deditus fuerit; omnemque Theologiam in profundâ rerum naturalium & Astrologiæ cognitione sitam esse contenderit. Dogma istud Barlaamo & priscis Hæreticis commune suscipere & tueri Pontificii non erubescunt; qui quoties precum populo ignotarum futilitas objicitur; vocum Latinarum, Græcarum, vel Hebraicarum, præ aliis efficaciam allegant.

[n] Cap. 31. pag. 51. [o] Cap. 9.

Mitto

Mitto recentiores causæ Pontificiæ Advocatos. Vetus is prætextus. Sic enim *Glossa* MS. in S. Pauli Epistolas, in Bibliothecâ Lambethanâ, ante ducentos saltem annos conscripta, ad illud 1 Cor. XIV. Quomodo dicet Amen super tuam benedictionem; cùm quid dicis nescit?] *Quomodo igitur, dicis secundùm Apostolum, cùm mysterium Missæ celebras, vel Sermonem facis, vel Sermonem populo dicis; quomodo respondebit verbum confirmatorium, cùm non intelligat? Huic objectioni respondet Adimantius; non parum utilitatis animæ confertur; cùm lectio licèt obserata Dei sermonis ad aures nostras illabitur. Si enim per Gentilium Carmina sopiuntur serpentes; multò magis per virtutem Dei sermonis Dæmones expelluntur:* Origenis locus à nobis supra adductus est, cap. 2. ad An. 240. Eundem pro suâ causâ allegat Bellarminus [o]; qui cum Anonymo Glossæ Authore consentiens, Adimantii verba de lectione S. Scripturæ ne minimùm quidem intellectâ dici vult. Fraude manifestâ. Neque enim aliud Origenes docet, quàm Scripturæ lectionem multùm prodesse; quamvis omnia illius loca & sententiæ à legentibus plenè non intelligantur. Hinc illum maximè deprædicat, qui verum Scripturæ sensum accuratè novit. Quùm tamen is raro inveniatur; non statim rejiciendam esse lectionem dicit illis, quibus ad difficiliores Scripturæ sententias hæret aqua.

Preces Græcorum publicas Simeonis ætate à populo intellectas fuisse patet ex innumeris, quæ à populo faciendæ erant, Responsionibus, quæque unà cum sacerdote recitandæ, Orationibus atque Hymnis. Pauca hujusce rei testimonia describam. In Synaxi igitur Symbolum Apostolorum παρὰ πάντων ἀνομολογηθῆναι, *ab omnibus recitatum* fuisse dicit [p]. Dein [q] *Oratio pro omnibus tam vivis quàm defunctis, communi fit voce & supplicatione; Sacerdote quidem præeunte, omnibus autem unà orantibus* (κοινὴ εὐχή τε καὶ δέησις γίνεται, τοῦ ἱερέως ἀρχομένου, πάντων δὲ συνευχομένων) *Pro religiosis Imperatoribus, pro Orthodoxis Episcopis, &c.* Mox [r] *Omnes simul Trisagium & Orationem Dominicam cantant.* (οἱ μὲν πάντες ᾄδουσι.) Iste etiam [s] Hymnus, *Gloria tibi in excelsis, &c. junctâ ab omnibus voce decantatur* (παρὰ πάντων ᾀδομένη ὁμοῦ) Iterum [t] *populus recitat orationem istam.* Domine, Miserere, &c. (ὁ δέ γε λαὸς τὴν δέησιν ἐπιφέρει.) Denique [u] *Sacerdos surgens unà cum plebe* (μετὰ τοῦ λαοῦ) *gratias agens dicit: Tuum est enim misereri & salvare, &c.* Et in ritibus nuptiarum celebrandis [x] *Omnes simul* (πάντες ὁμοῦ) *Orationem Dominicam recitant.*

---

[o] De Verbo Dei lib. 2. cap. 16. [p] Cap. 98. pag. 111. [q] Cap. 308. pag. 217. [r] Cap. 309. [s] Cap. 313. [t] Cap. 321. [u] Cap. 322. [x] Cap. 281.

Istam enim [y], aliasque Ecclesiæ Orationes ac Hymnos *quilibet Orthodoxus Christianus sine omni excusatione tenetur scire.* Χρὴ εἰδέναι, δίχα προφάσεως πάσης, τὸν ὀρθῶς φρονοῦντα πάντα Χριστιανόν. Lectiones autem in Synaxi recitatæ ad plebis instructionem unicè spectabant. [z] *Ideò enim divini sermones prælegantur; ne brutorum ad instar ventris solius curam agamus* (ἀλλ' ὡς λογικοὶ μετὰ σαρκός, τὴν μὲν σάρκα στηρίζομεν τοῖς ἐσθιομένοις, τὴν ψυχὴν δὲ τοῖς λεγομένοις) *sed, utpote qui animâ pariter ac corpore constamus, corpus quidem eduliis, animam autem lectionibus confirmemus. Dein surgentes, factâ oratione,* (δοξολογοῦμεν ἅπαντες) *omnes simul Doxologiam recitamus, &c.*

Populus igitur Simeonis ætate sacras Liturgiæ preces probè intellexit; utque intelligeret quidem, Simeon necessarium duxit. Hinc defervescentem populi sui Thessalonicensis in orando fervorem deflet; acriterque illis increpat, qui neque rei necessitate nec repetitis Sacerdotis adhortationibus moti, Responsiones in cœtu Ecclesiastico aut insuper haberent, aut oscitanter darent. Sic enim populum affatur [a]. Τοῦ Ἀρχιερέως τὸ Εἰρήνη πᾶσι, λεγομένου, &c. *Episcopo,* Pax vobis omnibus, *dicente; & Diacono antea,* Attendamus, *clamante; nullus ad hoc mentem adhibet neque audire cupit; neque respondet,* [*Et cum Spiritu tuo*] Et alibi, *Ecclesia,* inquit [b], *fideles sæpe inter sacra consultò admonet, ut attenti sint.* [*Dicamus omnes,*] *inquit* (hanc vel illam orationem sive hymnum) Εἴπωμεν πάντες, φησὶν, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας εἴπωμεν) *& ex toto corde nostro dicamus.*] *Illud enim* [*Dicamus omnes*] *& quæ sequuntur, nobis excitandis & docendis inserviunt; sicut & illud* [*Sapientia*] *&* [*Attendamus,* Πρόσχωμεν] *& istud* [*Sapientiâ recti* Σοφία ὀρθοί] *quasi diceretur, In intelligentiâ erecti state omnes.* Nunc verò, Proh dolor, *Fratres* (οὐ νοοῦμεν, οὐδὲ τῶν λεγομένων αἰσθανόμεθα, &c.) *non intelligimus, neque quæ in Ecclesiâ dicta sunt persentimus, sed ex consuetudine labiis solummodo loquimur, de devotione cordis adhibendâ minus solliciti,* &c. *Aliquando neque respondemus quidem* [*Miserere*] *neque ad Responsionis sensum attendimus.* Pluribus argumentum istud tractat cap. 231, 232.

1430. Gualterus Hilton, Carthusianus Anglus.

Mysticorum Theologorum ineptiis minimè favere soleo. Quùm verò tot ex omni literatorum genere testes adhibuerimus; nollem sanè

[y] Cap. 320. [z] Cap. 358. [a] Cap. 231. [b] Cap. 322. 226, 227.

Mysticos

Mysticos sese ultro ingerentes repellere. Hujusce commatis Theologis præire solent Carthusiani; & inter Carthusianos enituit Gualterus Hilton; quo non alius sublimiùs deliravit. Quod tamen in laudem ejus haud parum cedit; celeberrimum illud Opus *de imitatione Christi* non minùs æquo jure sibi forsan vendicare queat, quàm Thomas Kempensis, aut quivis alius. Extant enim in Bibliothecâ Lambethanâ bini Codices MSS. & alibi plures; qui tres priores Operis istius libros complectuntur, titulo *Musicæ Ecclesiasticæ.* Codicum alter Hiltoni nomen præ se fert; illumque ejusmodi Opus conscripsisse Baleus confirmat. Scripsit idem *Scalam Perfectionis,* seu de Vitâ Contemplativâ libros duos, sermone Anglico, ad Mulierem quandam Deo devotam. Asservatur Opus MS. in Bibliothecâ Lambethanâ. In eo multa agit Hiltonus de unione animæ cum Deo, de igne amoris divini, & de lumine cœlitus dato, aliisque Mysticorum Scriptorum Locis Communibus. Ponit autem omnibus Electis, licèt indoctissimis, possibile esse hunc perfectionis statum assequi: à nullo autem obtineri posse sine diligenti Scripturarum studio & lectione: adeóque Christum singulis animabus (quamvis literarum penitus ignaris) seipsum sincerè amantibus Scripturarum intelligentiam cœlitus dare: quin & potissimam contemplationis & consolationis ejus, quam in perfectis Ascetis haberi jactitat, partem ex Scripturarum lectione & meditatione exoriri. Nimium esset omnia, quæ huc faciunt, describere. Unicum tamen locum dabo ex lib. 2. cap. 43. *Qualis sit Jesus in essentiâ suâ, nulla, dum in terris manet, anima pervidere potest: per effectus tamen operationum ejus, gratiæ lumine adjuta videre potest. Verbi gratiâ. Potestas ejus in creando omnes ex nihilo creaturas patet; Sapientia ejus in ordinatâ earundem dispositione; bonitas ejus in salute illis datâ; misericordia ejus in remissione peccatorum; sanctitas ejus in gratiæ donis; justitia ejus in severâ peccati punitione; veritas ejus in certâ bonorum operum remuneratione. Atque isthæc omnia in Sacrâ Scripturâ declarantur; eaque & omnia huc spectantia anima in S. Scripturâ clarè videt. Istud itaque pro certo habeas, desiderabiles ejusmodi notitias in Sacrâ Scripturâ aut aliâ quâvis per gratiam conditâ, verè esse dulcissimas Epistolas sive nuncios inter animam amantem & Jesum amatum: seu, ut veriùs dicam, inter Jesum verum Amatorem & animas ab illo amatas. Summo etenim amore prosequitur omnes Electos suos, vitæ corporeæ cœno hîc incarceratos: & quamvis absens sit illis, in sinu Patris supra occultatus, beatissimæ Deitatis deliciis cumulatus; illorum tamen reminiscitur; & per desideratissimam spiritualem sui præsentiam frequentissimè invisit; missis S. Scripturæ literis consolatur;*

solatur; anxietatem & dolorem, suspiciones & timores ex animis eorundem depellit; gaudiumque & fiduciam donans, illos omnibus suis promissis fideliter inniti & voluntatis suæ completionem patienter expectare facit. Ita enim S. Paulus, Rom. XV. Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt; ut per consolationem Scripturarum spem habeamus. *Atque hoc aliud est Contemplationis opus, Jesum sc. in Scripturis secundùm spiritualis oculi manifestationem contemplari, &c.*

1440. Marcus Eugenicus, Archiepiscopus Ephesinus.

Paria Simeoni docet, alterum Ecclesiæ Græcæ isthoc sæculo ornamentum, & invictissimus in Concilio Florentino Pugil, Marcus Ephesinus; cujus Expositio τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας ad calcem Simeonis Operum evulgata est. Nimium esset innumeras fere, quas à populo inter sacra faciendas esse docet, Responsiones recensere; singulaque quæ ad nostram causam spectant, loca describere. Quæ de Psalmorum autem lectione habet, notatu non indigna sunt. [c] *Post decantatum Alleluia, Psalterii portionem quandam prælegimus; isti etiam Doxologias, & Troparia, quæ καθίσματα dicuntur, frequenter interjicientes. Si rationem istiusmodi Psalmorum lectionis quæras; non alia erit* (2) *præter summam illorum utilitatem & divinæ voluptatis quam præbent ubertatem; quódque omnino oporteat, integrum Davidis Psalterium singulis septimanis percurri, semel aut etiam bis perlectum.*

1450. Reginaldus Peacock, Episcopus Cicestrensis.

Cl. Usserius nos plura de isthoc scituros ad Stoum, Chronici de Rebus Angliæ Vernaculi Authorem, remittit. Et refert quidem Stous [d] Peacocum in vertendis Anglicè S. Scripturæ libris multis annis insudâsse; eoque inter alia nomine ab invidis Episcopis damnatum esse. Mihi tamen res parùm comperta, immò error manifestus, videtur. Neque enim Peacocus, cui in omnibus sui scriptis, singulos quos ediderat, quosque edendos meditabatur, libros recensere solenne est, ejusmodi Versionem ullibi memoravit; nec in ipsis quidem *de Fide* libris, quos paulò ante

[c] Cap. 2. p. 384. [d] Pag. 402.

(2) Τὸ πολυωφελὲς αὐτῶν καὶ ἡδονῆς θείας ἐμπλεων, καὶ τὸ δεῖν πάσαις ἀνάγκαις ὅλον πληροῦσθαι κατὰ τὴν ἑβδομάδα τὸ ἱερὸν τοῦ Δαβὶδ ψαλτήριον, ἅπαξ ἢ καὶ δὶς ἀναγινωσκόμενον.

obitum

obitum conſcripſit, & in quibus amplum Scriptorum ſuorum indiculum exhibuit. Nec id etiam in Articulis Peacoco objectis, qui hodienum extant [e], comparet; cùm tamen credi nequeat, ſi Scripturam Anglicè tranſtulerit, adverſarios miſſum facere voluiſſe iſtiuſmodi crimen, quod à Concilio Oxonienſi ſub initium hujuſce Sæculi damnatum fuerat. Utut verò Peacocus Scripturæ verſionem nequaquam concinnavit (quæ poſt tot Verſiones jamdiu evulgatas inutilis fuiſſet) vertendam tamen cenſuit; ejuſque lectionem omnibus ex æquo Chriſtianis patere docuit.

De Fide lib. 2. (quem *Londini* Anno 1688. imprimendum curavi) cap. 2. pag. 14, 15. *Scriptura tamen data & relicta à Deo, & Apoſtolis, & Apoſtolorum diſcipulis fidem Chriſtianam ſatis ſuperque fundare poteſt in omni Clerico & Laico, qui quod in Novo Teſtamento legit; intelligere queat, quamvis eandem fidem à Generali Concilio aut collectâ Clericorum multitudine non ediſcat, &c. Sique ſcire velis, quamnam Scripturam intelligam; certè eſt Scriptura Veteris & Novi Teſtamenti, &c. Præcipitur Deuteronomii capite undecimo; ut patresfamiliæ totuſque populus Dei leges & beneficia Scripturæ conſignata habeant. Illic enim mandatur, ut leges iſtas & beneficia ante oculos aſſiduè habeant. Plura de hoc argumento videre potes in libro de Doctrinâ in linguâ vernaculâ, &c. Non igitur neceſſarium erat, ut ad diverſas regiones diverſas Scripturas iſto ſenſu darent* (nempe ut ſinguli Apoſtoli totidem Evangelia conſcriberent eo ſc. animo, ut) *ut res diverſas traderent: quamvis fieri bene potuit ut una eademque res diverſis linguis ſcriberetur, aut in diverſas ſcripta tranſferretur.*

Cap. 4. pag. 30. *Certè enim fieri poteſt, ut ſimplex aliquis homo, ſiquidem famam & vulgi opinionem ſpectes, verum ſenſum cujuſdam Scripturæ loci, aut veritatem cujuſdam articuli rectiùs intelligere, judicare & definire queat, ob diuturnum ſc. Scripturæ ſtudium & meditationem; quàm illuſtre quoddam Generale Concilium.*

In *Repreſſore nimiæ Cleri reprehenſionis*, Anglicè, MS. in Bibliothecâ publicâ Academiæ Cantabrigienſis. Par. 1. cap. 16. *Lex igitur divina prohibet, ne quilibet Chriſtianus credat aut arbitretur id ſalubre eſſe inſtitutum, fidem & opinionem ſuam clam tenere, neque in examen quodcunque deduci permittere. Certè ſi quis nolit permittere fidem & opiniones ſuas in lucem produci, & argumentorum igne tentari; falſas ille merces & adulterinum aurum jactitare meritò exiſtimandus eſt. Et ejuſmodi qui-*

[e] Apud Foxi Hiſt. Eccl. Lat. *Baſil.* 1563. par. 1. pag. 109. & in Regiſtro Caroli Booth, Epiſcopi Herefordenſis, MS.

dem

dem institutum rationi adversari hinc evidenter patet. Simile est enim legi Mahometis & Saracenorum in eo articulo; in quo præsertim lex illorum rationi repugnat. Lex etenim Mahometica sub gravi acerrimarum pœnarum comminatione vetat; ne quis post admissam semel ejusce legis credulitatem, disputare aut argumentari cum ullo alio de quâvis illius legis conclusione aut articulo audeat. Ob hoc impium & execrabile præceptum, hujus sectæ populus ita vinculis obstrictus tenetur; ut multò plures ad fidem veram converti possent, si tam insana lex non obstitisset. Et si Christiani se vinculis ullis constringunt; quò minus de quovis fidei Christianæ articulo liberè cum aliis disputare & argumentari queant; uti de quibusdam narratum audivi; certè illi maximum legi Christianæ tam naturæ quàm fidei opprobrium faciunt; quasi verò Christiana lex tam infirma esset, spuria, & erronea; ut grave examen nequaquam ferre posset. Contra Innocentius IV. Papa in Epist. 11. [a] *Firmiter inhibemus, ne cuiquam personæ Laicæ liceat publicè vel privatim de fide Catholicâ disputare. Qui verò contra fecerit, excommunicationis laqueo innodetur.*

Part 2. cap. 5. Abusum rei non tollere usum ejus licitum disputans, adeoque nec imagines Ecclesiis eliminandas ob frequentes ex illis oriundos abusus; hæc habet. *Sic autem res se habet, ut mala quæ ab imaginibus in Ecclesiis positis & retentis proveniunt, non sint majora malis, quæ ex licitis artificiis & mercaturâ per accidens oriuntur; nec majora malis, quæ exinde eveniunt, quòd Laici sacram Scripturam linguâ vernaculâ usurpent; nec majora malis, quæ exinde nascuntur, quòd sacerdotes sint & concionatores. Quapropter argumentum istud imaginum usum necessariò abolendum esse non evincit; nisi etiam pariter evinceret illicitum esse usum omnium artificiorum, & usum sacræ Scripturæ inter Laicos; immò etiam nisi evinceret Sacerdotes & Prædicatores in Ecclesiâ esse non debere.*

Part. 2. cap. 20. Postquam imaginum usum asseruisset; monet omnes, ne istiusmodi signis visibilibus nimis inhæreant; quin potiùs ut omnes qui legere queant, ad unicum sacræ Scripturæ studium se conferant; quique legere non possint, alios legentes aut exponentes audiant. Hujus enim studium omnibus externis Cæremoniis & subsidiis humano ingenio excogitatis longè præstare; id solum veram scientiam & salutarem consolationem gignere. Rem pluribus persequitur. Locum itaque prolixiorem describere insuper habui.

In *Pauperis Speculo*, MS. Anglicè (Codicem ab opifice quodam Nor-

[a] Concil. Tom. 11. pag. 617.

vicensi

vicensi redemptum in Cl. Tenisoni Bibliothecam consignavi) indoctæ plebi rudimenta fidei enucleare & præcepta vitæ infimæ etiam Christianorum sorti convenientia tradere in se recipit. Cap. 7. discipulum ita instruit. *Gratias Deo agere debemus ob institutum suum sapientissimum; quo voluit, ut sacra Scriptura tam Veteris quàm Novi Testamenti nos instruat & memoriam confirmet, & sanctissimam nostram fidem nobis perfectissimè & devotissimè suppeditet.*

Ad finem hujus *Speculi* adjiciuntur *Consilia* quædam *ad instructionem humanam*, ex Sanctorum Patrum, præsertim verò Isidori, scriptis congesta. Paulò ante med. istud *Consilium* legitur. *Plurimam ad legendum operam dato. Vide ut Scripturæ meditationi insistas. In lege Dei assiduus esto. Frequens cum divinis codicibus commercium habeto; legens diligenter quæ tibi sint agenda & tenenda. Lectio ostendit quid timere debeas. Lectio monstrat quò vadis. Lectione scientia & intellectus augentur. Multùm legendo proficies; si juxta ea, quæ legis, facias.*

1470. Speculi B. Virginis Interpres Anglicanus.

Integrum B. Virginis *Officium*, quod à S. Brigittâ concinnatum, Monialibus sui Ordinis in usu publico fuit; Anglicè ab Anonymo quodam conversum, *Londini* prodiit ante Annum 1500. fol. ex Caxtoni, ut videtur, prælo editum. Versionem suam Interpres nuncupavit Monialibus Sionensibus; quas in priore Prologo sic affatur. *Quandoquidem multæ è vobis, quamvis publica B. Virginis Officia cantare & in choro legere queatis; sensum tamen eorum minùs intelligatis; idcirco ad unicam Domini nostri Jesu Christi & Matris ejus clementissimæ gloriam, vestrùmque omnium spiritualem consolationem & utilitatem, Legendam vestram totumque Officium in Anglicam linguam converti; ut ex intellectu ejus percipiatis, quàm pulchra sanctaque gloriosæ Virginis præconizatio inibi contineatur; & majori cum devotione & intellectu id cantetis, legatis, & ad cultum ejus recitetis.* Succedit Tractatus *de Officio Divino*, & alter *de Lectione*: in cujus fine sacras Virgines consilio monet; ut *Officium* suum in Conventu vernaculâ linguâ legant; primam duntaxat singularum Lectionum, Hymnorum, vel Orationum vocem aut sententiam Latinè recitantes; ac demum subdit. *Quoniam autem sub anathematis pœnâ prohibetur* [sc. in Concilio Oxoniensi, Anno 1407.] *ne quis aliquem S. Scripturæ textum Anglicè transferat, sine Episcopi Diœcesani permissione; in multis autem vestri Officii locis S. Scripturæ textus reperiantur; idcirco ab Episcopo rogavi & impetravi licentiam istiusmodi locorum Anglicè convertendorum ad spiri-*

spiritualem vestram consolationem & utilitatem. Cæterum Operi suo Interpres titulum dedit: *Speculum B. Virginis.*

1480. Gabriel Biel

De Canone Missæ, lect. 62. *Rationabiliter statuit Ecclesia, ut Ministri Ecclesiæ orationes etiam altâ voce pronuncient; ut ad notitiam omnium poterint pervenire, &c. Nam cantus in laudem Dei factus cum intellectu & advertentiâ eorum quæ cantantur, animos cantantium exhilarat simul & audientium, &c. Magis verborum laudis divinæ intelligentiam tollunt; dum propter nimiam artificiosam vocum fractionem, non verba, sed tantùm cantantium sonus percipitur. Quod utique reprehensione dignum non dubitatur, &c. Et licet sufficit oratio mentalis quoad Deum; utilis tamen est vocalis propter plures causas, &c. Secunda* [*causa*] *est mentis illuminatio. Verbis enim instruitur intellectus ad discernendum petenda; propter quod Dominus Apostolis quemadmodum orarent doceri petentibus orationem vocalem tradidit; quam cùm proferrent vocaliter, intellectus ad ea quæ petenda sunt a Deo, illuminaretur. Tertia est, facilior recordatio rerum tempore orandi, &c. Oratio non solùm voce fieri debet. Probatur; quia oratio vocalis ordinatur ad mentalem; non è converso. Unde Isidorus.* Oratio cordis est, non labiorum. Neque enim verba deprecantis Deus attendit solùm, sed orantis cor aspicit. *Unde melius est cum silentio orare corde sine sono vocis, quàm solis verbis sine intuitu mentis, &c. Nichil est solâ voce canere sine cordis intentione. Sed sicut ait Apostolus:* Cantantes in cordibus vestris; *hoc est, non solùm voce sed & corde psallentes. Item sicut supra patet: Oratio est ascensus in Deum; ille autem fieri non potest per voces, nisi conjunctæ sint menti.*

1485. Laurentius Gulielmus de Savonâ, S. T. D. Ordinis Minorum,

Scripsit Librum, cui titulus, *Triumphus Amoris Domini Nostri Jesu Christi.* Extat MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, cum Epistolâ Præfatoriâ valdè prolixâ, ad Wilhelmum de Waynflete, Episcopum Wintoniensem, Londini in Conventu Minorum Anno 1485. scriptâ. Inibi isthæc habentur. *Quotiescunque à verâ semitâ propter imbecillitatem nostram, carnisque blanditias, dæmonum insuper jugiter nos impugnantium astutias, declinâsse contigerit; per sacrarum literarum præclara documenta ad rectitudinem veræ viæ reducimur. Quippe quoniam Sacra Scriptura sit*

speculum

ſpeculum lucidiſſimum, ſinceræque & integerrimæ veritatis oſtenſivum; quo Deum vivum & verum noſque metipſos luculentiſſimè contemplemur & cognoſcamus; quantùm ad veram ſalutem conſequendam opportunum eſſe videtur: modò lippis oculis aut animo malignanti ad hoc Speculum divino munere præparatum non accedatur. Quoniam ſcriptum ſit: In malevolam animam non introibit ſapientia; neque habitabit in corde ſubdito peccatis. *Hæc eſt igitur Paradiſus deliciarum.*

1510. Thomas Cajetanus, Cardinalis Romanus.

In 1 Cor. XIV. *Et affert hæc* [Apoſtolus] *ut intelligamus, quòd eſſe barbarum eſt eſſe relativum, & nullum hominem eſſe abſolutè barbarum: quoniam in omni genere ſunt homines communicantes in idiomate: ac per hoc inter ſe nullus eſt barbarus. Hinc enim properat ad deducendum inconveniens, dicendo* [Si ergo neſciero, ero cui loquar] *hoc eſt, loquenti.* [barbarus] *ego audiens & non intelligens ſignificatum vocis, ero barbarus loquenti; & è converſo, &c. Benedicere ſpiritu, eſt laudare Deum linguâ alienâ ex dono ſpiritûs.* [Quis ſupplet locum idiotæ?] *Idiota Græca dictio eſt & illiteratum ſignificat, &c. Ex hâc Pauli doctrinâ habetur; quòd melius ad ædificationem Eccleſiæ eſt orationes publicas, quæ audiente populo dicuntur, dici linguâ communi Clericis & Populo, quam dici Latinè.*

Volo quinque verba in ſenſu meo loqui, &c.] *Unde diſcere debemus eligibilius eſſe, ut in Eccleſiâ dicantur divina* [*horæ ſcilicet Canonicæ & Miſſæ*] *intelligibiliter ſine melodiâ muſicâ; quàm ſic, ut non intelligi poſſint.*

Comment. in Aquinat. 2. 2. qu. 83. Art. 12. *Propter quod dicentes privatas miſſas ita ſubmiſsè de induſtriâ, ut intelligi ab Auditoribus nequeant, à ratione devii videntur & inexcuſabiles; niſi fortè per accidens, coram aliis non celebrent.*

Quodlibet. 7. qu. 6. art. 14. *Sacra Scriptura ad hoc divinitus eſt ordinata; ut per eam nobis veritas manifeſtetur neceſſaria ad ſalutem.*

1520. Joannes, Epiſcopus Chemnicenſis.

Onus Eccleſiæ, cap. 23. *Concitato & prærupto oris motu Clerici orantes feruntur cum confusâ labiorum feſtinatione & titubatione; ac magis murmurare quàm orare videntur; ut nec ipſi quid orant, intelligant; nec aſtantes audiant: ac proinde Deus eos non exaudiat.*

1520. Polydorus Virgilius.

Lib. 6. cap. 2. *Sed hodie longè minus è republicâ nostrâ esse videtur* [Cantorum ordo] *quando Cantores nostri ita in templis constrepunt, ut nihil præter vocem audiatur; & qui intersunt (intersunt autem quotquot civitas capit) ejusmodi clamorum concentu, quo eorum aures maximè calent, contenti, de vi verborum minimè curant. Unde eò ventum est; ut apud vulgus omnis divini cultûs ratio in istis Cantoribus sita esse videatur, &c. Quare dubio procul ex religionis usu foret, aut ejusmodi graculos è templis ejicere, vel omnino ita eos instituere, ut canentes more potiùs legentium quàm instrepentium hymnos recitarent: quod Divum Athanasium Alexandrinum Episcopum olim in Diœcesi suâ fecisse Augustinus attestatur* [b] *atque magnopere laudat.*

[b] Confess. lib. 10.

CAPUT

CAPUT VI.

PErſecutionis à Pontificiis in Angliâ ſæculo poſtremo adversùs S. Scripturam commotæ hiſtoriam Reverendiſſimus Armachanus diligentiſſimè contexuit. Unicum ego ejuſdem inſaniæ Papalis addam teſtimonium; quod Illuſtriſſimi Primatis notitiam fugit. Extat MS. in Bibliothecâ Lambethanâ (&, ni fallor, à Cl. Spelmanno editum eſt Tomo Conciliorum Anglicorum ſecundo) *Inſtrumentum ſuper Decreto & ordinatione Domini Henrici VIII. Regis Angliæ quoad reprobationem & condemnationem Novi Teſtamenti, ac aliorum librorum in vulgari linguâ impreſſorum, hæreticam pravitatem ac damnatam Lutherianam hæreſin continentium.* Anglicè. Ipſum eſt (quod vocant) Originale Inſtrumentum, à Gulielmo Warhamo, Archiepiſcopo Cantuarienſi confectum, & Notariorum publicorum ſubſcriptionibus confirmatum Anno 1530. In Præfatione Archiepiſcopus Henrici Regis conſilium explicat, Regem nimirum indies ſerpenti hæresîs veneno obicem ponendi animo, plures Præſules, Doctores, & Theologos ab utrâvis Academiâ delegatos coegiſſe; ut Libros quoſdam vernaculos nuper in Angliam invectos examinent & cenſurâ notent. Illos poſt maturum examen infinitos ferè errores, hæreſes & blaſphemias adinveniſſe & excerptos exhibuiſſe. Dein ſequuntur iſta excerpta; ex quibus quatuor ſolummodò ſelegi, quæ hîc loci repræſentarem.

Errores & Hæreſes contentæ in libro, cui titulus eſt, Summa Scripturæ.

Num. 4. *Suſceptores & Suſceptrices tenentur, quantùm poſſunt, curare, ut infantes (pro quibus in Baptiſmo ſpoponderunt) ad ſcholam mittantur; ut Evangelium & Epiſtolas D. Pauli intelligant.*

Num. 5. *Omnes ex æquo tenemur ſcire Evangelium & Epiſtolas D. Pauli.*

Num. 66. *Homines curare debent; ut liberi ſui Eccleſias adeant conciones audiendi gratiâ.*

Num. 83. *Evangelium omnibus perſonis & hominum ordinibus, Magnatibus, Principibus, Pontifici & Imperatori, ſcribitur.*

Poſt errores ſigillatim notatos ſuccedit Interdictum Regis: quod ſic incipit: *Quos quidem omnes enormes errores & peſtiferas hæreſes; quùm*

contagiosæ sint & damnabiles, unà cum omnibus libris illas continentibus, cum Translatione etiam Scripturæ à Gulielmo Tindallo corruptæ (1) *tam Veteris quàm Novi Testamenti, & omnes alios libros linguâ vernaculâ istiusmodi errores continentes; Regia Majestas ex consilio & assensu Antistitum, Doctorum, & utriusque Academiæ, determinat penitus repellendos, rejiciendos, & subditorum omnium manibus excutiendos, esse.* Quo faciliùs autem Decretum Regium populo innotescat; Monitorii cujusdam formula præscribitur, plebi à singulis Sacerdotibus è suggesto legenda. In eâ quisque libros prædictos & in his Anglicam Novi Testamenti Versionem, Curatis suis tradere sub gravi pœnâ jubetur. Neve quis Scripturæ lectionem sibi interdictam queratur; narratur Regem habito Episcoporum, virorumque doctorum conventu, in medium consuluisse, An S. Scripturæ lectionem vernaculam populo permittere expediret? Post gravem autem & solennem disceptationem concordi suffragio definitum esse: *Quòd editio Sacræ Scripturæ linguâ vernaculâ Christianis non sit necessaria: quódque Regia Majestas & Episcopi vulgarem S. Scripturæ linguâ Anglicâ evulgatæ usum populo interdicentes, rectè facerent.*

Parile edictum paulò ante ediderant Ferdinandus & Isabella Hispaniæ Reges. Id Alfonsus à Castro laudare neutiquam veretur. *Quapropter laudandum*, inquit [a], *meritò venit Edictum Illustrissimorum Catholicorumque Hispaniæ Regum, Ferdinandi videlicet ejusque conjugis Helisabetæ; quo sub gravissimis pœnis prohibuerunt, ne quis sacras literas in linguam vulgarem transferret, aut ab alio translatas quoquam pacto retineret. Timuerunt namque prudenter plebi suæ, quam regendam susceperant; ne ulla occasio illi daretur errandi: nec tamen gratis & sine causâ timuerunt: quoniam longâ experientiâ compertum fuerat plures hac occasione hæreses fuisse olim suscitatas.*

Istam quidem interdictæ Scripturæ rationem Pontificii Scriptores comminisci solent. Nec mirum quidem, Os deforme fucum quærit. Veram autem rationem Paulus Vergerius exhibet in commentitio Patrum Bononiensium *Consilio de Romanâ Ecclesiâ stabiliendâ* ad Julium III. Papam. Postquam enim illi monuissent, ut summoperè curaret, ut quàm minima Scripturæ Portio linguâ vernaculâ prælegeretur; saltem ut illa pars sufficeret, quæ in Missâ recitari solet; ista subdunt. *Hic ille est liber, qui præter cæteros hasce nobis tempestates ac turbines concitavit;*

[a] Adv. Hæres. lib. 1. cap. 13.

(1) Inanis is prætextus. Tindallus enim Scripturam satis fideliter transtulit.

quibus

quibus prope abrepti sumus. Et sanè si quis illum diligenter expendat; deinde quæ in nostris fieri Ecclesiis consueverunt, singula ordine contempletur; videbit plurimùm inter se dissidere, & hanc doctrinam nostram ab illâ prorsus diversam esse, ac sæpe contrariam etiam. Quod simulatque homines intelligunt, à docto scilicet aliquo Adversariorum nostrorum stimulati; non ante clamandi in nos finem faciunt, donec re tandem pervulgatâ nos invisos omnibus reddiderint.

Atque utinam istam solummodo Sacræ Scripturæ Pontificii injuriam fecissent. Inhibitam illius lectionem vidimus, excussa fidelium manibus unica fidei instrumenta, obsignatos vitæ fontes, sacræ lectionis studiosos seu anathemate percussos seu vivicomburio extinctos: spes tamen restabat, non eousque impietatis deventum iri; ut sacris Codicibus corruptrices inferre manus auderent. Tam immane facinus aggredi si non divini nominis reverentia, saltem infamiæ timor inhiberet. Neque enim sperare possent ejusmodi fraudem latere posse. Eò tamen improbum causæ desperatæ studium Adversarios impulit; ut nec Legi Divinæ pepercerint; ut sacrosanctos Codices interpolare fœdissimisque additamentis viciare ausi sint. Satius erat profectò vernaculam S. Scripturæ lectionem in æternum fidelibus interdixisse; satius nunquam in vulgares linguas transtulisse; quàm inaudito sæculis flagitio ipsammet Scripturam mutilare. Jam quidem id, quod antea non licuit, jactitare possunt Pontificii, se in nonnullis saltem regionibus Sacrorum Codicum lectionem omnibus passim perhibere. Jam verò & nos vicissim, quod antea haud ita licuit, vitiatæ ac corruptæ Scripturæ crimen eisdem intentare possumus. Siquidem unius sceleris infamiam alio longè atrociori redimunt; idque Orbi Christiano liquidò demonstrant; Pontificios aut nullam aut nonnisi corruptam Scripturam plebi permissuros. Rem, satis scio, factam denegabunt viri perfrictæ frontis, qui se unicos fidei monumentorumque ejus conservatores perhibent; & expurgata ab Indicibus suis Expurgatoriis SS. Patrum Scripta, rem toti orbi notissimam, inficiari non erubescunt: forsitan nec credent posteri; nisi suis etiam temporibus (quod minimè futurum non vanis auguriis ducti speramus) qui veritati solitis artibus adversentur, exstiterint Pontificii. Rem tamen nostro Sæculo heu nimiùm compertam loquor; cujus eximium aliquod monumentum in isthoc Opere in æternum Pontificii nominis opprobrium exstare volo.

Prodierunt plures à triginta annis in Galliâ S. Scripturæ Versiones Vernaculæ à Theologis Pontificiis elucubratæ. Vix ullam ex his sinceram atque fraudis immunem reperies. Præ cæteris autem sceleris palmam

mam tulit nupera Novi Teſtamenti Verſio, à Theologis Lovanienſibus confecta, & *Burdegalis* excuſa Anno MDCLXXXVI. in 4°. ab Archiepiſcopi Burdegalenſis Typographo, præmiſsâ etiam ſolenni Theologorum Præli Curatorum licentiâ. Exinde nonnulla ſelegi gravioris corruptelæ ſpecimina, quæ Lectori exhiberem; additâ Tranſlatione eorundem Latinâ; ne cum hodiernæ dialecti, quæ indies mutatur, interitu, fraudis etiam memoria depereat.

Par. I. pag. 364. Act. XIII. 2.

Or Comme ils offroient au Seigneur le Sacrifice de la Meſſe.

Offerentibus autem illis Domino Sacrificium Miſſæ. Miniſtrantibus autem illis Domino. *Sic Verſio Vulgata; ex quâ Verſionem ſuam Gallicam expreſſiſſe præ ſe ferunt Lovanienſes.*

Par. II. pag. 53.

1 Cor. III. 15. Mais is ſera ſauvé quant à luy, ainſi toutefois comme par le feu du Purgatoire.

Ipſe autem ſalvus erit; ſic tamen quaſi per ignem Purgatorii. Deeſt vox ultima in Verſ. Vulgat.

Pag. 70.

1 Cor. XI. 10. Partant la femme à cauſe des Anges, qui la voyent, doit avoir ſur la téte un enſeigne qu' elle eſt ſous puiſſance.

Ideo debet mulier ſubjectionis inſigne habere ſupra caput ſuum, propter Angelos, qui eam vident. Verſ. Vulgat. *velamen habere ſupra caput ſuum, & propter Angelos.*

Pag. 72.

1 Cor. XI. 26, 27. C' eſt pourquoy quiconque mangera ce pain de vie. —Car toutes les fois que vous mangerez ce pain vivant.

Itaque quicunque manducaverit panem hunc vitæ. — Quotieſcunque enim manducabitis panem hunc viventem. Deeſt utrobique vox ultima in *Verſ. Vulgat.*

Pag. 165.

Coloſſ. II. 18. Que perſonne ne vous ſeduiſie à ſon plaiſir ſous pretexte d' humilité, & de Religion donneé à Moïſee par des Anges,

Nemo vos ſeducat pro arbitrio ſuo, prætextu humilitatis & Religionis Moſi ab Angelis datæ; rebus quæ non vidit ſeſe immiſcens; temerè s'ingerant

s'ingerant es choſes, qu' il n' a point vûës, eſtant temerairement enflé du ſang de ſa chair.

inflatus à ſanguine carnis ſuæ. Verſ Vulgat. *Nemo vos ſeducat volens, in humilitate & religione Angelorum, quæ non vidit ambulans; fruſtra inflatus ſenſu carnis ſuæ.*

Pag. 192.

1 Tim. IV. 1. Or l' Eſprit dit clairement, qu' es derniers temps quelques uns ſe ſepareront de la Foy Romaine.

Spiritus autem manifeſtè dicit, quia in noviſſimis temporibus diſcedent quidam à Fide Romanâ. Deeſt vox ultima in *Verſ. Vulgat.*

CAPUT VII.

NON solùm clarissimi Ecclesiæ Doctores S. Scripturæ studium omnibus patere voluerunt; sed & Conciliorum, Pontificum atque Principum decreta idem confirmârunt. Testimonia Cl. Armachanus capite 7. affatim profert. His breve quoddam Spicilegium nobis addere licebit. Quantùm igitur plebi olim interesse credebatur, ut preces publicas intelligeret; frequentes Diaconi admonitiones, Sacerdotis allocutiones, & omnium fidelium Responsiones demonstrant. Plenæ his sunt omnes antiquorum Liturgiæ, plena Scriptorum Liturgicorum monumenta. Exemplo sint Constitutiones Apostolicæ; quæ disciplinam Orientalis Ecclesiæ primævis Sæculis receptam optimè demonstrant. Inibi præcipitur, [a] ut ante singulas Sacerdotis petitiones; Diaconus clamaret: ἐκτενῶς πάντες δεηθῶμεν. *Intentè omnes precemur.* ἐφ' ἑκάστῳ δὲ τούτων, ὧν ὁ διάκονος προσφωνεῖ, λεγέτω ὁ λαὸς, κύριε ἐλέησον, καὶ πρὸ πάντων τὰ παιδία. *In singulis horum, quæ Diaconus dicit, respondeat populus, Kyrie eleison; & ante omnes respondeant pueri.* Et cap. 11. Λεγέτω ὁ διάκονος, πρόσχωμεν· καὶ ἀσπαζέσθω ὁ ἐπίσκοπος τὴν ἐκκλησίαν, καὶ λεγέτω, ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν· καὶ ὁ λαὸς ἀποκρινέσθω, καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου. *Dicat Diaconus: Attendamus. Et salutet Episcopus Ecclesiam & dicat: Pax Dei cum omnibus vobis. Et respondeat Populus: Et cum spiritu tuo.* Cap. 12. *Episcopus dicit: Gratia Dei, &c. sit cum omnibus vobis. Et omnes unâ voce respondeant* (πάντες συμφώνως λεγέτωσαν) *Et cum spiritu tuo. Ac rursus Episcopus: Sursum mentem. Respondeant omnes: Habemus ad Dominum. Et Episcopus: Gratias agamus Domino. Et Omnes: Dignum & justum est.*

Eandem populi attentionem in lectionibus sacris audiendis Patres exegerunt. Sic enim Anastasius I. Papa in Epistolâ Decretali ad Germaniæ & Burgundiæ Episcopus. [b] *Dum sancta Evangelia in Ecclesiâ recitantur; Sacerdotes & cæteri omnes præsentes, non sedentes sed venerabiliter curvi, in conspectu sancti Evangelii stantes, Dominica verba intentè audiant, & fideliter adorent.* Nullum S. Scripturæ lectione defraudatum, non solùm è perfectioribus & in fide confirmatis, sed neque è rudibus & imperfectis, voluerunt. Ita Canon 18. Concilii Arausicani I.

[a] Lib. 8. cap. 6. [b] Concil. Tom. II. pag. 1192.

Anno 441.

Anno 441. celebrati. [c] *Evangelia deinceps placuit Catechumenis legi apud omnes provinciarum nostrarum Ecclesias.* Neque in Ecclesiâ solùm, sed & in conviviis virorum Ecclesiasticorum, idiotas lectione divinâ ædificari præceperunt. Id mandat Concilium Rhemense II. Anno 813. habitum, Can. 17. [d] *Ut Episcopi, & Abbates, pauperes & indigentes secum ad mensam habeant; & lectio divina ibi personet; & sumant cibum cum benedictione & laude Domini.* Idem habet Herardus, Archiepiscopus Turonensis, capit. 108.

Postquam autem exolevit apud Occidentales vulgaris linguæ Latinæ usus: quantâ sollicitudine curarunt Ecclesiæ Antistites; ne Scripturæ rerumque divinarum notitia apud vulgum Christianum interiret? Concilium Anglicum Clovesshoviæ sub Cuthberto Archiepiscopo Cantuariensi Anno 747. habitum, præcepit Canone 10. [e] *Ut Presbyteri Symbolum fidei, ac Dominicam Orationem, sed & sacrosancta quoque verba, quæ in Missæ celebratione & officio Baptismi solenniter dicuntur, interpretari atque exponere posse propriâ linguâ qui nesciant, discant.* [*Anglicè discant & doceant.* Sic Gulielmus Malmsburiensis Canonem refert [f].] Et Canone 7. [g] *Episcopi, Abbates atque Abbatissæ* [in quorum familiis omnes Nobilium pueri, aliique innumeri, tunc temporis, educari solebant.] *studeant & diligenti curâ provideant; ut per familias suas lectionis studium indesinenter in plurimorum pectoribus versetur, & ad lucrum animarum laudemque Regis æterni multorum vocibus innotescat. Nam dictu dolendum est, quòd his temporibus perpauci inveniantur, qui ex intimo corde sacræ scientiæ rapiantur amore, & vix aliquid elaborare in discendo voluerint: quin potiùs à juvenile ætate vanitatibus diversis & inanis gloriæ cupiditatibus occupantur; atque præsentis vitæ instabilitatem, plusquam sacrarum Scripturarum assiduitatem, vagabundâ mente sequuntur. Proinde coherceantur & exerceantur in Scholis pueri ad dilectionem sacræ scientiæ; ut per hoc bene eruditi sint.* Inter Capitula Saxonica incertæ ætatis, vicesimum est hujusmodi. [h] Mæſſe pꞃeoſtaſ ſceolon ſymble æt heoꞃa huſum leoꞃnınᵹ monna ſceole habban, &c. *Presbyteri per villas & vicos scholas habeant: & si quislibet fidelium suos parvulos ad discendas literas eis commendare vult; eos suscipere & docere non renuant; sed cum summâ charitate eos doceant. Cùm ergo eos docent; nihil ab eis pretii pro hâc re exigent, nec aliquid ab eis accipient.* Rationem hujus disciplinæ reddit Capitulum præcedens (quod ex Capitularibus Carolinis

[c] Concil. Tom. III. pag. 1450. [d] Concil. Tom. VII. pag. 1256. [e] Concil. Anglic. Tom. I. pag. 248. [f] De gestis Pontif. Angl. lib. 1. [g] Concil. Angl. Tom. I. p. 247. [h] Ibid. p. 595.

desumptum est [i] þitodlice ƿeah eall halȝuȝe ȝpritu mid biȝenum, &c. *Omnium sacrarum Scripturarum paginæ instrumentis bonorum operum refertæ sunt: & per sanctarum Scripturarum Campos possunt inveniri arma, quibus vitia comprimantur, & virtutes nutriantur.*

Ita quidem integram Sacræ Scripturæ lectionem vel auditum omnibus Christianis expedire Veteres crediderunt: Symbolum verò (Scripturæ compendium quoddam) & Orationem Dominicam ut omnes perfectè scirent, penitus necessarium duxerunt. Id quod hæreticæ pravitatis indicium ferro flammâque puniendum Pontificii olim [k] judicârunt. Sic enim Concilium Moguntinum, Anno 813. Canone 45. statuit. [l] *Symbolum, quod est signaculum fidei, & Orationem Dominicam, discere semper admoneant Sacerdotes populum Christianum. Volumusque ut disciplinam condignam habeant; qui hæc discere negligunt; sive in jejunio, sive in aliâ castigatione emendentur. Propterea dignum est, ut filios suos donent ad scholam, sive ad Monasteria, sive foràs Presbyteris; ut fidem Catholicam rectè discant & Orationem Dominicam; ut domi alios edocere valeant. Et qui aliter non potuerit, vel in suâ linguâ hoc discat.* Pastorale quoddam Latinum, vetustum admodum MS. vidi in Collegio Corporis Christi Cantab. quod in Conciliis Anglicis [m] Saxonico-Latinum reperitur. Canon ejus 22us sic habet. [n] *Commonendi sunt fideles; ut generaliter omnes à minimo usque ad maximum, Orationem Dominicam & Symbolum discant. Et dicendum est eis, quòd in his duabus sententiis omne fidei Christianæ fundamentum incumbit. Et nisi quis has duas sententias memoriter tenuerit, & ex toto corde crediderit, & in oratione sæpissimè frequentaverit, Catholicus esse non poterit. Constitutum namque est, ut nullus chrismetur; neque baptizetur, neque è lavacro fontis alium suscipiat, neque coram Episcopo ad confirmandum quemlibet teneat; nisi Symbolum & Orationem Dominicam memoriter tenuerit; exceptis iis, quos ad loquendum ætas minimè perduxit.*

Denique si expressum Concilii Decretum, preces alienâ linguâ factas damnans, requiratur; neque id etiam deerit. Qui preces enim alienâ linguâ peroratas tuebantur, isto imprimis argumento usi

[i] Ibid. pag. 595. [k] Vid. supra, cap. 7. [l] Concil. Tom. VII. pag. 1251. [m] Tom. I. pag. 584. [n] Vide Theodulphi Aurelianensis Capit. 22. Concil. Tom. VI. pag. 1206.

sunt,

ſunt, & adhuc utuntur: Nimirum tres ſolummodo linguas, Hebræam, Græcam, & Latinam, ſacras eſſe, & divinis laudibus in Eccleſiâ reſonandis idoneas; has ſolas dignas fuiſſe habitas, quæ Chriſti cruci inſcriberentur; reliquas omnes barbaras ab Apoſtolo [o] appellari, divinis officiis celebrandis minùs aptas natas, & ex uſu Eccleſiaſtico eliminandas. E contra autem Concilium Francofordienſe, Anno 794. coactum (quod ab Occidentalibus Generale habitum eſt) Canone 52. decernit. [p] *Ut nullus credat, quòd nonniſi in tribus linguis Deus orandus ſit; quia in omni linguâ Deus adoratur, & homo exauditur, ſi juſta petierit.*

[o] 1 Cor. XIV. [p] Concil. Tom. VII. pag. 1063.

CAPUT VIII.

MULTA de Versionibus S. Scripturæ in linguas Orientales Illustrissimus Primas congessit. Cùm plures autem ex iis Versiones abhinc prodierint, aliæ in notitiam devenerint; pauca addere non abs re erit. De Versionibus Judæorum supra egimus cap. I. A Christianis Orientalibus factæ sunt Translationes Syriacæ, Armenicæ, Æthiopicæ, Copticæ, Arabicæ, & Persicæ.

Duplex exstat Versio S. Scripturæ in linguam Syriacam sive Chaldæam [unica enim est lingua, diversis tamen characteribus exarata.] Altera ex Hebræo facta, quæ *Simplex* & *Antiqua* vocatur; altera ex Græco, recentior. Antiquâ solummodò in divinis Officiis hodie utuntur Maronitæ. Factam esse à Thaddæo aliisque Apostolis tempore Abgari Regis ex Syriacis Scriptoribus ostendit Abraham Ecchellensis [a]. Eandem tamen, saltem ex parte, conditam esse tempore Solomonis in gratiam Hirami Regis Tyri, reliquam curâ Thaddæi cæterorumque Apostolorum tempore Abgari Regis, plerique è Syris contendunt [b]. Apud alios tamen Syros constans viget Traditio à D. Marco factam esse. Utut id certum est temporibus Apostolorum factam fuisse; antequam Canon N. Testamenti communi Ecclesiarum consensu confirmatus esset. Unde fit, quòd Epistolâ 2ª. Petri, 2ª. & 3ª. Joannis, illa Judæ, & Apocalypsis in eâ omittantur. Prodiit Novum Testamentum istius Versionis à Widmanstadio editum (de quâ editione vide Cl. Usserium cap. 8. sect. 1.) & in Editione Bibliorum Antverpiensi Ariæ Montani. Utrumque Testamentum, aliquoties mutilum, in Bibliis Parisiensibus Michaelis Jaii, integrum in Londinensibus Polyglottis Waltoni. Versio Syriaca è Græco facta, nondum integra prodiit. Apocalypsin tamen edidit Ludovicus de Dieu: Epistolas Canonicas Cl. Pocockius; qui Evangelia MSS. penès se habet. Quod ætatem ejus spectat: extitit exemplar ejus MS. penès Andream Masium ante Annos mille exaratum: aliud in Bibliothecâ Florentinâ, Evangelia continens; quod Anno 925. scriptum est. Quin & Ephræmio Edesseno antiquior est, ab illo passim usurpata; Siquidem Gerardus Vossius Opera ejus fideliter transtulerit: judice Richardo Simonio [c]. Sacra autem

[a] Not. in Hebed. Jesu. [b] Walton. Prolegom. in Bibl. Polyglott. cap. 13. [c] Histoire Critique l. 2. c. 15.

linguâ

linguâ Syriacâ celebrant, referente ex variis Scriptoribus Waltono [c]: 1. Maronitæ in monte Libano, Patriarchæ in eodem monte vel Tripoli ſedem obtinenti ſubjecti. 2. Neſtoriani, Patriarchæ in Urbe Muzal ſedenti ſubditi. 3. Jacobitæ, quorum Patriarcha ſedem habet in Caramit Meſopotamiæ metropoli. Ipſorum Liturgiam habemus ex Syriaco in Latinum converſam operâ Andreæ Maſii, quæ in Bibliothecâ Patrum ſub nomine Anaphoræ Baſilii reperitur. 4. Copti ſeu Coptitæ, quotcunque religionem Jacobitarum ſectantur. Iſti poſt lectum Evangelium linguâ Syriacâ, legunt idem Arabicâ; quæ iis jam vernacula eſt. Patriarchæ Alexandrino ſubjecti ſunt; & Liturgiâ utuntur Severi Patriarchæ Alexandrini [rectiùs Antiocheni, juxta Simonium [d]; neque enim Patriarcha Alexandrinus iſtius nominis fuit.] Latinè iſthæc verſa eſt à Fabricio Boderiano. 5. Indi, ſive S. Thomæ Chriſtiani. Habetur eorum Liturgia ex Syriaco Latinè verſa in Bibliothecâ Patrum. 6. Chriſtiani qui Inſulam Zocotoram extra ſinum Arabicum inhabitant, & Patriarchæ in urbe Mozal ſedenti ſubſunt.

Armeniaca Verſio à Chryſoſtomo confecta exiſtimatur, ſaltem à quibuſdam doctis Chryſoſtomi tempore. Hos vetuſta traditio Moſen Grammaticum & Davidem Philoſophum fuiſſe perhibet. Quamvis Armenorum plurimi Tranſlationem ſuam Gregorio primo Patriarchæ acceptam referant. Evangelia quatuor extiterunt Armenicè penès Waltonum [e]. Anno demum 1662. Jacobus Caractri, Patriarcha Armenorum, Uſcanem Epiſcopum Vuſchuavanchæ in Europam miſit, qui Biblia Armenicis typis imprimi curaret. Is itaque utrumque Teſtamentum in 4°. & Novum Teſtamentum in 8°. excudi fecit *Amſtelodami* 1664.

Apud Æthiopas conſtans eſt traditio [f] Verſionem S. Scripturæ vernaculam extitiſſe à primis Converſionis temporibus; ſive illa Apoſtolorum ſeu Conſtantini Imp. ævo contigerit. Tranſlatio Æthiopica totius Veteris Teſtamenti MS. penès Gaulminum fuit. Pſalterium, Canticum Canticorum, aliaque Cantica Eccleſiaſtica à Potkenio edita ſunt *Romæ* 1513. *Colon.* 1518. Novum Teſtamentum (demptis Epiſtolis Catholicis) à Petro Æthiope evulgatum eſt *Romæ* 1548. unà cum Miſſali Æthiopico [cujus Verſio Latina in Bibliothecâ Patrum invenitur] Epiſtolæ Catholicæ ab eodem, *Romæ* 1551. Omnia demum priùs impreſſa, edita ſunt ſimul in Bibliis Polyglottis Londinenſibus.

---

[c] Prolegom. cap. 13. ſect. 17. [d] L. 2. c. 24. [e] Prolegom. cap. 5. [f] Ludolphus Hiſt. Æthiop. l. 3. c. 4.

Coptica

Coptica sive Ægyptiaca Versio facta est circa tempus Concilii Nicæni, censente Kirchero [g]. In Bibliothecâ enim Collegii Maronitarum se Copticum Martyrologium vidisse dicit ante Annos circiter 1300. scriptum; in quo repperit præcipuum fuisse veterum Monachorum Ægyptiorum studium, S. Scripturam ex Hebraico, Chaldæo, & Græco, in usum Populi Græcè non intelligentis, transferre. Vidit ipse in Bibliothecâ Vaticanâ plurimos libros MSS. linguâ Copticâ exaratos; puta, *Pentateuchum* tribus Tomis; *Evangelia IV.* seorsim; *S. Pauli Epistolas, & tres Canonicas Epistolas, & Acta Apostolorum*, in alio volumine. *Apocalypsin* seorsim, uti & *Psalterium*; *Liturgiam S. Marci*, cum aliis *precibus* quotidianis; *Liturgiam S. Gregorii*, cum *precibus S. Cyrilli*; *Liturgiam S. Basilii*, aliaque *Ritualia* & *Missalia*. Idem *Ordinale* Copticum Latine transtulit & excudi curavit, à Morino recusum, lib de Ordinat. sacris, pag. 504. Denique in Bibliothecâ Segvierii Galliæ Cancellarii [h] extabat MS. *Consecratio Patriarchæ* Copticè, & Arabicè, & Plures S. Scripturæ Translationes, ac Orationes, utrâque linguâ. Vetustus Evangeliorum Codex Copticus penès Isaacum Vossium nuper fuit.

Arabicæ Versiones complures reperiuntur [i]. Veteris Testamenti duplex est; Antiochena, & Alexandrina. Utrâque usus est Augustinus Justinianus, Episcopus Nebiensis; & utramque in Bibliothecis Vaticanâ & Medicæâ haberi Cornelius à Lapide fidem facit Comm. in Prophet. Min. in Argumento, pag. 5. Ex Antiochenâ Nebiensis Psalmos edidit, unà cùm Versionibus ejusdem Chaldæâ, Græcâ, & Latinâ, & textu Hebræo, *Genuæ* 1516. Alexandrina omnes S. Scripturæ libros complectitur; & in his Pentateuchum & Joshuam ex Hebræo, Job ex Syriaco, reliquos ex Græco τῶν ό· conversos. Ferè eadem est cum illâ Saadiæ (de quâ supra, cap. I.) adeò ut aut revera non differant, aut unus Interpres alium descripserit. Facta est post Alcoranum conditum; quodque verisimile est, circa Saadiæ tempora, viz. circa Annum 900. Exemplar ejus ante Annum 300. scriptum nactus Gabriel Sionita edidit in Bibliis Parisiensibus, dein Waltonus in Londinensibus. Novi Testamenti Variæ sunt versiones, Evangeliorum sc. tres. Prima *Romæ* prodiit typis Medicæis, fol. incertæ ætatis, docti tamen Interpretis. Secunda unà cum reliquis Novi Testamenti libris, Erpenio curante, *Lugduni Bat.* 1616. 4°. & in Bibliis Parisiensibus ac Londinensibus.

[g] Prodrom. Copt. cap. 8. [h] Catal. MSS. pag. 31. [i] Walton. Prolegom. cap. 14.

Priori

Priori non multùm absimilis est; atque ex Syriaco, prout videtur, facta: Authorem habet Nesiulaman F. Azalkesati. Utraque Versio est longè antiquissima, & ante hæresin Arii à Waltono [k] elucubrata censetur: Propterea quòd desit insignis ille locus 1 Joan. V. 7. & Doxologia Orationis Dominicæ. Simonio [l] autem multò recentiores videntur. Tertia Evangeliorum Versio MS. penès Waltonum fuit, admodùm antiqua.

Versiones Evangeliorum Persicæ binæ extant, una ab Abrahamo Wheloco Cantabrigiæ evulgata; altera (quæ ex Syriaco facta est) à Waltono, Tomo 5. Bibliorum Londinensium, ex Codice Anno 1341. in Urbe Caffà conscripto. Versiones istæ recentioris ævi sunt. Fuit olim quidem Translatio Persica Theodoreti [m] tempore. Hodiernæ autem post mutatam linguam, & Mahometis longè tempora, confectæ sunt.

Hactenus de Versionibus Christianorum Orientalibus; quibus ea tantùm addemus, quæ de Græcis habet Joannes Tynmuthensis in *Historiâ Aureâ* MS. lib. 8. cap. 24. post narratam ex Aristeâ LXX. Versionis Historiam. *De variis Translationibus semel dicere sufficiat. Ante Incarnationem Domini Annis* 341. *Interpretes LXX. floruerunt. Item post ascensionem Domini Anno* 134. *sub Adriano Principe Aquila transtulit. Deinde post Annos* 53. *sub Commodo Principe Theodotion. Deinde post Annos* 30. *sub Severo principe Symmachus. Deinde post Annos* 8. *reperta est Jerosolymis Quinta Editio; quæ iccirco Vulgata dicitur, quia ejus Author ignoratur. Deinde post Annos* 18. *sub Alexandro principe Origenes transtulit cum asterisco & obelo, & postmodum sine his. Hi omnes de Hebræo in Græcum transtulerunt. De Græco autem in Latinum plures fuerunt. Ultimò tamen Jeronymus de Hebræo in Latinum transtulit. Cujus Editio ubique, præterquam in Psalterio, ferè servatur.* Ista autem παρέργως. Quas enim ante Origenem factas Tynmuthensis memoravit, Versiones à Judæis confectæ sunt: uti supra notavimus, Cap. I.

In recensendis Occidentalium ante Reformationem editis, Cl. Armachanus præter alias à nobis supra diversis in locis memoratas, prætermisit Gallicam à Guarino Molinæo, Presbytero & Canonico Ariensi, Diœceseos Teroanæ, ex vulgari Latino Anno 1294. confectam; cujus exemplar MS. in Bibliothecâ publicâ Genevensi asservatur, teste Richardo

[k] Cap. 14. sect. 22. [l] Histoire Critique, l. 2. c. 24. [m] Vid. locum ab Usserio citatum ex Serm. 5. de curand. Græcor. affect.

Simonio.

Simonio [n]. Biblia etiam Moscovitica Illustrissimus Primas nequaquam viderat. Prodierunt ista typis impressa *Ostroviæ* 1581. fol. characteribus Slavicis sive Cyrillianis. Præfigitur Interpretis Præfatio seu Oratio ad Deum Græcè & Moscoviticè; quâ gratias agit Deo, qui vires ipsi dederit Versionem ad umbilicum perducendi ad honorem divini nominis. εἶδα γὰρ σωθῆναι τοὺς ἀνθρώπους δυχερὲς, εἰ μὴ τῇ τῶν ἐντολῶν σου φυλακῇ, ἃς εὐδόκησας γὰρ σὺ τῇ γενεᾷ ἀνθρώπων ἐντιθέσθαι, καὶ τὴν μὲν ἱερὰν σου καὶ θείαν τὴν γραφὴν πεφανῶς δ' ἀπηγγῆλαι, &c. *Probè enim novi homines salutem ægrè consequi, nisi observatione mandatorum tuorum; quæ humano generi præscribere tibi placuit; & idcirco sacram tui ac divinam Scripturam palàm omnibus prædicare. Nunc igitur tibi complacuit illam per me servum tuum ac peccatorem nostræ genti manifestare.* Dein succedit Basilii Magni Ducis Admonitio. Κἀγὼ Κωνσταντῖνος Βασίληος, &c. τοῖς εὑρισκομένοις πανταχοῦ ἐν Σλοβαϊκῇ γλώττᾳ. *Ego Constantinus Basilius, Dux Ostroviæ, Beobodæ, Kioviæ, &c. omnibus ubique Catholicis linguam Slavicam scientibus versionem istam Bibliaque legenda commendo: Deoque gratias ago, qui in hunc finem me regno præfecit; ad opus istud aggrediendum incitavit; utque absolutum fœliciter viderem, dedit; adeoque dignum habuit, qui vobis utrumque Testamentum typis impressum in lucem darem & in manus traderem; in civitate & Ducatu nostro Ostroviæ, in Volhiniâ, Anno Orbis conditi* 7809. *Nativitatis Christi* 1581. Denique in fine voluminis, Joannes Theodori filius, ex Magnâ Russiâ, qui Biblia ista Magni Ducis jussu typis excuderat; gratias Deo reddit; quòd dignus esset habitus, qui omnibus divinas Scripturas typis impressas publicaret.

[n] Catologue des principales editions de la Bible, cap. 6. pag. 531.

Addenda

Addenda in Auctario.

De Versione Evangeliorum Saxonicâ.

PRodiit Evangeliorum IV. Translatio Saxonica (quam Cl. Usserius Alfredo Regi acceptam refert [a]) *Londini* 1571. 4°. Elizabethæ Reginæ à Joanne Foxo prolixâ Præfatione nuncupata. Non tamen Foxus sed Matthæus Parkerus, Archiepiscopus Cantuariensis, editionem procuravit; quod ipsemet Cantuariensis testatur in Præfatione suâ ad Asserii Menevensis Historiam de Vitâ Alfredi Regis. Eadem Versio castigatior prodiit, notisque doctissimis elucidata, à Thomâ Marcschallo Anglo, *Dordrechti* 1665. 4°. unà cum Versione Evangeliorum Gothicâ vetustissimâ; quæ (ut id obiter moneam) & Cl. Armachano [b], & Francisco Junio [c], editore eruditissimo, judicibus, Ulphilæ Gothorum Episcopo debetur; & ex Codice Argenteo Monasterii Werdensis, de quo multa habet supra [d] Usserius, evulgata est.

Antiquior videtur Versio Evangeliorum Saxonica ab Aldredo Presbytero confecta; quæ in celeberrimo Eadfridi Codice reperitur. Extat enim in Bibliothecâ Cottonianâ nobilissimum Antiquitatis monumentum, Codex Quatuor Evangeliorum miræ pulchritudinis; qui inter pretiosissima Ecclesiæ Dunelmensis cimelia olim asservatus, plurimis (si Simeoni Dunelmensi [e] fides,) miraculis enituit. Eum manu propriâ conscripsit Eadfridus Episcopus Lindisfarnensis, circa annum 680. juxta Seldeni [f] calculum; Ethelwoldus autem Episcopus, & Bilfridus Anachoreta picturis, auro, gemmisque perornârunt; Aldredus denique Presbyter donavit Versione Saxonicâ interlineari, seu Glossâ (sic enim Versionem suam appellari voluit.) additâ ad calcem notâ, quâ libri Scriptorem, Pictorem, Ornatorem ac Glossatorem sigillatim indicat. Illam habes apud Seldenum loco citato [g]. Erravit itaque Cl. Usserius [h], quùm Versionem istam Evangeliorum Saxonicam Eadfrido tribuit. Oratio enim Dominica, quam ex Eadfridi editione Evangelistarum Saxonicâ desumptam memorat; ex illo ipso Codice descripta est. Habetur illa etiam in libro vernaculo, qui sub *Camdeni Reliquiarum* nomine circumfertur; cap. 3.

Præter hanc Aldredi Versionem; alia Francisco Junio Glossarium Gothicum adornanti præstò fuit Glossa seu Versio Saxonica Evangeliorum

[a] Supra, pag 124. [b] Epist. ad Junium post Goth. Alphabet. [c] In Præfat. & Not. [d] Pag. 213, 214. [e] Hist. Dunelm. lib. 2. cap. 12. [f] Præfat. ad X. Scriptores Angl. [g] Fol. 26. [h] Supra, p. 105.

interlinearis, quam Rusworthianam vocat, à J. Rushworthio JC. sibi commodatam, à Færmenno Presbytero Harwoodensi & Oweno confecta. Penès eundem etiam fuit Glossa interlinearis Saxonica Proverbiorum Solomonis, ex Bibliothecâ Cottonianâ descripta; & Psalterii Versio interlinearis, ab omnibus præcedentibus Psalterii Translationibus Saxonicis diversa, ex Bibliothecâ Isaaci Vossii; quin, ut id etiam adjiciam antiqua Versio Francica Harmoniæ Tatiani Evangelicæ; cujus editionem Eruditissimus Senex meditabatur.

Sunt, qui Versionem S. Scripturæ, his omnibus multò antiquiorem, apud Britannos fuisse volunt, desumpto opinionis argumento ex illis Chrysostomi verbis, *κἂν πρὸς τὰς βρεταννικὰς νήσους ἐκείνας*, quæ supra habes, pag. 331. Verùm cùm id ex illis nullâ arte exculpere potuissem, iis immorari nolui. Nec fœlicior videtur eorum conjectura; qui ex illis Bedæ verbis Lib. 1. Hist. Eccl. Angl. cap. 1. *Hæc in præsenti juxta numerum librorum, &c.* concludunt S. Scripturam Bedæ tempore in linguas Anglorum, Britonum, Scotorum, & Pictorum, vernaculas conversam fuisse. Conversam quidem negare nolim; me tamen nullo id artificio ex Bedæ verbis citatis colligere posse fateor.

De Versione Psalterii Gallicâ antiquâ supra, pag. 390.

Parilis ætatis atq; elegantiæ Psalterium MS. Latinum, cum Versione interlineari Gallicâ, extat in Bibliothecâ Norfolcianâ, Cod. 230. 4°. In Angliâ, idque ante finem Sæculi duodecimi, scriptum esse, eadem suadent argumenta, quæ de Cottoniano Codice supra [1] protulimus. Norfolcianum autem cum illo Eadwini convenire fidem facit nota recenter præmissa cujusdam Eruditi Lectoris, qui Gallicam Versionem in quatuor prioribus Psalmis præ vetustate evanidam, ex altero Cantabrigiensi restituerat. Nos initia Psalmorum primi & quinti exinde descripta dedimus.

Psalm. I. *Beneurez huem, qui ne allat el conseil des feluns, è en la veie des pecheurs ne stout, è en la chaere de pestilence ne sist.*

Psal. V. *Les meies paroles atues orreilles receif, Sire; entent clamur lameie. Lentent alavoir de laoreisun lameie, limeus Reis & Deus limeus, voiz elameie: kar ate io urrai, Sire, lematine orras.*

De Saxonicæ linguæ usu post Normannorum adventum.

Paucula de hoc argumento adnotavi supra, pag. 388. Si quis integræ idiomatis Saxonici apud Anglos desuetudinis tempus scire velit; haud alibi certiora quàm in antiquis Regum Chartis Latino-Anglicis

[1] Loc. cit.

inveniet.

inveniet. In his pro ætatis diversitate linguæ gradatim evanescentis vestigia clarissimè observare licet; præsertim in illis Chartis recentioribus antiquiorum confirmatoriis, quæ ab initiali vocabulo *Inspeximus* nomen sortiuntur. Quippe in his plurimæ Regum antecedentium Chartæ consimiles verbatim recenseri solent; ex quibus juxta positis linguæ in singulis usurpatæ collatio optimè institui potest. Plures ejusmodi Chartæ, Regum Henrici IV. Edwardi IV. Henrici VIII. &c. habentur in Bibliothecâ Lambethanâ, libertates & possessiones Chartasque antiquas Archiepiscopatûs Cantuariensis confirmantes. In his locum semper obtinent Chartæ Henrici I. Anselmo data, Stephani Regis, Henrici II. Henrici Regis filii ejus, Richardi I. &c. quæ deinceps confirmantur. Ex his tres priores in utrâque linguâ, Latinâ sc. & Anglicâ, exhibentur: reliquæ omnes Latinè solummodò conscribuntur. Hinc patet linguam Anglo Saxonicam in Chartis scriptisque publicis usurpari desiisse tempore Henrici II. Quin & eodem circiter tempore mutationem maximam subiisse, & in aliam ferè linguam deflexam esse. Quùm enim idioma Chartæ Henrici I. ad veterem Saxonicam quàm ad hodiernam Anglicam multò propiùs accedit; illud Chartæ Henrici II. è contra multò magis ad hanc quàm ad illam accedit; Grammaticâ & terminationibus Saxonicis, quæ in priore retenta erant, in hodiernam ferè dialectum immutatis. In illis quidem Chartis Confirmatoriis, antiquæ Chartæ non primævo sed neoterico charactere conscribuntur; adeò ut de Characteris Saxonici mutatione parum exinde constet. Verùm is defectus suppleri potest ex Chartis Originalibus; quarum duæ maximè insignes, sc. Henrici I. Willelmo Corbel, & Henrici II. Theobaldo Archiepiscopo datæ, in eâdem Bibliothecâ asservantur. Ex his Characterem etiam Saxonicum circa eadem tempora in communi usu esse desiisse non obscurè colligi potest. Cùm ex decem enim circiter Characteribus, quibus Saxonica Scriptura à Latinâ distinguitur, unicus in Chartâ Henrici I. immutetur; in illâ Henrici II. tres solummodò retinentur.

De Armenis.

De Armenorum consuetudine & eximio S. Scripturæ studio testimonium maximè insigne dedit Bonaventura Brocardus (Borchardum malè vocant libri editi) Ordinis Prædicatorum; qui in Orientem iter suscepit circa Annum 1283. prout ipsemet in Itinerario suo [k] fidem facit. Ista autem de Armenis [l] refert; quæ quidem Thomas Rudburn, Monachus Anglus circa An. 1440. in *Historiam Majorem* suam MS. in Bibliothecâ Lambethanâ, nonnihil immutata, [m] transtulit. *Solennissimo die in-*

[k] Par. 1. cap. 7. sect. 10. [l] Par. 2. cap. 2. sect. 9. [m] Lib. 5. cap. 2.

terfui eorum Missæ coram eodem Catholico (sic Patriarcham suum vocant) *& Rege & Reginâ; habentque Officium devotum valde. In azymo conficiunt, & eisdem verbis sicut nos. Easdem Epistolas, eadem Evangelia, Præfationes, Sanctus, Pater Noster, & Agnus Dei in missis decantant, sicut & nos; in suo tamen idiomate. Habent enim linguam vulgarem, propriam & literalem.* [Rudburn. *cantant in Missâ, sicut & omnes nos, sub idiomate suo. Scripturam habent, literam specialem, & linguam*] ——*Reges Principesque Nobilesque ardenti animo audiunt divinos sermones. Propterea singulis diebus, horâ diei tertiâ Vatrapetæ* (Monachi) *Regis aut alterius Principis Curiam adeunt; ad quos statim accedunt Principes & Domini cum filiis ac potentibus suis; affertur que liber aliquis sacræ Bibliæ, legiturque in vulgari suo; & à Vatrapetis textus exponitur.* [Rudburn. *Reges & Principes & etiam omnes Nobiles audiunt libentissimè Verbum Dei. Unde cotidie ad horam tertiam, ubi Tapechæ sive Gapechæ seu Monachi ad Curiam Regis seu Principis alicujus advenerint; occurrunt eis statim ipsi Principes vel Rex cum filiis suis & omnibus de Curiâ suâ: & apponitur eis liber aliquis S. Scripturæ, & legitur coram eis in vulgari; quòd linguam aliam nesciunt, sed linguâ & literis propriis utuntur.*] *Sæculares quando dubia proponunt; super hujusmodi à Vatrapetis instruuntur; & quæstiones per Sanctorum Expositiones solvunt.* ——*Clerici & Laici in Ecclesiâ devoti admodum, nihil ibi operantur, nisi orare, legere, divina celebrare vel audire. Nunquam conspicies in Ecclesiâ ridentem vel vagum aut dissolutum, cujuscunque nationis existat. Cæremonialia Missæ devotissima sunt apud eos.* [Rudburn. *Multùm devoti sunt in Ecclesiâ. Et Clerici & Laici nihil ibi faciunt; nisi aut orant, aut cantant & cætera quæ de jure facere possunt. Nunquam videbis eos in Ecclesiâ dissolvi nec ridere, nec Clericum nec Laicum; sive Græcus sit, sive cujuscunque alterius nationis. Officium Missæ devotissimum est apud eos.*] —*Et cantant Melodiam quandam, certè* [Rudburn. *valdè*] *devotam & dulcem,* [Rudburn. *dulcissimam*] *alternatim sibi invicem respondentes. Et id quidem* [Rudburn. *Istud absq; dubio*] *devotissimum est audire ac videre.*

De Versionibus Anglicis.

Cùm dixerim supra pag. 426. duos solummodo mediâ ætate (sc. inter Saxonum & Reformationis tempora) fuisse Interpretes S. Scripturæ Anglicanos, sc. Wiclefum & Trevisam; vellem duos solummodo nobis constare Authores integræ SS. Scripturarum Versionis Anglicanæ; qualis fuit illa, de quâ loco citato egimus. Id Lectorem monitum volui; ne incautum dicto laxiore in errorem inducerem.

F I N I S.

INDEX

Scriptorum, & Illustrium Virorum, quorum testimonia aut exempla in utramvis partem in hoc volumine citantur ; & Versionum Sacræ Scripturæ, quæ ante Reformationem factæ ibidem memorantur.

Index Authorum.

Elias

Mulieres

INDEX

Versionum S. Scripturæ Vernacularum, ante Reformationem factarum, quæ in hoc Opere memorantur.

Frisica

Index Verſionum S. Scripturæ.

Sauroma-

Finis Indicum.